URY BENÁDOR
„GABLONZ”.
MAGAZIN UNIVERSEL

editura eminescu
ROM ANE DE IERI ŞI DE AZI
Ilustraţia copertei: Aurel Stoicescu
1973
Bucureşti, Bd. Ana Ipătescu 39.
URY BENADOR
„GABLONZ” – MAGAZIN UNIVERSEL
Galanterie, mărunţişuri şi articole de gablonz

E. AVRAMUŢ SMOCHINESCU & RUXANDA CRISTEA-BUJOR St: r. Bărăţiei 34 Aut. No. 99/1948
ROMAN Ediţie revăzută

Editura Eminescu

Prezenta ediţie reproduce versiunea revăzută, după indicaţiile autorului, a romanului» GABLONZ* – MAGAZIN UNIVERSEL apărut în anul 1961 la E.P.L.

Marei Umbre a micului croitor şi trubadur anonim – tata – care, în lipsuri, suferinţe şi umiliri, a avut seninătatea şi puterea să găsească întotdeauna cuvântul blajin, întăritor şi înţelept, şi fapta, cu care ridica şi însenina pe semenii doborâţi şi neştiuţi, căutaţi şi descoperiţi de el în singurătăţile lor dezarmate.

Prezenţei continue asupra mea a privirii tale iscoditoare şi scormonitoare, dragă mamă, sever caldă şi ocrotitoare.

Harul şi pilda voastră înaripeze strădaniile copilului vostru sexagenar!

PARTEA ÎNTÂI
CAPITOLUL I
Cine e frumos, dar eu sunt deştept

Când, în urmă cu aproape treizeci de ani – adică în 1919 – domnul Avramuţ Smochinescu (pe atunci încă Feighenbaum) a spus despre sine „cine e frumos, dar eu sunt deştept”, el îşi calomnia frumuseţea. Sau poate că şi-o ignora. Căci toată lumea din târguşorul Podoleni ştia că nu de pomană poartă porecla „Avramuţ cel frumos”. Şi trebuie precizat că diminutivul „Avramuţ” nu înseamnă că alintarea „cel frumos” i-ar fi rămas cumva din copilărie, când – după obicei – în ochii părinţilor, copiii lor sunt cei mai frumoşi şi capătă porecle alintătoare. Lui Avramuţ porecla i-a dat-o orăşelul, prin nu se ştie cine, şi nu când era copil, ci, când ajunsese – cum se zice la Podoleni – „cavaler”. Pe vremea aceea era un tânăr subţirel, cu obrazul oval, uşor măsliniu. („Tenul mamei”, a zis o vecină.) Şi avea o pereche de ochi migdalaţi, negri, cu nu ştiu ce focuri neliniştite. Deşi nu numai tenul, ci şi ochii erau ai Rei noi, focul lor nu ştiai al cui e, căci doamna Feighenbaum – născută Algazi – avusese un fel liniştit, blajin, învăluitor şi odihnitor de a te privi, pesemne luat de la ochii albaştri ai bărbatului ei. (E lucru cunoscut, că, după un timp oarecare, în căsniciile armonioase – cum era aceea a părinţilor lui Avramuţ – soţii iau unul de la celălalt unele trăsături şi, mai ales, aerul general, aşa că îi crezi mai curând frate şi soră decât soţ şi soţie.)

Cea mai bună dovadă că Avramuţ îşi merita porecla „cel frumos” – că era adică frumos – o puteai avea în faptul că domnişoara Eveline Reichman (fiica domnului „H. B. Reichman, Comersant de Cherestea şi Cereale şi Vicepreşedinte al Comunităţii Israeliene” – cum sunau cărţile dumisale de vizită) a spus într-o zi prietenei ei, Rosalie Lustgarten:

— Dacă tânărul Feighenbaum nu ar avea mustăţi à la Max Linder, ai putea să juri că este Leonard, celebrul şi frumosul tenor din trapa de operete Grigoriu din Capitală, şi ar fi o folie, căci, să ştii, draga mea, că cu toate că Max Linder este francez iar Leonard nu-i decât român, Leonard are un şarăm pe care nu-l are Linder ăla. Şi ştii, dragă, de

ce? Pentru că Linder este comic, şi încă de cinema, adică pe pânză, adică artificial, pe când Leonard este tenor, şi este viu şi natural, adică pe scenă şi, mai ales, n-are mustăţi.

Şi nu trebuie uitat că domnişoara Reichman – la cei numai nouăsprezece ani ai domniei sale – nu era o persoană care să fi rămas tot timpul în Podoleni – un biet târguşor cu nici patru mii de locuitori. Nu, ci, şi după ce a terminat patru clase secundare la pensionul de călugăriţe „Sacre Coeur" din Iaşi, pleca destul de des acolo. De altfel e o distanţă de nici jumătate de ceas cu trenul. E drept, domnişoara Eveline Reichman pleca pentru toalete, dar dacă tot era la Iaşi, se ducea şi la cinema şi la teatru, aşa că s-a nimerit la Iaşi odată cu trupa Grigoriu, în turneu, se afla acolo.

Rosalie, deşi îndrăgostită de Max Linder (se înţelege, numai pe carte poştală ilustrată, seria „Oameni celebri"), a ascultat totuşi rugămintea Evelinei şi l-a sfătuit pe tânărul Feighenbaum, cu care era vecină, să-şi dea jos mustaţa. Dar Avramuţ, să-l tai, n-a vrut:

— Un bărbat dacă nu are mustăţi, nu este bărbat şi nu are succes la dame.

Vorbind astfel, nu înseamnă că el dădea vreo importanţă femeilor. Nu! Avea chiar o vorbă a lui:

— Eu nu mă omor după dame. Dacă ele sunt isterice şi nebune după mine, n-au decât!

Şi nu şi-a ras mustăţile.

Până la urmă, însă, i-a fost domnişoarei Reichman indiferent dacă el poartă mustăţi sau nu, aşa că, în acea duminică dimineaţa, când părinţii – care aflaseră de iubirea ei – au încercat să i-l scoată pe Avramuţ din cap, ea i-a ameninţat:

— Dacă nu mi-l daţi de bărbat – şi asta urgent – mă otrăvesc cu spirt denaturat, sau, poate şi mai rău, plec la Iaşi special să pândesc trenul accelerat, să mă arunc înaintea lui, aşa cum am văzut într-un film că face o altă persoană de sex feminin, tot neînţeleasă şi nenorocită.

Deşi speriat, domnul Reichman a avut puterea să-i explice:

— Nu şade frumos, adică nu se potriveşte, ca fata unui H.B. Reichman să se mărite cu un simplu *kumi*, adică vânzător în depozitul lui Marcu Moise, şi pe deasupra fiul unui holodronţ de fost reprezentant de maşini de cusut „Singer”, plata în rate, şi ajuns plasator de lozuri de la loteria Schroder, dar nu agent direct, ci un fel de subagent. O asemenea căsătorie – a urmat el – ar fi, curat, vorba mamei – care e aşa cultă – „o mezalianţă morganatică şi de compromitere”.

Totuşi, uite, că, după ce a stat de vorbă cu tânărul Avramuţ, domnul Reichman s-a hotărât să treacă peste diferenţa de rang şi să i-o dea pe Evelinica, deoarece băiatul i-a făcut o impresie straşnică. Aşa că, atunci când i-a relatat doamnei Reichman convorbirea, a încheiat admirativ:

— Mare pezevenghi, domnule! Ăsta aude şi cum creşte iarba, şi e uns cu toate alifiile.

Dar doamna Tilde Reichman a rămas neînduplecată. Nu, însă, pentru că ar fi aflat ceva în legătură cu dispariţia lui Avramuţ de-acasă şi din oraş – acum nouă ani – când, se poate zice, copil încă, a furat nişte bani cu care nu se ştie ce a făcut. Nu, asta n-o deranjează pe doamna Reichman. În fond înseamnă că e un spirit întreprinzător şi aventurier. Bravo lui! Ci doamna s-a opus: „sunt contra din demnitate!” (vorba e chiar a dumneaei).

S-a opus îndârjit şi a ameninţat că, dacă Evelina îi face ruşinea de a voi un, poţi zice, golan – căci tatăl lui nu e măcar comerciant – ea se spânzură în pod. Ba nu, în closet se va spânzură, aşa cum a făcut săptămâna trecută domnişoara Clara, nenorocita aia de lenjereasă – fată bătrână – care le lucra cu ziua reparaţii, căci trusoul Evelinei şi în general lucrurile noi le lucrează la Iaşi.

Dar şi Evelina este de nezdruncinat în încăpăţânarea ei:

— Îl vreau pe Avramuţ cel frumos, îl vreau pe

Avramuţ cel frumos, îl vreau pe Avramuţ cel frumos!

Doamna Reichman îi explică:

— Este... este... cum să zic... este o degradare morală, ca o persoană aşa cultă – cu patru clase de pension – numai patru, deoarece nu puteai să înveţi din cauză că aveai migrene... ştii... în anumite zile – da, este zic o degradare morală, ca o persoană aşa cultă, aşa frumoasă şi aşa corpolentă, şi cu nume aşa frumos, „EVELINE”, chiar în actul de naştere EVELINE, cu toate că porţi numele după bunica Haie-Hove, să ia un simplu Avramuţ, care este... este... Chiar, ce este, mă rog, domnul Avramuţ cel frumos al tău? Ce este? Un nimic! Un Niehts[1] şi un Taugeniehts![2]

Şi, când a rostit cuvântul Taugeniehts, a căzut leşinată în sufragerie, pe canapeaua oranj, care s-a zguduit din toate arcurile. De la dumneaei a moştenit corpolenţa Evelinica, domnul Reichman fiind micuţ şi subţirel. Numai capul îl are mare şi întotdeauna congestionat, cu ochii bulbucaţi, cu mustaţă roşcovană groasă şi ştuţuită şi cu părul capului ca o perie. Poate de aceea Tildica lui îi strigă brosse[3] – Wasserkopf[4], spre flatarea şi mândria lui. „Ce învăţată e: chiar când mă insultă o face în nemţeşte şi franţuzeşte!”

Înspăimântat de leşinul Tildei, el şi-a zis acum: „asta e maximum”! Maximum nu este leşinul (căci putea veni din sforţarea făcută când Tildica a vorbit, sau poate veni şi din nervi) ci „maximum” este cuvântul Taugeniehts! Domnul Reichman ştie că, oricât de grele vorbe îi aruncă Tildica, nimic nu este atât de grav ca atunci când ea îi spune Taugeniehts. Când îi spune asta, înseamnă că s-a trezit în ea toată nobleţea de familie Hiibscher, restaurator şi administrator de hotel la Dorna-Vatra, adică altceva decât era tatăl său, un simplu negustor de cai şi proprietar de

1 în germană : Un nimic.

2 Tot în germană : Incapabil.

3 Perie (în 1. franceză).

4i Cap umplut cu apă (în 1. germană).

brişte pentru domnii vizitatori care vin în vilegiatură în acea staţiune climaterică. Şi mai înseamnă că în Tildica s-a trezit ceea ce ea numeşte „cavoul de amintiri”, adică viaţa ei de domnişoară – când pleca din Dorna-Vatra la unchiul Zeilig, la Rădăuţi – un oraş atât de mare, cu aproape zece mii de locuitori – unde era „anturată” şi „curtată” de tineri fini, şi chiar de studenţi care veneau de la Cernăuţi acasă, în vacanţă. (Doi dintre ei erau să se bată – se zice – chiar în duel. Nu, nu pentru ea. Dar oare nu e de ajuns că erau să se bată în duel?)

Dacă leşinul doamnei Reichman şi, mai ales, cuvântul *Taugenichts* la adresa lui Avramuţ Feighenbaum l-au impresionat teribil pe domnul Reichman, pe Evelina n-au impresionat-o de loc. Ba chiar, când doamna Reichman s-a ridicat deodată de pe sofa – ca şi cum nici n-ar fi leşinat – şi a strigat: „am să lupt ca o tigroaică pentru demnitatea puilor ei”, Eveline a continuat să spună calm, dar cu privirea rătăcită:

— Îl vreau pe Avramuţ cel frumos, îl vreau pe Avramuţ cel frumos, îl vreau pe Avramuţ cel frumos!

N-a ajutat nici chiar atunci când domnul Reichman, nu convins, ci pus de doamna Reichman, i-a făcut Evelinei socoteala, negru pe alb, că o să moară de foame cu Avramuţ al ei, şapte zile pe săptămână. Şi n-a ajutat nici când a ameninţat-o şi s-a jurat pe tot ce are mai sfânt, adică pe combinaţia de păduri cu firma Götz, şi pe nervii Tildicăi, că 11-O să-i dea pezevenghiului un ban dotă. Şi n-a ajutat nici când a încheiat: „Tu ştii, Evelinica, ce femeie intelectuală este mama, aşa că dacă ea spune cuiva *Taugenichts*, să ştii că este”.

*

Oare avea dreptate doamna Reichman când! – a numit pe Avramuţ, *Taugenichts*? După ce judeci un om? După faptele sale? După rezultatul acestor fapte? Ia să vedem!

Să trecem peste primii ani ai vieţii lui Avramuţ şi să pornim din zilele în care domnişoara Evelina s-a

îndrăgostit de el. Să pornim adică din ziua aceea când, tânăr de douăzeci şi doi-douăzeci şi trei de ani, demobilizat din războiul 1916 – 1918, după ce s-a mai învârtit un timp (pe unde şi cum a putut), l-a făcut pe taică-său, ca (aşa, aproape orb, cum ajunsese după moartea Rei noi) să se înapoieze la Podoleni din Brăila, unde era retras la rude – la familia Navon – ca să-şi ogoiască acolo durerea. L-a făcut să vină la Podoleni, să-i ceară lui Marcu Moise să-i angajeze băiatul în întreprinderea lui. Ce socoteală o fi avut Avramuţ că a ales acest nenorocit târguşor, loc al copilăriei sale oarecum deocheate, în loc să caute ocupaţie dacă nu în Capitală, dar măcar la Brăila, care e şi oraş mare, şi port la Dunăre, şi unde are rude, n-a putut înţelege şi nici nu l-a întrebat pe Avramuţ. Da, cu ce socoteală a ales Avramuţ Podolenii? Cine poate şti? Important este că el, Leon Feighenbaum, ca tată, a trecut peste neputinţa de a reveni, fie şi temporar, în orăşelul în care după o viaţă dusă frumos şi fericit, a suferit desperarea de a nu şti unde i-a dispărut băiatul, durerea de a o vedea pe Re ina murind, ruşinea de a fi bănuit de moartea ei, şi de a fi arestat, şi de a vedea că i se retrage – poate că din cauza asta – reprezentanţa maşinilor de cusut „Singer”.

Totuşi, iată, s-a înapoiat la Podoleni, şi, poftim, îşi calcă pe inimă şi, în loc să-l dea, să zicem, la nişte stăpâni ca cerealiştii Dinulescu sau Carapancea, vorbeşte – cum cere Avramuţ – cu ruda asta grobiană şi păcătoasă, Marcu Moise:

— Pe lângă o căruţă încărcată, poţi merge şi pe jos – zice o vorbă. Aşa că băiatul meu – ştiu – o să ajungă la un căpătâi într-o întreprindere ca a ta. De aceea nici nu cer să-i dai deocamdată leafă. Din ce o să pot şi n-o să pot, am să am eu grijă să nu-i lipsească nimic.

Cu toate că, după atâtea câte a făcut Avramuţ până acum – mai ales furtul banilor firmei „Singer” – el, Leon Feighenbaum, ştie că trebuie să fie prevăzător, uite, evită să-i atragă atenţia lui Marcu Moise că nu e bine să-i

încredinţeze lui Avramuţ însărcinări care cer încredere mare.

Rămas, însă, o clipă, singur cu băiatul, l-a implorat:

— Dacă pe lângă ce o să-ţi trimit şi pe lângă leafă, o să mai ai nevoie de ceva bani, îmi depeşezi şi eu o să mă bag şi slugă – ca să-ţi trimit imediat cât vei avea nevoie, numai păzeşte-te să nu-ţi strici viitorul. Şi, te rog, te rog din suflet, nu-ţi păta obrazul.

Avramuţ era plictisit: ce tot behăie babacul? Dar Leon a continuat:

— E de ajuns nenorocirea care te-a lovit.

Era întâia oară că i-a pomenit de ceea ce făcuse şi de unde s-a tras moartea Re inei, pierderea văzului său şi a serviciului. Totuşi, ca să nu-l umilească şi să nu-l mâhnească, a întrebuinţat cuvântul „nenorocire” şi a spus „*te*-a lovit”. (Adică pe Avramuţ l-a lovit nenorocirea, nu pe el.) Şi tot ca să nu-l ştie mâhnit şi umilit că, la douăzeci şi doi de ani, intră practicant, fără leafă, a aranjat cu Marcu Moise, ca el, Leon, să trimită, în preajma fiecărei chenzine, suma cutare, care pentru băiat să însemne că e salariul plătit de patron, iar Avramuţ să fie obligat să semneze de primire, la fel cu toţi ceilalţi funcţionari, ca să nu simtă, nici el şi nici colegii lui, că nu are salariu.

— Înţelegi, dragă Marcule (oh, mai trebuie să-i spună grobianului ăstuia îmbogăţit „dragă”), de ce fac asta? O fac pentru că este dureros şi umilitor să nu ţi se preţuiască munca, adică să nu fii plătit după merit. Cu atât mai umilitor este să nu fii de loc plătit pentru ceea ce munceşti. După cum nimic nu te înaripează mai mult la muncă, decât conştiinţa utilităţii ei.

Marcu Moise l-a ascultat eu zâmbetul lui care – când voia el – nu însemna decât un fel de mulţumire de sine, şireată dar prefăcut bleagă. Acum, însă, zâmbetul era dispreţ pentru deşteptul ăsta, neam de a zecea spiţă, care face pe filosoful.

— Baţi tu şaua să priceapă iapa, dar vorbele tale de prin cărţi nu mă interesează. Una şi cu una face două:

băiatul îmi place şi cred că o să facă treabă. În ce priveşte „leafa”, n-ai decât să depui banii şi îi plătesc eu „*leafa*”. Şi, spunând „îi plătesc eu *leafa*”, s-a înecat de râs, încântat.

Şi-a revenit, însă, îndată, îngrijorat:

— Da, dar ce facem dacă nu-mi dai banii la timp, ca să-şi încaseze băiatul leafa în ziua când eu îmi plătesc personalul?

Leon l-a privit mirat:

— Se poate?

— Ce nu se poate la un calic?!

Leon s-a făcut ca varul, nu pentru grosolănia cu „calic” (peste asta trece), ci pentru că Marcu îl crede în stare să nu-şi respecte o obligaţie.

— E exclus! Nu-mi calc eu cuvântul şi nu-mi necăjesc băiatul.

Şi, abia stăpânindu-se:

— Dar să zicem… cum zici tu, „ce nu se poate la un calic?” Atunci ai să-l concediezi fără să-l plăteşti.

De data asta, Marcu Moise n-a mai râs, nici n-a zâmbit, ci – aşa înalt, lat şi cu capul ras cum umblă, că pare boxer categoria grea – i s-a uitat prefăcut fioros, drept în ochi, deşi ştia că aproape orb cum e, Leon nu poate să fie impresionat de privirea sa.

— Aşa prost mă crezi, să las să plece un om care o să-mi fie de folos?

Leon era gata să-i spună: „Atunci e foarte simplu; dacă zici că o să-ţi fie de folos, ai să-l plăteşti…” Dar cum să-i spui aşa ceva? Oamenii bogaţi nu-ţi iartă să-i judeci sănătos şi drept, decât dacă asta convine socotelilor şi mândriei lor. Aşa că l-a întrebat simplu:

— Atunci ce propui?

Marcu Moise a dat răspunsul pe care îl obişnuia în negustoria lui:

— Ai mai văzut să propună cel care cumpără? Propune tu, că tu oferi.

„Oferi”, aude Leon. Îl „oferă” adică pe Avramuţ – copilul lui – i-l oferă ca pe o marfă. Totuşi, se stăpâneşte

din nou: dar genele clipesc peste ochii albaştri de copil, orbi, şi flutură din ei nu ştiu ce tristeţe peste obrajii care, în ciuda atâtor suferinţe din ultimii ani, şi în ciuda anilor, au rămas fără nicio zbârcitură – obrăjori de bebeluş, rotunjori, numai că gălbui şi cu nişte mustăţi mari, groase, parcă lipite pe ei, mustăţi cărunte, de om bătrân.

— Ce pot să „propun” eu? Spune tu, că ai experienţă.

Marcu Moise îl priveşte admirativ:

— Te credeam fraier şi văd că ştii să fii negustor şmecher. Joci tare.

Şi, după o clipă de gândire:

— Aş avea eu o propunere, dar nu-i de tine, că n-ai de unde.

Şi a tăcut.

Leon, văzându-l că nu mai scoate un cuvânt, zice:

— Ei hai, spune, poate că „e de mine”.

După o clipă de calcul, Marcu Moise precizează:

— Să fixăm leafa şi mi-o depui pe un an înainte.

Satisfăcut de propunere şi de sine, subliniază:

— Am spus bine, „leafa”?

Apoi, după o pauză:

— Dar văd că taci, înseamnă că am avut dreptate: n-ai de unde să depui banii. Fă o contra-propunere.

Leon îşi dă seama cam ce ar vrea Marcu prin „contrapropunere”: garanţii. Dar ce garanţii să-i dea? N-are ce să-i depună drept garanţie că va achita la timp „salariul” lui

Avramuţ. Se zbuciumă, hotărăşte şi zice cu glasul tremurat de emoţie:

— …în viaţa mea n-am semnat o poliţă, dar o să-ţi depun – dacă trebuie – drept garanţie, nişte poliţe în alb cu scadenţa la chenzine.

Şi, după o pauză scurtă:

— Dar n-o să ajungem la scadenţă. Trimit banii înainte şi retrag poliţa.

Marcu Moise râde de nu mai poate.

— Poliţe? Hahaha! Hahaha! Să-mi dai poliţe? Desigur

fără gir. Că cine o să-ţi dea ţie gir? Poate tot vreun calic, nesolvabil şi el. Aşa că dacă n-ai să achiţi poliţele, o să-ţi pun sare pe coadă? Ba o să mai fac şi cheltuieli de protest, de urmărire şi execuţie, ca să-ţi iau praful de pe tobă, hahaha! Hahaha!

Leon trece şi peste măgăria asta şi e gata să treacă peste orice, numai ca băiatul – de vreme ce asta vrea el – să ocupe postul la Marcu Moise. (De ce dumnezeu ţine morţiş la asta?)

— …Şi cum, crezi că am să las neachitată o chenzină, ca să afle băiatul că nu are leafă şi să se necăjească? Mai ales că el ţine să lucreze la tine… să înveţe…

Adineauri, Marcu Moise a crezut o clipă că Leon e gata să nu-i mai dea băiatul, de aceea – pentru că Avramuţ îi place – era hotărât să-i fixeze totuşi un salariu, sau, în orice caz, să nu-i mai ceară garanţia. Dacă aude, însă, acum, că golanul ţine să intre la el, iar tătă-său moare să-i facă pofta, împăcăm şi capra şi varza:

— Ştii ce? Primesc ca garanţie pe un an poliţe, chiar fără gir, dar cum tu lucrezi cu lozurile alea nenorocite ale tale, în loc să le ţii la tine, ai să le ţii la mine, în casa de fier, tot ca garanţie. În fiecare zi eu îţi dau lozurile de care ai nevoie în ziua aceea pentru clientelă. Ai înţeles? Dacă la chenzină n-ai achitat leafa băiatului, trimit un funcţionar să dea clienţilor lozurile şi să încaseze pentru mine banii. Eu sunt om cinstit, aşa că o să încasez numai atât cât e leafa lui Avramuţ pe chenzina aia. Se poate ceva mai culant? Ce zici?

Şi, ca să arate cât e de culant, a ţinut să precizeze:

— Aş putea să cer să ţii la mine în casa de fier, ca garanţie, *şi* banii pe care îi încasezi pentru toate lozurile. Dar nu cer: întâi, pentru că ştiu că trebuie să-i trimiţi la centrală, şi al doilea, pentru că nu vreau ca tu să-ţi închipui că vreau să rulez cu bani străini. Am, slavă domnului, la bănet lichid… Ai înţeles?

Şi e încântat că oricât fac pe deştepţii holodronţii ăştia cum e Leon – care îşi umplu capul cu cărţi – tot nu

sunt ei în stare să înţeleagă socotelile unui cap de negustor: că adică, pe de o parte îi dovedeşti că nu vrei decât o garanţie – lozurile, nu banii – pe de altă parte lozurile sunt pentru Leon totul, căci, cât e el de cabţoman, n-o să vrea să se facă de râs faţă de clienţi, nedându-le lozurile la timp. Cu cât cineva e mai cabţoman, cu atât ţine mai mult să aibă obraz. Dar lozurile în mâna mea, mai înseamnă că, dacă un loz a ieşit câştigător, zic că l-am cumpărat eu, încă ieri, adică înainte de tragere. Cum o să se descurce Leon cu clientul? Treaba lui. Vorba ce & cij ţiăă se frece pe cap”.

— Aşa, Leonaş dragă, ţii lozurile la mine – e şi mai sigur într-o casă de fier – şi îmi iscăleşti, cum ziceai, nişte poliţe în alb pentru chenzine pe un an.

Şi e încântat de un gând nou: şi cu poliţele fac o afacere – le dau în portofoliu de sconto la bancă la Iaşi şi am îndată lichid pe ele. Că ce, parcă întreabă banca dacă le-ai căpătat pe marfă, pe bani, sau ca simplă garanţie?

Când Leon a iscălit poliţele, mâna i-a tremurat. (Din nou i-a spus lui Marcu Moise că sunt primele poliţe pe care le semnează în viaţa lui.) Iar când i-a predat lozurile – cu borderou – tremura şi mai tare:

— Înţelegi, Marcule, poliţele sunt, de bine de rău, ale mele, semnătura mea, riscul meu, obrazul meu. Dar lozurile, lozurile sunt ale altora, adică ale acelora care poate nu dorm în noaptea asta, căci speră să câştige – unii din ei speră să câştige chiar lozul cel mare – care cine ştie ce nevoi, ce probleme le rezolvă, poate idealul vieţii lor, poate măritişul unei fiice nu tocmai tânără, poate o căsuţă pentru bătrâneţe… înţelegi, idealul vieţii unor oameni… Şi eu să mă fac stăpânul acestui ideal, stăpânul destinului lor, şi să-l pun în primejdie…? înţelegi, Marcule?

Aprins, a uitat cui vorbeşte. Marcu Moise, însă, n-a uitat că „Leonaş” a rămas acelaşi tâmpit cu gânduri şi vorbe aiurea, un tâmpit pe care nu are rost să-l trezeşti din vis, mai ales când tu eşti bucuros că îi iei băiatul, ca să-l ai pe lângă tine ca om de încredere: Ce dumnezeu, ruda e tot

rudă. Sângele apă nu se face!

*

L-a pus pe Avramuţ deocamdată să controleze expediţia mărfurilor pentru clienţi. Ceea ce i-a plăcut grozav a fost că, după nici două săptămâni, Avramuţ i-a zis:

— Cunoşti, unchiule, vorba ceea, „cu mâini străine e bine să aduni jăratic şi ce nu faci cu mâinile tale, nu e făcut”. Aşa că, te rog, lasă-mă să fac eu personal expediţia. Măcar pentru clienţii cei mai serioşi şi mai mari.

Încântat, Marcu Moise, s-a hotărât ca la anul să-i facă o leafă. Ba nu, mai bine să-i cumpere la toamnă, de Anul Nou evreiesc, un rând de haine de lucru, căci uite, a făcut praf costumul de sărbători al lui Leon, costum pe care nenorocitul de tat-său şi l-a dezbrăcat şi i l-a dat, el purtând unul ponosit. Da, o să-i cumpere un costum, căci o faptă bună ţi-o trece dumnezeu în cont, când (zece zile după aceea) de *Yom Kippur* – de postul cel mare – îţi iscăleşte soarta pe un an întreg. Afară de asta, să vadă cabţomanul de Leon, că un Marcu Moise e un Marcu Moise! Uite că mai face un gest: îi dă înapoi lozurile. Mai întâi pentru că, nu vezi, nu iese niciun loz câştigător: clienţii nenorocoşilor nu-s nici ei norocoşi. Al doilea, nenorocitul zice că trebuie să se înapoieze la Brăila. Cu toate acestea băiatului o să-i facem costum! I-am promis lui dumnezeu. Şi o să ne aibă în vedere şi el!

*

Dar Leon Feighenbaum n-a apucat să-şi vadă băiatul în costumul pe care Marcu Moise i l-a cumpărat – de ocazie – căci, într-adevăr, s-a înapoiat la Brăila în ajunul tragerii loteriei, adică mult înainte de sărbătorile de toamnă. Dacă l-ai fi întrebat din ce cauză a părăsit orăşelul ăsta în care a rămas Avramuţ al său şi mormântul sfânt al Reînei sale, n-ar fi putut răspunde. Se întreabă: oare mă înapoiez la Brăila pentru că Avramuţ mi-a spus de-a dreptul: „Mă compromiţi, că din fost funcţionar – reprezentant de maşini de cusut «Singer» – ai ajuns vânzător de lozuri, şi nu direct de la sursă, ci abia ca un fel

de subagent al cuiva din Brăila, care de milă ţi le-a dat să le plasezi, aici, unde, nu vezi, nu faci nicio brânză”. Sau, poate, mă înapoiez pentru că, aici, la Podoleni, n-are cine să mă ajute în treaba mea cu lozurile – cum mă ajută la Brăila cumnata Señorica, văduva lui Eleazar, şi cum mă ajută mezina ei, Oribă. (Băieţii n-au cum să mă ajute, căci Moscu a ajuns, nu se ştie cum, prizonier de război în Rusia, iar Nissim în închisoare la Iaşi.) Pentru că eu nu văd.

Señorica şi Oribă îmi aşază lozurile în geantă, aşa cum le explic eu, pe străzi şi oameni: lozul cel dintâi este al doctorului de Mayo, de pe Bulevardul Salcâmilor numărul 143 (un loz întreg), lozul al doilea, (o optime de loz), al cizmarului Marin Cioroiu de la 141, care îl joacă împreună cu croitorul Mendl Landau de la numărul 139, al treilea, pentru numărul 117, este al lui Ghia de la Berăria „Gambrinus”, şi aşa mai departe, până peste drum, la colţul cu strada Tâmplărilor – dentistul Panteli – pe urmă treci pe strada Sfântu Petru, apoi pe strada Regală, apoi pe Coroanei. Pentru că există în natură o lege a compensaţiilor – îşi zice el – memoria mă ajută să ţin minte nu numai al câtelea loz este aşezat al cutăruia sau cutăruia, ci chiar al câtelea ajunge să fie fiecare loz, după ce ai scos lozurile pe care le-ai scos – neprevăzut, când se întâmplă să te întâlneşti în drum cu cineva care locuieşte, să zicem, tocmai pe strada Rahova şi îţi cere lozul lui, care e al nu ştiu câtelea. Grija mea este deci numai să ţin socoteală de unde să scot fiecare loz şi pe urmă al câtelea devine fiecare după ce scot neprevăzut lozuri – asta e chestie de memorie. Dar cineva trebuie să citească numerele şi să mi le aşeze înainte de plec în oraş, să aşeze adică fiecărui client lozul cu numărul lui, după o listă. Şi asta cine s-o facă aici, la Podoleni? Aici n-am pe nimeni cu inima familiei Navon. Oamenii cei mai de treabă obosesc să-ţi facă bine prea multă vreme. Şi în ce-l priveşte pe Avramuţ… Sau poate că a părăsit Podolenii pentru că de la moartea Reinei, orăşelul i-a ajuns – cum să spună – nu, nu

nesuferit, ci dureros. Da, dureros. Pe de o parte oamenii (degeaba se prefac la fel de prietenoşi ca mai înainte) nu sunt chiar siguri, siguri de tot, că el nu are nicio vină în moartea Reînei.

Dacă n-ar fi fost de loc vinovat, de ce a fost arestat? Şi cu toate că i s-a dat drumul fără să i se deschidă acţiune, şi cu toate că lumea ştie cine-i poliţaiul, şi cu toate că fiecare îl ştie ipe el om cinstit, totuşi… cineva care a trecut pe la poliţie… E greu să fii judecat altfel decât cu prejudecăţi! îşi zice el. Şi îşi mai zice: poate că cel mai puternic motiv al plecării este că fiecare colţişor, fiecare ungher îţi aminteşte de Reîna. Iar când te duci la cimitir, şi ajungi acolo, sus, la mormântul ei, ţi se pare că o vei găsi pe Reîna ta, că o vei vedea, vă veţi vorbi… Dar nu găseşti decât o moviliţă de pământ… Ba nu, nici moviliţa nu mai este, pământul s-a nivelat şi a crescut pe el iarbă, a crescut iarba peste Reîna ta, poate *din* Rei na ta. Dar unde e Reîna? Unde e Re ina?… Cum poţi rămâne la Podoleni când Reîna… Unde e Re ina? Şi, uite, ea îţi apare, deodată, aşa cum era, atunci când ai fost adus din puşcărie la cimitir, pentru „confruntare” cu ea înainte de înmormântare – adus de-a dreptul în odaia aceea îngrozitoare de spălare a morţilor – ai fost adus pesemne ca să ţi se vadă reacţia în faţa cadavrului Rei noi. Dumnezeule mare, îţi sunt recunoscător! Fii lăudat, şi proslăvit, şi preamărit în vecii vecilor pentru ce mi-ai dat să văd şi pentru că mi-ai redat în clipa aceea, şi pentru clipa aceea, toată vederea: Re ina era înfăşurată în giulgiu alb, cu capul ei frumos în capişonul făcut din pânza giulgiului, capişon adus până sub bărbie şi cuprinzând şi bărbia, iar sus, fruntea rămasă liberă şi obrazul lăsat descoperit numai cât timp urma s-o priveşti. Deşi Reîna era cu ochii închişi, şi cu cioburile puse pe pleoape, după prescripţia „pentru ca ochii să nu mai râvnească”, puteai să juri că Reîna, sub lumina care venea de undeva de sus, prin aburul uşor al îmbăierii abia sfârşite, e vie, şi tânără, şi fremătătoare, ca în ziua nunţii. Şi cum poţi rămâne la

Podoleni, în casa în care aţi locuit voi, şi unde eşti găzduit acum de milă, când o locuiesc alţi oameni, este altă mobilă, altceva, altceva…

— Ba nu, îşi dă seama că motivul cel mai puternic al înapoierii sale la Brăila este cererea aspră, categorică, a lui Avramuţ: „Ţi-am spus că mă compromiţi şi cu ocupaţia ta şi cu halul în care eşti. Pleacă la Brăila”.

Spre surprinderea şi pentru fericirea lui, Avramuţ l-a condus la gară:

— Să ştii că o să ajung negustor mare, mai mare ca unchiul Marcu. Nici el n-a început cu altceva decât cu zece degete şi cu capul, şi ai văzut ce firmă are! Nici nu poţi să-ţi închipui ce rulaj face!

*

Dar cum a ajuns Marcu Moise la aşa firmă şi aşa „rulaj” nu ştia Avramuţ.

Acum doi ani şi ceva, în plin război, când maiorul Firoiu s-a hotărât să creeze, camuflat, pe numele vistavoiului său Marcu Moise – care e de meserie – întreprinderea de arte grafice „Luceafărul” şi s-o instaleze la Podoleni, şi nu la Iaşi, unde era capitala ţării în refugiu (căci jumătate de ţară, cu capitala cea adevărată, Bucureştiul, fusese ocupată de cotropitorul german) şi când a arătat răcanului motivele creării acestei întreprinderi şi cauza pentru care o instalează la Podoleni şi nu la Iaşi, acesta, parcă i-ar fi vorbit după inima lui, a răspuns:

— Chiar cum ziceţi dumneavoastră, domnu’ maior, de ce să fim – adică să fiţi – cu tipografia în ochii invidioşilor? Vă trebuie denunţuri? De ce vă trebuie? Dumneavoastră sunteţi magistrat militar la Consiliul de război, tăiaţi şi spânzuraţi, mai ales civili, ştiţi, vorba ceea, socialişti, şi ovrei de-ai noştri, calici. Va să zică tăiaţi şi spânzuraţi. Adică aveţi destui duşmani. Parcă cât e de la Iaşi la Podoleni? Nici jumătate de ceas cu trenul personal. Dumneavoastră aveţi, dacă e nevoie, şi autocamioane militare, şi, dacă vreţi, cereţi şi tren special accelerat de

marfă, sau faceţi linie de garaj, cum se zice. Sunt destui soldaţi care să mai plătească dacă – în loc să fie pe front – sunt puşi să vă muncească şi să facă, linie ferată, mă rog, „strategică specială” Iaşi-tipografie Podoleni şi retur. Numai eu câţi soldaţi aş putea să vă recomand… Fără niciun comision vi-i recomand. Nici de o ţigară n-o să iau. Nici de la dumneavoastră, nici de la ei.

Chestia cu „fără niciun comision de la ei” nu-l interesează pe maior. „Pe mine mă interesează – îşi spune – că voi avea un om de meserie, care să-mi conducă o întreprindere în care îţi poţi tipări singur operele literare, filosofice şi juridice, în loc să fii la cheremul editorilor şi tipografilor! Puterea pe care o ai ca magistrat militar, sau chiar averea, nu înseamnă nimic faţă de fericirea nemuririi prin opere tipărite. După sute şi după mii de ani de la moartea unor oameni, auzi numele lor. Un Homer oarecare, sau nişte nemâncaţi ca Shakespeare, sau Molière, sunt, după veacuri şi veacuri de la deces, mai vii decât toţi magistraţii civili şi militari din timpul lor!”

Şi îşi aminteşte: Nu o dată, când condamni la moarte pe câte un pârlit de instigator, ţi se întâmplă să îngheţi întâlnind privirea omului. Cum dracu’ îi zicea ăluia, ei drace, ăla de care se spunea că a ţinut nu ştiu ce discurs pe soclul monumentului domnitorului Cuza aici, la Iaşi – acum câteva luni, de 1 Mai – când soldaţii ruşi şi din ai noştri, instigaţi de revoluţia din Rusia vecină, au deschis porţile închisorii Galata şi au eliberat pe politici şi pe nesupuşi?… Cum dracu’ îi spunea? Când individul şi-a auzit condamnarea, şi-a aninat pe buze nu ştiu ce zâmbet – ca o fluturare ciudată – m-a privit în ochi, drept în ochi, cu o privire dispreţuitoare şi scârbită – da, da, o ţin minte – o privire scârbită, parcă de vultur pentru o râmă – o privire venită din înălţimi mari, şi din mari depărtări, o ţin minte… dar nu depărtări din trecut, ci parcă din viitor. Ce o fi fost el înainte? Ei, şi un nenorocit ca ăsta să-ţi supravieţuiască ţie, maior Firoiu Clement, în mâna căruia stă viaţa şi moartea atâtor oameni…? (A scos repede oglinda de

buzunar şi s-a privit: splendid cap! Cap de poet şi filosof. Frumos, brun, proaspăt bărbierit, cu ochi mari negri, visători, părul tăciune aproape plete, lucioase, unse cu multă briliantină. A scos pieptenele şi şi-a netezit părul, desprinzând, însă, cu degetele, o şuviţă uşor napoleoniană.) Da, straşnică idee am: facem institut de arte grafice… în fond care e rostul invenţiei lui Gutenberg, dacă nu să-ţi asigure ţie, Firoiu Clement, nemurirea, alături de un Dante, Shakespeare, Eminescu. Pe lângă asta, dacă ai cărţi tipărite, dai mai multe lovituri deodată: 1) trezeşti respect chiar la cei care nu te citesc – adică mai ales la ăştia (şi printre ei pot fi oameni care ţin în mâini hăţurile ţării…). Se înţelege că ai grijă să nu te compromiţi tipărind numai poezii şi nu ştiu ce altfel de literatură – ci tipăreşti şi lucrări politice şi economice… 2) scoţi şi un ziar… da, da, poate să fie tipărit la

Podoleni, dar redacţia să fie la Iaşi… Doamne, dar câte nu poţi face dacă ai în mână o tipografie, iar dacă ai şi instalaţie pentru legătorie, cartonaje etc. etc., apoi ţi-a pus dumnezeu mâna în cap şi pe linie comercial-industrială, căci devii furnizorul statului, livrând una şi facturând şi încasând alta.

Când a primit comunicarea domnului maior că îşi face tipografie, Marcu Moise şi-a făcut repede o socoteală: multă vreme n-o să-i ardă maiorului să-şi bată capul cu tipografia. Ca mâine e colonel şi pe urmă e general, aşa că zurleala cu scrisul cărţilor o să-i treacă. Aia merge la civili, iar la militari cel mult până la gradul de căpitan, aşa că chiar e de mirat că el, ca maior… Poate unde a ieşit maior aşa tânăr! în ce priveşte comenzile de la stat, care, poate, ele au să-l ispitească, o să-i explicăm că o să aibă ciubucuri mari şi fără „rizico” – dacă afacerea e a mea, iar el face numai să capăt comenzile. Vorba ceea… ce-i al lui, e pus deoparte. Dar chiar dacă nu-i trece zurleala şi vrea să mai scrie cărţi, n-are decât să le scrie. I le tipăresc eu gratis. Să-mi predea numai afacerea şi îmi iau obligaţia – cu contract scris – că atâtea şi atâtea cărţi pe an de atâtea şi

atâtea pagini, îi tipăresc gratis. Numai hârtie să-mi procure dumnealui, mai ales cât timp e criză de hârtie. O ia – cum iau atâţia granguri care scot ziare – din stocul statului, aşa că îmi rămâne şi pentru vânzare la negru.

Şi gândurile îi aleargă: foarte bine că domnu' maior nu aşteaptă să-şi facă tipografie la Bucureşti, căci cine ştie dacă la sfârşitul războiului neamţul o să mai dea din mână Muntenia şi Oltenia şi ceea ce o să mai ocupe până atunci. Nu-l cunoşti pe neamţ? Aşa că s-ar putea ca România să rămână numai Moldova. Dar chiar dacă neamţul nu va câştiga războiul, sau o să dea înapoi ceea ce va fi luat, pentru comerţ ţara românească tot era şi mai înainte împărţită în două, iar Iaşii era angrosistul Moldovei, în timp ce Bucureştii lucra mai mult cu Muntenia şi Oltenia. Aşa că, dacă judeci bine, pentru Muntenia şi Oltenia se cheamă că Iaşi tot pe linie secundară de cale ferată este. Unde mai pui că din Podoleni, cu toate că e pe linie secundară, te duci totuşi dintr-o parte la Iaşi şi din partea ailaltă la Paşcani, de unde mergi în sus până la graniţa Austro-Ungariei – pentru import-export – iar în jos te duci la Roman, Bacău, Tecuci, Galaţi. Va să zică Podoleni este, cum s-ar zice, mai nod de C.F.R. decât Iaşi. Iar pentru drumul meu la capital, este nod de C.F.R. domnul maior Firoiu, adică cărţile dumnealui. Dar cu condiţia ca dumnealui să nu rămână scriitor şi tipograf, ci să ajungă repede general, sau măcar colonel, adică să-şi scoată gărgăunii din cap.

*

Şi chiar aşa s-a întâmplat: Maiorul Firoiu a ajuns peste noapte colonel, iar imediat după încheierea războiului, revenit la Bucureşti, a căpătat posturi aşa de înalte şi însărcinări atât de importante, că a uitat şi de literatură, şi de cărţi, aşa că nu s-a mai omorât pentru tipografia din Podoleni. Cât era nevoie, l-au servit cărţile – pe care tipografia lui i le-a tipărit. Acum, „gărgăunii" şi poziţia, şi le hrănea cu rechizitorii, în care făcea şi literatură şi filosofie, ca de pildă rechizitoriul în legătură

cu masacrarea muncitorilor din Piaţa Teatrului Naţional, la 13 decembrie 1918. Acest rechizitoriu l-a făcut mai celebru decât toate cărţile sale de până atunci. Toate gazetele au fost silite să i-l tipărească – se înţelege, fără ca cenzura să se atingă de el, cum s-a atins, ciopârţind pledoariile apărătorilor sau apărarea acuzaţilor. Ba statul i-a tipărit rechizitoriul intitulat „Ordonanţă definitivă” – în volum, în tiraje pe care nu ar fi îndrăznit să le viseze pentru cărţile sale. Din această „ordonanţă definitivă” uite, îşi aminteşte o mulţime de imagini literare frumoase, ca şi înalte şi adânci idei filosofice, din care, lăsând modestia la o parte, trebuie să-şi citeze măcar una din imaginile înaripate:

„Alunecând pe povârnişul versantului culmii spre care îl impulsiona visul cinstit al unei societăţi viitoare, cade fără să reacţioneze, cade potopit de influenţa mediului fals în care trăia!” încă o dată: „povârnişul versantului culmii spre care îl impulsiona visul…” Şi asta într-o simplă şi banală ordonanţă definitivă, în care nu e vorba decât de 54 de revoluţionari de teapa unui Alexandru Constantinescu sau Frimu, care în cazul cel mai rău pot fi condamnaţi la moarte! Şi, în ceva atât de neimportant, să pui atâta poezie, şi atâta cugetare care devine publică fără să ai nevoie de tipografie proprie! Tipografia să şi-o ia vistavoiul, mai ales că îmi dă garanţii bancare că o va achita cinstit.

Şi Marcu Moise a căpătat tipografia. Cel dintâi lucru pe care l-a făcut, a fost să schimbe firma în:

LA HORA TÀRÀNEASCĂ Fabrică şi

En gros de papetărie, confecţiuni de hârtie şi rechizite şcolare Tipografie, legătorie de cărţi

MARCU MOISE Podoleni (*Roumanie*) Reg. Com. No. 2/1917

Nu l-ar fi deranjat nici „Luceafărul”, dar dacă un domn magistrat militar poate să-şi permită orice – chiar un nume ca „Luceafărul” – eu, un simplu Marcu Moise, trebuie să am o firmă cu nume cel puţin „La Hora Ţărănească”. Mai ales când ai prefăcut afacerea şi în

industrie şi în comerţ şi ai o clientelă specială.

*

Atunci când Avramuţ i-a spus tatălui său, admirativ şi invidios, despre Marcu Moise, „nici nu poţi să-ţi închipui ce rulaj are”, „La Hora Ţărănească” ajunsese poate cea mai importantă firmă în branşa ei din Moldova. Aproviziona pe micii librari, debitanţii de tutun şi negustorii de la ţară din întreaga Moldovă, şi mai ales din Moldova de Nord. Cel mai micuţ dughengiu din cel mai ascuns ungher din Moldova este cel puţin de două ori pe lună vizitat de unul din cei patru voiajori ai firmei: de Săndulescu, de Horowitz, de Istrati şi de Brayer, care în fiecare sâmbătă seara – sau duminică dimineaţa – vin de la drum la Podoleni şi aduc rapoartele, notele de comenzi şi incasso. La unchiul Marcu, Avramuţ a mai văzut ceva: că poţi ţine o întreprindere mare şi fără prea multă carte şi fără cine ştie ce contabilităţi, care mai rău încurcă. Unchiul Marcu este duşman al registrelor, nu pentru că s-ar teme să nu păţească ce a păţit – într-o anecdotă – un negustor care fusese cel mai mare bogătaş din târg până a ascultat pe cineva şi şi-a luat contabil. (Cu registrele, contabilul i-a dovedit că e „bancrot”.) Nu, nu din cauza asta nu ţine registre unchiul Marcu, ci – vorba lui – „nu vreau să mi se uite în cap contabilul şi ceilalţi lefegii. Căci funcţionarii şi lucrătorii – se ştie – sunt duşmanii stăpânului care îi hrăneşte. Oricui îi dai să mănânce o pâine, ţi-e duşman”. În loc de toată registrăria, unchiul Marcu are un simplu carnet de buzunar, care este şi registru repertoar (cu câte şase-şapte foi de fiecare literă pentru partida clientului) şi este şi calendar (cu câte şase-şapte foi de fiecare zi pentru scadenţe şi prelungiri de poliţe). În registrul ăsta (fabricaţie proprie, în muşama, pliant, model 4/y), trece el personal totul, adică preţul de cost şi preţul de vânzare al mărfurilor, clientela, scadenţele la creditori, scadenţele debitorilor săi şi trece stocul mărfurilor, ca să ştie ce mărfuri merg, ce mărfuri bolesc, de ce articole e nevoie, mă rog tot, tot. Pentru evidenţă în

depozit, are un fel de copie a stocului din carnetul său, un registru inventar şi un registru de magazie, pe care le ţine Sandu Flux. Şi mai are acolo dosare şi bibliorafte cu corespondenţă, pe care le ţine un alt funcţionar, Stănescu. Toate astea sunt însă fleacuri. Baza lui e carnetul de buzunar. Baza lui, şi secretul lui.

Cu toate astea uite că, secret-nesecret, el, Avramuţ a ştiut să privească niţel în carnet, adică în capul unchiului, cum s-ar zice.

Dacă nu ar fi văzut acolo cele ce a văzut – dacă adică nu l-ar fi avut în mână pe unchiul Marcu – în loc să ajungă să-i pună dumnezeu mâna în cap, o păţea şi el ca nenorocitul de Horowitz. Ar fi intrat adică şi el în puşcărie, când s-a întâmplat povestea cu Răducanu.

Lucrurile s-au petrecut aşa:

Pentru câţiva din clienţii mai importanţi, cărora el, Avramuţ, le împacheta mărfurile, cu mâna sa proprie (spre siguranţa unchiului, căci un funcţionar ne-rudă, îşi zicea Marcu Moise, adică nesincer, poate face pungăşii), el, Avramuţ, punea cantităţi de două şi de trei ori mai mari decât cele facturate clientului, punea adică atâta „plus” cât a aranjat cu clienţii respectivi cu ocazia vizitei acestora la Podoleni, când a stabilit cu ei că vor plăti şaizeci la sută din valoare. Diferenţa de patruzeci la sută era a lor, pentru – cum spuneau clienţii – „riscul de a primi marfă nefacturată”. Afară de asta, Răducanu, din Târgu-Ocna, mai spunea şi altceva: „este imoral să fii incorect fără să-ţi renteze”. În ce priveşte modalitatea de achitare a acestor diferenţe, el, Avramuţ, le-a spus clienţilor că, până vor veni ei – cu o ocazie – la Podoleni, sau el în oraşul lor, sau până se va găsi un mijloc pentru încasarea sumelor în mod regulat, are încredere că vor şti ei cum să-i trimită banii. Ce dumnezeu, avem fiecare obraz, şi suntem oameni de onoare, nu?

*

Dar nu era nevoie să cadă din cer mijlocul de încasare a banilor, de vreme ce chiar el, Avramuţ, tot

gândind. l-a găsit: într-o zi i-a dat lui Horowitz nişte bileţele către clienţi, bileţele în care îi ruga să nu se supere şi să-i „înapoieze” prin Horowitz, voiajorul firmei, suma pe care el, Avramuţ, cică le-a împrumutat-o cu nu ştiu ce ocazie. Horowitz a încasat cu plăcere banii (ce-l deranjează?) şi era fericit că Avramuţ a fost gentil şi i-a dat pentru „deranj”, la fiecare sumă câte ceva. Adică de ce să mintă, nu „ceva” ci chiar zece la sută. Ce se cheamă să fii om, domnule, s-a gândit el, şi nu ştia ce să facă mai întâi cu banii. Ce mai râdea Sara când el i-a zis:

— Câtă vreme n-am avut bani, nici n-am ştiut câte nevoi avem. Acum, că avem bani, şi nu ajung la câte ne trebuie, am aflat câte nevoi avem. Asta înseamnă că atâta vreme cât omul nu are bani, nu are nevoi, căci nu îndrăzneşte să se gândească la ele, de vreme ce nu are cu ce să-şi acopere nevoile.

Şi, cu un zâmbet subţirel:

— Va să zică stăpânii noştri fac bine că nu ne lasă să ajungem să avem bani, ca să nu aflăm că avem nevoie, şi să cerem ce ne trebuie.

Dar a adăugat, niţel încruntat:

— Ei, desigur că mai există un mijloc ca să nu ştii de nevoia de bani: să ai întotdeauna atâta cât îţi trebuie pentru nevoile tale.

Şi, din nou zâmbind:

— În ce mă priveşte, parcă-parcă mai mult mi-ar plăcea mijlocul ăsta.

Cu gândul la banii daţi de Avramuţ a zis, apoi, fericit:

— Cu toate că bănuţii ăştia sunt atât de puţini, că din cauza lor aflu câte nevoi avem, îmi sunt sfinţi, de două ori sfinţi: întâi, pentru că ceva – ceva, tot ne descurcă, şi al doilea, pentru că mi i-a dat cu o inimă bună.

Şi, cu înduioşare şi recunoştinţă:

— Rudă îndepărtată Avramuţ ăsta, dar tot rudă.

*

Numai că, spre nenorocirea lui, într-o zi, venind din voiaj cu comenzi şi incasso pentru firmă şi cu bani pentru

Avramuţ (a doua oară), şi, pornind amândoi spre casă, Avramuţ i-a dat, mai mult ca prima dată: în loc de zece la sută, treizeci la sută.

— Mi se pare necinstit din partea mea, nene Mişule dragă, să-ţi dau numai zece la sută şi eu să opresc nouăzeci la sută. Nu zic să-ţi dau, vorba ceea, „juma-juma”, dar măcar treizeci la sută. De fapt ar trebui să-ţi dau diferenţa de douăzeci la sută şi pentru prima sumă pe care ai încasat-o, dar „mortul de la groapă nu se mai întoarce”.

El s-a oprit din mers, a deschis o pereche de ochi miraţi şi i s-a luat graiul, căci a înţeles îndată că nu e ceva curat la mijloc. Apoi a bâlbâit:

— Ce vorbă e asta: „juma-juma”? Aşa se obişnuieşte sau la afaceri sau la pungăşii. Şi noi n-am făcut niciuna, nici alta.

Ei, să ferească dumnezeu şi pe duşmani să audă ce i-a fost dat să audă:

— Ca ce să ne jucăm de-a v-aţi ascunselea, nene Mişule? Eşti, fără să fi ştiut, complice cu mine la o chestie, şi de aia ziceam că nu-i cinstit să profit numai eu.

Şi i-a explicat cum stau lucrurile. La care el a răspuns simplu:

— Complice eşti numai dacă ştii, şi eu n-am ştiut. Cunoşti zicala: „aşa cum nu ştiu, aşa să nu-mi strice”. Eu până acum n-am ştiut şi de acum încolo, „nu mă mai joc”. Ba o să-ţi dau înapoi şi banii pe care mi i-ai dat. Îmi pare rău că nu-i am chiar acum. Dar pe ăştia pe care mi i-ai dat acum, poftim.

Şi mâinile îi tremurau în timp ce îi băga lui Avramuţ cu forţa în buzunar, banii. Îi tremurau mâinile fiindcă – de ce să nu recunoască? – erau bani multişori şi, dumnezeule, ce socoteli îşi făcuse în tren că va face cu cei zece la sută! Darmite cu treizeci la sută ce poţi face! Şi acum o să trebuie să dea înapoi şi ce a luat mai înainte, bani cu care i-a cumpărat băiatului nişte hăinuţe şi Şeii o pereche de pantofi. Din banii de acum – chiar de ar fi fost numai zece

la sută – avea de gând să-i ia, în sfârşit, Sarei… dar ce să ne mai necăjim de pomană! Asta e!

Avramuţ i-a spus deschis că e o prostie că refuză „combinaţia”: ce, unchiul Marcu nu face la fel cu licitaţiile pentru stat şi cu – cu ce nu? Las că ştie el, Avramuţ, multe f

— Se poate, se poate. Dar ce face Marcu, îl priveşte pe el, ce faci tu, te priveşte pe tine, însă ce fac eu mă priveşte pe mine. Şi eu de astea nu fac. Aşa, Avramuţ, fiecare îşi face viaţa cum înţelege el. E el porc cu mine, Marcu, dar asta nu înseamnă că trebuie să fiu şi eu porc. Că nu cu altul eşti porc când eşti, ci eşti porc…

— Eşti om aproape bătrân, nene Mişule, dar nu te supăra că îţi spun, vorbeşti ca un copil: de ce să nu mănânci dumneata şi familia o mâncare mai bună? Şi de ce să nu-ţi asiguri nevasta şi copiii cu o viaţă bună şi pentru viitor? E vorba de nevastă şi de copii, nene Mişule! Ce, e jucărie asta? Nevastă şi copiii? Ce fel de soţ şi tată eşti mata, dacă eşti egoist şi nu te gândeşti la viaţa nevestei şi a copiilor?

Oh, aici l-a atins la ceea ce îi este lui mai scump şi mai sfânt: Sara şi copiii! Şi parcă e un blestem, că, uite, Avramuţ continuă:

— Şi chiar la dumneata, la bătrâneţile dumitale nu te gândeşti, nene Mişule? Te-am auzit vorbind odată cu unchiul Marcu despre rugăciunea pe care o faci în tren şi la care şi tatăl meu plângea când ajungea la locul acela în care mi se pare că despre bătrâneţe e vorba.

Oh, dumnezeule! într-adevăr îi plânge sufletul cu lacrimi de sânge ori de câte ori rosteşte rugăciunea asta şi de multe ori chiar ochii îi plâng când se roagă „nu mă părăsi doamne, la bătrâneţe”. Să faci, dumnezeule, cu mine ce vrei, atâta vreme cât sunt în puteri, dar să nu mă laşi la bătrâneţe fără bucăţica de pâine pentru nevastă şi copii.

Avramuţ îl simte nu ştiu cum, parcă muiat, de aceea trece repede la ceva ce socoteşte că e şi mai convingător:

— Vreau să ştii, nene Mişule, că nu trebuie să te temi de nimic. Unchiul Marcu n-o să afle niciodată.

Dar uite că nene Mişu iar răspunde ca un prost:

— Nu că o să ştie sau că o să afle el mă încurcă. Rău e că ştiu eu! Poţi să faci să nu ştiu *eu*, facem trampa, dacă nu, nu facem. Păi legătura omului cu toate în viaţă, trece mai întâi pe la cugetul lui. Şi cugetul nu ştie şi nu trebuie să ştie de niciun fel de unchi Marcu, sau de Avramuţi! înţelegi ce vreau să zic? Că adică…

Avramuţ îşi dă seama că nu e bine să-l laşi să se pornească aşa, căci n-ai să-l mai poţi întoarce din drum. De aceea îl întrerupe:

— Pentru că vorbeşti de cuget, uite, îţi jur pe conştiinţa mea de om şi pe mormântul mamei, că dacă unchiul Marcu află ceva, iau totul asupra mea. Am să jur că dumneata, nene Mişule, n-ai ştiut nimic, că adică ştiai numai că încasezi nişte datorii pentru mine, că adică… Ce mai vorbă lungă, n-ai ştiut! în ce mă priveşte pe mine, cu toate că merg la sigur că n-o să cad mesa, dar să zicem că o să cad, să n-ai grija mea. Am stat de vorbă cu *tuhăsul* meu şi l-am întrebat dacă e dispus să „şadă”, să stea adică la puşcărie în interesul meu. Adică *tuhăsul* să mă facă om. Mi-a răspuns: „Vă servesc cu plăcere!”

Avramuţ s-a oprit puţin, aşteptând ca nene Mişu să râdă de „banc” şi, fiind mai bine dispus, să-l bagi mai uşor în buzunar. Apoi a continuat:

— Eu nu zic, ferească dumnezeu, să vorbeşti şi mata, nene Mişule, cu şezutul matale. Dar să ştii că cei mai mulţi oameni bogaţi, sunt bogaţi din convenţia cu popoul lor, ca el să „şadă”, dacă e nevoie, pentru îmbogăţirea lor! Unde mai pui că dacă ştii să te serveşti cum trebuie, adică angro, de averea altora, ai şi de unde să plăteşti avocaţi şi judecători, aşa că nici nu trebuie „să şezi”. La puşcărie şezi numai pentru că nu te-ai „servit” destul de bine ca să nu şezi. Numai găinarii ajung la puşcărie, gangsterii ajung stăpânii miniştrilor, atunci când nu vor să fie chiar ei miniştri. Ştii mata vorbe de alea deştepte din cărţi, dar nici

alea din viaţă nu sunt proaste. Mie îmi pare bine că n-ai primit şi a trebuit să vorbim, că, uite, am învăţat şi eu două lucruri: întâi că trebuie să vedem împreună cum să facem aia ce vreau să facem…

Horowitz l-a întrerupt:

— Adică ce vrei să faci *tu*!

— Mă rog, să zicem că numai eu vreau. Va să zică, să văd ca, de acum încolo, afară de chestiile mele personale, ceea ce fac şi în combinaţie cu dumneata, să fie cum s-ar zice angro, adică în stil mare… nu nişte fleacuri ca până acum; şi al doilea lucru ce am învăţat, este să văd ca dumneata să primeşti patruzeci la sută şi nu treizeci la sută, cât am zis adineauri. Şi, uite, chiar şi de la ultimul incasso îţi dau patruzeci la sută.

Cum Horowitz e de neînduplecat, Avramuţ îi zice răspicat:

— Te priveşte! Eu tot merg mai departe. O să găsesc cum să încasez banii mei.

Şi, întunecându-se că era de nerecunoscut, i-a şuierat:

— Dar atâta îţi zic: dacă o fi să afle ceva unchiul Marcu, o să-i spun că ideea dumneata mi-ai dat-o, că eu adică sunt o victimă a dumitale! înţelegi, o victimă!… Eu ce ştiu? Eu sunt om de birou şi băiat tânăr, pe când dumneata… dumneata eşti voiajor şi, cum s-ar zice, cutră bătrână! Pe cine îţi închipui că o să creadă unchiul Marcu? Ha? Pe cine? Aşa că, vorba ceea, cât timp rentează o să câştig numai eu, şi când o fi să fie bucluc, o să plăteşti oalele sparte numai dumneata. Pe când, cum ţi-am propus eu, o să fii părtaş numai la câştig, iar la bucluc – care n-o să fie – o să fiu numai eu. Ei, ce zici? Te-ai hotărât?

Sigur că s-a hotărât, dar a rămas o clipă pe gânduri cum să-i spună ce a hotărât. Uite că îi spune:

— Văd că ai dreptate în chestia aia cu rugăciunea pe care o fac.

Avramuţ s-a luminat.

— Tocmai, tocmai!

Horowitz continuă:

— Aşa că, dacă am – cum se zice – şi peşte putrezit şi scrumbii împuţite, apoi să fie pentru ceva care să merite.

Avramuţ e din ce în ce mai luminat: va să zică s-a dat pe brazdă!

— Tocmai, tocmai!

— Ei, şi nu merită mai mult de patruzeci la sută, şi decât patru milioane la sută, şi decât patru sute de milioane la sută, cugetul curat al omului? Adică somnul liniştit? Adică liniştea familiei?

Lui Avramuţ i s-a luat graiul. Horowitz continuă:

— De aia, uite ce mă gândesc: să-i dăm înapoi lui Marcu ce am furat amândoi de la el. Că acum, dacă ştiu, înseamnă că şi eu am furat. Să-i dăm înapoi, nu că lui i-ar lipsi banii ăştia, dar cugetului meu îi lipseşte liniştea. Îi dăm, cum zi ce-am, înapoi banii şi îi spunem că amândoi am greşit, că adică eu am ştiut că nu sunt bani cinstiţi. Şi… gata! E bine, nu? Ba nu, nu e bine, pentru că eu nu am banii acum, aşa că o să trebuie să-l rog să mă aştepte. Cine ştie dacă o să vrea. Dar asta e o socoteală numai a mea cu el.

Avramuţ e scos din sărite de tâmpenia oamenilor la care „nimic nu e mai scump decât cugetul curat”: niciodată nu poţi şti pe ce drumuri nenorocite te pot trage oamenii care îşi vor cugetul curat. O plăcere, domnule, cu ceilalţi. Cel puţin ştii cu cine ai onoarea. Dar să-l auzim ce mai vrea să spună. Te pomeneşti că are socotelile lui mai şmechere decât cred. Cât sunt eu de tânăr. dar tot am văzut că există oameni care îşi ţin curat cugetul pentru ca atunci când o fi să-l scoată la mezat, să renteze mai bine. Căci, dacă judecăm bine, şi cugetul curat e tot o afacere, aşa că unii în loc să-şi speculeze şezutul pentru puşcărie, îşi speculează cugetul pentru lume. Te pomeneşti că nenea Mişu e din ăştia. Să mai avem un piculeţ răbdare, ca să vedem unde ajunge!

— Ei, hai, spune, nene Mişule, spune.

— Da’ eu ce fac, nu spun? Adică vream abia să spun

că nu ştiu ce să facem. Că vezi, eu sunt stăpân pe mine, dacă vreau sau nu vreau să pun la bătaie „şezutul” meu şi cugetul meu. Dar dacă îi spun lui Marcu ce am făcut amândoi până acum, pun în primejdie şi, să mă ierţi, şezutul tău.

Lui Avramuţ îi place:

— Bravo! Văd că eşti om de caracter şi te gândeşti în primul rând la alţii, de pildă la mine. Mai ales că suntem şi un pic de neam.

Horowitz nu aude ce spune, căci gândurile lui umblă. Deodată s-a luminat:

— Tu o să zici că eşti băiat tânăr şi, vorba ta, eu sunt „cutră bătrână”, comis-voiajor, aşa că tu o să scapi. Dar nu putem să-i spunem că eu te-am îndemnat! Asta ştii că nu e adevărat! Dar adevărat este că eu, ca om care am copii aproape ca ţine de mari, trebuia să simt de la început că nu e curată povestea, şi să te învăţ de bine. N-am făcut-o… Rău! Foarte rău! Pentru că, vezi tu, n-am avut dreptate cum că fiecare e stăpân şi răspunzător pe faptele sale. Nu-i aşa. Căci suntem răspunzători şi de faptele celuilalt, de cugetul celuilalt, de toate cugetele de pe pământ. De aia zic că răspundem pentru fiecare semen al nostru, aşa că dacă poţi să-l opreşti pe cineva să facă rău şi nu-l opreşti, e ca şi cum tu ai fi făcut fapta. De pildă, o dată Săndulescu l-a oprit pe Istrati, când…

Avramuţ şi-a dat seama definitiv cum stă cu Horowitz. De aceea l-a întrerupt.

— Uite, nene Mişule, ce-ţi spun eu. Nu mă ameţi cu „chestii” de astea de voiajor. Păstrează-le pentru deştepţii din trenuri clasa a treia. Răspunde-mi scurt: da sau ba?! Că ne trece ziua şi eu n-am o mie de duminici pe săptămână.

Horowitz observă speriat, că, într-adevăr, trece ziua. S-a făcut aproape patru, şi oricât se lungesc acum zilele sub ochii tăi, îndată cade seara, şi unchiul Marcu a statornicit ca personalul principal, va să zică şi voiajorii – când vin duminica la Podoleni – şi Flux şi Avramuţ ca

oameni de încredere – să treacă spre seară pe la depozit pentru „să vedem ce facem săptămâna viitoare”. Şi uite că, luat cu vorba, te apucă noaptea. Când o să mai fi un pic cu Sara şi cu copiii pentru care, câteodată, între două trenuri, te repezi de la capătul pământului, acasă, măcar pentru jumătate de ceas? Aşa că ai vrea ca duminicile, în care vii acasă, să nu se mai sfârşească. Şi deşteptul de Avramuţ spune că *el* – care nu-i însurat – nu are o mie de duminici pe săptămână! Ca şi cum eu, Moişă Horowitz, am puterea din anecdota cu rabinul care, atunci când l-a apucat sâmbăta pe drum, a făcut un semn aşa că în dreapta a fost sâmbătă, în stânga sâmbătă, dar în mijloc, unde umbla el, era vineri şi avea voie să călătorească. Ehe, dacă aş avea eu puterea asta aş face ca pentru toţi voiajorii din lume să nu se mai sfârşească duminicile în care ei sunt acasă, la familiile lor. Sau măcar să ţină câteva ceasuri mai mult. Deocamdată, însă, să-i răspundem lui Avramuţ cum i se cuvine:

— Am uitat că numai tu n-ai decât o duminică, pe când eu, eu am o mie de duminici libere pe săptămână, că nu ştiu ce să fac cu ele. Mai ales că n-am nevastă, n-am copii.

Şi, deodată serios:

— Bine! Nu-i spun lui Marcu ce s-a făcut până acum, ca să nu intri tu la puşcărie din vina mea. Căci am vină: n-am înţeles îndată că nu e curat ceea ce încasam, ca să te fi putut învăţa de bine. Dar pentru ca să nu ne folosim de bani necinstiţi, pe care înapoi nu-i mai putem da, căci înseamnă să afle povestea, o să facem o donaţie, fiecare cui crede. Banii luaţi de mine, eu o să-i dau la societatea aia pentru măritarea fetelor sărace, pentru că wu sunt înscris cu fetele mele acolo, aşa că n-o să iau niciodată, cum scrie la „Statut”: „ajutor şi împrumut matrimonial”. Când le-o veni timpul, o să le mărit cu ce o să-mi ajute dumnezeu, pe cale cinstită. În felul ăsta, adică dacă nu profităm nici măcar de banii de până acum, avem cugetul curat pentru ceea ce s-a întâmplat. Dar vreau să ştii (şi s-a

întunecat), să ştii bine, că în ce priveşte ce vrei să faci de acum încolo – chiar fără concursul meu – cum eu *ştiu* ce ai de gând, înţelegi că dacă nu te opreşti, eu nu pot să tac, aşa că…

Oricât era Avramuţ de curios să afle mai repede cu ce vrea să-l ameninţe Horowitz, l-a întrerupt:

— Dacă zici că eşti un om cinstit şi vrei să mă faci şi pe mine să fiu, pardon, cinstit, atunci ar trebui să-i dăm unchiului Marcu înapoi *toată* valoarea mărfii, nu numai cei şaizeci la sută încasaţi de noi pentru ea, căci unchiul Marcu nu numai cu ăştia şaizeci la sută a fost păgubit, ci şi cu cei patruzeci la sută pe care ni i-au ciupit bandiţii de clienţi.

Şi a adăugat, râzând:

— Ba trebuie să-i dăm unchiului Marcu şi câştigul lui la ce încarcă pe clienţi, cu ambalajul, cu transportul, şi…

Horowitz a răspuns foarte serios:

— Vezi, la asta nu m-am gândit. Dar să ştii că se poate să ai dreptate.

Şi, subit:

— Dar cum nu lui îi dăm banii, adică nu-l despăgubim, ci facem donaţii, dăm numai atât cât am furat. Ba nu. Ba nu! Cred că trebuie tot… Dar mai vorbim despre asta. Acum – urgent este altceva: că trebuie să pui cruce la treaba asta. Cu mine ştiu că n-ai s-o mai faci, pentru că eu refuz, dar nu mai trebuie s-o faci nici cu altul. Să nu mai faci de loc. Nu că eu aş fi procurorul lui dumnezeu, dar vezi, cum spuneam, eu ştiu, şi dacă pentru ceea ce ai făcut până acum fără să ştiu, nu sunt denunţător, pentru ceea ce vrei să faci de acum încolo nu pot să fac pe tâmpitul cu cugetul. Aşa că, te rog… te rog, vorba ceea, ca pe un ucigaş sau ca pe un dumnezeu, te rog… să nu mai faci. De mila mea să nu mai faci! Ca să nu mă sileşti să fiu *musăr*[5].

Pentru că s-a făcut târziu şi Avramuţ vede că n-o scoate la capăt cu nebunul de nene Mişu, care, uite, parcă

5 Denunţător.

e gata să se pornească pe plâns, i-a spus că au să mai vorbească după lucru, când vor merge acasă.

N-a fost, însă, nevoie să vorbească. Şi asta, mulţumită lui Răducanu.

*

Traian Răducanu, librar din Târgu-Ocna, s-a repezit încoace de la un tren la altul, ca să aranjeze personal din timp aprovizionarea pentru sezonul şcolar, cu care ocazie voia să-i spună lui Avramuţ că în loc de şaizeci la sută, el plăteşte de acum încolo numai cincizeci la sută din valoarea mărfurilor care îi sunt expediate de acesta fără a fi facturate de firmă. Voia să vorbească asta cu Avramuţ, mai ales că îl bănuia pe Horowitz că ştie de combinaţie, dar face pe prostul, şi că diferenţa de la cincizeci la sută la şaizeci la sută este de fapt pentru el. (De ce să profite un simplu voiajor de o combinaţie între doi oameni de onoare?)

Până să dea de Avramuţ, Răducanu s-a întâlnit cu Horowitz, care era în prima încăpere a depozitului.

Din te miri ce, Răducanu a început să urle:

— Cu mine nu merge să faci pe „nu ştiu, n-am văzut, nici pe-acolo n-am trecut”!

Şi, o dată slobozit, i-au pornit din gură nişte cuvinte, mamă, mamă! Nu numai din cele cu care, la urma urmei, tu, Horowitz, eşti obişnuit încă din armată, şi, mai ales, din timpul războiului (din care te-ai înapoiat cu rana din burtă, nevindecată nici până azi), ci Răducanu a strigat şi nişte vorbe care te bagă în sperieţi, şi nu numai pe tine, simplu voiajor Mişu Horowitz, ci chiar pe un Marcu Moise.

Unchiul Marcu a auzit cearta şi a ieşit din birou. Cât a auzit ameninţări la adresa lui Mişu, a rămas în dosul uşii, trăgând de acolo cu urechea. Când a auzit însă „o să vă căsăpim pe toţi şi pe Marcu Moise”, s-a ascuns. Totuşi a apucat să audă şi despre ce e vorba, aşa că atunci când Răducanu s-a liniştit, Marcu Moise a ieşit din ascunziş şi s-a prefăcut că nu ştie nimic. Dar dacă pentru banii ciupiţi de Răducanu şi-a zis că mortul de la groapă nu se mai

întoarce (adică de la el nu poate să ia cei patruzeci la sută), cu Horowitz las că ne răfuim noi în lege. Deocamdată s-a prefăcut că nu ştie despre ce a fost vorba, dar i-a făcut în faţa lui Răducanu observaţii aspre, că „enervează onor clientela, silind pe un om cum e domnu' Răducanu să se enerveze".

N-a plecat, însă, bine Răducanu, că s-a răfuit cu Horowitz. Întâi între patru ochi, apoi în prezenţa lui Avramuţ, despre care însă n-a suflat un cuvânt, ca şi cum n-ar fi aflat din cele auzite de la Răducanu, că el e de fapt capul relelor. Avramuţ asculta şi aştepta ca, din clipă în clipă, unchiul Marcu să-l amestece şi pe el în ciorbă. Un moment s-a gândit să spună de la el – neprovocat – că şi el, da, şi el, e amestecat, dar că nu are nicio vină, căci şmecherul ăsta bătrân, Horowitz, l-a ameţit şi l-a băgat la apă. Dar a lăsat să treacă de la el. A, nu de mila lui Horowitz (că are la Mihăileni familie grea

— Soţia, trei copii şi soacra, care este un fel de mătuşă a unchiului Marcu), nu, nu de mila lui Horowitz a tăcut. (Ce e aia milă în comerţ?) Ci, pentru că, rămas un moment singur cu Horowitz (unchiul Marcu fusese chemat la telefon), Horowitz

— Aşa pirpiriu cum e – a deschis o pereche de ochi ca de nebun şi a spus cu un glas primejdios de potolit:

— Până m-ai băgat tu în bucluc eu am fost om cinstit.

Apoi deodată a urlat:

— Am să dărâm, ca Samson, tot, şi am să mor sub ruine, împreună cu duşmanul. Dar am să fac şi ce n-a făcut Samson: o să-mi tai beregata cu briciul.

E drept că Avramuţ nu-şi amintea de un voiajor cu numele de Samson, care să fi murit sub nu ştiu ce ruine. Dar chestia cu beregata, pe care Horowitz avea chef să şi-o taie, l-a impresionat, căci dacă un nenorocit umblă cu briciul să-şi taie de desperare beregata proprie, nu ştii dacă nu nimereşte şi în beregata ta.

De aceea a spus blând:

— Uite, nene Mişule, tragem cu buretele peste tot ce

a fost până acum, te ascult şi gata, nu mai fac. Asta ca să vezi ce om de caracter sunt. Aşa că, de acum încolo, nu ne încurcăm cu pungaşi ca Răducanu. Alegem numai chienţi de onoare, care ştiu să tacă.

Horowitz s-a uitat la el şi a zis:

— Văd că eşti ca în anecdota cu ăla care, chiar când se îneacă, tot mai…

Lui Avramuţ, însă, nu-i arde de anecdote, când riscă să piardă o combinaţie ca asta.

— Iar începi?

Bine, n-a mai început. Nici unchiul Marcu n-a mai pomenit nimic, de parcă telefonul ăla l-ar fi făcut să uite, tot, tot, tot.

Dar n-a uitat nimic.

*

După numai câteva zile povestea a început din nou, de data asta cu Avramuţ. Cu ce socoteală o fi tăcut până acum? Şi ce i-a venit azi ca din senin, să-l apuce pe Avramuţ de guler? L-a scuturat şi a urlat, ca şi cum s-ar fi adresat unui al treilea:

— Culegi, domnule, de pe drumuri, ca pe un şarpe îngheţat, o rudă săracă, o încălzeşti la sânul tău de mamă, şi poftim, te muşcă. Spune, banditule, cu cât m-ai jefuit?

Dar Avramuţ l-a luat pe „nu-i adevărat” în braţe şi, să-l tai, nu poţi să scoţi din gura lui altceva decât:

— Nu-i adevărat, unchiule. O fi împachetat Horowitz singur sau cu ajutorul altcuiva. Eu nu ştiu nimic.

Asta l-a întărâtat şi mai rău pe Marcu Moise:

— Ştii, banditule, cum mă am cu poliţaiul!

„Va să zică aşa??? Ameninţă? Biiine! Atunci schimbăm kalimera”.

Şi i s-a uitat drept în ochi, de l-a îngheţat.

— Mă întrebi dacă ştiu că te-ai bine cu poliţaiul? Sigur că ştiu. Dar ştiu şi *de ce* te-ai bine cu el. Şi ştiu că eşti bine şi cu şeful vămii din Iaşi. Ştiu şi la care articol din tariful vamal îţi vămuieşte fiecare marfă. Parcă altfel puteam să batem cu preţurile noastre concurenţa şi chiar

grangurii din Capitală, un „Socec”, şi „Naţia Românească”, şi „Cartea Românească”, vânzând mai ieftin ca ei, şi pe deasupra să câştigi aşa căcălău de parale? (Era mulţumit de sine că la „batem concurenţa” a spus „batem”, adică noi batem, iar la câştig, a zis „câştigi”, adică numai unchiul Marcu are câştigul.)

Şi, fără să-l lase să-şi vină în fire, a adăugat:

— Dar mai ştiu şi altele. Multe… multe… Şi despre licitaţiile din Iaşi…

Marcu Moise a simţit ca un fior, şi şi-a zis: să vezi că şarpele chiar ştie cum fac licitaţiile la stat, ca să merg la sigur că le iau. Ştie că adică fac cartel cu Stanciu din Iaşi, în înţelegere cu autorităţile la care ofertăm şi cu care fixăm dinainte preţul, din care preţ mahărul de la autorităţi are „cota parte”. Şi te pomeneşti că ştie şi cum livrez furniturile, pe care nici nu le livrez, sau din care livrez numai zece – cincisprezece la sută, dar facturez şi încasez dublu întreaga comandă. E adevărat că nu fac altceva decât fac alţii, dar, vorba ceea, fiecare cu aia a mă-sii. Al dracului bandit! A băgat nasul unde nu-i fierbe oala, aşa cum am făcut eu pe vremuri la Sfetea şi Rasidescu, numai că ăia nu s-ar fi temut de mine dacă i-aş fi ameninţat, căci erau nişte granguri cu picioarele la Banca Românească şi în guvern.

Apoi s-a liniştit, căci şi-a spus: parcă ceilalţi nu procedează la fel? Şi nu păţesc nimic. Şi în alte branşe parcă nu se vămuiesc mărfurile importate tot cu „interpretarea articolelor vamale”, cum zice şeful vămii? „Textila Anglo-Română” din Iaşi, a lui Dumitriu, din ce s-a îmbogăţit şi din ce îi curge şi acum aurul gârlă? Şi parcă Păduraru & Leibovici, din Bacău, cu textilele şi pielăria lor, ar fi putut să ajungă la milioane dacă nu făceau ce-mi spunea procuristul fabricii de pielărie „Marinescu & Cociaş” că fac şi stăpânii lor, şi cu vama, şi cu licitaţiile, şi cu două rânduri de registre, şi cu ore suplimentare neplătite peste cele unsprezece normale ale funcţionarilor şi lucrătorilor, şi cu lefurile mici pentru femei şi copii?

Altfel nici nu se poate prospera.

Dar ceea ce îl liniştеşte, nu este atât că nu e „singur pe front” – cum zice (căci există o vorbă: „rana străină nu vindecă rana ta”) – ci îl liniştеşte convingerea că şarpele de Avramuţ nu poate face altceva decât un denunţ. Ei şi? Dacă mă denunţă aici, la Podoleni, îngropăm denunţul în hârţoagele autorităţilor, că nici când sună trâmbiţa lui Mesia nu mai învie din morţi. Iar dacă ticălosul merge la Iaşi, avem şi la Iaşi neamuri la Ierusalim, să muşamalizăm… Nu, nu se teme un Marcu Moise de un rahat de Avramuţ Feighenbaum! Totuşi, vorba bunicului despre mamă: „nu vreau să văd pe dracu’ şi nu vreau să fac rugăciunea specială pentru alungarea diavolilor”. Aşa că e mai sănătos să-i dovedim pezevenghiului că suntem un unchi care îşi iubeşte nepotul şi îl iartă.

I-a zis deci:

— Pe mine, pezevenghiule, ştii că nu mă sperie aia ce latri tu acolo. Dar eu nu uit că îţi sunt un fel de unchi, care te iubeşte, cu toate că, dacă aş vrea, te nenorocesc! Aşa că decât să-ţi arăt ce putere am, mai bine te fac om. Ştiu că eşti în dragoste cu fata lui Haim Reichman, care n-o să ţi-o dea până nu ai situaţie. Ca să-ţi dovedesc cine sunt eu şi cine eşti tu, scârba dracului, uite că te dau afară ca pungaş, dar te ajut ca nepot. Îţi las, adică, tot ce ai furat la mine, iar lui Haim am să-i zic că bănetul pe care îl ai – că ai făcut la mine bănet, banditule – este din ce te-am înzestrat eu, să te stabileşti pe cont propriu. Şi chiar să ştii că nu mă deranjează să te stabileşti pe cont propriu, tot în branşa mea. Că nu mă tem de tine. Dar nu la Podoleni să te stabileşti! Dacă o faci la Iaşi, mă rog, *à la boner*. Chiar eu o să te cunun şi o să-ţi dau şi marfă pe credit, dacă te aprovizionezi numai la mine şi dacă îmi aduci girul lui socru-tău.

Cât e de tânăr – merge abia pe douăzeci şi trei de ani – Avramuţ tot înţelege că, dacă îţi rentează să faci pe tâmpitul şi pe sentimentalul, nu e practic să fii demn şi deştept faţă de un om bogat, arătând că ai înţeles despre

ce e vorba. A izbucnit deci în plâns, zicând:

— Îţi jur, unchiule, că nu e adevărat ce crezi mata în legătură cu antisemitul ăla de Răducanu. Şi n-ai dreptate nici despre ce îţi închipui că m-am gândit să fac, când am pomenit de şeful vămii. (E bine, băiatule, că ai mai pomenit o dată despre şeful vămii: să înţeleagă scârnăvia că chiar la asta te-ai gândit, şi să-i tremure niţel pipota, adică să fie o rudă gigea.)

*

Lucrurile s-au terminat cu bine, căci în puşcărie a fost băgat numai Horowitz. Dar nu îndată ci abia peste câteva săptămâni. Şi nu pentru chestia cu Răducanu. Nu! Căci în legătură cu ea unchiul Marcu s-a purtat omeneşte: a fost de acord să primească, şi a primit, numai atât cât a încasat el, Horowitz, la Avramuţ. Şi nu toată datoria dintr-odată, ci în cont, şi numai atât cât era salariul, pe care i l-a oprit. Restul, să i-l dea numerar, în cel mult opt zile.

După vreo zece zile de la încasarea restului, uite că l-a chemat şi i-a vorbit frumos, căci a înţeles că datoria lui este să-i facă o morală în auzul celorlalţi funcţionari.

— Bine, nenorocitule, te scot dintr-o păduchelniţă de târguşor, cum e Mihăileni, îţi dau să mănânci o pâine, închid ochii când îmi decontezi diurnele, ca şi cum n-aş şti că de multe ori nici nu mănânci, şi că, în loc să stai la hotel, tu faci economie şi te tăvăleşti înadins toată noaptea pe drum în tren personal, aşa că vii la clienţi obosit şi nu mai dai randament, mă prefac că nu ştiu că acum trei săptămâni, de la Dorohoi nu te-ai dus direct la Fălticeni, pentru că te-ai repezit pe o noapte acasă, la Mihăileni, la nevastă şi copii. Va să zică închid ochii la atâtea, şi tu eşti un porc bătrân şi uiţi că suntem rude şi că amândoi suntem evrei, şi în loc să fii om cinstit, cum scrie în cărţile noastre alea sfinte din care tu te închini în tren, că râd şi golanii, şi de aia se fac antisemiţi contra noastră, şi, cum zic, după ce că sunt culant în pungăşia cu Răducanu – ca să nu intre din cauza ta în închisoare un băiat tânăr, un copil poţi să zici, ca Avramuţ – tu, pungaşule, faci incasso

la „Providenţa”-Galaţi şi nu decontezi de aproape două săptămâni. Din cauza asta ai să intri la puşcărie. Eu n-aş vrea! Dar ce să-i faci dacă aia ce ai făcut tu se cheamă „abuz de încredere” şi chestia nu mai e în mâna mea… ştii, avocatul firmei mele a predat-o mai departe la autorităţi.

Horowitz a rămas trăsnit. Apoi, când şi-a mai revenit, a explicat că va achita până la ultima centimă, tot din salariu.

Dar Marcu Moise e scos din sărite:

— Din salariu? Ce vorbă e asta, Mişule? Se poate? Şi în timpul ăsta din ce ai să trăieşti? Nu se poate. Un om care munceşte la mine şi mi-e şi ne-am, şi e şi evreu pe deasupra, trebuie să mănânce. Aşa că nu se mai poate aia ce zici tu cu leafa. Şi-apoi, nu uita: trebuie să fii pedepsit. Legea! Te joci cu legea?

— Cum, pentru un fleac ca ăsta? Eşti înţelegător în chestia cu Răducanu – unde erau bani mai mulţi şi ai văzut că am plătit – şi pentru ăştia, că-s bani puţini, mă bagi în puşcărie…?

Marcu Moise se răsteşte:

— Va să zică îmi faci observaţii că am fost filotim. Frumos! Foarte frumos!

Văzând că nu-l poate îndupleca, Horowitz s-a lăsat arestat cu sufletul liniştit, căci ştia că va fi imediat eliberat: poliţaiul îl iubeşte pentru anecdotele pe care i le povesteşte e înd vine din călătorii. (în tren, între voiajori, oricât de flămând, şi nedormit, şi necăjit ai fi, se povestesc o mulţime de anecdote.)

*

Şi poliţaiul chiar îl iubea. Acum îl ascultă cu blândeţe:

— Zău, domnule poliţai, mă oblig ca în cel mult două luni să plătesc tot. Zic două luni ca să nu se necăjească „unchiul” Marcu că plătesc tot deodată din leafă. Dar să ştiţi că nu de plăcere am intrat în nişte bani străini. Mai aveam, însă, de plată un rest de datorie chiar la dumnealui, datorie din care am plătit o parte. Şi tot din

leafă. Dar văd că restul mi l-a cerut numerar şi repede. Afară de asta, am băiatul bolnăvicios şi mă costă doctorii şi doctoriile. Aşa că m-am ajutat cu ceva din incasso, ca să decontez la leafa următoare. Ştiu că nu e frumos, şi nu e cinstit, şi…

A găsit înţelegere şi milă la poliţai.

— Uite, măi, omul lui dumnezeu, eu nu am nicio vină. Legea e lege. A venit reclamaţie. Afară de asta, m-a rugat jupânul s-o execut. Nu are nimic cu tine, dar vrea să dea exemplu pentru ceilalţi, pentru personal, că are el o socoteală. Şi îl înţeleg: acum, de când cu bolşevicii, mai ales că se tot întăresc şi au prins şi curaj, trebuie băgată groaza în oameni. Dar ca să-ţi arăt că te iubesc, în loc să te ancheteze Vanghele (că trebuie să te ancheteze cineva, deşi ai recunoscut), îl pun pe Barmilă, să te ancheteze el. Că are mână mai uşoară, şi, oricum, e ovrei de-al vostru. Afară de asta, el nici nu poate să ia aşa în serios ce face, pentru că, ştii, nu e angajat oficial, căci voi, ovreii, n-aveţi voie să fiţi funcţionari de stat. Tot târgul ştie că e voluntar agent secret. Când a auzit de tine chiar s-a bucurat. Zice că vă cunoaşteţi…

Horowitz a îngheţat: of, cu ăsta e şi mai rău decât cu Vanghele, pe care îl ştie tot târgul ce bătăuş este. Barmilă are nişte mâini ca lopeţile: e băieş şi e şi spălătorul morţilor la secţia „Sacra” a Comunităţii. Dumnezeule, să încapi pe mâna lui să te ancheteze! Afară de asta, au o socoteală încă de acum doi ani, când el, Horowitz, i-a spus de la obraz într-o dimineaţă, la ceainăria „Bursa”, că meseria de denunţător la poliţie e mai urâtă decât aia pe care o face, de cioclu, spălător de morţi la „Sacra”. Barmilă, prost, i-a răspuns mândru:

— Ţi-e necaz că eu lucrez la stat, şi tu la puchinosul ăla de milionar, la Marcu Moise. Tu ştii ce cinste e să fii la stat? Funcţionar la stat!!!

El n-a avut ce face şi i-a răspuns:

— Parcă hingherii nu tot la stat sunt?

— Ei da, chiar asta am vrut să spun: e o cinste!

Hingher, nehingher, dar la stat!

Pesemne, însă, că tot s-a ruşinat să fie socotit *musăr*, că i-a zis:

— Nu am leafă fixă. Domnul poliţai îmi dă câte un ciubuc. Din simpatie. Şi nu-mi cere nimic în schimb.

El, Mişu Horowitz, n-a avut ce face din nou şi i-a răspuns:

— Când un poliţai dă cuiva un ciubuc şi „nu cere în schimb nimic”, înseamnă că te face *musăr*, adică hingher de oameni.

Lui Barmilă i s-a urcat sângele la cap, că albul ochilor s-a făcut roşu foc.

Şi uite că acum ai intrat pe mâna lui.

*

Degeaba a alergat familia la cei doi rabini din orăşel, să intervină pe lângă Marcu Moise ca să retragă reclamaţia. Marcu Moise n-a vrut să audă de ei. Îi ştie: judecă după capul lor, şi uită că, la urma urmei, ei sunt slujbaşii tăi, la comunitate. Că adică tu eşti în comitet, adică în Epitropie.

A spus deci familiei lui Horowitz că este o chestie de tribunal şi nu de rabini şi că, din nenorocire, avocatul lui – nu el – a predat chestiunea poliţiei, să facă anchetă. Dar ca să arate că mai întâi este evreu şi pe urmă comersant, uite că merge şi la judecată, adică la arbitraj, la rabin. Dar nu aici, la Podoleni, ci la Iaşi. Şi chiar acolo, nu se duce la orice rabin. Nu se duce nici măcar la cel mai mare, adică la *Kreisserabinerul*, pentru că ăla stă toată ziua – se zice – cu nasul în cărţi, dar nu de alea sfinte, ci tot felul de cărţi în toate limbile. Nici la celălalt rabin, care abia a venit din străinătate, unde a studiat, nu se duce, pentru că ăla, se zice, mai mult scrie cărţi decât se ocupă de enoriaşi. Dar, în primul rând, nu se duce la ăştia doi pentru că poate că nici ei nu ştiu să facă deosebire între un ovrei de vază – negustor sau fabricant – şi un pârlit de voiajor. El la domnul rabin doctor Eliahu Lilienduft, din Iaşi, se duce. Se lasă judecat, ca să nu se zică pe urmă că el –

vicepreşedintele comunităţii din Podoleni – refuză aia care se cheamă *Bezdin*, adică un fel de arbitraj, cum e şi în comerţ, numai că la *Bezdin*, judecata ţi-o face chiar dumnezeu personal, prin gura domnului rabin doctor Lilienduft. Va să zică, ne-am înţeles? La rabinul doctor Lilienduft ne judecăm. Dar nu plecăm noi la el. Nu-i de demnitatea noastră – îl chemăm pe rabin încoace, la Podoleni. Îi plătim drumul şi îi dăm şi onorariu frumos.

Şi o să facă treabă!

*

Când l-a vrut pe rabinul doctor Lilienduft, ştia de ce: poliţaiul i-a vorbit mai de mult de el, ca de un om şi jumătate. Cu toate că e tânăr, e prieten cu conu Georgel şi cu ceilalţi oameni mari din celelalte partide. Chiar dumnealor – toţi de acord – au cerut să fie numit confesorul garnizoanei. Dar pentru că fruntaşii comunităţii au vrut ca prim-rabinul laşului să fie în acelaşi timp şi confesor al garnizoanei, protectorii lui Lilienduft s-au mulţumit să-l vadă numit confesor numai al câtorva regimente. Aveau ce aveau conducătorii comunităţii cu domnul doctor Lilienduft. Nu se ştie cine a scornit că nici n-ar fi măcar rabin studiat, că actele sunt false, sau cumpărate, şi că cică e fiul unuia care a ţinut şantan la Rădăuţi, un anume Şmerl Dreck, al cărui bunic (pe vremea când în Austro-Ungaria, de care ţinea atunci Rădăuţii, evreii au putut să-şi aleagă nume) a fost sfătuit de un şugubăţ, şi a cerut numele Lilienduft – parfum de crin – în loc de Dreck – e… t – pentru că avea concesionată golirea privăţilor.

Dar lui Marcu Moise nu-i pasă că bunicul domnului Lilienduft se numea Haim Dreck şi tată-său Şmerl Dreck. El ştie una şi bună: este acest strănepot al lui Haim Dreck şi fiu al lui Şmerl Dreck, persoană oficială? Este! Este rabin? Este! Şi încă ce rabin! Cu o ştampilă pe care o pune pe orice scrisoare, sub iscălitură. Şi nu numai pe scrisori o pune. Pe orice. El, Marcu Moise, a văzut-o pusă nu mai ţine minte pe ce. E o ştampilă rotundă, pe care scrie:

Profesor (a fost câteva luni învăţător de religie la o şcoală evreiască), „Profesor Doctor Eliahu Lilienduft, Rabinul Comunităţii Iaşi, Confesorul Garnizoanei”. Şi-şi mai zice: Ăsta da, este un rabin adevărat, care adică face deosebire între un holodronţ şi un negustor ca mine, Marcu Moise! E adevărat că multor evrei de la noi din Podoleni, şi chiar din Iaşi, nu le miroase frumos că domnul rabin Lilienduft a stat anul trecut aproape două săptămâni în închisoare. Da, dar numai pentru „corupător de minore, viol şi şantaj”. Şantaj pentru că, după ce i-a făcut fetiţei unui zugrav la dumnealui în biroul sinagogii ce i-a făcut, şi era să fie arestat, l-a poftit pe zugrav la dumnealui în birou, la sinagogă, i-a spus că nu-i nimic adevărat, că dumnealui nici n-o cunoaşte pe fetiţă şi n-a văzut-o în viaţa lui. „Dar, pentru că dumneata, Herşală, eşti om sărac, poftim, uite, îţi dau nişte bani, ca fetiţa să se caute la doctor, că trebuie să ne ajutăm unul pe altul: *Kol isruel aheihim* – toţi evreii sunt fraţi”. Şi Marcu Moise a aflat că chiar i-a pus pe masă nişte bani noi-nouţi, că mai miroseau a cerneală. Cum tâmpitul de zugrav n-a vrut să audă de bani (ca şi cum fără despăgubiri fata lui ar mai putea să fie virgină), ba chiar s-a obrăznicit, domnul rabin l-a luat pe altă chestie: „Bine, pentru aia care zici că i-am făcut fetei, n-ai decât să mă reclami şi o să dovedesc eu că nu-i adevărat. Şi bani, ca ajutor, nu vrei să primeşti, că ai demnitate. Asta e frumos. E frumos ca evreii să aibă demnitate. Dar îmi dai voie, tot ca rabin ce sunt, să am grijă de un tată evreu, sărac şi necăjit, şi să-ţi dau de lucru: să zugrăveşti sinagoga. Poftim, ia banii ăştia ca arvună”. Şi i-a vârât banii în buzunar. Dar zugravul – caraghioşi mai sunt oamenii săraci, domnule! – a spus că nici de lucru n-ar primi de la el. Pentru sinagogă, însă, lucrează. Lucrează chiar fără plată. Numai pentru material o să ia bani. Şi cum ştie încăperile – că aici se închină el, locuind în apropiere – a început să scrie repede pe o hârtie: humă atât şi atât, vopsea atât şi atât, clei atât şi atât, bronz atât şi atât. Dar tocmai când a început să numere banii, ca să mai dea

înapoi, căci i se păreau prea mulţi, au apărut din sinagogă trei domni – unul era procuror şi ceilalţi nu ştiu ce erau – i-au făcut percheziţie, au găsit la el banii care aveau numerele şi seria pe care domnul rabin le-a dat procurorului mai înainte, aşa că s-a dovedit că Herşală a făcut o „înscenare”, cum se zice, cu chestia cu fetiţa, ca să-l şantajeze pe domnul rabin, şi să ia „despăgubiri”. A zăcut omul în închisoare aproape un an, dar pe urmă adevărul a ieşit ca untdelemnul din candelă deasupra apei, şi a fost arestat domnul rabin. Până la urmă, însă, dumnealui tot s-a descurcat, după ce n-a stat decât două săptămâni. Dar închisoarea i-a prins bine: şi-a făcut martori – pentru când o fi, ferească dumnezeu, şi la noi, revoluţie – că a stat în închisoare ca „politic”, adică democrat. Când a văzut, însă, că revoluţia tot nu mai vine, a întors foaia, şi este omul guvernului, şi e, mai departe, mahăr la cenzură pentru tot ce se tipăreşte în ebraică şi în evreieşte. Şi încă ceva: şi ca bărbat dumnealui este, se zice, aşa şi pe dincolo, că a fost poreclit „Rasputin”, după numele călugărului de la curtea ţarului şi din patul ţarinei şi al doamnelor de onoare, călugărul acela, ucis şi el acum vreo doi ani, cam odată cu ţarul şi ţarina. A fost poreclit „Rasputin”, cu toate că nu semănau de loc; călugărul – după fotografie – era slab ca un ţâr, iar domnul rabin Eliahu Lilienduft este ca un purceluş de lapte, grăsuţ şi cu barba scurtă, rotundă. Şi, pentru că îi plac grozav paturile nevestelor de enoriaşi, se spune că nu numai cucernicia rabinică nu-i adevărată, ci nici măcar barba – barba aceea frezată parcă la coafor. E, cică, lipită! Aşa că avocatul comunităţii, un şugubăţ şi un necredincios, a promis să ceară la tribunal dovadă timbrată că e barbă adevărată. Vorba lui: „o să cer autentificarea bărbii rabinice!”

Ei, şi uite că, deşi se zice că are atâtea păcate şi cu toate că la învăţătură şi sfinţenie nu vine nici la picioarele rabinului din Ştefăneşti – la care el, Marcu Moise, se duce de două ori pe an, pentru sfat şi binecuvântare – totuşi chestia cu Horowitz, el, Marcu Moise, a dat-o pe mâna

dumisale.

Şi domnul rabin a dovedit că e un om şi jumătate. Mai întâi că s-a executat imediat şi a venit la Podoleni. Al doilea, l-a lăsat pe el – Marcu Moise – să vorbească înainte de a fi chemat în faţa sa pe cineva din partea familiei Horowitz (căci Horowitz e închis). Şi, ca un adevărat rabin, te-a ascultat, te-a lăsat adică să vorbeşti cât vrei, cum se cuvine unui Marcu Moise.

Şi el, Marcu Moise, a vorbit:

— Nu e vorba, domnule rabin, de bani, că nu banii m-au făcut pe mine, eu i-am făcut pe ei. Şi nici nu e mare suma. E vorba de altceva. E vorba că eu nu-l am numai pe el – am mulţi care mănâncă pâine la mine – şi printre ei sunt şi bolşevici, că-i recunoşti după obrăznicie. Nu ştiu dacă ştiţi ce-i aia „bolşevici”, că pe vremea de care vorbesc cărţile dumneavoastră sfinte – cu sute şi mii de ani în urmă – nu existau bolşevici.

Pentru că rabinul nu l-a întrerupt, el explică:

— Bolşevicii sunt ăia care sunt acuma la putere în Rusia, din care au făcut republică şi au luat averile de la cei bogaţi şi le-au împărţit celor săraci. Înţelegeţi, domnule rabin?… Adică să-mi ia mie averea! Şi au mai făcut ceva aproape la fel de urât: împart şi femeile! Gata, nevasta ta poate să fie şi nevasta altuia, dacă ăluia îi place. Ce mai faci atunci cu porunca aia sfântă din Biblie: *loi sahmoid*, adică să nu râvneşti la femeia altuia?

Dar, dându-şi seama că a cam feştelit-o vorbindu-i tocmai domnului rabin Lilienduft despre asta, a zis, râzând:

— Bine, bine, nu e rău, ştiu, dar înţeleg ca eu să iau nevasta altuia, nu altul s-o ia pe a mea, pe care ce importă că nu o am, căci mi-a murit nu de mult.

Apoi a continuat:

— Va să zică e vorba că trebuie să dăm un exemplu pentru ceilalţi, ca să ştie de frică, că ştiţi, domnu’ rabin, anecdota aia cu mieii. Că adică, dacă tunzi oile, pardon, domnule rabin, se bese mieii de frică că li se apropie

timpul de tăiere. Adică cum ziceam, să băgăm frica în personal. Că nu-l am numai pe Horowitz. Am mulţi. Şi, mai ales, am doi ai dracului: un lucrător şi un funcţionar. Sunt buni amândoi, ce să zic, chiar foarte buni, dar s-au combinat cu nişte *goimi*, tot buni lucrători, dar cu siguranţă bolşevici. Ăia au fost capii relelor la mine astă-iarnă, în decembrie, ştiţi, când cu greva aia mare a tipografilor din aproape toată ţara, şi când la Bucureşti, unde sunt autorităţi, nu nişte rahaţi ca la noi, s-a tras în grevişti ca-n brânză, de au fost ucişi peste o sută, chiar în centru, ştiţi, în faţa Teatrului Naţional.

Şi, pentru ca domnul rabin să cunoască situaţia complet, l-a informat:

— Pe bolşevicii mei îi are sub ochi domnul poliţai, care chiar zicea că de când s-a făcut firma „Luceafărul” şi pe urmă „Hora”, e o plăcere: are şi dumnealui treabă. Că unde sunt muncitori, zicea, are şi poliţia treabă. Că înainte de război, dacă nu era la Podoleni nicio fabrică, domnu’ poliţai se plictisea.

Observă că domnul rabin dă semne de nerăbdare şi aşteaptă să-i spui precis ce vrei. Dar nu ne grăbim. Să asculte tot, că îl plătim.

— Aşa cum ziceam, poliţaiul îi are sub ochi, dar eu nu pot să-l las să se ocupe de toţi bolşevicii mei chiar cum vrea dumnealui, decât atunci când ajung periculoşi pentru firma mea şi, se-nţelege, pentru aia… mă rog, cum să zic, că-i chestie mai mare…

— Ordinea socială…

— Ştiu eu, parcă aşa se cheamă! Aşa că poate să aibă şi mâini de aur, dacă ameninţă aia care ziceaţi adineauri, atunci să-i băgăm în draci, dar de arestat, deocamdată nu. Cu Horowitz, însă, e altceva. De el tot nu mai am nevoie. Tocmai tratez cu un voiajor mai tânăr, unul Gheorghe Gârneaţă. Aşa că acum eu vă spun adevărul – ca la rabin: nu mai vreau să închid ochii la pungăşia lui Horowitz, dacă nu mai am nevoie de el. Aşa că e tocmai bine să scap de el, şi scap ieftin, că e o sumă mică, dintr-un incasso. Cu toate

că firma „Providenţa”, la care a făcut incasso, ca să-l scape, mi-a scris recomandat că era o greşeală, nu i-a dat niciun incasso şi îmi ţine banii la dispoziţie. Pesemne că familia lui Horowitz sau poate chiar colegi de ai lui de la mine, or fi adunat banii pentru „Providenţa”, ca să-mi scrie aşa. Dar la mine nu-i merge cu şmecherii de astea. Mai ales că am o declaraţie scrisă de Horowitz că a încasat.

Şi, pentru că rabinul dădea semne de nerăbdare, Marcu Moise a încheiat exact acolo unde ştia că trebuie să ajungă:

— Păi dacă o să mă las furat, înseamnă că n-o să mai pot să fac donaţii la societăţi filantropice şi la sinagogi şi aşa mai departe. Şi doar trebuie să existe oameni bogaţi, că aşa a fost de când e lumea: bogaţi şi săraci. Ca să aibă cine să ajute pe cei săraci, şi să ţină sinagogile, şi să plătească leafa la cler, şi să fie filotim şi cu domnii rabini din alte oraşe. Dacă merită! Că mai bine plăteşti onorarii de avocat şi de rabin de zece ori mai mari decât paguba, dar, vorba aceea, ştii pe ce… ca să-i înveţi minte pe salariaţii tăi, cum ziceam, să nu le fie capul la dracu’, adică la bolşevici.

*

Când a făcut arbitrajul – cu tot ceremonialul religios, rabinul a spus celor doi oameni din conducerea comunităţii, delegaţi să asiste ca din partea lui Horowitz, că autorităţile trebuie lăsate să-şi facă datoria. Chiar preşedintelui comunităţii – în faţa căruia a avut loc arbitrajul – i-a plăcut cum a vorbit. De aceea l-a poftit, ca în aceeaşi seară – era vineri – să ţină domnia-sa predica obişnuită la intrarea în sărbătoarea de sâmbătă.

Sinagoga cea mare era ticsită de lume. Domnul doctor a legat predica de *pericopa torei* din acea săptămână şi a adus concluzia aşa ca să fie vorba de recunoştinţa pe care săracii o datorează bogaţilor şi lucrătorii stăpânilor, care le creează mijloace de existenţă, adică *lehem le-echaul* ceea ce înseamnă „pâine pentru mâncat”, chiar dacă nu pentru săturat, cum a subliniat

domnia-sa. Văzând proteste în ochii unora dintre enoriaşi, că înţelesul textului *le-echaul* nu este „pentru mâncat” (ci „pentru săturat”), a trecut repede la altceva. După un scurt ocol e iar unde vrea el:

— Unii dintre evreii noştri, însă, în loc să fie recunoscători celor ce le dau pâine şi să fie cinstiţi cu ei, aceşti „unii” – şi nu vreau să-i ruşinez în public spunându-le numele, deşi toată această sfântă turmă a domnului din acest sfânt lăcaş ştie că e vorba de un anume Mişu Horowitz – zic, aceşti „unii”, în loc de recunoştinţă faţă de stăpân, se poartă necinstit cu el, binefăcătorul care le dă pâine, binefăcător al cărui nume, însă, trebuie spus: e vorba de scumpul nostru enoriaş, *re o* Mordehai Mauşe…

Şi a trecut la comentarea în simboluri a acestor două nume: Mordehai – adică Marcu, şi Mauşe – adică Moise.

— Mordehai ne aminteşte de Mordehai, unchiul Esterei biblice, acel Mordehai care a ştiut cu mii de ani în urmă să fie un devotat supus regelui său Ahaşweroş – chiar dacă acel rege împila pe evrei – şi a ştiut şi să o ajute în acelaşi timp pe Ester, ajunsă Ester *hamalke*, regina Estera, s-o ajute la salvarea bietului nostru popor evreu, oferind-o majestăţii sale regelui Ahaşweroş, pentru plăcerile sale. De altfel vedem în Biblie că şi alte femei sfinte au fost în acest fel de folos bietului nostru popor în ceasuri de grea cumpănă.

Şi a făcut o largă incursiune în Cronica biblică a Esterei, legând de ea „binefacerile pe care Marcu Moise, adică Mordehai de aici, din Podoleni, le-a adus orăşelului prin comerţul şi industria sa, în care atâţia oameni îşi agonisesc existenţa”. A trecut apoi la cel de al doilea nume al eroului acestei predici, adică Moise:

— Deci, aşa cum *Mausche rabenu*, adică învăţătorul nostru Moise, eroul biblic, a scos pe evrei din robia egipteană, iar în pustiu – în drum spre Canaan – le-a dat şi mana cerească, şi coloana de umbră, şi coloana de lumină, la fel Mordehai Mausche din Podoleni, creând această vastă întreprindere, hrăneşte şi bietul popor evreu de aici,

fiind pentru oameni, şi mană cerească, şi coloana de umbră în arşiţă, şi coloana de lumină în bezna *Galutului*...

De dragul acestei predici – pe care totuşi nu o putea prevedea chiar aşa de frumoasă – Marcu Moise a hotărât ca lucrul în secţiile tipografice, confecţii din hârtie, legătorie şi liniatură mecanică, să înceteze la ora şase şi jumătate seara, iar în depozit tot aşa, în loc de zece – unsprezece noaptea, ca de obicei. Cu obligaţia – se înţelege – ca salariaţii să vină de bunăvoie la templu. Dar să vină nu numai salariaţii evrei, ci şi neevrei. Cei mai mulţi s-au dus, însă, mai bine acasă, să se odihnească. Totuşi unii, sfătuiţi şi îndemnaţi de Stoian, de la „liniatură şi confecţii”, au venit, aşteptându-se să fie – n-ar fi putut spune de ce – scandal.

Şi chiar a fost. El a izbucnit tocmai când domnul rabin, înaintând patetic pe drumul comparaţiei între Marcu Moise din Podoleni şi Moise din Biblie, a ridicat – cu tremolo – glasul. În clipa aceea a răsunat o voce din fundul templului:

— Îmi permiteţi o întrebare, domnule rabin?

Şi, fără să dea timp pentru răspuns, dacă i se permite sau nu, Kalmăn Broder de la secţia legătorie, căci el era cel care, după ce a şuşotit ceva cu Stoian a întrerupt:

— Am vrea, domnule rabin, să ştim şi noi, dacă dumneavoastră îl reprezentaţi aici pe domnul dumnezeu Jehova, sau pe domnul vicepreşedinte Mordehai Mausche?

Au izbucnit râsete şi s-a făcut vacarm. Afară de trei negustori – Hornstein cu magazinul „La Şoşonul de aur”, Goldman – „Au femme chic”, şi Lustig – Magazin cu articole de menaj „La tacâmul naţional” – care s-au „raliat” domnului Lustgarten, preşedintele comunităţii, şi s-au scandalizat – restul asistenţei, va să zică nu numai funcţionarii, lucrătorii şi micii meseriaşi, ci chiar şi micii negustori, au izbucnit în aprobări, sâsâieli şi râsete. Şi deodată – exact în clipa în care domnul rabin doctor Eliahu Lilienduft a spus: „Cartea Cărţilor, sfânta şi înţeleapta Biblie, ne învaţă...”, Sandu Flux, ca să nu-l lase pe Broder –

pe care şi aşa lucrătorii şi chiar funcţionarii îl iubeau şi se luau după el – să exprime şi de data. asta gândurile lor, s-a hotărât fulgerător să canalizeze spre sinesimpatiile, şi a intervenit:

— Ne învaţă la porunca X-a, „nu râvni la femeia altuia”.

Iar altcineva, lucrătorul zeţar Rudich, s-a adresat violent domnului Lilienduft:

— Ia mai lasă Biblia, domnule rabin, că doar nu cu Biblia, în care scrie să nu pofteşti femeia altuia, *Iau sachmaud*, adică *loi sachmoid*, te duci dumneata în patul nevestelor altora.

Asta era prea de tot. De la locul lui (cuşca aceea de fier cu baldachin şi un amvon pe un podium înalt) de acolo, a ţâşnit glasul lui Avramuţ, care tăcuse tot timpul.

— Este ruşinos să fie întreruptă eminenţa sa! Dumnealui este un cineva, şi cui nu-i place n-are decât să plece. Chiar mă mir că oameni care ar trebui la ora asta să fie la muncă, fură timpul stăpânului lor şi sunt aici, la templu, care este un sfânt lăcaş de închinare pentru gospodari şi oameni cinstiţi şi credincioşi, şi nu pentru nişte bolşevici care nu cred în dumnezeu.

Deşi atent la ce spunea Avramuţ, Broder a ascultat îndemnul lui Stoian, care ştia din activitatea sa în mişcare la Iaşi că atunci când e momentul potrivit, trebuie să prefaci o întrunire a duşmanului de clasă într-o întrunire a ta. De asemenea, că nu e bine ca într-un templu evreiesc să se amestece el, Stoian, care nu e evreu, iar Broder să nu atace acum credinţa, ci tactic este să fie atacaţi cei ce iau lăcaşurile de rugăciune şi textele religioase, şi iau pe însuşi „dumnezeu”, în antrepriză, pentru scopurile lor de exploatare şi împilare a oamenilor. De asemenea, nu e indicat să se refere la Rudich, aşa cum nici Rudieh, ca şi cum nu s-ar fi vorbit între ei, nu s-a referit la Broder. De asemenea, să nu se ia aici apărarea colegului lor Horowitz, ca să nu pară că iau în braţe actele de necinste ale cuiva, oricât de mici ar fi ele, deşi în realitate Horowitz e o

victimă a lui Avramuţ Feighenbaum. Apărarea lui Horowitz – nu a faptei sale ci a năpăstuirii sale – o vor lua în alt chip, în alte împrejurări. Acum, trebuie plesnită licheaua de Avramuţ Feighenbaum, în calitatea lui de coadă de topor a stăpânului.

Calm şi stăpânit, Broder a acoperit glasul lui Avramuţ, care continua să vorbească.

— Nu ştiu cine prezidează, a zis el, dar de oficiat văd că nu oficiază nimeni. Oricine, însă, ar prezida, eu cred că trebuie să se interzică profanarea acestui lăcaş de închinăciune, mai ales de către cineva – cum e acest Feighenbaum – care îşi jefuieşte patronul, nenoroceşte un coleg şi îşi denunţă colegii de muncă de a fi, cică, bolşevici.

Sandu Flux, de-a dreptul înspăimântat că Broder captează prin atacul împotriva lui Avramuţ şi mai mult simpatia lucrătorilor, a intervenit din nou:

— Foarte just! Foarte just! Cetăţeanul Feighenbaum vrea să fie aici, şi este, coada de topor a exploatatorilor. De altfel, ştim noi câte parale face, şi aş putea divulga…

Dar, în indiferenţa cu care era ascultat, a fost întrerupt de Broder:

— Nu aceasta este problema numărul unu. Şi nu văd rostul şi necesitatea ca persoana care m-a întrerupt să mă ajute. Aşadar nu aceasta e problema numărul unu, ci problema profanării acestui lăcaş. Căci profanare este să împiedici o obşte să se închine şi să audă o predică religioasă a unui domn rabin. Şi obştea este împiedicată, prin mascarada în care a fost prefăcută această vineri seară, în care evreii religioşi intră cucernici în *Sabat*. Organizatorii, regizorii, interpreţii şi profitorii mascaradei, pot găsi locuri sau localuri mai potrivite pentru asemenea spectacole, decât un lăcaş de rugăciune. Nu întâmplător am spus „mascaradă”. Căci mascaradă este să ia cineva o limbă care-şi are pronunţarea ei, fie cea *sefardă*, fie cea *poiliş*, s-o fandosească spre a apărea solemn şi templier în faţa dumneavoastră, oameni simpli, şi cuminţi, şi

nefandosiţi. Şi mascaradă – dacă nu escrocherie – este să dai un anumit înţeles cuvântului *le-echoil* – *echoil*, e-minenţă – sau dacă vreţi *e-chol*, ca sefarzii, dar în niciun caz *e-chauuul*, ca în templele vieneze sau budapestane, cu magnaţi şi baroni în fracuri şi jobene.

În sinagogă s-au auzit şuşotiri aprobative şi chiar câteva aplauze. Broder şi-a dat seama că a gândit just pe ce strună trebuie să înceapă cele ce vrea să spună. Într-adevăr, printre şuşotiri se auzea admirativ:

— Ştie băiatul, slovă subţirică, sfântă.

— L-a umflat pe „eminenţa-sa”.

Beri Burdăhan, lucrător curelar şi potcovar – care citea, cărţi şi reviste date de Stoian – era cel ce rostise ultimele cuvinte, şi era mulţumit de cele spuse de Broder. Acum, aştepta să vadă cum o să ducă lucrurile mai departe. Broder continuă:

— Aşadar e mai rău decât mascaradă, e escrocherie să iei pasajul cu *lehem le-echoil* şi să-i dai interpretarea pe care i-a dat-o aşa-zisă „sfinţia sa”. De aceea eu îl întreb: de ce, cu ce socoteală, spune că *lechem le-echoil* înseamnă că poporul trebuie să mănânce pâine numai pentru a mânca şi nu şi pentru a se sătura. Eu nu cunosc care este sensul adevărat al textului citat. S-ar putea să fie chiar cel enunţat adineauri. Dar un lucru ştiu sigur şi sunt convins că şi dumneavoastră gândiţi la fel, şi anume: că „haina pentru îmbrăcat” trebuie să fie bună de purtat, şi nu vreo zdreanţă care degradează pe om, iar pâinea pentru „mâncat” trebuie să fie bună de mâncat, şi, nu cine ştie ce uscătură, şi că trebuie să fie şi destulă, de saţ. E limpede: fiecare om care munceşte trebuie să aibă atâta pâine câtă să-i ajungă să se sature. Şi prin „pâine” noi nu înţelegem simplu „pâinea”, ci tot ce mai trebuie la pâine, căci nici eminenţa sa nu mănâncă numai pâine, ci se înfruptă din, toate bunătăţile. De altfel domnia-sa – cum s-a spus aici – se înfruptă şi din fructul oprit. Dar nu asta interesează acum, căci poate dacă am stărui ar trebui să intrăm în alte probleme şi eu singur am spus că aici e lăcaş de

închinăciune şi nu local de întrunire publică. Un cuvânt totuşi aş mai vrea să spun, şi anume: doresc ca, plecând de aici, să ne gândim la cei care stau la spatele odăjdiilor, ca să înţelegem că, aşa cum unii purtători ai odăjdiilor predică apă şi beau vin, la fel stăpânii lor, care… Dar să mă opresc, căci vreţi desigur să vă faceţi rugăciunea. Faceţi-o sănătoşi!

Ciudat: a fost ascultat într-o tăcere respectuoasă chiar şi de proprietarii celor trei magazine mari din târguşor. În ce-l priveşte pe rabinul Lilienduft, el a simţit în atmosfera din sinagogă, că, dacă l-ar întrerupe pe tânărul acesta, va ridica lumea împotriva sa. Şi, şi mai ciudat este, că până şi domnul Lustgarten a fost încântat că feciorul găzarului Avrum Broder a luat apărarea sinagogii.

După întrunire – când a intrat în biroul sinagogii – domnul Lustgarten a spus asta şi lui Marcu Moise. Cum la convorbirea dintre ei a asistat şi domnul rabin doctor Eliahu Lilienduft, domnia sa şi-a netezit barba rotundă, scurtă, neagră, ondulată, a privit în depărtare cu ochii dumisale frumoşi, negri, întotdeauna îngândurat-melancolici şi uşor umezi, şi a zis:

— Nu vă luaţi după vorbe şi după aparenţe. Dumneavoastră nu-i ştiţi pe comunişti. Chiar când sunt atât de tineri cum e această întrupare a demonului, ei au ceea ce chiar comunismul numeşte „tactică şi strategie”.

Şi, în câteva cuvinte le-a explicat (într-un fel pe care să-l înţeleagă şi dumnealor) câte ceva din ce citise despre tactică şi strategie revoluţionară, în cărţile venite din Rusia comunistă şi interzise, pe care însă şefii autorităţilor ieşene le aveau şi i le puneau la dispoziţie, ca să-l documenteze cât mai bine.

Şi a adăugat:

— Mai interesant mi se pare, şi vă atrag atenţia asupra lui, alt intervenient împotriva mea, şi anume, cel mititel, subţirel şi roşcovan…

— Sandu Flux, a precizat Marcu Moise.

— Cred a fi înţeles că aşa îl cheamă, a spus rabinul, şi

a continuat grav: Vi-l semnalez în mod deosebit. Vehemenţa lui de un fel anumit este în realitate un anunţ la „Mica publicitate”: „Sunt de vânzare”. Încă o dată, vi-l semnalez în mod deosebit în calitate de cal troian.

Şi le-a explicat ce înseamnă asta.

Avramuţ, care a intrat şi el în biroul comunităţii şi a ascultat atent totul, a rămas pe gânduri: Ah, când o să mă stabilesc pe cont propriu, o să-mi iau un Sandu Flux, care să fie omul meu. Mai ales că eu n-o să am o întreprindere ca a unchiului Marcu, ci una mult mai mare, cu sute şi sute – şi de ce nu chiar cu mii – de lucrători şi funcţionari. Şi, într-o asemenea menajerie ai nevoie de un om ca Flux, pe care să-l faci dresor. O să caut să i-l ciupesc chiar pe ăsta unchiului Marcu.

*

A doua zi a stat într-adevăr de vorbă cu unchiul Marcu. Dar încă nu despre Flux, ci de viitorul pe care vrea să şi-l făurească. A vorbit ca de la rudă la rudă:

— Ţii minte, unchiule, ziceai că vrei să mă cununi. Dacă eşti aşa culant, apoi dă-mi şi o sumă, ştii, aşa, s-o simt şi s-o simtă şi afacerea pe care vreau s-o deschid.

Şi, după ce l-a făcut din nou să înţeleagă că ştie el ce ştie despre vămuiri şi licitaţii, şi altele şi mai şi, a încheiat:

— Aşa e viaţa, unchiule dragă, vorba ceea: scoală tu să mai şed şi eu.

Marcu Moise a rămas trăsnit. Recules, însă, îndată, începe să urle:

— Auzi! Îmi furi bani, eu nu te bag la puşcărie, nu-ţi cer înapoi ce mi-ai furat, nu întreb măcar cât, ca să nu-mi fac sânge rău, şi mai ai pretenţii! Curat ca cantorul care a cerut mărirea lefii când a simţit că trebuie să fie dat afară din slujbă.

Dar pe Avramuţ nu l-a impresionat că unchiul Marcu a dat ochii peste cap când a urlat asta, şi nici când a urlat şi mai tare:

— Vrei să mă moşteneşti, va să zică, de viu. Vino diseară să-ţi dau răspuns.

Avramuţ i se uită galeş, drept în ochi, şi zice mieros:

— Da vezi să te gândeşti bine, unchiule dragă, că dacă din întrunire n-ai înţeles ce fierbe în ţară, interesează-te la Iaşi, şi ai să afli!

*

Marcu Moise a gândit serios la vorba lui Avramuţ: „ce fierbe în ţară”. Înseamnă că e ceva. De aceea, încă în aceeaşi seară, s-a dus la poliţai să se sfătuiască. A mers împreună cu Lustgarten şi, cum vărul Herşcu, de la Iaşi – şi el om cu situaţie – tocmai se găsea la Podoleni, l-a luat şi pe el. Poliţaiul i-a primit ca de obicei, în cabinetul său, cu sandviciuri şi vin de Cotnar, pe care îl capătă regulat şi în cantităţi nu glumă – ca „prezent” – de la „Pivniţele la Gaura Dulce”.

L-au întrebat pe poliţai dacă nu ar fi bine să lichideze afacerile şi să plece din ţară.

Herşcu a adus şi argumente:

— La noi la Iaşi, şi, cum ştiţi matale mai bine decât noi, chiar în toată ţara, a început să miroase a bolşevici şi a revoluţie, coane Mihăiţă. Suntem la graniţa Rusiei, care de vreo doi ani e bolşevică. Muncitorii de la noi s-au molipsit. Ce, să aşteptăm până o să fie şi la noi, ferească dumnezeu, ca la ei?

Poliţaiul i-a liniştit:

— Staţi cuminţi, puişorilor. Nu că nu vreau să vă pierd de clienţi, ci pentru că aici n-o să fie niciodată ce e în Rusia. Şi nici în altă parte n-o să fie. Dar ce crezi că păzesc ţările mari şi civilizate, Englitera şi America, cum zicea domnul prefect. Ca ce să ne ascundem pe după degete? Parcă noi de capul nostru am intrat în Ungaria? Boierii noştri au sfetnici şi ajutoare, slavă domnului, din Anglia, şi America, şi aşa mai departe, aşa că ne-au sfătuit bine, şi uite că nu mai e bolşevism în Ungaria. Şi nici în Rusia n-o să ţină. Iarăşi cum zice domnul prefect: hatmanii şi generalii ăia, Wranghel şi Petliura. Denikin, Kolceak şi cum le mai zice, parcă numai de capul lor au făcut contrarevoluţie căptuşită şi cu pogromuri? A curs şi niţel

sânge de al dumneavoastră, evreiesc, dar sunteţi învăţaţi, „aveţi practică”. Unde mai pui că nu e sânge albastru de bogătaş – că ăsta e ferit – ci sânge roşu de plebe. Cum ziceam, ai să vezi că ea mâine s-a terminat şi cu bolşevismul din Rusia. Să-mi zici „cuţu” dacă în trei săptămâni mai e picior de bolşevic şi de bolşevism acolo. Şi în ce priveşte chestia aia de la templu cu bolşevicii de la noi, de care mi s-a făcut raport, dacă vrei, Marcule, îi bag la răcoare. Dar m-ai rugat ca deocamdată să nu-i ating, căci tocmai acum ai nevoie de ei. Mai ales că, oricum, îi avem plocon oricând. Iar dacă o fi nevoie să curgă şi niţel sânge evreiesc, ca să împiedicăm bolşevismul, să curgă, că cum ziceam e sânge de golănime, de plebe…

Lustgarten a socotit că e datoria lui morală de evreu să-şi spună cuvântul, dar un cuvânt mai profund. De aceea gândeşte puţin şi, cu gura plină încă de icre de Manciuria şi de un oftat pe care l-a simţit că e de preşedinte al unei comunităţi de aproape două mii de evrei, zice:

— Are dreptate conu Mihăiţă. Nu putem face nimic, frate Marcu Moise! Să curgă şi sânge evreiesc de-al nostru, mai ales că – ai auzit – nu e vorbă decât de sângele vulgului… sânge care devine prin asta ulei fin – un fel de „Olio Sasso” cum s-ar zice – la roata istoriei.

Marcu Moise a recunoscut în gând că nu înţelege cuvinte chiar aşa radicale cum e vorba aia cu „Olio Sasso” la un ştiu ce fel de roată. Dar şi-a spus că important este că în trei săptămâni nu mai e urmă de bolşevism în Rusia. Lustgarten, însă, i-a răspuns că pentru termenul ăsta – trei săptămâni – nu-şi ia „obligo”, dar pentru trei luni pune pariu cu poliţă în alb, garanţie.

Aşadar, cu toate informaţiile date de Herşcu despre situaţia din Iaşi, din ce a spus Lustgarten şi poliţaiul, el, Marcu Moise, a înţeles că nu e pericol de bolşevism aici, şi nu numai acum, dar niciodată.

Liniştit că îşi poate vedea de afaceri, Marcu Moise a fost de acord cu rugămintea lui Avramuţ să-i dea concurs ca să-şi facă la Iaşi un depozit care să fie şi un canal de

scurgere pentru mărfurile din Podoleni. Şi tot la rugămintea lui Avramuţ, a vorbit a doua zi cu Reichman. Dar Reichman l-a rugat să vorbească cu madam Reichman.

— Pe mine m-ai câştigat, domnule Marcu. Mai greu e cu Tildica, să-mi trăiască. Am încercat de câteva ori şi n-am reuşit. Păcat.

Şi i-a vorbit frumos de băiat.

— Are, domnule, un cap de bandit, nu altceva. Să juri că e leit fratele meu – tot Avramuţ îl cheamă şi pe fratele meu. Locuieşte la Bucureşti. În Capitală, va să zică. Aş fi un ticălos dacă m-aş plânge de cum îmi merg mie afacerile, că toată lumea ştie, şi ştii şi mata, domnule Moise. Cu toate astea, nici nu mă comnar cu fratele meu. Am pornit împreună cu el de la un mic depozit de lemne şi am ajuns la export de cherestea şi comerţ de cereale. Să bat în lemn cum îmi merge. Dar cum ziceam, tot nu mă compar cu fratele meu Avramuţ, de acolo, din Bucureşti! Bucureşti! E altceva! Capitala! Dar, mai ales, Avramuţ este protejat de ziaristul ăla care a fost şi ministru de Justiţie şi are ziarul cel mai mare, are adică de două ori puterea să facă ce vrea în ţara românească. Mai ales că este şi un antisemit de n-are pereche. Îţi închipui cum îi merge fratelui meu Avramuţ, dacă este, vorba ceea, „omul de casă” la un om aşa mare şi antisemit. Ei, băiatul ăsta – Avramuţ – care o curtează pe Evelinica mea, este şi el, îl cunosc, un bandit şi jumătate, la fel cu fratele meu, aşa că mă bucur să-i dau şi fata şi girul, şi să fie într-un ceas bun. Dar cu Tildica mea, să-mi trăiască, vorbeşte mata.

*

A trebuit să vorbească însă tot el cu Tildica. Şi a vorbit la fel de admirativ, informând-o şi de convorbirea cu Marcu Moise.

— Când am mai vorbit cu tine, Tildica mamă, am uitat să-ţi spun că poţi să juri că Avramuţ ăsta e bucăţică ruptă din banditul de frate-meu. Adică ca caracter! Cum să nu vrei să ai un asemenea ginere? Evelinica o să ajungă ca mâine şi ea cucoană mare la Bucureşti. Că tu singură spui

întotdeauna că nu-i de ajuns să fii bogată. O evreică trebuie să râvnească să ajungă şi cucoană, *otfolei* adică, aşa cum este la Iaşi madam Wachtel şi madam Dinerman, care vin în societatea boierilor români.

Spunându-i asta, domnul Reichman ştia că o atinge la partea cea mai sensibilă.

Dacă ea ar fi sigură că *Taugenichtsul* de Avramuţ îi garantează Evelinicăi ei *otfoleiul*, atunci da, ar merita să o lase să se mărite cu el. Dar numai pentru nişte bijuterii şi un mantou de blană sau chiar pentru voiaj la Karlsbad, unde pleci chiar când nu eşti bolnav, nu merită să te măriţi cu un Avramuţ.

Domnul Reichman n-a reuşit s-o facă să fie sigură că Evelinica ei o să ajungă „otfolei”. De aceea, uite că nu poate fi urnită din împotrivirea faţă de „golan”.

— Tu ştii, Heinrich, mai bine ca oricine – i-a spus ea – că eu nu sunt o materialistă, cu toate că Rubinstein, care mă curta şi a vrut să mă ia de soţie şi chiar îl iubeam, zicea – şi ziceau şi prietenele invidioase – că sunt materialistă, pentru că te-am luat pe tine, care erai cu douăzeci şi trei de ani mai în vârstă ca mine, şi urât, şi fără caracter, dar bogat. Dar eu, care nu sunt materialistă şi sunt delicată, sunt contra lui *Taugenichts* de Feighenbaum, nu pentru că e un holodronţ şi jumătate, fecior de cabţoman. Nu! Sunt contra, pentru cultură şi caracter. Pentru că eu vreau ca măcar fetiţa mea să aibă noroc, dacă nu a avut mămica ei.

*

Deşi doamna Reichman s-a opus îndârjit, Evelina tot l-a luat pe *Taugenichts*. Mai exact – cum zicea, cu lacrimi în ochi madam Reichman – s-a lăsat sedusă de el. Ba şi mai rău: au fugit la Iaşi, şi acolo – vai, durere şi ruşine! – au făcut o „nuntă tainică”, aşa cum fac de obicei fetele la care chiar sub baldachin se vede de multe ori că mireasa, e, pardon, gravidă.

Din fericire, Evelinica ei nu era gravidă, sau nu se vedea. În sfârşit, ce să mai vorbim! Destul de urât că s-a găsit un rabin care să-i cunune religios.

Degeaba a îndemnat-o Heinrich să se ducă la nuntă, căci el ştia când are loc nunta. (Printr-un om al rabinului, cu care Heinrich era în nişte combinaţii.)

— Hai, Tildica mamă, să mergem. Ai văzut ce minte grozavă are băiatul, că l-a ameninţat pe unchiu-său, care e un pezevenghi de n-are pereche, şi ai auzit că a reuşit să-şi facă la Iaşi o afacere grozavă, cu toate că, deşi i-am promis girul, eu te-am ascultat şi nu i l-am dat. Hai, mămica, la nuntă, căci ştii, vorba ceea, că părinţii care nu vor să se ducă pe uşa mare la nunta copilului lor, se duc pe uşa de din dos la botezul nepoţelului.

Parcă a vorbit într-un ceas rău. Numai că n-a fost chiar aşa grav: doamna Tilde Reichman n-a plecat la botez, căci până acum Evelinica ei n-a rămas gravidă. Dar într-o zi domnul Reichman vede că Tildica îşi pune toaletele în trei valize mari, de piele de porc, ia şi două din valizele speciale (rotunde, de lac negru), cu pălării şi zice simplu şi scurt:

— Plecăm la Iaşi! Că te iau şi pe tine!

El a lăsat toate baltă şi şi-a făcut repede bagajele, fără să ştie pentru ce şi pentru cât timp pleacă. Poate că Tilda are iar nevoie de doctor, căci e iar „în nervi”, sau poate că de la Iaşi vrea să plece la Bucureşti. Ce poţi să ştii?

A aflat abia la gară, când ea, spunându-i ce bilete să cumpere, s-a răstit la el:

— Nu ştiu ce fel de tată eşti tu. Nici nu te interesează pentru ce plecăm la copii.

Heinrich a rămas uluit-fericit. Va să zică pleacă nu numai la Evelina, pleacă la *copii*. Va să zică *Taugenichtsul* a devenit copilul ei. Ce se cheamă inimă de mamă, domnule! Aşa că în vagon a îndrăznit să bâiguie:

— Nu te-am întrebat de ce plecăm, ca să nu te enervezi. Afară de asta mi-am zis că dacă tu vrei ceva, înseamnă că e, cum să zic… Tot oraşul ştie că eşti o femeie cultă şi ce faci tu este bine şi…

Dar ea l-a întrerupt:

— Lasă discursurile, că nu eşti la societatea aia a voastră de înmormântare reciprocă, unde eşti preşedinte de onoare. Află că dacă tu nu eşti tată, eu sunt mamă şi m-am interesat tot timpul – pe sicretelea – ce face Evelinica mea, adică cum o duce cu scârba aia.

Heinrich nu mai înţelege nimic: va să zică adineauri era „copilul ei", iar acum e din nou „scârba aia". O ascultă totuşi cum vorbeşte tot mai agitată.

— Află domnule Reichman, că tu habar nu ai ce om este Avramuţ al nostru. Bine că ştii că a făcut un depozit grozav! Dar tu ai fost toată viaţa un tâmpit şi te-ai lipit cu pardonul de o păduchelniţă ca târgul ăsta nenorocit, şi pe mine m-ai făcut să „vegetez" aici, cu toate că frate-tău şi-a dus scârba de nevastă la Bucureşti, în lumea mare. Ei, află, te rog, că Avramuţ al nostru este adevărat, vorba lui, „cine-i frumos, dar eu sunt deştept", şi o s-o facă pe Evelinica noastră *otfolei*. Numai că tâmpita de fiică-ta, madam Evelinica mă rog, seamănă cu tine, şi e tâmpită, şi îi e frică de combinaţii, şi nu-l lasă să se combine cu un colonel. Ei, uite de aia plec eu, s-o fac să-l lase să facă combinaţia.

*

Trenul înaintează încet-încet – aşa cum merge trenul ăsta personal, mare cât o chibritelniţă, pe linia secundară Podolenilaşi.

Obosită de discuţia cu *mein Vieh*, cum îl numeşte pe Heinrich, sau pe franţuzeşte *mon animal*, doamna Reichman a adormit cu capul pe pieptul lui, imobilizându-i cu sânii ei mari şi fierbinţi mâinile, că el abia răsuflă. Cu toate acestea, a reuşit printr-o adevărată echilibristică să-şi elibereze mâinile, să scoată din buzunarul de la piept carnetul gros de conturi, carnet în care – ca să nu piardă timpul de pomană (căci el ştie de la fratele său din Bucureşti că *taim iz moni*) – a limpezit o mulţime de socoteli, şi, după jumătate de ceas de bălăbăneală în tren, iată-i ajunşi la Iaşi.

*

Cum s-a trecut hopul întâlnirii dintre soţii Reichman

şi tinerii soţi Feighenbaum, adică de fapt dintre Tilde şi Evelina, de faţă cu Avramuţ, este mai puţin important decât constatarea pe care a făcut-o doamna Reichman când a văzut-o pe Evelina.

— Vai cum ai slăbit, fetiţa mamii!

Şi şi-a amintit că la fel a slăbit şi ea după nuntă, aşa că a profitat de primul moment în care n-a fost Avramuţ de faţă şi i-a zis fetiţei:

— Mulţi soţi sunt, mă înţelegi, Evelinica mamă, nişte animale, care au grijă să fie, mă-nţelegi, numai ei satisfăcuţi, aşa cum a fost şi tată-tău o viaţă întreagă, că pot să spun că mă mir cum de te-am născut pe tine, şi cum, cu toate că am rămas toată viaţa decepţionată, am fost o proastă că n-am avut, mă înţelegi, curaj ca alte femei, aşa că sunt şi acum, mă înţelegi, o martiră.

Dar Evelina i-a răspuns că în ceea ce o priveşte pe ea, mama se înşală, căci, dimpotrivă, s-a îngrăşat chiar. Iar în ce priveşte aia la care se gândeşte mămica, poate să spună că de asemenea se înşală, căci Avramuţ şi o menajează şi în acelaşi timp n-are grijă, cum să spun, ca numai el să fie, cum să spun, satisfăcut.

Se-nţelege că după ce a aflat asta, madam Reichman a început să-l iubească şi mai tare pe Avramuţ. Mai ales că a văzut ce belşug este în casa lor, şi că Evelinica ei trăieşte adevărat, vorba ceea, ca dumnezeu la Paris. Şi pe lângă toate, Avramuţ nici nu are dreptate în vorba aia a lui „cine e frumos, dar eu sunt deştept”. Deştept nici vorbă, este, să nu fie de deochi, dar este şi frumos. Parcă peste noapte s-a făcut, cum să spun, prezentabil. Da, prezentabil!

— Ai văzut, fetiţa mamii, ce figzonomie a căpătat? Adevărat de angrosist de oraş mare. Şi Marcu Moise este prezentabil, dar nici nu se compară. El e prezentabil de Podoleni, iar Avramuţ, să ne trăiască, arată ca un angrosist de Iaşi. Şi are chiar şi alte calităţi de angrosist, cu toate că are, dumnezeu să mă ierte, o ereditate!…

Domnul Reichman – care era de faţă – a deschis o pereche de ochi miraţi şi speriaţi:

— Eredi… ce?

— Ereditate!

Şi i-a explicat ce-i jria:

— Copiii moştenesc de la părinţi nu numai case, şi moşii, şi prăvălii, ci şi calităţile şi defectele.

În timp ce domnul Reichman (şi chiar şi Evelina) îi admirau cultura, ea a continuat:

— Din fericire, Evelinica n-a moştenit nimic de la tine, ci de la mine. Numai, vorba ceea, ce e materialist, adică avere, o să fie de la tine – cu toate că şi foaia mea dotală contează ceva în averea noastră. În schimb, Avramuţ n-a moştenit nimic de la părinţii lui. Că, ferească dumnezeu, dacă o moştenea mai ales pe mă-sa, care făcea pe bolnava de inimă, dar de fapt era un fel de sufragetă…

Şi, către Eveflina, direct la chestia pentru care îi zisese că a venit la Iaşi (când de fapt n-a venit numai pentru asta).

— Nu pot să înţeleg, când ai o bomboană de bărbat, de ce îl necăjeşti şi nu vrei combinaţia cu colonelul?

Evelina vorbeşte limpede:

— Cu banii pe care unchiul său, Marcu Moise, i-a dat ca despăgubire, şi cu dota ce o să mi-o daţi – că o să trebuie să mi-o daţi – are destul ca să nu-i trebuie combinaţii. Şi-apoi, chiar el zice că din ţară, şi, mai ales, din străinătate, te roagă să primeşti mărfuri pe credit. Atunci ca ce ne trebuie un tovarăş de afaceri? Şi i-a amintit şi lui Avramuţ – care tocmai a intrat – zicala pe care a auzit-o, nici ea nu ştie de la cine: *alein iz di neşume rein*, adică, „singur, ţi-e sufletul curat”. Nu ţi se uită adică nimeni în cap şi în registre, să te controleze când faci nişte afaceri mai nu ştiu cum… mă rog, cum sunt afacerile. Şi, mai ales, nu-ţi iei pe cap pe cineva care să te aibă la mână, şi încă un *humân* de antisemit cum este – a aflat ea – colonelul.

Avramuţ, calm – a pus întâi la punct zicala cu *alein iz di neşume rein*, spunând că bunicul lui, dimpotrivă, zicea că *alein ken di neşume ousghein*, adică „singur, poţi să-ţi

dai şi sufletul” fără să te ştie şi să te ajute cineva.

— Şi apoi, cu toate că avem capital destul, şi cu toate că şi Banca Moldovei o să-mi facă sconto, tot nu se compară cu averea domnului colonel şi cu spatele dumnealui. Dacă ai şti, Evelinica mamă, cine e domnul colonel Gheorghe Cristea-Bujor! Pot să zic că este un – cum să zic – un fel de nu ştiu cum să zic, poate chiar Mesia personal, un Mesia pe care ni l-a scos în cale dumnezeu – cum e obiceiul lui – printr-un fel de misit, cu numele de Melicsohn, omul de afaceri al domnului colonel.

CAPITOLUL”.

Şi domnul colonel e uns cu toate alifiile

După ce a plecat de acasă, din Bujor, judeţul Covurlui, unde „bătrânul”, (al cărui fiu unic era) avea moşie, vie şi fabrică de lichior, Gheorghe Cristea a făcut liceul la Galaţi, secţia comerţ, apoi a mai făcut un curs seral de comerţ superior, căci, între timp, intrase funcţionar la şantierul naval „Fernic”, în port, dincolo de docuri. Când a terminat cu învăţătura, bătrânul n-a vrut să-i dea un ban. I-a zis:

— E destul că te-am ţinut la şcoală şi că la moartea mea ai să iei tot ce va rămâne după ce las pentru mănăstiri, biserici şi Academie. Că alţi copii afară de tine, n-am.

Şi, rânjind:

— Că mârlanii pe care îi am „din flori” sunt şi fără număr şi fără drept de moştenire.

Cum cu leafa de la „Fernic” o ducea greu, s-a însurat – nu împlinise nici nouăsprezece ani – cu Ruxanda, fata lui Vasilache Cumpătă, cu moşia şi conacul de lângă Mestecam, tot în judeţ. Dacă bani sau alte bunuri, nu i-a dat, bătrânul Cristea i-a dat în schimb, cu plăcere, consimţământul s-o ia pe fata lui Cumpătă. Căci, deşi fata era cu doi ani mai mare decât Gheorghiţă al lui şi suferea de ducă-se pe pustii, i-a plăcut bătrânului. Nu atâta pentru că era sfioasă, tăcută şi ascultătoare, cât pentru că Vasilache Cumpătă era putred de bogat. La fel de mulţumit

era şi el, Gheorghe: tata socru are pământuri multe, păduri şi vii de nu le mai ştie socoteala şi, cum e hodorog bătrân, iar Ruxanda – făcută la bătrâneţe – e singurul copil căruia îi lasă totul, mă înţelegi…

Era, însă, îngrijorat că s-ar putea ca Ruxanda, bolnavă cum e, n-o să facă copii. Şi atunci, după moartea ei – că mult n-o duce – o să trebuie să te judeci pentru moştenire cu neamurile ei până la a nu ştiu câta spiţă. Căci nu-i poţi cere de pe acum unei soţii tinere să-ţi facă testament. Pe care de altfel îl poate şi înlocui oricând, dacă nu te porţi cu ea frumos. De aceea, a cerut, şi a obţinut, de la bătrânul Cumpătă, să fie trecut şi el ca moştenitor. Ei şi? Ce folos, dacă tata-socru s-a încăpăţânat să întârzie să moară! în schimb, Ruxanda i-a adus – şi încă înainte de vreme – un fel de şeptilici care parcă nici şapte luni împlinite nu avea: o fată, ca un pui de vrabie, cu nişte ochi mari, ciudaţi, că trebuia să te gândeşti speriat, dacă nu cumva a moştenit de la maică-sa pe „ducă-se pe pustii”.

Dar copila (Mioara a fost botezată), deşi a crescut firavă, părea sănătoasă şi uite-o, la doi ani şi ceva, o mică domnişoară, aşa că, acum, când tu trebuie să faci armata, o poţi lăsa liniştit cu maică-sa şi poţi pleca să-ţi faci datoria către patrie! Unde mai pui că armata urmează s-o faci la Regimentul 38 infanterie, în portul vecin, la Brăila, aşa că o să poţi fi mai mult la Galaţi. De altfel şi stagiul e scurt căci, pe de o parte eşti „teterist”, pe de altă parte, te-ai aranjat, aşa că, o să pierzi cu totul câteva luni.

*

Când s-a eliberat, ca sublocotenent – asta era în toamna lui 1903 – a revenit la „Fernic”. Dar uite că este iar de doi ani şi ceva aici, şi n-a avansat mare lucru, iar tata socru nu mai crapă. Şi nici tata – care a trecut bine de cincizeci de ani – nu se îndură să moară o dată, ca să te pui şi tu pe picioare. Şi – ca o pedeapsă divină – tocmai acum, după alţi doi ani la „Fernic”, în începutul ăsta de primăvară, când unul din directori l-a remarcat şi i-a fluturat un viitor frumos, poftim, se fac concentrări, căci e

un fel de pulbere de revolta în aer. Dar ar minţi dacă ar spune că îi pare rău. Dimpotrivă, simte el că în concentrarea asta îl aşteaptă norocul.

Într-adevăr, a fost trimis într-unul din judeţe, ca să potolească răscoala ţăranilor, care – auzi! – cică nu mai pot îndura sărăcia şi oprimarea. S-a relevat dând ordine, „foc, fără somaţie prealabilă” – de parcă ar fi anticipat ceea ce două zile mai târziu un domn ministru a sintetizat prin ordinul: „Întâi represiunea şi pe urmă avizăm”. În mod special s-a relevat prin felul „fără mănuşi” – ba, ar zice chiar „cu mănuşi de fier” – cum a anchetat personal nişte „capi de rebeliune”, având în dreapta pe fiul moşierului, înapoiat din Paris, în stânga pe plutonierul de jandarmi şi în spate un pluton întreg. Şi are mândria să spună că a împuşcat cu mâna sa doi „instigatori” despre care – ca să fie sincer – nici nu ştia măcar dacă au făcut ceva. La desconcentrare a fost avansat locotenent. Dar „anumită presă” l-a pomenit indirect, şi pe el printre „ucigaşii celor unsprezece mii de ţărani”. Atacurile din presă nu l-au deranjat. Dimpotrivă, poate zice chiar că i-au prins bine. Căci, revenind la „Fernic” şi făcând să se afle că e printre cei vizaţi de această presă, unul din directori, acela care-l remarcase înainte de concentrare, l-a chemat în cabinetul său şi i-a pus o mulţime de întrebări: cum a procedat cu capii de rebeliune şi cu instigatorii, dar mai ales cum a inventat „provocatori” etc. etc. După această convorbire a fost însărcinat să lucreze la secretariatul direcţiei, ca un fel de mână dreaptă, având rolul de a rezolva toate problemele în legătură cu personalul, în special cele care se numesc „conflicte de muncă”.

Altul în locul lui n-ar fi visat ceva mai frumos. El, totuşi, n-a putut rezista mai mult de trei ani şi ceva, a demisionat şi a intrat la Banca Naţională, căci a ochit acolo secţia „ordonanţare şi cecuri”. Nu-l interesa salariul, care era mai mic decât cel de la „Fernic”, ci – cum i-a spus Ruxandei – „anvizajez combinaţiile pe care ţi le oferă ghişeul ordonanţare în conjunctura internaţională de la

orizont”.

Într-adevăr, tocmai se desfăşura un straşnic export de cereale pentru Germania, care se pare că pregătea un război în lege – „pe butoiul de pulbere al Balcanilor” în început de incendiu sub formă de război greco-turc, turco-bulgar, grecobu lgar – că nici nu mai ştii cine cu cine e în război. În clocotul ăsta războinic, roiesc în jurul tău o mie de posibilităţi de afaceri. Tata şi tata-socru, parcă întineriţi, exportează grâne prin intermediul comisionarilor care le vând exportatorilor de cereale. Însă el, Gheorghe Cristea-junior, nu se alege cu nimic din asta! Dacă ar fi el stăpânul cerealelor ar face exportul direct, fără intermediar. Dar pentru export de grâne se cere capital mare. De altfel cerealele sunt un fel de joc de cărţi şi el nu vrea să joace pe cont propriu – ci – aşa cum fac unii la curse sau la cazino – vrea să ponteze acolo unde mergi la sigur. Ghişeul ordonanţare, la care lucrează, îi dă această posibilitate. Iată cum:

După sumele pe care le ordonanţezi şi după cecurile pe care le completezi („de onorat la Barclay Bank”, sau la alte bănci mari engleze, olandeze sau belgiene) e uşor să-ţi dai seama care e calul cel mai sigur (pe care să mizezi), care, adică, sunt exportatorii cu cele mai mari afaceri, cu cele mai grozave legături şi cu cele mai sigure câştiguri. Şi asta o afli orientându-te nu numai după ordonanţarea cecurilor şi nu numai după asigurarea făcută de exportator la „Goldstueck Heintze & Co.”, care garantează cantitatea şi calitatea la destinaţie, şi nici numai după asigurarea pentru caz de incendiu sau naufragiu, ci orientându-te şi după beneficiul asigurat la societăţi, care la rândul lor mizează pe *hausse*, adică pe urcare de preţuri. E drept că el nu putea face cine ştie ce servicii acestor exportatori faţă de care era un fel de Gulliver pitic în ţara uriaşilor, dar tot îl obligi pe om când îl faci să înţeleagă – prin funcţionarul său trimis la bancă după cec – că, dacă cargobotul, cu uriaşele pântece ale hambarelor pline de grâne, este gata să ridice ancora pentru plecare spre

Hamburg, Rotterdam sau Anvers, şi căpitanul e şi el gata să semneze conosamentele prin care marfa aparţine noului cumpărător, dar tu, mic funcţionăraş de la ordonanţare şi cecuri, în loc să-i întârzii documentele pentru cine ştie ce „vicii de formă”, reale sau imaginare, eşti gentil şi te agiţi ca lucrurile să meargă repede, înseamnă că unul Gheorghe Cristea, tinerel funcţionar anonim la bancă, l-a scutit pe marele exportator, de întârzieri, adică de enervări şi pagube. Şi cum, cu cât eşti mai bogat cu atât vrei mai puţin să ai enervări şi pagube, ştii să fii culant cu cel ce te-a servit. Ce mai vorbă lungă, a reuşit să facă pe nişte exportatori să-şi amintească zicala care circulă în port între domnii exportatori şi armatori – *Leben und leben lassen*, adică un fel de „o mână spală pe alta”. Numai că, atunci când ei au vrut să-i acorde „atenţii” concrete, el, care avea o deviză – „cu cât e mai bine simulat dezinteresul, cu atât e mai rentabil” – s-a arătat jignit, spunând că a făcut totul din plăcerea de a-i servi. A, dacă şi dumnealor vor să-i facă o plăcere, mă rog, primeşte, dar numai una necostisitoare pentru ei. Le cere doar onoarea de a ponta – ca la curse – pe calul dumnealor. Să-l primească adică în unele combinaţii cu o cotă parte cât de modestă. Nu râvneşte, doamne fereşte – nu îndrăzneşte măcar să viseze – a fi asociat. Ci, la cumpărarea sau vânzarea unei partizi de grâu, porumb, secară, orz sau ovăz, să-l primească şi pe el cu o depunere de două-trei procente, capital pe care vrea să-l investească. Repetă, o doreşte mai puţin pentru beneficiul corespunzător, cât pentru cinstea de a miza pe calul dumnealor.

Din amuzament pentru îndrăzneala şi originalitatea „tânărului balcanic”, domnul Vermeulen, belgianul de la „Continental Grain Company” l-a primit în „combinaţie” (şi şi-a zâmbit în ciocul şi mustaţa ca de păpuşoi). Dar a făcu i-o numai acea singură dată, şi la o partidă micuţă. Şi, se înţelege, n-a acceptat să-i fie depusă partea de „capital” a „asociatului temporar”, ci i-a dat, ca un gest, partea de „beneficiu”.

Combinaţii repetate aproape regulat a făcut, însă, cu domnul Sperling. Nu că acesta ar fi avut nevoie de capitalul lui

— Pe care, da, îl primea – ci… nici el nu ştia de ce. Totuşi nu făcea cu el decât aşa-zise combinaţii pentru douăzeci şi patru de ore, cel mult patruzeci şi opt de ore, adică nu la cargoboturi pentru export, ci la partizi cumpărate şi vândute imediat, înainte chiar de a părăsi magazia pentru a fi încărcate în şlep sau vapor. Genul acesta de afaceri îi convenea de minune, căci fiind vorba de lichidări în douăzeci şi patru de ore – el, Gheorghe Cristea, în tovărăşie cu casierul băncii, investea banii acesteia, aproape fără riscul unui eventual control, şi cu posibilitatea de investiţii nelimitate. Dar chiar atunci când a reuşit să-şi facă un serios capital propriu, suficient de mare ca să poată participa cu o cotă mai mărişoară de bani proprii, tot cu banii băncii manipula. Căci avea un principiu: banii tăi plasează-i risipiţi la cât mai mulţi oameni, în sumişoare mici cu dobânzi mari şi cu garanţie sigură, de preferinţă un gaj care ocupă puţin loc şi e uşor vandabil – dar la aceste participări în cereale, unde nu ţi se cere să depui chiar banii

— Căci e de ajuns să se ştie că există – lucrează cu banii băncii. (Poate că era mai puţin principiu, pe cât era superstiţie: banii băncii îi purtaseră până acum noroc.) Şi mai era ceva: banii tăi îi ai oricum limitaţi, pe când ai băncii sunt fără limită. Şi-apoi, dacă e cumva control sau e pagubă, te retragi din combinaţie, căci n-ai depus banii, deci nu i-ai scos din casa băncii. N-are decât domnul Sperling sau nu ştiu care alt Sperling, să te socotească incorect şi să te cheme la arbitraj că i-ai arătat – prin casier – existenţa banilor, însă nu ai plătit paguba.

Dar n-are să te cheme la arbitraj, ca să nu se facă de râs că a făcut combinaţii cu un simplu funcţionar de bancă, şi să se creadă sau să se presupună că poate nici el nu e cine ştie ce bogat ci – jonglează pe relaţiile şi creditele din străinătate.

De Jdouă sau de trei ori a făcut afaceri şi cu un grec, armator. Şi i-a spus, într-o zi, domnului Sperling:

— Trebuie să recunosc, coane, că şi grecii sunt aproape tot aşa de filotimi ca, pardon, dumneavoastră, isdraeliţii. Uite, domnul Xenakis de pildă, cu care am făcut o combinaţie de navlu! Sigur, nu se compară cu ai dumneavoastră, dar oricum, şi cu dumnealor e treabă de făcut. Numai cu românul nostru nu poţi face altceva decât o beţie, căci românul nostru, coane, e ţopârlan, şi bădăran, şi egoist. De-aia nu progresează ţara!

Dar acum, după ce s-a despărţit de domnul Sperling şi urcă din port treptele vechi de piatră pe Strada Mare, ca să intre pe strada Braşoveni şi să o ia spre bancă, are remuşcări: nu, nu toţi românii sunt bădărani, ţopârlani şi egoişti, şi, mai ales, nu-i adevărat că nu progresează ţara. Cum nu progresează ţara? Ar păcătui în faţa lui dumnezeu dacă n-ar recunoaşte că ţara progresează, căci, uite, de pildă, el ce frumos a progresat, mai ales în ultimii doi ani! De alţii, ce să mai spună? Unii din ei au făcut averi de-ţi stă mintea în loc. Las că au şi prins firul. Şi cum să nu se îmbogăţească, dacă Europa, ba aproape toată lumea, este acum în război? Nu ca acum trei-patru ani, când războiul era, vorba ceea, „localizat” în Balcani. Ah, dacă am intra, în sfârşit, şi noi în horă! Dar ăia din fruntea guvernului se screm. De ce dracu’ se screm? Dacă ai şti când intrăm, cu cine intrăm, şi cum intrăm, câte chestii n-ai putea trânti, să zici că ţi-a pus dumnezeu mâna în cap! Unii din guvern, şi nişte şmecheri din jurul guvernului, ştiu câte ceva. Sau lansează din când în când un zvon, aşa că graţie informaţiei sau zvonului, ard câte o chestie care îi umple de coroane austriece, mărci germane sau alte valute şi acţiuni de întreprinderi petrolifere cumpărate la *baisse* şi vândute când lansează alt zvon sau chiar strecoară prin gazete câte o informaţie care urcă valorile cumpărate ieftin. Sau – pe tăcutele – pocnesc armatei câte o furnitură, când ei în viaţa lor n-au avut vreo legătură cu armata, căci sunt nişte ambuscaţi şi fac pe războinicii dei la ei din odaie

sau din cafenea sau bodegă. Uite, de pildă, Apostol Cândea, un dobitoc de mocan care a fugit din Austro-Ungaria pentru că, cică, n-a vrut să lupte „în armia împăratului împilător al fraţilor români”. N-avea golanul de Cândea după ce bea apă când a venit întâi aici, la Galaţi. Dar a simţit că, dacă te muţi la Bucureşti, e rost de fripturică grasă, şi a ascultat şi sfatul lui naşu-său, Iuliu Branişce, ăla cu magazinul „La Ardealul” de pe strada Traian, şi a plecat la Bucureşti. Acolo s-a aciuiat pe lângă nişte aşa-zise neamuri venite înaintea lui în ţară, ca să lupte cică şi ele aci pentru realipirea Ardealului de „Patria-Mumă” – cu majuscule… Ei, da, la Bucureşti zic şi eu! Ce-aş mai pleca şi eu, Gheorghe Cristea-Bujor la Bucureşti! Dar cum să laşi din mână vrabia Galaţilor pentru cioara de pe gardul Capitalei! Căci din nou: ai fi măgar dacă te-ai plânge, mai ales acum, când parcă suntem chiar în ajun de a intra. (Se joacă şi o revistă: *Intrăm ori nu intrăm*?) Deşi, ce poţi să ştii? în orice caz, e bine că s-a aranjat să facă o concentrare pe loc – chiar la bancă – în loc să fie trimis cine ştie unde, la frontiera Ungariei sau a Bulgariei (dacă mergem cu Antanta), sau a Rusiei (dacă mergem cu Tripla Alianţă). Primul ministru – mare diplomat, domnule – induce în eroare şi pe unii şi pe alţii. Dar parcă tot împotriva Austro-Ungariei o să mergem. Până una, alta, concentrarea asta pe loc, chiar la bancă, nu e numai mană cerească, ci şi patriotism. Dar ce, nu poţi să fii patriot şi să-ţi serveşti patria, la Galaţi? Ar fi chiar o crimă să fii rupt de localitatea ta – mai ales când e un port atât de important ca Galaţii – să fii rupt tocmai acum, când nu mai pridideşti să faci toate afacerile care parcă se roagă de tine cu lacrimi în ochi: „Fă-mă pe mine”! „Fă-mă pe mine”! „Ba pe mine, că te umplu de aur”. Tocmai acum să pleci, acum când miroase a praf de puşcă şi a sânge pentru prostime, deci a aur pentru cine are cap? Ehehe! Şi ce va fi abia când vom fi şi noi în război?! Dar ce să-i faci, dacă dobitocii din fruntea ţării se screm! Bine că ei îşi fac afacerile graţie „neutralităţii”. Căci bancherilor şi

moşierilor din fruntea guvernului le rentează deocamdată mai bine pacea – sau, cum îi zic ei, „expectativa armată”. Trebuie să recunoşti, însă, că şi ţie personal şi neutralitatea – desigur, cu concentrarea pe loc, la bancă – îţi rentează. Ce folos, însă, dacă trebuie să te rezumi la chestii tot în legătură cu exportul de cereale, şi abia cu o simplă mizare pe exportul exportatorilor. Ah, dacă ar fi murit tatasocru sau tata şi am avea noi moşiile! Moşierii îşi fac singuri treburile – şi ce treburi! Vând exportatorilor grânele *a livrer*, adică au vândut şi şi-au încasat cu anticipaţie bănişorii, chiar dacă până la livrare scad preţurile, sau – şi mai şi – dacă intrăm în război împotriva ţării căreia îi aparţine cumpărătorul şi nu mai livrezi marfa. Că nu pierde nici acesta, căci îl despăgubeşte patria lui, sau o societate internaţională la care s-a asigurat pentru aşa ceva, e altă căciulă. Important e, că tu, moşier, ţi-ai încasat banii, egal dacă de la prietenul, sau de la duşmanul patriei, sau de la o ţară neutră, pe numele cui faci exportul, de când s-a oprit cel pentru ţările beligerante, dar tu ştii, şi ştie şi guvernul, că marfa merge spre ţara cu care ţara ta va fi în război. Adevărul este, însă, că focul din inima lui nu e atât că n-are el moşia, că adică nu face exportul cu marfă proprie, cât că nu este industriaş. Idealul de a fi mare industriaş îl are din clipa în care a văzut la „Fernic” ce înseamnă industria grea, metalurgică. Dar nu să fii funcţionar la o asemenea întreprindere – funcţionar oricât de mare – ci acţionar, cât de mic, dar acţionar, apoi administrator delegat, apoi… Nu vezi cât a crescut „Fernic”? Dar de ce să vorbim numai de „Fernic”? Dacă până şi uzina bătrânului Auşnit!… Ce era ea până la conflagraţia europeană? Întâi un magazin de fierărie şi apoi o nenorocită de râşniţă, acolo, în port. Şi peste noapte, domnule, a crescut şi creşte de te sperii!

Dându-şi seama că totuşi este exclus să intre măcar cu – ar zice – degetul mic de la picior, acţionar la „Fernic”, s-a hotărât să reintre deocamdată, tot ca mână dreaptă, la secretariat. Apoi, încet-încet cu bănişorii pe care i-am

adunat şi cu cei pe care îi vom capitaliza, băgăm un picior întreg, ca acţionar.

*

A reintrat deci, deocamdată, funcţionar. Şi recunoaşte: nu are de ce să se plângă. Nici de leafă şi nici, mai ales, de „cheltuieli speciale” în legătură cu „problemele muncitoreşti”. Totuşi, îl râcâie dorinţa de a participa cu cât de puţin, ca acţionar. Să fie, adică, asociat, mai ales acum, când toată lumea este în flăcări şi ca mâine intrăm sigur în război! Phiii, ce armament se poate fabrica pe lângă ceea ce fabricăm acum! Şi dacă fabrici armament, dai drumul războiului cât mai masiv, şi îl ţii colea câţiva anişori, cointeresând nişte mahări din guvern cu un pachet de acţiuni. (Dacă nu-s deja cointeresaţi la noi sau la alte fabrici de material de război.) în acelaşi timp vorbeşti cu ministrul ăla – parcă al „Ocrotirilor Sociale” îi zice – sau poate că trebuie vorbit cu ministrul de război, să trântească din nou, colea, o lege, adică un decret-lege, care să militarizeze fabricile – cum s-a mai făcut. Şi atunci eşti sigur şi de mâna de lucru, că adică muncitorii şi-au băgat minţile-n cap. Căci bandiţii şi-au luat nasul la purtare în ultimii ani. Mai ales de acum trei ani, din preajma războiului împotriva Bulgariei, aproape toţi sunt sindicalişti. Parcă nu ştim noi că sub masca asta sunt socialişti?! Trebuie mână forte, domnule, mână forte! Nu faci nicio brânză nici cu spărgătorii de grevă şi nici cu sindicaliştii galbeni, căci îndată ceilalţi îi „demască”, şi n-ajută nici că umpli puşcăriile cu aceşti „ceilalţi”! Stăm pe un vulcan, domnule! Aşa că, dacă trânteşti nişte decretelegi dintre care unul să fie de militarizare a fabricilor, apoi să poftească „tovarăşii” cu revendicări.

Tocmai când şedea dus pe aceste gânduri, şi-a găsit să vină o delegaţie de muncitori cu revendicări, pornind de la lucru de nimic, pe care dumnealor îl ridică la rangul de „asigurarea vieţii muncitorului”. Mă rog, s-a întâmplat un fleac de accident: a căzut un muncitor într-un cazan în clocot şi a fiert ca un rac. Destul de grav că bestia şi-a

găsit s-o facă tocmai acum, când ne trebuie fiecare om, că nu mai prididim. Cine l-a pus să cadă? Bine, a căzut, a murit, să fie sănătos! în alte ţări mor sute de mii, ba chiar milioane de oameni, şi pe front şi acasă, din cauza războiului, şi nu vine nimeni cu revendicări la Asigurările noastre Sociale. Şi dumnealor, care deocamdată sunt feriţi de război şi de front, profită că le-a murit un „tovarăş” ca să vină cu chestii de astea: „Asigurarea vieţii muncitorilor”. Nici nu e moral, domnule, să profiţi de un cadavru şi încă al unui tovarăş de muncă. Ia te uită! Toată curtea nesfârşită e neagră de oameni. Dunărea, dezgheţată de începutul de desprimăvărare, curge acolo, în faţa ta, plină de sloiuri, dincolo de bazinul şantierului, că ţi-e mai mare dragul s-o vezi, căci în asta simţi că acu-acu vine şi vara, deci „extinderea măcelului”. (Se ştie doar că războaiele izbucnesc sau se extind, mai ales vara.) Şi tocmai acum le arde bandiţilor de revendicări! Vicleni cum sunt, nu se mulţumesc să ceară numai „ocrotirea vieţii împotriva accidentelor”, ci profită de ocazie şi cer şi „asigurarea pâinii”. Este adevărat că acolo, jos, în cartierul Bădălan, din coasta şantierului, viaţa lor nu e chiar aşa roză: toată iarna aproape n-ai văzut ieşind fum din coşurile sau burlanele cocioabelor. Şi este adevărat şi că atunci când treceai în goana saniei vedeai, de sus, de pe şosea, copii goi-goluţi, galbeni – desigur de foame – şi vedeai mame vlăguite şi ponosite şi parcă toate bătrâne, mişcându-se ca nişte zdrenţe pe zăpada albă, frumoasă. (La fel sunt şi ţăranii şi nevestele lor şi copiii, la noi, lângă Bujor, şi, slavă domnului, nu mai vine nimeni cu „revendicări” de când li s-a astupat gura cu pământ, acum nouă ani, la răscoale.) Şi aici, în Bădălan, când treci în goana maşinii sau în trapul calului de la gabrioletă, vezi bordeiele şi cocioabele înecate în noroaie. Ei şi? Nici la ţară nu e altfel. Ăsta este pitorescul şi asta e caracteristica peisajului nostru naţional. Oare nu scriu şi ziarele din străinătate aşa de frumos despre peisajele noastre? Şi atunci ce mai vor muncitorii? Degeaba le-a spus domnul

director: „Nu revendicările voastre sunt problemele patriei! Astăzi, când nu ştii ce aduce ziua de mâine, altele sunt problemele”. Dar parcă înţeleg ei asta!

Şi acum, poftim, a intrat delegaţia la tine. Ia te uită la ei. Nişte sfrijiţi şi nemâncaţi că n-ai de cine să te temi. Numai că nu ştiu ce dracu’ de chipuri au, de parcă ar fi ciopliţi în piatră sau turnaţi din bronz, şi cu nişte priviri de te îngheaţă.

Ia să-i luăm unul câte unul, şi cu duhul blândeţii:

— Spune, tovarăşe Miluţă, ce te doare, dragă, pe dumneata personal? Nu-i aşa, Miluţă îţi zice? Dumitru Miluţă, nu? Vezi cum am memorie? Am o memorie grozavă pentru elementele harnice şi cuminţi, ca dumneata. Dar şi pentru cele anarhice, trădătoare de patrie. Ia spune, ce te doare? Eşti băiat tânăr, nici armata n-ai făcut-o. Poate ai o dragoste şi vrei să te însori, să-ţi faci situaţie, şi ai revendicări personale. Să vorbim de dumneata. Cu fiecare în parte să vorbim despre greutăţile lui. Cine n-are greutăţi pe lumea asta? Sigur, se pot rezolva de la caz la caz, după cum e şi muncitorul, un element mai de valoare, cum ziceam, ca dumneata de pildă… Ar fi şi imoral să laşi ca să profite de pe urma dumitale trântorii şi beţivanii. Nu ziceţi chiar voi, socialiştii, „să luptăm împotriva exploatării omului de către om”? Şi tot voi ziceţi: „Nici pâine fără muncă şi nici muncă fără pâine”. Nu ne supără că sunteţi socialişti – căci sunteţi, şmecherilor, sunteţi socialişti, cu toate că veniţi la noi în chip de „sindicalişti”, cu revendicări cică „pur profesionale”. Aşadar, cum ziceam, nu ne supără că sunteţi socialişti. Să fiţi sănătoşi! Cine nu e socialist? Ce, eu nu sunt? Mai mult: eu stau mai rău ca voi, căci ştiţi cum suntem numiţi noi, proletarii intelectuali, adică funcţionarii! Nu vă mai prefaceţi că nu ştiţi, căci chiar voi ne-aţi poreclit: „cerşetori în haine negre”. Aşadar, să stăm de vorbă de la proletar la proletar, tovărăşeşte, de la tovarăş la tovarăş. Spune, tovarăşe Miluţă, ce te doare, şi tratăm.

Dar Miluţă ăsta zice, că, chiar dacă ar avea doleanţe

personale, nu tratează de unul singur. Trebuie vorbit cu delegaţia, despre problemele cu care am venit, ca delegaţi.

— Bine, vorbim cu delegaţia! O să vă satisfacem pe dumneavoastră din delegaţie, mă rog, de ce nu? Căci dacă aţi fost aleşi ca delegaţi, înseamnă că sunteţi muncitorii cei mai capabili. Cât despre instigatori, avem noi ac de cojocul lor. Ohoho, şi ce mai ac! Cât baioneta de mare. Şi cu şină – cu un fel de canal – pentru scurgerea sângelui şi a măruntaielor.

Şi, deodată, s-a încruntat:

— Că doar n-o să lăsăm ca tocmai acum, când patria este pe pragul unor evenimente istorice, iar noi ne jertfim pe altarul ei, socialiştii să facă instigaţii şi să-şi facă de cap. Că ştim noi că nu e vorba numai de simple revendicări de ordin sindical, adică băneşti şi de protecţia muncii, ci, aici e coada socialiştilor, adică a socialismului. Că aşa e muncitorul de la o vreme: cum cucereşte o poziţie sindicalistă, sau are numai o problemă de natură sindicală, o preface imediat într-una politică şi aşa mai departe. Ca mâine o să cereţi şi fabricile. Adică n-o să le cereţi, ci o să încercaţi să le luaţi. Ia încercaţi numai!! încercaţi numai să încercaţi!!

Directorului, care stă. În cabinetul de alături, cu uşa întredeschisă, îi place cum vorbeşte el. Ei şi? Dacă vorbeşte delegaţiei aşa cum trebuie, parcă ajută! Da’ de unde! Dimpotrivă! I-auzi-l pe Năstase, care pare şeful delegaţiei:

— Ia lăsaţi, domnu’ secretar, şoşelile, şi momelile, şi vicleşugurile. Şi mai ales ameninţările! Că nu se prinde. Noi nu ne speriem chiar de stăpân, cu atât mai puţin de slugile exploatatorilor!

Nu mai e atent la ce zice Năstase, căci între timp curtea nesfârşită, până departe, jos, la apa Dunării, unde se lansează vasele, s-a făcut şi mai neagră de muncitori, apăruţi – de unde dracu’ – parcă mai mulţi decât sunt în tot şantierul. Prin ferestrele biroului, ei sunt acum o mare în furtună. Ce forţă, domnule! Pitită şi parcă la pândă cine

ştie unde, cine ştie de când, şi gata să apară imensă, să năvălească teribilă, ca un taifun. La fel era – cu toată represiunea – răscoala ţăranilor, acum nouă ani, acolo, în Vlaşca, unde a fost trimis el. A simţit – chiar acolo, pe teren – sub pământul presărat de cadavre, pitită, pânditoare şi uriaşă, o forţă la fel cu asta, o forţă care aşteaptă să se dezlănţuie, de să cutremure pământul. La fel şi aici, acum. De aceea, să trecem la altă tactică, părăsind ispitirile individuale şi ameninţările.

Explică delegaţiei că, în fond, la urma urmei, nu el, şi nici chiar domnii din Consiliul de Administraţie, nu sunt stăpânii fabricii. Ei sunt nişte simpli funcţionari, deci, în fond, proletari la fel cu delegaţia. Stăpânii adevăraţi – dacă judeci bine – nici nu ştii cine sunt. Sunt nişte acţiuni. Aşa că el, dacă ar vrea, ar putea trimite delegaţia să-şi formuleze revendicările stăpânului adevărat, adică acţiunilor. Ele se găsesc, cele mai multe, în safeul Băncii Marmorosch sau al Băncii de Credit Român sau la Banque Belge pour l'Étranger unde le ţin proprietarii lor – bănci sau persoane particulare. Dar nu e sigur că le vor putea găsi pe toate acolo, căci multe sunt tranzacţionate la bursa de mărfuri şi efecte, unele şi în străinătate.

Şi încheie:

— Mă rog, noi nu ne opunem să plecaţi şi în străinătate şi să staţi de vorbă cu dumnealor, cu acţiunile, adică cu stăpânul adevărat. Dar nu vă spunem asta, ca să nu ziceţi că suntem „cinici", că adică ne batem joc de dumneavoastră.

Dar şi ei! Au răspuns cam în acelaşi fel:

— Atunci nu avem ce căuta aici. Aşteptăm ca dumneavoastră să trimiteţi la noi acţiunile, să stea de vorbă cu problemele noastre. Dar nu aici, la şantier, că n-au să ne găsească. Peste un ceas intrăm în grevă. Suntem de găsit acasă sau la sediu. Las că ştiţi unde ne găsiţi, când e să ne ridice poliţia.

Va să zică ameninţă cu greva!

A trebuit de aceea să li se satisfasă măcar o parte din

revendicări, căci suntem în plin sezon de armament. Dar ne răfuim noi. Deocamdată legile nu sunt încă un şbilţ destul de strâns, în jurul beregatei lor. Dar las că avem noi grijă!

Cu toate că atunci el n-a putut să obţină „câştig de cauză” pentru întreprindere, direcţia a apreciat atitudinea lui şi a ştiut să-l facă să beneficieze de pe urma acestei aprecieri. I-a dat nişte gratificaţii substanţiale. Desigur că era mai bine să i se fi vândut ceva acţiuni. Totuşi şi aşa a fost răcorit de eşec.

*

Dar cu adevărat l-a răcorit ceea ce s-a întâmplat câteva luni mai târziu – în iunie – ţine minte exact ziua: în 13. (Şi să mai fi superstiţios!) Este adevărat că, din păcate, n-a luat parte activă la eveniment, dar oricum era o plăcere să vezi ce se întâmplă. De altfel cu câteva zile înainte, aproape zece mii de muncitori de port şi fabrici, au manifestat în faţa primăriei pentru ieftenirea traiului. Dar deoarece autorităţile au „îndrăznit” – *à la guerre comme à la guerre* – să cam reprime, mă rog, cu patul puştilor manifestaţia, iar pe cei arestaţi să nu-i trateze chiar cu dulceţi în beciurile poliţiei, domnii tovarăşi au convocat pentru seara de 12 o întrunire, unde au hotărât pe a doua zi o grevă de douăzeci şi patru de ore, tot pentru ieftenirea traiului, dar şi împotriva războiului. Trebuiau să intre în grevă numai unele categorii şi să pornească în manifestaţie de la sediul din strada Crihan-Vodă, în port, urcând spre oraş. Ceea ce au şi făcut.

El tocmai se găsea în birourile agenţiei de vapoare „Watson & Youell”, chiar în clădirea din faţa Palatului Navigaţiunii Fluviale Române, cam în dreptul debarcaderului pentru vaporul care face cursa spre Brăila. Trata în numele domnului director general de la „Fernic”, ideea sa – pe care domnul director general a adoptat-o – şi anume de a se camufla repede-repede, de către un consorţiu naţional, exponent al unor firme engleze, întregul parc de vase austro-germane ce se aflau în rada

portului. Începuse doar să miroase precis a intrare în război a României împotriva Germaniei şi Austro-Ungariei. Prin „exproprierea” vaselor austro-germane, realizezi şi un act patriotic şi unul comercial, ceea ce, în fond, e acelaşi lucru. Tocmai spunea că, în eventualitatea că austrogermanii câştigă războiul, proprietarii vapoarelor vor şti să fie masiv recunoscători duşmanului, adică nouă, că le-am salvat patrimoniul, în care este oricum băgat şi ceva capital englez, italian şi românesc.

Deodată – în timp ce vorbea (se găsea în cabinetul domnilor procurişti Masterson şi Szighety – cabinet al cărui balcon dă spre cheiul Dunării) – aude jos vociferări şi parcă vuietul unei manifestaţii. Se ştia că afară de ceea ce fusese acum câteva zile, şi la întrunirea de aseară, în ultimul timp mai ales, manifestaţiile şi grevele demonstrative, antirăzboinice, se ţin lanţ. A prins grozav sămânţa aruncată în special de muncitorul acela înalt, ciolănos şi tuciuriu – Ştefan Gheorghiu – care a şi găsit teren prielnic, şi era pericol să nu mai intrăm în război. Era, adică, pericol ca strada să-şi impună voinţa cabinetelor ministeriale, ceea ce înseamnă, în ultimă analiză, că o impune marilor întreprinderi industriale şi instituţiilor bancare. Joia trecută, de pildă, când el, Gheorghe Cristea, se afla la Brăila – de la o cursă la alta a vaporului – a asistat la o manifestaţie, doamne dumnezeule! Mii şi mii de căruţaşi – cu căruţele – şi hamali, şi lopătari, şi muncitori de fabrică, şi funcţionari comerciali (căci şi prăvăliile fuseseră închise de frică, sau pentru că plecaseră funcţionarii), au inundat – ăsta e cuvântul – au i-nun-dat literalmente, ca la un înec, oraşul. Şi ce te speria mai mult, era aspectul paşnic al contopirii între căruţe, cai, oameni şi casele oraşului, un oraş cucerit parcă, şi pentru vecii vecilor, de acest ocean de slugi ale tale. Şi deodată un cântec… Un cântec care începe molcom şi creşte apoi spre un fel de imn de lumină şi încredere (cine mă-sa le-o fi făcând lor cântecele astea – că-s grozave! – şi mai ales muzica?), cântec intonat de o fanfară

a lor, însoţită de corul miilor şi miilor de muncitori.

Şi acum, auzi, auzi şi aici, jos, la picioarele biroului „Watson & Youell”, în faţa clădirii debarcaderului, şi venind parcă de cine ştie unde – din depărtări, de dincolo de docuri şi Bădălan şi urcând până sus, în centru – acelaşi vuiet ca atunci, acolo, la Brăila. Şi poţi jura că în fruntea oceanului de oameni – sau printre ei – e muncitorul acela petrolist şi de port – deşi e mort din primăvara de acum doi ani – e aici printre ei, în fruntea lor – Ştefan Gheorghiu, care cutreiera ţara în lung şi în lat şi se strecura şi la noi la „Fernic”, făcând agitaţie. Ba, o dată, a venit oficial, şi a trebuit să înfrunt deşteptăciunea şi tăria lui teribilă. Zadarnic îl băgau autorităţile în închisoare şi încercau să-i cuminţească dârzenia cu plesnituri de funie udă pe trupul gol numai os, sau cu ace sub unghii, sau cu ouă fierbinţi la subsuori şi cu „trimiterea la urmă” pe jos, zeci de kilometri – aşa ofticos cum ajunsese, şi flămând şi însetat cum era, cu santinela care îl zorea din spate. Zadarnic! Când ziceai că e mort, el învia şi era în fruntea mulţimii. Deşi e de doi ani şi ceva îngropat, poţi jura că şi acum este – el sau duhul lui – în fruntea oamenilor, jos, în vuietul şi clocotul care îţi îngheaţă sângele în vine. „Nu vrem război!” „Vrem pace şi trai omenesc!” E bine că noi suntem aici, sus, la „Watson & Youell”, la etaj, iar dedesubt, sub noi, în depozitul de saci şi muşamale „I. Goldstein, Spiro Zurmalis & Gh. Chiriac”, încăperile sunt ticsite de soldaţi eu baioneta la armă. Afară de asta, nenumăratele magazii goale şi gangurile birourilor sunt şi ele înţesate de soldaţi.

Deodată izbucneşte cântecul auzit săptămâna trecută la Brăila, şi cântat cu unele fraze altfel acum nouă ani, la noi, la Galaţi, la manifestaţia ţăranilor pe Strada Domnească. I-auzi-l! Ca o furtună năprasnică, uriaşă, implacabilă:

Fraţilor soldaţi Nu ne împuşcaţi, Noi vă suntem fraţi îndureraţi!

Va veni o zi când ne vom uni şi-alături de popor Voi veţi păşi…

Dar, hahaha, drept răspuns, izbucneşte prompt, replica: paca-paca, prrr, răpăit de mitraliere şi focuri de arme.

Până să ieşi pe balcon să vezi ce s-a întâmplat, s-a şi terminat reprezentaţia. Acum, e o privelişte minunată, văzută de aici, de sus, de pe balcon. Zac la pământ o mulţime de morţi şi răniţi. Femei şi copii umplu văzduhul cu ţipete şi vaiete că ţi-e mai mare dragul. E la mintea omului că a fost fără somaţie prealabilă. Păcat, însă, că – aşa cum a aflat îndată amănunte – reprezentaţia s-a soldat cu un fleac, un mezelic: morţi, numai unsprezece. În 1907 au fost unsprezece mii, domnule! Şi chiar aici, pe Domnească, au fost atunci mai mulţi ca acum. Şi când te gândeşti ce urmăreau ticăloşii de jos: să împiedice izbucnirea războiului nostru sfânt. Şi te pomeneşti că – uniţi toţi, pe ţară – chiar ar putea să-l împiedice. Mai ales că guvernul se arată slab cu ei. Până la urmă, însă, şi în chestia războiului guvernul a fost „mână forte”, că, uite, în sfârşit, patria noastră a intrat şi ea în război. Cu care ocazie au fost băgaţi în draci şi „tovarăşii”. Care dintre capii relelor n-a fost trimis în prima linie, pe front, ca să crape acolo (căci erau liste şi la Siguranţă, şi la Statul Major, şi la Marele Cartier, şi la fiecare unitate militară), a fost băgat în puşcărie, să-i putrezească oasele. (Cei de care aveau neapărată nevoie marile noastre întreprinderi – specialiştii – au fost mobilizaţi pe loc, adică, militari fiind, primeau simpla soldă ostăşească în loc de salariu, şi nu mai puteau veni cu „revendicări” şi nici face grevă, nimic, nimic, că-i mânca plutonul de execuţie, mai ales că erau ţinuţi sub ochi!)

*

El, Gheorghe Cristea, s-a aranjat să rămână mobilizat pe loc – ca atâţia prieteni şi cunoscuţi. A rămas, însă, numai scurt timp la Galaţi. Apoi a refuzat să mai rămână mobilizat la „Fernic”, să fie adică şi el un „ambuscat”, ca atâţia feciori de bani gata. La cererea sa, a plecat, chiar acolo unde şi-a exprimat dorinţa să fie trimis: ca ofiţer de

administraţie, în dosul frontului, totuşi destul de aproape de front, ceea ce, în fond, tot front se cheamă. Mai ales că e nevoie de servirea patriei şi prin gospodărirea averii ei.

Fulgerător a avansat până la gradul de locotenent-colonel. Să se ştie: nu pentru că are şi el „neamuri la Ierusalim”, la Marele Cartier. Nu! Ci pe merit! Şi e mulţumit. Cu toate că şi până a ajunge locotenent-colonel a câştigat un ban frumos, oriunde a fost în aceste puţine luni, totuşi abia acum, ca adjunct al colonelului Pretorian, pe frontul de la Târgu-Ocna – aurul curge gârlă, iar riscul e inexistent, căci el nu e decât „Mafia din umbră”. Nici măcar furierul colonelului, deştept de arde pământul – nici măcar el nu ştie că eu sunt „eminenţa cenuşie” a tuturor gheşefturilor lui Pretorian, şi că bănetul câştigat se dirijează *fifty-fifty*, spre mine. Totuşi, nicio bucurie. Idealul este într-adevăr banul, dar păcat că îţi lipseşte beţia contactului cu oamenii, cu soldaţii adică, să-i tragi la rindea, mai ales acum, când legile războiului îţi dau toate posibilităţile să pregăteşti oamenii pentru ziua când, cei ce vor rămâne în viaţă, vor intra iar în fabrici, sau la şantier la „Fernic”, sau unde mă-sa vor lucra. Să ştie fiecare că trebuie să se întoarcă din război în civilitate, alt om – adică, dacă a scăpat neputrezind în închisoare sau în pământ, chiar aşa, năucit de bătaie şi de frică – să ştie că trebuie să tremure toată viaţa de civil, în faţa stăpânului. Afară de satisfacţia ce o ai că faci din simpli mârlani cazoni, slugi ascultătoare pe viaţă, ce onoruri şi avansări ţi se mai acordă, când află forurile superioare de educaţia pe care ai ştiut s-o dai trupei! (Dacă în timp de pace, acum câţiva ani, prietenul tău, locotenentul Turtureanu, a fost avansat căpitan, cu toate urletele unei anumite prese, numai pentru un fleac – că a înjunghiat cu sabia un ţopârlan, care nu stătea perfect aliniat în front – îţi închipui ce situaţii şi decoraţii ai putea obţine acum, în timp de război, dacă ai avea posibilitatea să iei – cum se zice – „contact direct” cu mârlănimea!)

Dar pentru că nu i-a fost dat acest noroc, ci numai un

contact, cum zicea el, cu cifre de furnituri şi aranjări de oameni care plăteau să nu fie în prima linie, şi-a compensat cu vârf şi îndesat paguba morală, cu beneficiile, a căror expresie erau aceste cifre, beneficii obţinute în special în dosul frontului – la Târgu-Ocna. Încă o dată: ar fi putut rămâne în Galaţi, căci şi Galaţi era localitate de refugiu imediat, cu refugiaţi din Oltenia şi Muntenia. Şi era şi localitate de front – deci, dacă judeci bine, n-ar fi fost totuşi un ambuscat – căci se prevedea că se va stabiliza aici frontul. El a părăsit totuşi oraşul. Dar nu numai el: plecând aproape de frontul Trotuşului, şi-a evacuat şi familia. E adevărat, evacuările au o calitate: afară de calicime, băgată în panică de autorităţi, sau gonită – ca să avem rezervă de carne de tun – se refugiază şi bogătaşi, dintre cei care n-au neamuri prea mari la Ierusalim, adică n-au posibilitatea de a li se pune la dispoziţie măcar un vagon (aşa cum mahării cei mari ai ţării şi-au pus singuri la dispoziţie trenuri întregi, cu ghireuri – de câte cincisprezece mii de kilograme – încărcând totul, de la piane, şi poloboace cu vin, şi butoaie cu murături, şi coteţe de păsări, şi porci, până la... dar ce n-au încărcat, nu numai al lor, ci şi din unele case străine, părăsite), ca să nu mai vorbim de vagoanele speciale pentru damele pe care le luau, ca o consolare de dezastrul ţării, din care mai mult de jumătate fusese bombardată şi ocupată de inamic. Din asemenea case părăsite de bogătaşii care nu căpătaseră vagoane, deci nu-şi putuseră evacua prea multe, din asemenea case el – spre onoarea sa – nu s-a coborât atât de jos pe plan moral, ca să ia prea multe. A cerut şi a obţinut numai trei vagoane – e adevărat, ghireuri – în care, însă, n-a încărcat numai lucruri străine, ci şi tot ce era important din al său.

*

S-a stabilit la Iaşi, bucuros mai ales că în criza de locuinţe (căci la Iaşi fiind familia regală şi guvernul, se găsea evacuată şi venită o mulţime de lume), el a apucat să ocupe o clădire, e drept, dărăpănată, dar imensă, în una

din proprietăţile rămase de la tata-socru, care, în sfârşit, a „mierlit-o” acum o lună şi ceva, lăsând o mulţime de proprietăţi cumpărate – o ultimă manie – la Iaşi. Era o casă teribil de veche, în spatele Mitropoliei, pe o ulicioară bătrână, părăsită, în pantă şi cu muşchi printre pietrele pavajului de mult stricat, casă ţinută – nimeni nu ştie de ce – neocupată şi neînchiriată, de zeci de ani. A trebuit deci să fie bine aerisită şi să se gonească din ea guzganii bătrâni şi liliecii. Cu toate acestea, a rămas o clădire parcă tot hârbuită şi „misterioasă”.

Dar bucurie la fel de mare ca aceea de a fi apucat o locuinţă liberă, era şi bucuria că în ce a adăugat la mobila proprie erau şi două piane noi-nouţe, aduse cu sine, şi – bucuria cea mare – un violoncel. Jură şi acum că violoncelul îl bucura nu atât pentru valoarea lui comercială – o avere! – cât pentru sunetul lui. Se cunoştea că a fost cântat de-a lungul anilor numai de maeştri violoncelişti. Un adevărat virtuoz a fost, se zice, chiar ultimul lui proprietar, un profesor şi compozitor care se pare că l-a căpătat ca omagiu de la cine ştie ce admirator bogat din Viena, de unde venise acest profesor. Fusese adus la Galaţi de un mare bogătaş grec, ca profesor la copii şi – internat la intrarea noastră în război în lagărul de străini, la Tândărei-Ialomiţa – ar fi murit de tifos exantematic, chiar în primele zile. Dar nu că a murit e important, ci că (el, Cristea-Bujor, poate jura că este adevărat) lucrările cântate de acest compozitor şi violoncelist, şi măiestria cu care au fost cântate, şi sunetul, da, toate acestea au rămas *în* violoncel. Când, împreună cu alte lucruri din odaia compozitorului, a luat violoncelul, el nu s-a putut despărţi uşor de toată odăiţa. Tare ar fi vrut, de s-ar fi putut, s-o ridice şi s-o ia cu sine, aşa cum a auzit că fac miliardarii americani cu castelele vechi din Europa, sau cu casele celebre. Uite, nici acum nu i-a dispărut de pe retină odăiţa ceea, plină de cărţi, partituri, lucrări, unele terminate, altele abia începute de tânărul deportat – odăiţa aceea plină de gravuri de muzicieni şi cu propriile sale fotografii, un

tânăr, să juri că e Enescu sau Beethoven în tinereţe. (S-a observat desigur că Enescu şi Beethoven semănau de la un moment dat.) Dacă ai avea o asemenea odăiţă, un asemenea interior, adică asemenea mediu ambiant artistic, adus cu tine, de pildă, aici, pe front, la Târgu-Ocna, nu se poate să nu găseşti compensaţii spirituale, când vii acasă seara, după atâtea supărări şi dezamăgiri câte îţi provoacă ticăloşii de oameni. Dar şi fără odăiţa compozitorului tot are mari bucurii artistice! Uite, aseară, de pildă, a cântat *Dansurile slave* de Dvořák şi poate jura că pe lângă propria sa virtuozitate a auzit în violoncel, adică în sunetul lui, sensibilitatea virtuozului aceluia căruia îi aparţinuse violoncelul. Mare bucurie, mare plăcere artistică, mare satisfacţie morală îţi dă cântatul la violoncel! Dar şi viaţa îţi dă şi ea nenumărate satisfacţii!

Dar ce folos, dacă în ultima vizită la Iaşi a aflat şi a văzut că Mioara, la vârsta ei fragedă, a început să manifeste tulburări erotice ciudate. Şi, în halul ăsta, ea trebuie să rămână acolo în toată locuinţa-hardughie, străveche şi nesfârşită, numai cu mama epileptică şi cu toate duhurile bătrânei clădiri. S-o aducă, însă, împreună cu Ruxanda la Târgu-Ocnar nu vrea. Ar însemna să se facă de râs cu o nevastă epileptică şi o fată „apucată”. Sau, să părăseşti vadul atât de rentabil de lângă Pretorian, ca să pleci la Iaşi? Ar fi o idioţie. Căci nu ştii când te întâlneşti cu un nou război, iar ăsta e mană cerească.

*

Totuşi, adevărata mană cerească i-a adus-o încheierea păcii. Da, domnule, e bună şi pacea! Păcătuiesc cei ce spun – şi el însuşi e printre ei – că numai războiul e rentabil. E rentabilă şi pacea. Dar ca să fie rentabilă, ea trebuie să îndeplinească două condiţii: 1) să urmeze unui război, şi 2) să fie o pace specific românească. Mai clar: guvernanţii noştri, care ştiu să-şi gospodărească nesfârşitele lor averi, ştiu, la fel, să gospodărească şi ţara. Asta înseamnă că în treburile ţării ei sunt şi cu carne şi cu brânză. Mai precis: au făcut să intrăm în război împotriva

puterilor centrale, cu care înainte de război eram „ca fraţii”; dar, cum armata noastră a fost bătută, mahării noştri au încheiat, la Buftea, pace separată cu puterile centrale, adică cu Germania. Văzând, însă, la sfârşitul războiului, că Germania a fost bătută – fără ajutorul nostru – noi am întors iar kalimera şi suntem din nou cu Antanta. Dar ce ne interesează toate astea? Ne interesează că noi, Gheorghe Cristea-Bujor, ne putem năpusti acum asupra Ardealului ca asupra unei Californii. Aşa cum au făcut atâţia mahări regăţeni, militari şi civili.

*

N-a plecat, însă, imediat, la alipirea Ardealului. E drept că nu din cine ştie ce scrupule. Ce înseamnă scrupule – îşi zicea de obicei – când la mijloc sunt interese? Şi, în fond, pentru ce scrupule? Oare de ce am luptat în acest război? De ce? Şi de ce au murit peste opt sute de mii de copii ai ţării dacă nu ca să existe beneficiari? Nu? Dacă el nu s-a repezit în Ardeal îndată, a fost nu pentru că nu e frumos să te năpusteşti şi tu imediat, ci pentru că era de făcut treabă serioasă la Iaşi: cei mai mulţi care s-au refugiat încoace, în timpul războiului, părăseau oraşul, înapoindu-se la căminele lor din teritoriul eliberat după înfrângerea germanilor. Ba chiar mulţi ieşeni s-au mutat la Bucureşti. Va să zică Iaşii se cam golesc. Asta înseamnă că, pe nimic, poţi să cumperi nu numai mobile – şi ce mobile! – ci şi imobile. Dacă ai vrea, ai putea să cumperi jumătate de oraş. Dar şi aşa n-are ce se plânge, are destule. Deci se stabileşte aici. Ar minţi, însă, dacă n-ar recunoaşte că a rămas la Iaşi şi din cauza Mioarei: în halul în care e copila nu te poţi înapoia cu ea la Galaţi, unde te ştie toată lumea şi ai atâţia prieteni, dar mai ales duşmani, care vor avea satisfacţia de a-ţi vedea nenorocirea. (Unde mai pui că la Galaţi poţi întâlni demobilizaţi din unităţile care au fost sub comanda ta, sau supravieţuitori din familiile acestora. Şi cine ştie cu ce li s-au împuiat capetele despre purtarea ta faţă de oameni în timpul războiului!)

*

Deşi are toate motivele să fie mulţumit că a rămas la Iaşi, uite că boala Mioarei îl încurcă rău:

Un dobitoc de medic a spus că suferă de schizofrenie. Poate că e aşa. De fapt, ca tată – dacă n-ar fi fost atât de ocupat cu afacerile – ar fi trebuit să se ocupe mai îndeaproape de ea. (Ruxandei nu-i poţi cere asta în starea ei.) În primul rând, ar fi trebuit – cu toată tinereţea Mioarei – să-i caute un soţ. Da, un soţ. Mai ales că chiar ea îl înnebuneşte: „Vreau bărbat”. De fapt (şi asta îl îngrijorează şi mai rău) ea ar vrea – aşa spune – să se „împerecheze cu duhul sfânt, la fel cum a făcut fecioara Maria”. Şi cere ca asta să se întâmple imediat, înainte de a o poseda un pământean. Zice că se grăbeşte, deoarece atunci când se dezbracă să se culce, mii de ochi de bărbaţi găuresc obloanele ferestrelor să-i vadă trapul, iar când e în pat, aude în pod şoapte, şi paşi, şi oameni târâş pe burtă, şi simte cum, şi acolo, sunt ochi, ochi care găuresc tavanul şi o caută, îi caută trupul. Cine nu crede n-are decât să se ascundă la ea sub pat şi o să vadă. Numai că nu dă voie nimănui s-o facă, de teamă să nu urce – chiar tata de ar fi – în pat la ea… Ştii pentru ce!

Cum în vechea locuinţă Mioara simţea că ochii aceştia se prefăceau în trupuri de bărbaţi tineri (adică redeveniţi tineri din boierii aceia bătrâni şi bărboşi din tablourile pe care le-a găsit bunicul pe pereţi atunci când a cumpărat vechiul palat) el, ca tată, a mutat-o săptămânile trecute într-o casă nouă – una din puţinele case noi pe care le-a găsit de cumpărat la Iaşi. Desigur că ar trebui să se ocupe mai atent de fetiţă, dar ar fi o crimă să pierzi acum vremea cu ea, lăsând să-ţi scape posibilităţi de a cumpăra casele cele mai bune din punct de vedere comercial, adică în centru, şi în special case cu prăvălii. Căci vine îndată o vreme când pentru fiecare ochi la stradă, vei căpăta aur.

*

Ei, dar uite că tocmai acum, când, după ce a cumpărat atât că aproape nu mai are ce cumpăra, şi ar avea un pic de timp să înceapă a se ocupa de fetiţă, este

concentrat. E adevărat, din nou la cererea sa. Vrea să meargă şi el în expediţie împotriva bolşevicilor care au făcut revoluţie în Ungaria. Ah, cum s-ar mai răcori cu sânge de bolşevici români – căci nu poate uita Iaşii din timpul revoluţiei din Rusia. De 1 Mai, acum doi ani, dumnealor au scos iar capetele de năpârci şi au făcut, împreună cu militarii ruşi, miting în Piaţa Unirii. Dar de expediţia împotriva Ungariei bolşevice îi pare bine, în primul rând, pentru că această expediţie îi va da compensaţie pentru faptul că nu s-a dus totuşi la timp în California transilvăneană. Vei pune mâna acolo pe nişte industrii să te lingi pe degete. Şi chiar dacă, la un moment dat, va trebui să părăsim teritoriul pe care îl vom fi „pacificat”, demontezi fabricile şi le iei cu tine. Cu toate că desigur Ungaria e plină acum de englezi, francezi şi americani, poţi „proteja” sub nasul lor multe, căci doar din îndemnul lor – şi cu sprijinul lor – o pornim asupra Ungariei, adică asupra bolşevismului de acolo.

*

Din păcate, „povestea, vorba ceea, a fost frumoasă dar scurtă”. A durat cu totul câteva săptămâni, deşi n-a fost de loc o jucărie, căci bolşevicii au luptat apărându-şi patria şi ideile, ca nişte lei. De ce a durat atât de puţin? Nu e în căderea lui să judece socotelile Engliterei, ale Americii şi ale Franţei. Oricum, însă, e păcat că a durat cam puţin „expediţia”, şi, mai ales – ce e mai rău – nu s-a întins focul spre un nou război mondial, cum spera.

Dar ar fi nedrept dacă n-ar recunoaşte că, pe lângă alte beneficii, din campania asta s-a ales cu un mare câştig: un ginere pentru Mioara, ginere care face mai mult decât orice avere. Afară de caracter urât şi de alte păcate şi vicii, e o adevărată mină de aur, prin rudenia şi legăturile cu Consiliul Dirigent şi cu alte înalte foruri, să le zicem grofeşti, ale românilor din Ardeal. Şi rudeniile, adică „nepotismul” şi „sufletismul”, sunt de nepreţuit pe aici.

Ginerele a fost descoperit la Oradea, unde regimentul cu care el, colonelul, a venit, se aşezase la

intrarea în Budapesta.

El, Gheorghe Cristea-Bujor, a fost încartiruit în casa unui anume Boroş. Era o casă grozavă casa lui Boroş ăsta, care era mare bogătaş: avea hoteluri la Oradea şi Cluj, vile în localităţile climaterice şi balneare Malnaş şi Felix, iar la Oradea, şi chiar la Budapesta, avea nişte localuri de consum şi varietechantant-uri, că nici la Paris n-or fi mai faine. La început Boroş era supărat foc pe „ocupantul valah”, cu toate că i-a fost recunoscător că, indirect, l-a scăpat de bolşevicii de aici, care, se ştie, au încercat şi ei un început de revoluţie odată cu revoluţia ungară. Să mă scapi de ei, asta da! Dar după aceea să pleci. Aşa cum ai plecat din Budapesta. „Auzi, un popor nobil ca ungurii – şi un oraş ca Nagyvâradul nostru, şi tot restul Transilvaniei, să fie în stăpânirea lor!” Şi, pentru că noi nu plecam, era hotărât să se mute la Budapesta, chiar dacă – toată Ungaria ar rămâne mare cât un pumn. La urmă, însă, văzând că nu-l deranjează nimeni în treburile lui, Boroş a înxeput să-şi zică: important este să-ţi meargă treburile. Ba s-a şi amuzat copios împreună cu tine, de parcă aţi fi vechi – prieteni şi maghiari amândoi.

— E un teatru, dragule, un adevărat teatru. Ziarele scriu. că voi aţi cucerit Transilvania, iar unele din aceste ziare ale voastre spun că aici, la noi, s-a terminat cu grofii, cu bancherii şi cu fabricanţii unguri. Cu alte cuvinte cică nici eu nu mai am întreprinderile mele, ci le are poporul vostru, plebea, hahaha!

Şi a râs de s-a prăpădit. Căci forfota asta de oameni, veniţi cu bani şi cu o straşnică dezlănţuire de chef de viaţă, face ca localurile de consum, şi hotelurile, şi Kniplereiurilechiar mai mici decât e *Kuplerei*-ul lui – să meargă grozav. Ce să

1 Bordelurile.

te mai gândeşti deci, tu, Boroş, să te muţi la Budapesta – când aceste localuri şi întreprinderile pe care le ai aici cunosc un „prosperity” nevisat. Şi viaţa ta cu „tipic” rămâne neschimbată: te culci noaptea tot ceva mai

târziu – căci întârzii la *Kuplerei* cu mărimi dintre regăţeni. A doua zi te scoli la zece şi dai o raită prin întreprinderile unde eşti proprietar sau mare acţionar. Duminica eşti cu regularitate de ceasornic la catedrală şi te închini, şi aşa mai departe şi aşa mai departe.

Cu acest Boroş el, Gheorghe-Cristea, n-a făcut totuşi niciun fel de combinaţie, deoarece omul nu avea genul de industrie în care ar fi vrut el să se bage: vechiul lui ideal – încă de la „Fernic” – era industria metalurgică. Astea, domnule – chiar când nu sunt industrii de război – se pot oricând – cum se zice pe aici în nemţeşte – *umschalten* în industrii de război. Boroş este în primul rând un fel de magnat al hotelurilor şi restaurantelor, iar industriile în care e băgat (fabrici de fetru pentru pălării, fabrici de sticlă şi fabrici de ghete), nu ne interesează.

În una din întreprinderile în care Boroş e cointeresat, s-ar băga totuşi: l-ar interesa cea mai mare industrie grafică din Ardeal, a fraţilor Mondschein, cu care Boroş e cumnat. Dar doamna Boroş, coalizată cu fratele mai mic – Tivadar – se opune primirii în firmă a unui regăţean. De fapt refuză orice român, deci cu atât mai mult pe un român regăţean – „ultima treaptă de balcanici”, cum zice ea.

Desigur că în asemenea condiţii, dacă adică tu, Cristea-Bujor, nu poţi intra părtaş la o întreprindere industrială – măcar grafică, deocamdată, în locul uneia metalurgice – judecata cea mai elementară îţi spune să te înapoiezi acasă. Mai ales că şi misiunea României faţă de Ungaria bolşevică s-a terminat, bolşevismul maghiar fiind nimicit pentru vecie, iar speranţe că se declanşează un nou război nu sunt. Căci abia s-a sfârşit războiul mondial, şi, cum se ştie, războaiele de amploare se odihnesc măcar zece – cincisprezece ani, pentru ca cei ce se hrănesc clin ele să-şi facă digestia, ca un şarpe boa gigantic. E adevărat, a fost lăsată ceva sămânţă de hărţuieli, pe care foştii aliaţi ai Rusiei ţariste le continuă împotriva Rusiei actuale, bolşevice. În aceste hărţuieli din partea marilor puteri – hărţuieli făcute înspre sudul Rusiei cu soldaţi cehi

şi polonezi furnizaţi de onor conducătorii acestor ţări şi făcute şi cu ruşi contrarevoluţionari, sub comanda unor foşti generali sau hatmani – România îşi are un rol de prim ordin, fiind la graniţa domnilor tovarăşi ruşi: pe la noi se scurg şi aprovizionări de armament pentru tot felul de armate antibolşevice. Cum aceste transporturi merg în special prin cele două oraşe unde tu, Cristea-Bujor, eşti acasă – prin Galaţi şi prin Iaşi – ce mai afaceri minunate ai putea face.

Totuşi, nu ştie de ce nu-l tentează ispitele dinspre partea aceea. Deocamdată cel puţin. Sau poate că îl sperie. „Rusia, domnule, nu e o ţară împotriva căreia să lupţi, e un fel de neant în care te îneci. Nu atât în imensitatea ei geografică te îneci, ci în altceva. N-ai putea explica, dar, e în oamenii de acolo nu ştiu ce forţă, iar de când sunt bolşevicii la putere, această forţă, parcă de reînnoire a lumii, a devenit teribilă

— Teribilă, domnule – aşa ca să nu ne băgăm. Deocamdată cel puţin. Dar nici să nu ne înapoiem încă la Iaşi. Pentru administrarea şi sporirea averii avem acolo pe Petrescu şi pe Melicsohn. Rămânem, deci, deocamdată la Oradea. De altfel aici e parcă altfel de lume. Mai nobilă. Nu mai departe decât chiar Boroş. Ce-are a face că ţine *kuplerei*, dacă chiar *kuplerei*-ul este, vorba ceea, bordel de lux. Va să zică, orice-ai zice, nobil. Pe când la noi, la Galaţi, cu bordelurile din strada Nopţii… Dacă vorbeşti însă cu nişte mârlani de regăţeni aduşi ca muncitori sau mici funcţionari pe aici, ei zic că-i tot un drac, adică, vorba lor, „ciocoimea trăieşte la fel şi aici şi în regat, şi talpa ţării la fel în regat, ca şi aici, că până şi locuinţele îs tot la fel”. Da’ de unde! Nu numai oamenii, ci chiar locuinţele, interioarele sunt aici altfel. În case se face muzică

— Muzică clasică. Oh, şi n-ai mai pus mâna pe violoncel de când! De când nopţile îţi sunt agitate de coşmaruri, de vise grele şi de vedenii. Ba că eşti arestat pentru nu ştiu ce grozăvii, ba că vin spre tine mâini întinse să te gâtuie, şi în urma mâinilor vin oameni, oameni pe

care parcă îi ţii minte de undeva, parcă, parcă îi ştii, că i-ai împuşcat cu mâna ta. Când? Unde? în răscoalele ţărăneşti de acum doisprezece ani? Sau în război, acum doi ani? Sau, de curând, în apropiere de Budapesta, unde ai fost pentru două zile? Nu mai ştii, dar ştii că dacă îţi tremură mâinile, cum o să cânţi la violoncel? Ce păcat, căci afară de supărarea asta te simţi minunat aici, la Oradea. Minunat! Ah, să mai găseşti aici şi un ginere pentru Mioara… Poate să fie la nevoie un nobil scăpătat, un tânăr grof maghiar, un conte, sau baron austriac. Cine ar crede că tu ai asemenea idealuri? Lumea, domnule, te judecă după aparenţe şi nimeni nu înţelege ce dor îţi este de o viaţă ca aceea de aici, nobilă, distinsă. Până şi cafe-urile de aici sunt distinse, aristocratice. În regat cafenelele, chiar cele mai elegante, sunt vulgare. Şi chiar o braserie-restaurant, cum e Sure la noi, la Galaţi, ce, se compară! Să mai vorbim de cafenele? Aici cafe-urile au orchestre sau capele muzicale, au toate ziarele şi revistele, prinse pe nişte suporturi. Şi ce chelneri, domnule, ce chelneri! Eleganţi şi stilaţi, ca la Budapesta. Parcă fiecare chelner e un baron. Se zice că la fel e în întreaga Transilvanie, mai exact în oraşele locuite în majoritate nu de români, ci de maghiari sau saşi: la Timişoara, la Arad, la Sibiu, la Sighişoara, la Braşov şi, în oarecare măsură, la Cluj. Toată lumea, însă, e de acord că în special aici, la Oradea, s-a păstrat cel mai mult tradiţia nobleţei austro-ungare. Da, o vei aduce în curând încoace pe Mioriţa. Şi, desigur, şi pe Ruxanda. Să avem, însă, întâi un suport de prestigiu, necesar unei combinaţii matrimoniale de prestigiu. Ne trebuie măcar un mic început industrial. Să nu ne lăsăm până nu intrăm în combinaţie măcar cu firma Mondschein. Cum să-i câştigi, însă, pe iudeii ăştia? Doar dacă l-ai câştiga pe Boroş – ce dumnezeu, creştin e şi el, fie şi catolic – pe Boroş care prin acţiunile soţiei sale e membru în consiliul de administraţie al întreprinderii. Şi, la urma urmei, de ce dracu’ să nu te primească Mondscheinii ăştia?!

Totuşi, nu-i poate intra în cap: „Atâta deosebire între oameni din acelaşi neam, evreii de aici şi cei de la noi. Atunci ce mai e cu «rassa», cu «neamul»? Adevărat cum e în zicală, că evreii din fiecare ţară seamănă mai mult cu locuitorii acelei ţări decât cu evreii din alte ţări. Iar cei din categoria Mondschein sunt, bineînţeles, maghiari sută la sută. Cucoanele, mai ales, au o ţâfnă! De exemplu doamna Boroş. Şi, dintre fraţii Mondschein, cel mic în special – Tivadar – poţi zice încă un adolescent, e mai catolic decât papa! Să încercăm, aşadar, să ne infiltrăm în întreprinderea Mondschein prin Boroş – cu care am putea spune că ne-am împrietenit, deşi, dacă te uiţi bine, n-ai avansat nici cu un centimetru în relaţiile cu el. De pildă, în casă – adică în cealaltă aripă a casei, acolo unde locuieşte el – nu te-a poftit niciodată. Te invită să stai de vorbă în biroul unuia din cele două hoteluri ale sale, sau în biroul său la restaurantul «Palace», sau în biroul lui de la «Café Astoria». Sau – obrăznicie şi mai mare – la o masă la «Café Astoria», ca şi cum ai fi un simplu consumator. Dar uite că dacă ai trecut peste jigniri, ai găsit drumul la soluţii, în una din aceste convorbiri ai simţit, şi în oraş ai aflat, o chestie care deschide minunat poarta! Doamna Boroş – care nu mai este tânără, dar nici la vârsta renunţărilor (are cam cincizeci de ani) – este, printr-un reciproc *coup de joudre*, amanta foarte tânărului Filaret Lupaş (abia douăzeci şi opt de ani), avocatul pledant pentru «noile situaţii» al domnului Boroş. (Consultant juridic rămâne desigur mai departe maestrul său, dr. jur. Horvath Manfred.) Cum un om ca Filaret Lupaş ar fi soţul ideal pentru Mioara – deşi nu e conte, grof sau baron – cucerindu-l, împuşti doi iepuri deodată. Primo: ai soţul ideal pentru fetiţa ta – căci e vânjos pentru zece femei, nu pentru două; secundo: ai ginerele ideal pentru tine, căci chiar dacă nu are niciun titlu de nobleţe, este totuşi mai mult decât un nobil, căci este «nepot» ceea ce este enorm în acest teritoriu, patrie a nepotismului şi sufletismului marilor figuri politico-financiare. El este unul din sutele de

nepoţi (sau poate fini) ai domnului Vaier Popovici. Asta înseamnă că, graţie încuscririi cu Filaret Lupaş, te-ai încuscrit cu Consiliul Dirigent al Partidului Naţional, şi încă prin Vaier Popovici, care, în tovărăşie cu însuşi preşedintele Partidului Naţional şi al Consiliului Dirigent, are regiuni aurifere, mine de cărbuni, păduri, pământuri nesfârşite, regiuni petrolifere şi fabrici. Spre deosebire, însă, de domnul preşedinte, care e oro rece, uscat, taciturn, şi nu lasă pe nimeni afară de sine însuşi să mănânce un cozonac, Vaier Popovici are – la fel cu domnul nostru Iisus Cristos – deviza: lăsaţi copiii să vină la mine, socotind drept copiii săi, până şi finii cei mai îndepărtaţi. Nu interesează că deviza asta e din socoteli politice, ci interesează că un fin ca doctorul Filaret Lupaş, fiind soţ al Mioarei, este pentru tine, Gheorghe Cristea-Bujor, un capital mai mare decât gloria deşartă de a fi socrul unui von Prin Lupaş – adică prin Vaier Popovici – poţi (fiind şi consecvent în a nu risca să faci politică militantă) să intri şi în zestrea politică a Partidului Naţional, adică în toate caşcavalurile. Şi caşcavalurile cele mai bune sunt ale acestui partid. Căci, ţine bine minte, tu „Gheorghe Cristea-Bujor, viitorul politic – începând chiar cu prezentul imediat – aparţine Partidului Naţional Ardelean…

Şi cum «politic» înseamnă, în ultima instanţă, comercial, prin încuscrirea cu acest partid, dai lovitura. Unde mai pui că Lupaş va rezolva problemele bietei Mioara mai bine decât o mie de prescripţii ale celor mai mari specialişti medici psihiatri şi neurologi. Cum se vor rezolva relaţiile dintre el şi doamna Boroş? Cum să se rezolve? Ca întotdeauna în asemenea situaţii: Filaret va rămâne probabil mai departe amantul ei, cu adaosul, în cazul nostru, că doamna Boroş va fi protectoarea maternă a Mioarei, care nu va suferi, căci, copil naiv cum e, nici nu i-ar putea trece prin cap… în sfârşit, important este că Lupaş înseamnă căsătoria Mioarei şi încuscrirea noastră cu Consiliul Dirigent, deci – concret şi imediat – îmbunarea doamnei Boroş, deci şi a lui Tivadar, pentru intrarea

noastră, deocamdată măcar cu un picior, la întreprinderile Mondschein”.

*

Adevărul este că gândul lui mergea mult mai departe decât la simplul interes comercial-industrial: ce-ar fi să te muţi definitiv în Ardeal, chiar aici, la Oradea? Şi asta, din mai multe motive. N-ai putea spune care din ele e cel mai important. Poate dorinţa de-a fi cât mai departe de urmaşii ţăranilor împuşcaţi în Teleorman, la 1907, de Galaţii şantierului „Fernic”, cu muncitorii care au memorie chiar în a doua şi în a treia generaţie. Ca să nu mai vorbim de dorinţa de a fi cât mai departe de unele locuri din timpul războiului abia încheiat. Este adevărat că de sancţiuni legale n-ai ce te teme, chiar dacă „victimele” sau familiile lor ar sesiza, vorba ceea, postum, justiţia. Ei şi? A cui e justiţia? A lor sau a noastră? La fel, nu ai a te teme de vreo vendetă, pe faţă sau anonimă, la un colţ de stradă întunecoasă. Nu, nu te temi, căci porţi – dintotdeauna – revolverul şi ai şi experienţa jiu-jitsu-lui. Totuşi ai mii îţi dacă n-ai recunoaşte că eşti – chiar aici, la Oradea – de multe ori într-o tensiune ciudată, de parcă te simţi urmărit de cineva care a venit de pe acolo, din ţară, până încoace, după tine, dar că asasinul sau asasinii întârzie agresiunea, aşa că îţi vine câteodată să strigi în plină stradă – mai ales când se întâmplă să umbli noaptea: „Hai, ieşi de după colţ sau din gang! Hai, domnule! Hai o dată!” Şi, şi mai grav este că (numai că asta rar ţi-o spui) te vizitează câteodată o spaimă teribilă că răzbunarea împotriva ta (cine ştie din partea cui) se va exercita asupra Mioarei. (Te-ai gândit chiar, ţii minte – deşi ţi-ai dat seama că e absurd – cum că maladia Mioarei ar fi datorită cine ştie cui, care o fi lansat în jurul ei, asupra ei, cine ştie ce viruşi sau magii.)

Şi e subit înspăimântat: iată, de pildă, în clipa asta, când el e aici, pe strada asta principală a Oradiei – în faţa hotelului faimosului Weiszlowitz, faţă în faţă cu strada în care, în coasta teatrului, suntem la întreprinderile Mondschein – în această clipă, acolo, la Iaşi, cine ştie ce se

întâmplă cu Mioara. De aceea, în loc să se mai ducă, aşa cum pornise de acasă, să tatoneze la Mondscheinii, uite că se duce la poştă şi cheamă – fulger – la telefon, Iaşii. Până să vină legătura, capul lucrează: dacă te muţi aici, la Oradea, ce se va întâmplă cu averea ta imobilă din Iaşi?

Dar uite că a venit legătura telefonică cu Ruxanda. O informează că el nu poate, nu vrea şi nu trebuie să vină acasă. De aceea să vină ea cu fetiţa la Oradea.

— Probabil că ne stabilim aici. Am în perspectivă o partidă bună pentru Mioara şi nişte combinaţii interesante pentru noi. Să mi se telegrafieze exact ziua plecării, în niciun caz mai târziu decât peste cinci-şase zile. Să se spună lui Petrescu şi lui Melicsohn să se ocupe mai departe de administrarea imobilelor. Ei n-au nevoie să ştie de eventuala noastră mutare la Oradea. Să însemne că veniţi numai pentru câteva zile. De altfel nici voi nu trebuie să faceţi iamă din gospodărie. Totul să rămână intact. Abia când vom fi fixat ca indiscutabil definitivă mutarea…

Ruxanda tremură de emoţie şi îl informează:

— E nemaipomenit, nemaipomenit. Mioriţa noastră a anticipat această chemare la telefon. Azi-noapte s-a trezit brusc din somn – exact la miezul nopţii – cu o viziune: se mărită chiar cu tata, care o cheamă la Oradea. Uite că, pe jumătate, viziunea s-a realizat: chemarea la telefon şi perspectiva căsătoriei…

Cele ce îi spune ea îl impresionează teribil, căci îi surâde ideea de a lua în antrepriză aspectul mistic, deci cu canalizarea înspre comercial – în stil mare politic-naţional – al vedeniilor Mioriţei. Nu zic o Jeanne d'Arc (aia n-a oferit rentabilitate comercială, ci doar glorie) ci o luare în antrepriză – însă în stil mare – ca aceea a ciobanului sifilitic, care, pentru că l-a văzut pe „moşu dumnezeu" – a fost comercializat politic… Totuşi, când Ruxanda continuă să-i dea amănunte în legătură cu aceste vedenii, el o întrerupe:

— Lasă fleacurile! Convorbirea costă. Gata!

Telegrafiază când sosiţi.

Şi, în loc să se mai ducă la fraţii Mondschein, s-a dus la Boroş şi l-a informat că şi-a chemat soţia şi fata la Oradea. Ba i-a spus şi cu ce scop: să-şi mărite copila. Şi i-a spus şi pe cine a pus ochii: pe Lupaş.

Boroş ştia – şi asta îl necăjea – că Lupaş nu se omoară să se căsătorească. Avea chiar o vorbă cinică Lupaş ăsta, vorbă pe care Boroş i-o reproduce acum, niţel întunecat: „Atâta vreme cât clienţii şi prietenii mei au soţii «dame faine» – indiferent de vârstă – n-am interes să mă căsătoresc”.

Totuşi s-a luminat Boroş, deoarece şi-a amintit de o convorbire avută cu câteva zile înainte (o convorbire, aşa, cu generalităţi), cu care ocazie colonelul i-a arătat fotografia Mioriţei şi i-a vorbit în linii mari şi de maladia ei. O fetiţă aşa tânără, drăguţă, şi cu nişte pofte – sau nevoi – aşa violente „să vezi că îl va face pe Filly să-mi lase nevasta în pace. Mai rămâne desigur problema ca ea să-l lase în pace.

Să vezi că din gelozie şi orgoliu îl va lăsa.

*

Lucrurile s-au petrecut şi aşa cum a sperat Boroş, şi aşa cum a dorit colonelul, şi aşa cum îi convenea doamnei Boroş, şi aşa cum îi convenea lui Lupaş, adică: la început, când au sosit Ruxanda şi Mioara, doamna Boroş – consecventă atitudinii celor mai mulţi maghiari ardeleni de la o anumită avere în sus – n-a acceptat niciun fel de relaţii cu „valahii” regăţeni. Mai mult decât atât: a amintit prin Boroş, colonelului, că rechiziţionarea încăperilor s-a făcut numai pentru dânsul – pentru colonel. Când a văzut, însă (chiar a doua zi şi întâmplător), fata – un pui de porumbiţă naivă, cu privirile rătăcite undeva în gol – i-a trecut prin minte că asta e soţia ideală pentru ca Filly al ei să aibă nevoie de eternizarea legăturii cu ea. A poftit deci copila în budoar şi, în urma unei convorbiri în care ea avea o atitudine maternă şi regală, şi-a dat seama că intuiţia n-a înşelat-o. Puişorul ăsta n-o va pune în umbră în ochii şi în

patul lui Filly. Dimpotrivă îi va scoate şi mai mult în evidenţă calităţile şi „specialităţile” ei de femeie.

Şi-apoi, Filly tot va trebui să se însoare într-o zi. S-o facă. mai bine de pe acum, când ea încă nu este bătrână, iar până când va îmbătrâni, eventuala poezie a nopţilor oferite chiar de o soţie legitimă „bine”, devine o proză banală, prin cotidianizarea obligatorie când e legală. Deci cu atât mai proză şi mai banală, cu cât e vorba de o valahiţă văcuţă.

Despre ideea ei de a-l vedea însurat cu Mioara pe Lupaş i-a vorbit întâi lui Boroş. I-a vorbit cu inutilă dorinţă (ca întotdeauna inutilă) de a-l face să nu creadă ceea ce ştiau amândoi bine că ştiu amândoi: existenţa relaţiilor ei cu Lupaş. I-a vorbit, deci, ca de o partidă foarte potrivită pentru Filly – care „ne este ca şi un copil al nostru, nu-i aşa, dragul meu papa?!” Cum şi colonelul vorbise cu Boroş, şi Boroş a vorbit cu Andy Mondschein, s-a aranjat pentru aceeaşi seară o convorbire în *Herrenzimmer*, la Boroş. (Colonelul i-a dat în prealabil dispoziţiile necesare Ruxandei.) Cu trei ore înainte, a avut loc un *five o’clock tea*, pe care doamna Boroş l-a dat în cinstea familiei Cristea-Bujor. Atunci a avut loc şi vederea.

— Nu-i aşa că e şarmantă fetiţa, Filly *darling*? i-a şoptit doamna Boroş lui Lupaş.

Lupaş a confirmat, precizând, însă, cu delicateţe:

— Desigur ca un simplu bibelou neanimat. Dar tu. tu rămâi – ba intri abia de acum încolo şi mai profund – în sângele meu, în carnea mea.

La acel *five o’clock* s-a convenit între colonel şi Lupaş – deschis şi fără înfloriturii inutile – „ca între comercianţi, domnule colonel”, că lui îi place fata iar părinţii îi convin. Doamna Boroş, care a ţinut să ia parte la convorbire, a oferit în numele ei şi al lui Boroş pentru tânăra pereche, apartamentul de la etaj, chiar deasupra apartamentului Boroş. Şi i-a şoptit lui Lupaş:

— Nu-i aşa, *my dear* Filly, că eşti de acord? Mai ales că o să facem o scară specială, ca să putem comunica noi

doi. Mi s-a spus că la Sinaia, în castelul Pelişor, este o scară interioară secretă, din dormitorul reginei Maria spre apartamentele sfetnicului regal, prinţul Ştirbei, la parter.

Fericită de această combinaţie care îl lega pe Filly pentru totdeauna de ea, fără riscurile căsătoriei lui cu o femeie „vampă”, doamna Boroş a încercat să îndeplinească şi dorinţa colonelului de a obţine să i se cedeze – la curs bun desigur – un număr modest de acţiuni ale firmei Mondschein. Spre stupoarea colonelului – care o ştie capul familiei, ca sora cea mare a fraţilor Mondschein – ea n-a reuşit: Andy era de acord, dar Tivadar i-a făcut un scandal nemaipomenit lui Andy.

— Nu mă interesează avantajele materiale de care vorbeşti, chiar dacă, prin cointeresarea unui regăţean. cu relaţii mari, ele ar fi reale. Eu constat dezavantajul moral că am rupe tradiţia, ca firma să rămână exclusiv a familiei.

Dar pentru că a simţit că va veni replica lui Andy, cum că tot în familie rămânem, de vreme ce colonelul devine socrul lui Lupaş, iar Lupaş e avocatul firmei şi „sfetnicul-confident” al Ilonei – sora noastră – Tivadar a izbucnit:

— De târfa de sora noastră să nu-mi vorbeşti. Adică să plătim curvăsăria Ilonei cu o flagelare morală aplicată firmei noastre? Dacă pe Uona şi pe încornoratul nostru cumnat – căruia i-am vorbit de atâtea ori deschis şi brutal despre promiscuitatea în care trăieşte – nu-i pot sili să fie oameni cu demnitate şi simţ moral, căci ea e cică stăpână pe trupul ei, iar el pe coarnele sale, cred că am un cuvânt de spus măcar în ceea ce priveşte tradiţia şi demnitatea firmei! Nu? Şi acest cuvânt îl spun răspicat, căci sunt mândru şi gelos de această demnitate şi tradiţie. Şi cred că am de ce să fiu mândru, nu?

*

Deşi nu e cea mai veche instituţie grafică din Ardeal („Johann Gott’s Sohn” din Braşov există din anul o mie cinci sute şi ceva), firma Mondschein este totuşi una din cele mai vechi din această regiune. Şi-apoi – ceea ce este

neobişnuit la părinţii orăşeni (care de obicei îşi cresc copiii pentru „poziţii” din ce în ce mai înalte, în special de titraţi) – la „dinastia” Mondschein, meseria a mers din tată în fiu.

Când era încă în şcoala primară – în clasa a doua – Tivadar a desenat un arbore genealogic al familiei şi un fel de tablou al dezvoltării întreprinderii. (Amândouă sunt pe perete în biroul direcţiei.) Iar mai târziu – acum patru ani (avea, va să zică, doisprezece ani) – a reconstituit (după date şi amănunte pe care le-a cules cu migală) în fundul curţii asfaltate şi cu linie de garaj, tipografioara întemeietorului firmei, aşa cum fusese aceea. Mai mult decât atât: deşi o să studieze literele şi filosofia, învaţă artele grafice şi le ştie aproape tot atât de bine ca Andy. Şi cartonajele, şi litografia, şi confecţiile de hârtie le învaţă, pentru că, aşa cum un bunic împărţea timpul între studiul sfânt al *Torei* şi *Cabalei*, şi artele grafice, el îşi propune să împartă timpul între artă, gândire şi meserie. L-a impresionat o dată tare plăcut o firmă văzută în centrul oraşului Cluj: „Doctor phil. Doboş Ernő, croitor”. Cu acest adaos – studiul literelor şi al filosofiei – el spera să păstreze totuşi firul lui reb Gherşn ben Herş Leib, întemeietorul firmei, care, în 1765, a deschis o mică tipografioară într-o odăiţă cu lut pe jos, odăiţă care era dincolo de podişca de pe apa Crişului, pe atunci marginea oraşului: Singurul dulap cu casete de literă – literă ebraică – şi eu în total şase zaţuri de caractere latine, şi unica maşină de tipărit, împreună cu cele câteva mici ustensile şi un butoiaş cu material pentru făcut singur cerneala de tipar – le-a pus în primele trei sferturi ale încăperii, în care abia aveai loc să te mişti, iar cel de al patrulea sfert de încăpere (nici de un metru lat) l-a despărţit de aceste trei sferturi cu un cearşaf pe care l-a vopsit. În această despărţitură şi-a pus un fel de divan din scânduri, aşezate pe doi căpriori. Sub divan ţinea hârtia de tipar şi cele câteva lucruri ale gospodăriei (un lighean, o cană pentru apă, două farfurii, o oală, două tacâmuri şi altele). Rufăria (puţină) şi hainele, le-a agăţat de cuie bătute în perete.

De unde era el de fel, nu se ştia bine. Unii ziceau că e de prin Olanda, alţii din Prusia, iar alţii spuneau că e de prin acele meleaguri unde nu se sfârşiseră bine arderile pe rug, poruncite de inchiziţie, şi se pregăteau altele. Alţii, dimpotrivă, ziceau că e din Galiţia (din Snyatin) unde ar fi învăţat meseria, şi de unde cică venea acum. Dar se pare că nici unii, nici alţii nu aveau dreptate. Căci el venea din Sighetul Maramureşului vecin, aducând încărcată în două căruţe ţărăneşti, „tipografia", biata gospodărie şi nevasta – aproape copilă – fata unui tipograf de acolo, mort nu se ştie din ce boală ciudată în aceeaşi zi cu femeia. La acest tipograi se pare că a fost ucenic, şi apoi ajutor la tipărirea unei cărţi de rugăciuni pentru femei, care – precum se ştie – nu au cerinţe prea mari. Cum în asemenea cărţi partea cea mai mare este ocupată de traducerea în idiş (singura pe care o pricep femeile, căci e limba de fiecare zi a plebei, şi nu ebraica socotită sfântă), reb Gherşn s-a trezit ispitit să schimbe de la el multe texte din traducerile anonime ale rugăciunilor pe care le tipărise până atunci la socru-său. Încet-încet a început să tipărească şi mici cărţulii, tot în idiş, cu poveşti adevărate sau închipuite, închipuite de alţii şi chiar de el. (Nu se mai descurca unde sfârşeşte treaba altuia şi începe lucrul său. Dar de vreme ce tot nu le iscălea, e totuna ale cui erau. Ceea ce îl bucura îndeosebi, nu era că se vindeau ca pâinea caldă – se cereau şi din alte oraşe, ba chiar şi de evrei din alte ţări, aşa că îi aduceau ceva câştig – ci îl bucura că poate încălzi cu aceste cărţulii sufletele oamenilor.)

Tivadar cunoştea până în cele mai mici amănunte drumul din 1765 – de la mica tipografie a lui reb Gherşn cel de dincolo de podişcă – până la marea întreprindere a lor, a fratelui său Andrei, cu douăzeci de ani mai mare ca el, a sa, şi a surorii lor – întreprindere care, de la tata începând, e în plin centrul oraşului Oradea. Şi la tradiţia acestui drum el ţine ca la ochii din cap. Păcat că nu se mai poate reveni la numele curat evreiesc al întemeietorului firmei. Ce este el vinovat că, în urmă cu un secol şi nu ştiu

cât, împărăteasa Maria Theresia – cu toate că îi împila pe evrei – sau poate că împăratul Iosef al II-lea – care era un fel de „iluminist”.

— I-a îndemnat pe evrei să-şi aleagă fiecare un nume frumos nemţesc?

Fidel hotărârii de a păstra puritatea firmei, nu s-a dus nici la *five-o clock-tea* şi nici la „recepţie”. Nu are poftă nu numai să discute, dar nici măcar să vadă mutrele celor ce vor discuta acolo. S-a mulţumit să-i spună în aceeaşi dimineaţă din nou lui Andy, că, deşi el nu are decât majoratul religios

— Care e la treisprezece ani, iar pentru orfani la doisprezece – va şti să facă aşa ca „nu”-ul său în legătură cu colonelul, să fie un veto categoric.

— Să ne coste oricât cointeresarea Lupaşilor, dar să ne coste sub formă de şperţuri, de onorarii de avocat sau chiar salarii de director, căci şi pe un director îl putem zvârli afară. Dar acţionari nu-i accept! Categoric nu!

— Uiţi că n-avem ce ne teme de ei, căci noi suntem oricum majoritatea, nu cu cincizeci şi cinci la sută, ci – chiar şi după ce-i dau ceva acţiuni – cu cel puţin nouăzeci la sută.

— Nu interesează. Vreau ca stăpânii exclusivi să rămânem noi, Mondscheinii, şi asta nu numai din tradiţie, ci şi din prudenţă. Căci nu garantez nici pentru acţiunile din mina „doamnei Boroş”, deci indirect Lupaş, deci colonel…

— Dar uiţi ce înseamnă să ai cointeresat un regăţean? Ei sunt, deocamdată cel puţin, stăpânii reali ai acestor teritorii anexate.

Tivadar a reflectat o clipă, apoi a zis:

— Sunt prea tânăr şi anexarea Transilvaniei la România e prea proaspătă ca să înţeleg exact cum stau lucrurile, dar tatăl lui Mikloş, bunul meu prieten, este, cum ştii, grof, şi e un maghiar cu mare experienţă politică. Ei, află că l-am auzit spunând că nu există bandiţi mai mari ca regăţenii. Şi într-o problemă asemănătoare şi-a sfătuit un

bun prieten: „dacă vrei neapărat român în întreprinderea ta, pentru că Ardealul nostru maghiar a fost răpit şi alipit de aşa-zisa «patria lui mumă», bine, să luăm un român! Dar cu o singură acţiune: simbolic. Şi să fie un român de-ai noştri, transilvănean”. În cazul nostru, însă, Lupaş, deşi e român transilvănean, nu ne interesează, căci e un bandit şi jumătate. Deci trebuie găsită o formă juridică pentru a o împiedica pe prea cinstita noastră soră să-şi plătească prin acţiuni Mondschein plăcerile trupului târfesc!

Şi, după o pauză:

— Dacă neapărat ne trebuie un român, găsim destui oameni cinstiţi printre românii transilvăneni, de unde să alegem.

Fără a fi intrat în combinaţie (căci deocamdată a biruit acest Tivadar), colonelul a grăbit căsătoria Mioarei. (Era încântat că la acea „recepţie-vedere” Mioara nu-l mai slăbea din ochi pe Lupaş. Când Ruxanda a întrebat-o ce părere are despre el, ea a răspuns că vrea să se mărite încă în aceeaşi noapte.)

*

Nunta s-a putut face după trei zile. (Formele s-au îndeplinit cu o iuţeală vertiginoasă, căci dacă ungi, totul merge repede!)

Căsătoria s-a celebrat la biserica unită. Şi aici a costat, căci a fost oarecare opoziţie, mireasa fiind greco-orientală. Până şi doamna Ruxanda a încercat să se opună: de ce la biserica unită? Dar colonelul, care nu socotea prudent ca acum să-i dea pur şi simplu ordine, i-a explicat interesul de a nu-l „conturba”, cum se zice aici, pe Filaret.

— Şi-apoi, draga mea, ştii ce înseamnă pentru noi ca măcar Mioriţa noastră să fie unită? Aici şi religia – adică forma religiei – se calculează în rentabilitate politico-economico-financiară. Aproape întreg Consiliul Dirigent este alcătuit din uniţi. Adaugă, te rog, şi ce a spus Filaret: „deşi tot creştini suntem, eu nu-mi schimb haina frumoasă a relaţiilor cu domnul dumnezeu, pe alta”. Aşa că, Ruxandă dragă, ce importanţă are dacă Mioriţa o schimbă?

*

Ce folos, însă – gândeşte colonelul – că s-au făcut atâtea compromisuri şi sacrificii pentru căsătorie, dacă Mioara a fugit în noaptea nunţii! (Aşa sumar îmbrăcată, cum era.) Noroc că a fost găsită în parcul vilei, leşinată. Ba nu, nu leşinată, ci într-o stare de halucinaţie şi parcă posedată de duhuri rele. A fost internată în sanatoriul de boli psihice al doctorilor Vasz, şi Gerő, care au spus că vor face tot ce e posibil ca să-i amelioreze starea, dar nu-şi fac iluzii că vor reuşi.

Durerea cea mare este, însă, că nişte acţiuni „Saturn" Arad şi „Aurofir"-Agnita, pe care prin încuscrire şi, mai ales, prin „sufletism" din partea lui Vaier Popovici, el, colonelul, avea şanse să le cumpere, i-au fost suflate de domnul ginere, supărat foc că acest „pezevenghi de bătrân valah" – cum a îndrăznit să spună – nu i-a vorbit de boala fiicei sale.

Dar ce poţi face? Luptând să capeţi acţiunile nu te poţi pune cu un Lupaş. Pe lângă că e tare, prin naşul său, el este şi „uns cu toate alifiile", cum se zice. Trebuie să te mulţumeşti deci numai cu unele oscioare de la ospăţul visat. Şi, mai ales, să speri câte ceva de la bunele relaţii cu acest domn Filly, relaţii pe care le simulezi ca intacte, deşi Filly nu numai că le refuză, dar nici n-o vizitează pe Mioara la sanatoriu, jignit pentru ruşinea pe care i-a făcut-o prin fuga în noaptea nunţii. Ba, în inconştienţa ei, a divulgat cu glas tare unele din „specialităţile" doamnei Boroş, pe care el i le-a cerut şi ei, speriind-o probabil. Lupaş e cu atât mai supărat, cu cât, din cauza stării de iresponsabilitate a acestei soţii – soţie fără a-i fi fost femeie – n-o poţi aduce în faţa instanţei de divorţ, şi la oricâte chichiţe juridice ai recurge şi oricâte presiuni nepotiste ai exercita, nu poţi face valabilă nici măcar o declaraţie semnată la ospiciu.

Ei, uite că el, Cristea-Bujor – ca tată nenorocit ce este

— A înlesnit divorţul lui Lupaş. A rugat, însă, drept compensaţie, să fie primit părtaş, sub orice formă, măcar într-o anexă a întreprinderii Mondschein. Lucrul a mers cu

atât mai uşor cu cât Tivadar tocmai lipsea din ţară. Era vorba de nişte acţiuni ale lui *Nagyvdradi Ojsăg*, cotidianul independent care se tipăreşte la institutul grafic Mondschein, achitând, ca orice client străin, tiparul şi hârtia, dar în realitate aparţinând şi fiind dirijat din umbră de Andy Mondschein, mai exact de soţia sa, născută Abeles, din Viena, unde ea trăise în cercuri artistico-literaro-gazetăreşti.

Andy zicea:

— Să vedem dacă la înapoiere va spune ceva Tivadar, că 3-am primit pe colonel la gazetă. Am rămas fidel tradiţiei, căci pe vremea întemeietorului firmei, ba chiar şi mai târziu

— Până acum opt ani – firma noastră nu avea niciun ziar. L-am înfiinţat eu şi nu întemeietorul firmei. Înseamnă deci că n-am „profanat" prin intruşi în firmă, tradiţia.

Colonelul era parcă mai încântat că acţiunile sunt de la ziar. Mai ales că i s-a dat administraţia generală – post de răspundere, bine salarizat şi, pe deasupra, creând relaţii – iar redacţia şi administraţia sunt chiar în clădirea întreprinderii grafice. Deci el e în întreprindere.

Cu ocazia luării în primire a postului – însoţit de Boroş

— L-a impresionat regula din întreprinderile Mondschein. Negăsindu-l pe Andy, care avea să-i prezinte personalul gazetei, foarte bătrâna telefonistă s-a uitat la ceas, apoi pe un tabel pe care erau trecute numerele telefoanelor interioare ale secţiilor: tipo-lito, offset, zeţărie, linotypie, zincografie, cartonaje, confecţiuni din hârtie, redacţia ziarului (cu numerele de telefon ale redactorului-şef, ale secretarului de redacţie, ale paginaţiei), numărul de telefon al administraţiei, şi a ştiut exact unde se află domnul Andy în clipa aceasta. Desigur că Andy, dându-şi seama că chestiunea nu este foarte urgentă, n-a răsturnat ordinea orariului (cum face atunci când e o chestie urgentă la direcţie sau în oraş) ci a rugat să fie aşteptat exact optsprezece minute, în care timp îl roagă pe Boroş să-l

conducă pe domnul colonel la redactorul-şef, unde urmează să fie şi el după aceste optsprezece minute. Până atunci domnul colonel poate sta de vorbă cu acest redactor-şef, care e informat.

În scurta convorbire cu redactorul (la care a trebuit să servească de interpret Boroş, căci redactorul simula că nu ştie, nu numai româna, dar nici limba germană, în care colonelul se înţelegea cu Boroş şi cu Mondschein), în această scurtă convorbire, colonelul a înţeles că va fi greu, ba chiar imposibil, să conlucreze cu el, căci avea nişte teorii ciudate.

Tocmai când redactorul-şef „teoretiza" încordat, a apărut Andy Mondschein şi a înseninat atmosfera cu zâmbetul lui frumos, care îi descoperea splendida dantură ce părea şi mai albă pe tenul uşor mongolic şi măsliniu. Dar cu toată intervenţia împăciuitoare în discuţie a lui Andy, colonelul a înţeles – abia acum a înţeles – că atitudinea brutală a şolticului de Tivadar, sau aceea a acestui redactor încărcat de explozive (care chiar dacă nu explodează, nici nu-şi ascund existenţa), este de preferat „gentileţei", „dulceţii" şi „concesivităţii" lui Andrei Mondschein, care îţi dă numai iluzia că te satisface, dar dacă te uiţi bine, vezi că n-ai căpătat nimic.

De aceea, uite că – spre uluirea tuturor – renunţă chiar la acţiuni *Nagyvâradi Ujsag* şi se mulţumeşte numai cu rolul de administrator şi cu un locşor neplătit în conducerea redacţională. (Important este, îşi spune el, să fie înăuntru. Drumul de la unu la un miliard, e infinit mai scurt şi mai uşor decât de la zero la unu.) Şi, în capul său au apărut proiecte la care nu-şi putea închipui vreodată că se va gândi în legătură cu forţa unei gazete, mai ales cum este acest *Nagyvâradi Ujsag* – gazetă cică independentă, în limba maghiară – într-o fază a istoriei când încă nu se ştie exact cui va rămâne teritoriul ăsta.

Îşi zicea: dacă baţi în struna şovinismului maghiar, a iredentismului chiar, a spiritului lor revanşard, tu, colonel român – regăţean – îţi cucereşti simpatiile acestor magnaţi.

Şi nu numai a celor de aici, ci şi a celor de dincolo, din Ungaria, în acelaşi timp, însă, strecori din când în când un pic de material în struna „ocupantului” – atât pentru a nu rupe punţile pentru orice eventualitate, cu neamul tău, cât şi pentru a exercita o presiune asupra ambelor tabere: 1) asupra românilor cu atitudinea revanşard-maghiară – „nu uitaţi că există şi «ungurii care se deşteaptă»”; *2*) asupra maghiarilor – „nu uitaţi că eu sunt român şi că până una alta noi suntem ocupanţii”. Toate astea înseamnă că sugi din ambele ţâţe bănet, nu glumă, şi influenţezi poziţii politice, deci financiare, faine, fără a face niciun fel de politică.

Până una, alta (căci deocamdată tot nu i s-a dat cu adevărat în primire munca la gazetă) l-a rugat pe Andy să-l iniţieze, dacă vrea şi are timp cât de cât, în specificul întreprinderii grafice. Nu de alta, dar îl interesează, căci admiră splendida ei organizare. Adevărul e că în sinea sa şi-a spus că nu poţi şti dacă până la urmă nu găsim mijlocul să-i zburăm într-o zi pe actualii proprietari, să-i zburăm cu ajutorul unor legături supreme politice regăţene, pe care le cointeresezi la preluarea firmei. Şi e bine să cunoşti şi specificul firmei şi felul ei actual de organizare.

După ce a primit explicaţiile tehnice, cam fugitive, pe care i le-a dat Andy Mondschein la fiecare secţie la care a zăbovit cu el, s-a ales totuşi cu o idee generală destul de clară şi cu un lucru nou descoperit: nu numai o mare industrie metalurgică înseamnă rentabilitate şi forţă, ci şi una grafică. Sau, şi mai exact (cum şi-a formulat-o chiar el), „cel puţin atât de rentabil şi puternic cum e metalul, este hârtia tipărită. Ba, ca forţă, hârtia tipărită asigură forţă şi metalurgiei”.

Şi, cu ocazia vizitării diverselor secţii, în afară de aflarea forţei şi rentabilităţii industriei sau „artei grafice” – cum i se zice – el a cunoscut – la secţia confecţiuni din hârtie – un lucrător excepţional: pe tânărul Kuhn Gheza. Din ce i s-a arătat ca realizat de mâinile sale, din cele

relatate de Andy Mondschein, ca şi din puţinele cuvinte schimbate cu acest Kuhn Gheza (care vorbeşte o românească perfectă, deşi până acum de curând nu ştia boabă româneşte), a înţeles, că, dacă şi el, Gheorghe Cristea-Bujor, va face vreodată o întreprindere grafică şi de confecţiuni din hârtie, trebuie să-l ia la el pe acest Kuhn Gheza. Trebuie să-l ia neapărat.

*

Kuhn Gheza era de fel din Vişeul de Sus, lângă Sighetul Marmaţiei. Bătrânul Kuhn Sender, taică-său, era şi el unul din ţăranii evrei de pe acele meleaguri. Gheza se omoară pentru taică-său. E un evreu bărbos Sender ăsta – cu cizme mari, grele, glas gros şi mâini ca lopeţile, aşa că ai putea jura că e ţăran român, sau ungur, sau secui, cu atât mai mult cu cât mulţi ţărani români şi maghiari vorbesc şi ei evreieşte.

Ceea ce îl deosebeşte de ei, este că ei se duc la biserică, iar el la sinagogă. Dar nu la orice fel de sinagogă, ci la sinagoga lui *reb* Motst, rabin dintr-o spiţă înrudită Rijenilor. Pentru sărbătorile de toamnă, însă, sau în timpul anului pentru sfat şi binecuvântare, se duce până la Oradea, la „cel din Wijniţa”, adică la acela dintre odraslele „celui din Wijniţa”, care şi-a aşezat „curtea” la Oradea, de partea cealaltă a apei, faţă în faţă cu palatul şi magazinele Ullman. Se duce la „cel din Wijniţa” cu toate că nu e prea încântat de el: „Prea se lăfăie rabinul în bogăţie şi îşi îmbracă fetele ca odraslele de boieri, în timp ce oiţele cele multe ale domnului, adică neamul cel numeros omenesc al lui dumnezeu, se zbuciumă în lipsuri şi suferinţe. Dar cel mai mult îl supără că rabinul îngăduie ca secretarii şi uşierii care trăiesc în preajma lui să se pricopsească pe lângă lumea care vine, şi, mai ales, să facă mare zarvă despre învăţătura, sfinţenia şi înţelepciunea sa. Asta e ca şi cum ai face tu însuţi zarvă, dacă n-o opreşti.

Toate astea le gândea Sender, căci de vorbit vorbea tare puţin.

Băieţii lui, toţi patru (unul mai mic decât altul), îi

ajutau la muncă, la câmp, ceea ce nu-i stânjenea să stea şi să înveţe

— De mititei de tot – aplecaţi peste foliante mai mari ca ei, sau să intre în dispute cu oamenii bătrâni. Ehe, dacă el, Sender, când era de vârsta lor, n-a avut parte să poată învăţa, cel puţin ei să înveţe. I se topeşte inima de fericire când le aude glasul, mai ales al celui mare, Ghedaliahu, adică Gheza.

Dar uite că l-a făcut de ruşine. Adică de ce să păcătuiască în faţa lui dumnezeu zicând asta? Ba, totuşi poate că n-ar fi trebuit Ghedaliahu să facă asta. Sau – cine ştie? Dar cum a ajuns aici? Uite cum:

Pe nesimţite şi pe neştiute (ar putea spune că nici băiatul singur nu şi-a dat seama de asta!) s-a trezit, că, la unsprezece ani, pe lângă slova şi învăţătura evreiască pe care le ştia că un om mare, ştie să citească – ba chiar şi să scrie puţin

— Ungureşte. Şi dacă ştii slovă ungurească, poţi să înveţi mai uşor şi pe cea românească şi chiar şi pe cea nemţească, adică ale tuturor neamurilor care trăiesc pe aici, deşi asta nemţească e parcă mai răsucită. Şi îndată ce a ştiut slova, băiatul a început să soarbă pe nerăsuflate o mulţime de cărţi

— Pe ascuns. (De ce, copil ce este, se ascunde şi de mine? Şi de unde dumnezeu le capătă?) într-o zi, când, în sfârşit, a vorbit, băiatul a zis că parcă i s-a luat un văl de pe ochi şi parcă i s-au deschis o mie de ferestre către lume, şi a încheiat:

— Aşa că, uite, tată, plec la oraş, la oraş mare, la Sighet, să intru la şcoală, să se aleagă ceva de mine.

Ei, eşti tată, nu? A pregătit cu mâna lui căruţa, a înhămat calul şi şi-a dus băiatul la Sighet. A tras de-a dreptul (a aflat unde locuieşte), la un fel de neam de a şaptea spiţă, Tirman Zsigmond, legător de cărţi, căruia, după ce i-a spus că a adus băiatul la oraş să înveţe carte, i-a vorbit deschis:

— Dacă n-aş avea o casă aşa împovărată cum am, şi

nevasta bolnavă pe deasupra, nu te supăram pe tine, că văd bine că nici tu nu stai pe trandafiri, ci pe ghimpii lor. Nu te ruşina că spun asta, căci sărăcia nu-i ruşine, e numai durere. Nu te ruşina, nu te ruşina.

— Cine se ruşinează, Sender baci? Eu?! Ruşine să-i fie lumii, lumii să-i fie ruşine, cum e făcută, că sunt atâţia oameni necăjiţi. Iar ăluia – de acolo de sus din cer – care a clădit-o, de cap să-i fie, cum a clădit-o. Noroc că nu există, aşa că a scăpat de ruşine. Te ştiu credincios, aşa că nu te supăra că mă leg de „moşu”. Dar ce să lungim vorba. Să rămână băiatul la mine, mai ales că n-avem copii, şi o să fie ca şi cum ar fi copilul nostru, şi o să stea la noi şi o să înveţe la şcoală.

N-au trecut nici două zile şi Gheza a scris acasă o scrisoare, în evreieşte, ca s-o poată citi bătrânul singur, scrisoare în care i-a spus că s-a hotărât să nu se mai înscrie la şcoală, cum îi era gândul cu care a venit, ci vrea să înveţe o meserie, chiar aceea a lui Zsigmond baci – legătoria – iar şcoala o s-o înveţe acasă, singur, şi o să dea în fiecare an examen. (I-a explicat ce înseamnă asta „examen”.)

Ceea ce l-a făcut să se hotărască să înveţe legătoria, a fost nu numai că a văzut că la meseria asta îţi trec prin mână cărţi, o mulţime de cărţi, de tot felul – aşa că ai ce citi – ci l-au îndemnat alte două lucruri: 1) că a auzit el, când era încă mic, o zicală: „meseria e împărăţie”, 2) că, învăţând meseria de la minunea asta de om, Zsigo-bâci, va fi mereu cu el împreună.

Zsigo-bâci era surd-tun, dar avea nişte ochi, că auzea fiecare cuvânt cu ei. Nu, nu că citea cuvântul pe buzele tale, nu! Ci chiar îl auzea. Gheza jură că meşterul aude cu ochii. Doi ochi cu nu ştiu ce zâmbet în ei, un zâmbet cu o lumină blajină, dar care poate să fie şi ascuţită, cum e de ascuţit cuţitul hahamului, lumină care vine nu ştii de unde, din ochi, sau poate din sticlele groase ale ochelarilor. Sau poate că zâmbetul – şi lumina – vin de la buzele cele groase de buzat, că el, Zsigo-bâci singur, glumeşte pe

socoteala lor: „De paşti sunt asigurat de grăsime. Topim buzele. Numai că nevastă-mea ţine *streng kuşer*[6] şi n-o să întrebuinţeze grăsimea mea, căci zice că prin ce gândesc şi vorbesc, sunt spurcat ca un porc.

Când, vorbind de sine, întrebuinţa cuvântul „porc” chiar în glumă, gluma nu era la locul ei, căci nu numai că nu era un porc, dar nici nu aducea măcar a porc. Dimpotrivă, avea ceva de miel: mai ales părul blond, în început de încărunţire pe la tâmple, era ca o blană moale şi creaţă de miel. Şi inima, oh, inima lui Zsigo-bâci! Cum spunea tot nevastă-sa: „ai inimă moale, de femeie, Zsigo”. Cum dumnezeu se potriveşte o asemenea inimă „de femeie” cu glasul lui gros? (Ca cel al croitorului, bas la templul cel mare, dar şi ca cel al berbecului pe care meşterul Zsigo îl creşte, şi nu se îndură să-l taie, deşi moţăie de bătrâneţe. Ba nu, îi e ruşine să-l taie, căci, cum zice, „îl cunosc personal de-atâta vreme”.) Şi cum se potriveşte „inimă moale de femeie” – şi chiar părul ca blana de miel – cu nasul lui mare, gros? („Cum e cornul cu care trâmbiţezi în postul cel mare pentru deschiderea cerurilor, ca să fie primite rugăciunile oamenilor”, râde el singur.) Şi „ce e aia inimă moale de femeie, când ai obrazul mare, gălbui, ciupit de vărsat” – zice tot el? Dacă iei fiecare trăsătură în parte, meşterul e – s-ar putea zice – un om urât, tare urât. Cu toate acestea, când zâmbeşte, dar mai ales când vorbeşte, în felul lui, pe ton scăzut, jos – se face frumos, zău că frumos, tare frumos!

În schimb, nevastă-sa e chiar frumoasă cu adevărat. Şi asta, *şi* când tace *şi* când vorbeşte. Desigur că mai frumoasă e când tace. (Aşa îi zice Zsigo-bâci şi o roagă să fie mereu frumoasă, să tacă adică.) Las că nici nu prea are timp să vorbească femeia, dacă ziua şi noaptea e cu acul în mână şi cu ochii pe ac. Mai înainte lucrase, întâi la o croitoreasă la Budapesta, apoi la Satu-Mare, tot într-un atelier, pe urmă în casele bogătaşilor – cu ziua – iar de când s-a măritat cu

6 După prescripţie religioasă.

Zsigo-bâci, şi s-a mutat şi ea aici, la Sighet, lucrează acasă, E „croitoreasă de lux”, dar – vorba lui Zsigo – câştigă prea mult pentru a muri de foame şi prea puţin pentru a trăi. Şi când te gândeşti că şi ea are – în meseria ei – mâini de aur, cum le are Zsigo-bâci în meseria lui! Cu toate astea, ca să fim drepţi, nu se potrivesc cu mâinile meşterului. Pe ce pune mâna meşterul, se face – cum să zic – minunăţie, minunăţie adevărată. Mai ales că primeşte să lucreze în primul rând legătorie fină. Şi când te gândeşti că aproape nu are unelte: un simplu Pap-scher şi o maşină mică de cusut. Dar ce importă asta?

— Maşini?! La ce trebuie maşini când omul are două mâini, măi spiriduş? Nu-i aşa, Ghenzale? (Aşa l-a poreclit, în loc de Ghezale – alintat de la Gheza – „Ghenzale”, adică „gâsculiţă”.)

Şi, cum ţi se uită drept în ochi, nu se poate să nu-i dai dreptate, că, adică, dacă ai mâini meştere nu mai ai nevoie de maşini. Dar îndată ce îi dai dreptate şi îi spui că într-adevăr nu e neapărată nevoie de maşini, izbucneşte în râs:

— De ce judeci cu capul meu şi zici *bom* la ce zic eu, măi cetăţean al Helmului, târgul cu proşti? învaţă-te să nu spui *bom* numai pentru că cel ce spune ceva e mai mare ca tine, sau nu-ţi convine să te pui rău cu el. Învaţă-te să-ţi pui dosul la bătaie pentru douăzeci şi cinci pe gol, dacă tu crezi altfel decât stăpânul tău. Ei, uite că în ce priveşte maşinile n-am dreptate. Cum să nu fie nevoie de maşini? Mâinile sunt făcute nu ca să înlocuiască maşinile, ci maşinile sunt făcute să înlocuiască mâinile.

Dar dacă îi dai dreptate, râde iar, şi mai tare:

— Iar n-am dreptate. Nu ca să înlocuiască mâinile, sunt făcute maşinile, ci ca să se împrietenească şi să se ajute unele pe altele. Căci omul ar muri de plictiseală şi de pustiu dacă n-ar lucra.

Şi, deodată, rămâne tăcut şi chipul i se înnourează:

— Ehehe! Să am eu maşini, sau măcar să lucrez într-un atelier mare, cum am lucrat la Buda, dincolo de apă, într-un atelier – ce atelier, că era fabrică în toată regula –

fabrică de legătorie de lux…

— Şi de ce n-aţi rămas acolo… oraş mare, domnule maister?…

— Prea multe vrei să ştii, mânzule. Ai să îmbătrâneşti repede şi nu e bine ca omul să îmbătrânească nici măcar încet. Mânz să rămână, până la adânci bătrâneţi, mânz. Mânz! Hahaha!!

Şi, deodată, iar serios:

— Ba nu, să vrei să ştii toate. Toate să vrei să le ştii. Dar eu nu-ţi răspund de ce n-am rămas acolo. Nu-ţi răspund, pentru că nu e cuviincios să bagi pe oameni în viaţa ta, mai ales de a fost cumva frumoasă, ca şi cum ai zice „uite ce băiat frumos a făcut mama!” Şi de ce să vorbeşti de tine – ca şi cum ce ţi s-a întâmplat ţie e buricul pământului – când, dacă judeci bine, vezi că puţine lucruri rămân care să merite să fie împărtăşite altora. Cu toate astea, cum ziceam, să vrei să afli cât mai multe, toate să le afli, şi să ştii multe, ca să nu rămâi mânz. Tinereţea sufletului s-o ai de mânz, până la adânci bătrâneţi, dar cu înţelepciune bătrânească din cât mai multe văzute şi auzite, şi înţelese cum trebuie.

Aşadar, el învaţă de la meşterul Zsigo nu numai meseria, ci şi atâtea lucruri care îţi deschid ochii şi îţi luminează mintea. Dar nu numai de la el învaţă, ci şi de la prietenii meşterului, cum e, de pildă, Pişto-bâci, adică domnul Ştefan Gyarfaş, mecanicul de locomotivă cu care meşterul şuşoteşte o mulţime, ori de câte ori Pişto-bâci vine de la drum, slab şi lung şi negru ca un coşar; sau când se pregăteşte de drum cu tren internaţional şi îl vezi intrând ferchezuit. Om neobişnuit trebuie să fie meşterul Zsigo, dacă oameni ca Pişto-bâci – care, cu locomotiva lui, umblă în atâtea ţări străine – i se uită în gură ca la un sfânt sau ca la un „superior ierarhic”. Şi ceva tare neobişnuit trebuie să se fi petrecut în viaţa meşterului dacă – deşi e un om cuminte – este totuşi ridicat de poliţie în fiecare ajun de 1 Mai. Şi anul trecut, şi anul ăsta. Primejdia de a fi ridicat de poliţie nu-l împiedică, însă, să spună verde ce

gândeşte, iar ceea ce gândeşte nu poate fi chiar pe placul domnului comisar Galamboş, de la secţia din cartier. Dar nu-l poţi prinde niciodată cu aia căreia i se zice „corp delict”, pe care îl caută poliţia. Şi ciudat lucru trebuie să fie „corpul delict” asta, ca de fiecare dată şi chiar în acelaşi timp e altceva: ba e o carte – sau mai multe – ba nişte scrisori, ba tipărituri, ba o basma roşie – a lui sau a nevestei – sau mai ştiu eu cu ce lucru de culoare roşie. Uite, la „descinderea” cu „percheziţie” – cum i s-a zis la aia de acum un an şi ceva – s-au răvăşit nu numai cărţile din casă, ci şi cele primite la legat. Meşterul stătea liniştit în pragul uşii şi urmărea, nu ca să *nu* se găsească ceva care nu i-ar conveni să fie găsit (de asta a avut el grijă din timp), ci ca vreunul din cei trei oameni ai poliţiei să nu lase „ouă”, adică să nu-i bage printre lucruri ceva ce el n-a avut, şi pe urmă ei să „găsească”.

— Fii şi tu cu ochii în patru, mânzule, i-a spus tare, ca să audă şi poliţiştii. Şi tu, Roszi, nu-i scăpa din ochi, că ăştia sunt în stare să-mi bage între cărţi, sau cine ştie unde, vreun manifest, sau cine ştie ce, pe care să-l „găsească” tot ei.

Şi când i-a văzut pe „musafiri” la uşă, plecând, şi-a fluturat pe buzele groase zâmbetul, a închis ochii pe jumătate şi cu glasul scăzut – de surd – i-a întors pe „oaspeţi” din drum:

— Aţi uitat să cercetaţi cele mai primejdioase două lucruri: uite, cartea asta deşteaptă a lui Petőfi Şandor, şi căpăţâna asta proastă a mea.

Poliţiştii au rămas o clipă descumpăniţi, apoi şi-au amintit că, i într-adevăr, scriitorul ăla Petőfi Şandor le-a fost dat de câteva ori ca „primejdios ordinii publice”. (Unul din ei, Gyula Istvan, a umblat anul trecut o noapte întreagă în ajun de 1 Mai să-l aresteze, căci cineva i-a dat până şi adresa. Pe urmă a aflat că unele din alea pe care le-a scris ăla, Petőfi Şandor, sunt şi în cărţile de şcoală, şi afară de asta nu-i mai poţi face nimic, din cauză că e mort de aproape o sută de ani. În ce priveşte adresa locuinţei,

sindicalistul ăla care şi-a bătut joc de el, dându-i-o, a plătit-o cu vârf şi îndesat.)

Dar la obrăznicirea lui Zsigo cu „căpăţâna asta proastă a mea”, comisarul Galamboş i-a zis-o:

— Şi ce crezi tu, măi deşteptule, că n-o să-ţi venim noi într-o zi de hac şi n-ai să fii făcut mai scurt, chiar cu căpăţâna de care vorbeşti?

După ce au ieşit poliţiştii, meşterul s-a întunecat şi s-a închis în tăcere. Nevasta ştie ce înseamnă asta. Înseamnă că şi el îşi dă seama că până la urmă cu bine nu scapă. Parcă surzenia de unde i se trage? Dar ce să mai vorbim, când lui nu-i place să vorbeşti de trecutul lui, cu toate că – aşa spune dumneaei – n-are de ce să-i fie ruşine cu un asemenea trecut. Dimpotrivă. Totuşi, îl ciocăneşte mereu la cap, că gata, acum nu mai e timp de zburdăciune.

Chiar săptămâna trecută – după o asemenea „descindere” făcută hodoronc-tronc, fără 1 Mai – cucoana Roszi i-a spus că în cei unsprezece ani de căsnicie ea s-a împăcat şi cu sărăcia şi cu primejdiile, dar acum (şi s-a făcut roşie ca sfecla), acum, când vor avea un copil, când adică amândoi sunt atât de fericiţi că spre bătrâneţe vor avea în sfârşit un copil – atât de dorit de amândoi – îl roagă, cu lacrimi în ochi îl roagă, să se cuminţească o dată, ca să nu lase copilul orfan de mic. Ce, îi crede proşti pe cei de la poliţie – *şi* pe cei ce au plecat acum *şi* pe cei ce n-au venit niciodată? Nu-s proşti, şi te au la catastif.

Şi, ştergându-şi cu şorţul ei ca zăpada ochii frumoşi, spune:

— Nu zic asta, ferească dumnezeu, pentru că te vreau mai cu capul la lucru, Zsigo tată. Ce, e cineva pe lumea asta mai harnic ca tine? Nu de grija pâinii spun asta. Căci vreau să ştii, că şi după ce voi naşte am să lucrez mai departe meseria, şi chiar acum – când sunt cu burta la nas – nu vezi cu ce plăcere lucrez? Cum zice şi cântecul cela frumos din popor: „rufe am să spăl în case străine, dar să fim împreună!” Toată viaţa am să lucrez, o să muncim amândoi. Pentru copil o să muncim. Dar cine

ştie ce-ţi pregătesc, ce îţi coc ucigaşii ăştia, care…

El n-o lasă să sfârşească (poate că nici n-a prins măcar tot ce-a spus, căci în timp ce ea vorbea, n-a privit-o drept în ochi, aşa cum priveşte atunci când îl interesează ceea ce i se spune), ci i se adresează lui Gheza, poate pentru că a hotărât să-l lase să plece să înveţe mai departe meseria, într-un oraş mai mare, la Satu-Mare:

— I-ai văzut, mânzule? Ăştia sunt „statul”. Ehe, eşti prea tânăr, crud încă – aşa că nu înţelegi ce vreau să spun. Dar când te vei face mare, vorba cântecului celuia:

Şi când vei creşte mare Ai să înţelegi tu singur Câte lacrimi zac ascunse…[7]

Dar nu sfârşeşte strofa, ci ia grăbit din raft o carte.

— Ce vreau să spun despre stat nu poţi înţelege, dar astea de aici le poţi înţelege.

Şi îi citeşte la nimereală:

Iertare şi-ndurare orişicui.

Dar pentru regi, nu, nicio milă nu-i!

Zvârli-voi spada mea şi lira-n vânt şi-un alt călău de nu e pe pământ Sui-voi însumi funiile-n zare. Trimiteţi regii la spânzurătoare![8]

Şi a adăugat:

— Ăsta e numai sfârşitul poeziei. S-o vezi toată!

A rămas cu privirea dusă o clipă, apoi şi-a scos ochelarii, i-a şters, în care timp a stat cu pleoapele lăsate (genele parcă sunt umede), pe urmă – ca o completare poate la ceea ce a gândit cât a stat cu ochii închişi – a zis, cu glasul limpezit:

— Şi să mai ştii ceva, băiatul meu. Că acest duşman al regilor, acest cântăreţ al libertăţii, acest… acest… mă rog, cum i-ar zice oamenii autorităţilor… acest „periculos ordinii publice şi Patriei” – cu „P” mare – i-auzi ce accente patriotice are. Patriotice până la ură împotriva duşmanului patriei, duşmanului neamului său:

Ridică-ţi, patrie-n lumină, Cuvântul tău înflăcărat.

---

7 Dintr-un cîntec de Warschawsky.

8 Traducere din Petofi.

Ca soarele din nori, să iasă Din teacă spada-ţi vitejească; Cei ce-or zări-o, să-şi aplece Privirile şi să orbească.

Am trândăvit destul, e timpul să fim acuma şi soldaţi! Destul din fluiere cântarăm, Sunaţi voi, trâmbiţe, sunaţi![9]

După ce a sfârşit, i-a prins capul şi l-a lipit de pieptul său.

— Gheza, copilul meu, să citeşti, auzi ce-ţi spun eu, să citeşti mereu şi mereu. Ţi-am băgat eu sub nas cât am putut cărţi, şi ai mai luat şi singur fără să ştiu – crezi că n-am văzut? Te-am şi îndrumat câte puţin, dar tot am trecut pe lângă tine ca pe lângă un copil şi nu te-am îndrumat decât în meserie. Acolo, e drept, mi-ai luat-o înainte, că nu mai am ce să te învăţ, că ai nişte mâini de diavol, dar acum, când te pregătesc să pleci cu scrisoarea mea la Satu-Mare, la un meşter mai bun ca mine, tocmai acum – cam târziu – îmi dau seama că am avut grijă mai mare de mâinile tale, decât de inima şi de mintea ta... Că aşa suntem noi, unii dintre oamenii cărora îi se zice „cumsecade”... trecem neglijent pe lângă om...

Rămâne o clipă îngândurat şi prin cap îi trece că, dacă adevărat este că întreprinderea cu toate maşinile alea multe, speciale, unde Tibor Mikşa e conducător tehnic sau meşter, îl vor învăţa pe Gheza meseria, să te lingi pe degete, tot aşa de adevărat este că mulţimea aceea de muncitori de la atâtea secţii câte are întreprinderea, va avea pentru mintea şi inima băiatului „înrâurirea pe care o are aglomerarea de muncitori din centrele muncitoreşti asupra conştiinţei omului, asupra conştiinţei lucrătorului”, cum a citit undeva. Aşa că ceea ce a făcut el pentru Gheza, mai cu vorba, mai cu cartea pusă în mină, va face de acum încolo, mai adânc şi mai temeinic, la Satu-Mare, „aglomerarea de muncitori” etc. etc.

— Ai grijă, mânzule, ca acolo să fii cu ochii şi cu urechile treze, căci acolo unde sunt muncitori mai mulţi într-un singur loc, chiar şi un pui de catâr ajunge cal

9 Din poezia Sus! de Petofi Sândor, în româneşte de Eugen Jebeleanu.

arăbesc. Dar asta nu te scuteşte de citit. Să citeşti, mânzule, să citeşti mult şi cu socoteală şi îndrumare. Că şi cititul este o meserie şi o ştiinţă care se învaţă. (De ce oare îi vine în minte gluma făcută într-o zi de meşterul Zsigo cu vecinul Fekete cocoşatul? Fekete l-a întrebat: „Ce-ţi trebuie, ce-ţi rentează, nea Zsigo, că stai tot cu nasul în cărţi?” La care el i-a răspuns: „Vezi, eu nu te întreb ce-ţi rentează cocoaşa şi respiraţia”. Şi pentru că atunci când a intrat Fekete, meşterul era cu ochelarii scoşi iar acum îi pusese, a adăugat: „Şi mai e ceva, vecine. Adineauri, fără ochelari, n-am văzut că eşti mânjit pe nas. Acum văd. Cititul, învăţătura te fac să vezi şi să te vezi!” Şi, uitându-se pe geam: „Uite, cu ochelarii văd acolo, departe, prin Grădina Morii, peste apa Izei, muntele Solovan”.)

*

Într-adevăr, Satu-Mare şi acum Oradea-Mare au dus mai departe pentru Gheza treaba începută de Tirman Zsigo. Mai ales că, pe lângă că a dat aici, la Mondschein, de lucrători – oameni tot unul şi unul – s-a mai nimerit că aceşti ani să fie din acei în care în fiecare zi trăieşti întâmplări de ani şi ani, dacă nu chiar de veacuri, căci sunt întâmplări de răscruce: războiul mondial, revoluţia din februarie şi cea din octombrie din Rusia – apoi trecerea la altă ţară a teritoriului în care ai trăit şi trăieşti (căci după dezmembrarea Austro-Ungariei, Transilvania s-a alipit la România), apoi revoluţia comunistă din Ungaria, la câteva minute de Sighet, de Oradea şi de Satu-Mare, şi începutul de revoluţie chiar şi aici… Doamne, câte şi câte cotituri ale istoriei se petrec sub ochii tăi şi câte cotituri ale însăşi vieţii tale, cotituri de la care poţi porni pe drum greşit şi răsucit, sau pe drum limpede şi larg, deschis în faţa ta, dacă ai norocul să te îndrumeze cineva. La Sighet l-ai avut pe meşterul Zsigo, la Satu-Mare pe Tibor, iar aici sunt atâtea capete luminate şi inimi înflăcărate – mai ales de la revoluţia comunistă din Ungaria. Căci chiar dacă prăbuşită în sânge, revoluţia e totuşi biruitoare prin atâtea asupra cărora îţi deschide ochii… Se înţelege, dacă mintea îţi este

bine îndrumată. Şi asta se întâmplă când stai cot la cot cu tovarăşi căliţi, cum e de pildă moş Aladar, de la care înveţi multe chiar când povesteşte, mucalit, cum a trecut de nenumărate ori sub „deochiul” pălăriei „cu peană de cucoş” al jandarmului habsburgic Ioşka Fereczian, apoi sub deochiul spânzurătorilor contrarevoluţiei hortiste din vara trecută, „aşa că acum când suntem de doi ani, sub deochiul Habsburg-Ersatzului român al lui Ferdinand I-Urechilă – suntem bine descântaţi, că ne strecurăm pe cât de activ pe atât de feriţi de deochi. Căci nu e mare scofală, măi puişorilor, să ajungă omul martir. Treabă bună este să fii pisică fără clopoţei, deşi ai fost întotdeauna la datorie. Aşa că, şi acum, când eşti, mă rog frumos veteran, să poţi fi în stare, în viaţă, ca, la chemarea goarnei, să urci pe meterez, fără să-ţi bâţâie picioarele de bătrâneţe şi pipota de frică”.

Văzându-l pe el şi pe alţi „veterani” nu se poate – îşi zice Gheza – să nu fii cuprins de ceea ce Zsigo-bâci numise o dată „romantism şi patos revoluţionar”. Asta a spus-o meşterul Zsigo, în ziua în care s-a trezit – era acum patru ani, în plin război – că moş Gyarfas – „Pişto-bâci” – înapoiat de la drum lung cu Orient-Expresul (pe care, ca mecanic, îl conducea de atâţia ani pe porţiunea austro-ungară) îi aduce „prezent”, predat de un alt tovarăş la graniţă, o lădiţă măricică şi grea eu băuturi fine şi ciocolată „Nestlé”, lui care nu bea, şi nici alintat cu ciocolată n-a fost vreodată. Abia când a luat totul din lădiţă, şi, dând de fund, a scos – la îndemnul lui Pişto-bâci – şi fundul, şi Pisto-bàci a izbucnit în râs, că, plin de funingine, părea un drac care râde, abia atunci Zsigo-bàci a înţeles „prezentul”: locul dintre cele două funduri era îndesat cu cărticele tipărite pe hârtie „Bibeldruck” – subţire cât foiţa de ţigaretă – cărticele aduse tocmai din Sviţera ca să fie trecute peste graniţă, în Rusia. Şi, desigur, să fie câte ceva pentru România şi, se înţelege, să rămână ceva şi aici, în Maramureş, ca să treacă din mână în mână, ca un fel de „maia” – cum zicea Pişto, „pentru creşterea jimblei calde a

spiritului revoluţionar”.

Dar dacă asemenea oameni şi asemenea fapte te înaripează da, da, într-adevăr te înaripează – uite, el mărturiseşte că este de acord cu unii tovarăşi care, cu tot respectul pentru înaintaşi de felul lui moş Aladar, critică pe cei care practică spontaneitatea şi „cântatul după ureche”, când există – cum spun ei – „o ideologie limpede ştiinţifică şi când există în lume ca far de orientare, experienţa Rusiei Sovietice, şi avem proaspete greşelile săvârşite în admirabila revoluţie de dincolo de Tisa şi în aceea a minunaţilor tovarăşi spartakişti din Germania, de care trebuie să ţii mereu şi mereu seama, mai ales că în ce ne priveşte pe noi, avem o problemă specifică: unii, ori dobitoci, ori oportunişti-diversionişti, au inventat că nu interesează să fim parte organică dintr-un tot care este Internaţionala muncitorească şi nici măcar mişcare muncitorească pe întreaga ţară, ci în primul şi în ultimul rând trebuie să existăm şi să acţionăm independent, pe regiuni, adică separat pe vechiul regat şi separat noi ardelenii. Lucru tare primejdios. Nu vedeţi că Jumancii şi Fluieraşii au şi reuşit să spargă frontul unic pe chestia regională? Ca mâine o să vedem până şi organizare şi acţionare în una şi aceeaşi regiune, însă pe naţionalităţi: maghiari separat, saşi separat, români separat. Ba chiar de pe poziţii «ideologice» duşmane între ele şi fiecare cu sloganuri şovine!”

De aceea straşnic au procedat alaltăieri tovarăşii Herczeg şi Bârlădeanu – tineri, domnule, tineri, poate doar cu doi-trei ani mai mari ca tine.

Are în faţă şedinţa fulger în pauza din timpul prânzului: Bârlădeanu – în continuarea frământărilor din ultimele săptămâni şi de la ultima consfătuire – a propus, scurt şi argumentat, afilierea la Internaţionala a III-a. De unde să fi prevăzut caracterul viclean-diversionist al intervenţiei bondului Banfi Andar, care, profitând că Bârlădeanu e regăţean, s-a năpustit vehement, cu ceea ce pregătise, se pare, dinainte:

— Nu e, oare, de-ajuns că burghezo-moşierimea regăţeană ne-a cotropit geograficeşte? Acum ea are neobrăzarea de a încerca şi o cotropire mai gravă – ideologic-politică – pe care o operează nu direct, ci prin agenţii ei din mijlocul nostru. Căci, tovarăşi, să ne înţelegem: afilierea la Internaţionala a III-a urmăreşte să ne pierdem – noi, socialiştii maghiari – independenţa, autonomia naţional-maghiară a ideologiei clasei muncitoare. Să acceptăm oare noi, urmaşii nobilei tradiţii naţionale, a sfântului Ştefan, să acceptăm noi, muncitorimea maghiară, a fi sub aceeaşi pălărie, e cazul să zic sub acelaşi joben burghezo-moşieresc şi sub aceeaşi jegoasă căciulă valahă, cu muncitorimea ne-maghiară? Cum, tovarăşi, atât de jos a decăzut nobilul popor maghiar, încât să nu se poată gospodări singur la el acasă, ci să aibă nevoie de mentori, satrapi ţiganovalahi, valahi, care – spre a parafraza pe un celebru ministru britanic – zic: „atunci când poporul maghiar era deja o naţie mândră şi puternică, strămoşii celor ce se vor stăpânii noştri ideologici, erau încă porcari pe Bărăgan…”

El, Gheza, a văzut bine: parcă atâta a aşteptat ţâfna şovină a „regăţeanului” Nae Teodorescu, de la cartonaje, căci, la aplauzele – erau câteva – cu care a fost întrerupt sau încununat „apogeul” lui Banfi Andar, Teodorescu s-a repezit la Andar, l-a zvârlit cu un pumn cât colo, şi, cu glasul care sparge zidurile a urlat:

— Porcari? Noi, românii, porcari? Poporul care… (din «cauza vacarmului – aplauze şi fluierături – nu s-a auzit ce spunea, apoi s-a auzit). Cine îndrăzneşte să vorbească astfel de mândrul neam al poporului cu şapte vieţi în pieptu-i de aramă, cum atât de frumos spune poetul? Cine îndrăzneşte? Neamul de paprikaşi şi…

Iar vacarm, potolit, însă, deodată, ca prin minune, de – calmul lui Bârlădeanu care, cu pas domol, a urcat din nou, de data asta împreună cu Herczeg, lângă cei doi încăieraţi. Nu ştiu ce şi-au şoptit ei, căci au ridicat fiecare câte o mână în semn de „tăcere”. La rândul lor, Teodorescu

şi Banfi, de parcă s-ar fi înţeles (căci şi-au şoptit şi ei nu ştiu ce), s-au potolit deodată. Poate pentru că lumea – chiar şi oamenii lor – scandau repetat: să vorbească Bârlădea-nu, să vorbească Herczeg Gyu-ri! Până s-a făcut tăcere, căci Bârlădeanu a pus mâna „dulce” pe umărul lui Teodorescu, iar Herczeg, şoptindu-le amândurora ceva, cu un zâmbet tare de „lapte şi miere”, le-a oferit câte un scaun, invitându-i să rămână acolo sus, pe podiu. Era o bucurie să-i vezi pe tovarăşii ăştia tineri, Herczeg şi: Bârlădeanu, cum şi-au împărţit rolurile: au început – nu mai ştiu care a spus un lucru şi care celălalt lucru – dar era cu socoteală, cu înţelepciune cântărit – cu „tactică şi strategie” – ce să spună unul şi ce celălalt, să vorbească adică Herczeg în primul rând tovarăşilor maghiari şi Bârlădeanu celor români – puţini români câţi avem în întreprindere – şi ce să fie pentru toată lumea – şi români, şi maghiari, şi saşi, şi evrei:

— Foarte bine, tovarăşi, că au loc asemenea „încăierări” de principii. Foarte bine, minus vocabularul şi tonul, şi, desigur, minus conţinutul, adică minus tot. Căci confruntarea şi înfruntarea poziţiilor contradictorii este o necesitate. O necesitate absolută. Şi e bine că se face deschis, în faţa noastră, oameni ai muncii de naţionalităţi diferite. Diferite, dar nu duşmane, nu-i aşa? (Şi cuvântul „nu-i aşa”, l-a adresat îndreptându-l către Banfi şi Teodorescu, întrebându-i parcă în primul rând pe ei, care, neînţelegând unde vrea să ducă întrebarea asta – au confirmat cu capul şi cu un zâmbet micuţ – ceea. ce a avut drept urmare imediată ascultarea chiar şi de către oamenii lor, m şi mai mare tăcere, a lui Bârlădeanu.)

— Aşadar, foarte bine că s-a vorbit deschis, clar, răspicat, deci nu mai poate încăpea îndoială sau interpretare greşită în ce priveşte caracterul real şi scopul unor asemenea poziţii. Claritate care, în mod inevitabil, trebuie să ducă la curăţirea, partidului de unele elemente.

El, Gheza, era încântat de felul ingenios cum Bârlădeanu – spre a fi lăsat să vorbească de aderenţii

scandalagii ai lui Banfi şi Teodorescu – a vorbit la început „cu duhul blândeţii” de „poziţii ne-duşmane” spre a aduce lucrurile „din condei” acolo unde a vrut, desigur, de la bun început şi se* vede de pe acum: la zvârlirea lor din mişcare.

— Şi, pentru că aici s-a dat un citat dintr-o autoritate, e drept (şi a zâmbit iar dulce şi cu mâna „amical” pe umărul lui Banfi, dar parcă spre a-l ţine pironit pe scaun) pentru că s-a dat un citat parafrazat după o autoritate a imperialismului cotropitor britanic – chestia cu porcarii – îmi îngădui şi eu, cu voia lui Banfi şi a lui Teodorescu, un citat, dintr-un mare învăţător al clasei muncitoare. Zicea acel mare învăţător al nostru, părinte al clasei muncitoare: „*curăţi*ndu-*se*, *partidul se întăreşte*”.

Au izbucnit aplauze puternice, generale: atât la tovarăşii de poziţie ai lui Bârlădeanu şi Herczeg – aderenţi ai afilierii la Internaţionala a III-a – cât şi la aderenţii lui Banfi şi Teodorescu, unii dintre aceştia prinşi de şuvoi, alţii pentru că i-au văzut pe liderii lor aplaudând. (El, Gheza înţelege: Teodorescu şi Banfi aplaudă gândindu-se să propună curăţirea partidului de categoria Herczeg şi Bârlădeanu.)

Când s-a făcut tăcere, Bârlădeanu a clipit repede şi repetat din ochii mici şi vii, s-a înţeles dintr-o privire cu Herczeg, şi a mai spus:

— Din unanimitatea aplauzelor văd, tovarăşi, că şi acei dintre dumneavoastră care au aplaudat adineauri parafrazarea după un îngâmfat imperialist britanic, au crescut în acest sfert de oră până la a condamna prin aplauzele de acum naţionalismul şovin, sub orice înfăţişare, şi cu orice scop – vădit sau ascuns – vi s-ar prezenta…

Şi, pentru că a văzut că Teodorescu şi Banfi – înţelegând în sfârşit unde ameninţă să ajungă – s-au ridicat de pe scaune, Herczeg, care vorbea perfect româneşte – căci a stat mult în regat, la Brăila – li s-a adresat el:

— Nu vă „conturbaţi”, „stimabililor”, căci sala vă

roagă de pe acum să luaţi *neapărat* cuvântul, *imediat* ce tovarăşii vor fi auzit încheierea tovarăşului Bârlădeanu.

Teodorescu şi Banfi s-au aşezat la loc, dar Teodorescu cere:

— Să luăm cuvântul, dar chiar acum!

La care, Bârlădeanu i-a liniştit:

— Am şi terminat. De altfel, doresc ca tovarăşul Herczeg să mă continue, încheind el. Căci, deşi eu sunt „valah şi regăţean” iar el „boanghen” şi ardelean, gândeşte cu acelaşi cap şi simte cu aceeaşi inimă ca a mea (şi, adresându-se sălii), ca a *voastră*, *dragi tovarăşi muncitori maghiari şi români, şi de orice alt neam aţi fi, de aici sau din regat, sau de oriunde* – căci gândiţi şi simţiţi cu cap şi cu inimă muncitorească, gândiţi şi simţiţi cu patriotism socialist şi cu internaţionalism proletar.

S-a dat puţin la o parte şi, într-o clipită – înainte ca Teodorescu şi Banfi să prindă grai, iar aderenţii lor să-şi aducă aminte drept ai cui partizani au venit sau au fost aduşi încoace – Herczeg a început:

— Tovarăşi – şi în special vouă, dragii mei consângeni maghiari, mă adresez – vreau să vă vorbesc despre…

A făcut o pauză. Unii, aşteptându-se la o glumă, au izbucnit în râs. Dar el a continuat serios, ceea ce nu i-a dezamăgit pe cei care, ştiindu-l, îi aşteptau glumele, căci ştiau că acu-acu vine şi partea hazoasă. Iar cei ce veniseră oricum hotărâţi dinainte să susţină propunerea pentru afilierea la Internaţionala a III-a aşteptau cu răbdare şi încredere cu atât mai mult cu cât – ştiind că ei doi ţin contact strâns cu conducerea centrală pe ţară a grupurilor comuniste – erau siguri că, sub forma lui obişnuit aparent uşoară, va aduce, ca întotdeauna, argumente noi, în favoarea punctului de vedere comunist, care a cuprins şi continuă să cuprindă cercuri tot mai largi ale muncitorimii, garantând de pe acum rezultatul congresului de care se vorbeşte că va avea loc în primăvară şi care cu siguranţă că va vota crearea Partidului Comunist.

După scurta pauză, Herczeg continuă:

— Da, tovarăşi, cum am zis, vreau să vorbesc în primul rând tovarăşilor mei consângeni maghiari, căci în special asupra lor s-a încercat exercitarea unui şantaj moral, cum sună expresia – dacă poate fi numit moral, un şantaj, şi dacă specia din care fac parte cei ce practică asemenea „branşe”, are ceva comun cu măcar simţul moral elementar.

Şi, pentru că Banfi şi Teodorescu, care rămăseseră în picioare, au scos în acelaşi timp un fel de răcnet: „Porcărie!” Herczeg, tot calm şi tot cu glas scăzut (căci, ciudat, chiar susţinătorii lui Teodorescu şi Banfi au rămas liniştiţi) a spus:

— Nu vă „conturbaţi”, scumpilor, căci vă face rău la tensiune şi la carieră politică.

Şi, trecând la vorba în maghiară, s-a adresat sălii:

— Zău dacă nu e emoţionant să descoperi că cei care abia adineauri s-au înjurat ca la uşa cortului, fiecare în numele şi pentru gloria naţionalismului său şovin, lezat de naţionalismul şovin al celuilalt, acum se pupă în bot. Numai că fenomenul nu trebuia descoperit abia acum. Ca şi mine – iar mulţi dintre dumneavoastră mai bine decât mine – cunoaşteţi cârdăşia burgheziei de toate neamurile. La fel cu bandiţii obişmiiţi, maeştri ai sistemului gura de lup şi mânuitori ai spera«clului, era să spun ai şperaclului cinstit, căci acela e de metal şi nu de aşa-zise „concepţiuni”, şi „ideologii”, şi „idealuri” – aşadar la fel cu spărgătorii de rând, clasici, dumnealor (arătând cu candoare spre Banfi şi Teodorescu) ah, nu, ferească dumnezeu, dumnealor personal, ci categoria, pardon de expresie, morală… pe care o reprezintă în cadrul burgheziei – se încaieră numai pe pradă, dar practică o zguduitoare, o emoţionantă solidaritate – căreia, dacă nu sunt jigniţi de expresie, noi îi opunem complicitate – atunci când se tem că pierd prada, în cazul la care ne referim – prada urmează să fie conştiinţele voastre, bună credinţa voastră, cinstea voastră, munca voastră, pâinea, aerul şi somnul copiilor voştri, dragi tovarăşi deopotrivă fraţi,

maghiari şi români.

Profitând de aplauzele care au izbucnit, Banfi şi Teodorescu au coborât furişat şi au încercat să se strecoare spre fundul sălii. Dar Herczeg i-a oprit:

— De ce plecaţi, scumpilor? Nu e nevoie să vă grăbiţi alergând la Siguranţă cu denunţul. Siguranţa ne cunoaşte şi îşi cunoaşte şi datoria. Rămâneţi un piculeţ căci eu mai am doar câteva cuvinte din această introducere, pe care tovarăşii din sală au înţeles, cred, că e chiar *conţinut*. Pe urmă, am să spun un cuvinţel despre ce îmi propusesem de la bun început şi anume… despre Mesia!

Cum s-au auzit râsete, el a zis:

— Nu-i nimic de râs. Într-adevăr, asupra lui Mesia mi-am propus eu să vă atrag foarte serios atenţia. Dar asta e nenorocirea: unii pot lua drept glumă ceea ce e foarte serios, numai că îmbrăcat în formă câteodată glumeaţă.

Din sală s-a auzit familiar:

— Şi noi întotdeauna tot serios te înţelegem, tovarăşe Herczeg.

— Nu întrerupeţi, lăsaţi să vorbească.

— Vorbeşte aşa cum ne-ai obişnuit, Gyuri-baci.

— Ssst! Să vorbească! Să vorbească!

El a continuat:

— Eu mă bucur că voi tot serios înţelegeţi, de altfel nici mu mă îndoiam de asta, aşa că singura glumă – glumă proastă – ar putea fi socotită temerea mea – de o clipă – că abia aţi aştepta o glumă, ca să puteţi râde. E adevărat: având puţine motive să râdă, muncitorii abia aşteaptă să poată râde, aşa că râd, câteodată, la ce trebuie şi la ce nu trebuie „căci sunt dornici să-şi încălzească sufletul măcar cu puţin râs. În general, însă, dumneavoastră înţelegeţi, cred, că gluma nu este numai, cum s-ar zice paprikaşul fondului nostru serios, ci câteodată este sublinierea momentului serios despre care e vorba, aşa cum parantezele pot fi afluenţi ai conţinutului de idei.

Cum s-a aşternut o tăcere că prin fereastra largă, deschisă, auzeai susurul havuzului din parcul locuinţei lui

Andy Mondschein – locuinţă aflată în prelungirea fabricii – Gyuri” Herczeg şi-a încordat urechea, a închis ochii, că pe chip i s-a aşternut o lumină frumoasă, venită nu ştiai de unde. Poate de la soarele, care, parcă sfios să nu tulbure nici el liniştea, sălii vaste pe care o scălda, i-a fâlfâit lui Herczeg uşor, pepleoapele lăsate. Sau lumina venea poate dinăuntrul lui? Aşa, cu ochii închişi şi cu chipul luminat, el a continuat aproape în murmur:

— …Pentru că m-am lăsat furat de o paranteză, să vă povestesc cum în urmă cu opt ani mă găseam cu un prieten

— Tânăr tot de vreo şaptesprezece ani, cât aveam eu atunci, şi tot proaspătă calfă de tipografie – pentru câteva zile în satul lui, la Bălceşti – ştiţi, unde a fost locuinţa marelui învăţat democrat din veacul trecut, Nicolae Bălcescu. Ne-am descălţat şi umblam aşa prin apa râului. Numai că de la un moment dat albia era aproape uscată, arătând mai mult prundiş. Când, deodată, eu descoperind că de la o cotitură încolo e iar apă, am vrut să pornim pe drumul ei. Dar colegul meu mi-a atrasatenţia: „Să nu ne lăsăm derutaţi. E numai un afluent. În locul ăsta afluentul e mai bogat decât este în clipa asta albia. Bălcescului. Să nu luăm un simplu afluent drept albia centrală. Să nu scăpăm din ochi albia centrală!”

Acum, aici, pe podium, cu lumina încă aşternută pe chipul lui, Herczeg a deschis ochii, ca trezit din vis, oricât era visul de frumos, şi, văzându-se în mijlocul tăcerii tovarăşilor dragi

— S-a bucurat ca de o revenire acasă:

— Asta e, tovarăşi: să nu pierdem din ochi albia centrală! Şi, în această ordine de idei, nu e de loc paranteză, ci albie centrală dacă, înainte de a încheia, vă spun ce am căutat la Bălceşti – în Valachia – eu, „nobil fiu maghiar al Ardealului”.

Din sală s-a auzit un glas:

— Dar nu uita să ne spui aia cu „mesia”!

Au izbucnit râsete, dar şi admonestări:

— Nu întrerupe!

— Las că nu uită el.

Blajin ca un părinte, sau ca un frate mai mare, Herczeg a zis:

— Sigur că n-o să uit. Cum să uit, când chiar în improvizările noastre, noi trebuie să avem o disciplină, o ordine, în care totul să fie – se poate spune – compartimentat. Va să zică, ce căutam la Bălceşti în „Valachia”, care pe atunci nu era pentru noi nici măcar „vechiul regat”, căci noi eram, „mă rog frumos”, încă sub nobilă satrapie habsburgică, noi, clasa muncitoare de aici, maghiari şi români, noi care, mai târziu, la timpul oportun, adică acum vreo doi ani, am determinat o reparaţie a istoriei. Aşadar, încă o dată, ce căutam în „Valachia”?

Deodată s-a întunecat, a crescut parcă, şi, căutând cu privirea pe Banfi şi Teodorescu, a tunat:

— Ce căutam acolo, hei, voi cârtiţe diversioniste, Banfi şi Teodorescu, şacali şovini? Ce căutam acolo?

Înseninat, luminat, s-a adresat sălii:

— Dar eu nu pentru ei vorbesc, ci vouă, dragi tovarăşi ai întregii săli, vouă mă adresez, vouă, fraţi maghiari, români, evrei şi de orice neam sunteţi, vouă vă vorbesc, chiar şi vouă celor care, induşi în eroare cu viclenii pezevenghe şi criminale, era să vă lăsaţi atraşi în plasa care s-a ţesut din calomnii şi ticăloşii, cum că… Dar să nu repet, spurcând urechile voastre cu ceea ce s-a lătrat aici, ci să vă răspund, ce căutam în „Valachia”. Simplu: îmi făceam „Wanderjahre” de perfecţionare profesională. Închipuiţi-vă, acolo, în „Valachia”, eu, urmaş al „nobilului” etc. etc. sfânt Ştefan maghiar, m-am dus să-mi ridic nivelul profesional. Ştiţi că în acea epocă se continua în arta grafică tradiţia ca, atunci când ieşeai calfă, să pleci, mai ales în Occident, în special în Germania, pentru însuşirea de noi metode de lucru şi de schimb de experienţă. În urma unui acord cu decedatul în război Dumitru Marinescu, pe atunci secretar al mişcării socialiste – el însuşi lucrător tipograf şi el însuşi beneficiar cu ani în

urmă de „Wanderjahre” chiar aici la noi, şi la Budapesta, şi la Viena, şi în Germania – aşadar atunci, în urma acordului pomenit, au venit din România încoace, şi au plecat de la noi în România, câteva proaspete calfe, printre care şi eu. Vă rog să mă credeţi că m-am ales de la meşteri pricepuţi de acolo, cu multe lucruri noi şi bune, pe care noi aici nu le cunoşteam. Cum ştiţi, e tradiţie în branşa noastră – sau în arta noastră, căci îi zicem „arta grafică” – să fie duse în toate atelierele şi fabricile de-a lungul şi de-a latul pământului, inovaţii şi îmbogăţiri ale metodelor de lucru, aşa cum, din păcate, încă nu se practică în toate ramurile de industrie, şi cum ar fi bine să se facă, şi cum sunt sigur că se va face, pentru a pregăti mari şi înaintate întreprinderi, zilelor când proprietatea asupra mijloacelor de producţie va intra în stăpânirea, prin luptă, a clasei muncitoare, căreia i-au fost furate…

A făcut un semn şi a oprit aplauzele care s-au pornit:

— Dar n-am învăţat acolo numai pe plan profesional. Am învăţat şi pe plan sufletesc şi politic: am văzut pe viu acolo – cum vedem şi aici – că suntem o singură mare familie. Fără „Übermenschen” şi fără „nobile tradiţii” şovine, fără un ştiu care sfinţi Ştefan, şi fără porcari, invocaţi ca să se învenineze relaţiile frăţeşti, tovărăşeşti, dintre noi, şi să se spargă unitatea de granit a clasei muncitoare, puternică prin patriotismul ei socialist şi prin internaţionalismul ei proletar, invocaţi aceşti sfinţi şi porcari de către nişte Mesia. Nişte Mesia apăruţi pe gulerele noastre, ca nişte păduchi graşi cât bonzii! Daţi-l jos pe Mesia de pe guler, tovarăşi! Zvârliţi-l pe geam şi dezinfectaţi aerul! Curăţindu-se, partidul se întăreşte.

Cineva a început şi toată sala a izbucnit într-un singur glas:

Sculaţi, nu-i nicio mântuire
În regi ciocoi şi-ai lor lachei.
Unire, muncitori, unire.
Şi lumea va scăpa de ei”.

Încă în aceeaşi după-amiază, Herczeg, Bârlădeanu şi

alţi patru muncitori au fost arestaţi. Gheza n-a fost arestat, dar era fericit că a putut lua parte la greva de solidarizare cu cei arestaţi, grevă la care au aderat şi muncitori din multe alte întreprinderi, aşa că peste două zile cei arestaţi au fost eliberaţi. Şi, pentru că Andy Mondschein se temea de o nouă grevă de solidarizare cu ei, i-a primit înapoi la lucru.

*

Desigur că el, Cristea-Bujor nu ştia toate acestea atunci când, în discuţiile pentru intrarea sa în întreprinderea Mondschein, a rugat să-i fie caracterizaţi cei mai importanţi lucrători şi funcţionari, „nu atât pentru ei, cât pentru a vedea sistemul dumneavoastră de evidenţă”. I-a plăcut această evidenţă din dosarele personalului. Totuşi, el l-a uimit pe Andy Mondschein cu planul de perfecţionare a sistemului fişelor şi dosarelor individuale – aşa cum îl introdusese şi la „Fernic”, o cartotecă întreagă, „să ştii exact, vorba ceea, cu cine ai onoarea, începând de la laptele pe care l-a supt la mă-sa, să ştii cu cine se întâlneşte, ce vorbeşte salariatul tău cu prietenii, cu nevasta, cu copiii, ce gândeşte, ce va avea de gând să gândească, într-un cuvânt, să-l ai la mână, după sistemele care sunt în America şi pe care ţi le-ai procurat când erai încă la «Fernic». Sisteme pe care, desigur, le vei introduce în întreprinderea ta grafică atunci când – dacă nu vei reuşi să pui mâna pe întreprinderea Mondschein – îţi vei ridica tu singur o mare întreprindere asemănătoare”.

Dar nu şi-ar fi putut închipui că asta o să se întâmple atât de repede. Şi anume, graţie eşecului în planurile cu întreprinderea Mondschein.

*

Lucrurile s-au petrecut aşa:

După contactul cu *Nagyvdradi Ujsag* şi cu diversele secţii ale firmei, colonelul, coborând scările, s-a întâlnit pe ultima treaptă cu Tivadar care, cu o valiză mică de piele într-o mână şi cu pălăria în cealaltă, tocmai sosise din

voiaj.

Obraznic, l-a oprit:

— Dacă aţi perfectat cumva ceva, sau speraţi să perfectaţi ceva cu fratele meu mai mare, vă sfătuiesc să vă fotografiaţi banii. Nu veţi rămâne în firmă. Firma noastră nu acceptă intruşi în tradiţia ei de familie.

Tonul simplu, ferm, şi privirea de oţel a acestui tinerel l-au edificat. Şi, cu toate că şi-a simţit prezenţa revolverului în buzunarul din spate al pantalonilor, a fost trecut de un fior. Indiferent de risc, tinerelul te lichidează fie aici, într-un ungher din curte, fie chiar în plin centru al oraşului.

Poate că avertismentul lui Tivadar ăsta a venit la timp ca să poată trezi în el, fie şi indirect, sentimentele de tată nenorocit şi ocrotitor. Căci noaptea trecută s-a declanşat cu adevărat boala Mioriţei. Medicii specialişti l-au lăsat să înţeleagă că – deşi boala ei vine de la un fond iniţial maladiv – totuşi declanşarea vine de la şocul psihic din noaptea nunţii. Cine ştie ce i-a făcut atunci bestia de Lupaş fetiţei, că – sărăcuţa – după ce câtva timp parcă se mai potolise, uite, că noaptea trecută a sărit din pat, a zvârlit cămaşa de noapte de pe ea şi, aşa cum i-au poruncit vedeniile, a cerut – şi cere încă – să plecăm repede la Iaşi ca să-i fie zidită fecioria în peretele din dreptul altarului bisericii Trei-Ierarhi, de pe strada din faţa locuinţei lor, şi acolo, în zid, să aştepte venirea lui Filly, purificat. ¡Ea îl va aştepta aşa cum va sta, având în dreapta pe fecioara Maria goală, şi în stânga pe nevasta meşterului Manole, tot goală, căci ea, MÂ5 ara, ştie că femeia meşterului din legendă aşa a fost zidită în pereţii mănăstirii de la Curtea de Argeş. Şi se smulgea biata noastră Mioriţa din mâinile oamenilor de la spital şi voia să pornească în toiul nopţii – goală cum era – pe jos, spre Iaşi. Spunea că va păşi cinci centimetri deasupra pământului, apoi se va ridica în văzduh spre biserica Trei-Ierarhi şi va intra, plutind, prin clopotniţa în care vor dăngăni clopotele, cu sunete desferecate de apariţia ei.

Totuşi poate că nici voinţa de a pleca la Iaşi a fetiţei, nici ameninţările lui Filaret – care se socotea „blesat” de purtarea Mioriţei – n-ar fi determinat mutarea din Oradea înapoi la Iaşi, dacă n-ar mai fi intervenit încă două fapte:

Andy Mondschein, ignorând, sau prefăcându-se că ignorează atitudinea lui Tivadar şi pe aceea a redactorului-şef de la ziar, l-a poftit pe colonel la o convorbire cu acest redactor-şef, în sala de consiliu a întreprinderii, în prezenţa lui Tivadar.

Când s-a văzut în încăperea aceea mare dreptunghiulară, aşezat el singur la un capăt al unei mese lungi, Andrei, Filaret, şeful redactor şi încă doi redactori în jurul mesei, iar Tivadar la celălalt capăt, s-a simţit ca un acuzat în faţa unui for de judecată.

— Desigur că puteţi avea câteva acţiuni, a spus cu zâmbetul lui dulce domnul Andy, în timp ce Tivadar şedea cu capul dat pe spate şi cu privirea în gol, aparent absentă.

Nici n-a sfârşit bine Andy, şi bestia de Filaret a spus, cu un glas sec, uscat, în fraze sacadate, abrupte, vorbind nemţeşte:

— Eu, ca român, socotesc de datoria mea patriotică, românească, să vă consiliez, domnule colonel, că e recomandabil să părăsiţi Oradea, şi asta imediat, cu sau fără câteva acţiuni, care oricum, nu pot însemna nimic ca influenţă asupra ziarului.

N-a mai auzit bine restul. Pentru el era limpede: a scăpat trenurile aici, în această minunată Californie. Socoteşte deci acum, că este o sacră datorie a demnităţii sale, să spună – şi spune – că de fapt el oricum era hotărât să părăsească Oradea, deoarece sănătatea scumpei sale copile îi impune urgent înapoierea acasă. În timp ce spune asta, i se formulează în creier până şi fraza pe care o ajustează precaut: „stare a sănătăţii, de care nu s-ar putea deroba – în ce priveşte culpele

— Unele contribuţii locale”. Socoteşte, însă, că e mai bine ca nici măcar în forma aceasta să nu „conturbeze” un om care

— Licheaua dracului – pare a fi chiar mai primejdios decât îl bănuia.

*

Totuşi nu ar fi părăsit imediat Oradea, ci ar mai fi aşteptat şi acţionat, până ar fi apucat un fir industrial. A apărut, însă, un motiv care l-a hotărât să plece imediat la Iaşi: a sosit o scrisoare din partea lui Melicsohn – coincidenţă stranie, care dovedeşte că „cerul ne proteje".

Acest Melicsohn, omul lui de afaceri în legătură cu imobilele, îl informa de o combinaţie pe care, „sper, stimate domnule colonel, că o s-o apreciaţi şi moral şi material, pentru omul dumneavoastră devotat, Ionas Melicsohn".

Melicsohn a închiriat una din prăvălii: „fără să vă consult, căci mi-aţi dat *plein pouvoir* (al dracului, întrebuinţează şi terminologia uzuală), am închiriat unui comersant-industriaş prăvălia din Ştefan cel Mare colţ cu Costache Negri. N-am fixat chiria. Am dat cheile şi am pus condiţia să intraţi în combinaţie tacită, cu un pursantaj de beneficiu la vânzarea brutto, pursantaj ce urmează a se stabili, garantat, însă, fie că este câştig, fie că este pagubă. Dar cum să fie pagubă, domnule colonel? Este o întreprindere în branşa papetărie, arte grafice, confecţiuni din hârtie, legătorie etc. etc., o să vedeţi când o să fiţi aici".

El poate, deci să sublinieze acum, în întâlnirea de adio de la întreprinderile Mondschein:

— Aşa cum spuneam, domnii mei, prietenească dumneavoastră sugestie de acum câteva zile, de a mă retrage, este binevenită, şi vă mulţumesc că mi-aţi dat-o. Căci, poftim (şi a scos scrisoarea lui Melicsohn fără s-o arate), poftim, unul din secretarii mei din Iaşi mă informează de combinaţia cu o întreprindere similară celeia a dumneavoastră, întreprindere care, însă, nu vă va fi concurentă – o întreprindere ce se înfiinţează în unul din imobilele mele de acolo. Totuşi, ca să fiu sincer, cel mai puternic mobil al l plecării mele la Iaşi este scumpa mea

copilă. Dar cum şi întreprinderea din Iaşi este un copil – şi domnii fraţi Mondschein mă vor înţelege, şi în special domnul Tivadar Mondschein înţelege cel mai bine ce înseamnă ataşamentul patern pentru o întreprindere (şi i-a zâmbit lui Tivadar, care tot în tavan privea) – zic, cum şi întreprinderea în curs de creaţie la Iaşi e un copil al meu, v-aş cere îngăduinţa ca din întreprinderea dumneavoastră, de care mă simt legat tot ca de un copil al meu, să angajez pentru Iaşi un lucrător de care sunt sigur că nu vă va părea rău să scăpaţi, căci nu e exclus să fie bolşevic. Vă asigur că întreprinderea mea nu vă va fi concurentă, iar Gheza Kuhn, căci de el e vorba, va fi „pus pe liber” – cum se zice la noi – imediat ce-mi va fi pus pe picioare secţia respectivă din întreprinderea mea, care, repet din nou, nu va fi concurenta dumneavoastră, ci dimpotrivă, vom face schimb de experienţă şi de produse. De asemenea vă informez că voi scoate şi un cotidian, care, deşi politic, va face loc pentru popularizarea produselor dumneavoastră în vechiul regat.

S-au schimbat priviri între acţionarii-patroni, iar Tivadar i-a făcut nu ştiu ce semn lui Andy, care a spus cu un ton, ba chiar cu glasul, parcă al lui Tivadar:

— Mulţumim, dar refuzăm schimburile oferite. Cu atât mai mult refuzăm popularizarea produselor noastre, care n-au nevoie să fie popularizate. Mai ales că nu ne interesează un alt gen de clientelă, decât cel de prin părţile noastre. În ce priveşte liniştirea că nu vom fi concuraţi, vă liniştim noi: întreprinderea noastră nu se teme de concurenţă, cu atât mai puţin regăţeană. Chiar dacă la firma concurentă nouă ar fi o sută de Kuhni Gheza. Nu vi l-am fi cedat, dar vi-l cedăm, ca să dovedim că nu ne temem de concurenţă şi că nimeni nu ne este indispensabil.

*

Gheza, pe care colonelul l-a informat că a obţinut acordul firmei Mondschein ca să-l angajeze la o întreprindere pe care o creează la Iaşi, şi-a zâmbit auzind

ispitele oferite, ispite printre care era – desigur – şi propunerea directă:

— Întreprinderea mea va fi mai mare decât întreprinderea Mondschein, iar un element ca dumneata poate fi un minunat asociat tehnic, tacit. În această calitate, nu vei fi, însă, pus să-ţi trădezi colegii de lucru. N-ai să fii adică, un fel de hârtie de prins muşte împotriva tovarăşilor de muncă, ci, dimpotrivă: fiind un fel de coproprietar vei avea posibilitatea să te dovedeşti bun coleg cu cei care, neavând meritele dumitale, sunt – ce poţi face? – condamnaţi să rămână simpli salariaţi. Dar despre toate acestea vom discuta amplu chiar la Iaşi, la faţa locului, la momentul oportun – cum se zice. Sper că eşti gata să pleci şi sunt convins că ne vom înţelege bine. De altfel, cum vorbeşti şi perfect româneşte, îţi voi da posibilitatea să vorbim mereu, cum se zice, *aceeaşi limbă a intereselor comune*.

Încă în aceeaşi zi Gheza i-a cerut lui Herczeg părerea în privinţa propunerii colonelului, şi Herczeg i-a spus că e recomandabilă această plecare: se adaugă încă un om la dovada bunei convieţuiri între ardeleni şi regăţeni. Mai mult: dovada că ardelenii – şi să nu se uite! – nu neapărat românii – nu socotesc regatul mai prejos de Ardeal. Deci o palmă şi regionalismului înfumurat, şi naţionalismului şovin.

CAPITOLUL III

Cam aşa continuă să se îngraşe clientul groparului

Colonelul nici n-a apucat să despacheteze bine lucrurile cu care s-a înapoiat din Oradea (cele trei valize mari şi două mai mici tot din piele de porc – dintre lucrurile rechiziţionate la Budapesta – cele două valize ale sale din fibră veritabilă, ca şi coşurile uriaşe de paie şi lăzile aduse cu *Packwagon*) şi n-a apucat să realizeze măcar una din soluţiile la care s-a gândit în tren pentru Mioara (internarea la Golia, sau consultarea măcar a unui medic), că a lăsat-o pe Mioara acasă, cu Ruxanda, şi s-a dus la Cafe-Brasserie a hotelului „Traian”, să întâlnească

pe administratorul Petrescu şi pe Melicsohn, înştiinţaţi din timp de sosirea sa. Oamenii cu care s-a văzut pe stradă şi la brasserie – chiar cei mai buni cunoscuţi – mai să nu-l recunoască. Şi doar tot îmbrăcat în civil îl văzuseră şi înainte de plecare. (Spre deosebire de cum se purta la Oradea, în uniformă – „ca să-i bag în draci pe boangheni”, cum zicea – aici se purta civil, ca să atragă cât mai puţin atenţia celor ce şi l-ar fi putut aminti ofiţer.) Şi au oamenii de ce să nu-l recunoască. Deşi încă n-a împlinit patruzeci de ani, are ceva de pensionar, aşa înalt şi slab cum e, adus din spate, şi privind în jos, ca bătrânii. E tuciuriu-pământiu şi cu o frunte care pare mare din cauza cheliei premature. La tâmple are două vine groase, care se umflă de sânge – un sânge parcă negru – ce-i joacă vinele ca nişte şerpi, ori de câte ori e ceva întunecat în sufletul său. Mustaţa o poartă scurtă şi ştuţuită, iar sub buza de jos şi-a lăsat o muscă aproape cât un cioculeţ. Ochii, deşi de un albastru verzui, par de cele mai multe ori negri, lăsând să ţâşnească din ei focuri aprinse sau sclipiri de oţel, atunci când ridicând – rar – capul, te lasă să-i vezi ochii. Alteori te privesc calm, blând şi parcă absent. În ultimul timp mâinile au cam început să-i tremure, aşa că nu mai cântă la violoncel, ci numai la pian, şi asta nesigur. Calcă agale, ferit, vorbeşte aproape în şoaptă, este îmbrăcat în costum gri-fer sau negru iar pardesiul, de aceeaşi culoare, îl poartă până în toamna înaintată, ca un fel de redingotă. (Şi vara poartă pardesiu, numai că din lustrin, peste hainele tot din lustrin.) Iarna îşi pune blana cu faţa de covercot şi cu guler de vizon. Căciula e de astrahan. În toate anotimpurile poartă mănuşi la fel, dintr-un fel de mătase mată, gri-fer, care face ca degetul pe care ţi-l întinde, când îţi dă mâna, să fie fin şi delicat, dar să-ţi precizeze distanţa la care te ţine.

Aici, la Cafe-Brasserie „Traian”, s-a aşezat, cu Petrescu şi cu Melicsohn, da o masă ferită, în fund, şi a primit toate informaţiile. Cum tratativele cu Feighenbaum fuseseră duse mulţumitor, aşa că negustorul s-a şi mutat

de aproape trei săptămâni în local, l-a trimis pe Melicsohn să-l cheme pentru a perfecta lucrurile.

— Spune-i jupânului să aducă într-o servietă şi hârţoagele pe care le-o fi având, adică inventarul de mărfuri şi ce mai are. Hei, Ionas, trap!

*

Ioină Melicsohn e de meserie peţitor, misit de case, cotar de vinuri, iar la sărbătorile de toamnă dă ajutor domnului rabin Lilienduft, al cărui un fel de secretar şi om de afaceri este. Şi ajutor de cantor este, căci are şi glas şi „geamătul sfânt”. Poate din cauza asta – adică pentru că slujeşte la amvon – fie şi numai ca ajutor şi numai cele trei-patru săptămâni, cât ţin sărbătorile de toamnă – el se poartă nu ca un misit şi peţitor ce este, ci solemn, ca unul din cler. Uite, suntem doar aproape în plină vară şi el umblă – ca de altfel tot anul – îmbrăcat în redingotă neagră, înverzită de timp, mănuşi şi ghetre negre peste ghetele de lac plesnit, cu elastic şi cu vârfuri lungi. Când a tratat, acum vreo două săptămâni, prima oară cu Avramuţ, cu toate că Avramuţ a văzut bine că redingota neagră este de mult verde de vechime, iar gambeta e roasă şi pantalonii sunt lucioşi şi cu semne de ciuină, amoniac şi benzină, din încercările multe de a scoate petele, şi deşi – uite, hahaha! – kilogramul de pudră proastă – poate chiar talc – pe care şi l-a turnat pe obrajii scofâlciţi (că şi-a umplut mustăţile şi aşa destul de sure), arată că n-are nici măcar bani de bărbierit sau de dat la ascuţit briciul (aşa că a înlocuit rasul cu pudra) – tot nu-l tratezi ca pe un simplu misit. Nu! îl tratăm cu respect, şi nu numai că nu-i spunem „măi Ioină”, sau simplu „Melicsohn”, fără „domnu’”, aşa cum vorbeşti misiţilor – şi nici măcar „domnule Melicsohn”, ci aşa cum îi place lui să i se spună: „domnule Ionas”!!

Să fi fost oare pentru monoclul – da, monoclu – pe care îl poartă din vremea când a fost „omul” lui conu Costache Burduhan? Sau poate că felul în care i-a vorbit Avramuţ nu a fost din respect, ci din interes? Fiecare

„bortă” cu uşă la stradă – îşi zice Avramuţ – este o mină de aur pentru proprietar, acum când sunt sute de amatori să închirieze o prăvălie şi să-i umple pe proprietari de aur, căci abia am ieşit din război şi lumea e cil3, Slj 3-Şă. Cet din orice faci negustorie. Unde mai pui că acest Melicsohn este omul proprietarului, iar prăvălia propusă are poziţie straşnică: Ştefan cel Mare, colţ cu Costache Negri, nas în nas cu farmacia „Venera”, exact peste drum de Mitropolie. Şi ceea ce e mai important, încă înainte de a fi fixat definitiv toate condiţiile cu colonelul, Melicsohn ţi-a dat cheile să te muţi.

Dar cu tot respectul arătat (poate pentru monoclul său de boier, sau poate că pentru redingota şi gambeta de cler), Avramuţ Feighenbaum i-a spus acum câteva zile – la primirea cheilor:

— Ştiu, domnule Melicsohn, că misiţii sunt nişte bandiţi, care taie capul chiriaşului pentru că au pursantaj de la proproprietar dacă închiriază de la o sumă mare în sus. Dar dumneata nu eşti un simplu misit, mata eşti… cum să zic… ce, adică nu ştii? De aceea eşti un om de onoare. Şi ai să-l bagi în mă-sa pe colonel, ca să capeţi mai bine de la mine pursantajul, dacă scoţi chiria mai mică şi, mai ales, contract pe cel puţin doi ani. Ce dumnezeu, suntem evrei, şi dacă n-o să fim uniţi între noi… Eşti se poate zice din „cler”, aşa că ştii mai bine, vorba aceea, de care am auzit: *kol Isruel aheihem*, adică „toţi evreii sunt fraţi”. Ai înţeles? De aceea, pentru că proprietarii nu se leagă decât maximum pe şase luni, adică nu fac contract mai lung, ca să poată să taie pe urmă capul chiriaşului, din şase în şase luni, cu mărirea chiriei la nebunie, eu mi-l las tăiat de pe acum, dar vreau să-l ştiu liniştit, vreau să ştiu că, adică, nu mă scoate după şase luni din prăvălie, ca s-o închirieze altcuiva care dă mai mult şi eu să rămân cu marfa pe drumuri. Aşa că, uite, facem contract cu o chirie pe primele şase luni, şi fixăm de pe acum chiria din şase în şase luni mai departe, dar cu contract de pe acum cel puţin pe doi ani.

Melicsohn, însă, a răspuns că domnul colonel nu închiriază, ci face tovărăşie, adică mai exact: participaţie la beneficiu. Şi, mai precis:

— Domnul colonel trebuie să primească x la sută din vânzarea brutto – nu din câştig. Şi cu un minim garantat de atât şi atât, ca şi cum aţi face vânzare minimă atât şi atât. Căci dumnealui, domnul colonel, nu se bagă în bucătăria dumneavoastră, cât câştigaţi, cât nu câştigaţi, cât vindeţi, cât nu vindeţi. Dumnealui este un boier foarte fin, care nu vrea să ştie de două rânduri de registre şi de alte chestii de astea. Cât la sută din vânzare cere, rămâne să fixaţi împreună, după ce va aprecia – din discuţia cu dumneavoastră – rulajul aproximativ…

De fapt. condiţia pusă de el, desigur pe linia indicaţiilor generale ale colonelului, depăşea în avantaje pentru colonel aceste indicaţii. De aceea, capul lucrează: dacă Feighenbaum le acceptă – şi trebuie să le accepte – poate că domnul colonel îţi cedează ţie, ca misit şi om de încredere, în contul comisionului, sau poate ca super onorar – o participare cât de micuţă la afacere. Asta înseamnă că ţi-ai asigurat o bucăţică de pâine liniştită pentru bătrâneţe, sau un fel de dotă, măcar pentru Belline, care nu mai e de loc tânără, dar deloc, de loc, şi – de ce să nu recunoaştem – nu e nici frumoasă. În schimb, şi-a dat ea singură un nume tare frumos, din „Sură-Beilă”, de la care vine Belline, a făcut *Sourisbelle*, pe franţuzeşte – nume asortat aşa bine cu limba franceză, pe care o ştie la perfecţie, şi asortat şi cu pianul, la care cântă nemaipomenit. Adică de ce să zici că nu-i frumoasă? Ochi are frumoşi, dinţi frumoşi, nas frumos, totul e frumos, numai că are pleoapele bolnave de puţină conjunctivită şi păcat de tenul ei frumos că e plin, dar ştii, parcă nins, cu nişte fulgi mari de tărâţe – pistrui roşu-cafenii. Cu toată socoteala asta

— Ca din plusul de avantaj pentru colonel să te alegi şi tu cu participarea cât de modestă la afacere, şi nu cu bani numerar – uite că nevoile te silesc – vorba ceea „unde

iei deocamdată bani pentru sâmbătă” – aşa că îi zice domnului Feighenbaum:

— Eu, de la dumneavoastră, domnule Feighenbaum, nu cer pentru mine comision decât o sumă fixă (şi a precizat-o), sumă pe care mi-o plătiţi în clipa în care faceţi *slabene* cu domnul colonel. Şi desigur îmi daţi banii *arjancontan*, adică, mă înţelegeţi, pe loc, când daţi slabene cu domnu’ colonel. Până atunci, însă, adică chiar acum, când am început tratativele, trebuie să-mi daţi un aconto de douăzeci şi cinci la sută. Mai ales că şi eu am avut încredere şi v-am dat cheile. Dacă nu se perfectează – ceea ce nu cred – restituiţi cheile, restituim banii.

Cu tot respectul pentru monoclul de „om al lui conu Costache Burduhan” şi pentru redingota şi gambeta de „cler”, Avramuţ Feighenbaum a spus:

— Nu, ferească dumnezeu, pentru că n-aş avea încredere într-un om de onoare ca matale, dar pentru că aşa-s uzanţele, depunem suma în „mâna treia”, la *terţă* persoană, cum se zice. Poate să fie şi soţia mea, sau domnul rabin Lilienduft al dumitale.

I-a explicat şi de ce:

— Cu siguranţă că domnul colonel mai are oameni de încredere ca dumneata, domnule Melicsohn, şi cine ştie ce pungaşi sunt ăia şi tratează cu cine ştie câţi care umblă cu limba scoasă după un magazin. Ştii doar, domnule Melicsohn

— Ca ce să ne jucăm de-a v-aţi ascunselea – ştii că acum, după război, cine vrei şi cine nu vrei, orice holodronţ, deschide prăvălie, chiar dacă n-are, cum se zice, rezistenţă. Dar până una, alta, încurcă lumea şi ocupă un local pe care ar trebui să-l ia un negustor serios ca mine. Asta trebuie să-l faci pe domnul colonel să înţeleagă. Că, adică, trebuie să prefere o persoană ca mine şi să nu se lase vrăjit de şmecheri care fac prăvălie de azi pe mâine.

Domnul Melicsohn i-a spus cinstit că a luat referinţe la două birouri de informaţiuni şi că are încredere în

dumnealui, prin urmare domnul colonel, căruia i-a dat referinţele, o să-l prefere, de aceea afacerea se poate zice că este ca şi perfectată, aşa că se miră de ce mai vrea dumnealui, domnul Feighenbaum, să depună cei douăzeci şi cinci la sută din misitie la terţă persoană şi nu-i dă banii chiar acum.

Avramuţ s-a gândit „fie ce-o fi” şi – cum a auzit că se spune între negustorii cei mari – a aruncat *„afon perdl”* [10]un aconto de zece la sută din misitia promisă. Melicsohn n-a mai făcut mofturi, de frică să nu-i scape nici pe cei zece la sută, mai ales că era hotărât să ia şi cinci la sută.

*

Evelina a fost de acord cu avansul dat lui Melicsohn în legătură cu închirierea localului, dar nu a acceptat cu niciun chip să-l ia de asociat – fie şi tacit – pe colonel. Ea ţinea una:

— Să-i plătim chirie oricât de mare, dar, vorba tatii, „singur, ţi-e sufletul curat”, adică nu ţi se uită nimeni în registre.

Şi, pentru că a văzut că nu-l poate convinge să refuze asociaţia, i-a spus:

— Tot ziceai că, înainte de ridicăm oblonul, vrei să pleci la rabinul din Ştefăneşti, să-ţi dea binecuvântarea, hai să plecăm şi să-i cerem să ne dea şi sfat, dacă să facem sau nu combinaţia cu colonelul ăla al tău.

Avramuţ şi-a spus că nu e bine ca în chestia asta să se sfătuiască cu rabinul din Ştefăneşti. S-ar putea ca rabinul să fie de părerea lui, dar s-ar putea şi să nu fie. Şi el este de acord cu părerea altuia numai dacă părerea ăluia este aşa cum o vrea el.

I-a explicat deci Evelinei că acum nu-i momentul să plece din Iaşi.

— Bine, Avramuţ, atunci să mergem la domnul *Kreiserrabiner* de aici.

Dar el nu riscă nici asta. Ăsta e mai periculos încă decât rabinul din Ştefăneşti. Cine nu-l ştie pe domnul

10 A fond perdu. – bani pierduţi (în 1. franceză).

Kreiserrabiner, rabinul şef al comunităţii de aici? E un om tare deştept dar, cum să zic, tare încăpăţânat. Adică gândeşte numai cu capul dumnealui. Şi chiar dacă îi nemulţumeşte pe conducătorii comunităţii, nu-i pasă. De altfel nici nu se ţine de binecuvântări şi sfaturi, cu toate că onorariul pentru asemenea lucruri i-ar renta mai mult decât zece salarii, iar când sfaturile şi binecuvântările dau şi rezultate, nu mai pridideşti de câte prezenturi capeţi de la cei cărora li le-ai dat. De altfel, dumnealui nu se ţine nici de cele mai multe treburi pe care trebuie să le facă un rabin, ci îi lasă pe ceilalţi doi rabini – tot oficiali – să le facă ei. Dumnealui este – cum a zis odată cineva care îl stimează tare mult – este „coroana de onoare pe creştetul obştei evreilor din România”. Feighenbaum gândeşte: coroană, necoroană, că a scris şi scrie multe cărţi, care i se tipăresc şi în străinătate, asta pe un Avramuţ Feighenbaum nu-l încălzeşte. Un Avramuţ Feighenbaum are nevoie de un rabin care să spună *bom* la ce cere el, adică să-i dea sfatul pe care el, Avramuţ Feighenbaum, îl vrea. Că de aia îi plăteşti onorar! Binecuvântarea nu ţi-o poţi da singur, n-ai învăţat branşa asta, aşa că pentru binecuvântare te-ai putea duce la el. Dar pentru sfat…?

— Şi-apoi, ca ce să mergem la dumnealui? Crezi că are capul la noi? Cine ştie ce prostie o să ne spună cu capul în hârţoage. Dacă vrei numaidecât să ne mai sfătuim cu cineva, mai bine să mergem la domnul rabin militar Lilienduft.

Eveline, care nu ştia că Avramuţ îl cunoaşte şi personal pe domnul rabin Lilienduft, din vremea arestării lui Horowitz, s-a întrebat ce amestec poate să aibă un rabin militar într-o chestie comercială, şi nu l-a vrut. Apoi a acceptat: totuşi, un rabin ca dumnealui e un cineva. În clipa următoare, însă, a întrebat:

— Dacă e rabin militar, n-o să ţină cu colonelul?

— Mai întâi că nu-i militar. E numai, cum se zice „confesor”, şi nici măcar pe întreaga garnizoană, ci la câteva regimente, adică ia recruţilor evrei jurământul de

credinţă faţă de majestatea sa, şi are grija ca pentru sărbătorile cele mari de toamnă şi de paşti, soldaţii evrei să fie liberi ekţetera. Las că dacă nu câştigă cine ştie ce din asta la soldaţi, îşi scoate paguba la ekţetera, că are prestij ca „oficial” şi asta îi prinde bine, căci are o sinagogă civilă. Afară de asta, domnul colonel este, cum am auzit, „de rezervă”, aşa că cred că nici nu-l cunoaşte pe domnul rabin.

Şi continuă să-i explice de ce îl vrea chiar „absolut” pe domnul rabin Lilienduft:

— Pentru că, cum ziceam, dumnealui este, oricum, persoană oficială, va să zică mai ceva decât ceilalţi doi rabini, mari. Iar la unul din rabinaşii de la cine ştie ce rahat de sinagogă de meseriaşi, nu este de prestijul nostru să mergem. (Şi a zâmbit sub mustaţă: holodronţii ăia – cât sunt de calici că ar trebui să-i ispitească un onorar – judecă tot cu capul lor şi nu cu al meu.)

Dacă a auzit asemenea vorbe, Evelina a fost imediat de acord să se ceară sfatul domnului rabin militar.

Cum Avramuţ ştia că Melicsohn este un fel de ajutor al rabinului, adică îi aduce clienţi pe comision, Feighenbaum l-a trimis să-l anunţe că în timpul când magazinul este închis, adică în timpul prânzului, dumnealui împreună cu soţia îl vor vizita.

— Nu-i nevoie să-ţi bag degetul în gură, domnule Melicsohn. Cred că ştii singur ce ai să-i spui domnului rabin că trebuie să ne spună. Trebuie să ne sfătuiască şi să prorocească că, dacă facem combinaţia, adică un fel de tovărăşie cu colonelul, o să-mi meargă bine şi dumnezeu o să ne dea spor.

*

Ca în toate cazurile unde avea să dea un sfat, se înţelege că domnul rabin Eliahu Lilienduft a aflat întâi prin Melicsohn tot ce trebuie despre un client. Iar când Melicsohn a răspuns cum e soţia domnului Feighenbaum, domnul rabin Lilienduft a trimis vorbă că tot are treabă pe înserat, înainte de rugăciune, prin cartierul unde locuiesc

dumnealor, aşa că roagă să fie aşteptat acasă. Altfel judeci lucrurile când cunoşti şi „milieul” omului. Dar dacă domnul Feighenbaum e ocupat în magazin, poate fi doamna singură. Melicsohn – care îl ştia mai bine chiar decât cei care l-au poreclit Rasputin – se întreba cum o să împace domnul Lilienduft sfatul pe care îl vrea domnul Feighenbaum, cu sfatul la care îl vor îndemna şoldurile, pieptul şi celelalte anexe ale doamnei Evelina. Avea însă încredere că domnul Eliahu Lilienduft va şti să împace toate aceste „anexe” cu „onorariul sacru”, pe care nu va risca să-l piardă sau să-l aibă mai mic de la domnul Feighenbaum, dacă nu dă sfatul aşteptat.

Cum soţii Feighenbaum l-au aşteptat amândoi, domnul rabin a ştiut să procedeze aşa cum trebuie:

— Nu vedeţi, stimată doamnă, că însuşi destinul şi-a luat ca o sacră datorie realizarea acestei combinaţii? Iată: a trebuit să se găsească tocmai *acest* magazin, adică proprietatea domnului colonel, care nu dă magazinul altfel decât pe preţul combinaţiei. Nu este oare aici, cum se zice în cărţile noastre sfinte *Eţba Elauchim* – adică „degetul domnului”, adică o indicaţie a însăşi divinităţii? Şi nu este oare un al doilea deget al lui dumnezeu faptul că domnul colonel *n-a* condiţionat punerea din partea dumisale la dispoziţia dumneavoastră a magazinului, ci v-a lăsat să-l ocupaţi, ceea ce este o recomandare a caracterului domniei-sale, deci a bunelor relaţii de viitor, a perfectei armonii, deşi circulă legenda că ar fi un duşman al bietului nostru popor? Aşa încât eu vă pot da consiliile mele rabinice cu conştiinţa împăcată, să acceptaţi combinaţia, şi nu-mi rămâne decât să trec la cea de a doua parte a misiunii mele sacerdotale, şi anume să vă dau binecuvântarea.

Şi, până să apuce doamna Evelina să răspundă ceva, iar Avramuţ să-i mulţumească măcar cu privirea, domnul rabin Eliahu Lilienduit a şi scos din buzunarul redingotei un *tales*[11] de mătase, pe care l-a ridicat întins deasupra

11 Un fel de „şal sacru" utilizat la rugăciune.

capetelor soţilor Feighenbaum, apropiind capul doamnei, printr-un gest de adevărat prestidigitator, de pieptul domniei-sale, aşa că, simţind plăcuta aromă şi dogoare a doamnei, şi chiar tremurai ei aprobativ, a putut rosti şi mai vibrant, în limba ebraică un şir de cuvinte care pe doamna Evelina au impresionat-o şi au convins-o cu atât mai mult, cu cât nu le înţelegea, dar în schimb a simţit pe obraji gâdilarea plăcută, ca un fior, a bărbii tinere, negre şi ondulate, a domnului rabin.

La plecare, domnul rabin a spus:

— Vă voi onora eu personal cu sfinţirea deschiderii magazinului. Iar până atunci, îmi voi îngădui să mai trec pe aici, spre a vă mai da, cu titlu onorific, din când în când, bunele mele consilii rabinice, căci ar fi un sacrilegiu să nu profitaţi de fiecare moment al conjuncturii actuale.

Doamna Evelina s-a strâns puţin speriată la pieptul lui Avramuţ, iar când domnul rabin a închis uşa pe dinafară, ea a spus:

— Ai văzut, Avramuţ, scumpule, ce frumos vorbeşte şi cum i-au strălucit ochii sub *tales*? Zău dacă nu e un *ce* divin în ei.

Avramuţ i-a răspuns că este fericit că ea e de acord să fie luat domnul colonel în combinaţie.

*I**

Încă în aceeaşi seară ea l-a rugat să-i explice ce e „conjunctura” aia de care spunea domnul rabin că trebuie să profite. Cum s-a priceput, el i-a explicat, căci cunoştea lucrurile din timpul în care a lucrat la Marcu Moise şi din câte vorbesc între ei comercianţii când se întâlnesc: Marii furnizori din străinătate, şi „Socec”, şi „Cartea Românească”, şi „Naţia Românească”, şi Marcu Moise, adică cei mai mari angrosişti, au nevoie de cât mai multe canale de scurgere a mărfurilor lor spre clientela detailistă – mai ales spre clientela de periferie şi de la ţară. Şi el, Avramuţ Feighenbaum, va fi acest canal de scurgere pentru mărfurile de care geme depozitul lui Marcu Moise, un canal care dă simple poliţe ale clienţilor, cu girul său,

şi, la nevoie, cu cel al domnului Reichman, şi pe aceste poliţe Marcu Moise îţi dă mărfuri. Dar adevăratul profit de la conjunctură va începe când ne vom face singuri fabricanţi şi când vom importa şi mărfuri din străinătate. Căci, Evelina mamă, conjunctura cea mare e că suntem nu mult după războiul mondial.

Şi de aici încolo poţi zice că repetă ceea ce a auzit la bodega „Luther”, la „Café Bursa” şi la „Braseria Traian”:

— Dacă războiul este totdeauna o fericire pentru cine are norocul să aibă fabrici de arme şi de muniţii, apoi când încetează războiul – cum e acum – băncile, şi chiar miliardarii fără bănci, dacă nu mai au plasament pentru bani în fabricarea de muniţii, nu mai ştiu ce să facă cu atâta bănet. Până fac un alt război, caută, cum se zice, „plasament” pentru bani, în altă parte. Nu vezi? Nici n-am început bine pregătirile pentru deschiderea depozitului şi ne îneacă şi pe noi voiajorii veniţi din străinătate, mai ales din Germania, şi chiar din Austria, cât a rămas ea de mică, voiajori care aici, au şi aflat de noi. Ce neam sunt germanii ăştia, domnule! Adică şi austriecii, care tot un fel de germani sunt – că i-am văzut în război – numai că-s mălăieţi, parcă făcuţi din cafea cu lapte cu caimac mult şi frişca. Ce neam, domnule, germanii ăştia! Au pierdut războiul, dar englejii şi americanii, cu băncile lor, după ce i-au bătut, îi pun la loc pe picioare. Ce zic „îi pun la loc pe picioare”, că îi fac încă şi mai tari ca înainte. Parcă vor să-i pregătească pentru un alt război, ca să aibă cui vinde armele şi muniţiile care au rămas, săracele, neîntrebuinţate din primul război mondial, terminat prea repede: vreo patru ani cu totul. Adică să fim drepţi, mai mult decât patru ani, dacă adaugi ce s-a întâmplat în Balcani în anii de dinainte de războiul mondial, şi coada pe care au băgat-o acum – după război – englejii şi americanii, ca să lupte împotriva bolşevismului ăia „albii” din Rusia, adică nişte generali, şi amirali, şi hatmani nu glumă, Wranghel, Denikin, Colceak, Petliura, care dacă capătă ajutor american şi englez, asta înseamnă că rentează! Ne-

am înţeles, va să zică, că dacă americanii, şi englejii, şi chiar francejii, mă rog, cât îi ţin pe franceji curelele, după ce i-au bătut pe nemţi de i-au smintit, îi ajută acum să se pună zdravăn pe picioare, înseamnă că este şi o să fie treabă de făcut. Că de aia vin atâţia voiajori de la cele mai mari fabrici şi de la angrosişti mari din Leipzig şi din Viena, şi de unde nu, şi oferă ce ne pofteşte inima: peniţe, stilouri, plăcuţe, condeie de piatră, confecţii de hârtie şi – doamne – câte zeci şi sute de articole din branşa asta. Ca să nu mai vorbim de fabrici în branşa mărunţişuri, panglici, dantele şi fabrici de articole de Gablonz – inele cu pietre şi fără pietre… Da’ ce, trebuie să-ţi spun eu, tu nu vezi colecţiile cu care vin voiajorii? Nişte geamantane care nu se mai sfârşesc. Şi-ţi dau, domnule, credit pe trei, şi patru, şi şase, şi nouă luni. Asta e conjuncturа! Şi trebuie să profiţi, domnule, repede, Evelina dragă, că cine ştie dacă au să mai aibă nevoie să vină în România să ne roage să le luăm mărfurile.

— Chiar, pentru ce vin acum aşa mulţi? Şi de ce să nu mai vină?

Avramuţ a zâmbit superior, căci el ştia, şi din ce a văzut la Marcu Moise, şi din ce a auzit în discuţiile cu oamenii. De aceea, în loc să răspundă, a întrebat-o pe Evelina:

— Mă rog, războiul pentru ce a fost?

Evelina a deschis mari ochii ei frumoşi.

— Chiar, pentru ce? Că au murit aşa de mulţi oameni şi a lăsat aşa mizerie! N-ai văzut-o pe nenorocita aia de Rifke. lingereasa, pe care o lua mama să lucreze în casă? A lăsat-o bărbatu-său „văduvă de război”, poţi să zici chiar că a eroului necunoscut, că n-are mormânt, şi ea a trebuit să se spânzure de mizerie. Şi chiar pe cei doi *Laufbursch* – nu ştiu cum le zice – pe care i-ai angajat, nişte orfani de război cu, pardon, popoul afară şi desculţi…

— Astea sunt fleacuri. Aşa-i războiul, de aia e război. Gâte am văzut eu şi mai şi! Dar, cum ziceam, astea sunt fleacuri. Important e scopul războiului! înţelegi tu, scopul.

Şi rezultatul!!... Nu vezi? Ce, e rău că atâţia voiajori şi chiar directori de fabrici din Germania ne roagă să le primim mărfurile? Şi câţi o să ne mai vină abia de acum încolo!

— Tocmai am vrut să te întreb: de ce nu vin şi din Anglia, şi din America, şi din Franţa? Chiar, de ce?

I-a explicat ce ştia el şi ce ştia de la alţii:

— Anglia şi America, şi în înghesuială s-a băgat şi Franţa, au pus mâna pe „debuşeurile" adică pe clienţii pe care îi avea mai înainte Germania, în toată lumea. Nu numai atât. Acum, chiar Germania este un „debuşeu" pentru America şi Anglia. Pentru că America şi Anglia, şi chiar Franţa, au bani prea mulţi. De mărfuri ce să mai vorbim? Ce să facă cu ele? Să le trimită în România? Ca ce, dacă debuşeurile Germaniei le-au rămas lor? Debuşeuri care toate sunt *el*, *el* lână-n lână. Aşa că, dacă tu, din România, vrei să aduci mărfuri din America, sau Anglia, sau Franţa, nu-ţi vinde. Şi, dacă îţi vinde, nu dă decât pe „arjancontan" ca, pardon, la dame – ştii, pe strada Nopţii. Sau îţi dă, dar cu plata la conosamente. Şi e la mintea cocoşului să fie aşa. Păi ce interes are englezul, să zicem, să ne vândă nouă, dacă – cum ziceam – el poate să vândă acolo unde vindea înainte de război neamţul, peste mări şi ţări, în ţări bogate sau în coloniile pe care i le-a luat neamţului, unde vinde *keş* şi în valută. Aşa că, vezi, neamţului i-a rămas să vândă în România şi în alte ţări de cabţomani care n-au valută (şi i-a explicat ce e aia „valută"). De aia Germania se roagă de noi să primim pe credit şi cât vrem. Că ce să facă ea cu mărfurile, şi ale ei, şi alea pe care i le vinde americanul şi englezul?

Şi, ca să vadă Evelina că adevărat „cine e frumos, dar el, Avramuţ, e deştept", i-a „confiat" că n-o să fie mai prost decât unchiul Marcu şi că o să procedeze cu fabricanţii la fel cu unchiul Marcu, adică „mă-nţelegi, Evelinica. O să-i aia, fără vaselină".

Şi pentru că Evelina a înţeles ce înseamnă „o să-i aia", dar n-a înţeles cum anume are de gând să procedeze

„fără vaselină”, el i-a explicat:

— Întâi îi scoţi neamţului untul la preţ; al doilea, ceri credit cât mai lung; al treilea, „cont deschis” – nu pe poliţă – ca să poţi să mai întinzi scadenţa, şi pe urmă abia îi dai poliţa; al patrulea, când vine marfa, îi scrii la Bucureşti reprezentantului fabricantului, că ai găsit lipsă la marfă şi „avarii”, adică marfă stricată. Reprezentantul nu vine să vadă dacă e aşa, dar roagă pe un ştiu cum dracu’ se numeşte – mi se pare „comisar de avarii” – care este pentru aproape toţi fabricanţii din Iaşi unul singur, şi comisarul ăla, dacă ştii să-l ungi bine, zice *bom* la ce zici tu că este lipsă şi „avarie”, aşa că îi scazi fabricantului din factură, ce a fost stricat şi cică lipsă. Asta e una la mână. Acum vine două la mină: plata. Când te toacă la cap că au trecut nu ştiu câte luni de când ai primit marfa şi cere să o achiţi, tu, în loc să-i plăteşti, îi astupi gura cu nişte poliţe pe trei-patru-cinci luni de acum încolo. Înţelegi? Se adună, va să zică, şapte-optnouă luni de la primire. Şi, dacă vrei să fii om cumsecade, să-i placi neamţului, tu în loc să-i scazi casa-sconto pentru că îi dai poliţă cu scadenţă aşa „scurtă”, hahaha, îi adaugi la poliţă o dobândă mică-micuţă pentru că au trecut atâtea luni până ai făcut poliţele şi sunt încă atâtea până la scadenţă. Ai înţeles?

Sigur că a înţeles, şi a zâmbit încântată.

Dar Avramuţ i-a pregătit marea surpriză pe care o ştie de la Stănciulescu & Drugescu şi de la Marcusohn din Bucureşti:

— Când te vezi plin cu mărfuri şi ai pus şi un ban deoparte în bijuterii, şi în case pe numele tău, să-mi trăieşti, Evelinica mamă, şi pe alte nume de încredere, atunci arzi un faliment, sau măcar un concordat, sau un moratoriu şi te aranjezi cu neamţul care primeşte acolo un zece – cincisprezece la sută şi mai zice mersi, şi te roagă să-i comanzi din nou mărfuri pentru firma aia nouă pe care o înscrii, pe numele nevestei, să zicem, sau faci societate anonimă.

Evelina nu înţelege ce interes are neamţul să facă

toate astea. Dar Avramuţ îi explică:

— Maşinile lui ce să facă, nu trebuie să lucreze? Comerţul lui ce trebuie să facă, nu să lucreze?

— Dar cu pagubă?

El s-a stricat de râs.

— Cum cu pagubă? Păi în preţul pe care ţi l-a făcut neamţul – preţ ieftin, la care l-ai tras tu, că te-ai tocmit cu voiajorul – fabricantul a socotit toată paguba, şi lipsa, şi avariile pe care *se aştepta* să le scorneşti, şi nerespectarea scadenţei, şi falimentele, şi moratoriile, şi concordatul. Toate au fost calculate în preţ. Ba, ai să râzi, Evelina mamă: la toate pagubele astea, el mai scoate câştig. Înţelegi?

Nu, asta n-o înţelege: cum asta, „câştig la pagubă”?

Atunci, Avramuţ, ca s-o facă să înţeleagă, i-a povestit anecdota cu voiajorul şi preţul.

Dar – cu toată anecdota – Evelina tot n-a înţeles cum poate avea neamţul câştig la pagubă. Ca să nu fie, însă, mai prejos decât Avramuţ, i-a zis că înţelege. El i-a explicat, totuşi, de unde îi vine neamţului câştig la pagubă:

— Mai întâi – cum am mai zis – atunci când şi-a calculat neamţul *ultimul* preţ la care poate să vândă (preţ care cu siguranţă că era mai mic decât ăla pe care clientul l-a „smuls” voiajorului) chiar în preţul ăla mic, era socotit că „pungaşii de negustori din România” au să-ţi scadă „avarii” şi „lipsuri” şi au să tragă şi falimente, şi moratorii, şi concordate. Şi, cum neamţul e neamţ, a calculat mai multe avarii, şi mai multe lipsuri, şi falimente, şi moratorii, şi concordate decât îi iese la sfârşit de an. Uite, de aici are câştigul la pagubă: din paguba *mai mică* decât a socotit el. Unde mai pui că el are câştig şi pentru că eu nu-i plătesc la timp.

— Asta chiar că nu-i de înţeles: pentru că *nu-i* plăteşti la timp, el are câştig?

— Nu ţi-am spus că noi îi plătim dobândă?

— Da.

— Ei, dobânda asta e mult mai mică decât ne-ar

socoti băncile de la noi.

Acum abia ea nu mai înţelege nimic: dacă noi îi plătim neamţului dobândă *mai mică* decât am plăti la bancherii noştri, el câştigă?

— Păi sigur! Pentru că el scontează poliţa mea la o bancă din Anglia sau America, ba chiar la bănci din ţărişoare mici, cum este Olanda – ţărişoare mici, dar cu bănci mari! Şi acolo, la băncile alea, lui i se socoteşte o dobândă atât de mică, că te strici de râs. Aşa că lui îi convine să-l ţii cât de mult, dar să-i plăteşti dobânda pe care ţi-o socoteşte el, dobândă, care, cu toate că e mai mică decât la băncile noastre, e mai mare decât dobânda pe care o plăteşte el în Anglia, în America şi în Olanda când scontează poliţa ta. Înţelegi? Are câştig şi la un fel de afacere de bancă. Adică, eu, Avramuţ, îl fac pe el şi bancher!

Şi, ca să o convingă şi mai mult că poliţa lui o să umble până şi în America, i-a povestit că a văzut el cu ochii lui, la unchiul Marcu, o poliţă cu un ştiu câte ştampile şi iscălituri pe dosul ei. Unchiul Marcu a dat-o unui neamţ din Gablonz, neamţul a scontat-o întâi la o bancă din Gablonz, banca aceea a scontat-o la o bancă din Berlin şi aia a scontat-o la o bancă din Londra, şi banca aia o fi scontat-o la o bancă din New York, iar aia a dat-o unei bănci din Haga, să te cruceşti, Evelina dragă, chiar unei bănci evreieşti: „Banca Mendelsohn”, care, pe urmă, a trimis-o aici, în ţară, la „Banca Chrissoveloni”. Îţi dai tu seama, Evelinica mamă, ce onoare pentru mine, ca iscălitura mea, Avramuţ Feighenbaum, de fel din Podoleni, cu firmă la Iaşi şi cu girul lui tata-socru – sau fără girul lui – că adică poliţe cu iscălitura mea să facă aşa voiaj tocmai din Germania în Anglia, şi de acolo în America, şi din America 3 a banca aia Mendelsohn din Olanda, şi într-o bună zi să le ard un faliment sau un concordat şi să fac o „perturbaţie” în lume pentru că poliţele alea ale mele trebuie retrase, că au mers la protest? Ei, află stimată doamnă Feighenbaum (şi a devenit solemn), află că vine ea

ziua când n-o să trebuie să ajung la nişte holodronţi de fabricanţi nemţi şi am să lucrez chiar direct cu America sau cu Anglia.

Şi i-a mărturisit planurile cu care se poartă:

— Va să zică sunt bani prea mulţi în lume, adică la engleji şi la americani. Bun! Pentru un nou război e prea devreme. Va să zică nu are rost să fabrici deocamdată prea multe arme pentru stoc. Bun! Atunci ce să facă ei cu atâţia bani, săracii? îi bagă în tot felul de afaceri. Să-mi zici „cuţu” dacă n-o să-i fac într-o zi să bage banii şi într-o afacere cu mine. Dar ca să ajung acolo, trebuie să ajung întâi un cineva. De aia planul meu este să nu mă mulţumesc cu dugheana asta a noastră, chiar când o să ajungă mare de tot. Eu vreau să fac şi industrie, înţelegi tu, industrie! Deocamdată în branşa noastră. Mă gândesc la o tipografie mare şi la o fabrică de confecţiuni de hârtie şi de cartonaje. Să fabricăm, adică, registre, caiete, carnetărie, dar câte n-o să fabricăm!

Şi i-a vorbit de atelierele pe care le-a văzut acum câteva săptămâni, când a fost special la Bucureşti, să anunţe că-şi deschide depozit. Ateliere zic? Adevărate fabrici. Le au şi „Naţia Românească”, şi „Socec”, şi „Cartea Românească”. Dar ce, mahării ăia de la „Naţia Românească”, de exemplu, sunt mai deştepţi ca el? Sunt toţi nişte feciori de bani gata şi rentieri, şi habar n-au de afaceri, care, dacă ai capital, merg singure. Sau, ce crede Evelina că erau proprietarii de acum de la „Socec”? Erau nişte holodronţi care voiajau cu cărţi poştale ilustrate şi după aceea şi-au făcut o mică prăvălioară „an-detai” şi un fel de mic angro, undeva pe strada Şelari. „Naţia Românească” şi „Cartea Românească” au ajuns ce au ajuns pentru că au ila spate „Banca Românească”, adică chiar „Banca Naţională”, care e a statului în persoană, şi ea. Banca, a băgat pe câţiva mahări în consiliul de administraţie şi la „Naţia Românească”, şi la „Cartea Românească”. La fel şi cei de la „Socec”, au la spate o bancă mare, după ce au vrăjit pe un mahăr de acolo şi l-au

făcut ca banca să cumpere „Socec”-ul pentru ei, băgându-l, se înţelege, în consiliul de administraţie, împreună cu încă un mahăr de la o altă bancă, şi dând un pachet cu acţiuni şi unui fost şi viitor ministru, înţelegi, mamă dragă, şpilul? La fel a făcut cu un ştiu cine de la „Banca Chrissoveloni” un fost funcţionar al băncii. L-a vrăjit pe domnul Chrissoveloni personal – miliardar – şi l-a făcut să cumpere pentru el, funcţionarul acela, institutul ăla grozav „Albert Bayer”; l-a prefăcut pe Bayer în nu mai ştiu ce fel de S.A., adică în societate anonimă. Şi crezi că unul anume Ignatz Herz, dacă n-ar fi avut la spate pe un mare milionar particular, sau o bancă, putea să facă afaceri aşa teribile cum face, fără tipografie şi fără cartonaje – numai cu editură de romane ieftine, şi reviste cu poze de alea picante, şi cu cărţi picante din ţară şi din străinătate?

Până şi cabţomanul ăla de Ţiculescu din strada Mihai-Vodă, care a năpădit toată ţara cu cărţi de zodii şi explicaţiile viselor, şi romane cu detectivi, şi note muzicale cu valsuri şi tangouri, şi poveşti cu haiduci, în fascicole cu „va urma”, până şi el s-a umplut de aur, domnule, pentru că a avut o bancă la spate. Nu, nu, fără bancă la spate, nu se poate oricâte parale ai avea.

Evelina a vrut să-l întrerupă, căci nu înţelegea de ce face combinaţie cu colonelul, dacă e nevoie de bancă. Dar, el, Avramuţ, a continuat şi mai aprins:

— Ei, uite, Evelina mamă, eu am de gând să fac toate astea la un loc şi am să scot şi un ziar zilnic; o să fie aşa cum are şi „Naţia Românească”, ziar care cică nu-i al ei. Tu nici nu ştii ce putere are un ziar la afaceri! Şi de aia dumnezeu mi l-a trimis pe domnul colonel, ca să nu mai am nevoie de „Banca Moldova”, căci domnul colonel este de o mie de ori mai bancă decât Banca Moldova. Dumnealui, domnul colonel, pe lângă averea aia grozavă a dumnealui, are un *atu* mai ceva decât zece bănci la un loc, căci dumnealui *este spate*.

Evelina s-a uitat la el şi a aşteptat să continue, căci nu ştia ce înţelege prin vorba aceea „este spate”, care cică

e mai ceva decât zece bănci la un loc.

Avramuţ nu s-a lăsat mult aşteptat şi i-a spus în două cuvinte:

— Mai întâi, domnul colonel este în consiliul de administraţie chiar la „Banca Moldova” şi în consiliul de administraţie la „Banca Românească”, două bănci avem în orice caz. Dacă adaugi că la „Banca Românească” e mahăr conu Georgel – adică şeful partidului liberal din Moldova, partid care este mai întotdeauna la putere şi este, poţi să zici, stăpân şi pe „Banca Naţională” a statului şi pe toată ţara – înţelegi ce lovitură am dat, Evelinica mamă.

A aşteptat efectul şi a continuat:

— Dar mai are un atu domnul colonel: este un fel de văr, sau fin, sau poate nepot, al lui *Humân*.

Aici, Evelina a rămas, vorba mamei, *bujbei* (şi chiar a căscat gura), căci pe cât ştie ea, numele *Humân* vine de la *humântaş* adică prăjiturile alea, în trei colţuri, care se fac de *Purim*, sărbătoare în care te maschezi, faci mese grozave şi aşa mai departe, mese la care vin mascaţi şi se face *Purim-Bal*, pentru că nu ştiu cu câte mii de ani în urmă, evreii trebuiau să fie omorâţi, săracii, că aşa chef a avut unul *Humân*, un antisemit contra evreilor ceva nemaipomenit. Dar asta s-a întâmplat acum nu ştiu câte mii de ani, tocmai în Persia sau şi mai departe, în orice caz nu la Iaşi, şi noroc că s-a găsit iar o fecioară evreică, aşa de frumoasă că putea să ajungă şi artistă de cinema acolo sau la Hollywood, dar a ajuns numai un fel de regină, şi aşa i-a salvat pe evrei şi a făcut ca duşmanul ăla să fie spânzurat de rege. Ea ştie foarte bine asta, căci a interesat-o când a aflat – nu mai ţine minte de la cine – că în Biblie, foarte des femeile frumoase au salvat, vorba ceea, situaţia, şi s-au ales şi ele cu ceva pe lângă că le laudă Biblia. Foarte bine, dar ce legătură are toată chestia asta cu combinaţia lor, şi cum poate *Humân*, care e mort de atâtea mii de ani, acolo, în Persia lui, să fie văr, fin, sau nepot, cu domnul colonel, de aici, din Iaşi?

Avramuţ s-a uitat la ea, încântat că e şi mai frumoasă

când deschide ochii aşa miraţi, în timp ce el continuă:

— Îţi dai tu seama, maică scumpă, ce înseamnă că atunci când profesorul ăla antisemit…

Abia acum a înţeles Evelina: Avramuţ s-a gândit la profesorul ăla chiar de aici din Iaşi, profesorul care, cum ştie toată ţara, îi duce de nas pe studenţi, şi pe mulţi profesori, şi avocaţi, şi negustori, şi alte soiuri de români, şi face cu ei pogromuri contra evreilor.

— Va să zică, îţi dai tu seama, Evelinica, ce înseamnă pentru noi, ca atunci când dumnealui, domnul profesor, pune să se spargă geamuri şi capete de evrei, să le rupă bărbile, să se dea foc sinagogilor şi prăvăliilor evreieşti şi să fie jefuite

— Ce înseamnă că magazinul nostru este *şi* al domnului colonel – finul, vărul sau nepotul domnului profesor antisemit? Asta înseamnă mai întâi „jos laba” de pe prăvălia noastră. Ba înseamnă chiar că într-o zi – când avem noi interes – aranjăm să ia niţel foc, sau ceva şi mai rău, depozitul unchiului Marcu la Podoleni. Şi de ce nu şi depozitele altor concurenţi evrei din toată ţara? Şi de ce nu chiar şi depozite de concurenţi români? Ce, tu crezi că *Humân* nu poate să fie antisemit şi contra românilor, dacă ăştia îi concurează nepotul? Ei, acum îţi dai tu seama, Evelina dragă, ce înseamnă să ai un spate ca domnul colonel, care, între noi fie vorba, e şi el

— Se zice – un *Humân* şi jumătate? Dar dacă ştii să te porţi cu el, de ce să fie *Humân* cu noi? Păi antisemit eşti tocmai ca să fii jimblă caldă pentru un ovrei bogat, şi să câştigi pe lângă el. Ai înţeles?

Dar chiar dacă Evelina n-a înţeles tot, nu se mai opune şi combinaţia cu colonelul iată, se face. Şi se face, poţi să zici, telegrafic, căci tocmai atunci Melicsohn a venit într-un suflet şi l-a înştiinţat pe Avramuţ că domnul colonel a sosit din Transilvania şi îl pofteşte la o întâlnire la „Gafé Brasserie Traian”.

Avramuţ ar minţi dacă n-ar recunoaşte că i s-a făcut inima niţel cât un purice. Nu-şi dă seama de ce, dar l-a

apucat frica de colonel. Să fi avut oare dreptate Evelina? Totuşi se duce la „randevu” ca să încheie combinaţia. Evelina îi aşază frizura, şi, după ce îi spune: „vezi, când ieşi pe uşă, să calci cu piciorul drept”, îi urează să fie într-un ceas bun.

Şi adaugă:

— Şi nu te lăsa fraierii.

*

Degeaba fusese el speriat. Colonelul nici nu arată fioros. Dacă judeci bine – vorba ceea – nu e dracu’ aşa negru cum e zugrăvit. Ce frumos te ascultă şi ce frumos şi cinstit vorbeşte:

— Pe mine nu mă interesează ce ai dumneata de gând să faci cu banii noştri şi cu relaţiile mele. Eu nu am nervi ca să mă ocup de afaceri. De altfel nici nu e în firea mea. Noi, românii, suntem altfel croiţi decât ai dumneavoastră. Ceea ce vreau să-ţi spun, este că îmi place cum zici că ai de gând să lucrezi şi cum din începutul de registre se vede. De aceea, este cu atât mai păcat să te rezumi numai la comerţ. Cu toate că ţara noastră este o ţară „eminamente agricolă”, viitorul ei este industrial, şi de altfel ăsta este şi un vechi ideal al meu.

Şi a început să-i vorbească despre ce îi stă şi lui la inimă. (Ştie, domnule, colonelul ăsta şi de „Naţia românească”, şi de „Socee”, şi de „Cartea Românească”, şi de alte întreprinderi grafice, de cartonaje şi de confecţiuni din hârtie, de edituri etc. etc. Toate le ştie.)

— Depozitul nostru (a început să spună *nostru* – observă Avramuţ – cu toate că încă n-a intrat în combinaţie), depozitul nostru, domnule, poate să fie punctul de plecare al industriei noastre viitoare. Putem deveni şi un factor hotărâtor în cultura ţării, dirijând-o în direcţia în care socotim noi că ne interesează şi ne rentează, adică determinând factorii supremi ai patriei să ţină seama de cuvântul nostru. (De ce îmi vorbeşte aşa „pă radical”, se întreabă Avramuţ. Să fiu atent să nu mă prăjească.) Putem, ba chiar *trebuie*, să facem şi o mare

editură didactică, ştiinţifică, literară etc. etc. Aşa ceva nu este numai un mare determinant moral pentru tot felul de combinaţii şi subvenţii de stat, ci rentează şi pe plan general comercial. Cred că şi dumneata ştii că, mai ales, cărţile didactice pot fi obligatorii pentru cele mai multe şcoli, dacă ai grijă – şi eu am legăturile necesare – ca aşa-zişii autori să fie nişte inspectori şcolari din partidele cu rotaţie la putere. În orice caz, unul din cei ce semnează cartea – chiar dacă n-a scris la ea – trebuie să aibă neamuri la Ierusalim, într-un partid, altul în alt partid, ca să fie „pleacă ai noştri, vin ai noştri”. Iar în ce priveşte chestiile simple de papetărie, furnituri de birou – mai ales la livrări de stat – dacă ştim să facem cartel cu cele două-trei firme mari, suntem stăpâni pe situaţie. De formă, noi firmele mari, o să ne concurăm la licitaţie, după ce am aranjat şi preţurile pentru oferte. Pe concurenţii mici, dacă sunt periculoşi îi înghiţim sau îi facem să stea sluj. Pe de altă parte, în general, facem ce vrem cu preţurile, înţelegi… Adică, cred că nu trebuie să te învăţ eu pe dumneata, căci am căpătat informaţiile necesare. Într-un cuvânt îmi placi şi cred că o să facem treabă împreună.

I-a mai cerut o dată „hârţoagele” (cum a numit registrele), s-a uitat în ele, i-a pus câteva întrebări din care vezi îndată că ştie de unde creşte iarba, şi a spus deodată:

— Precizez: refuz să figurez *în* firmă, şi cu atât mai mult *pe* firmă. Vei vedea că este şi în interesul dumitale, domnule…

Şi s-a oprit, nerostindu-i numele. Apoi a precizat:

— Observi că nu-ţi rostesc numele? Nu-mi place. Ce-i aia „Feighenbaum”?! îţi dau un sfat: schimbă-l. Nu-mi convine să fiu asociat, chiar tacit, cu un… Feighenbaum. De altfel, ar trebui toţi să vă schimbaţi numele.

Al dracului, gândeşte Avramuţ. Chiar eu de mult m-am gândit să-mi schimb numele. Încă de pe vremea când prietenul meu – Şmelke – servea ca practicant la librăria domnului Steinberg, domnul Steinberg îl striga „Ionel”. Da! Ceea ce cere domnul colonel e foarte bine. O să-mi

schimb numele. Păcat, însă, că numai pe cel de Feighenbaum îl poţi schimba, şi pe cel de botez nu, căci legile nu permit să-ţi schimbi decât numele de familie. În loc de Avramuţ ar fi fost bine Andrei. Evelina ar fi dorit să mă cheme „Adrian”, sau „Adolf”. Da, „Adolf”, ca să mă poată striga „Dolfica” şi „Dolfişor” – zicea ea. Pe „Feighenbaum”, ca să pară românesc, m-am gândit eu mai de mult să-l schimb în „Faighenescu” sau „Faigheneanu”. Acum, e bine ce cere domnul colonel. O să-i placă Evelinei, Faighenescu. Sau, şi mai bine, Faighenian, ca să pară nume armenesc. Cui o să-i treacă prin minte că în România cineva cu nume armenesc e evreu? în Armenia, da! Bună idee! Nume armenesc o să-mi fac. Sau turcesc. Ba nu. Tot armenesc: Faighenian. Sau şi mai bine este să-l schimb de două ori. Căci se întâmplă să te întrebe câte un păcătos: „dar mai înainte cum vă zicea?” Nimeni n-o să te întrebe însă „dar cum te chema înainte de înainte?” Ba nu, parcă e mai bine turcesc – Faighenoglu. Cui o să-i treacă prin minte că cineva cu nume turcesc în România este evreu şi că îi zice Feighenbaum? Da. Aşa rămâne! Faighenoglu. Întâi, însă, îl schimb în Faighenian şi apoi imediat în Faighenoglu. Sunt un armean care şi-a schimbat numele în nume turcesc. Adică nu eu, părinţii au făcut-o, sau bunicii, care, săracii, au fost persecutaţi în Turcia. Am auzit că turcii ăia păcătoşi făceau asta, adică persecutau pe armeni, săracii. E adevărat că o făceau acolo, departe, în ţara lor, iar eu şi tatăl meu am locuit la Podoleni. O să spun, însă, că străbunicii vin de prin… las că mă interesez eu de nişte oraşe de unde vin armenii. Cu un nume turcesc, Feighenoglu, sau armenesc Faighenian, te poţi duce frumos de sărbătorile mari la templu, să-ţi aranjezi toate socotelile cu dumnezeul nostru, al evreilor, care îţi dă la fiecare început de an nou un fel de *Ausweis* pentru anul ce vine. Interesant: acum câteva zile – când nici nu mă gândeam la o combinaţie ca asta – m-am gândit totuşi nu numai să-mi schimb numele ci să fac şi aia… cum îi zice, aia despre care într-o zi, în farmacie la domnul

Herzenberg, unde vine „la o parolă” tot ce este mai „select” dintre evreii care fac politică, am auzit că o fac unii evrei. Adică dintre evreii bogaţi de tot, cum se zice *otfolei*, care sunt prieteni cu domnul Herzenberg. Evreii ăştia se… aia… cum dracu’ se zice… se… *asimilează*. Domnii aceia, avocaţi şi doctori spuneau că cel mai bun lucru este să fim *asimilaţi*. În felul ăsta, dacă, adică, te *asămăleţi*, ajungi mai repede sus, sus de tot. S-a interesat şi a aflat ce se cheamă aia să te *asămăleţi*. Şi a aflat că ăştia care fac asta, zic că trebuie să te şi botezi. Ei, asta îl deranjează: chestia cu botezul. Nu ştie de ce, dar asta, vezi, n-ar face-o cu plăcere. Ba ar face-o chiar cu frică: auzi, să te bage într-un fel de cazan cu apă, *în biserică*… Chiar *în biserică*! Nu… asta nu. Dacă ar face-o la sinagogă sau la templu ar fi altceva. În felul ăsta s-ar asimila.

I-a răspuns deci colonelului că el e gata nu numai să-şi schimbe numele, dar chiar să se asimileze. Nu i-a spus că ar merge chiar şi până la botez – dar într-un templu sau sinagogă – ci numai atât:

— Aş vrea nu numai să-mi schimb numele, da chiar să mă asămăleţ!

Colonelul a râs întâi de felul în care a rostit el *asimilez – asămăleţ*, apoi i-a vorbit serios, spunându-i, însă, şi părerea sa:

— Este adevărat că unii români sunt de părere ca evreii să se asimileze, adică să se contopească, adică să se piardă, să dispară printre celelalte neamuri, prin botez şi căsătorii mixte etc. Eu, însă, n-aş admite asta! Păi mai întâi înseamnă că se spurcă sângele celorlalte neamuri. Al doilea (şi la asta a râs de s-a prăpădit), pierdem o clientelă, în jurul căreia poţi face politică. Dumneata, domnule, trebuie să înţelegi cel mai bine ce înseamnă „clientelă”. Aşa, că vorba ceea, „dacă n-ar exista evrei ar trebui să-i inventăm”. Deci, eu n-aş fi de acord să te *asămăleţi*, cum zici dumneata. Mulţumeşte-te să-ţi schimbi numele. Voi vorbi cu unchiul meu, profesorul, să te ajute ca lucrurile să meargă repede, şi asta e deja – vezi n-am spus „dija”, cum

zic ai dumneavoastră – e deja mult, deoarece unchiul vrea ca fiecare evreu să aibă un nume şi chiar un semn evreiesc, vorba lui, să-l ştii!

I-a propus să-şi schimbe numele în Smochinescu. Lui Avramuţ i-a plăcut: nu mai rămâne nicio urmă de „Feighenbaum”. Uite, vezi, la asta nu s-a gândit. Va să zică Smochinescu. Smochi-nes-cu. Nobil nume!

— Bine! Să fie cum ziceţi dumneavoastră.

Şi a rămas aşa: Smochinescu. Avramuţ Smochinescu.

A avut totuşi – în sufletul lui – o mică răbufnire împotriva lui Marcu Moise: Al dracului! Să aibă aşa o baftă. Să-l cheme chiar de acasă Marcu Moise. La sinagogă Marcu Moise este evreiesc – Mordehe Moişă – iar în comerţ e românesc, căci sunt şi români cu nume de Marcu şi români cu numele Moise. Dacă pe mine mă chema în acte măcar Avram, şi nu Avramuţ, tot era bine, căci sunt şi români „Avram”. Dar Avramuţ? De aia e o fericire să mă cheme de acum încolo Smochinescu!

După ce a căzut de acord cu colonelul asupra numelui, au schimbat între ei în legătură cu combinaţia numai nişte simple scrisori.

Nu erau în ele decât câteva rânduri, din care rezulta suma pe care colonelul, direct sau prin garanţie la bancă, o ţine la dispoziţie „spre a fi ridicată succesiv, pe măsura necesităţilor ce le va constata domnul Gheorghe Cristea-Bujor. Fiecare sumă este socotită ca dată *în păstrare* domnului Avramuţ Feighenbaum – alias Smochinescu – răspunzător pentru aceste sume, oricare va fi numele pe care domnul Avramuţ Feighenbaum – alias Smochinescu – îl va purta în viitor. Orice nerestituire în douăzeci şi patru de ore de la cererea scrisă sau verbală este socotită abuz de încredere. Pentru garantarea tuturor sumelor şi a fiecărei sume în parte, sunt socotite ca depuse în gaj domnului Gheorghe Cristea-Bujor, mărfuri la alegerea acestuia, adică a domnului Gheorghe Cristea-Bujor sau a moştenitorilor săi legali sau testamentari, mărfuri în valoare dublă a facturii cu care firma le-a primit, diferenţa

de la valoarea simplă fiind marjă de devalorizare eventuală. Aceste mărfuri pot fi lăsate în custodie domnului Feighenbaum – alias Smochinescu – (egal ce nume va purta în viitor) mărfurile neîncetând prin aceasta a fi proprietatea de garanţie pentru domnul Gheorghe Cristea-Bujor sau pentru moştenitorii săi legali sau testamentari. De asemenea, sunt socotite ca date în gaj domnului Gheorghe Cristea-Bujor sau moştenitorilor dumisale legali sau testamentari şi rămase în custodia domnului Feighenbaum – alias Smochinescu – şi a soţiei dumisale actuale sau viitoare, egal ce nume vor purta aceştia, ce firme vor înfiinţa sau din ce firme vor face parte, ca şi a moştenitorilor lor legali sau testamentari, orice avere imobilă sau mobilă (bijuterii, blănuri, mobilă, obiecte casnice etc.), proprietatea particulară a soţilor Feighenbaum (Smochinescu) şi a fiecăruia din soţi în parte sau a moştenitorilor lor legali, sau testamentari, sau a unor terţe persoane cărora începând de astăzi vor vinde, sau ceda, sau înstrăina sub orice formă averea, sau o parte din ea”.

După ce a iscălit, Avramuţ s-a şters de sudoare (era leoarcă) şi a zis:

— Aţi văzut, domnu’ colonel, ce uşor am iscălit? Şi Evelinica mea o să iscălească. O să vedeţi. Adevărat vorba bunicii mele dinspre tată: „lacătele sunt numai pentru oameni cinştiţi. Contra hoţilor nu ajută lacătele”. Cu toate că dumneavoastră sunteţi român şi chiar rudă cu domnul profesor – ştiţi ce vreau să spun cu asta – pe când eu sunt – chiar, ce sunt eu! – un biet evreu, ştiu că n-am ce să mă tem de dumneavoastră. Nu-i aşa, domnu’ colonel că n-am de ce să mă tem? (Şi glasul nu-i tremura, dar îi clănţăneau dinţii.)

Colonelul i s-a uitat drept în ochi:

— Ce-are a face scripca cu iepurele, măi Feighenbaum?

Şi a zâmbit – un zâmbet nu ştiu cum – că abia acum s-a speriat de-a binelea Avramuţ.

Dar colonelul a adăugat îndată ceva care l-a liniştit:

— Ca să vezi că una e politica şi alta afacerile, uite, îţi dau dovada că la mine cântăreşte mai mult un ovrei cu care pot face afaceri, decât un român prost, cu care nu poţi face nicio brânză.

Şi i-a dat dispoziţie lui Petrescu să-l scoată din prăvălia de alături pe cizmarul Petrea. Iar lui i-a zis:

— Dărâmăm peretele şi mărim localul. Să vezi ce prăvălie trântim! Când zici că vrei să faci inaugurarea?

— Asta depandă când putem să-l scoatem pe ofticosul ăla de cizmar. Poate să ne întârzie, fiindcă e în stare să moară de popălexie, că îl ştiu, suferă şi pardon de inimă…

— Păi dacă suferă, cum zici „pardon de inimă”, înseamnă că evacuarea merge şi mai repede. Poate de emoţie, numai când aude, se evacuează singur pe lumea ailaltă.

Şi, adresându-se lui Petrescu:

— Vorbeşte în numele meu cu chestorul. La nevoie, vorbeşti şi cu procurorul, ca mai întâi să fie scos din prăvălie şi pe urmă, dacă e cazul, ne judecăm. (Şi şi-a amintit din timpul răscoalelor ţărăneşti de acum doisprezece ani, când, ca ofiţer, încă înainte de a primi ordinul „întâi represiunea şi pe urmă vom aviza”, el l-a executat.)

Şi, iar către Feighenbaum:

— Eu zic că cel mai târziu mâine dimineaţă ai liberă prăvălia cizmarului. Duminică dimineaţă facem deschiderea. Adică nu deschiderea comercială cu vânzare, ci sfeştania, adică inaugurarea religioasă. Ca să avem şi binecuvântarea cerului…

Feighenbaum, pe care îl apucase un nou tremur adineauri când a văzut ce repede lichidează colonelul o evacuare, „întâi îl scoatem şi pe urmă ne judecăm” (va să zică şi cu mine o să poată face aşa) – şi era cu gândul la cele spuse de

Evelina, să trăiască, „nu te băga cu *Humân*ul ăsta” – s-a trezit parcă din vis, dar a răspuns limpede:

— Sigur… Duminică sfeştania…

Dar, subit speriat din nou:

— Cum adică *sfeştanie*…? Cu un popă de-al dumneavoastră? Parcă ziceaţi că sunteţi asociat, cum aţi zis, „tacit”, adică pe sicretelea…

— Cum să fie cu popă de-al nostru, măi ovreiule?! Faci una cu popă evreiesc, de-ai dumneavoastră, că-i mai tare Jehova, ca să facă să prospere afacerea. Afară de asta fiecare neam să-şi respecte credinţa! Dar pe mine, mă inviţi. Ca… simplu proprietar al imobilului.

— A? Aşa da! Foarte bine! Foarte, foarte bine! Chiar o să fac, ştiţi – zice Avramuţ cu inima la loc – o să fac o sfeştanie, vorba ceea, ce ¡n-a văzut Londra şi Parisul! Cu domnul rabin Lilienduft, confesor la garnizoană… Poate că îl cunoaşteţi şi dumneavoastră. Noi suntem prieteni cu dumnealui. Vine aproape în fiecare zi la noi. O apreciază pe Evelinica mea foarte tare. E şi dumnealui un cineva foarte cult, la fel cu Evelinica.

De la panica de adineauri, a trecut la o stare de euforie nemaipomenită. Mai ales din clipa în care a trecut pericolul de sfeştanie cu popă.

Subit şi-a amintit ceva:

— Nu s-ar putea să grăbim niţel, cum să zic… evacuarea, să putem face inaugurarea cu peretele deja dărâmat? Uşa şi zugrăveala pe urmă. Pentru că ştiţi, aş vrea ca în loc de duminică să facem inaugurarea sâmbătă seara, ca să ne meargă bine, căci e început de săptămână. Afară de asta, sâmbătă n-aş vrea să se lucreze, cum se zice, la imobil. La noi sâmbăta e zi sfântă şi nu vreau să-l supăr pe dumnezeu tocmai când am interes de el la inaugurare. Înţelegeţi. Aşa că e mai bine sâmbătă. Nu-i aşa, domnu’ colonel? Mai ales că pot să zic că totul e gata!

Şi iar s-a pornit pe vorbă lungă:

— Adevărat, nu am încă sortimentul complet, dar vine repede. Am angajat personal unul şi unul! A, nici nu v-am spus că am şi un funcţionar nemaipomenit, nemaipomenit! îl ştiu de la firma la care am lucrat

împreună, de la Marcu Moise. I l-am ciupit. E el niţel bolşevic, dar îl tragem noi la rindea. Pe cine ştii să îndulceşti cu zeamă de gologani, îl faci omul tău. Sandu Flux îi zice. M-a făcut el niţel de râs în lume, într-o sinagogă din Podoleni, dar n-are a face. Vorba mea, ce-i aia demnitate, dacă ai interes? Ştiţi, vorba românească: „interesul poartă fesul”! – şi vorba noastră: „dacă ai nevoie de hoţ, îl scoţi de la spânzurătoare, îţi faci interesul cu el şi pe urmă îl spânzuri”.

Şi, râzând cu poftă:

— Sau îl păstrezi pentru „mai trebuie şi altă dată”! Şi Flux ăsta cunoaşte branşa, şi are o guriţă, că-i poate duce de nas pe ceilalţi funcţionari, aşa că când om avea lucrători mulţi, o să-i „ducă” în interesul firmei. Am ştiut să-l momesc, şi de ieri îl avem aici. El crede, poate, că o să mă ducă el pe mine. Vă spun ca să-l ştiţi şi dumneavoastră.

Colonelul l-a informat că şi el a angajat de la Oradea un lucrător specialist, cum desigur nu sunt doi în toată ţara.

— Tot tinerel. Şi, al dracului, pot să jur că e bolşevic! Aşteaptă numai telegrama mea şi vine imediat.

*

Evacuarea cizmarului a mers repede, în aceeaşi zi. Nu i-au ajutat nici protestele, nici desperările. Oamenii circumscripţiei de poliţie i-au arătat ordinul scris. Ce-l despera mai mult nu era lipsa atelierului, căci nu-i aducea cine ştie ce de lucru, ci – cum zicea el – „demnitatea”: Pierd un atelier cu uşă şi fereastră la stradă, uite aici, pe Costache Negri, o singură casă de colţul străzii Ştefan cel Mare, stradă principală. E adevărat, un vecin, Haim Şmoltgrib – un nenorocit de croitor cu nevasta ofticoasă şi patru copii, unul mai mic, şi mai dezbrăcat, şi mai desculţ decât celălalt (care avea, la vreo douăzeci de metri depărtare, în altă clădire, doamne iartă-mă „prăvălia”, adică atelierul, de doi metri pe unu şi jumătate, pentru reparat şi călcat haine) – i-a spus că îşi poate aşeza atelierul de cizmărie, adică măsuţa şi scăunelul, chiar în

faţa croitoriei sale.

— Înăuntru nu e loc, vezi şi dumneata, vecine. Peste noapte, însă, când laşi lucrul poţi depune totul, fără grijă, aici, sub masa mea, căci măsuţa de cizmar încape sub masa de croitor. Eu lucrez târziu, câteodată toată noaptea, aşa că lucrurile sunt şi mai păzite. Şi a încheiat: Sigur că dacă ar fi loc, ai putea şi dumneata să lucrezi aici, înăuntru. Dar vezi singur, nu e loc nici pentru un ac. Zilele sunt, însă, lungi şi e şi cald, aşa că poţi lucra afară oricât de târziu. Lucru să fie! Ştiu, moş Petrea, că una este să ai atelier în centru şi alta zece case de la colţ, adică pe strada Costache Negri. Parcă eu nu visez să avansez măcar mai spre Ştefan cel Mare? Şi ştiu că, mai ales, ţi-e ruşine să lucrezi pe stradă, cum lucrează ţiganii cu „spoi tingiri, spoi”.

El s-a împăcat până la urmă cu pierderea atelierului. Ceea ce îl durea, însă, era că pierde şi locuinţa, căci odaia e despărţită în două: în faţă, atelierul, şi, în dosul dulapului, locuinţa. Va să zică n-o să aibă nici unde să-şi culce nevasta şi copiii!

În zadar l-au sfătuit oamenii care s-au adunat ca la urs în jurul calabalâcului zvârlit în stradă, să nu se lase. Un bătrânel ponosit, care părea că este, sau a fost, avocat, i-a zis că-i „preia cazul” şi se judecă cu proprietarul. N-o să-l coste mult. Altcineva (nu părea avocat, căci îl vedeai om cumsecade) l-a îndemnat să se lase păgubaş de atelier, dar cu locuinţa să rămână aici, căci legea – zicea el – lasă proprietarului putinţa să pună mâna pe magazine şi pe ateliere, adică pe *vaduri comerciale şi industriale*, dar să te scoată din locuinţă, e mai greu.

Oarecum sigur de locuinţă, îl durea acum din nou atelierul: Cum să renunţi la un atelier în centru? Şi, dacă vrei să ştii, de atelier te doare chiar mai tare inima decât de locuinţă. Dar, pe lângă că trebuie să-ţi iei nădejdea, nu ai şanse nici măcar pentru locuinţă. Căci cum nu e locuinţă, ci o despărţitură din atelier – te joci cu legea şi cu cei ce ştiu s-o învârtească în interesul celor tari!? Nu, nu-ţi

pierzi tu vremea judecându-te cu dumnealor. Aşa că, atunci când un vecin l-a îndemnat să se judece, el a răspuns: „Nu-i cunoşti, domnule, pe oamenii bogaţi. Oamenii bogaţi nu lasă din mână nu numai ce au apucat, dar nici măcar ceea ce râvnesc să apuce. Căci ei socotesc pagubă nu numai ceea ce pierd, ci şi ceea ce ar vrea să câştige şi se tem că n-au să câştige. Ba nu, ei socotesc pagubă şi ceea ce nu reuşesc să fure de la altul. Am auzit că crocodilul varsă lacrimi că nu reuşeşte să te mănânce. Nu, nu cred că au să-mi lase măcar o palmă de loc, chiar dacă legea mi l-ar da. Iar legea cum să-mi dea dreptul meu, chiar dacă în cărţile tipărite mi-l dă? Are ea – legea – o mie de chichiţe să-l ocrotească pe cel tare. E de prisos, vecine.

Nu-mi pierd eu vremea judecându-mă cu dumnealor. Îi ştiu: sunt puternici şi câinoşi”.

Şi cu nevasta şi mezinul lângă el – băiatul cel mare era în oraş – a rămas în mijlocul boarfelor zvârlite în stradă, îşi netezea mereu mustaţa mare şi sprâncenele groase, îşi ştergea fruntea de sudoare, se scărpina, îşi aşeza ochelarii cu rama subţire de metal alb, care îi alunecau pe nas, şi nu ştia ce să facă.

Până când a trecut spre depozit Feighenbaum. Ce-ar fi să-l rog să-mi dea voie să stau un timp într-o magazie a depozitului?

Feighenbaum e îndată de acord. Despărţindu-se de cizmar, îi făgăduieşte că va interveni pe lângă „păcătosul” de colonel şi va obţine ca el, domnul Petrea, să-şi mute gospodăria în una din magazii, chiar aici, sub boltă. Se înţelege, provizoriu, până sosesc noi transporturi de mărfuri, care nu vor mai încăpea în celelalte magazii. Dar asta va mai dura cel puţin două-trei săptămâni.

*

Mutându-şi într-o magazie din curte, gospodăria – o sobă strâmbă, câteva farfurii, două oale, o cratiţă, un divan ponosit cu arcurile rupte, un alt divan pe căpriori şi vreo trei perne – moş Petrea simte că îi dau lacrimile. Nu ştie dacă de durere că nu mai are uşă la stradă, sau din

recunoştinţă faţă de Feighenbaum.

— Cum să vă mulţumesc? Ce se cheamă om de inimă! Numai că v-aş ruga să-mi daţi voie, dacă se poate – şi tare v-aş ruga să se poată – să şi lucrez aici, să am adică şi atelierul. E adevărat, magazia n-are ferestre, iar uşa dă sub boltă, aşa că e întuneric, am, însă, o lampă de petrol şi o să văd să lucrez. Nu că n-aş avea unde în altă parte să lucrez: un croitor de aici, de pe Costache Negri, moş Haim, mi-a dat voie să mă aşez în faţa atelierului dumnealui, dar mi-e ruşine… Pe stradă? înţelegeţi… Mi-e ruşine să lucrez cum lucrează cizmarii cârpaci. Aşa că de aia vă rog să-mi îngăduiţi să şi lucrez aici şi, dacă se poate, daţi-mi voie să pun la poartă un cartonaş cu o mână care arată cu degetul că atelierul este înăuntru, sub boltă… Ştiţi, oricum, e cu atâtea case mai aproape de centru ca la moş Haim. Şi-apoi, oricum, e vad…

Feighenbaum i-a dat voie „cu de la mine putere”, a zâmbit amuzat – „vad la calicie!” – şi a intrat în depozit sub plecăciunile pline de recunoştinţă ale cizmarului.

*

Satisfăcut că a făcut o faptă bună, pe care nu se poate să nu i-o răsplătească dumnezeu făcând să-i meargă din plin afacerile – căci de aia a şi făcut-o, mai ales că nu-l deranjează de loc – Avramuţ, după ce a văzut că a sosit zidarul, i-a spus Evelinei că el se repede puţin la „Banca Moldova” şi la întoarcere se va opri la atelierul de firme, să ceară să scrie în loc de Feighenbaum, Smochinescu, şi să vadă ca firma să fie gata pentru pus încă astăzi, spre seară, înainte de intrăm în sâmbătă.

— Înţelegi, Evelinica mamă, mai întâi nu vreau să-l supăr pe dumnezeu călcând tocmai acum sâmbăta cu o chestie de inaugurare. A, că stăm în depozit e altceva. Al doilea, vreau ca mâine seară, că e început de săptămână, inaugurarea să fie *tip-top* şi *ef-ef*.

Evelina i-a făcut o surpriză, informându-l că ieri pe înserat, când domnul rabin Lilienduft, în drum spre sinagogă la rugăciune, i-a făcut o vizită (ah, a uitat să-i

spună), ea a aranjat ca domnul rabin personal să facă rugăciunea de inaugurare, îmbrăcat în *ornat*, adică în odăjdii sfinte, şi aducând şi cor şi un harmonium. „Harmonium este un fel de pian, Avramuţ mamă – l-a lămurit ea – un pian ca în bisericile catolice”. Şi – fără să-şi dea seama – a scos din poşetă o oglindă mică şi, aşa cum face de obicei când stă acasă, cu ochii în oglinda toaletei, care e în dormitor – unde de obicei îl primeşte pe domnul rabin – s-a uitat şi acum, parcă pentru a vedea cum a fost aseară, adică dacă a avut *beau jour* şi dacă era „bine”.

Feighenbaum era încântat că va fi şi aia, „harmonium”, a sărutat-o pentru dragostea şi grija ei de a-l aduce pe domnul rabin – „toate le ai pe cap, mamă scumpă” – dar a rugat-o:

— Când mai trece eminenţa sa pe la tine, adică pe la noi. roagă-l să invite şi nişte granguri cu care are dumnealui legături. Ştii, de la garnizoană, de la Siguranţă şi de unde mai crede dumnealui. Nu poţi să ştii când ai nevoie de ei. Colonelul invită şi dumnealui nişte granguri. Ei, Evelinica mamă, eu mă duc la Banca Moldova, să-l poftesc pe domnul director Wachtel personal. Pa, mamica, pa!

Şi a sărutat-o pe buze că s-a mânjit cu ruj, cu toate că Evelinica întrebuinţează calitatea cea mai fină, de ăla care nu se ia, nu ştiu cum dracu’ îi zice, că-i pe franţuzeşte.

*

Cam în dreptul Mitropoliei s-a oprit brusc: de unde îl cunoaşte el pe domnul de peste drum, înalt, cu cap ca de leu tânăr şi cu mers *Plattfuss*, domnul care s-a oprit şi el, recunoscându-l parcă? Ah, e camaradul Haralambie, „mister Harry” din timpul războiului. Uite-l, traversează strada şi vine încoace. Să ne păzim buzunarele. (Cu toate că în armată Haralambie ăsta câştiga o avere – căci se pare că făcea spionaj şi musărai şi era şi pe la „servicii speciale” – de multe ori nu avea un ban şi „atingea” pe cine nimerea, cu cât putea.)

Totuşi, mai puternică decât frica de a fi „atins” este

curiozitatea de a şti ce caută la Iaşi „mister Harry”. (A fost poreclit aşa în război pentru că se pusese bine cu ofiţerii din misiunea americană.) În timpul războiului mulţi negustori de aici din Iaşi, din Bacău, din Târgu-Ocna şi din Moineşti, au câştigat, prin intervenţiile sale, multe parale la furnituri pentru stat şi la câte altele. Te pomeneşti că a venit acum încoace – ca atâţia – în legătură cu armamentul clandestin care trece pe aici – aşa cum trece pe la Galaţi, pentru armatele lui Denikin şi Wranghel şi alţi generali ruşi, ajutaţi de foştii aliaţi ai Rusiei să lupte împotriva bolşevicilor. Dacă pentru asta a venit Haralambie – „Harry” la Iaşi, apoi, fără să neglijăm magazinul, s-ar putea să băgăm şi noi ceva capital şi să câştigăm o avere pe lângă el. Ce dracu’, am fost un timp bine, chiar foarte bine, şi nu se poate să nu-mi vândă un pont. Numai să avem grijă să fim cu ochii în patru, să nu ne prăjească. Tragem şi pe colonel în combinaţie, dacă nu cumva o fi băgat cu alţii tot în asemenea combinaţii. Că degeaba n-o fi venit dumnealui tocmai de la Oradea, încoace, la Iaşi. Ci cu siguranţă că în legătură cu furnituri de armament contra bolşevicilor.

„Mister Harry” e lângă el, şi la fel de sigur de sine ca în armată, îl ia repede:

— Hei, nu eşti tu soldatul Feighenbaum Avramuţ?

Ce înseamnă, domnule, acel „ce” care dovedeşte că eşti un „cineva”! La urma urmei eu doar nu mai sunt „soldatul Feighenbaum Avramuţ”, sunt mare angrosist, ginerele domnului Reichman şi asociatul domnului colonel Gheorghe Cristea-Bujor, iar de astăzi, sunt Smochi-nes-cu! Şi chiar, cum se zice, ca fizic eu nu mai sunt ce am fost. Am acum „prezenţă” sau „prestanţă” (nu ştiu exact cum se zice). Am „figzonomie”, cum zicea soacra, să trăiască şi să fie sănătoasă, care este, cum se ştie, femeie intelectuală. Cu toate acestea, mă simt un nimic pe lângă mister Harry, care nu e nici măcar „mister Harry” adevărat, căci este un Haralambie – adică un român, nu un american – iar unii spun că nici nu poţi şti ce e. Se ştie numai că nu degeaba a

fost poreclit „mister Harry”. Şi tot nu degeaba i se zicea şi „taurul regimentului”. Avea un succes nemaipomenit la cucoanele ofiţerilor – de la căpitan în sus – că chiar ele interveneau mereu pentru dânsul. Ia uită-te la el! Acum e parcă şi mai şi! Şi e lăţit, înălţat, cu părul mare, negru ca pana corbului, sprâncenele groase, negre, genele lungi

— La fel de negre – ochii parcă albaştri, buzele cărnoase, iar nările, nările lui teribile, deschise mari, parcă adulmecă, dom’le, pradă: femei sau afaceri, sau chiar amândouă. Păcat de mersul puţin crăcănat şi de picioarele *Plattfuss*. Dar uite că la el

— Pentru că se pare că e mahăr mare – nu-i caraghios că-i crăcănat şi cu *Plattfuss*. Dimpotrivă: se asortează, ba chiar îl face şi mai – cum să zic – mai „comandant”. Asta e cu oamenii mari: un beteşug se preface într-un „ce” care îi face „şi mai şi”.

— Ei, ce-ai rămas aşa *bujbeidăr*, măi Feighenbaum Avramuţ? Nu eşti tu Feighenbaum Avramuţ?

— Da, eu sunt, dar sunt *fost* Feighenbaum, că acum sunt Smochinescu, şi nu mai sunt nici Avramuţ, sunt mare angrosist. Dar dumneata cu ce ocazie aţi binevoit a veni la noi, la Iaşi? (îşi dă seama că s-a bâlbâit, dar cel puţin a vorbit pă radical, cum se vorbeşte la farmacia domnului Herzenberg. Şi l-a luat per „aţi” ca nici el, Haralambie, să nu-l mai ia „per tu”, că chiar n-a păscut porcii cu el. Mai ales că, dacă judeci bine, nici în timpul războiului nu poţi să zici că au fost prieteni. Ba se vedeau chiar rar de tot şi întâmplător.)

În loc să-i răspundă cu ce ocazie a binevoit „a veni la Iaşi”, uite că mister Harry îl întreabă scurt:

— Angrosist, neangrosist, da pleci în America?

Şi, fără să-i dea timp de gândire, adaugă:

— Eu plec mâine. Am venit să-mi scot nişte acte. Mă înapoiez azi la Galaţi şi din Galaţi plec pe un cargobot. Am ocazie. Te iau cu mine. În America e de noi. Să ştii că te protejează soarta dacă m-ai întâlnit tocmai acum.

Şi, începând să se îndepărteze:

— Dacă eşti hotărât, vino direct la gară. Plec cu trenul de 12, 30. Deseară suntem acolo şi mâine dimineaţă ne îmbarcăm pentru America. Nu aduci niciun fel de bagaje. Numai un schimb de rufe. Nici de bani nu ai nevoie. Te iau gratis. Îţi explic în tren. Şi repet: în America e de noi!

A dispărut cu paşi mari, în mers uşor crăcănat şi *Plattfuss*, spre Palatul de Justiţie.

Smochinescu a rămas un moment descumpănit: mister Harry ăsta n-a făcut în tot timpul războiului nimic fără socoteală. (Se zicea că lucrează în acelaşi timp şi pentru Marele Cartier, şi pentru serviciul de spionaj american, şi pentru „Intelligence Service" englez, şi pentru spionajul german. Cine ştie pentru ce chestii grozave pleacă în America, chestii în care m-ar putea băga şi pe mine.)

Rămas în mijlocul străzii (aproape să fie călcat de o brişcă veche cu un cal costeliv) se uită după mister Harry: „În America e de noi" a zis. Ah, America… Şi, într-o clipă, prăvăliile de pe amândouă trotuarele – chiar cele cu un cât deasupra – i se par vechi, micuţe, caraghioase. (Ah, zgârie-norii din New York!) Copăceii de aici, de pe marginea trotuarelor, sunt piperniciţi şi golaşi; oamenii se târăsc ca viermii; briştele hodorogite, parcă s-ar târî şi ele. Da, ar putea s-o lase pe Evelina, şi pe colonel, şi magazinul, şi tot laşul ăsta nenorocit, şi să plece în America. Poţi să găseşti o americancă bogată, cu nişte dolari, mamă, mamă!

Deodată se dezmeticeşte: Sunt nebun! Să las vrabia din mână…? Şi-apoi „mister Harry" zice că mă ia el gratis. E semn rău: dacă un pezevenghi îţi dă ceva gratis, înseamnă că o să te coste cât nu eşti în stare să plăteşti. Adică dacă un „mister Harry" este filantrop cu cineva şi îl „ajută", înseamnă că şi-l ia slugă pe viaţă şi-l lasă fără izmene. Şi-apoi, vorba ceea, mă cheamă pentru că *întâmplător* m-a întâlnit. Dacă nu mă întâlnea? Şi, dacă te gândeşti bine, cred că e adevărată vorba auzită la ceainăria „La Iţic cel bun" din Podoleni: „New York-ul nu

este altceva decât un Podoleni mai mare”. Aşa că n-am decât să fac din Iaşi un New York pentru mine. Şi poate că nici nu e frumos s-o părăsesc pe Evelinica, dacă n-am interes. Mai ales că o iubesc. Parcă ce, nu pot să fiu, aici, la Iaşi. la fel de tare şi mare ca la New York? Şi, deodată, i-a fulgerat prin minte – ca într-un vârtej – câte combinaţii se pot face aici, în legătură cu „industria grafică şi confecţiuni din hârtie şi editură şi altele”, de care a vorbit cu colonelul şi s-a gândit şi singur. Bun! Va să zică a doua sau a treia zi după inaugurarea magazinului, plecăm la Brăila-Galaţi să cumpărăm nişte maşini de care am auzit că se găsesc acolo. Apoi, de la Brăila, în alte oraşe: să suflăm instalaţii întregi oriunde găsim. Şi la Craiova se găsesc multe maşini, la „Ramuri”, şi la Botoşani există ceva maşini, la unul Seidman şi sunt şi la Fălticeni. Şi de ce să nu-i suflăm ceva maşini chiar unchiului Marcu? Şi de ce să nu avem curajul să vedem ce se găseşte şi în Bucureşti?! Colonelul are putere. Ehehe, cine-i frumos, dar eu sunt deştept că am făcut combinaţia cu dumnealui, care poate să-i silească şi pe cei mari să vândă. Între timp găsim şi la căcăţei mici, nişte maşini să te lingi pe degete. Că ce au nevoie meseriaşii mici să existe? Le cumpărăm maşinile şi ei n-au decât să vină ca lucrători la noi, dacă sunt lucrători buni şi au putere să muncească. Şi dacă sunt hodorogi bătrâni, la reformă cu ei, la lada cu gunoi, la cimitir… Cum e unul Eskenazy din Craiova, de care am auzit că are o maşină de liniatură mecanică *el*, *el*, şi cum e unul „La Tudor Vladimirescu”, din Bucureşti. Trântim, va să zică, o fabrică, domnule, că vine şi „Socec”, şi „Naţia Românească”, şi „Cartea Românească” şi face cartel cu tine, să te roage adică ei pe tine… Aşa că facem din Iaşi şi Bucureşti, un New York! Şi când o fi să mă duc în America, o să mă duc, nu cum zicea mister Harry, ca să mă protejeze soarta *lui*, şi să mă ia el ca pe un holodronţ, cu un singur schimb de rufe. O să plec de aici pe contul sorţii *mele*, şi atunci o să fiu, cum dracu’ le zice miliardarilor de acolo… A, da, *trustman*!

Şi, călcând vârtos, a luat-o spre Banca Moldova.

*

În drum de la bancă spre zugravul de firme, s-a întâlnit, în faţa brasseriei „Bristol”, cu colonelul, căruia i-a împărtăşit planurile la care tocmai se gândise adineauri. Colonelul l-a poftit la o savarină. Cu ocazia asta Smochinescu s-a bucurat să afle că domnul profesor va fi poate şi domnia-sa personal la inaugurare, cu condiţia ca între băuturi să fie şi nişte *bronfân* iar la gustări nişte ştiucă umplută, foarte piperată.

Reproducând exact zâmbetul domnului profesor, colonelul a redat cu micul şi picantul defect de vorbire al domnului profesor, cele spuse de domnia sa:

— Ştiuca umplută e singurul din lucrurile bune pe care îl mai pot consuma *complet* de la zidofcuţe.

Dar pe Smochinescu îl interesa dacă domnul colonel a vorbit sau nu cu domnul profesor şi în chestia unchiului Marcu.

— Da, am vorbit, dar zicea că devastarea unei singure întreprinderi evreieşti nu merge. Se cheamă că e o răzbunare personală, sau un act de huliganism, sau chiar jaf. Şi nu e moral, şi nu e politic! Când devastarea se face, însă, angro, înseamnă patriotism şi principiu politic. Şi domnul profesor nu lucrează decât pe patriotism şi pe principiu politic.

S-a întrerupt brusc, dându-şi seama că a uitat că se găseşte în faţa unui simplu negustor şmecher, dar om mediocru. I se păruse, pesemne, că e în continuare de convorbire cu domnul profesor, nemaiştiind dacă axiomele rostite acum sunt toate ale sale, sau unele ale profesorului. Sau poate că vorbise pentru sine însuşi, pentru – cum îi plăcea să-şi spună – „exerciţiu de gimnastică mintală”, aşa cum exersa muzica. Sau nu cumva a vorbit aşa pentru că e bine dispus şi a avut chef să-l ia peste picior?

— Da, da. Ce rost are să-ţi spun toate astea, pe care desigur că nici nu le înţelegi.

Avramuţ a fost sincer şi a mărturisit:

— De ce să mint? Chiar n-am înţeles. Însă am înţeles că chestia cu unchiul Marcu Moise nu se poate face deocamdată. Păcat. Dar nu-i aşa: *deocamdată*?

Colonelul l-a asigurat că odată cu încheierea anului studenţesc, studenţii au să facă oricum iar niţel bairam cu casele, cu prăvăliile şi cu bărbile evreieşti, aşa că atunci o să se rezolve şi chestia cu unchiul Marcu:

— Da, da. O să se aranjeze ca să fie niţică treabă şi la Podoleni. Cu ocazia asta o să aprindem orăşelul – adică numai străzile pe unde stau ai dumneavoastră.

Vezi, asta nu-i place lui Avramuţ:

— Nu, domnu' colonel, asta nu. Unchiul Marcu e asigurat grozav, ştiţi, chiar pentru atunci când e nevoie să-şi facă singur incendiu. Asta înseamnă că-i facem un bine: o să ia asigurarea, da ştiţi, asigurare nu glumă. Că ştiţi cum se aranjează lichidarea la un incendiu! Vine o sărăcie de cabţoman „lichidator" din partea societăţii. Ei, îl ungi şi – vorba ceea – ai obţinut pentru *mardalâcul* ars, bănet ca pentru marfă *el*, *el*. Care negustor nu e pregătit pentru aşa ceva? Desigur că ştiţi că mereu arde la Galaţi, la armenii ăia textilişti. La Bucureşti n-a ars de curând la tăbăcăria aia grozavă „Panaitescu şi Alexandrescu" şi la depozitele „Haimsohn & Lucescu"?

Colonelul l-a liniştit:

— Las că există experienţă în chestia asta, că s-au dat foc la atâtea orăşele şi târguşoare evreieşti. Arde numai ce vrem noi, adică gospodăriile calicilor, neasigurate. Întreprinderile ca Marcu Moise, asigurate pentru incendiu, rămân neatinse. Ele sunt însă *devastate*. Dacă e cazul. Adică – aşa cum vrei matale – fără să ia asigurare. Îl ruinăm adică pe stăpânul lor. Cum ziceam – unde e cazul.

Smochinescu a rămas o clipă pe gânduri, apoi a zis cu tristeţe:

— Nu, nu e bine, domnule colonel. Nu-l cunoaşteţi pe unchiul Marcu. E un bandit şi jumătate. O să vedeţi că chiar dacă e numai devastat, cum ziceţi, el o să-şi încaseze

asigurarea ca de incendiu, că face el să pară că şi la el a fost foc.

— Ei şi? Chiar dacă încasează banii, mai poate el să refacă aşa repede atelierele, fabrica?

— Nu, dar poate să pună din nou pe picioare depozitul şi să ne concureze…

Colonelul l-a liniştit:

— Bine. Atunci nu incendiem deocamdată orăşelul. Facem numai pogrom de devastări. Dar ştii, în lege: să se aleagă praful de tot ce este jidănesc şi, cu ocazia asta, mai vede Marcu Moise depozit când îmi văd eu ceafa.

Smochinescu e încântat: Aşa da!

— Bine, da, e bine aşa: pogrom de devastare, ştiţi angro…

Rămas iar pe gânduri o clipă, a spus din nou, trist:

— Vă spun cinstit, domnule colonel, că mă supără că pogromul şi devastările din Podoleni au să fie aşa târziu, adică *după* ce banditul de unchiul Marcu o să-şi facă sezonul. Că, ştiţi, pentru angrosişti sezonul este…

Colonelul nu-l mai ascultă, căci nici nu-i spusese tot adevărul aflat de la profesor. De altfel ce rost are să stea de vorbă cu un Smochinescu altceva decât ceea ce îl interesează pe acesta direct? Nu l-a informat de pildă că domnul profesor îi spusese, că chiar peste câteva zile urmau să aibă loc nişte excese antisemite cu pogromuri şi incendieri de orăşele, excese bine regizate de guvernul generalului Averescu, venit recent la putere având în portofoliul prezidenţial reţeta infailibilă a începerii cu diversiunea antisemită, căci avea probleme grave interne, pe care nu le putea rezolva. A făcut până acum tot ce a putut: 1) o coaliţie cu puternice forţe bancaro-politice; 2) l-a îmbarcat în guvern pe caraghiosul acela burtos, „mare avocat”, Trancu-Iaşi, din Galaţi, care şi-a plătit la ziare o faimă de om cică simpatizant al „muncii şi ocrotirilor sociale”. În consens cu restul guvernului, l-a îmbarcat pentru ameţirea muncitorilor, şeful întrebuinţând, însă, în acelaşi timp, prin ministrul de interne, împotriva

muncitorilor, metode de „mână forte”. Dar „bestiile roşii” – cum sunt numiţi în manifeste ale guvernului muncitorii orientaţi de comunişti – adică de maximaliştii noştri – s-au întărit şi se întăresc mereu, şi deşi nu sunt mulţi, reprezintă o forţă, şi, ceea ce e mai grav, organizează prin sindicate – care sunt sub influenţa lor – greve una după alta, unele masive, nu glumă, altele mai mult demonstrative, toate, însă, obţinând nu numai succese profesionale imediate, cum ar fi mărirea salariilor, repaus duminical, ore mai puţine de muncă, reprimirea unor muncitori concediaţi, protecţia muncii (mai ales pentru femei şi copii), ci obţinând succese *politice*. Dar ei nu se mulţumesc nici cu asta, ci îi ţin pe muncitori într-o permanentă stare de efervescenţă. Şi colonelul îşi aminteşte ceea ce i-a spus domnul profesor: „Tu, Ghiţă, ca ofiţer ce eşti, ai să înţelegi uşor ce înseamnă tactica asta a lor de hărţuire, că cea mai bună tactică este permanenta stare ofensivă. Guvernul îi arestează şi are iluzia că stăpâneşte ţara, dar dacă te uiţi bine, vezi că de fapt dumnealor te hărţuiesc, şi, ca mâine, pun mâna pe putere. Căci ei, deşi sunt, cum am spus, o mână de oameni, au la spatele lor *toată* muncitorimea şi ca mâine sunt puhoi organizat”.

Şi îşi aminteşte că domnul profesor i-a demonstrat pe viu (ba a făcut chiar una din butadele sale): „Îţi demonstrez pe viu, adică cu peste o sută de cadavre, măi Bujorel, că deşi acum un an şi ceva – în acel mijloc de decembrie 1918, când s-a tras în ei ca în brânză, căci avuseseră o grevă masivă la tipografii – adică în branşa ta cea nouă, Bujorel – aşadar cu toate că au lăsat în faţa Teatrului Naţional din Bucureşti peste o sută de morţi, ca să nu mai vorbim de răniţi şi de sutele şi miile de arestaţi, forţa lor a înviat sporită, căci ei învie mereu, ca pasărea Phoenix, şi când crezi mai bine că i-ai lichidat, îţi dai seama că sunt pe undeva, în aer, ca nişte duhuri, sau sunt subpământean, ca apa care te va inunda şi îneca într-o zi sau într-o noapte, fără de scăpare”.

Dar cel puţin l-a liniştit: „Aşa cum era în răscoala din 1907, când – de frică să nu fie răsturnată toată ordinea socială – partidele au făcut, cu toate certurile dintre ieile pentru caşcavalul puterii, un armistiţiu pe cadavrele răsculaţilor, la fel acum, în faţa resuscitării şi întăririi mişcării socialiste – că pot zice suntem într-o fază prerevoluţionară – partidele, tot în consens, au creat în sânul mişcării socialiste, disensiuni şi diversiuni”.

El, colonelul, nu voia să-l întrerupă pe domnul profesor în informaţiile pe care acesta i le dădea, deşi ştia şi cele ce-i spusese până acum şi bănuia şi ceea ce avea să urmeze, şi anume că baza, adică speranţa cea mare, este că guvernul – şi Siguranţa Statului – protejează şi sprijină curentul „legalist” din mişcarea socialistă. Activitatea conducătorilor acestui curent este cu atât mai uşoară, cu cât conducătorii curentului bolşevic sunt mai toţi şi mai tot timpul, în închisori.

Totuşi îşi dă seama că neactivând politiceşte şi încă pe prim-plan – ca domnul profesor – nu ştie foarte multe. De aceea l-a ascultat cu interes şi a aflat o mulţime de lucruri, care, în noua sa calitate de industriaş şi comerciant, şi chiar în general, ca om de ordine, îl interesează teribil:

„De pildă, la congresul sau conferinţa din mai, anul trecut, a partidului socialist – ăsta legalist – s-a adoptat un program în care se arată că partidul – să te strici de râs, măi Bujorel * – aşteaptă întronarea *de la sine* a ordinii socialiste – adică *nu luptă* pentru cucerirea acestei alcătuiri socialiste, ci *o aşteaptă*. Şi aşteaptă ca «această ordine să se desemneze în însăşi societatea burgheză, printr-o înnoire adâncă a cadrelor şi a aşezămintelor». Aşa scrie – e textul exact al «hotărârii» acelui congres. În realitate, însă – a precizat profesorul – acest text a fost redactat cu ajutorul Siguranţei şi cu cel al conducerii «legaliste» a partidului socialist, aşa cum, la fel, s-a votat o moţiune, în care mieii îşi pun soarta în colţii lupului, o moţiune care, adică, promite muncitorilor că societatea

socialistă se va instaura la Sf. Aşteaptă, de vreme ce însăşi societatea burgheză va «desemna» propriul ei deces şi anume «printr-o adâncă înnoire a cadrelor şi aşezămintelor», hahaha! Şi ca să vezi, măi Bujorel, că o mână spală pe alta şi amândouă mânjesc obrazul *bonzilor*, stai să-ţi arăt copia după un act secret, pe care, cum vezi, îl ţin în casa de fier. Na, citeşte. E copia unei circulări a Siguranţei Statului: «Executarea instrucţiunilor de faţă nu trebuie să se transforme într-o acţiune de prigonire împotriva oricărui socialist sau organizaţii socialiste. În rândurile socialiştilor se găsesc foarte mulţi socialişti, minimalişti, de ordine, care vă pot ajuta în acţiunea dumneavoastră, dacă veţi şti să stabiliţi legături *personale* cu ei şi le veţi întreţine în mod *discret*, pentru a nu fi compromişi în ochii tovarăşilor lor. Serviciile de Siguranţă din Bucureşti, Galaţi şi Iaşi şi prefecturile de poliţie *cunosc pe aceşti socialişti*.» Şi na, măi Bujorel, citeşte şi numele lor: sunt bonzi din Ardeal şi bonzi din regat…”

Luându-i apoi dosarul de sub ochi şi, depunându-l la loc în casa de fier, domnul profesor a încheiat:

„Cu toate acestea, Bujorel nepoate, oricât sunt de bune metodele acestea disensioniste şi diversioniste – pe care celelalte partide le socotesc, alături de închisori, pluton de execuţie etc. etc. pilula Pink împotriva muncitorilor – după mine adevărata pilulă Pink este antisemitismul. Cu condiţia, se înţelege, să nu scapi hăţurile din mână, adică măturoiul uceniculuivrăjitor să nu devină stăpânul stăpânului, căci, începi cu un pogrom, ca să eviţi o revoluţie, şi te trezeşti că n-ai evitat-o. Dimpotrivă. Afară de cazurile fericite, când pogromul avortează revoluţia”.

S-a întrerupt o clipă şi a conchis: „Şi, pentru că tu ai o problemuţă cât problema unei bătături, şi anume, ca asociatul tău să scape de concurentul din

Podoleni, tte asigur din nou că, în cadrul unui mic pogrom semiangro, apropiat, când vom avea de slobozit studenţimea pe ţară, căci vor fi de contracarat nişte

«chestiuni arzătoare», Avramuţul tău va fi satisfăcut”.

Desigur că în convorbirea cu Avramuţ, colonelul nu i-a comunicat toate acestea, ci, acum, la ieşirea din braserie, îi repetă asigurarea:

— Fii liniştit, domnule, vom scăpa de concurentul din Podoleni!

Şi încheie:

— Va să zică pleci în provincie după maşini. Ai *plein pouvoir*, adică mână liberă să închei orice cumpărare, şi cred că ai să fii corect. Am să-ţi dau pentru fiecare oraş câte o scrisoare de recomandaţie către o persoană oficială. Pleci, va să zică, investit cu nişte sesamuri straşnice!

Avramuţ l-a privit puţin speriat:

— Ce-i aia „investit” şi „sesam”?

Colonelul i-a explicat că „investit” înseamnă împuternicit. Iar în ce priveşte „sesam”, i-a povestit pe scurt legenda sau basmul cu acel magic „Sesam, deschide-te”, cu care puteai să deschizi toate uşile şi porţile…

— Ai înţeles: capeţi nişte hârtii de la Siguranţa Statului, de aici. Cu aceste hârtii, dacă vreun atelieraş sau chiar atelier care are maşinile de care avem nevoie face greutăţi, intră în funcţiune autorităţile poliţieneşti din localitatea respectivă, autorităţi care descoperă că în acel atelier s-au tipărit – iar dacă nu-i tipografie, s-au păstrat – nişte manifeste subversive, sau s-au broşat nişte broşuri… Ştiu autorităţile ce au de făcut.

Acum merg tăcând amândoi – el, Avramuţ, însoţindu-l pe domnul colonel în sus, pe strada Lăpuşneanu. E ora prânzului, cu forfotă mare de oameni grăbiţi cu treburi, şi de lume care a ieşit la plimbare în sus, în jos, în sus, în jos… şi bărbaţi stând cu spatele la vitrine şi măsurând şi cântărind de la picioare în sus cuconiţele şi fetele care se plimbă.

Da, chestia cu sesamul îi place grozav: ocheşti repede o serie de maşini şi le cumperi pe nimic. Şi e bine că începem cu Brăila. Sunt acolo câteva tipografii şi e fabrica aceea mare de confecţii din hârtie. Că la Brăila am

neamurile cu care nu vreau să mă compromit? Ei şi? Cu atât mai bine. Dar ce, mă duc pe brânci la Brăila? Mă duc călare! O să trag la cel mai mare hotel! Şi ce-i dacă e şi cabţomanul de tata acolo? Parcă sunt obligat să mă văd cu el, ca să mă compromit?

— Am ajuns acasă, domnule Smochinescu. Va să zică, imediat după inaugurare pleci la Brăila-Galaţi pentru o zi-două, şi faci cumpărăturile. Poate că îi telegrafiem din timp şi lui Gheza să plece direct din Oradea acolo. Şi sunt de acord să pleci şi cu Flux-ul dumitale roşcovan. Între timp am eu grijă aici, ca pentru sectorul nostru industrial să punem mâna pe localul acela mare de şcoală, rămas de roşu, la începutul şoselei naţionale. L-ai văzut?

— Nu, nu l-am văzut, domnu' colonel.

— E ceva croit parcă anume. Trebuia să fie un liceu internat şi a rămas neterminat la izbucnirea războiului.

Pe cât l-a bucurat vestea cu localul şcolii, pe atât l-a pus pe gânduri cuvântul „izbucnirea războiului". Ce facem dacă izbucneşte iar? Căci parcă e în aer ceva că poţi zice că războiul nici nu s-a terminat cu adevărat. Ce ne facem dacă izbucneşte războiul înainte de începerea şcolilor şi pierd sezonul şcolar? Rău, căci pentru o firmă en gros sezonul şcolar nu începe abia când se deschid şcolile, prin septembrie. Angrosistul vinde detailistului marfa cu mult înainte.

Deodată şi-a amintit că războaiele izbucnesc de obicei prin iulie-august, aşa că iar nu e bine, căci apuci să dai mărfuri pe credit şi rămâi cu banii în aer. Şi ce te faci dacă se rechiziţionează de pe acum localurile şcolilor pentru spitale şi ni se ia pentru spital şi localul şcolii pe care l-a ochit domnu' colonel pentru tipografie, cartonaje şi confecţiuni din hârtie?

— Ce-ai rămas aşa pe gânduri, domnule Smochinescu? Nu-ţi convine localul?

— Ba da. Eu la altceva mă gândesc.

Şi i-a spus la ce se gândeşte. Dar a adăugat îndată:

— Să ştiţi că n-am dreptate. Păi dacă o să fie aşa, o să

fie şi mai bine. Război înseamnă scumpirea mărfurilor. Noi îndopăm de pe acum depozitele noastre, nu vindem deocamdată, şi ce nu se vinde se scumpeşte. Câştigăm adică la ce *nu* vindem. Nu?

Admirativ, colonelul îi zice:

— Măi, domnule Smochinescu, n-ai făcut şcoala comercială ca mine, dar văd că eşti economist.

El, speriat:

— Ce sunt?

— Nu ţi-am spus ceva de insultă. Mă bucură că ştii şi dumneata că nici dacă e pace nu-i rău, dar ştii că n-o să ne strice nici dacă e iar război şi câştigăm la mărfurile care nu se vând.

S-au despărţit, şi Feighenbaum s-a dus şi mai bucuros la zugravul de firme, să vadă dacă firma comandată a ieşit frumoasă, şi să ceară să mai fie făcute nişte modificări: schimbarea numelui şi o fotografie în formă de coroană.

—

Oare mulţumirea în urma celor vorbite cu colonelul face ca firma să-i pară grozav de frumoasă? Nu, nu frumoasă e; e altceva, ceva – cum să spună – ceva care îi dă aceeaşi mândrie pe care a avut-o când s-a văzut la gazetă, în *Fulgerul*, cel mai citit din cele două ziare zilnice, locale, cu fotografia dată chiar de el şi, mai ales, când a citit vorbele alea nemaipomenite:

„În curând simpaticul nostru concetăţean, domnul A. Feighenbaum, va deschide pe strada Ştefan cel Mare, colţ cu strada Costache Negri, o mare întreprindere de papetărie, mărunţişuri şi articole de Gablonz. Oraşul nostru se va îmbogăţi cu o întreprindere binevenită. Urăm simpaticului domn A. Feighenbaum: vivat, crescat, floreat!”

Iar când domnul redactor – cât e el de golan, cu hainele alea ponosite de pe el – i-a explicat ce înseamnă cuvintele acelea „pe latineşte, o limbă tare veche, care se întrebuinţează numai pentru oameni mari, adică pentru

regi, miniştri, profesori universitari, atunci când îi sărbătoreşti, şi se mai întrebuinţează în biserici la slujbe, şi în farmacii la medicamente fine”, el a plătit atât cât i-a spus golanul că face măsurătoarea pe care a făcut-o cu un fel de centimetru ciudat, scurt, din carton, pe care l-a pus de-a latul pe ziar, peste două cioturi de coloană.

Cu toate că vorbele acelea aşa frumoase din ziar erau comandate şi plătite de el, l-au făcut să fie mândru. „Ia te uită ce se scrie despre mine, domnule!” Când a văzut, însă, tipărit jos, într-un colţ al anunţului, un număr, „47”, pe care domnul rabin Lilienduft (care, ca om învăţat, ştie toate) i l-a explicat, s-a necăjit tare rău. „E numărul chitanţei cu care s-a plătit la gazetă fotografia şi ceea ce e scris”, i-a zis eminenţa sa. Va să zică toată lumea o să ştie că a plătit ca să fie lăudat. Dar, şi-a spus îndată, nu e toată lumea aşa învăţată ca domnul rabin, să ştie că numărul 47 înseamnă că ţi-ai plătit singur lauda. Şi asta este cel mai important lucru: să nu ştie altul, ci numai tu, că plăteşti ca să te vorbească de bine la gazetă. Chiar domnul Lilienduft i-a explicat că a fost un prost omul acela din istorie care a spus că nu interesează ce ştiu alţii despre tine, ci ceea ce ştie cugetul tău propriu. Da, da, are dreptate domnul Lilienduft: interesează ce eşti în stare să faci ca lumea să creadă în interesul tău. Da, important este că lumea te vede lăudat şi cu poză la gazetă, şi crede! Ba chiar tu însuţi uiţi de numărul „47”, uiţi că ai plătit, uiţi chiar că ştiai dinainte – căci ţi s-a citit – ce o să fie tipărit la gazetă, şi acum stai mirat şi mândru, şi citeşti, o dată, şi încă o dată, şi chiar îţi face plăcere: „simpaticul nostru concetăţean”, „mare întreprindere”. Mai ales că tot domnul rabin ţi-a spus că de cele mai multe ori şi ceea ce se scrie bine despre mulţi oameni mari, chiar despre conu Georgel, sau despre domnul Wachtel şi despre scriitori şi artişti, şi alţi oameni mari, este văzut de ei înainte de apare. Şi, dacă nu le place, prefac ce e scris. Şi de multe ori scriu chiar ei totul. Şi nu se tipăreşte pe ultima pagină, şi nu are număr de chitanţă, pentru că nici nu e plătit.

Adică nu e plătit cu bani. Este din prietenie, sau de frică, sau cu socoteli pentru cine ştie ce câştig din partea ălora de la gazetă, aşa că oamenii ăştia mari, despre care e vorba acolo, se ciorovăiesc cu gazeta pentru câte o vorbă sau pentru mărimea literei şi a fotografiei, şi pentru locul unde trebuie să fie pus în gazetă şi cu ce literă. Asta dacă ziarul nu este chiar al lor, sau al partidului în care sunt ei, şi partidul e la putere. Atunci nu te mai ciorovăieşti. Dai ordin!

Deci în faţa firmei sale nu mai e ruşinat, la amintirea anunţului din ziar, ci, dimpotrivă, mândru şi satisfăcut. Totuşi – ciudat – retrăieşte momentul în care şi-a văzut reclama în gazetă, căci atunci a fost trecut de un fior: din greşeală, reclama a apărut într-un chenar niţel mai gros – aproape ca anunţurile pentru morţi. Acum, stând în faţa firmei şi amintindu-şi sperietura din faţa reclamei cu chenar negru, îşi aminteşte, din senin (de ce oare?), de o vizită la cimitirul din Podoleni, unde l-a luat unchiul Marcu. Acolo, unchiul Marcu i-a arătat pe aleea principală, un mormânt şi un monument nemaipomenit şi i-a zis, mândru şi fericit: „Uite, aici o să fiu eu îngropat”.

Era un monument dublu, înalt, lat, din marmură neagră – comandat tocmai la Viena şi adus într-un vagon în care era o comandă de plăcuţe de piatră, condeie şi peniţe marca „Brause” şi „Karl Kuhn” – tot din Viena. Monumentul a fost inaugurat nici două luni după ce soţia lui – mult mai tânără decât el – s-a spânzurat, nu se ştie de ce. (Adică se spunea că din cauza unei servitoare, Surale, căreia unchiul Marcu i-a făcut un copil, care de altfel nici n-a apucat să fie născut căci scârba de servitoare s-a omorât de ruşine, aşa că lumea bună din Podoleni era scandalizată: auzi, pentru o simplă servitoare – mai ales că era evreică, de a noastră – să te spânzuri! Nu-i demn! Unde mai pui că Marcu Moise doar a scăpat şi de ea şi de copil!) Pe partea de monument a mătuşii, sub numele şi ziua naşterii şi a morţii, era o poezie pe nemţeşte, compusă de un poet din cei pe care la Viena îl au toţi fabricanţii de

monumente pentru morminte:

Meiner innigst geliebten Seitetis ihres ewig betrübten Treuen Gatten Stolz seiner Ehrenthaten.[12]

Pe partea de monument rămasă pentru unchiul Marcu, era scris totul, afară de ziua morţii, erau scrise adică poezia, data naşterii şi nişte laude că a fost mare comerciant şi industriaş. Până şi fotografia – în culori – era pusă sub un fel de sticlă „garantat cincizeci de ani”. Unchiul Marcu zicea că un evreu bogat trebuie să-şi asigure din timp mormântul într-un loc central, şi să-şi pună şi monumentul, căci comunitatea este în stare să te îngroape lângă gard, printre calici, şi rămâi şi fără piatră, ca un câine. Sau dacă se găseşte cineva, vreun neam, să-ţi pună piatră, cine ştie ce o să scrie acolo.

— Aşa, însă, ia te uită, Avramuţ, ce monument, ce poezie, şi ce fotografie mi-am îngrijit! Şi ce reuşit sunt pe fotografie! în mormânt, peste o sută douăzeci de ani, o să fiu niţel schimbat, dar ce-are a face? Mai bine ia citeşte ce frumos scrie despre mine. La Viena s-a compus. A costat bani frumoşi, dar face.

Şi l-a pus să citească poezia cu glas tare, ca s-o mai audă.

E adevărat, el, Avramuţ, a citit greu, că era nemţeşte, dar tot a înţeles acolo unde semăna cu evreieşte:

Hier în cwiger Ruhe runt Ein Grosshăndler în Ehre geweint. Vor ihn sich jedweder zient den Hut Marcu Moise în Ehre în aller Ewigkeit.[13]

Unchiul Marcu i-a spus, mândru:

— Aşa-i, măi Avramuţ, că e mai frumos chiar decât poezia aia din care am tipărit tapete de perete pe care le vând angro? Se compară? O ţii minte:

Cui îi dai pe datorie Nu-l mai vezi în prăvălie. N-ai nici marjă, n-ai nici bani, Ba mai capeţi şi duşmani.

12 Celei din inimă iubită De către în veci neconsolatul, Sincerul ei soţ, Cel mîndru de faptele sale de onoare.

13 Aici odihneşte spre odihnă veşnică Un mare angrosist sfinţit în cinste. In faţa lui oricine îşi scoate pălăria, Marcu Moise în onor pentru eternitate.

Şi e mai frumos chiar decât aia cu filosofie pentru restaurante, cârciumi şi bodegi:

Dacă bei, mori; Dacă nu bei, tot mori. De aceea, muritorule, bea în cârciuma mea.

Şi a încheiat, mândru:

— Unde mai pui că asta de pe mormântul meu e pe nemţeşte, nu ca alea de pe tapete, care sunt în româneşte.

Atât deasupra poeziei de pe monumentul mătuşii Betty, cât şi deasupra celei a unchiului Marcu era un text ebraic, căci e bine să fie şi în limba sfântă, pe care el, Avramuţ, l-a citit greu şi nu l-a înţeles de loc. Unchiul Marcu, însă, a scos din port-vizit traducerea şi a citit-o: Să-ţi citesc întâi pe aia pentru Betty, că, dacă s-a spânzurat, merită, săraca, cinstea asta:

„Aici odihneşte în pace eternă, Basie bas Menaşe Goldstein, adică Basie a lui Menaşe Goldstein, femeie cuvioasă, cucernică, mult iubită şi respectată de soţul ei, Marcu Moise, cel în veci nemângâiat. S-a născut la 8 Heswan 5652, a decedat în ziua de Roshodes Thamuz 5679”.

Pentru el însuşi a cerut să fie săpată *şi* traducerea, pentru ca toată lumea care vine la cimitir să înţeleagă ce se spune despre el până şi în limba sfântă ebraică a Bibliei, nu numai într-o poezie nemţească:

„Aici odihneşte pentru veci Omid de acţiune şi de bine reb Mordhă Moişă Magasinul «La Hora Ţărănească, Născut la 5 Tiştei 5636 Decedat în ziua de…”

— Ai văzut, Avramuţ, ce zice de mine: „Omul de acţiune şi de bine, adică filantrop”.

Deodată s-a încruntat şi a dat la o parte nişte mărăciniş care acoperea o parte din frazele în traducere, că se vedea numai ştie pentru veciţiune şi de bine oişă asinul «La Hora Ţărănească»

şi a răcnit:

— Eu plătesc la comunitate o taxă ca să-mi fie îngrijit mormântul şi, uite!… mama lui de intendent!

Dându-şi seama că prin înjurătura asta în faţa

propriului mormânt şi-a profanat memoria, s-a răstit:

— Eu am zis de mult că mormintele noastre trebuie să fie îngrijite de oameni sfinţi – chiar de rabini – că, uite, scârbele de intendenţi te fac să înjuri de mamă la cimitir. O să cer să-l dea afară.

Pentru că Avramuţ şi-a amintit toate astea în faţa firmei – la zugrav – şi pentru că şi-a amintit şi de fotografia unchiului de pe piatra de mormânt, şi de propria sa fotografie din anunţul din *Fulgerul*, se gândeşte să ceară zugravului ca chipul pe care vrea să-l aibă pictat pe firmă să fie după fotografia pe care a dat-o la ziar. Şi se miră că nu s-a gândit de la început să aibă – ca atâţia negustori – fotografia pe firmă.

— Vreau, domnule maistru (a auzit că i se zice „maestre”), să-mi faci până spre seară pe firmă bustul ăsta. (Şi scoate fotografia din port-vizit.) Dar în culori! Naturale!

Deodată observă că parcă bleu-pal-ul fondului pe care sunt scrise literele cu alb nu e chiar „nuanţa C tafta”, aşa cum i-a dat-o zugravului ca model, ci e ceva mai închis, cam între nuanţa şi E. Observă, de asemenea, că la chenarul tricolor, culorile sunt cam stinse, nu în nuanţa în care e reagul României, şi nu sunt linii drepte, ci ondulate.

El, când a comandat firma, i-a spus domnului Raoul van Mestry:

— Vreau literă albă pe fond bleu-pal, ca să fie tricolorul alb-albastru, al nostru, al evreilor, dar vreau şi un chenar roş-galben-albastru, ca să am şi tricolorul românesc.

Şi i-a spus şi de ce vrea tricolorul românesc:

— Eşti, vorba ceea, patriot evreu, dar şi patriot român. Că trebuie să fim! mai ales, că se zice că acum, după războiul ăsta, n-o să mai fie ca după cel din 1877 şi din 1913, când ni s-a spus că o să fim împământeniţi şi n-am fost. Acum se zice că chiar o să căpătăm drepturile. Ei, şi dacă o să avem drept de vot, avem datorii şi mai mari decât până acum, adică decât datoria să facem armată şi

să plătim impozitele. Acum avem datoria să ne arătăm că suntem patrioţi, ca în chestia cu tricolorul de firmă.

Domnul Raoul van Mestry, care iscăleşte van Mestry (cunoscut în tot oraşul ca „artist în branşa zugrav de firme” – căci în tinereţe a vrut să fie pictor şi a şi încercat chiar să înveţe arta asta) – a găsit ideea domnului Feighenbaum excelentă şi s-a gândit să o propună, de acum încolo, tuturor clienţilor evrei care îi vor comanda firme. Să armonizeze şi ei patriotismul evreiesc cu cel românesc: o să facă adică firmele cu literă albă pe fond albastru, ca să aibă bicolorul alb-albastru, simbolul steagului evreiesc, şi în acelaşi timp el o să le picteze un chenar tricolor, deşi aşa ceva era în contradicţie totală cu idealul etico-politic al tinereţii sale. În tinereţe, idealul său a fost unul de înfrăţire şi contopire a popoarelor prin vegetarianism şi pictură! încercând să creeze o mişcare în direcţia asta, a fost expulzat din ţară, ca „periculos anarhist”. Ajuns în Olanda, unde s-a hotărât să înveţe pictura „la şcoala flamandă” – la sursă – s-a trezit pastor predicator al unei secte religioase, pentru că o doamnă nu tocmai tânără din înalta societate, pe care a văzut-o la o expoziţie, i-a spus că chipul lui de efeb şi totul, totul din el, l-a predestinat pentru rolul de tânăr pastor-predicator: era înalt, zvelt, cu obrajii uşor dolofani, dar de culoarea pergamentului, avea un nas acvilin, ochi albaştri şi buze subţiri, iar de la chelia enormă, care îi face fruntea imensă, porneau la spate nişte plete mari, sure încă de pe atunci, de prin 1895, când nu avea decât douăzeci şi doi de ani. Până şi glasul era de pastor-predicator: grav, dar în acelaşi timp uns cu un fel de dulceaţă lunecătoare. Mâinile le avea fine, cu degete lungi, şi mersul îi era solemn şi uşor plutitor şi săltat înainte. Singura contradicţie a predestinaţiei sale sacre, şi, mai ales, a legilor religiei din care făcea parte secta căreia i s-a dăruit, a adus-o în calea sa chiar acea doamnă din înalta societate, şi alte doamne tot nu tocmai tinere, care, toate parcă ar fi fost întruparea şarpelui din paradis. Dar ele nu-l ademeneau cu un simplu

măr, şi cu iarba paradisului drept pat, ci cu alcovuri, în care – sub pretextul chemării pentru sfat, binecuvântare şi spovedanie – îl sechestrau pur şi simplu pentru câte două-trei şi mai multe săptămâni, în care timp, dacă scopul pentru care l-au sechestrat nu-i făcea deosebită plăcere (oh, nu, nu scopul, ci întruparea lui nu tocmai tânără) în schimb, ceea ce s-ar putea numi rezultatele materiale cu care pleca, erau împărăteşti, că ar fi putut trăi din banii şi darurile primite zece vieţi. Dacă… dacă… Dar toate acestea aparţin unui trecut destul de îndepărtat ca să-ţi mai aminteşti şi să ai regrete sau nostalgii. Important este că e, de aproape un sfert de veac, din nou în patrie, fără a locui, însă, în Sodoma Capitalei – în care n-a mai vrut să se înapoieze atunci când i s-a ridicat expulzarea – ci se găseşte, iată. În acest patriarhal Iaşi, unde a revenit numai la o parte a idealului său, şi anume la artă, însă în sens mai larg decât simplă pictură. A încercat – cu bătălii şi intervenţii – să facă decoruri pentru Teatrul Naţional şi, nereuşind să obţină comenzi, a oferit să-i fie jucate nişte piese de teatru, pe care le-a scris în timp ce, frecventând culisele şi birourile teatrului, a înţeles că în fond nu e mare lucru – dacă trăieşti în preajma teatrului – să fii dramaturg.

Piesele (trei) nu i-au fost primite, ba conducerea l-a dus cu vorba până când el şi-a dat seama că în realitate vor să-i fure ideile din piese. Era gata să-i dea în judecată pentru plagiat, căci a recunoscut idei de ale sale în piese ce se jucau acolo. Nu i-a dat totuşi în judecată, deoarece un bun prieten i-a spus că nu are şanse să câştige: acele piese în care erau lucruri furate de la el fuseseră scrise – zicea prietenul – cu mult înainte de a se fi născut el. Ei şi? Ce-are a face? Cea mai bună dovadă că celor din conducerea teatrului le-a fost frică de dreptatea sa este că au vrut să-l îmbuneze, aşa că l-au primit de multe ori în figuraţie, spunându-i chiar: „n-ai nevoie, maestre, de grimă, de machiaj. Eşti o apariţie scenică ideală pentru anumite roluri”. (Spunându-i „maestre” s-au trădat că îl socotesc „maestru”, adică şi dramaturg şi pictor etc.) Şi

încă o dovadă că se temeau de el şi că, primindu-l în figuraţie, au urmărit să-i cumpere bunăvoinţa, pentru că se ştiau vinovaţi, o are în faptul că l-au sfătuit să se dedice exclusiv picturii, promiţându-i chiar să-i comande panouri cu litere speciale, prin care câteodată – pe lângă afişe – anunţau spectacolele. Ba, i-au acceptat ceea ce el condiţionase: să le iscălească. Mai mult decât atât: i-au amintit că şi Leonardo da Vinci, deşi era şi el geniu multilateral – inventator, poet, pictor etc. – a rămas totuşi celebru numai ca pictor şi nu ca poet sau – dacă ar fi fost – dramaturg. Şi, apropo de faptul că nu e de loc degradant pentru un pictor genial să lucreze şi altceva decât tablouri în ulei pe pânză sau – dacă ar fi fost cazul la Da Vinci – decoruri, i-au amintit că aşa cum un Raoul van Mestry lucrează simple litere pe panouri, tot Leonardo da Vinci a făcut şi simple fresce pe nişte pereţi şi chiar numai pe tavane. Dar degeaba l-au flatat ei, cu ceea ce spuneau – şi era just – în legătură cu el şi Leonardo da Vinci, şi degeaba i-au dat un aconto pentru nişte panouri, pe care ziceau că au să i le comande „când va fi cazul”, el tot se judecă pentru plagiat cu ei. Procesele se amână mereu, dar el nu se lasă: de ce i se fură ideile? Vezi, printre pictorii de firme e mai multă cinste: cu toate că nişte colegi de branşă au văzut alaltăieri firma, niciunul din ei nu va face (i-au promis) pe firme tricolorul românesc, sau cel alb-albastru, evreiesc. E drept că el i-a prevenit că va patenta această idee.

Numai că ideea cu tricolorul, el nu a realizat-o aşa cum a cerut clientul.

Îşi netezeşte şevelura sălbatică, de la spatele cheliei, îşi aşază lavaliera imensă, albastră cu picăţele albe, pe care o poartă şi la lucru, cu toate că e în cămaşă, cu mânecile suflecate şi cu gulerul răsfrânt, şi vrea să-i comunice:

— Ştiţi, domnule Feighenbaum…

— Pardon! Smochinescu! Că şi pentru asta am venit la dumneata. Ia notă: schimbi numele pe firmă.

Smochinescu, nu Feighenbaum. Va să zică nu numai că îmi faci portretul, dar îmi schimbi şi numele. Numele îl pui de două ori: o dată acolo unde e numele – ca firmă – şi o dată la portret. Deasupra portretului scrii, în oval, *Domnul proprietar*, iar sub portret, *Domnul Avramuţ Smochinescu*.

— Se face, se face! Dar apropo de tricolor. Cred că aţi observat ceva.

— Ce să observ? Observ că este o porcărie! Liniile sunt tremurate şi culoarea e ştearsă!

— Sunt jignit în arta mea. Cele trei culori sunt puţin ondulate şi pale, ca să pară curcubeu. O idee a mea!

Smochinescu se uită şi mai atent: da, culorile sunt spălăcite şi desenate ondulat şi tremurat, cum făcea el în clasa a doua primară, când la harta ţării desena Marea Neagră. Dar până să apuce să-şi arate iar nemulţumirea, maestrul Raoul a continuat:

— Am făcut să semene a curcubeu din două motive: unul de ordin mistic, şi altul de ordin simbolic.

Asta îi place domnului Smochinescu. Şi îşi zice: Dacă sunt vorbe aşa înalte – aproape ca cele cu care a încheiat ziaristul ăla reclama din *Fulgerul*, ba nu, sunt şi mai şi – înseamnă că chiar dacă tu nu le înţelegi, e un ceva înalt şi fin. Nu degeaba este Raoul ăsta un artist – nu te uiţi la el, ce plete are pornind de la chelie! Şi ce cravată! Şi chiar el tot?! De altfel, în viitor, când o să am o întreprindere mare de tot, o să-mi angajez un specialist pentru chestiile alea înalte şi fine, aşa cum am auzit că au şi ăia de la „Naţia Românească” şi ăia de la „Socec”, o să angajez adică pe un cineva pe care îl plăteşti să-ţi facă vitrinele, şi raioanele, şi biroul tău, şi chiar locuinţa, şi vila, unde totul este aranjat, cum se zice *el*, *el* şi *à la fonfe*. Specialiştii ăştia îţi aleg covoarele, tablourile, mobila, şi ei îţi scriu şi vorbele alea pe care trebuie să le spui, vorba ceea, când ai un banchet sau când pleci în străinătate. Să ai, adică – aşa cum au miniştrii şi chiar regii – un „secretar particular”. O clipă îi trece prin minte: să-l angajez chiar de pe acum pe domnul Raoul ăsta. Dar îşi dă seama că deocamdată nu are nevoie

de el. Când o să-mi fac firma la Bucureşti, în care o să am un *en detail* mare şi elegant, la fel ca andetaiul lui Socec-Lafayette, şi când o să-mi fac, tot la Bucureşti, locuinţă – „vilă” i se zice (sau palat). Totuşi, nu, n-o să-l iau nici atunci pe ăsta, că e prea impozant şi nu vreau să păţesc ce a păţit, se zice, bancherul ăla mare din Bucureşti, care era mititel şi sfrijit şi avea un secretar cam ca Raoul ăsta van Mestry. Când bancherul venea pentru prima oară în străinătate – unde i se anunţa sosirea cu secretarul, ca să li se rezerve două camere la hotel, era un caraghiozlâc: toţi îl luau pe secretar drept bancher, şi când nenorocitul de secretar se scuza şi spunea că celălalt, sfrijitul, e bancherul, oamenii râdeau cu respect de gluma reuşită: tot ce spune şi face un om bogat este reuşit. Ba nu, totuşi pe Raoul ăsta o să-l angajez. Aşa! E o plăcere să te ştii stăpân peste aşa o persoană cu aşa statură şi aşa un cap! Te simţi parcă şi mai tare şi mai sigur pe situaţie când poţi umili pe cineva în faţa căruia te simţi nu ştiu cum, micuţ.

Dar să-l auzim ce explică:

— Din punct de vedere mistic, curcubeul aduce noroc, iar ca simbol, e simbolul speranţei. Adică ne dă speranţa că… Desigur cunoaşteţi episodul biblic cu Arca lui Noe, când porumbelul cu ramura de măslin, care…

O dată lămurit, Smochinescu îl întrerupe:

— Gata! Ajunge cu savantlâcul. Dacă zici că aduce noroc, lasă să fie şi curcubeu. Dar şi tricolorul să fie tricolor. Că de aia te plătesc, să fii artist şi cu noroc pentru mine.

Se dă un pas înapoi, închide ochiul stâng şi priveşte atent. Da, îi place:

„LA HORA ROMÂNEASCĂ”.

depozit en-gros de papetărie, mărunţişuri şi articole de Gablonz A. FEIGHENBAUM (dar o să fie SMOCHINESCU) Fabricaţie proprie

Jassy (Roumanie) Reg.com. Nr. 55/1920

De încântat ce e, trage o înjurătură:

— Mama lui de tâmpit! (Tâmpitul e „mister Harry”.)

Auzi, să mă duc în America, peste mări şi ţări, când eu am America aici, America este acolo unde ai curcubeu cu speranţă şi cu prosperitate cum promite – din partea lui dumnezeu – eminenţa sa domnul rabin Lilienduft, că şi pe el îl plătesc, cum îl plătesc pe savantul ăsta de Raoul van Mestry.

Contemplând încă o dată firma şi imaginându-şi şi bustul său în oval, acolo sus, ca o coroană deasupra firmei – e trecut de un fior. Nu-şi dă seama de ce. Întâi i s-a părut că e din cauză că ovalul în care va fi pictat o să semene cu ovalul în care era fotografia unchiului Marcu pe mormântul pregătit acolo, în cimitirul pustiu din Podoleni. (Unchiul Marcu i-a spus atunci: „Las să fiu aici, să mă vadă lumea după ce voi fi murit. Am pus fotografia şi în cancelaria comunităţii. Ai văzut ce s-a scris acolo, sub fotografie: «generosul filantrop, pentru donaţiile făcute comunităţii». Când o fi să mor, las prin testament donaţii şi pentru spital sau altceva, sau poate numai pentru câteva paturi cu firmuliţe cu numele şi fotografia mea: «Donaţia Marcu Moise». Că nu se poate, măi Avramuţ, nu se poate ca după ce am trăit aşa bine pe lumea asta, să ne ducem pe lumea aialaltă de tot, fără să mai rămânem aici nu ştiu cum.”)

Dar nu – îşi dă bine seama – fiorul n-a venit de la amintirea acelei vizite cu unchiul Marcu la mormântul pregătit al acestuia, ci a venit, la amintirea subită – de ce şi de unde? – a privirii domnului colonel, acolo, în braserie – o privire ţâşnită ca din senin din ochii domnului colonel, o privire ca tăişul de cuţit, să juri că e privirea banditului de Răducanu când s-a certat cu nene Mişu şi i-a strigat: „O să vă căsăpim pe toţi, pe toţi o să vă căsăpim!” E adevărat, Horowitz i-a răspuns atunci frumos lui Răducanu: „Şi ce o să aveţi din asta? O să mă moşteniţi cu cele două fiice ca să le daţi dotă de măritat şi o să mă moşteniţi de soacră-mea bolnavă şi de o nevastă care n-are ce da de mâncare copiilor şi n-are doctorii pentru băiat? Sau o să mă moşteniţi de abonamentul meu de clasa III-a pe C.F.R., ca

să vă vizitaţi chiar pe dumneavoastră tocmai la Târgu-Ocna pentru comenzi, pentru incasso şi pentru căsăpire?”

Dar uite că gândul trece fulgerător de la colonel şi Răducanu la lucrătorii şi funcţionarii lui. Nu, nu Răducanu şi colonelul sunt vinovaţi de spaima lui, ci ăştia, personalul, printre care, cu siguranţă că sunt mai mulţi bolşevici decât bănuieşti. Şi ce va mai fi abia mai târziu, când îi vei avea cu sutele şi miile, când o să-ţi faci întreprindere mai mare ca „Naţia Românească”, şi ca „Socec”, şi ca toate… O să ai mii şi mii de duşmani. Tu munceşti, îţi frământi capul, ca firma asta să iasă cât mai frumoasă, te bucuri de tricolorul care seamănă a curcubeu şi de tot ce pregăteşti pentru firma ta „La Hora Românească”, şi te bucuri de viitoarea ta întreprindere uriaşă care o să fie şi mai şi, şi într-o bună zi… nu că ai să mori, că ai să fii băgat într-o groapă, cu monument şi fotografie deasupra – ca a unchiului Marcu – mă rog… cine te obligă să te gândeşti?… ci…

Trezit de o mişcare bruscă a scaunului domnului Raoul, care s-a apucat de lucru, Smochinescu îi spune repede:

— Va să zică ne-am înţeles: sub litere albe, fondul să fie albastru – nuanţa C bleu-pal tafta, iar portretul meu să stea *deasupra* firmei, ca o coroană regală. Şi pune sicativ mult, ca să se usuce repede, fiindcă vreau firma gata atârnată până azi spre seară, înainte de intrăm în sâmbătă. Nu vreau ca din cauza dumitale să păcătuiască magazinul meu, tocmai acum, când îl inaugurez şi am interes să fiu bine cu dumnezeu.

*

O fi fost oare o ploaie scurtă de vară în timp ce el era în atelierul domnului Raoul? Că, uite, acum, când e pe stradă, acoperişurile caselor şi caldarâmul sunt uşor umede, frunzele împrospătate ale copacilor strălucesc de picuri de ploaie în soare, cerul este de un bleu pal adevărat nuanţa C tafta – pe care trebuie s-o facă domnul maistor – iar acolo în fund, departe, este un curcubeu, un

curcubeu adevărat. Semn, cum s-ar zice, că dumnezeu personal îmi urează „să fie într-un ceas bun şi cu noroc, domnu' Avramuţ!"

Cum a trecut timpul, domnule! Convorbirea cu mister Harry, convorbirea de la braserie cu domnul colonel, drumul până la locuinţa dumisale şi timpul cât ai zăbovit la zugravul de afirme, fac ca acum, când eşti în drum spre depozit, să observi că toate prăvăliile sunt închise – cu obloanele trase – aşa că oraşul întreg (poate şi din cauza ploii care parcă a schimbat străzile) pare un oraş străin, mort, iar tu însuţi pari venit în vizită din altă lume, de pe lumea cealaltă… Noroc că chiar în clipa asta sună în apropiere, de la biserica Trei Ierarhi, ceasul: unu… doi… trei. Trei! Vai! Biata Evelina stă în magazin, să nu lase singuri atâţia duşmani, personalul.

Grăbeşte paşii.

În faţa depozitului se vede sfios acostat de cineva care se pare că îl aşteaptă de mult. Ia stai, parcă e Horowitz! Da, e el, el, nenorocitul. Să nu-l recunoşti! Nici înainte nu arăta, vorba ceea, mai frumos ca un mort, dar acum e ca vai de capul lui: prăpădit, slab, nebărbierit, bătrân, în haine ponosite, parcă ieşite din etuvă. Aşa e când ieşi din închisoare.

— Ce-i, Horowitz?

Lucru ciudat se petrece în Horowitz: fie pentru că Avramuţ l-a luat cu „Horowitz" în loc de „domnule Horowitz", sau „nene Mişule" – sau poate pentru că a trecut prin puşcărie (la patruzeci şi opt de ani să stai la puşcărie, tu, Mişu Horowitz, care într-o vreme voiajai cu abonament clasa a doua), sau poate pentru că Avramuţ este acum proprietar de depozit angro şi tu vrei să-l rogi să te angajeze la el la depozit, sau poate pentru că ai numai câţiva bani măsuraţi la sufletul tău – pentru nevastă şi copii – şi omul fără bani se simte slab, sau poate din toate aceste motive la un loc, îi vorbeşte lui Avramuţ cu „dumneavoastră". Dar, cel puţin, uite, îi spune fără ocolişuri:

— Am venit să vă rog să mă angajaţi.

Smochinescu e mândru de acest „vă”: va să zică dacă nu îndrăzneşte să mă ia nici măcar cu „dumneata”, înseamnă că am, cum zicea soacră-mea, „figzonomia” şi „prestanţa” de angrosist. Angrosist de oraş mare, nu de Podoleni! Dacă e aşa, atunci se înţelege că e datoria mea să fiu chiar angrosist adevărat. Adică să nu am timp, să fiu grăbit şi să fac pe râiosu.

— Nu am timp acum. Mai treci pe aici.

Dar nu ştiu ce privire are nene Mişu ăsta, că, uite, nu poţi să uiţi că îi eşti rudă, că aţi fost colegi la Marcu Moise. În sfârşit.

— Treci la mine acasă peste vreo două ceasuri – după ce am luat masa şi am tras un somn. O să văd eu ce pot să fac pentru dumneata. O să caut să te ascult. (îşi place. Parcă aşa a auzit că vorbesc oamenii de care au nevoie alţi oameni: „mai treci pe aici”, „o să văd ce pot să fac pentru dumneata”. Ba el a adăugat – aproape ca un ministru sau chiar ca un rege – „o să *caut* să te ascult”. Al dracului m-am ajuns, domnule!)

I-a dat adresa şi a intrat repede în magazin. A dat drumul oamenilor! să se ducă la masă. Lui Flux i-a dat cheile, să deschidă după-masă, căci el este şeful depozitului. (Degeaba i-a spus Evelina de atâtea ori că nu e bine să ţină Flux cheile. „N-ai dreptate, Evelinica, i-a răspuns el. Dacă el are *şi* cheile *şi* registrul de depozit, înseamnă că nu poate să spună nimic dacă lipseşte ceva, sau să spună că nu ştie de ce lipseşte. Dacă unul ţine cheile şi altul registrul, fiecare aruncă vina pe celălalt. Aşa, este el răspunzător pentru fiecare ac cu gămălie”.)

În drum spre casă i-a comunicat Evelinei tot ce a făcut, iar ea i-a spus cine l-a căutat, ce au făcut „slugile”. (Aşa are ea chef să vorbească despre funcţionari.)

— S-au obrăznicit. Că cică îi ţinem aşa târziu, mai ales că tot n-au ce face, până începe vânzarea. Dar ştiu că le-am răspuns cum trebuie: „dacă nu aveţi ce face – le-am spus – înseamnă că încasaţi leafa de pomană şi nu are rost

să v-o plătim”. Atunci unii s-au obrăznicit şi mai rău.

*

Când au ajuns acasă şi el a văzut din nou „aranjămanul” – cum zice Evelinica – şi a simţit răcoarea plăcută din odăi, i-a trecut îngrijorarea în legătură cu obrăznicirea personalului, căci s-a simţit sigur şi stăpân.

S-au aşezat la masă. O masă aşa cum îi place lui. Evelina i-a pregătit-o, aşa cum a învăţat-o mama: „Pe un bărbat îl câştigi cu două lucruri – i-a zis ea – cu aia care ştii tu, Evelinica scumpă, şi acolo nu am grijă, că altfel nu fugeai tu cu el şi el cu tine în contra voinţei noastre de părinţi nenorociţi – şi îl mai câştigi pe bărbat cu mâncăruri care plac oricui – ştiucă umplută, supă cu găluşti din făină de pască, pe care trebuie să o ai în casă în tot timpul anului, friptură de gâscă, năut dulce sau fasole *bombăs*[14], dar şi năutul şi bombăs să fie bine îndulcite cu miere şi zahăr ars şi rumenite, iar pentru sâmbătă un *kighel* din tăiţei de casă, laţi, cu stafide, şi dacă vrei să nu-l faci dulce, îl faci cu piper mult şi îl serveşti înainte de năut”.

La meniul prescris de doamna Reichman, el vede că Evelinica, să fie sănătoasă, a adăugat pentru azi şi mâncăruri neevreieşti – pe care a apucat să le înveţe în timpul scurt cât a fost la pension la „călugăriţe”, „Sacre coeur” (unde se învaţă şi „menaj”). Aşa că – spre sfârşitul mesei – el se simte tare îngreuiat, deşi, slavă domnului, a uşurat aia care se cheamă „digestia” cu un vin grozav, uşor la băut, dar foarte şiret, că ţi se bagă în mădulare, te limpezeşte, dar te face greoi…

Acum, după prăjiturile de casă (un dulce în afară de năut), tocmai când i s-a adus cafeaua neagră, trage un râgâit. Dar ce râgâit! Trăsnet, nu altceva, de s-a cutremurat casa. Asta a fost de ajuns pentru ca să holbeze deodată o pereche de ochi, dumnezeule, niciodată ea nu l-a văzut aşa.

— Avramuţ! Avramuţ, mamă! Ce-i cu tine, maică?!

Şi s-a repezit îngrozită la el, sigură că-şi dă sufletul.

14 Fasole mare.

A vrut să-i desfacă gulerul cămăşii, dar nu era nevoie căci (ea a uitat asta) el, când se aşază la masă, desface gulerul, dă drumul bretelelor, aruncă din picioare, sub masă, pantofii, se descheie la pantaloni şi pardon, la izmene…

— Avramuţ, mamă!

El îi face semn să nu se sperie: nu-i nimic, îi trece.

De atâtea ori ea i-a spus: „nu mânca aşa repede, maică!” Să nu mănânce aşa mult nu i-a spus niciodată, căci corpolenţa se asortează cu poziţia comercială de angrosist într-un oraş mare ca Iaşi. Dar dacă mâncatul mult avantajează, căci te face mai impozant, mâncatul repede strică la sănătate. Te congestionează, uite, ca acum, să zici că omul moare.

Aşa cum îi zice de obicei când el „vrea”… şi chiar *după* „aceea”, ea îi zice acum dulce:

— Trebuie să ne menajăm, Avramuţ. Şi tu, în toate, puiule, abuzezi că îmi scoţi sufletul!

Dar1 e fericită că de data asta s-a speriat degeaba. Avramuţ n-a avut „acces”, căci, dacă judeci bine, nici n-a mâncat prea repede. Şi nici prea mult: chifteluţe calde la ţuiculiţa cu măsline, pateuri calde din ficat de gâscă şi câteva bucăţi de ficat separat – cu ceapă prăjită (scroafa de madam Berta crede că bucătăreasă mai ceva ca ea nu se găseşte, dar ce e al ei, e al ei, găteşte!). Va să zică, după chifteluţe, şi măsline, şi pateuri, şi ficatul de gâscă separat, a venit salata de vinete şi roşii cu ardei graşi mari – o farfurie plină până în vârf – totul scăldat în untdelemn veritabil „Olio Sasso”, apoi ştiuca ¡umplută piperată tare, că te poftea să mai iei iar şi iar – şi chiar a luat şi a luat – o farfurie cu supă de pasăre cu tăiţei, dar supă nu glumă, vorba ceea „o folie”, aşa că repeţi – în supă, afară de tăiţei erau şi găluşti din făină de pască – din care avem tot anul, şi nişte perişoare de ficat să te lingi pe degete (aşa îi place lui, ficat în o mie de feluri), apoi chiar friptura de raţă, să juri că e de gâscă, (hahamul n-a crezut că-i raţă şi a cerut să i se plătească tăiatul cu taxa de gâscă – dacă nu cumva bestia de servitoare o fi băgat diferenţa în buzunar). Să

vezi că i-o fi făcut rău ¡*tighelul*, că era tare gras, sau poate i-a făcut rău năutul cu orez, că avea măduvă multă… Nu, nici *kighelul* şi nici năutul cu măduvă nu sunt de vină. I s-ar fi făcut rău îndată, dar el a mâncat şi prăjitura de casă (un fel de strudl specialitatea Bertei), a mâncat şi pepenele, a mâncat şi strugurii cu sâmburi cu tot, şi n-a avut nimic. Ochii i-a holbat abia când a început să bea cafeluţa cu rom. Tocmai îşi ştergea buzele cu dosul palmei stângi şi cu dreapta se pregătea să-şi şteargă sudoarea, mai ales pe ceafă, unde era ud leoarcă. *Atunci* a tras râgâitul şi a \holbat ochii că i-a scos ei sufletul. Bine că i-a făcut semn că nu e „acces”. Atunci ce a fost? Când şi-a revenit, i-a spus:

— Din ruşine mi-a venit. Mi-e ruşine, Evelinica mamă, mi-e ruşine.

Acum abia s-a speriat ea. De la ruşine să-i vină aşa un râgâit şi aşa nişte ochi, dumnezeule! Dar de ce anume i-o fi ruşine?

— Dar ce s-a întâmplat?

Avramuţ i-a explicat. (îi venea greu să vorbească, nu atât din cauză că l-a obosit clipa, care n-a ţinut nicio secundă, până şi-a recăpătat respiraţia după râgâială, ci vorbea greu din cauză că vinişorul – băut cam mult – l-a ameţit rău de tot.)

— Spune tu, Evelinica mamă, dacă nu e ruşine să mănânce omul aşa de bine când sunt pe lume atâţia oameni care nu au ce mânca. Parcă ai tu idee ce straşnic a fost ficăţelul, şi chiar pateurile de ficat şi perişoarele de ficat – nici alea de pască n-au fost rele, dar alea de ficat, Evelinica mamă, tu n-ai idee! (Şi ochii i s-au umezit – nu puteai şti dacă din recunoştinţă pentru ficatul în atâtea feluri, sau din milă pentru săracii care n-au ce mânca.)

Acum a holbat ea o pereche de ochi – ochii ei frumoşi – că s-a speriat el. Dar n-a apucat să întrebe ce e cu ea, căci s-a trezit zgâlţâit.

— Şi pentru asta îmi scoţi mie sufletul?

Ea îşi dă seama că dacă a ajuns să vorbească

asemenea prostii, nu ficăţelul i-a făcut rău la conştiinţă, ci vinul. Ea de mult a observat, când e la masă între oameni, că pe unii băutura îi face tâmpiţi, pe alţii porci… Adică nu porci, de ce să zică porci, îi face sinceri în public. Par exemplu eminenţa sa Elly al ei, adică domnul rabin Lilienduft, te dezbracă *şi* în public, adică acolo te dezbracă numai cu ochii – dar ochii umblă pe tine, sub tine şi în tine, că te furnică şi te cutremură, iar buzele – buzele lui grosuţe, roşii, plinuţe, umede, şi aşa senzuale, dumnezeule, e o plăcere! Va să zică, pe unii îi face să fie sinceri, adică să nu se mai ascundă şi să nu fie făţarnici. Chiar un om în vârstă, şi respectabil, cum e conu Mihalache Buzdugan, doamne, doamne, ce să mai vorbim că-l ştie toată lumea. Sau domnul Dimitriu din Podoleni, când era la masă la părinţi, dacă lua câteva pahare mai mult, o dată lăsa şi în public capul pe pieptul doamnei Dima – şi are piept madam Dima, nu glumă! Va să zică era sincer. Pe când alţii devin tâmpiţi, ca de pildă socrul domnului Lustgarten, un domn aşa distins, şi inteligent, şi cult, nu numai în cărţile sfinte ci şi în cele germane (că nu degeaba a studiat filosofia la Heidelberg, la o universitate mai ceva decât aia din piesa *Heidelbergul de altă dată*), a studiat – cum povesteşte tata, acum cincizeci şi ceva de ani – dar a ajuns, săracu', tot cum povesteşte tata, întâi administrator de moşie şi la bătrâneţe simplu corespondent de germană şi franceză la moara cu aburi a lui conu Jipa. Ei bine, aşa un om distins, şi cult, şi inteligent, şi serios, când bea un pahar mai mult, se tâmpea şi începea să geamă cu barba în pieptul propriu: „Ce e viaţa? Deşertăciunea deşertăciunilor". Şi cânta, adică murmura în barba mare, albă, un cântec trist, fără cuvinte, şi din când în când scotea câte un cuvânt din cântec, un cuvânt de îţi rupea inima… Un cuvânt în care plângea din nu ştiu ce remuşcări şi de ruşine că e, cum zice în cântec, „făptură a lui dumnezeu". Să fi ajuns oare şi Avramuţ ca la un pahar în plus să se tâmpească? Sau poate e altceva cu el?

— Ce ţi-a venit, Avramuţ, să vorbeşti aşa? Eu credeam că, ferească dumnezeu, ai acces, că te-am văzut congestionat, şi când colo tu ai remuşcări. De ce? De ce? Dacă ar fi să gândeşti la toate suferinţele „umane” cum se zice, ar însemna

— Vorba mamei – „să te bagi de viu în mormânt”. Ce să-i faci, maică, fiecare om cu norocul cu care s-a născut.

Aici, el s-a înviorat subit căci se simte jignit, şi răspunde mândru:

— Ba nu! Nu cu „norocul”! Ci cu *deşteptăciunea* cu care fiecare ştie să-şi facă norocul! Cu toate astea, Evelinica mamă, nu e o jucărie, auzi, nu e o jucărie. Vin acu-acu sărbătorile de toamnă când, vorba ceea, „până şi peştele din apă tremură” de judecata lui dumnezeu şi omului i se iscăleşte în cer un fel de certificat cu soarta pe un an întreg. Ei, cine ştie dacă dumnezeu nu te pedepseşte că ai mâncat aşa nişte ficăţei şi nu te-ai gândit destul la alţii!

Evelina nu-i dă dreptate: mai întâi că până la sărbătorile alea grozave sunt mai bine de două luni; al doilea, cantorul

— Cu glas mai frumos ca la operă – se roagă pentru păcatele noastre cu atâta inimă, căci plătim taxe de clasa întâia; al treilea, de *Iom-Kipur*, se posteşte nu numai pentru păcatele pe care Je-ai făcut ci şi în contul ălora pe care o să le faci! Nu? Şi lucrul cel mai important: niciodată nu poţi să ştii ce gândeşte dumnezeu despre diferenţa dintre ce îţi dă el ţie şi ce trebuie tu să dai la oamenii săraci, să faci adică ca să fii bine înscris în catastiful din cer pentru viaţa de acolo, dar mai ales pentru asta de aici. În orice caz, ea a învăţat de la mama să dea săracilor capetele şi labele păsărilor cu care faci rugăciunile în ajunul teribilei zile a postului cel mare, când, cu pasărea deasupra capului, îi predai ei, după cartea de rugăciuni, toate păcatele tale şi îi spui: „mie viaţă, ţie moarte”. Ei, şi pasărea asta cu păcatele băgate prin rugăciuni în ea, trebuie s-o dai săracilor, s-o mănânce ei cu păcatele tale.

Dar pentru că ar fi păcat să dai o pasăre întreagă, mai ales dacă e grasă şi frumoasă, şi cum trebuie să respecţi prescripţia, şi să dăruieşti pasărea „din cap până la picioare”, tu – cum fac toate israelitele bogate şi cum te-a învăţat mama – dăruieşti labele şi capul, adică „din cap până la picioare”, şi nu opreşti să mănânci decât restul. Ei, uite că ea nu numai de sărbători face aşa, ci şi din păsările pe care le taie *în fiecare zi* la haham, dăruieşte săracilor capul şi labele. Chiar din găina şi raţa mâncate acum la masă, Berta a avut ordin să dea labele şi capetele nemâncatei ălei a de croitoreasă cu ziua, cu toate că de aproape trei săptămâni nu i s-a dat nimic de lucrat. Atunci de ce să fi avut Avramuţ remuşcări, din cauza cărora aproape să aibă un acces?

Dar dacă el, cum zicea, are remuşcări, poftim, n-are decât să facă o *mitură*[15] în contul rugăciunilor pentru sărbătorile de toamnă, mai ales că o să meargă şi în contul magazinului pe care îl inaugurăm mâine seară.

— Şi ce anume ai vrea să faci, Avramuţ?

Pentru că el îi mărturiseşte că nu ştie încă, ea îl sfătuieşte:

faptă bună.

— Fă sănătos, Avramuţ dragă, căci ai dreptate, sunt atâţia oameni nenorociţi pe lumea asta, dar ai grijă, te rog, să nu fii prea culant, căci sunt o mulţime de pungaşi care trăiesc din sărăcie. Afară de asta, vorba mamei, „dacă nu poţi să lecuieşti toate rănile de pe pământ, mai bine lasă-le şi nu te necăji, că-ţi faci rău la nervi”. Unde mai pui că totul este gândul bun. Fapta nu mai contează. Gândul e tot. Iar dacă faci şi fapta, ce contează dacă este mică sau mare. Totul este sufletul curat şi dezinteresat cu care omul face fapta bună.

Domnul Smochinescu şi-a pus gulerul şi pantofii (oricât i-a fost de greu să se aplece), s-a încheiat la pantaloni, şi-a prins bretelele, a îmbrăcat haina, şi a ieşit în faţa casei, în aşteptare să-i cadă ocazia de-a face o faptă

15 Pomană -

bună.

Pe cerul înalt şi tare albastru, vâslesc nişte norişori subţiri şi albi. Aerul tremură cu undele uşor atinse de vânt, parcă ar fi liniile tremurate, făcute de domnul maistru pe firmă. Pe stradă, nimeni. Ţipenie. Niciun om care să-ţi aducă posibilitatea de a face o faptă frumoasă. A, ba da… Uite, parcă e Horowitz! Nenorocitul vine încoace… Păi i-am spus să vină mai târziu! Dar parcă nu e el, omuleţul ăsta mititel, ponosit, cu gambetă veche şi nişte ghete să zici că sunt bărci stricate. Nu, nu e el. Ăsta are şi un beţişor. Atunci chiar nu e Horowitz.

Şi, într-adevăr, nu e Horowitz. Dar şi pe ăsta parcă îl ştie de undeva. A, da! E croitoraşul Iankale din Podoleni. Are un băiat aici, la şcoala comunităţii din Iaşi – un băiat premiant întâi în fiecare an – şi alaltăieri m-a rugat să vorbesc cu cei de la comunitate, „că nu se poate să nu-i cunoaşteţi dumneavoastră, care sunteţi angrosist”. Vrea ca băiatul să-i fie trimis cu ajutorul comunităţii undeva la munte, la aer, că e vai de capul lui: e ofticos şi nemâncat. Te pomeneşti că vine să mă roage din nou să intervin la comunitate. O să intervin! Un adevărat filantrop este cineva care nu dă nimic din punga lui, ci intervine pentru cineva la altcineva şi el se alege cu nume frumos pe lumea asta şi cu un jilţ în rai pe lumea cealaltă. Dar uite că bestia de croitoraş nu vine încoace, şi coteşte şi o ia înainte, aproape fugind, ameţit parcă – la fel cu câinele acela nenorocit pe care în copilărie l-am otrăvit cu o chiftea cu sticlă pisată şi şoricioaică. Să vezi că idiotul nu şi-o fi încropit încă prânzul şi aleargă desperat să-şi împrumute undeva. Suntem la ora la care cei ce nu au reuşit să câştige sau să împrumute de o pâine pentru nevastă şi copii, aleargă buimaci şi cu o sută de cai putere, cum ţin minte că vedeam părinţii unor cunoscuţi de ai mei. La urma urmei, că-i vorba de o sumă mică, i-aş da-o eu. Dar el a dispărut după colţ. Bestia dracului! N-am avut noroc! Din cauza lui! Avem însă un dumnezeu mare şi bun care nu mă lasă! Uite că de acolo a apărut şi vine încoace cineva, tot

un omuleţ mititel. Dar vai! Nu-i un calic! E domnul Enrico *von* Mandelstamm, proprietarul băncii „Enrico Mandelstamm & fiu, succesor, casă fondată în anul 1814”. Succesorul lui „fiu” este – de vreo cincizeci de ani încoace – chiar dumnealui, nepotul, tot un fenrico, zămislit acum peste şaptezeci de ani la Veneţia, unde domnul Mandelstamm „fiu” era atunci în voiaj de *noce*. Pe cât este el, Avramuţ, de corpolent – adică nu înalt, dar cel puţin grăsuţ – pe atât este „succesor”, de ţâr. Ţâr sfrijit. Dacă o fi cântărind – cu haine cu tot – patruzeci de kilograme! Unde încape în aşa puţinătate de trup atâta nobleţe şi atâta avere? Nu ştii ce te dă gata mai tare: averea sau nobleţea? Se spune că are nişte titluri de nobleţe cumpărate în Austro-Ungaria şi în Italia – ceva şi de baron şi de conte. De aia chiar nu prea vine printre evrei. Adică de venit vine, mai bine zis, vin evreii la dânsul, la bancă. Dar nu vin ca nişte evrei săraci la un evreu bogat, ci ca nişte clienţi la o bancă. Cum vin şi români. Chiar el, Avramuţ, a căutat să intre în legătură cu Banca Mandelstamm. Deocamdată, cum i-a zis el domnului Enrico: „Pentru când o fi să reflectez să fac şi la dumneavoastră sconto, căci am, slavă domnului, destule bănci pentru sconto. Dar o să vreau să lucrez şi cu banca dumneavoastră”. Era tare mândru că domnul Enrico Mandelstamm, adică domnul *von* Mandelstamm, a vorbit cu el aşa cum vorbesc toţi oamenii. În vorba lui nu-l simţeai – cum îl auzeai la nume – pe von Dar a fost măgar. Cât e el de *von*, e măgar. Auzi ce cere: să-i dai tu, Avramuţ Smochine Scu, gaj, ca şi cum girul tău pe poliţa clientului nu e destul! mai ales că acum, de exemplu, nu-i mai poţi da nimic în gaj, chiar cu custodia ta, deoarece totul e gajat la domnul colonel! Va să zică e un măgar. Dar tot e ceva să te poftească un *von* să şezi în fotoliu şi să-ţi ofere un trabuc. (Dumnealui fumează trabuc.) Stai, că mai e ceva: nu-i de ajuns că e *von*, este şi consulat. La locuinţă are o firmă cu un fel de leu care şade cu o labă ridicată şi cu un snop de grâu, sau parcă o sabie, în labă. E o firmă mică, verde, cu

litere de aur, şi e ovală, aşa cum o să fie ovalul cu portretul deasupra firmei mele. Consulatul... nu ştiu ce mai scrie acolo, parcă Persia... Nu, nu, parcă Honduras, sau aşa ceva. Evelinica zicea că nici nu există ţări cu nume de astea şi Evelinica e o persoană cultă. Dar chiar dacă există ţara – cu siguranţă că nu există la Iaşi niciun om care să fie cetăţeanul ei. Ei şi? Dar e ceva să poţi să cumperi titlul de *consulat* al unei ţări chiar dacă ţara nu există, sau există, dar nu există la Iaşi niciun cetăţean al ei. Şi despre titlurile de *von* se zice că nu mai există în Austro-Ungaria, căci nici Austro-Ungaria nu mai există. Austria e separat şi Ungaria separat. Dar cei care sunt *von* de dinainte de a nu mai exista ţara, au rămas von Aşa că cine a apucat să fie, lasă moştenire şi copiilor, pe von va să zică dacă eu, Avramuţ Smochinescu, aş fi, să zicem baron sau conte, şi aş avea copii, copiii s-ar naşte gata făcuţi baroni sau conţi, aşa că suma plătită s-ar amortiza la urmaşi, ceea ce înseamnă că partea mea de cheltuială ar rămâne mică. Dar chiar pentru mine personal, adică mai ales pentru mine personal ce, e jucărie să fii *von* şi să mai fi şi consulat pe deasupra!? Nu vezi, când vine undeva domnul Mandelstamm, lumea se dă la o parte cu respect. Cu toate că e botezat, anul trecut în ziua postului cel mare s-a dus – se zice – la templu, la ora când se fac rugăciunile alea de pomenire a morţilor, căci tatăl său i-a cerut cu limbă de moarte să spună *kadiş*[16] după el. Ce zarvă a fost la templul coral că a venit domnul *von* Mandelstamm.

Gândind la toate astea, Avramuţ s-a hotărât ca, atunci când o pleca la Viena după mărfuri sau după maşini, să-şi cumpere un titlu de *von* – baron sau conte, ce-o fi, dar să fie. Cu parale, ţi se „antedatează” – ca în comerţ – aşa că eşti *von* încă din vremea când chiar puteai să fii numit von şi dacă nu găseşti o asemenea combinaţie, ai alta: se zice că există pe acolr nobili scăpătaţi care îşi vând titlul lor, sau te înfiază, chiar dacă tata e mai tânăr decât copilul înfiat. Ce-are a face, dar poţi să ajungi *von*? Poţi!

16 Rugăciune pentru morţi.

Uite că domnul *von* Mandelstamm vine drept încoace, urmat – ca de obicei – de *Fräulein*, o doamnă înaltă, foarte fină, frumoasă şi destul de tânără încă – tot oraşul o ştie pe *Fräulein* Else – „dama de companie” a domnului *von* Mandelstamm. (Se zice că ea, cu toate că merge la distanţă de cinci paşi în urma dumisale, are totuşi dreptul să-l ajute la pus corsetul, căci domnul *von* Mandelstamm, deşi e atât de slab, poartă un fel de corset care să-i ţină trupuşorul drept, nobil, mai ales că în ultimul timp oasele au început să i se cam fleşcăiască. (Şi eu o să-mi iau mai târziu o „damă de companie”. Şi un corset!)

Da, într-adevăr, domnul *von* Mandelstamm vine chiar spre noi, spre mine, căci aici, în stradela asta – Săulescu – nu mai sunt după casa noastră decât trei case, şi ştiu cine locuieşte în fiecare. La cine altcineva se poate duce? La nimeni! Dar chiar dacă se duce la altcineva, va trebui să treacă prin faţa mea şi atunci – şi asta mă supără grozav – va trebui ca eu, Avramuţ Smochinescu, să-l salut întâi, pentru că eu stau pe loc – şi încă în faţa casei mele – şi el trece sau vine. Ei, asta nu vreau, cu toate că e mai bătrân, şi e *von*, şi e consulat! Cum să-l salut eu întâi dacă mi-a cerut gaj?

Uite, că fără să dea bună ziua, domnul *von* Mandelstamm e aici şi zice:

— La dumneata veneam, domnule… Adică nu veneam în mod special, ci mergeam spre oraş, dar dându-mi seama de ceva şi observându-te, mi-am zis că nu mă voi mai înapoia acasă, ci te voi ruga pe dumneata, adică îţi voi cere…

Şi nu dă mâna. Întinde numai vârful a două degete înmănuşate. (Mănuşile sunt de mătase gri. De altfel, e tot îmbrăcat în gri: redingota – din fresco gri-perle, făcută la Londra, unde îşi lucra până în ultimii ani, când a început să-şi lucreze la casa Neuwrith-Bucharest – halbţilindrul e tot gri, şi parasolul de mătase, la fel, gri.)

— Să mă rugaţi, adică, să-mi cereţi ceva? Cu plăcere…

Şi aşteaptă.

Domnul *von* Mandelstamm spune că a plecat de acasă să întâlnească pe cineva la bancă pentru a-i da *slabene* într-o afacere importantă, şi a observat abia acum, că a uitat acasă cheile de la casa de fier.

Avramuţ nu ştie de ce îngheaţă: de bucurie, că aşa un *von* îl va ruga îndată – se poate oare? – să-i împrumute nişte bani? Sau cumva de spaimă: că o să ceară atât cât n-am numerar în casă şi o să mă blamez…

Von Mandelstamm continuă:

— Ştii, domnule… Leibovici, eu sunt superstiţios şi nu vreau să mă înapoiez acasă să iau cheile. Şi îţi dai seama că un *von* Mandelstamm – deşi ar fi în drept să ceară un slabene pe simplu cuvânt – nu vreau s-o fac. E un principiu al meu.

Şi îi spune suma de care are nevoie.

— Până mă înapoiez acasă. Mă însoţeşti şi îţi restitui banii, din casa de fier, de acasă…

În capul lui Avramuţ se învălmăşesc o mulţime de gânduri: de ce nu o trimite pe *Fräulein* acasă, după chei? Ce făcea dacă nu eram în drumul lui? Nu vezi că nici măcar nu cere bani unui om pe care îl cunoaşte – lui A. Feighenbaum, ci unui „Leibovici”? Lasă că este o porcărie să nu mă recunoască! Şi chiar dacă m-ar fi recunoscut ca Feighenbaum, cum să ceri, fie şi pentru un ceas, împrumut o sumă de bani – tu, un *von* Mandelstamm – unui om cu care ai vorbit o singură dată – şi l-ai refuzat, adică i-ai pus nişte condiţii bancare de insultă? Dar ia să gândim lucrurile şi altfel: el nu lui Feighenbaum îi cere banii, ci lui Leibovici, şi pe Leibovici, să zicem, îl cunoaşte: altfel nu-i cerea. Dacă îl cunoaşte ca să-i poată cere, atunci cum de nu l-a recunoscut, adică de ce l-a confundat cu mine, adică pe mine cu el? Nu vezi că e ceva necurat în toată chestia asta? Să ştii că are de gând să ardă un faliment şi începe să adune bani sub toate formele.

Dar îşi dă seama că e o prostie ce gândeşte: poate că pur şi simplu bătrânul s-a ramolit şi din ramoleală face ce

face. Îşi *închipuie* numai că are nevoie de bani, mă *confundă* cu un Leibovici, şi îi cere bani *lui Leibovici*. Asta înseamnă că n-o să ţină minte că i-am dat eu banii şi – dacă o să-şi aducă aminte – o să-i dea înapoi cine ştie cărui Leibovici. E adevărat, *Fräulein* o să poată fi martoră *că eu* i-am dat. Dar se pune încă o dată întrebarea: de ce nu trimite pe *Fräulein* acasă, după chei? Nu, nu-i dau banii! întâi că nu sunt sigur că nu-i pierd, al doilea poate nu am momentan lichid atâţia bani cât cere el, aşa că mă blamez, al treilea, vreau să-l jignesc pentru că m-a jignit săptămâna trecută cerându-mi gaj. Chiar dacă încă nu eram Sinochinescu, eram tot un Avramuţ Feighenbaum şi nu un Leibovici, cum mi-a zis el, acum. Auzi! Leibovici! Şi auzi, gaj! îl refuz! Ba nu! Căci nu se poate să-i spun că nu am. Vreau să ştie că am, căci poate am nevoie de el într-o zi şi vreau să mă ştie, dacă nu culant, dar măcar solvabil. Adică „solvabil” e mai important decât „culant”. Şi mai ales vreau să ştie că am şi eu acasă ¡casă de fier, cum am aflat că au mai toţi oamenii bogaţi, nu numai la bancă sau în întreprindere, „casă de fier” căreia i se zice mi se pare *sale*. Să-l poftesc aşadar în casă. Sigur, nu e la mine cum o fi la el, dar nu mi-e ruşine nici cu *aranjămanul* meu. Aşa că îl poftesc în casă, şi când să potrivesc în casa de fier cheia din lanţul cu chei, îi cer şi eu gaj… Corsetul!! Hahaha! Să-şi scoată corsetul şi să mi-l lase în gaj!… Ba nu. Nu, nu-l poftesc în casă, căci ce mă fac dacă, ca să-şi bată şi mai tare joc de mine, îmi lasă în gaj corsetul. Unde mai pui că n-am încredere în el că-i solvabil, căci a vorbit prea mult când mi-a cerut împrumutul. Cine vorbeşte prea mult când te roagă să-i împrumuţi bani, nu e solvabil. Omul solvabil, adică sigur de el că îţi va plăti, cere simplu, în două cuvinte, „împrumută-mi”, fără o mie de explicaţii. Şi apoi, e bătrân, şi, cu toate că e slab, poate căpăta o apoplexie. Totuşi păcat, mare păcat că nu-i dau! Aş fi avut *mitwa* şi n-ar mai fi trebuit să umblu s-o caut. Căci nu se poate, nu, nu se poate ca după aşa o friptură şi aşa nişte anexe, să nu fac o faptă bună. Sunt în ajun de deschidere a magazinului, se

apropie şi sărbătorile de toamnă, da, da, se apropie, se apropie şi începe să ţi se treacă repede în registrele din cer, la partida Avramuţ Feighenbaum, zis Smochinescu, la debit şi credit.

...Nici n-a observat când i-a răspuns lui Mandelstamm – „regret, n-am momentan lichid”! Da, aşa i-a răspuns, îşi aminteşte bine: „regret, n-am momentan lichid”, chiar aşa, dar nu pentru că s-a gândit adineauri aşa, – ci – poate jura – pentru că a auzit că aşa răspunde cineva mare şi tare unui holodronţ – chiar când are lichid, dar nu vrea să „acorde”. Şi în armată a auzit, nu mai ţin minte pe cine, răspunzându-i chiar lui mister Harry, într-un moment când, vorba ceea, misterul „umbla pe lângă ghete”: „regret, dar n-am momentan lichid”. Frumos mai sună: „regret, dar n-am momentan lichid”. Vorba asta parcă te face încă şi mai bogat decât eşti, mai tare pe situaţie. Va să zică, eu, Avramuţ Smochinescu, i-am răspuns domnului Enrico Mandelstamm, domnului *von* Mandelstamm, adică unui *von* şi „casă de bancă”, şi „consulat”, şi aşa mai departe, „regret, dar n-am momentan lichid”, în ce priveşte *mitwa* pe care am scăpat-o, cred că nici n-ar fi fost una adevărată, căci ar fi fost un împrumut făcut unui *von* Mandelstamm, bancher şi consulat, şi nu un bine făcut unui calic necăjit. Mai ales că calicii nu au nevoie de mult, aşa că eşti şi tu în câştig: că fapta bună nu te-a costat scump.

*

11 vede pe *von* Mandelstamm cum trece după colţ. Ei, ce faci, că doar nu poţi să stai până mâine să aştepţi *mitwa*, căci trebuie să-ţi faci somnişorul de după-masă.

Intră în casă şi încuie uşa. E o răcoare nemaipomenită în hol. Totuşi, nu trece în dormitor unde, acum vara, Evelinica, să fie sănătoasă, aşterne – peste covoarele groase – un fel de saltea răcoroasă, să te culci pe jos, că e o plăcere... Mai ales lângă ea... Nu, nu se duce încă în dormitor, ci, în vârful picioarelor, trece întâi în bucătărie. (Aşa cum făcea în copilărie, când pândea să nu

fie mama în bucătărie şi se repezea la oale şi „halea” din ele.) Se uită dacă madam Berta nu e în jbucătărie. (Ca şi cum ar trebui să se ferească, să-i fie frică de bucătăreasa pe care o plăteşte şi căreia îi comandă ce să-i gătească!) Nu, madam Berta nu e în bucătărie. Bun! îşi umple gura cu nişte pateuri de gâscă rămase – au rămas o mulţime! mai ia şi nişte ficăţei cu ceapă prăjită, şi înghite repede şi nemestecat. Ia apoi nişte *maiănă*[17] de ficat, ceapă şi ouă tocate (a dracului, Evelina, n-a pus *maiănă* la masă) şi înghite tot pe nemestecate. Mai apucă să ia o bucată de ştrudel şi i se pare că vine madam Berta. Fuge în dormitor. Ah, ce ar trage acum un şpriţ! Ar fi o minune, dar nu vrea să-şi alunge din gură gustul, nu mai ştie dacă al *maiănăi* sau al ştrudelului, care a fost cu brânză de vacă şi cu mere – o specialitate a lui madam Berta! Deodată îşi zâmbeşte hoţeşte: ce-o s-o mai certe Evelinica pe madam Berta, crezând iar, ca alaltăieri, că ea a mâncat... Căci Evelinica numără şi îi predă lui madam Berta cu socoteală. Ce-o s-o mai certe!!! Hahaha!

PARTEA A DOUA

CAPITOLUL IV

Voiajori cu abonament clasa a III-a

În clipa în care Smochinescu i-a spus lui Mişu Horowitz să vină peste două ceasuri acasă, fără măcar să-l fi ascultat, Horowitz a rămas în faţa prăvăliei, buimac şi desperat. Căci a venit din Mihăileni cu toată familia, adică nevasta, fata cea mare Şefla, cu cea de a doua – Blima, şi cu Efraim, mezinul. Se înţelege că a adus şi calabalâcul, atât cât i-a mai rămas nevândut sau neamanetat, în timp ce el a stat în închisoare. Sara, cu toate că era desperată de moartea între timp a mamei ei, zicea că, draga de ea, a avut pesemne har în ochii lui dumnezeu, că s-a prăpădit aşa repede, de durere şi ruşine pentru ginere, la care ţinea ca o mamă. Altfel, mai ales dacă nu venea amnistierea lui, mureau toţi de foame. Ceea ce nu ştia, însă, el, este că Sara hotărâse cu Şela că, dacă el trebuie să ispăşească

17 O plăcintă cu ficat de gîscă.

toată pedeapsa – deşi era de numai câteva luni – atunci ea şi copiii să se asfixieze cu mangal. Dar i-a spus Şeii: „Nu cum a încercat acum vreo patru ani – chiar în noaptea intrării României în război – un neam al nostru, croitorul Mendl Landau din Brăila, cu nevasta şi fata lor mai mică. Nu! Ci, noi vom pregăti totul bine, ca să nu scăpăm, cum a scăpat Mendl cu familia. Sinuciderea noastră să reuşească, aşa cum a reuşit, cam tot atunci, la familia aia din Bucureşti de care au scris toate ziarele – Filipovici, parcă îi zicea”. Uite, însă, că a vrut dumnezeu şi s-a dat amnistie şi Moişale al ei e liber.

Dar în clipa în care el s-a văzut liber, şi-a spus: Ce folos? Am ieşit nu numai cu hainele trecute prin etuvă, ci şi cu sufletul parcă şi mai rău mototolit, ca într-un fel de etuvă.

Furişându-se ruşinat pe străzile laşului, s-a dus de-a dreptul din închisoare la gară, şi a luat trenul pentru acasă, la Mihăileni. Bani de tren nu avea, dar foaia de eliberare din închisoare era valabilă pentru „trimitere la urmă”, şi cum a spus că „urma” lui e Mihăileni, a putut pleca acasă.

Ce ai simţit când ai intrat în casă – neaşteptat – să nu trăiască nici duşmanii, cu toate că a fost o fericire şi pentru tine şi pentru ai tăi să te vezi acasă. Dar sunt fericiri mai greu de trăit decât nenorocirile. Ce să mai vorbească? Important este că, împreună cu Sara şi cu copiii, a hotărât:

— Ne mutăm la Iaşi. E adevărat, mi-e ruşine, căci mă cunoaşte lumea acolo, şi o fi aflat ce mi s-a întâmplat. Totuşi acolo ne mutăm. E oraş mare şi într-un oraş mare lumea are alte treburi decât să-i pese de ceea ce ai păţit. Unde mai pui că ăsta e drumul: din târguşoarele mici, din nordul Moldovei, cobori într-un oraş mare, tot din Moldova, mai la sud, apoi şi mai la sud, să zicem la Galaţi, că e port mare, sau treci în Muntenia, la Brăila – care este port tot aşa de mare – şi de acolo, sau chiar de-a dreptul din Iaşi, ajungi la Bucureşti. Avem copii mari, dintre care

două fete. Dar chiar pentru băiat – ba mai ales pentru băiat – oraşul mare, Iaşi, ah, şi mai târziu Bucureşti… tu ştii, Sara, ce înseamnă asta?

Sara răspunde că ştie. Spune aşa, desigur, ca să nu te supere, dar ori de câte ori făceam planuri de viitor pentru copii, ei i-a fost frică de oraşul mare – te pierzi, te îneci în el. I-a şi spus-o. Cu toate astea, uite cum vorbeşte acum:

— Vorba din popor a mamei, ostenească-se în rai pentru noi, e adevărată: „şi asta e spre bine”. Poate că dacă nu se întâmpla nenorocirea, rămâneam pentru toată viaţa aici, în ungherul ăsta, la Mihăileni, la capătul ţării, un târg, doamne iartă-mă, jtnde ce pot să ajungă copiii noştri? Iar tu, tu rămâneai lipit de Podoleni, lipit de neamul ăla al meu, câinele de Marcu.

Şi, împreună, în prezenţa copiilor, şi cu părerile lor, au „examinat situaţia”, cum a zis băiatul, să fie sănătos:

— E un fel de consiliu de familie, tată, în care examinăm lucrurile şi luăm hotărâri de comun acord.

Ciudaţi sunt oamenii – şi-a zis el, Mişu – ciudaţi, şi s-a uitat bine la băiat, apoi la fiecare din cele două fete, pe urmă la Sara.

Şi acum se priveşte – nu ştie de ce – în oglinda rămasă atârnată pe perete, deasupra locului unde fusese maşina de cusut care a fost vândută în lipsa lui. Da, ciudaţi sunt oamenii! Acolo în oglindă este doar el, dar parcă nu e el, Mişu Horowitz, voiajorul cu abonament clasa a III-a pentru orăşelele mici din nordul Moldovei, nenorocitul care se tăvăleşte prin trenuri personale dintr-un târguşor la altul, la onor clientelă, şi, ajuns la „destinaţie” – de cele mai multe ori în zori, cu oasele frânte şi frigul în oase chiar dacă e vară – se spală la cişmeaua din gară şi, dacă n-a apucat să se bărbierească în tren, o face în closetul gării – aşa că „ferchezuit”, doamne iartă-mă, se cară singur cu geamantanele îndesate cu colecţii grele. Le duce, însă, numai până aproape de centru, unde ia un hamal, pentru ca la client să intre „demn”. Vrei şi trebuie să pari om! Altfel nici comenzi nu capeţi. Ba orice pârlit de negustoraş

te ia peste picior. Dar dacă vii demn, el te ascultă, atunci când îi povesteşti – ca să pari intim – anecdote la care vrei să râdă. Dar să râdă de ele, nu de tine, cum vezi că face, de multe ori. Da, da, să aibă respect de tine, pentru că vai de comanda pe care ţi-o dă de milă. Dacă ţi-o dă. Cum se şi întâmplă atât de des. Căci de multe ori pleci din localitate fără nicio comandă, şi mai ponosit, cu oasele şi sufletul şi mai frânte decât când ai coborât din tren. Uite, însă, că aici, acasă, în oglinda în care priveşti, nu mai eşti „nene Mişule”, voiajorul, care pentru bucăţica de pâine a nevestei şi a copiilor se tăvăleşte prin trenuri, se umileşte în faţa clienţilor ameţindu-i cu gura, care trebuie să-ţi turuie până obţii comanda. Nu, nu mai eşti omul care se lasă nemâncat pentru ca, din nenorocitele de „indemnizaţii de drum”, să-i rămână un bănuţ nu numai de trimis acasă, dar şi pentru câţiva metri de materie să poţi aduce soacrei de un capot. E o ruşine din câte petice şi ţesături e capotul pe care îl poartă, întotdeauna, însă, curat. Sau să aduci o aţică, să-şi facă Sara, cu mâna ei sfântă, o rochie, că nu mai are, sau să cumperi o pereche de pantofi – măcar pentru Şela, că nu mai e tinerică (data viitoare aduci pentru Blima), sau să aduci un pantalonaş (dacă nu poţi un costum întreg) pentru băiat. Ah, dragul de el, cu capul lui deştept, cu ochii lui luminoşi, cu mâinile lui vrăjite la muzică, dar cu pieptul lui ofticos, dragul de el! Dumnezeule mare şi bun, fă-l să supravieţuiască mădularelor mele! Să trăiască şi să fie sănătos pentru mintea lui înaltă şi pentru sufletul lui curat, dar şi pentru *kadişul* pe care mi-l va spune, pentru ca, măcar după moarte să am odihnă, să nu mi se mai tăvălească sufletul şi trupul pe lumea cealaltă prin trenuri personale de noapte şi câteodată chiar mixte, care merg şi merg fără sfârşit şi tu mai mult moţăi decât dormi, cu grijă la colecţiile din geamantane şi la staţia la care trebuie să te dai jos… Nu, nu, aici acasă nu mai eşti voiajorul nenorocit, şiret din umilinţă, şi vesel din tristeţe şi de ruşine – vesel şi şiret în faţa clientului, ca să iei comanda, iar în faţa stăpânului eşti

speriat şi umilit că niciodată nu aduci destule comenzi şi destul incasso… Ah, fiecare om, ca să poată preţui demnitatea lui de om, ar trebui să fie umilit şi chinuit măcar un sezon ca voiajor cu abonament clasa a III-a pe linii secundare, în orăşelele mici din nordul Moldovei, şi să aibă un stăpân angrosist ca Marcu Moise. Şi, dacă se poate, să stea şi câteva luni într-o închisoare. Să stea, dar nu pentru vreo faptă grea, nu! Pentru un fleac să stea. Sau, şi mai bine, nevinovat. Atunci o să ştie să preţuiască ce înseamnă să te vezi în oglindă cum se vede el acum: cap de familie! Capul familiei ăsteia dragi, care te aşteaptă întotdeauna să vii din voiaj să-i aduci lumină, încredere şi nădejde, familia ta, care s-a luptat pentru tine, să te vadă ieşit din închisoare şi te-a aşteptat să vii acasă… Tu, capul familiei, bărbatul femeii ăsteia înaltă, frumoasă şi încă atât de tânără, şi care e a ta, Mişu Horowitz, voiajor clasa a III-a! A ta şi ziua şi noaptea, a ta… Şi eşti capul familiei acestor două fete şi al băiatului ăstuia deştept… ia te uită ce ochi are… ce ochi… o să ajungă om mare… să vezi ce om mare ajunge! Ah, ce fericire ne aşteaptă… Numai să ne mutăm la Iaşi… oraş mare… Da, da… Ce ciudaţi sunt oamenii, ce ciudate par lucrurile când te gândeşti adânc şi bine, la toate…

Şi, cum tăcerea a rămas aşternută îndelung, apa Molniţei – aşa mică şi cuminte cum e – se aude bolborosind frumos în spatele casei, în curgerea ei, sub luna plină. Ah, sub luna asta plină care luminează încăperea – căci Sara, tot ascultându-te, n-a aprins lampa – Sara şi copiii par nu ştiu cum, neobişnuiţi. Şi, chiar e ceva neobişnuit în totul, dacă un copil de doisprezece ani a putut să spună: „suntem un consiliu de familie, în care examinăm problema şi luăm hotărâri de comun acord”. Dumnezeule, numai să am putere să ţin băiatul ăsta în şcoli înalte!… O să trebuie să câştig destul ca să-l pot ţine la şcoli…

Sara a aprins lampa şi, Efraim, ca şi cum i-ar fi citit frământările şi grijile, zice:

— Tată (nu-i decât un singur cuvânt, „tată”, un

cuvânt simplu, „tată”, dar când un copil ca ăsta ţi-l spune şi, mai ales, când ai lipsit atât de acasă – dumnezeule!), tată – zice – de mine să nu porţi grijă!

Tace o clipă şi continuă repede:

— Dacă am găsit, când eram în clasele primare, cui să dau meditaţii, şi asta într-un târguşor ca ăsta, Mihăileni, cum n-o să am meditaţii într-un oraş mare? O să câştig *şi* ca să mă întreţin singur la şcoală, *şi* ca să vă mai ajut şi pe voi, ca să nu mai trebuie să voiajezi mata, tată. Ai să ai un post în oraş, ai să fii acasă, şi ai să-ţi odihneşti oasele trudite, şi capul.

Şi, pentru că el a vrut să-l întrerupă, Efraim nu l-a lăsat:

— Te rog, tată, nu mă întrerupe, că mai am de zis ceva. Vreau adică să răspund la ceea ce ai fi vrut să zici matale în întrerupere. (Oare aud şi înţeleg Sara şi Blima – că Şela, cu toate că e mai mare, nu înţelege de astea – oare aud ele şi îşi dau seama ce vorbeşte băiatul lui? Că adică vorbeşte ca un om mare, ca un avocat, adică nu, nu ca un avocat, că avocaţii vorbesc pungăşeşte, nu, el vorbeşte frumos, limpede, cu inimă, ca scriitorii în cărţile lor. I-auzi, i-auzi!) Ai vrut să mă întrerupi pentru că socoteşti o umilire să te ajut eu, un copil, pe mata, om în toată firea, şi tată. Ai prejudecăţi, tată, da, da, prejudecăţi! (Voi auziţi ce vorbe spune, că îţi vine să urli de fericire! îşi dă seama că şi Sara şi fetele înţeleg, căci ochii le sunt numai lumină, lumină umezită de lacrimi.) Ajutându-vă, nu voi face altceva decât să mă achit de o parte din datorii faţă de voi, şi, în acelaşi timp, să repar o greşeală pe care viaţa, prost întocmită, o comite faţă de unii oameni.

Nu, acum, el, Mişu Horowitz, nu mai poate tăcea, ci… lotuşi nu! Nu! Cum să săruţi, ca pe un copil, un om în toată firea? Aşa că mai bine zice simplu:

— Să fim sănătoşi până atunci!

Dar băiatul nu se lasă:

— Să fim sănătoşi, să fim sănătoşi, eu nu zic să nu fim sănătoşi, dar eu vreau să plecăm cu *curaj* – adică mata,

tată, să pleci cu curaj de aici, din Mihăileni, la Iaşi. Cu curaj, că eu o să câştig nu numai cu meditaţii… Că vedeţi, eu…

El, Horowitz, a înţeles de ce s-a întrerupt: îi este ruşine să vorbească de caietul acela al lui, pe care Sara i l-a arătat o dată când a venit din voiaj: un caiet pe coperta căruia era scris cu mâna – cu litere de tipar – „Poezii şi cugetări de E. Mihăileanu”, adică Mihăileanu este el, Efraim, din Mihăileni, şi lucrurile scrise în caiet sunt chiar din capul lui scoase. Pesemne că vrea să spună că la Iaşi o să caute să se ducă printre scriitori ca să mai înveţe nu numai din lârţi citite, ci şi de la nişte scriitori care or fi locuind acolo, aşa că atunci când se va face ceva mai mare, o să câştige şi din ce o să scrie…

— Să câştigi sănătos, dar tot eu, ca tată, o să muncesc să vă văd pe toţi crescuţi mari şi la casele voastre şi pe mama s-o ştiu cu o bătrâneţe frumoasă.

Sara a replicat, cu un fel de ţipăt:

— Şi pe tine, pe tine, să trăieşti până la o sută douăzeci de ani, să te vedem cu bătrâneţe liniştită, scumpul meu! („Scumpul meu” i-a zis, şi i-a zis asta în faţa copiilor – s-a ruşinat Horowitz, căci aşa i-a spus ea de o mie de ori, dar şoptit şi gemut, noaptea trecută, prima noapte după ce s-a înapoiat acasă şi ea era lângă el, în pat, parcă ocrotitoare, nu ştiu cum, că el s-ar fi refugiat parcă în ea, ca să fie sigur că n-o să mai îndrăznească nimeni, nimeni, să-l aresteze, să-l umilească, să-şi bată joc de viaţa şi de sufletul lui… Când vorbeşti despre femei zici aşa, simplu, „femeie”, şi unii o spun câteodată chiar cu dispreţ sau cu gând urât. Iar în rugăciunea aia pe care o faci zilnic, zici „lăudat fii tu, doamne, că nu m-ai făcut femeie”, şi o rosteşti cu îngâmfare pentru tine, bărbat. Dar când te uiţi bine, uite, femeia asta, Sara, de lângă tine… dumnezeule mare!)

Amintindu-şi noaptea trecută şi văzând-o pe Sara aici, în mijlocul copiilor, îi este ruşine de cuvântul ei „scumpul meu” spus în faţa lor, dar îi este şi mai ruşine de

lacrimile de fericire, de drag şi duioşie, pentru ea şi pentru copii, lacrimi pe rare le simte, nu, nu în ochi, ci mai rău, în gâtlej, ba şi mai rău, în suflet. Şi, pentru că nu poate vorbi, bâlbâie:

— O să vedeţi... O să vedeţi...

Dumnezeule mare, ce minunat lucru este nu numai o familie întreagă ci chiar numai o soţie. Dar nu orice soţie, nu! Ci una cum e Sara lui! Nu, nu-i uşor să înţelegem ce înseamnă o soţie. Desigur că, în toţi cei douăzeci şi doi de ani de căsnicie, ea a fost mereu, sau aproape întotdeauna, la fel ca acum, începând de noaptea trecută, dar aşa e omul, ticălos, uită ce comoară găseşte acasă când vine dărâmat şi trist din călătorii şi din decontări făcute lui Marcu Moise. Dar când vii acasă din puşcărie (tu, Moişă Horowitz, la puşcărie!) şi găseşti o femeie ca femeia asta înaltă şi frumoasă care, parcă întinerită de fericirea revenirii tale, face cucernic patul alb şi curat, pentru amândoi! Nu, noi nu ştim să preţuim comoara de lângă noi. De multe ori, în tren, când vedea voiajorii – şi chiar alţi călători nenorociţi din clasa a III-a – voia să şi-i închipuie pe fiecare din ei acasă, soţ şi părinte, iubit, respectat şi aşteptat... Om! Om! Uite, vezi, de aia iubeşte el aşa de tare legenda cu cei treizeci şi şase de sacagii şi tăietori de lemne, oameni curaţi şi drepţi, neştiuţi de nimeni şi nici măcar de ei înşişi, oameni micuţi, de fiecare zi”, pe virtuţile cărora se razămă pământul. După legenda asta nu se poate să nu respecţi pe cel mai umil dintre oameni. Şi, mai ales, nu se poate să mai umileşti pe cineva! Oh, să nu umilim pe nimeni, să nu umilim, să nu umilim!

Toată lumea s-a culcat devreme.

*

S-a trezit dis-de-dimineaţă, dar Sara era de mult sculată. Când dumnezeu s-a furişat din pat? înspre ziuă i să părut lui că e sărutat uşor, dar a crezut că e în vis. E sculată şi a apucat să-i calce hainele, dar ştii, de o mie de ori mai bine decât le-ar fi călcat singur sau cel mai mare croitor. (Nici urmă că au trecut prin etuvă acolo la... adică

acolo!) A găsit pregătite şi rufe proaspete – cămaşă, izmene lungi, cu şiret nou, mă rog tot, tot, tot, că le-a simţit pe trup la fel de proaspete şi plăcute cum a simţit azi-noapte cămaşa lungă, ţărănească, făcută de mâinile harnice ale Sarei (cu nişte broderii cu arnici, să juri că sunt lucrate chiar la ţară). Şi, uite că acum, parcă nou-născut, şi parcă plutind, va ieşi în orăşel – orăşel, doamne iartă-mă, dar tot e orăşelul lui drag! E o singură stradă, strada principală, cu apa Molniţei în spate, apă care este şi fosta graniţă spre Austro-Ungaria. (Firişorul ăsta de apă curgătoare a Molniţei, graniţă!!!) La dreapta este o ulicioară care urcă spre cimitir. O să trebuie să ne ducem un pic acolo să ne luăm rămas bun de la părinţi, de la bunici şi străbunici, vreo opt leaturi… Rămâneţi cu bine, că noi plecăm să începem o viaţă nouă. Ne mutăm într-un oraş mare. Dar cel puţin o dată pe an – în preajma sărbătorilor de toamnă – o să venim la mormintele voastre. Păcat că nu ştiţi voi, părinţi şi străbuni, ce nepoţel aveţi, ce nepoate şi cine e femeia mea, Sara mea, sfântă ca Sara străbunicului Abraham, din Biblie. Rămâneţi cu bine, părinţi scumpi şi neamuri de opt leaturi. Plecăm la oraş mare. Începem o viaţă nouă! Aşa o să vorbească el mormintelor de acolo, de sus, de la cimitirul din deal.

Ieşind din casă, s-a oprit în prag, îngrijorat:

— Nu cumva ştie totuşi orăşelul ce mi s-a întâmplat?

— Ce dumnezeu, ţi-am spus şi azi-noapte că nu ştie. Aşa ceva se simte şi eu n-am simţit nimic. Tuturor care întrebau de ce n-ai mai fost văzut în orăşel le-am răspuns că eşti tare ocupat cu sezonul şcolar, şi că voiajezi şi pe altă rută.

El, însă, îşi spune că nu se poate ca măcar Manaşcu, librarul, să nu ştie.

Călcând paşi înceţi, rari, feriţi, pe lângă pereţi şi garduri, îşi spuse că Manaşcu a fost desigur vizitat de voiajori şi chiar de ai lui Marcu Moise, aşa că trebuie să fi aflat. Şi trebuie să fi aflat şi alţi oameni în orăşel. Da, da, orăşelul ştie. Nu vezi, Blumenfeld a trecut repede şi nu s-a

oprit. I-o fi fost ruşine de ruşinea ta. Deodată e hotărât, dârz: o să spun tuturor cum s-au petrecut lucrurile. Eu, Mişu Horowitz, nu ştiam nimic de pungăşiile lui Avramuţ, dar unchiul Marcu avea nevoie să „dea – chiar vorba lui – un exemplu, ca să bage frica în personal”, şi cum banditul de Avramuţ îl avea la mână pe unchiul Marcu, se înţelege că unchiul n-a avut curaj să-l bage pe Avramuţ şi m-a băgat pe mine. Noroc că sunt puţini oameni pe stradă, fiindcă fiecare e la treburile sale, şi orăşelul nici nu are mulţi locuitori – câţi are oare cu totul? O mie, o mie şi ceva…

Dar la Manaşcu trebuie să intre totuşi. Sunt prieteni vechi, colegi de şcoală şi colegi de branşă.

Intră. (Unul dumnezeu ştie cu ce suflet o face.)

*

Manaşcu e singur în toată hardughia goală care este şi librărie, şi papetărie, şi magazin de articole de menaj, şi mărunţişuri şi ce nu – „Magazin Universal” – scrie chiar pe vitrina făcută din trei bucăţi de geam murdare, legate cu nişte sârme şi peticite cu bucăţi de ziare îngălbenite de soare, lipite cu cocă. Manaşcu e cu spatele la uşă, făcând nu ştiu ce ordine în raft – singurul raft. „Ordine”, adică aşază nişte cutii goale, ca să nu stea raftul chiar aşa, fără „marfă”. Vai de capul meu! Şi asta este „onor clientela” pentru care mă tăvăleam eu în trenuri şi pentru care Marcu Moïse îmi scotea sufletul! Ăştia îmi dădeau mie „pâinea cea de toate zilele”, pentru care mă închinam până şi în tren, dacă mă prindea în el ora rugăciunii, dimineaţa, sau pe înserat.

Manaşcu a întors capul, emoţionat, crezând că a intrat în sfârşit un client în prăvălie.

Nu, nu ştie nimic despre arestare. Se vede după felul în care te întâmpină. E limpede: nu ştie. În schimb, ştie un lucru pe care uite, tu, Horowitz, nu l-ai ştiut, dar trebuie să te prefaci că îl ştii, şi anume că Avramuţ a plecat de la Marcu Moiseţ şi e pe cale să-şi deschidă – la Iaşi – un „Depozit en-gros”, că o să-l bată nu numai pe Marcu Moise, ci, cu timpul, o să-i bată şi pe cei mai mari, de la

Bucureşti.

— Desigur că tu eşti angajat la el. Nu-i aşa?

Şi, neaşteptând răspunsul:

— Ruda e tot rudă, că şi el ţi-e neam, la fel cu Marcu Moise. Numai că ăsta o fi mai om! Desigur că n-ai să mai voiajezi. O să te ţină lângă el, om de branşă, om de încredere, rudă. Asta se cheamă să ai noroc. Desigur că ai venit să-ţi iei familia. Copiii cresc. laşul e oraş mare… mediu şi condiţii favorabile dezvoltării lor intelectuale, creării viitorului lor…

Horowitz se uită la el. E aşa cum îl ştie târguşorul: om care, după cele patru clase primare, a învăţat singur, din multe cărţi şi din legăturile sale cu socialiştii, şi de la nişte reviste pe care le primea şi le primeşte din Bucureşti şi din Iaşi.

Manaşcu întreabă:

— Şi cum, de unde capital la el pentru un asemenea depozit?

Îi răspunde în doi peri, în aşa fel ca Manaşcu să nu simtă că a căzut din lună. Manaşcu iese din dosul nenorocitei de tejghele şi îl duce în faţa geamului de la uşă, îi arată strada, orăşelul:

— Uite unde vegetez eu! Ce bine de tine, Moişală, că ai pe lângă cine te aciuia, cine să te sprijine. Eu nu mai pot, auzi, nu se mai poate! Nu numai că mă sufoc din punct de vedere spiritual, moral, dar vorbesc de situaţia materială, comercială. Fără capital nu faci nimic, ţi se usucă creierii când vine scadenţa la o poliţă cât de mică… Nu, nu mai pot! Nu mai pot! Prăvălia e goală, asta n-ai, aia n-ai, îţi crapă obrazul de ruşine să tot răspunzi clientului: „Tocmai s-a isprăvit, dar primim”. Parcă trebuie să-ţi mai spun? Nu înţelegi singur? Nu mai pot! Dacă îmi eşti prieten – ce dracu’, am fost colegi de şcoală, suntem şi colegi de meserie, nu-i aşa, putem zice că suntem şi prieteni – aşa că te rog, te rog din suflet, cu deznădejde te rog, să vorbeşti cu Feighenbaum, că ţi-e rudă, să mă angajeze şi pe mine undeva, în birou, la orice – am un scris

frumos – sau să mă angajeze vânzător la detail în magazin, căci o fi făcând şi detail, sau să mă ia în depozit, la engros. Şi dacă el nu are loc, atunci vorbeşte tu cu Marcu Moise, îi eşti doar neam, vorbeşte cu el ca să ocup eu locul tău de voiajor. La urma urmei, i-ai eliberat un loc. Cu toate că, îţi spun drept, nu aş vrea spre bătrâneţe să ajung din cal, măgar. Că nu e mare bucurie să începi să te tăvăleşti prin trenuri, când omul trebuie să se aşeze, să se odihnească. Adică, nu că nu aş fi în stare să fac o muncă grea, cum ar fi să voiajez. Ferească dumnezeu! Chiar să-i spui că mă simt în puteri, că la urma urmei e o prostie ce am spus adineauri, cuvântul „spre bătrâneţe”. Nici să nu-i pomeneşti de cuvântul ăsta, „bătrâneţe”, mai ales că eu sunt mai tânăr decât tine cu două luni şi jumătate, nu-i aşa? Că sunt mai tânăr decât tine îi spui numai dacă vine vorba şi zice el ceva de vârstă…

Horowitz nu ştie ce să facă. Să-i spună adevărul? Nu se poate. Nu, nu se poate. Dar nici să-l lase, vorba ceea, să „legene un copil mort”, adică să spere prin el ceva fără speranţe. Mai ales dacă va vedea că mă mut la Iaşi cu familia, îşi va spune că plec să ocup postul şi o să creadă că nu vreau să-l servesc. Şi ar fi păcat să nu vrei să serveşti un om de treabă şi necăjit, cum e Manaşcu. Aşa că trebuie să-i spun că încă nu am serviciu la Avramuţ, iar cu Marcu Moise nu sunt bine. Adevărul, însă, este că Manaşcu face rău că vrea să părăsească bucăţica de pâine pe care, de bine de rău, o scoţi când ai un ochi la stradă, o prăvălioară. Nenorocirea bietului Manaşcu se trage de fapt de acum un an, când au fost devastările. Zicea cineva că ticălosul de Ghiţă Chipăruş a vrut să-l distrugă ca să-şi facă el librărie. Altcineva spunea că devastările le-a aranjat partidul de la putere, care a vrut să pregătească greutăţi ăluia din opoziţie, care urma să ia puterea, sau poate că opoziţia a vrut să facă greutăţi guvernului… – adică stai, că ştiam. Ba nu, că nu mai ştiu! Aşa sunt de încurcate chestiile astea cu politica dintre partide, că nu te mai descurci. Important este că partidele se descurcă din

toate, dar tu, om necăjit, nu te mai descurci, că unul dumnezeu ştie cum călătoreşti de multe ori tu, Mişu Horowitz, gata să fii aruncat din tren în mers. Şi nenorocitul de Manaşcu vrea să se facă la bătrâneţe voiajor… Totuşi parcă, oricum, e mai uşor că te alegi numai tu, vorba ceea, „devastat”, în tren, sau într-o gară, decât să-ţi devasteze dugheana şi să-ţi facă praf din gospodărie şi să te lase pe drumuri şi nenorocit, cum a ajuns bietul Manaşcu.

După o clipă de gândire îşi zice: Las, chiar dacă nu i-ar fi devastat şi jefuit anul trecut prăvălia, tot nu o mai putea duce, că lucra fără capital. Singur a spus: „Fără capital nu se poate lucra!”

Manaşcu l-a trezit din gânduri:

— Văd că nu-mi răspunzi dacă vrei sau nu vrei să vorbeşti pentru mine cu Feighenbaum sau cu Marcu Moise. Spune cinstit dacă nu poţi să mă serveşti, că nu mă supăr. Eu oricum aveam de gând să mă reped la Iaşi să vorbesc singur cu neamul ăla al tău, Feighenbaum. O să şi plec. Dar dacă nu-ţi convine să-i cer eu post, spune-mi deschis. Poate, însă, ai dreptate dacă te gândeşti că ţi-e mai uşor să vorbeşti cu Marcu Moise să mă ia voiajor în locul tău, iar tu să lucrezi la Feighenbaum *intern*. Cu toate că – să fiu sincer – tare n-aş vrea nici eu să voiajez. Dacă aş putea ocupa şi eu tot un post în birou, ca tine… Ţi-am spus că am un scris foarte frumos. Tu mă ţii minte încă din şcoală ce rondă şi batardă trânteam la caligrafie într-a treia. Aşa că dacă nu pot să ocup un post la Iaşi, Ia Feighenbaum în birou – sau în depozit – m-aş muta cu toată familia la Podoleni. Sigur, Podoleni nu e Iaşi, dar oricum, e mai mare decât un Mihăileni! Şi poate că şi acolo, în vecinătatea Iaşilor, e un mediu favorabil…

Horowitz stă ca pe jăratec. E grăbit. A intrat numai aşa, să schimbe o vorbă cu un prieten şi să simtă dacă orăşelul ştie, dar trebuie să înceapă pregătirile de mutare la Iaşi, adică să alerge să-şi facă rost de banii de care e nevoie, să vândă din lucrurile care au mai rămas, şi, dacă

nu ajunge, să-şi prindă undeva un împrumut. Arde pământul sub picioarele tale şi Manaşcu îţi vine cu necazurile lui. Totuşi e bine că ai intrat, căci ai aflat că Avramuţ îşi deschide depozit sau poate că II-a şi deschis. Trebuie să plecăm deci repede la Iaşi. Cum dracu' n-am mai rămas câteva ceasuri acolo? Aş fi aflat de depozitul lui Avramuţ şi m-aş fi dus îndată la el să-i cer să mă angajeze. Cine ştie dacă acum nu e prea târziu. Aş pleca chiar azi, deocamdată singur, să nu aştept până „lichidez" gospodăria, dar nu am nici măcar bani de tren, şi n-am cu ce lăsa familia. Da, da, trebuie să rămân, să vând sau să amanetez din, doamne iartă-mă, gospodărie.

— Ce-i cu tine, Moişă? Nu răspunzi dacă vrei sau nu să intervii pentru mine. Nu te recunosc. Taci. Ca diplomaţii şi bogătaşii când ai nevoie de ei şi te refuză. E mai bine pentru omul necăjit să-l refuzi cinstit decât să taci. Îl şi umileşti dacă taci.

— Să-ţi spun drept, Manaşcule… Nu ţi-am răspuns îndată pentru că mă gândeam, poate… n-ai să mă crezi, dar să ştii că eu m-am despărţit de Marcu Moise certat foc.

— Aha! Am înţeles. Ăsta e sistemul! Aşa spune cineva când nu vrea să intervină pentru tine: „suntem certaţi".

— Vorbeşti prostii! Uite, cu nepotul meu, cu Feighenbaum adică, pot să vorbesc. Tocmai pentru că sunt certat cu Marcu Moise am venit să-mi iau familia şi să intru la Feighenbaum. Dar încă nu plec. N-am încă banii pentru transport – o familie, o gospodărie…

Manaşcu e mirat:

— Nu puteai să-i ceri un avans? Chiar unul substanţial?

— Nu am vrut, căci… ştii… încă nu suntem înţeleşi în toate punctele… n-am încheiat… Dar desigur că pentru tine pot să vorbesc.

Şi chiar se gândeşte ca atunci când va vorbi pentru angajarea sa, să vorbească şi pentru Manaşcu, aşa, în linii mari, restul urmând să aranjeze Manaşcu singur. Ar vrea totuşi să-i sfătuiască pe Manaşcu să nu-şi părăsească

deocamdată bucăţica de pâine pe care o are aici. Unde mai pui că nici n-o să poată să lichideze, căci are desigur datorii şi n-o fi având „inventar” pentru câte datorii are.

— Şi cum o să lichidezi?

Ei, asta e ceea ce îl frământă şi pe Manaşcu: lichidarea magazinului. Şi începe să-i explice:

— Să zicem că articolele de papetărie (Horowitz zâmbeşte amar: câteva duzini de peniţe, cele mai multe ruginite, câteva creioane şi caiete şi mai ştiu eu ce sărăcie e acolo), va să zică astea de papetărie, le lichidez, cred, uşor, şi la nevoie poate mi le ia firma la care mă angajez şi le mărit tot eu, dacă voiajez. Pentru restul neacoperit dau poliţe. În sfârşit, văd eu ce aranjez. Mai rău e că nu ştiu cum să fac cu mărfurile din celelalte branşe. Pentru că o marfă e marfă câtă vreme e în raft, s-o vinzi direct clientului. La lichidare, însă, nu face doi bani. Uite, vezi tu ceainicul ăsta mic pentru esenţă de ceai? Am două bucăţi. Din alte mărfuri tot aşa. Am o bucată sau două, trei. Ce fac cu ele? Cât sunt în magazin, aşteaptă ele şi un veac, şi se vând pe măsură ce se cer, dar tot le vine rândul să se valorifice! însă odată scoase din raft, să le vinzi forţat, sunt gunoi: legea cererii şi a ofertei! Şi poliţa e poliţă, trebuie plătită. Nevastă-mea era de părere să dau fiecărui furnizor înapoi mărfurile, să facem adică pachete pentru fiecare creditor, cu ce mi-a rămas din marfa lui. Şi chiar am început acum câteva zile, de desperare, să fac pachete şi să scriu nişte scrisori creditorilor: „Având în vedere criza generală mondială, şi ca să nu-mi pătez numele comercial, am hotărât să lichidez şi vă propun să vă restitui ce mi-a rămas din mărfurile dumneavoastră, conform specificaţiei anexate, iar pentru rest vă propun cambii...” şi aşa mai departe. Dar tot nevastă-mea, săraca, a izbucnit în plâns, că rămânem pe drumuri. Afară de asta, mi-a explicat că ne batem capul de pomană: n-au să primească negustorii marfa înapoi şi chiar dacă au s-o primească, cu ce o să plătim poliţele, adică restul peste ce valorează marfa înapoiată? De ce să zgândări, zicea ea, căci atâta vreme

cât prăvălia e prăvălie, nu se observă că eşti pe drojdie, dar dacă te atingi de ea, vorba tot a nevesti-mii, se descompune „ca un cadavăr” şi „începe să amiroasă!” Aşa că, de ceea ce te-ai temut, se întâmplă, adică află toată lumea ce-i cu tine şi asta trage la faliment, şi bandiţii de creditori pot să te împingă şi la bancrută frauduloasă, adică la puşcărie – *ei*, furnizorii tăi, proprietari de depozite, de fabrici, *ei*, care se ştie cum acumulează averile… în sfârşit… *ei* să te bage la bătrâneţe în puşcărie pe tine. Tu nu ştii, frate Mişule, ce înseamnă puşcărie! Am stat – tu ştii – în tinereţe, niţel pe acolo… Dar am stat pentru o idee, pentru un ideal, pentru luptă… E altceva… Cu totul altceva. Acum, însă, pentru chestii meschine! Te demoralizează. Să te ferească dumnezeu, Mişule dragă, să stai în puşcărie.

A rămas cu privirea pierdută în gol. Mişu nici n-a fost bine atent la ce spune. A tresărit numai la cuvântul „puşcărie”, şi-a dat, însă, seama că nu despre el vorbeşte. Face în zadar sforţarea să-l asculte, dar nu aude decât cuvinte răzleţe. Manaşcu vorbeşte, vorbeşte:

— Tu ştii: am început ca vânzător de prăvălie. La un moment dat am încercat să mă calific, să învăţ o meserie, tâmplăria, şi să intru într-o fabrică sau, la nevoie, să-mi deschid un atelier mic, fără lucrători – ca să nu fiu exploatator şi eu. Dar nu mi-am putut realiza idealul, aşa că, în ultimul timp, idealul nevestei – nu şi-al meu – este să deschidem o băcănioară, să stăm în prăvălioara noastră să ne scoatem bucăţica de pâine…

Horowitz îşi aminteşte că şi el cu Sara tot aşa au vorbit acum câteva luni, nu mult înainte de arestare: la bătrâneţe să-şi odihnească oasele trudite şi capul obosit într-o prăvălioară, chiar aici, la Mihăileni, sau mai bine la Iaşi, într-o mahala, dar copiii să fie într-un oraş mare. Da, la asta s-a gândit, ăsta era şi „idealul” lor, o prăvălioară, de preferat o băcănioară, că dacă într-o zi n-ai prea făcut vânzare şi – cum se întâmplă aşa de des – n-ai ce mânca, iei chiar din prăvălie o scrumbie sau ce se găseşte… Da,

dar cu ce deschizi o prăvălie, oricât de mică, dacă n-ai capital, oricât de mic?

…Manaşcu vorbeşte încă, dar el, Horowitz, nu-l mai ascultă de mult, ci – trecând la gândurile în legătură cu o băcănioară pentru bătrâneţe – se gândeşte de la cine anume să împrumute banii de drum pentru Iaşi. Nu, n-ai la cine, afară de domnul Herş Leib Rappaport, care cere zălog şi îţi ia o asemenea dobândă, că îi rămâne lui totdeauna zălogul şi tu nu te poţi plăti niciodată de datorie. Totuşi n-ai ce face, căci nu poţi spera să-ţi dea cineva un împrumut de la o zi la alta, când te ştie că pleci din oraş cu familia. Atunci poate că tot e mai bine să pleci totuşi întâi tu singur…? Dar cum să pleci singur la bine şi familia să rămâie în târguşorul ăsta?

Şi Manaşcu tot vorbeşte… vorbeşte…

El a găsit o clipă potrivită când, la un cuvânt al lui Manaşcu, i-a răspuns:

— Da, da, vorbesc cu nepotul meu, cu Avramuţ şi îţi scriu, sau mai bine bat o depeşă…

Şi a părăsit „Magazinul Universal Marcu Manaşcu”.

*

Acum aleargă acasă să-i spună Sarei vestea pe care a aflat-o, că adică Avramuţ şi-a deschis sau îşi deschide un mare depozit, aşa că nu mai plecăm la Iaşi în aer, să caut abia serviciu. Merg la ceva sigur.

Şi îi aduce şi bucuria că în orăşel nu se ştie de arestarea lui. Dacă nici Manaşcu nu ştie! El, care e librar! Bietul Manaşcu!!

— Dar ce e cu Manaşcu?

O să-i explice mai târziu. Atât îi poate spune, că o să vorbească cu Avramuţ să-l angajeze şi pe bietul Manaşcu: omul lichidează magazinul.

Sara nu e prea încântată de ocuparea unui post la Avramuţ. Mai întâi, e nu ştiu cum să te rogi de un bandit de la care ţi se trage toată nenorocirea, ca să te ia la el în serviciu. Al doilea, nici nu e sigur că o să te angajeze.

— N-o să mă angajeze pe mine? Pe mine? Hahaha! El

mă ştie ce introdus sunt la clientelă. Afară de asta, măcar din mustrări de cuget o să mă ia, căci – cum zici tu – de la el mi se trage toată nenorocirea. O viaţă întreagă am muncit cinstit şi chiar în chestia aia de unde a venit nenorocirea, eu tot cinstit am fost. Cel mai bine ştie el că am fost cinstit şi că el adică m-a tras…

Vorbeşte înfierbântat, dar deodată se opreşte şi, necăjit, zice:

— Nu, n-am dreptate: nu de la asta mi se trage, că de la un *incasso* mi se trage.

Dar îşi dă seama îndată că abia acum nu are dreptate.

— Da, dar cu acel *incasso* nedecontat – un fleac de sumă – am plătit o parte din datorie, pe care *din vina lui Avramul*… În sfârşit, tot din vina lui am păţit ce-am păţit, aşa că măcar din remuşcări… Nu, nu din vina lui. Ce e aia din vina altuia când *noi* facem un lucru rău, fie şi din îndemnul altcuiva sau cu complicitatea lui? Când faci un lucru rău, în primul rând eşti vinovat tu că l-ai făcut.

Se întrerupe, însă, violent şi dârz:

— Nu vreau să fiu angajat nici de milă şi nici din remuşcări. Să mă angajeze pentru că mă ştie ce priceput sunt în meserie, ce introdus la clientelă, ce harnic. Dar uite că am ajuns, vai de capul meu, să mă laud singur.

Sara îl ştie că – aşa calm şi blajin cum e – când are dreptate într-o chestie şi se supără, e teribil, teribil. De aceea e hotărâtă să-l lase să ceară totuşi un serviciu la Avramuţ. De altfel, parcă avem încotro?

— Ce e aia te lauzi singur? Cine nu te ştie? Aşa că ai dreptate: nu de milă şi nici din remuşcări, ci pentru că are nevoie de tine.

Şi, cu grijă:

— Dar să nu te angajeze ca voiajor. Să te angajeze în birou sau în depozit, ca să rămâi la Iaşi, cu noi împreună.

Apoi, după o clipă de gândire:

— Şi aş zice că, deocamdată, să nu plecăm toţi. Te duci tu întâi, vezi ce faci acolo, şi pe urmă…

Văzând, însă, privirea lui care înseamnă parcă: „nu ajunge cât am stat departe de voi”, ea zice:

— Adică de ce să pleci singur? Să fim iar despărţiţi?! Chiar dacă numai câteva zile, până venim şi noi. Nu! mai bine să nu plece încă nimeni! Să-i scriem să ne trimită bani de drum şi plecăm toţi împreună.

Horowitz s-a supărat:

— Aşa? Să scriem şi să las la noroc! Ei, află, Sara dragă, că ce nu faci cu mâna ta şi cu gura ta, nu-i făcut. Şi ce se întâmplă dacă are oameni angajaţi şi *nu* trimite bani?

— Tocmai, ce zic eu. Cel puţin n-am stricat casă, n-am plecat în voia valurilor.

— Ba nu! La o scrisoare omul poate să răspundă ce şi cum vrea el, dar dacă îi vorbesc, nu se poate să nu mă angajeze. Plecăm! Şi chiar dacă nu mă angajează el, găsesc să lucrez la altcineva, căci…

Nu isprăveşte, dându-şi seama că Sara are dreptate: cum să pleci în speranţa că ai să găseşti de lucru? Aşa uşor se găseşte? câţi oameni umblă fără lucru! Şi ce faci dacă nici Avramuţ nu te angajează? Dar izbucneşte:

— Nu se poate să nu mă angajeze. Poate să aibă o mie de oameni şi tot mă ia! Tu nu ştii, pentru că nu m-ai văzut la lucru, dar el mă ştie. Ar fi trimis după mine, dar poate mă crede încă… acolo – ştii… unde eram…

Rămâne o clipă pe gânduri.

— De unde ştiu că nu m-a căutat la Marcu? Foarte rău că de la… adică de da închisoare, m-am dus drept la gară şi am venit încoace. Trebuia să fi trecut prin oraş şi aflam că îşi face depozit. Sau dacă aflam că el e încă la Podoleni, trebuia să fi plecat la Podoleni…

Roşeşte, se uită în jos, ca o scuză parcă, şi zice:

— Dar mi-era ruşine să mă arăt. Las că pentru Podoleni nici n-aveam bani de tren…

Deodată gândul merge în altă parte – la ceva care nici nu s-a gândit adineauri: să nu cumva să creadă Sara, că atunci când el a zis că Avramuţ îl ia pe el chiar dacă ar avea o mie de oameni, înseamnă că a înţeles să fie dat

cineva afară şi el să-i ocupe locul. De aceea, îi explică:

— Nu, nu adică să iau pâinea cuiva. Dacă Avramuţ vrea să dea pe cineva afară ca să mă angajeze pe mine, nu primesc. Mă gândeam că dacă, de pildă, nu mai are niciun loc de voiajor, atunci oricare din ceilalţi voiajori angajaţi are să fie fericit să voiajez eu, iar el – să stea în depozit. Şi asta nu ca să facă din cauza mea un sacrificiu numai să nu fie dat afară. Nu! O să fie fericit să nu mai voiajeze. Că tu nu ştii, Sara dragă, ce înseamnă să voiajezi şi să tremuri la gândul că nu aduci stăpânului destule comenzi şi destul *incasso*! Şi să tremuri pentru fiecare bănuţ pe care trebuie să-l cheltuieşti din diurna cărpănoasă, căci vrei mai bine să-l aduci acasă, nevestei şi copiilor. Şi atunci dormi în tren sau în cel mai ieftin hotel – cu ploşniţe. Nu ţi-am spus niciodată cum, înainte de ajung acasă, mă caut până şi în cusăturile hainelor şi lingeriei, să nu aduc, ferească dumnezeu, în casă, insecte, că tu care o ţii aşa curată…

Sara ar vrea să întrebe: „De ce să nu voiajeze ceilalţi şi să voiajezi tu?” Dar nu i se deschide gura, căci îl vede rămas cu privirea dusă la cerul care – când oare? – s-a lăsat negru şi greu, ca de toamnă.

Într-adevăr, deşi suntem în plină vară, adică oarecum spre sfârşitul ei, parcă s-a făcut deodată toamnă. Şi asta îl face mic-mititel, cu sufletul speriat, căci îşi aminteşte cum îl prindeau asemenea zile pe drum şi simţea că vine toamna şi îndată iarna şi acasă trebuie atâtea şi tu eşti în tren – ca închis într-o cuşcă – şi te depărtezi de casă tot mai mult, tot mai mult: şi de Podoleni şi de Mihăileni. Ah, altfel este când din rută te apropii şi altfel când ştii că îndată după miezul nopţii te dai jos în gara Dolhasca, sau schimbi trenul pentru unul de pe linie secundară, spre cine ştie ce târguşor nenorocit, uitat de dumnezeu, şi de acolo pleci în alt târg şi în altul, şi gândul aleargă acasă: dacă, ferească dumnezeu, Sara, sau careva din copii s-au îmbolnăvit…

— Ce ai zice tu, Sara, dacă Manaşcu ar ocupa postul meu la Avramuţ şi eu să preiau prăvălia lui, ca să fim toţi

împreună, toţi la un loc, aici, la Mihăileni?

Dar a sărit, ca ars de propriile sale vorbe:

— Sunt nebun! Abia am vorbit… oraş mare… copiii… Parcă tu ştii ce băiat e Froikală al nostru? Şi ce copii sunt fetele? Le trebuie oraş mare.

Şi zâmbeşte, adăugând:

— Că n-am nici eu „capital” să preiau magazinul lui Manaşcu nu importă, nu-i aşa?

Şi, repede:

— Singurul lucru ce trebuie să facem este să îngrijesc de bani de drum şi să plecăm într-un ceas bun la Iaşi, la Avramuţ. Dar să nu mă laşi să mai voiajez. Vreau să fiu cu voi împreună. (Era gata să-i spună ce a păţit cât a stat la Iaşi, în închisoare, cum sărea noaptea din patul nenorocit, făcut din două scânduri, cum era gata să strige tare, ca să fie auzit până aici, la Mihăileni: „Să nu aveţi grija mea!!! Să nu aveţi grija mea!!! Eu sunt sănătos!!! De voi să aveţi grijă. Grija că voi aveţi grija mea în loc să aveţi grijă de voi, mă înnebuneşte. Eu sunt bine! Biiineee!” Aşa cum striga santinela din turn: Biiineee! Asta i se întâmpla de multe ori şi în voiaj – în tren sau în vreun han ca vai de el, în care înnopta. Voia să strige tare ca să se audă până aici, la Mihăileni, acasă: „Eu sunt bine! Dar voi?” Nu, nu mai plec în voiaj. Vreau să fim cu toţii la un loc, cu familia mea. Familia mea! Familia mea! Este o ticăloşie fără margini, este o cruzime fără pereche, este o neomenie, o nemernicie, un hingherlâc, să rupi pe om de familia lui. O să-i spun asta lui Avramuţ. Să fie trimişi ca voiajori numai oameni tineri, neînsuraţi, nelogodiţi măcar, neîndrăgostiţi măcar de cineva pe care îl laşi acasă, oameni care nu simt ce e aia familie – nu simt nici ei şi nici familiile lor. Să fii rupt de familie? Pentru ce? Ca să îmbogăţeşti pe un Marcu Moise, pe un Socec! A, sigur, dacă ar fi să pleci că-ţi face ţie plăcere, că ştii pentru ce, pentru cine!… Şi pe Manaşcu să-l oprească Avramuţ în depozit, căci are soţie…)

— Auzi tu, Sara, îmi fac rost de bani de drum şi plecăm repede-repede la Iaşi toţi împreună. Toţi! Ah! E o

fericire, o fericire să ai familie şi să fii cu ea împreună, e o fericire să trăieşti! O fericire!

Sara îl îndeamnă să amaneteze cele două sfeşnice de argint. El nu vrea. Nu pentru că nu valorează mai nimic, ci pentru că Sara ţine la ele, căci sunt moştenite de la mama. E a cincea generaţie care a făcut la lumina lor rugăciunea de vineri seara pentru sănătatea şi bucăţica de pâine a celor dragi…

— Mai bine amanetăm costumul meu de sărbători.

Dar Sara îl imploră: nu, şi nu, şi nu.

— Tu vii între oameni. Afară de asta, ştii că ţi-l mănâncă dobânda, ştii că un lucru amanetat e ca şi pierdut, că nu ai întotdeauna bani să-l scoţi la timp. Şi tu ai nevoie de costum chiar când te duci să vorbeşti cu… neamul ăla al nostru, să te angajeze. Altfel te priveşte cineva când vii îmbrăcat omeneşte… Ştii…

Dar el zâmbeşte: ce ştie Sara?

— Chiar gol de m-aş duce, tot mă angajează.

Totuşi începe să-i dea dreptate. Sigur: de ce să vină în faţa lui Avramuţ ca un calic. Până una-alta, haina face pe om. Până ajungi să afli ce *este* omul, tu vezi ce *pare*. E adevărat, Avramuţ îl ştie cum lucrează, dar are dreptate şi Sara: altfel eşti privit. Ba chiar munca ţi se plăteşte altfel dacă vii îmbrăcat ca lumea. Pe când dacă vii cum vine el… Mai ales că nu ştiu ce dracu’ au făcut la puşcărie cu hainele în etuva aia a lor, că uite, cu toate că biata Sara şi-a rupt mâinile şi le-a călcat atât de bine, că atunci când a plecat cu ele în oraş nu se mai cunoştea „etuva”, poftim, a fost de ajuns să umble cu ele puţin, că arată iar ca vai de ele. Vinovată e calitatea proastă a stofei! Asta o vedea şi în călătorie, când avea norocul să nimerească un compartiment gol şi să poată dormi culcat. Când se dădea jos de pe bancă, hainele erau mototolite că îi era ruşine să se mai ducă la clienţi. Da, are dreptate Sara: să păstreze hainele cele bune, de sărbătoare, ca să le poarte în fiecare zi de acum încolo, începând chiar din clipa în care se va prezenta la Avramuţ să-i ceară serviciu.

*

Totuşi a trebuit să amaneteze hainele. I-a arătat Sarei negru pe alb că, dacă nu le dă – chiar dacă dă şi sfeşnicele – nu au cu ce lua măcar biletele de tren, căci altceva mai ca lumea – cum sunt hainele – nu au nici de vândut, nici de amanetat. Şi trebuie bani de căruţă, şi pentru transportul pe C.F.R. a ceea ce vor lua din gospodărie: aşternut, vase de bucătărie, farfurii, tacâmuri şi îmbrăcăminte. (Puţina mobilă pe care o au, vor încerca s-o vândă sau, la nevoie, au s-o lase aici, pentru că n-o poţi lua cu tine: transportul costă scump, şi nici nu ştii dacă vei găsi locuinţă şi dacă, până la urmă, poţi rămâne la Iaşi.) Şi trebuie bani pentru căruţa de la gara Iaşi în oraş, când vor scoate lucrurile, şi pentru arvunirea unei locuinţe. Acum îşi dă seama că trebuie să amaneteze şi paltonul. Desigur, nu e bine, căci voia să oprească paltonul sau costumul – ca să aibă ce amaneta la Iaşi pentru primele cheltuieli de trai până la leafă.

Într-adevăr, a trebuit să dea şi costumul şi paltonul, mai ales că domnul Rappaport a preţuit puţin de tot sfeşnicele. Dar poate că avea dreptate când zicea:

— Mai mult ca să te servesc primesc paltonul şi costumul, căci, dacă nu le scoţi, cui să le vând? Parcă ai cui vinde ceva aici, la Mihăileni? Cineva care are bani să cumpere, îşi face haine pe măsura lui, iar cine nu are bani, nu are nici pentru haine de ocazie. Afară de asta, *un* preţ este cel care te-a costat, şi *alt* preţ ţi se oferă când tu mori să vinzi. Unde mai pui că dumneata, domnule Horowitz, n-ai o statură, cum să zic, *vandabilă*. Adică nu statura este sau nu este vandabilă, ci hainele pentru o asemenea statură.

Şi a zâmbit atât de luminos, că sticlele de la ochelarii *zwicker* au scăpărat mii de scântei. Are nişte ochi domnul Rappaport, că scapără foc – gândeşte Horowitz. Şi ce e al lui e al lui! Este, într-adevăr, cămătar, un fel de jefuitor de cadavre, cu odăile ticsite de tot felul de obiecte (de la bijuteriile şi lucrurile cele mai fine – luate de la mari

negustori în ananghie, şi de la boieri şi moşieri scăpătaţi, sau de la feciori de bani gata, cartofori – şi până la sărăcia unor oameni ca vai de ei, obiecte îngrămădite în odăile lui), dar ce e al lui, e al lui: cu toate că e cămătar, e un om tare învăţat. Nu ştie bine româneşte, iar evreieşte nu vrea să vorbească fiindcă – precum zice – e „limba vulgului", a plebei, şi limba de exil. Când e silit să vorbească evreieşte, vorbeşte cu cuvinte nemţeşti, căci e mai nobil. Chiar de sărbătorile cele mari de toamnă, când vine de la sinagogă şi schimbă urările cu domnul Haimsohn care are moara, şi cu ceilalţi care conduc obştea noastră, ei între ei nu-şi urează în idiş, ca noi între noi, nu, dumnealor îşi urează pe nemţeşte. Cu prima nevastă, domnul Rappaport vorbea în casă numai nemţeşte, iar cu a doua poţi să zici că n-a apucat să vorbească în niciun fel, căci biata fată a cizmarului Beirişl Popătămahăr – un copil aproape – a dispărut acum doi ani – în drum spre sinagogă, pentru cununie, şi dacă nu ar fi fost găsită a doua zi spânzurată în pod la părinţi, s-ar fi putut crede că e adevărat ce spunea domnul Herş Leib Rappaport, cum că a fugit la Dorohoi, la feciorul lui Oftăr ţambalagiul, ăla tot un fel de ţambalagiu din tată în fiu a opta spiţă, va să zică neam de calic, ceea ce este nu numai foarte urât, ci şi rău, căci „doi calici într-un sac au să crape de foame".

Desigur că avea dreptate domnul Rappaport când vorbea aşa, totuşi, uite, el, Horowitz, chiar dacă fetele sale ar ajunge cu cozile albe, nu le-ar da după un Rappaport ca ăsta, aurit să fie. Nu-l vezi? Nu numai că e bătrân, că ar fi putut să fie bunic bietei fete a lui Beirişl, dar are ceva de uliu, dumnezeu să mă ierte. Cu toate astea, încă o dată: ce e al lui, e al lui – învăţat, tare învăţat. Se zice că în tinereţe trimitea corespondenţe în limba ebraică la un ştiu ce gazetă, tocmai la Lemberg sau Prşmşl. Dar, mai ales, se ştie că de aproape un sfert de veac scrie până târziu după miezul nopţii – după ce-şi încheie socotelile – la un fel de carte groasă, tot în ebraica veche, sfântă, biblică, o carte despre „suflet" şi „inimă"; o carte în care el se frământă cu

întrebarea „care e deosebirea dintre «suflet» şi «inimă»”? Oamenii de la sinagoga mare povestesc că într-o sâmbătă seara, după masa de *şalăşides*[18] – masă pe care el a plătit-o – le-a citit o mulţime de pagini, până spre ziuă, că picau, săracii, de somn, de foame şi de oboseală. Tare frumoase lucruri se pare că sunt totuşi acolo, de vreme ce cei mai mulţi nu le înţelegeau. Dar un lucru tot ţin minte oamenii, că dumnealui se ceartă în acele pagini cu un învăţat din cărţile vechi sfinte – mort de mii de ani. Căci atunci când la întrebarea acelui învăţat, adresată discipolilor săi, „care e lucrul cel mai preţios pe care trebuie să şi-l dorească omul”, şi după câteva răspunsuri ale discipolilor, unul a zis „inimă bună”, învăţatul s-a bucurat, zicând că răspunsul ăsta cuprinde toate răspunsurile date de ceilalţi discipoli, fiindcă „inimă bună” e bunul cel mai preţios al omului. Ei, uite că el, Herş Leib Rappaport din Mihăileni nu este de acord cu învăţatul acela din antichitate. Singura scuză a aceluia este că nu s-a gândit la „suflet” ci vorbeşte de „inimă”. În cartea sa, însă, el, Herş Leib Rappaport, dovedeşte că „suflet” este cu cinci sute optsprezece trepte mai înalt decât „inimă”. Şi înşiră cele cinci sute optsprezece trepte, şi dovedeşte că „suflet” e superior din două sute cincisprezece motive, şi arată şi cele două sute cincisprezece motive. Primul motiv – şi încă ar fi de ajuns să dovedeşti – este că „inimă” este *gaşmies*, pipăibil, pe când *neşume*, suflet, este *rahnies*, înalt, dumnezeiesc, divin. Să ai suflet bun, suflet înalt, suflet nobil, spre binele oamenilor, iată ce trebuie să-şi dorească omul: „SUFLET ÎNALT ŞI ÎNĂLŢAT”. Cum se împacă asta cu cele şapte piei pe care le ia oamenilor, să zicem la nişte sfeşnice zălogite, şi însuşite, sfeşnice care ţie îţi sunt mai aproape de *suflet* decât ochii din cap? Foarte bine se împacă. Deoarece tot orăşelul ştie că domnul Herş Leib Rappaport are de gând să lase prin testament toată averea – şi are avere, nu glumă!

— Comunităţii din Dorohoi, ca să se clădească la

18 Masă cu care se încheie sîmbăta.

Dorohoi şi la Mihăileni câte o baie rituală modernă şi câte o sinagogă, pe numele lui. Adevărul este că el nu e încă hotărât, dacă în loc de sinagogă şi baie nu e mai bine să facă un gimnaziu evreiesc. O rudă îndepărtată – tot bancher şi purtând acelaşi nume de botez ca el – după acelaşi străbunic dinspre mamă, aşadar acea rudă, Herş Leib Schäffer, a clădit la Brăila, unde locuieşte, un gimnaziu, „Gimnaziul Netty şi Herş Leib Schäffer" – după numele său şi al soţiei – iar un fost coleg la şcoala rabinică din Breslau şi acum mare fabricant de spirt, a clădit, tot la Brăila, o baie cu aburi după modelul „Diana Bad" din Viena şi cu o secţie de *mikweh* rituală. Aşa că el, Rappaport, încă nu e hotărât care anume din aceste instituţii să ceară să se clădească – se înţelege *după* moartea sa – căci nici nu ştii dacă până la moarte nu ajungi sărac, aşa că nu te poţi lăsa fără rezerve mari. Mari, căci se zice că se va putea prelungi viaţa. Învăţaţii din toată lumea se ocupă cu asta, aşa că oamenii bogaţi vor putea plăti tratamentul ca să trăiască mult – ba poate chiar să nu moară niciodată. Până atunci, însă, nu ştie care din aceste instituţii îţi păstrează mai îndelung numele. Parcăparcă cel mai sigur este să clădeşti o sinagogă. O sinagogă pe numele tău. Numai al tău. Nu şi al soţiei. Asta nu numai pentru că nu ştie să se fi pomenit undeva, cândva, o sinagogă cu nume de femeie – căci ar fi o onoare prea mare – ci pentru că nu ştie care din cele trei soţii merită mai mult cinstea de a fi pusă alături de el. Una din primele două? Asta de acum? Una din cele viitoare? Oricum, însă, o sinagogă trebuie să clădească. De altfel, nici nu costă aşa scump ca o baie – chiar dacă baia o faci numai cu secţia rituală. Iar decât un gimnaziu, sinagoga costă sigur mai puţin. Va să zică o sinagogă pe numele său! Sunt atâtea cu nume de oameni, nu numai cu nume ca „Sinagoga croitorilor" sau „Sinagoga Mare, sau „Sinagoga hasidimilor", sau cu numele unui mare rabin, ci care poartă numele donatorului. Aşadar, în sinagoga sa, peste sute şi poate şi peste mii de ani – numele său o să fie pomenit în rugăciunile enoriaşilor drept-credincioşi, care

au să se roage pentru sufletul său, suflet nu inimă. Şi în clipa în care cineva va rosti numele tău – sau îl va citi numai cu ochii pe faţada sinagogii, tu vei apărea acolo, ca viu – sau vei scoate din mormânt două degete (nu-i nimic că au să fie de schelet), ca şi cum ai spune – ca la şcoală – „prezent!” Sinagoga se va numi *Beis Hamidraş Twi-Arie*, adică *Herş Leib* pe limba sfântă ebraică. Şi, în această sinagogă, va fi ţinut un ceaslov, mare şi gros, pe care îl vei începe tu însuţi şi în care se vor trece, de-a lungul anilor şi sutelor de ani, toate faptele, toate evenimentele importante din biata istorie a chinuitului tău popor Israel. Şi, toate aceste însemnări, vor trebui să fie legate de numele tău în vecii vecilor, amin!

Frământările acestea ale domnului Rappaport le ştie tot târguşorul – căci dumnealui nu le ascunde, dimpotrivă! Şi el, Horowitz, îşi spune acum: „E frumos, zău că e tare frumos că un ovrei aşa bogat se gândeşte la toţi evreii, la *Kol Israel*, cum se zice”. Totuşi, e păcat că acum se tocmeşte şi vorbeşte răstit cu mine, după ce a preţuit sfeşnicele atât de puţin faţă de valoarea lor, nu zic valoarea de *nesume*, de suflet, pentru biata Sara – ci, chiar cum zice dumnealui – faţă de valoarea „concret-comercială”. Şi acum, după ce şi-a bătut joc de preţ la palton şi costum, uite că cere dobânda de trei şi jumătate la sută pe*săptămân a*. Atâta socoteşte Marcu Moise *pe lună* clienţilor, când le prelungeşte poliţele. Şi asta încă e o dobândă foarte mare. Dar domnul Rappaport zice că nu împrumută calculând pe lună, ci numai pe săptămână, şi îţi dovedeşte că chiar cuvântul *Wucherer* – cămătar – vine de la nemţescul *Woche* (săptămână). Şi, dacă dumnealui, care e om tare învăţat, spune asta, ştie ce spune. Cu toate, însă, că o calculează pe săptămână, încasează dobânda, uite, pe două luni înainte.

— Nu cred că ai să scoţi amaneturile mai repede decât peste două luni.

Bine, fie şi aşa, dar de ce pe două luni a oprit dobânda patruzeci la sută?

— Două luni, domnule Rappaport, fac opt săptămâni, şi opt săptămâni a 3 i/2 pe săptămână fac 28 la sută şi nu 40 la sută.

Domnul Rappaport s-a supărat foc:

— Mai întâi că o lună are patru săptămâni plus două şi chiar trei zile – afară de februarie, care are exact patru săptămâni şi, câteodată, o zi în plus. Dar lunile astea, iulie şi august, au câte treizeci şi una de zile, deci câte trei zile în plus.

În acest caz, ce să fac? Să calculez aceste trei zile? E meschin! Zile! Calculez săptămâna întreagă. E mai frumos, nu? Ai, va să zică, în două luni, cele opt săptămâni obişnuite şi două săp (amâni făcute din cele trei zile ale fiecăreia din cele două luni, căci o lună are – dacă judeci bine – cinci săptămâni bancare…

— Dar dacă tot calculaţi dobânda pe două luni, cum în aceste două luni avem – cum singur aţi zis – şase zile peste cele opt săptămâni, eu aş zice să calculaţi numai o săptămână. O săptămână întreagă, de şapte zile, pentru aceste şase zile, căci o săptămână are şapte zile, nu trei. Nu mai zic că o dună e o lună, fie că are douăzeci şi opt, douăzeci şi nouă, treizeci sau treizeci şi una de zile! (Se miră singur de curajul lui.)

Asta l-a făcut pe domnul Rappaport să zvârle costumul şi paltonul la pământ. Şi chiar sfeşnicele.

— Ia-ţi totul înapoi şi „n-am dansat cu ursul!” Eu împrumut cu săptămâna, nu cu *două buni*. Destul de frumos din partea mea că nu calculez şi dobânda pe săptămână – pe fiecare săptămână separat. Dacă aş calcula pe săptămână, ar trebui ca pentru cele trei zile care sunt în plus la fiecare lună, să zic aşa: o zi la fiecare săptămână din luna respectivă se calculează şi ea o săptămână, şi ajungem ca aceste şase zile care prisosesc în cele două luni, să însemne şase săptămâni peste cele opt săptămâni. Dar ce poţi să înţelegi dumneata, care nu eşti decât un simplu voiajor şi un om de jos, fără cultură?

Şi a început să-i explice că există şi nişte matematici

superioare, care se numesc algebră, şi că, chiar în calculele ebraice sfinte, literele înseamnă cifre, şi că aceste matematici superioare…

— Toate bune, domnule Rappaport, eu ştiu că sunteţi un om învăţat, dar am vrut să vă rog de un împrumut pe cel mult *o lună*. N-am nevoie pe două luni.

Asta era prea de tot. De aceea, domnul Rappaport s-a răstit:

— Şi dacă nu scoţi lucrurile nici în două luni? O să umblu să te caut la Iaşi, sau – ferească dumnezeu – pe lumea cealaltă, căci viaţa şi moartea omului sunt în mâna celui de sus… Trebuie să mă asigur măcar pe două luni. Să fii mulţumit că nu m-am gândit să mă asigur luând dobânda pe *şase* luni înainte!

El, Mişu, e tare amărât că primeşte exact atâţia bani cât să poată călători cu familia şi cu bagajele până la Iaşi, iar acolo să aibă, cel mult, bani ca să scoată lucrurile şi să le transporte cu căruţa, să vedem unde, căci bani pentru închiriat o odăiţă-două nu rămân. O să le predea la magazia gării, pentru ca puţinii bani rămaşi să fie pentru mâncare o zi-două şi o cameră la un hotel pentru o noapte. Dar cu toate că e amărât, tot îi vine să se strice de râs: auzi, să-mi oprească dobânda pe şase luni! Aş vrea să văd şi eu cum reuşeşte aşa ceva! După domnul Rappaport, fiecare lună are „cinci săptămâni *bancare*”, din cauza celor două sau trei zile în plus. Bun! Asta înseamnă că şase luni fac treizeci de săptămâni. Treizeci de săptămâni a trei şi jumătate la sută fac în şase luni o sută cinci la sută. Hahaha! De unde o să oprească domnul Rappaport la o sută de lei, o sută cinci lei? Doar dacă m-aş repezi în oraş să iau la cineva cu împrumut şi, fără să iau un leu de la domnul Rappaport, să-i dau câte cinci lei de fiecare sută, peste banii pe care *nu-i* primesc, dar în contul cărora îi las sfeşnicele, paltonul şi costumul zălog, rămânându-i, însă, dator şi banii neprimiţi! mai frumos chiar ca în întâmplarea care se povesteşte despre bancherul ăla de la Botoşani. Zău dacă nu-ţi vine să te strici de râs!

Dar n-a râs, ci s-a întunecat când şi-a spus că totuşi a avut noroc, căci fără oameni ca domnul Herş Leib Rappaport, el n-ar putea pleca să ocupe un serviciu la Iaşi şi să-şi ducă acolo familia, căreia să-i croiască un viitor fericit!

*

Cu toate că Sara nu era pentru plecarea tuturor de la început, uite ce se cheamă femeia asta a lui sfântă şi dragă! Când au coborât din tren la Iaşi, ea, deşi e speriată de mărimea gării şi parcă înfiorată de răcoarea dimineţii, mângâie, chiar acolo în faţa vagonului, capetele copiilor şi, uitându-se cu ochii ei mari, frumoşi şi blânzi – dar niţel umezi acum – drept în ochii lui, îi spune:

— Să fie într-un ceas bun şi să trăieşti, Moişale, şi să ne fii sănătos că ne-ai adus într-un oraş atât de mare.

El – nu-şi dă seama când şi cum – i-a prins mâna şi i-a sărutat-o, ca acum douăzeci de ani când, la un *Kränzehen* – după ce a dansat pentru prima oară cu ea şi, muzica din „salon” tăcând brusc, s-a înclinat în faţa Sarei, i-a sărutat mâna şi i-a spus „mersi”. Şi – ca atunci – a roşit şi el şi ea. (Dumnezeule! Ea are chipul de atunci! E sigur că şi el arată în clipa asta tânăr ca atunci.) Dar n-avem timp pentru astea! Să scoatem lucrurile de la bagaje.

Făcându-şi socotelile şi numărând banii, hotărăşte să lase deocamdată lucrurile în magazia gării, scoţând numai cufărul. Ştie că asta înseamnă magazinaj, dar n-avem încotro, căci trebuie să avem bani şi de hotel. E adevărat, Sara are nişte rude chiar aici, lângă gară, pe strada Zugravi, dar nu putem cădea atâţia pe capul oamenilor. Aşa că e bine: cu puţinii bani pe care îi avem, vom plăti măcar o zi la un hotel şi vom avea pentru masa de prânz şi pentru aceea de seară. Pentru mai departe, n-avem grijă: luăm avans de la Avramuţ! E bine că acum rămân şi bani să se bărbierească, chiar la un frizer, căci tot trebuie să se tundă. A avut dreptate Sara – altfel te judecă omul când i te înfăţişezi omeneşte. Acum îi pare rău că a amanetat costumul. Dar nu e nimic. Dacă eşti proaspăt bărbierit şi

tuns, parcă şi hainele de pe tine par altfel, mai frumoase, mai nu ştiu cum. Spune toate astea Sarei şi copiilor, în timp ce merg de la gară spre hotel, el cu valiza, Blima cu o legătură şi Sara cu un coşuleţ cu de-ale mâncării. Cu mâna rămasă liberă, el ţine de un mâner al cufărului şi Şela ţine de celălalt mâner, Efraim să nu se obosească!

— Mai avem câteva case. Tragem la hotel „Moldavia”.

— E cel mai curat şi e chiar în faţa străzii Zugravi unde, cum spuneam, avem nişte rude ale tale. Dar nu face să tragem acolo. După ce mă angajez, le facem o vizită. Cu cât ai mai puţină nevoie de oameni, cu atât îţi vine ţie mai uşor să le ceri lor să dea, iar lor le este mai plăcut să dea dacă n-ai nevoie, chiar dacă sunt oameni atât de cumsecade, cum sunt aceste neamuri ale tale. Deodată a rămas pe gânduri. Apoi a zis:

— Ce-ar fi, Sara dragă, să rămâneţi voi în gară şi eu să mă reped la bătrânul Dogaru – ţi-am vorbit eu de el – „Moş Năstase”. E un fost voiajor care de mult nu mai lucrează

— Nu mai poate lucra – şi e rămas văduv… Stă la un fecior al lui, tot aici, cum ieşi de pe peron, la dreapta, pe strada Uzinei, la capătul liniei tramvaiului, care coteşte acolo, un pic după colţ. De multe ori, când veneam la Iaşi, la el trăgeam, chiar de când stă la fecioru-său, şi, cum e vorba românească, mă omenea. Ţi-am vorbit eu de el… O inimă, şi la el şi la fecioru-său, şi la noră-sa, adevărat jimblă caldă…

Dar s-a răzgândit:

— Ba nu, nu. Şi-aşa simţeam că-şi rupea de la gură. Dar, oricum, eram numai eu. Acum suntem, să nu ne fie de deochi, atâţia. Aşa că tragem la hotel.

A închiriat o singură cameră pentru toţi: două paturi şi o canapea îngustă cu spătar înalt.

— Eu mă reped jos, la frizerie, să mă tund şi să mă bărbieresc şi vin îndată.

*

Dacă încrederea Sarei, că Avramuţ o să-l angajeze pe Moişală al ei, a fost şi aşa destul de mare, când l-a văzut plecând la depozit, întinerit de frizer şi cu privirea luminoasă şi sigură, apoi încrederea ei că au sosit într-un ceas bun e întreagă acum, când el s-a înapoiat – e drept, cam târziu – (ei însă l-au aşteptat cu prânzul) şi i-a „raportat” că Avramuţ tocmai venea nu ştiu de unde, şi s-a dus la masă, dar l-a poftit pentru mai târziu acasă la el.

— Aşa se şi cuvine – ca între rude – a zis ea.

— Şi ştii ce mi-a zis? „O să caut să te ascult”. Aşa mi-a zis. „O să caut să te ascult!” Să vezi că vrea să-mi ceară sfat. Ce dumnezeu, ţi-am spus că mă ştie el, ştie ce experienţă comercială am.

N-a avut răbdare să mănânce. (Las că e şi puţină mâncare – abia să se satură copiii şi să apuce şi Sara o îmbucătură, deşi ea împingea farfuria spre el.) Cu toate că era tare obosit, n-a avut răbdare nici să se odihnească, chiar dacă ar fi avut loc. Fetele, care au călătorit şi ele toată noaptea în picioare, dorm ca butucii în unul din paturi, iar Efraim doarme singur în celălalt pat. Are din nou temperatură. Nu mare, dar e de aia păcătoasă: 37, 3. Pentru locul cât este pe divan, se ciorovăieşte cu Sara: ea zice „culcă-te tu, să poţi sta de vorbă odihnit cu Avramuţ”; el zice să se culce ea.

Acum, când, cu trei sferturi de ceas mai devreme, îl vede pornind spre locuinţa lui Avramuţ, ea îi aşază cravata, care e puţin strâmbă. (I-ar trebui o cravată nouă, aşa că din primii bani pe care o să-i ia el, îi cumpără ea una straşnică.) Fetele s-au trezit şi îi urează:

— Într-un ceas bun, tată!

Numai Efraim, care s-a prefăcut că doarme, îl priveşte lung, cu nu ştiu ce privire – o privire, flacără de gheaţă. Da, aşa cum gândeşte el, „flacără de gheaţă”.

— Ce-i cu tine, băiatul tatii?

Dar băiatul, în loc să răspundă, izbucneşte în plâns şi se întoarce cu faţa la perete. Atâta spune, printre sughiţuri:

— Să ştii că eu… eu…

Pesemne că a vrut să spună din nou cum a spus la Mihăileni, înainte de plecare: că el o să câştige! Să ne punem aşadar nădejdea în el! Băiatul scump al tatii, copil scump… Ba nu, nu copil! Om! Om întreg, om în toată firea. Dar lasă că şi eu, băiatule, şi eu… să vezi… O să vedeţi ce viaţă frumoasă o să vă făuresc, o să câştig… Dar poate că băiatul a vrut să spună altceva… Altceva… Ce oare? Privirea şi glasul îi erau aşa de ciudate…

*

Când mergi cu încredere undeva, către o ţintă plăcută, nu ştii când ai ajuns. Uite, a intrat în stradela asta cu câteva case boiereşti şi iată-l în faţa locuinţei lui Avramuţ. (Locuinţă? E un adevărat palat!) Sună. Deschide o bătrânică.

— Mi-a spus domnul Feighenbaum să vin acum. Sunt rudă cu dumnealui.

Bătrânică zâmbeşte uşor.

— Ce fel de rudă dacă nu ştii că nu-l mai cheamă Feighenbaum? Smochinescu îl cheamă.

— Cum Smochinescu?

— Da, Smochinescu. De azi aşa îl cheamă. Mi-a spus că azi şi-a schimbat numele. Şi că aşa să-i spun de-acum încolo: domnu’ Smochinescu, nu domnu’ Avramuţ.

— Şi, invitându-l în bucătărie:

— O să trebuie să aştepţi până se scoală.

Dumnezeule mare! Ce miros de mâncăruri! De când n-a mai simţit el miros de asemenea mâncăruri… Ah, dumnezeule, ce fericit o să fie în ziua în care şi Sara o să poată găti pentru copii asemenea mâncăruri, într-o asemenea bucătărie. (Nici

Sara şi nici el nu se omoară după mâncare, dar pentru copii.)

Pesemne că bucătăreasa o fi observat ceva, că i-a pus în faţă un pahar cu vin şi o farfurie cu nişte plăcintuţe. (Cu siguranţă că sunt din ficăţei cu ceapă prăjită.)

— Până se trezeşte domnu’. Cu toate că eşti neam cu

dumnealui, mănâncă mai repede, să pot strânge până se trezeşte.

Nu, el nu se poate atinge de mâncare. Cum să mănânci tu asemenea bunătăţi când cei de acasă au prânzit uscături, o singură scrumbie ca vai de ea, la patru oameni – o scrumbie cât un ţâr – şi un pic de povidlă. Nu, nu se poate. Ah, dacă bucătăreasa ar ieşi pentru o clipă din bucătărie, sau ar întoarce capul, ai băga în buzunar, pentru Sara şi copii, plăcintuţele date şi te-ai preface că mesteci, să creadă că le mănânci. Dar ce nevoie să le bag în buzunar, când îndată se trezeşte Avramuţ, mă angajează, îmi dă nişte bani avans şi îmi dă şi un pacheţel cu plăcintuţe, să-l duc acasă. Eu n-o să cer. Să-mi ţin demnitatea! Nici avans n-o să cer dacă nu-mi dă singur. Aşa, să-mi ţin demnitatea! Ah, să nu uit de Manaşcu, să intervin ca să fie şi el angajat.

Trrrrrr! Soneria!

Bucătăreasa tresare:

— Gata! Mănâncă, omule, repede, sau bagă în buzunar şi mănânci pe urmă pe stradă. S-a trezit domnu'.

Şi a dat fuga în casă.

Rămas singur, Horowitz îşi spuse că, dacă bucătăreasa i-a spus să bage plăcintele în buzunar, o poate face. Până când o să gătească şi Sara plăcintuţe de astea – din ficăţei de pasăre, care nu e chiar aşa ieftină – de ce să nu le simtă şi copiii gustul? Că poate mă ia Avramuţ cu vorba şi uită să-mi dea pentru acasă. Da, le bag în buzunar. O să cumpăr pe stradă o hârtie frumoasă, le împachetez şi spun acasă că Avramuţ le-a trimis copiilor. Întâi m-a tratat pe mine. „Să vedeţi ce frumos m-a poftit! în sufragerie m-a tratat, şi v-a trimis şi vouă…"

—

Abia a apucat să bage în fiecare buzunar câte două plăcinte şi să dea la o parte farfuria şi paharul (vinul l-a vărsat repede în chiuvetă, ca biata bucătăreasă să nu capete observaţie că l-a „tratat") şi uite că în faţa sa, adică în uşa dintre bucătărie şi un fel de coridor, stă Avramuţ,

aşa cum s-a trezit: desculţ, în izmene lungi, cu şireturile atârnând, iar partea de sus a trupului, gol, e păroasă, tare păroasă, pe pieptul grăsun ca de femeie. „Ce frumos din partea lui Avramuţ că – de ruşine că m-a lăsat să aştept aşa mult – nu îi este ruşine să vină numai în izmene”.

Într-adevăr, când s-a trezit, Avramuţ şi-a amintit deodată de *mitwa*, pe care nu a apucat s-o ducă la îndeplinire nici cu croitoraşul şi nici cu domnul *von* Mandelstamm şi, amintindu-şi şi de Horowitz, s-a bucurat că o s-o poată face prin el. Dar, ca de obicei când se trezea, primele clipe a fost buimac, nedându-şi seama unde se găseşte. Întâi i s-a părut că e – în copilărie – la iarmaroc, la Drăgaica, şi că e prins cu nu ştiu ce şmecherie. Pe urmă i s-a părut că e în serviciu la Marcu Moise, care îl dă afară şi îl reclamă poliţiei. Aşa că, în clipa asta, când s-a dumirit că nu mai e Avramuţ Feighenbaum, ci Avramuţ Smochinescu – Depozitul en-gros „La Hora Românească” – că e acasă şi că Evelinica e culcată lângă el, a trezit-o:

— Scoală, Evelinica mamă, să deschidem depozitul!

Şi a sunat bucătăreasa să-i aducă – după obicei – cafeaua neagră, dar repede. Ea i-a spus că în bucătărie aşteaptă un omuleţ mititel, care zice că-i e neam şi că a fost chemat. Zice că îi zice Horowitz.

Auzind asta, s-a supărat foc, nu numai pentru că era încă ameţit de somn – deci supărat – ci mai ales pentru că înainte de a adormi el, Evelinica se prefăcea că doarme şi pe urmă l-a refuzat de-a dreptul, spunând că are migrenă, „ştii tu din ce cauză”. Deci acum, supărat încă, s-a răstit la bucătăreasă:

— Aşa a zis? Că mi-e neam? Un pârlit ca el, neam?

A apucat să-şi pună izmenele şi s-a năpustit în bucătărie, aşa cum a apărut acum în uşă.

Horowitz l-a întâmpinat zâmbind cu recunoştinţă pentru gestul de a fi venit aşa grăbit. (Păcat că plăcintuţele călduţe îl gâdilă şi îi fac şi graşi pantalonii în dreptul buzunarelor, aşa că îndată o să vadă Avramuţ că e ceva acolo, şi după plecarea lui o să-i facă scandal bucătăresei.

Cum de nu s-a gândit la ea, săraca, atunci când le-a băgat în buzunare? Zi tată prost, şi pace!)

Scurt şi răstit, Avramuţ îl întreabă:

— Tu ca neam ai venit la mine sau ca voiajor? Şi, apoi, ce neam suntem? Dar mai bine, zi scurt ce pofteşti?

Horowitz şi-a spus că o fi supărat omul că a fost trezit din somn. Totuşi, el m-a chemat pentru acum un sfert de ceas.

— Nu m-am lăudat… am spus numai aşa, pentru că dumneaei (şi arată spre bucătăreasă) poate nu ştia… Dar nu ca neam am venit… Sigur, ca voiajor… Şi chiar tocmai asta vreau să vorbim… N-aş mai vrea ca voiajor, cu toate că mă ştii ce comenzi aduceam şi ce *incasso* făceam, ce introdus sunt la clientelă. Dar ca voiajor am om în loc… Manaşcu, de la Mihăileni… Poate să vină el în locul meu… Eu, pentru că mi-am adus familia… aş vrea să rămân la Iaşi… ştii, în birou, adică nu chiar în birou, cu toate că am şi eu o caligrafie… dar ziceam că cel mai bun lucru e să fiu pus, cum să zic… la postul pe care îl aveai mata la Marcu Moise… Ştii, la ambalarea mărfii… Ştii…

Avramuţ, care fusese gata să i-o taie de la primele vorbe, s-a amuzat grozav când a auzit că nenorocitul ăsta (parcă şi mai ponosit ca în faţa depozitului) îi dă „om în loc” ca voiajor, adică în locul său, care nici nu e angajat. De aceea, nu-l întrerupe: să-l audă şi să râdă şi Evelinica, apărată numai pe jumătate îmbrăcată. Adică şi-a pus o fustă, dar îşi aşază sutienul, pe care întotdeauna îl încheie cu greu, din cauză că parcă în fiecare zi i se face pieptul mai mare. (Grozav piept are, domnule, o minune, observă Avramuţ.)

— Încheie-mă, maică, la sutien!

(Ea nu o lasă pe madam Berta să pună mâinile de bucătăreasă pe „corpul” ei, ci numai pe Avramuţ, care e soţ legitim. Se înţelege că şi pe Elly, care e „eminenţă”.)

În timp ce Avramuţ încheie din spate sutienul Evelinei, luptând să adune cărnurile, ca să poată prinde ultimul nasture în capcana găurii, îi spune:

— Păcat că ai venit târziu şi n-ai auzit ceva ca în anecdota cu cantorul pe care preşedintele sinagogii a vrut să-l dea afară şi dumnealui a cerat să-i mărească leafa. Domnul Mişu Horowitz – dânsul e – îmi oferă „om în loc” pentru postul de voiajor, în care eu *nu* l-am angajat. Îmi oferă om în loc pentru că dumnealui, mă înţelegi, nu vrea să mai fie voiajor. Vrea să stea frumos în depozit, să împacheteze mărfurile comandate de clienţi, un post de încredere, adică să împacheteze mai multă marfă decât în factură şi să încaseze diferenţa la clienţi. Lasă, Evelinica, îţi explic eu cum se face chestia asta…

Horowitz ascultă buimăcit, neştiind unde va ajunge până la urmă Avramuţ, căci poate că îl vrea tot voiajor şi de aia e supărat că el vrea în depozit, la ambalaje. 11 vrea voiajor pe el şi nu pe Manaşcu, fiindcă îl ştie ce introdus e, şi ce harnic, şi ce cinstit. Afară de asta, nu poţi să-i faci nimic dacă, după ce a văzut felul cum s-a fript Marcu Moise, adică l-a fript chiar el, poate că vrea să ambaleze personal mărfurile. Sau poate că…

Dar Avramuţ îi întrerupe gândurile:

— Va să zică, aşa! Vrei un post de încredere… Şi de ce mă rog?

Horowitz, văzând că îi cere părerea, prinde curaj:

— Nu pentru că e de încredere – că şi postul de voiajor e un post de încredere!

Avramuţ îl întrerupe:

— Sigur. Se poate face *incasso* fără să decontezi…

Tocmai când Horowitz se întreba dacă la el face aluzie, sau vorbeşte aşa, în general, izbucneşte Evelina:

— Mă mir, maică, că pierzi vremea cu calicii. Termină odată cu el!

Dar Horowitz n-a apucat să fie jignit de vorbele cucoanei ăsteia, care stă neruşinată cu piepţii goi în faţa lui, şi uite că Avramuţ îi dă satisfacţie şi curaj. (Ruda e tot rudă!)

— Tu, Evelinica mamă, du-te şi deschide magazinul, că eu l-am poftit încoace cu un gând. Şi, mai ales, după

chestia cu *mitwa*, îmi dau seama că, vorba ceea, dumnezeu trimite leacul înainte de dă buboiul. Şi mi l-a trimis pe dânsul în faţa depozitului, înainte de am avut, ştii, accesul la masă…

Dar Evelinica – să trăiască – tot mai practică decât el, nu se lasă, şi strigă în gura mare:

— Te ştiu eu. Eşti milos, eşti filantrop, eşti culant. Fă pomană cât sunt eu aici şi să mergem împreună să deschidem depozitul. Uiţi că mâine seară e inaugurarea şi mai avem atâta treabă!

Avramuţ îşi dă seama că ea are dreptate. De aceea, vorbeşte solemn şi oficial:

— Uite ce e, *domnule* Mişu Horowitz. Două cu două face patru. Eu când te-am văzut în faţa depozitului meu en-gros şi te-am chemat acasă, a fost pentru că te-am văzut în ce hal ai ajuns şi m-am gândit să-ţi donez un costum şi poate să-ţi dau chiar şi ceva bani ca să-l ajustezi, cu toate că nu cred să fie nevoie, pentru că poate te mai îngraşi cu timpul şi e păcat de bani. Că eu am înţeles că ai venit la mine după ajutor. Ce dracu', oameni suntem şi suntem evrei, nu? Dar tu, vorba ceea, uiţi cine eşti şi ce-ai făcut lui bietul unchiul meu, şi mai ai curaj să-mi ceri un post de încredere. Nu mă întrerupe! Ba te mai faci un fel de tovarăş cu mine şi îi promiţi lui Manaşcu din Mihăileni că o să-l angajez. Păi bine, nenorocitule, uiţi că Manaşcu e om cam în jurul lui cincizeci de ani? Ce să fac cu o hodoroagă bătrână ca el? Şi cu tine ce să fac, chiar dacă nu era chestia cu unchiul Marcu, adică chiar dacă erai un om cinstit. Şi tu ai vreo cincizeci de ani. Nu, nene Mişule dragă, ia-ţi gândul! Cu plăcere te servesc cu costumul la care m-am gândit. Mai mult: îi spun bucătăresei să-ţi facă un pachet cu mâncare, că zici că ai venit cu familia. Rău ai făcut, foarte rău, că ai deplasat-o înainte de ai un serviciu, mai ales că o să fie cam greu să găseşti ceva dacă se află că ai stat în puşcărie.

Evelina l-a întrerupt:

— Parcă era vorba să ne grăbim şi văd că tu ai timp

să ţii un discurs, ca la societatea aia *Roife Hoilăm* a ta. Lasă-l, Avramuţ, că nu e copil dumnealui, ştie singur ce are de făcut.

Iar are dreptate Evelinica. Sigur că are dreptate. Ca ce se apucă el să-i facă morală şi să-i poarte de grijă pentru mai departe?

— Chiar are dreptate Evelinica mea! Aşa că o să-ţi donez un costum şi ceva bani şi o să-ţi facă bucătăreasa un pachet cu mâncare, să ştie şi familia ta ce bunătăţi există pe lumea asta. (Şi îşi spune că va atrage atenţia bucătăresei ce şi cât să dea. Din *maiăna* aia cu ficăţei, că e grozavă, să nu-i dea, căci el, Avramuţ, vrea să mănânce şi restul. Tot!)

Şi se îndreaptă spre dormitor, să aleagă din dulap un costum. Dar Evelina îi atrage atenţia, şoptindu-i la ureche:

— Ştii care… ăla, ştii…

Mă crede prost? Sigur că îl dau pe ăla bej cu dungi, pe care eu nu-l mai pot purta şi nici de vândut nu-l pot vinde, că nu iau mai nimic pe el. Dar ca să faci un gest să te treacă dumnezeu la catastif, e destul.

N-a apucat, însă, să se obosească, să ajungă până în dormitor, căci, deodată, din senin, ia te uită – de unde dracu' a apărut? – un Horowitz nou, uriaş, şi cu ochi pe care nu ştii unde i-a ţinut până acum, şi cu un glas pe care nu ştii de unde l-a luat, vorbeşte rar, liniştit:

— Vai de capul tău, măi Avramuţ, nenorocitule! Mă crezi pomanagiu?! Eu sunt Horowitz! Horowitz sunt eu! Moişă Horowitz, care toată viaţa am muncit ca să-mi câştig pâinea pentru nevastă şi copii. Că noi avem copii! auziţi, nenorociţilor? Noi avem copii!! Nu suntem sterpi, ca voi. Avem copii!! Eu am copii, să-mi trăiască, şi am o nevastă, să-mi fie sănătoasă. Ştiţi voi ce nevastă e Sara mea şi ce copii am eu? Ia uitaţi-vă!

Şi a început să umble, cu mâna tremurătoare, la port-vizit, unde ţine fotografiile Sarei şi ale copiilor, nu chiar foarte noi, de care nu se desparte niciodată. Dar şi-a retras mâna. (Cum să le arate lor fotografiile? Cum adică, să-i

lase să spurce cu ochii lor chipul Sarei şi cel al copiilor?) Şi-a pus pălăria în cap, trasă bine, parcă înadins şoltic, puţin pe-o parte, pe dreapta – şi a ieşit cu paşi dârzi.

Avramuţ a rămas descumpănit: ce curaj la el! Dar Evelinica (tot ea, să trăiască) l-a liniştit:

— Nu-ţi pune la inimă, maică, că calicii, dacă prind curaj înseamnă că au de gând să se spânzure.

Avramuţ se luminează: ştii că e o idee! Banditul a refuzat costumul fresco, aşa că m-a jefuit de o *mitură*. Dar o pot avea mergând în urma unui dric… în clipa următoare se necăjeşte, însă, căci banditul e în stare să nu se omoare, sau, în cazul cel mai bun, să se arunce în Bahlui! Ce mă fac dacă, ferească dumnezeu, se aruncă în Bahlui, aşa că îl ia apa şi mi-l duce cine ştie unde şi nu mai pot merge în urma dricului…? A, dacă s-ar spânzura sau s-ar otrăvi…

*

Mişu Horowitz e pe stradă. Cum, de ce se simte atât de bine, atât de uşor?! Phii! Ce vreme minunată! Cu toate că încă nu se înserează, uite ce portocaliu frumos ca înspre înserare este cerul acolo, în fund. Magazinele se deschid unul după altul cu uruit de obloane; pe străzi e mişcare nemaipomenită de omenire – oameni care vin de la slujbă sau se duc la slujbă, sau aleargă aşa, cu treburi. Ce se cheamă oraş mare, domnule, ce se cheamă viaţă! Ohoho, găsim noi serviciu! Ce mai serviciu găsim noi… Şi o să ne vadă domnul Avramuţ!

Calcă cu paşi mari, parcă spre o ţintă sigură, şi acum coteşte spre strada Cuza-Vodă. Da, ştie unde se duce: la librăria Schoenherz. Ei şi dacă e detailist? Parcă nu poţi să fii într-o librărie *en-detail* vânzător, sau să faci altă treabă? Că sunt destule de făcut într-o librărie en-detail aşa mare cum e a domnului Schoenherz, mai ales că nu are decât un singur vânzător, pentru că îi ajută şi doamna Schoenherz, o femeie tare învăţată, cum este şi el.

În drum spre librărie, observă la colţul străzii o sucursală „Socec”. Mare magazin, domnule, şi frumos! E fostul magazin al librarului Stanciu. Da, chiar scrie pe

firmă: Sucursala „Socec-Bucureşti” iar dedesubt: Director Gaston Stanciu. Când dumnezeu s-a făcut sucursala asta? Câte se întâmplă în timpul scurt cât stă cineva în închisoare! Las că nici aşa nu venea des la Iaşi. Dacă „Socec” face sucursală aici înseamnă că treburile merg bine în oraşul ăsta.

Nu se opreşte totuşi în faţa vitrinelor. O să ne uităm după ce vom fi fost angajat la Schoenherz. Acum suntem grăbiţi să ne angajăm şi să ducem la hotel, Sarei şi copiilor, vestea cea bună. Şi o să vadă şi ticălosul de Avramuţ şi „prinţesa” lui – aia cu „încheie-mă la sutien” în faţa ta, om străin – au să vadă că nu e nimeni, vorba ceea, „avizat” la pâinea lor spurcată. Că, slavă domnului, cine vrea să muncească, găseşte!

E bine că în magazinul Schoenherz nu sunt clienţi, aşa că poţi vorbi în linişte. Încăperea frumos asortată, mai ales cu cărţi şi reviste, dar ticsită şi cu papetărie – e aşa cum o ştie de atâţia ani: mare, înaltă, umbroasă, răcoroasă, ca un fel de templu. Doamna Shoenherz, ca de obicei, citeşte la casă, aşa că nici nu te vede când intri. Cu toate că poartă ochelari cu sticle aşa groase, faţa ei brună pare tânără, deşi trebuie să aibă peste cincizeci de ani. Nu mai îmbătrâneşte femeia asta, domnule! Vorba lui Schoenherz, când a spus acum câteva luni: „E foarte simplu, domnule Horowitz, să nu îmbătrânească unii oameni, aşa cum Beizadea «Viţel» Sturza, ridicând viţeluşa zilnic de când a fost fătată, şi-a păstrat vigoarea, şi o ridica şi ca vacă la fel de uşor. Dacă zilnic pui creierul să facă gimnastică, nu îmbătrâneşti”. Asta a spus-o desigur pentru că se ruşina să spună că nu „gimnastica” minţii te păstrează tânăr, ci aceea a inimii. Căci şi el şi soţia lui sunt oameni tare inimoşi, tare fini. Când veneai să iei o comandă, te primeau ca pe un om, nu ca pe un voiajor. La fel cu Teodor Manea din Galaţi, cu Stănescu din Brăila, cu Sană din Craiova. Numai că, spre deosebire de aceia (care, chiar când nu aveau nevoie de marfă, nu te lăsau să pleci fără comandă – desigur ca să nu ai observaţii de la stăpân

şi ca să nu fi făcut drumul de pomană), el, Schoenherz, spre deosebire de ei, după ce se consulta cu soţia – îţi comanda numai dacă avea nevoie. Dar dacă nu avea absolută nevoie, se întreţinea cu tine despre ce vrei şi ce nu vrei (în timp ce tu stăteai pe jăratic) şi te lăsa să pleci fără nicio comandă. Totuşi, e o plăcere să ia un asemenea patron în locul unui pungaş ca Avramuţ sau al unui grobian ca Marcu Moise. Şi apoi – chiar dacă ar fi ca amândoi împreună – tot trebuie să ocupi postul la el, căci ai nevoie de bucăţica de pâine pentru nevastă şi copii.

Dar uite că nu te poate angaja. Ba te informează că a concediat de curând pe singurul vânzător pe care îl avea – şi l-a avut aproape douăzeci de ani – de când omul se eliberase din armată. A trebuit să-l concedieze, deoarece treaba va merge din ce în ce mai rău.

— Mi s-a aşezat un concurent în coastă. Antisemitul de Stanciu, când s-a văzut înglodat în datorii din cauza patimii jocului de cărţi, a plecat la Bucureşti să convingă „Naţia Românească” să-i preia „vadul”, înfiinţând în localul lui o sucursală, preluând desigur datoriile şi mărfurile – o mulţime de mardale – şi pe el ca director. Cum cei de la „Naţia Românească” n-au acceptat oferta, Stanciu s-a dus la „Socec”. Mahării de acolo au acceptat imediat. Nu ştiu ce socoteli îşi vor fi făcut ei, căci Stanciu o să le mănânce banii…

Pe Horowitz nu-l interesează dacă Stanciu o să mănânce banii firmei „Socec”, sau n-o să-i mănânce, ci ce face el, Horowitz, acum. Era aproape sigur că va fi angajat la Schoenherz.

Doamna Schoenherz, care era atentă numai din când în când la ce vorbeau ei, şi îşi continua lectura – *Fraţii Karamazov* în franţuzeşte – dă o idee, aşa, cu ochii în carte:

— Ştii, mamy, că domnul Horowitz s-ar putea foarte bine angaja la Stanciu. De ce nu? Dacă antisemit feroce, cum este el, acceptă clientela evreiască, tot mai numeroasă de când aprovizionarea lui prin Socec” e atât

de vastă, de ce n-ar accepta şi un funcţionar evreu? Mai ales că tu singur ziceai că, deşi are nume românesc, tânărul funcţionar trimis de „Socec” ca şef al secţiei cărţi literare, dar trimis şi ca un fel de „*His masters*… ochi” este şi el evreu! (Şi, încântată de butada cu „*His masters*… ochi” – a continuat să citească *Fraţii Karamazov*.)

Horowitz mulţumeşte pentru idee, dar el are nevoie de un post. De un post, însă nu la oricine, ca de pildă la un grobian, cum a fost Marcu Moise.

Aici precizează Schoenherz:

— N-ai idee ce om distins e şi Stanciu, ce manierat, ce delicat cu funcţionarii! E adevărat, îţi va fi cam incomod să auzi, între orele douăsprezece şi unu – ora închiderii de prânz – când vin şi se întâlnesc acolo, la o şuetă, mai ales la standurile de cărţi, domni profesori, şi studenţi, şi ziarişti locali, şi unii scriitori – îţi va fi, zic, greu, domnule Horowitz, să auzi din partea unora discuţii… cum să zic… despre evrei, despre „pericolul iudaic”. Sigur că-ţi va fi greu să asculţi anumite epitete, anumite ameninţări la adresa poporului lui Israel. Dar există o soluţie infailibilă: te vei preface că nu auzi. Asta e viaţa. E greu să găseşti un post. De aceea îmi permit să-ţi spun că a fost o uşurinţă să vii cu soţia şi copiii. De ce ai riscat, când nu puteai fi sigur că vei fi angajat? Ştii, din cauză… cum să spun… ştii…

Horowitz păleşte. Va să zică Schoenherz ştie de arestare. Să vezi că de asta nu mă angajează…

Doamna Schoenherz i-a aruncat soţului o privire mustrătoare, (căci în timp ce citea, urmărea totul atent) da, mustrătoare: cum să umileşti, să jigneşti un om? Aşa că Schoenherz a reparat lucrurile:

— Adică numai aici, la Iaşi, va fi poate mai greu să fii angajat. În alt oraş, însă, va fi uşor, sau, în orice caz, mai uşor. Aici, unde tânărul şi deja faimosul domn Feighenbaum îşi deschide un mare depozit, aici va fi ceva mai greu, căci, deşi el e vinovatul în chestia dumitaile cu Marcu Moise, o fi umplut oraşul cu…

Deodată s-a luminat.

— Stai, domnule, că ceea ce spun e o prostie. Capul domnului Feighenbaum nu e să se ocupe de dumneata, să te calomnieze, să-ţi facă rău. Afară de asta, nu-i convine să scormonească o chestiune despre care toată lumea ştie adevărul adevărat, care pe *el* îl compromite. Nu, nimic nu te va împiedica să ocupi un post chiar aici, la Iaşi. Numai că la mine – vezi – nu se poate… Ţi-am explicat cauzele, care sunt numai de ordin economic…

Doamna Schoenherz – tot cu ochii pe carte – are o idee minunată. Dumneaei îşi cunoaşte inima: întotdeauna a fost impresionată de bieţii voiajori care se chinuiesc prin trenuri, şi a fost, mai ales, acum impresionată de glasul acestui biet Horowitz, când a spus – cu un fel de tremolo estompat – „nu un post la oricine”.

— Ce ar fi, mamy, ca domnul Horowitz să ceară un post chiar la acel Feighenbaum? în fond, îi este rudă, şi mai ales nu trebuie să uite – şi asta contează enorm – că e şi el evreu… Nu? Solidaritatea… (Aici a ridicat capul, căci simţea că e cazul să-l convingă pe acest biet voiajor că nu are motiv să fie necăjit şi pesimist. Dumnezeule! Ce expresie are! Desigur, trebuie tonificat sufleteşte.)

— Aşa cum ziceam: solidaritatea evreiască… şi în fond, cum ziceam, rudenia… Simţul familiei şi solidaritatea naţională…

Horowitz priveşte, peste capul doamnei Schoenherz, undeva departe, nu mai aude ce vorbeşte ea, ci îşi spune: „adevărat zicala: eu nu ştiu de unde să iau bucăţica de pâine şi miresei îi arde de ale ei. Unde să mă duc să caut de lucru? La cine să mă duc, la cine?”

Şi uite că gândul s-a oprit – fără bucurie, dar s-a oprit la Damian: banditul ăsta ţine – îşi zice Horowitz – pe strada Lăpuşneanu, un depozit en-gros cu câteva articole – puţine dar foarte căutate – cu care aprovizionează tipografiile, legătoriile de cărţi, pe cartonagişti şi pe micii lor furnizori din provincie. S-a specializat în mucava, hârtie calico, pegamoiduri, Versatz, clei de valuri, cerneală (numai pentru accidenţă şi câteva culori: roşu, galben, albastru,

verde). Nu e de meserie, căci, până la incendiul din Brăila, lucra acolo în mercerie, şi numai trei articole – bumbăcel, coton perle, muline – marfă specială, D.M.C., din care importa, prin reprezentantul de la Bucureşti, cantităţi nemaipomenite, ca să aibă prima de consum, aşa că putea vinde aceste trei articole mai ieftin decât concurenţa lui. Îi ispitea pe clienţi şi cu termene lungi la poliţe, câştigând, însă, şi aici. Pentru că, deşi le socotea dobânzi mici, ele erau mai mari decât scontul pe care îl avea chiar la banca cu care lucra în ţară firma D.M.C. Pe vremea aceea – înainte de război – şi după război, de când lucrează în altă branşă, avea – cum zicea el – „deviza casei": „Când clientul are nevoie de marfă, să se gândească la tine: A! *Damian-D.M.C.* sau acum, desigur: *Damian-Mucava*".

Până termină cucoana asta de vorbit – îşi zice Horowitz – eu trebuie să mă conving să mă duc totuşi la Damian. Nu numai pentru că n-am încotro, ci pentru că e firmă cunoscută. Când vii la client, te ştie: „A! Horowitz-Mucava!" Şi îi vine în minte – tot ca să se convingă – că unii mari învăţaţi, de care vorbesc cărţile cele vechi, erau numiţi nu cu numele lor, ci cu numele cărţii celei mai bune pe care au scris-o.

Îşi zâmbeşte (e mai mult strâmbătură tristă – îşi dă el seama): „frumos ai ajuns, Mişu Horowitz, dacă, pentru bucăţica de pâine, îl asemeni pe un ticălos ca Damian şi chiar pe tine, cu *Ruah hadas-reb* Iţeniu Molever, harul lui să-mi fie sprijin acum în nevoile mele şi să-mi ajute să n-am nevoie de ticălosul de Damian-Mucava, ci să găsesc de muncit în altă. parte, ca să pot aduce bucăţica de pâine Sarei şi copiilor".

Doamnei Schoenherz îi pare bine că l-a văzut zâmbind:

— Mă bucură, domnule Horowitz, că zâmbeşti mulţumit de ideea mea, căci în fond umanismul şi sentimentul naţional au fost întotdeauna la evrei, ca să zic aşa, steaua polară. Şi simţul familiei, evident, şi simţul familiei! (Ce limbă vorbeşte cucoana asta?) De altfel, am

ţinut chiar duminica asta o conferinţă despre unitatea şi solidaritatea evreiască şi simţul familiei la evrei… La A.C.F.E. am ţinut-o. Cred că ştii ce înseamnă A.C.F.E. Este „Asociaţia Culturală a Femeilor Evree”. Dar văd că nu mai eşti atent. Păcat! Pentru un om ca dumneata este foarte interesant să ştii lucrurile astea. Eşti voiajor, călătoreşti mult, te întâlneşti cu oameni – cu evrei – şi poţi fi un excelent mesager…

Doamne, ce limbă vorbeşte cucoana asta? Sticlele groase ale ochelarilor îi scânteiază, vorbele dumneaei sunt tare înalte şi desigur şi frumoase şi, poate, şi înţelepte, dar eu mă grăbesc, ard, stau pe jăratic şi, fir-ar a dracului de treabă, că nu poţi întrerupe pe cineva când vorbeşte aşa de înalt şi, mai ales – cum zice – spre binele tău. De ce dracu’ vorbesc unii aşa frumos dar despre altceva decât îi doare pe oameni? Vorbele dumneaei curg ca dintr-o râşniţă, dar alături de mine. Poate că mai are puţin, aşa că plec îndată şi mă duc la Darraia».

N-am încotro. Nu am unde mă duce să caut în altă parte, căci vorba zicalei: „e rău cu rău, dar mai rău e fără rău”. Bine că la Damian merg cel puţin la sigur. Am toate motivele să fiu sigur că mă angajează. Am mai lucrat pentru Damian

— Acum cinci ani – şi am fost pungăşii de el, aşa că măcar de ruşine Damian mă va angaja. N-are decât să mă angajeze şi acum fără salariu fix, ci tot contra comision. Dar dacă atunci am voiajat cu abonamentul meu şi cu diurnele mele, căci primeam de la cele două firme din branşe diferite – papetărie şi „Kurzwaren” – avans asupra comisionului, acum, că n-am la cine lua avans şi o să voiajez numai pentru Damian, o să-i cer lui să-mi scoată – în contul comisionului

— Măcar abonamentul, să zicem pentru prima lună (nu costă cine ştie cât) şi să-mi dea, tot în cont, o sumă cât de mică, să am de hotel şi mâncare pentru prima tură (eu cheltuiesc puţin) şi, mai ales, să-i las Sarei şi copiilor pentru scoaterea lucrurilor din magazia gării (nu-i cine ştie

cât de plată) şi pentru mâncare şi plata hotelului până mă înapoiez. Ba, mai bine, înainte de plec în tură, îi iau de la hotel, le închiriez o cameră undeva, al chiar lângă neamurile din strada Zugravi. Altfel te duci la om – neam să-ţi fie şi om cât de treabă – să-i ceri o mână de ajutor, atunci când *nu* ai nevoie de el. Ba, dacă o să mă ştiu cu bani ca să plătesc, o să le propun să ne închirieze chiar ei o odăiţă. Or fi având. Că dacă ţin locantă, poate au şi odăiţe… Sara o să-i ajute Bruhăi la gătit şi o să se simtă ca la ea acasă, şi eu o să voiajez cu capul liniştit, ca şi cum copiii şi Sara ar fi încă acasă, la Mihăileni, unde ne ştia lumea de atâţia ani.

Şi, fericit la gândul ăsta, sau poate ca să se îndemne din nou să se ducă la Damian, îşi spune că poate s-a schimbat omul. Oamenii nu rămân mereu aceiaşi – neschimbaţi. Şi parcă îşi aminteşte că chiar lui i-a părut schimbat în bine când, în martie, s-au întâlnit în gara Mărăşeşti, fiecare aşteptând altă legătură de tren. El pe Damian l-a recunoscut îndată căci era ca şi cum n-ar fi trecut un război peste oameni. Da, era neschimbat. Dar la caracter, da, da, la caracter era schimbat în bine. M-a poftit la restaurantul gării, la o ţuică, deşi ştia că nu beau: „Hai, domnule Horowitz, fă-mi cinstea să cinstim un ţoi şi o gustărică”. Aşa a vorbit: „cinstea să cinstim”. Cu toate că acum cinci ani – în preajma războiului – ne-am certat, adică eu, poţi zice, l-am jignit: „Păi bine, domnule Damian – i-am zis atunci când m-a pungăşii – am stabilit să călătoresc pe abonamentul meu, pe diurnele mele, n-am cerut să contribuiţi cu nimic la astea, dar am fixat că am doi la sută din tot ce vând şi unu la sută din orice incasso, numerar sau cambii. Şi acum mă şmecheriţi cum că „marfa DMC nu are nevoie s-o plasez eu, s-o lansez eu, marcă mondială, articole căutate ca pâinea caldă”. – „Eu nu zic nu! Dar asta e una şi condiţiile stabilite chiar de dumneavoastră sunt alta, aşa că pe unde iese vorba, iese şi sufletul, domnule Damian. Atunci ca ce îmi daţi numai unu la sută şi numai pentru vânzări, iar pentru incasso nimic?

Şi nici pe ăştia unu la sută nu mi-i achitaţi «prompt», cum am stabilit. Ce e aia că poate unii dintre clienţi n-au să achite şi mai ştiu eu ce? Noi am stabilit *la vânzare*, nu la achitare”. „Ai ceva scris de mâna mea, măi voiajorule?” (M-a luat şi cu „măi” şi cu „voiajorule”.) Ei, când am văzut cu cine am a tace (parcă n-aş fi ştiut), am primit cei unu la sută cât mi-a e! at deocamdată – mai nimic – iar restul, vorba ceea, când mi-oi vedea ceafa. Dar cel puţin i-am zis-o: „Bine, e adevărat, vorba dumneavoastră, nu mi-aţi dat nimic scris la mână, dar v-aţi angajat din gură, aşa că eu spun din nou vorba ceea cunoscută «pe unde iese cuvântul, iese şi sufletul», auziţi, domnule Damian: *iese sufletul*! Şi mai este o vorbă, pe care nu o zic, dar vorba zice aşa: «cine nu dă cinstit omului ce i se cuvine, dă dublu la doctor»”. La asta, o dată s-a uitat la mine că am crezut că mă înghite. Dar el nu, că a izbucnit în râs de s-a cutremurat depozitul. „Hahaha şi hahaha! Nu vezi că eşti prost, măi ovreiule! La doctor, eu? Hahaha! Nu vezi că sunt Maciste? Ia pune mâna aici! (Şi mi-a dus mâna la muşchii braţului său: piatră). Şi n-ai auzit, măi Horowitz, că dau gata într-o noapte şapte virgine, fetiţe până la doisprezece ani? Hai, ia repede banii până nu mă răzgândesc şi nu mai dau nimic, şi ai să-mi pui sare pe coadă, cum mi-a pus şi tatăl tâmpit al unei fetiţe care, mă rog, s-a «sesizat» şi m-a dat în judecată!”

Şi deodată: „Ia stai! Pune-mă la încercare, că parcă te lăudai că ai două fetiţe. Într-o jumătate de ceas le dau gata pe amândouă! Hahaha!”

Dar i-a încremenit râsul şi a luat-o la fugă. (O fi simţit că mi s-a urcat sângele la cap, şi, cât sunt eu muscă pe lângă el, mă năpustesc asupra lui şi îl fac praf.)

Asta a fost acum cinci ani. Dar în martie, când ne-am întâlnit în gara Mărăşeşti, era, sau părea, schimbat. Ba mi-a propus chiar să fac un voiaj de incasso pentru el. Va să zică a uitat că l-am jignit atunci când, cu cinci ani în urmă, m-a pungăşit şi eu i-am spus că o să dea banii la doctor şi că pe unde iese vorba iese şi sufletul. Înseamnă că s-a

schimbat dacă nu mi-a purtat pică… Sau poate gândesc eu acum aşa – mă păcălesc adică singur – pentru că am nevoie să mă angajez. Sau poate s-a prefăcut că s-a schimbat, căci m-a şi poftit la o ţuică şi o gustare, pentru că avea interes să fac voiajul ăla de incasso. Numai că eu nu mă puteam angaja: voiajam pentru unchiul Marcu. Totuşi, nu, nu mă duc la Damian. Să vedem, – poate că din ce spune doamna Schoenherz, până la urmă iese că mă primesc chiar ei, Schoenherzii…

— Păcat că eşti cu gândul în altă parte, domnule Horowitz. Tocmai revenisem la ideea că, în fond, umanismul şi sentimentul naţional la evrei şi simţul familiei…

Şi doamna Schoenherz vorbeşte, vorbeşte, vorbeşte…

— …Că noi nu te putem angaja, ai înţeles desigur, domnule Horowitz, nu-i aşa? Ai auzit că am fost siliţi să-l concediem şi pe Rubinstein, pe care atâţia ani l-am avut, pot zice, câine devotat…

Lui Horowitz i se învârteşte capul, i se împăienjenesc ochii, îi vâjâie şi urechile, vrea să plece, să caute post, fie şi la Damian, numai să scoată o bucăţică de pâine pentru Sara şi copii.

Dar doamna Schoenherz n-a terminat. Cine ştie ce a spus între timp, căci n-a mai ascultat, dar acum o aude cum zice:

— Magazinul este, cum vezi, ticsit de mărfuri. Mai avem mărfuri şi în magazia din curte şi în beci – un beci cu rafturi ca un magazin. Îţi dai seama, domnule Horowitz, că dacă Stanciu – în noua lui ipostază de „Socec” – continuă să ne concureze, trebuie să închidem, căci ne sufocăm de atâtea mărfuri.

El nu mai înţelege nimic: Manaşcu din Mihăileni se „sufocă” pentru că *nu* are mărfuri, ăştia se „sufocă” pentru că *au* mărfuri.

— Cu toate că, slavă domnului, nu datorăm nimic pe ele. Dumneata, domnule Horowitz, ştii cel mai bine că noi cumpărăm *argent-comptant* cu casa-sconto. Dar nici să fii

prizonierul mărfurilor, care stau imobilizate şi nu produc, nu se poate. Nu-i aşa?

Şi, fără să aştepte răspunsul lui, îl lămureşte:

— De aceea chiar ne-am gândit să lichidăm. Dar cum să lichidezi? Căci *primo*: o marfă are valoarea ei atâta vreme cât este în raft. Cum o scoţi din raft şi o oferi tu, e prin însuşi acest fapt parţial devalorizată.

Horowitz a tresărit: asta a spus-o şi Manaşcu, săracul. (Oh, el aşteaptă răspuns, desigur, dacă va fi angajat la Avramuţ.) Ia stai, ce ar fi să se facă o combinaţie între firma Schoenherz şi firma Manaşcu? Schoenherzii au prea multă marfă. De mult a observat el că lucrurile nu sunt bine împărţite în lume: unii duc lipsă de ceea ce alţii au prea mult. Nu, nu! Combinaţia care i-a trecut prin cap – Schoenherz-Manaşcu – nu se poate face. De altfel, ceea ce interesează acum este cum să scapi de vorbăria cucoanei ăsteia, care se plânge, adevărat vorba ceea „unul se plânge că borşul îi este amar, celălalt că şiragul de perle îi este prea rar”…

Dar doamna Schoenherz nu te lasă să gândeşti, căci are un ştiu ce glas care se vâră în tine, în creierul tău şi se înşurubează ca un burghiu… Cu toate astea, nu, nu o mai ascult, nu mai rămân nicio clipă.

În timp ce doamna Schoenherz vorbeşte, el, cu faţa la ea, se preface că e atent, dar face, încet-încet, paşi imperceptibili de-a-ndărătelea şi – acum e aproape de uşă; încă un pic, încă un pic şi – cum uşa e deschisă – eşti pe stradă şi alergi după bucăţica de pâine.

— …*Secundo*, care este de fapt, cum s-ar zice, *last not least i*…

Învăţată femeie! gândeşte admirativ Horowitz. Păcat, domnule, că mulţi oameni învăţaţi vorbesc în vânt, sau de ale lor, în loc să se gândească la nevoile oamenilor, la grijile lor, la un Manaşcu, sau chiar la tine, Horowitz, că ai nevastă şi copii…

— …Vreau să spun că acest *secundo*, care e de fapt *primo* pentru care lichidăm, este că wu este sigur că acest

Stanciu o să reziste, că adică o să ne învingă, căci e cartofor şi afemeiat, şi un om vicios nu poate rezista mult. Niciodată viciul n-a învins virtutea! în timpul ăsta, mărfurile noastre *nu* cer

1 La urmă, dar nu cel din urmă (în 1. engleză).

de mâncare, dimpotrivă, ne dau ele nouă de mâncare, căci – cine cunoaşte cât de cât economia politică… (Aoleu, iar începe s-o ia pe drumurile alea înalte! Noroc că îndată-îndată sunt la uşă şi am zbughit-o!) Cine – cum spuneam – cunoaşte cât de cât economia politică, ştie că în vremuri ca ale noastre, după un război şi în aşteptarea altuia, mărfurile se scumpesc, deci câştigul îl ai, mai ales, la marfa care *nu* se vinde… Deci aşteptăm! Nu lichidăm încă.

Lui îi trece prin minte să întrebe „dacă e aşa, atunci de ce l-aţi concediat pe Rubinstein şi de ce nu mă angajaţi pe mine?” Dar doamna Schoenherz, parcă fugărită, urmează repede, repede:

— Ar părea o contradicţie între ce spun şi mâhnirea noastră în legătură cu concurenţa lui Stanciu. Totuşi nu e nicio contradicţie: noi am fost până acum o librărie a intelectualităţii oraşului, dar, de când Stanciu e bine aprovizionat, o bună parte din clientelă se duce la el. E drept, cărţile, revistele şi, în genere, mărfurile de librărie propriu-zisă pe care le avem nu sunt date în cont fix, ci în comision, cum poate că ştii şi dumneata, cu toate că te ocupi numai de papetărie. Deci la aceste mărfuri de librărie propriu-zisă nu avem niciun risc, căci poţi să faci remitendă şi sută la sută, adică poţi înapoia editurilor, pe spezele *lor*, toate cărţile şi revistele nevândute. Că nu plâng eu aceste edituri e altă socoteală, căci nu pierd nici de *Enfin*, vreau să spun că nu avem niciun risc nici cu mărfurile date în comision, fără valoare comercială, adică cele de librărie, revistele şi cărţile. Dar nu despre asta e vorba, ci e vorba că nu e nicio contradicţie între aspectul optimist al faptului că şi mărfurile cumpărate în cont fix – *papetăria* – rămân nevândute şi mâhnirea noastră că ne concurează Stanciu. Nu, nu e contradicţie, de vreme ce

mărfurile nevândute cresc în valoare. Ceea ce mâhneşte este *inactivitatea*. Înţelegi, domnule Horowitz, inac-ţi-vi-ta-lea. Căci este inadmisibil, este imoral, ca un om care vrea să muncească să nu poată munci…

La uşă, el e gata să spună: „Tocmai, tocmai, mai ales dacă din muncă trebuie să-ţi hrăneşti familia”, dar nu spune nimic, căci doamnei Schoenherz atât i-ar trebui, ca să aibă de ce se agăţa şi să nu mai sfârşească nici când vine Mesia. Dar uite că ea continuă oricum:

— Aşa încât ne purtăm cu gândul să schimbăm caracterul magazinului nostru, punând accentul pe papetărie şi anexe – şi nu pe librărie. Sau, mai bine, să dăm amploare, extensiune, secţiei noastre de librărie, cointeresându-l pe Stanciu, pe care îl rupem din combinaţia cu „Socec”, aşa că filiala „Socec”, fără Stanciu, sucombă. Stanciu se bucură aici de popularitate. Îl priveşte personal ce cărţi va vinde la noi. Fiecare din noi cu conştiinţa sa.

După o clipă de gândire, însă, a zis:

— Ba nu! E un om vicios, un cartofor etc. Şi ne poate ruina. Mai bine ne mutăm în alt oraş. Da, în alt oraş. Desigur, un oraş mare. Ne gândim în primul rând, se înţelege, la Bucureşti. Şi chiar îţi fac o propunere: interesează-te. Poţi câştiga misitie frumoasă. Trebuie să fiu, însă, sinceră – că aşa sunt eu, sinceră – şi să-ţi spun că am mai pus şi alţi misiţi să se intereseze. Şi tot ca să fiu sinceră, te previn: avem latitudinea să ne răzgândim şi să rămânem mai departe aici, chiar dacă vii cu o propunere bună. Deci fără *obligo* în caz că – precum sperăm – întreprinderea Stanciu între timp sucombă, căci vezi dumneata, în fond…

El gândeşte: „Alţi misiţi”. Ce vorbă e asta „alţi misiţi”? Dar ce, eu sunt misit? Sunt voiajor, nu misit! apoi şi-a amintit pe „poţi câştiga misitie” şi a gândit: cum vă ştiu eu, un misit poate câştiga pe lângă voi tocmai atât cât ajunge pentru, cum sună zicala, „alifie pentru păduchi”. Aşa că, ştiind că n-o» să iasă nimic din asta – nu are de

gând să se ocupe. Ca să scape de aici, răspunde repede:

— Da, da, o să mă interesez. Chiar alerg acum să mă interesez.

Şi e pe stradă, urmărit încă de glasul doamnei Schoenherz care, el poate jura, continuă să vorbească, deoarece, nevăzând bine, n-o fi observat plecarea lui.

—

Nu-i vine să creadă că e pe stradă! Acum îşi dă seama că T la un moment dat, era gata să „sucombe" el, înaintea lui Stanciu. Dar, bine că e pe stradă şi e viu. Îţi dai seama ce-ar fi fost dacă, ferească dumnezeu, „sucomba"? Moartea lui „cât timp familia era; la Mihăileni unde, oricum, o cunoaşte lumea, ar mai fi fost cum ar fi fost, dar familia lui este acum aici, singură în oraş străin şi mare. Aşa că el trebuie să trăiască. Să trăiască şi să găsească de lucru. Da, la Damian se duce. Întâi la Damian, ca să fie angajat şi apoi se duce să cumpere luminări, şi va alerga să le dea Sarei. Căci, dacă nu poate aduce ştirea că e angajat la Avramuţ, să vină măcar cu ştirea că e angajat în altă parte. De altfel, până la aprinsul lumânărilor mai e timp. Zilele sunt lungi acum, vara. De la biserica Trei Ierarhi din apropiere bate ceasul: unu, doi, trei, patru, cinci...! Abia cinci: nici nu l-a ţinut mult doamna Schoenherz. Lui – pentru că era grăbit şi necăjit – i s-a părut mult. Aşa nedreptăţesc oamenii săraci pe cei bogaţi! Ce vină are dumneaei că i-a făcut plăcere să vorbească! E femeie învăţată şi zice că ţine şi conferinţe. Poate că ar fi mai bine ca, în loc de conferinţe, să mă fi angajat. Pesemne, însă, că oamenii bogaţi au socotelile lor. Ei gândesc desigur aşa: „Trebuie să faci bine oamenilor, nici vorbă, dar numai dacă binele ăsta înseamnă în primul rând un bine pentru tine, om bogat". Desigur că ar trebui să faci binele fără socoteli. Dar oricare om, înainte de a fi om, este ceea ce este, adică librar, croitor, voiajor sau bancher, şi, ca librar sau bancher, într-un cuvânt, ca om care face afaceri, se întreabă de ce să facă un bine care nu-i rentează! Dacă te gândeşti, însă, bine, oare e drept să fie

aşa? Adică să nu fii întâi om…?

A, uite librăria „Socec-Stanciu”. De ce să mă duc la gro Zbianul de Damian? Poate că e mai bine la un antisemit decât la un grobian. Să ştii că a avut dreptate doamna Schoenherz: m-aş putea angaja la Stanciu. Bună femeie! Dacă nu te poate angaja ea, cel puţin îţi dă un sfat. Mulţi oameni de treabă sunt pe lumea asta! Când nu vor să te-ajute, îţi dau cel puţin un sfat. Sunt gata oricând să te ajute cu o mie de sfaturi. Da, da, va intra şi se va oferi domnului Stanciu. A vorbit cu el de vreo două ori: simpatic om. Şi, mai ales, cum spunea şi Schoenherz, om delicat. Şi vorbeşte frumos cu funcţionarii. Chiar el, Horowitz, l-a auzit spunându-i unui vânzător: „domnule Leon, dacă eşti bun, scoate te rog din vitrină pentru domnul consilier…” Nu mai ţine minte ce carte şi pentru care domn consilier, dar l-a auzit el singur, cu urechile lui, spunând funcţionarului „dacă eşti bun” şi „te rog”. Nu insultând, nu umilind, ca Marcu Moise. Şi ce am dacă Marcu Moise şi Avramuţ sunt evrei? Ia te uită ce vitrină frumoasă… E adevărat, sunt mai mult cărţi decât papetărie.

— Dar cu timpul te înveţi să serveşti onor clientela şi cu cărţi. Ce mare lucru: clientul cere, tu serveşti.

Se uită – pe cât de grăbit, pe atât de atent – în vitrină.

— Abia acum îşi dă seama că e mai greu, da, mult mai greu, să serveşti o carte decât „un top de hârtie velină” sau „o sticluţă cu cerneală *Pelikan*”. Cum să te descurci când îţi cere cineva, uite, să zicem cartea asta – şi îşi lipeşte obrajii de geam să încerce rdin nou să citească titlul: *Les caves du Vatican*. Ce-o fi însemnând asta? A, o fi franţuzeşte sau englezeşte, de aia n-a putut să citească îndată. Pe cât a auzit ei, nici nu se citeşte în limbile astea aşa cum se scrie. Desigur că la cărţi străine o fi având Stanciu pe cineva, specialist. Dar vezi că nu e uşor să te descurci nici la cărţile româneşti. Ia te uită! Ce dumnezeu o fi însemnând asta: *Pandectele Române*? Dar la urma urmei, el poate ruga să fie angajat la secţia papetărie, iar

dacă totuşi îl pune la cărţi, trebuie să existe şi cărţi pe care le ţii minte. Dacă te întreabă un client: „aveţi, vă rog, *Oameni în război*?” E de ajuns să ţii minte numai atât: *Oameni în război*, chiar fără numele ăluia care a scris cartea. (Grozavă carte e asta! O citea cineva în tren, nu ştiu cine era omul acela, şi a citit câteva pagini cu glas tare, pentru noi, cei din compartiment.) Deodată – ca din senin – şi-a spus că va putea să vândă şi cărţi. Dacă stăpânii firmei „Socec” din Bucureşti, pe care îi ştie de când erau şi ei un fel de voiajori – oameni aproape fără carte cum sunt – au şi editură şi hotărăsc *ce* să se tipărească şi ce *nu*, atunci cum n-o să poată el să le vândă cărţile? Dar în timp ce mai caută cu privirea în vitrină, parcă împrietenirea cu cărţile de acolo, îşi spune: nu, nu e acelaşi lucru! Când eşti bogat şi stăpân, poţi să nu ştii nimic, că banii tăi ştiu ei totul pentru tine, iar tot ce face banul e deştept şi cu învăţătură. Şi, apoi, ai întotdeauna oameni pe care îi plăteşti ca tu să pari om învăţat. Lucrezi, cum s-ar zice, cu capul lor. Pe când, dacă primeşti numai o leafă ca vai de capul tău, trebuie să ştii de zece ori cât leafa, pentru ca stăpânul să câştige din ce ştii şi munceşti tu, de zece ori cât te plăteşte. Ei şi? O să ştie! O să înveţe! Nu e aşa bătrân. Are vreme ca, în timp ce lucrează, să înveţe. Uite, vezi, o să ţină minte de pildă cartea asta. *Golanii* de *Liviu Rebreanu*, şi asta, *Discursuri politice* de *A.C. Cuza*. Aici îngălbeneşte. Cine ştie ce spune el acolo în discursurile alea! Adică poţi să-ţi închipui cam ce, căci toată lumea ştie ce are el cu evreii. Şi cum să vinzi tu, Mişu Horowitz, cartea asta în care te înjură pe tine, Mişu Horowitz, că eşti cică pericol pentru ţară. Tu, Mişu Horowitz – adică nu zice pe nume, dar dacă vorbeşte de evrei aşa cum vorbeşte, înseamnă că şi de tine vorbeşte. Dar chiar dacă n-ar avea nimic cu tine personal, are cu ceilalţi. Madam Schoenherz zicea că, atunci când, între douăsprezece şi unu, vin în magazin domnii aceia, antisemiţi, şi înjură pe ovrei, să te faci că nu auzi. Bine, să zicem că ai vrea, că ai putea să te prefaci că nu auzi – el,

însă, nu va voi şi nu va putea – dar cum să te faci că nu *vezi* când intră în magazin chiar domnul Cuza ăsta, personal? Simţi de pe acum că-ţi îngheaţă sângele în vine de frică, dacă nu cumva se aprinde şi ţi se urcă la cap şi te îndeamnă să te duci drept la el şi să-l întrebi: „Pardon, domnu' Cuza. De ce ziceţi că noi suntem pericol pentru ţară şi îndemnaţi pe oameni să ne arunce din trenuri, să ne omoare şi să ne devasteze prăvăliile – să ne facă din om neom, ca pe bietul Manaşcu din Mihăileni, săracu', păcat că nu-l cunoaşteţi?…" Da, chiar, ce te faci dacă-ţi vine, ferească dumnezeu, ţie, Mişu Horowitz, să te duci şi să-i vorbeşti aşa?

Îşi dă seama, însă, că e o prostie asta la care se gândeşte el. Mai bine mă angajez la secţia papetărie, unde nu văd şi nu aud decât ce se întâmplă acolo. Dar uite că vede în vitrină o carte: *Spitalul, Kahalul şi Francmasoneria*. De cartea asta a auzit că e ceva nemaipomenit. Din „jidani" nu-i mai scoate pe evrei. Şi îndeamnă – ferească dumnezeu – la om Or… Nu. nu. Nu se angajează el la Stanciu ăsta nici măcar la secţia papetărie, când prăvălia are asemenea cărţi de vânzare şi vin oameni ca cei de care spunea doamna Schoenherz.

Şi o porneşte grăbit spre strada Lăpuşneanu. Chiar dacă nu mă ia Damian, găsesc unde să mă angajez. Cine vrea să muncească, găseşte! Şi, în timp ce aleargă, căci vrea să mai apuce să-i aducă Sarei de ale mâncării pentru copii, luminări de vineri seara, şi vestea că e angajat, gândurile aleargă şi ele: cei de la „Socec", dacă au pus pe picioare un antisemit ca Stanciu, îi priveşte. Socotelile bogătaşilor nu trebuie să fie pildă şi îndemn pentru ca oamenii săraci să facă la fel cu ei. Nu chiar orice ai dreptul să faci pentru bucăţica de pâine. Afară de pâine mai există pe lumea asta şi obraz, şi cuget. Adică întâi e obrazul şi cugetul. Nu?

Deodată se opreşte. În drum spre Damian e anticăria lui Nathansohn. Ce-ar fi să încerce la Nathansohn? Totuşi nu se poate hotărî. Adineauri, în faţa vitrinei lui Stanciu, a

văzut cărţi cu nişte titluri că nu le poţi ţine minte. Cum să te bagi la Nathansohn, care are de vânzare numai cărţi, şi unele din ele cu titluri grele de tot? Cum să te bagi la o treabă la care nu te pricepi? Nici nu e frumos. La Mihăileni aveai un vecin, cizmar cârpaci, Şmerl Fonfaci, căruia feciorul lui Haim Pese Leies, care scrie poezii în evreieşte, i le-a citit într-o zi. (Nu ştiu de ce i le-o fi citit? Poate unde e băiat tânăr!) Ei, şi după ce i le-a citit, l-a întrebat ce crede el, bietul Şmerl Fonfaci, că ar trebui făcut ca poeziile celea să fie şi mai bune. Şmerl i-a răspuns aşa: „Dumneata, care eşti un tânăr aşa învăţat că ştii să scrii lucruri de astea, de ce ai atâta – obraz şi nu îmi dai mie sfaturi cum să pun un flec la ghetele dumitale, cu toate că e mai uşor de pus un flec decât aia ce scrii mata. Şi vrei ca eu, care fonfănesc cu vorba, să fonfănesc şi cu mintea, să mă fac adică şi mai de râs decât sunt şi să spun cum să faci ceva ce nu mă pricep? Eu pot cel mult să mă bucur când ceva îmi place sau să mă supăr când nu-mi place. Ştii, ca la nişte mititei, dacă sunt proaspeţi şi bine făcuţi sau sunt vechi şi fără tarhon”.

Dându-şi seama că, dacă nu trebuie să te bagi unde nu te pricepi şi nu te poţi angaja la Nathansohn, nu-ţi rămâne decât să te angajezi la Damian, s-a simţit deodată cuprins de desperare. Ce fac dacă nici Damian nu mă angajează? Poate de teamă că n-o să fie angajat de Damian, sau poate pentru că chiar n-ar vrea să se angajeze la ticălosul ăsta, e supărat pe sine că n-are curaj să intre la Nathansohn. Ei şi dacă e greu acolo? învеţi! Parcă el, Nathansohn, ştie mai mult decât ştiu eu? A moştenit de la tat-său şi de la unchiul său afacerea. „Anticărie” se cheamă. Toţi voiajorii ştiu că tată-său a făcut şi un pic de negoţ de librărie şi papetărie şi a făcut şi ceea ce se cheamă „editură”. Scotea adică nişte cărţi. Dar a avut cap să păstreze ceea ce scriau scriitori pe care el îl tipărea. Şi, cum s-a nimerit să fie şi doi, sau poate că mai mulţi, din ăia care după moarte ajung mari de tot, uite că tatăl lui Nathansohn, păstrând caietele lor, a făcut parale cu ele.

Le-a vândut adică Academiei. Adică nu le-a vândut tată-său, ci el, Iancu Nathansohn. Şi dacă a văzut că se caută lucruri de astea, „antice” se cheamă, şi „manuscrise”, a început să cotrobăiască şi pe la oameni, dacă au scrisori de la un ştiu cine, şi a început să caute şi pe la pictori, şi pe la mai ştiu eu cine din ăştia care, după ce mor, ajung la preţ. Şi uite că a învăţat meseria, ca să fie un fel de cioclu al sufletelor. Dar toată lumea ştie că – vorba ceea – abia poate să iscălească, şi că, afară de anecdote porcoase, nu se ştie dacă mai ştie ceva. Aşa că de ce să fie grea meseria asta pentru tine, Mişu Horowitz, chiar dacă nu ştii anecdote porcoase?

*

A pornit să intre la Iancu Nathansohn. Dar nu mai era nevoie: l-a găsit în faţa prăvăliei. Nu ştie cum s-a făcut, dar nu l-a văzut pe bătrân de dinainte de război, va să zică de mai bine de patru ani. Pe atunci, Nathansohn avea cel puţin şaptezeci de ani. Domnule, ce e cu oamenii bogaţi! E adevărat, mor şi ei, cum moare toată lumea, dar în drum spre moarte, de-a lungul anilor, în loc să îmbătrânească, întineresc. Şi se fac mai înalţi, şi mai drepţi, şi mai laţi. De ce oare?

Domnul Nathansohn e îmbrăcat în redingotă neagră. Şi, pe căldura care a fost azi, poartă cămaşă scrobită şi guler ştaif. Îşi răcoreşte chelia şi ceafa cu ţilindrul. Dar de ce o fi în redingotă cu ştaif şi cu ţilindru? Ah, e vineri, şi, ca epitrop la unul din cele două temple cu cor, trebuie să fie la rugăciune, acolo sus, pe amvon, la loc de cinste, în dreapta chivotului cu suluri sfinte. Adică o să stea cu faţa la onor public care se roagă, şi o să se întoarcă şi el cu faţa la peretele din răsărit numai la unele rugăciuni. De aceea – pentru că e epitrop – s-a îmbrăcat de gală.

— Lume nouă, nene Mişulică! Dar ce-i cu dumneata, pe unde ai umblat că nu te-am văzut atâţia ani? Atâţia ani! Da, da, ani! Pot să zic că într-o zi m-am gândit la dumneata şi mi-am zis „să vezi c-o fi murit calicul, cine ştie pe unde, în vreun tren personal, pe linie secundară”. Căci ce să zic,

vorba ceea, un mort când îl dezgropi arată mai frumos ca dumneata. Altul nu te-ar fi recunoscut, dar eu am o memorie grozavă. Cine nu cunoaşte memoria lui Iancu Nathansohn? în toată ţara e cunoscută memoria mea. Chiar mi-a spus într-o zi domnul profesor Iorga personal – care ştii ce memorie are dumnealui, că ţine minte pe toţi domnitorii şi voievozii şi… şi… cum să zic… domnul profesor personal… ce voiam să zic… a da, mi-a povestit dumnealui o anecdotă, că a fost la Iaşi domnul profesor, ştii o anecdotă *eţ*, *eţ*, ştii că şi dumnealui îi plac anecdotele pipărate… dar nu de alea fără sare, pe care tâmpiţii de concurenţi de-ai mei le-au tipărit şi au făcut o avere cu ele, ştii *Anecdote pipărate de Theodor Speranţă*, dar tu n-ai de unde să ştii, că voiajorii sunt inculţi… dar ce voiam să zic… adică… da… adică… nu… stai, stai că-mi aduc aminte… ce am vrut să zic… că am o memorie… o grozăvie… da… da… adică nu… dar ce importă? Zic că arăţi, vorba ceea, ca un mort pe care, dacă-l dezgropi, tot arată mai frumos ca tine, măi băiete. Ei, ce să-i faci, aşa e viaţa… grea… grea… ce să-i faci?…

Şi, ca să-l încurajeze pe Horowitz, să nu se simtă omul umilit că arată aşa cum arată – şi ce haine pe el?! – îi pune mâna pe umăr ca de la egal la egal – tot laşul ştie că el e un democrat şi un filantrop, să vadă lumea – de care sunt pline cele două trotuare – să vadă că chiar aşa este… Şi să ştie nenorocitul ăsta de nene Mişulică, că nu trebuie să se simtă aşa nenorocit şi umilit că arată cum arată, căci uite, un Iancu Nathansohn îi pune mâna pe umăr, intim. Un Iancu Nathansohn!!

— Aşa cum zic, măi băiete… E grea viaţa, dar omul nu trebuie să piardă curajul… curajul, măi băiete, asta e baza… curajul… restul e fudulie. Şi nici nu trebuie să te ruşinezi că ai ajuns aşa… cum să zic, ca vai de capul tău, băiete. Că te văd… se vede cale de-o poştă. Sărăcia nu-i ruşine… Nu, nu, să nu te ruşinezi… Uite, vezi… eu, Iancu Nathansohn, nu mă ruşinez să stau cu mâna prietenește pe umărul tău… Şi cred că ştii ce înseamnă asta: Iancu

Nathansohn. Un nume, nu? Ehehe, nici nu ştii! Ehehe, de când nu m-ai văzut, multe s-au schimbat… întreprinderea mea a crescut… dar ce importă asta? Curajul şi numele, adică renumele omului, asta e tot… Renumele! Ştii tu, măi băiete, ce înseamnă renumele?… Chiar sâmbăta trecută la noi la templu… în odăiţa din faţă, unde evreii învăţaţi, talmudiştii, se adună sâmbăta, pe înserat, ei, acolo s-a vorbit tocmai despre asta. Spuneau de nu ştiu care rabin, care a pus nu ştiu ce întrebare învăţăceilor şi unul din învăţăcei a răspuns că bunul cel mai de preţ al omului este *numele* bun. Adică renumele… Dar vezi că…

Horowitz nu mai aude nimic, căci vede că acolo, în fund* cerul adună începutul de înserare, e drept încă slab, totuşi mult nu mai e până se înserează. Dumnezeule, se face târziu… Sara o să trebuie să aprindă luminările şi oamenii ăştia au „toţi, timp… că vorbesc, vorbesc… vorbesc mai mult chiar decât voiajorii. Adică poate *nu* mai mult, dar, nu ştiu cum, cu pagubă pentru oameni, nu ca voiajorii, care aduc câştig. Şi, ce dracu', atunci când *ei* au treabă sau socoteli, vorbesc drămuit, dar când pe tine arde pielea, au timp de flecăreală. Şi mai au şi ambiţia să-ţi placă ceea ce spun ei. De ce, de ce? Şi de ce gândurile lor bune pentru tine, om necăjit, se nimeresc aşa că-ţi sângeră obrazul de ruşine, ca adineauri, când domnul Nathansohn ăsta a spus ce a spus. Desigur cu gând bun. Dar ce, gândul bun e totul? Sau ceea ce ştii să faci cu el?

Îşi mişcă un pic trupul, aşa ca domnul Nathansohn, fără să se supere, să ia totuşi mâna de pe umărul său. „Prietenia" şi „intimitatea" asta, cu care vrea să te „protejeze", te insultă mai rău decât dacă te-ar pălmui. Afară de asta, tu vrei să-i vorbeşti despre angajarea în serviciu şi n-ai vrea ca dumnealui să creadă că profiţi de intimitate…

— Eu vă mulţumesc pentru vorbele aşa frumoase, dar amvenit să vă rog ceva…

Domnul Nathansohn răsuflă uşurat şi ochii îi strălucesc: de când aşteaptă el vorba asta: „am venit să vă

rog…” Ca preşedinte al secţiei „Asistenţă” la Comunitate – şi chiar personal – el ştie că mai întâi nu e just ca tu să-ţi închipui saue să simţi ce-l doare pe om şi să-l ajuţi aşa… pe nesimţite; al doilea, ştie că nu e bine, nu e just, ca atunci când, să zicem „nu înţelegi singur ce-l doare pe om, *tu* să-l întrebi ce-l doare, sau măcar ce doreşte… Trebuie să aştepţi ca omul să-ţi spună el, adică să te roage să-l ajuţi. Ce importă dacă îi vine greu. A fost un tâmpit, cât a fost el de poet şi de filosof, nenorocitul ăla de doctor, care s-a obrăznicit o dată (asta a fost înainte de război), spunându-mi că e mai greu să ştim *cum* să ajutăm pe oameni decât *să* ajutăm. Şi mai spunea deşteptul că trebuie să facem pe om să înţeleagă, că ceea ce primeşte, primeşte ca un drept al lui, ca pe un drept întârziat. Mai mult: să înţeleagă că, ceea ce primeşte pentru pâine, este ca şi cum ar primi pentru a cumpăra flori unei fiinţe iubite. Să ajungă să înţeleagă asta şi va sta drept, demn, în faţa noastră, a celor care ajută şi, mai ales, în faţa sa însuşi. Aşadar, cică omul trebuie să ştie că primeşte un *drept* al lui şi nu un ajutor, căci altfel e, cică, o degradare. Vorbe de filosof şi de „puiet”, care voia să facă pe deşteptul cu mine! Omul sărac trebuie să simtă că tu, om bogat, îţi faci o pomană cu el. De aia chiar pentru că domnul „puiet” ăla avea un suflet, cum se zice, „pardon indelicat”, s-a sinucis îndată ce s-a înapoiat din război. Că cică nu putea să suporte „decepţiile” şi mai ştiu eu ce a scris el în *Testamentul pentru jiul meu, când voi fi mort*, o carte de poezii, tipărită de nu ştiu cine după moartea lui, şi care nici nu s-a vândut. De aceea, pe un Iancu Nathansohn nu-l interesează manuscrisele unuia ca ăsta. Dar acum nu e vorba de el, e vorba de Horowitz. Să-l auzim:

— Spune, spune, nene Mişule!

— Am venit să vă cer… adică să vă rog să mă angajaţi… Caut serviciu…

Nebun, domnule, zău nebun, nu altceva! auzi ce-i vine lui! Nu cere nimic de la secţia „Asistenţă”. Nici ajutor în bani, nici nişte haine, cu toate că îi trebuie… E drept,

haine mai bune decât ponositele astea de pe el tot nu avem niciodată în depozit, dar oricum, cum să nu ceri nimic de la „Asistenţă”, când zece calici şi chiar oameni bine sunt fericiţi să capete un pantalon! auzi vorbe la el… Serviciu… şi încă la mine…

— Hahaha! Hahaha!

Lumea s-a oprit din mers la hohotele de râs de care duduie strada.

Când şi-a revenit puţin, căci era să se înece şi s-a şi congestionat, de simţea că îi plesneşte ţeasta (el nici nu are voie să râdă prea tare la vârsta lui şi la tensiunea douăzeci şi doi şi, câteodată, douăzeci şi patru), şi-a şters ceafa, gâtul şi chelia de sudoarea care l-a năpădit (fir-ar a dracului de treabă! să vezi că se moaie gulerul şi pieptarul scrobit al cămăşii, pe care cu atâta grijă – poţi zice chiar cu frică – le-a călcat madam Frida), deci când şi-a revenit puţin, i-a zis blând, prieteneşte:

— Eşti un copil, măi băiete, un copil. Ai cincizeci de ani, dacă nu mai mult, nu-i aşa? dar află de la mine că eşti un copil. Păi cum să te angajez? Tu ştii ce afacere e asta? Aici trebuie cap şi cultură, şi, cum să zic… talent… Adică ce rost are să-ţi explic eu ţie, că tot n-ai să înţelegi ce se cheamă talent. Asta nu e negustorie şi nici măcar meşteşug. E ceva… cum să zic… dar ce rost are să-ţi explic eu ţie asta? Tu nu de filosofie ai nevoie… eşti strâmtorat… şi ai nevoie de ajutor. Să fim oameni practici… să nu pierdem vremea… mai ales că nici tu nu ai timp şi nici eu. (Şi a scos un ceas mare, bătrânesc, de aur, cu trei capace – legat cu lanţ de un buzunar al vestei de pichet alb – a deschis încet, tacticos, capacele.) Ba da, eu mai am timp, dar nu prea mult, că mă duc la templu. Adică întâi pun să tragă obloanele băiatul – *Laufburschul* din magazin – că atâta ţin, un *La-ufbursch*, care mătură, strânge, face şi drumurile şi, mai ales, stă cu şapte ochi ca clientul să nu fure vreo carte veche sau un manuscris de valoare, în timp ce eu tratez.

Şi, deodată, amintindu-şi ceva:

— Ca să nu crezi că nu vreau să te angajez, uite, te întreb: tu ştii ce e aia „manuscris”? „Mă-nu-scris”? Dar de ce să te umilesc când ştiu că nu ştii. Şi în cărţile noastre sfinte scrie „să nu umileşti, să nu ruşinezi pe om…” Da… ce voiam să zic, că începusem să-ţi zic ceva. Stai, că îmi aduc aminte… Stai, nu-mi aminti tu, că eu am o memorie grozavă, îmi aduc îndată aminte ce am vrut să-ţi spun…

Şi a rămas cu privirea în gol. Dar nu mult, căci chiar şi-a amintit:

— Da, ziceam că tu de *ajutor* ai nevoie. Numai că trebuie să ne grăbim. Îndată tragem oblonul, că eu, cum ştii, ţin închis de vineri pe înserat până duminică dimineaţa. Îmi respect religia – ştii, cu toate că, să spun drept, nu sunt religios, dar ştii de loc – un om cult şi modern nu-i frumos să fie religios, dar dacă aşa am moştenit anticăria de la răposatul papa şi de la răposatul *jeter* Adrian, am moştenit ca sâmbăta să fie închis – căci ei erau religioşi, şi cu toate că nu sunt superstiţios, dar dacă lor le mergea bine că era închis sâmbăta, de ce să nu-mi ţin şi eu religia? Nu? Că chiar aşa, cu prăvălia închisă sâmbăta, să vezi ce oameni mari şi-au tipărit cărţile lor la noi. Sunt sigur că nici n-ai auzit de ei. Şi vrei să te angajezi la mine? Erau printre ei şi filosofi pe care i-a tipărit papa şi chiar eu. Despre toată activitatea lui papă şi a mea, scriu o carte, împreună cu un ziarist de la *Opinia*… Da mai mult eu o scriu, nu ziaristul. O să apară cu ocazia jubileului meu de şaptezeci şi cinci de ani, de Crăciun. Stai, nu te grăbi, căci în binele tău voiam să zic ceva, îmi aduc eu îndată aminte ce. A, da, că tu ai nevoie de *ajutor*, dar cum băiatul trage îndată oblonul, că eu, cum ziceam, ţin închis sâmbăta, că se împacă foarte bine asta, religia, cu atâtea lucruri înalte care sunt în anticăria mea… La fel cu mine este şi doctorul Gaster din Londra – cred că măcar de el ai auzit. E de la noi din ţară, expulzat. Mare învăţat, filolog – ştii tu ce e aia filolog? Desigur că nu ştii. Vezi că am dreptate când zic că nu e pentru tine să te angajezi la mine? Stai, domnule, nu te grăbi, ce dracu’ e cu voi, calicii,

adevărat vorba zicalei, „sunt aşa ocupat că n-am timp să alerg după un împrumut pentru o pâine”, hahaha! Nu te grăbi, omule, că mai am timp cel puţin încă un sfert de ceas până mă duc la templu. Ba, până începe rugăciunea, am timp şi mai mult. Dar aşa mă duc eu, mai devreme, ştii, ca vicepreşedinte… Cum spuneam, tu de ajutor ai nevoie, nu de serviciu sau de vorbe frumoase. Aşa că îţi dau un bilet pentru comunitate. Dacă fugi repede, mai apuci deschis acolo. Ştii unde este? Nu-i departe: în coasta Teatrului Naţional. Pe oricine întrebi, te îndreaptă. Sus, la etaj. Vii din partea mea. Să-ţi dau biletul, că încă nu a apărut prima stea, va să zică nu e sâmbătă, aşa că mai e voie să scriu. Aşa! îţi dau un bileţel pentru casieria secţiei „Asistenţă”, şi pentru o zi, poate două, tot o să ai ce mânca. Trap, trap, că dacă nu apuci acum, trebuie să aştepţi până duminică – că şi la Comunitate e închis sâmbătă. Uite, scriu să-ţi dea şi un costum. N-o să ai pretenţia să avem costume noi – că le cumpărăm de la haine vechi – şi este adevărat că nici în stare mai bună decât al tău n-avem, dar tot e ceva să mai ai unul. Că nu se poate să umbli în halul în care umbli. Nu, nu se poate. E jignitor. Şi apoi nu se poate să nu ne ajutăm noi, evreii, între noi. Că tu poate nu ştii, dar în atâtea predici, la noi la templu, se spune mereu „toţi evreii sunt fraţi” şi, mai ales, scrie „suntem popor ales”… Aşa că e o ruşine… înţelegi, e o jignire pentru tot neamul nostru, pentru poporul ales, dacă măcar un singur evreu umblă jerpelit şi flămând. Înţelegi? înţelegi? Adică tu, Mişu Horowitz, jigneşti tot poporul tău.

Vorbind, a şi început să scrie într-un carneţel, din care voia să rupă fila cu recomandaţia pentru ajutor la Comunitate.

*

În timpul ăsta, Horowitz, galben de ruşine, s-a desprins de lângă el şi a pornit desperat spre magazinul lui Damian.

N-am încotro. Trebuie să mă angajez la banditul ăsta.

N-am încotro!

După câţiva paşi, însă, s-a oprit luminat: ia stai! Aici peste drum, după colţ, este vechea firmă „Fraţii Şaraga”. Şi porneşte repede. Cum de nu m-am gândit să încerc acolo? Trebuia s-o fi făcut înainte de a fi mers la Nathansohn, înainte chiar de a fi încercat la Schoenherz. E adevărat, nu-l cunosc personal pe „bătrânul domnu’ Elias”, cum i se zice ultimului rămas în viaţă dintre întemeietorii firmei. Ei şi, ce-i dacă nu-l cunosc P De la nea Gică – voiajorul firmei – am aflat astă-toamnă, când am călătorit o după-masă întreagă (singuri noi doi într-un compartiment de tren mixt, care merge şi merge), ce om de omenie este domnu’ Elias. Pe cât îmi amintesc, nea Gică zicea că el se retrage din voiajat, că adică domnu’ Elias îl pensionează pentru caz de boală. Straşnic! Mă duc şi mă ofer în locul lui nea Gică. Dar oare n-o fi prea târziu? Oare n-o fi angajat între timp pe altcineva?

Se opreşte, răsuflă greu, de parcă – după o goană nebună într-un fel de tunel – ar fi ieşit, asudat şi mototolit, la lumină. Aşa! Să ne înfăţişăm omeneşte înaintea domnului Şaraga: omul cel mai de inimă şi de omenie tot te judecă întâi după înfăţişare. Şi pe urmă, oricât te-ar cunoaşte de bine, nici cu zece perechi de boi nu-i scoţi de tot din cap judecata făcută.

Se şterge de sudoare, îşi netezeşte hainele, ca şi cum le-ar călca, şi încearcă să-şi amintească ce spunea nea Gică Mihalcea despre firmă, ca să-şi dea seama dacă el, Mişu Horowitz, va putea să „corespundă” – cum se zice.

Cu spatele sprijinit de zidul farmaciei din colţ, face sforţarea să-şi aducă aminte convorbirea cu Mihalcea. Dar nu reuşeşte. Lucrul cel mai important, însă, şi-l aminteşte: nu numai că domnul Elias are caracter, dar firma – ca firmă – are nume tare frumos în toată ţara. „Este – zicea Mihalcea – (şi nu avea niciun motiv să o laude, căci doar nu avea să-mi vândă mie marfa) cea dintâi editură care, începând de acum aproape cincizeci de ani, a tipărit cărţile celor mai mari scriitori, când încă nu erau mari şi

cunoscuţi. Şi cu toate că plătea – da, da, colega Horowitz, plătea scriitorilor pentru cele ce dumnealor scriau şi noi tipăream – firma noastră scotea cărţile în nişte colecţii ieftine, cum n-au existat până atunci la noi în ţară. Abia mai târziu au scos Müller şi Alcalay „Biblioteca pentru toţi”. Dar ei nu tipăreau, ca noi, în primul rând scriitori români, şi nu de ajuns de cunoscuţi, şi nu trăgeau, ca noi, dintr-o carte „tiraj” – mii şi mii de exemplare. Şi mai spunea Mihalcea că firma Şaraga plătea scriitorilor şi manuscrisele, dacă le oprea. În felul ăsta, editura Şaraga şi-a făcut şi aia care se cheamă „anticărie”. Dar cu lucrurile din secţia anticărie nu se voiaja, căci manuscrisele nu se vindeau. Domnul Elias le păstra – aşa zicea – ca să le „doneze” Academiei, nu ştiu dacă fără bani sau cu bani. Dar nu admit, zicea dumnealui, să fie înstrăinate. Căci, între timp, unii dintre scriitorii ăştia au murit, aşa că au ajuns mari… Domnul Elias glumea amărui: „au ajuns mari, căci au fost gentili şi deştepţi să moară de tineri, din sărăcie şi boală”.)

Va să zică, dacă pentru secţia anticărie nu se voiajează, înseamnă că eu, Mişu Horowitz, n-o să trebuie să mă bag în lucruri în care nu mă pricep, ci o să fac numai. atât: o să ofer cărţi – după catalog – cum făcea şi Mihalcea, care mai zicea că se vând ca pâinea caldă.

Îşi mai îndreaptă o dată hainele şi se mai şterge o dată de sudoare. (Ce este oare cu mine că sunt aşa de tulburat?) Ei şi, dacă o să trebuie să voiajez iar, şi, din cauză că firma are numai cărţi, n-o să scot cine ştie ce, deşi ele „se vând ca pâinea caldă”? Desigur că dacă firma ar avea şi papetărie… Damian are articole care bat în bani, ştiu. Dar nu e nimic: mai bine o pâine mai mică şi neagră, dar cei puţin ştiu că voiajez pentru o firmă cu nume frumos, care îmi face onoare şi plăcere. Nea Gică mai spunea – uite cum îmi amintesc cuvânt cu cuvânt ce spunea: „Deviza firmei noastre este o vorbă scoasă din cărţile dumneavoastră alea vechi, şi tipărită pe catalog: «Nu există cinste şi bucurie mai mare decât să fii

servitorul luminii»”. Va să zică eu, Mişu Horowitz, dacă vând cărţi bune şi ieftine ale editurii, o să fiu servitorul servitorului luminii. Ba nu! Pot zice că voi fi chiar de-a dreptul servitorul luminii, căci *eu* vând cartea. Nu?

Şi ca să-i fie bucuria şi mai mare, îşi aminteşte că tot Mihalcea i-a spus că firma lor scoate o parte din cărţi – adică destul de multe – gata legate, în legătorie proprie. Asta înseamnă că şi Blima va putea să fie angajată de domnul Şaraga, ca lucrătoare la legătorie. Doamne dumnezeule, îţi mulţuinesc că cel puţin acum mi-a venit ideea să mă duc la firma asta.

A trecut colţul. După câte îşi aminteşte – parcă aici, da aici, unde s-a oprit, trebuie să fie. La colţ era farmacia, apoi magazinul cu mărunţişuri, pe urmă, uite, cârciuma-restaurant, tinichigeria şi… parcă aici, între cârciumă şi tinichigerie era… E sigur că n-a greşit. Aici! Şi totuşi, uite, este o ceainărie. O ceainărie cu o mulţime de mese aşezate pe trotuar, mese în jurul cărora şed meseriaşi şi alţi oameni de rând, cu hainele scoase şi – pe căldura asta – beau ceai fierbinte din castroane. Alţii joacă domino sau table. Pe cine să întrebi ce s-a întâmplat cu magazinul Şaraga? Ah, uite că în uşa tinichigeriei stă un bătrân. Omul îşi dă seama că el caută ceva:

— Cauţi pe cineva?

— Era aici o librărie.

— Mata să fii sănătos! Moş Elias s-a mutat la Bucureşti, la băieţii dumnealui. De Anul Nou s-a mutat. Că nu mai avea putere să se ocupe. Dar nici treaba nu mai mergea…

Deodată, speriat:

— Dar ce-i cu dumneata?

El se clatină şi, ca prin pâclă, vede cum bătrânul aduce repede un scaun de la o masă a ceainăriei. Şi acum te simţi aşezat, rezemat de peretele tinichigeriei. O bătrână a adus un pahar cu apă şi îţi dă să bei, şi acum te freacă la tâmple şi îţi bagă sub nas ceva cu miros tare, parcă amoniac, sau cine ştie ce…

Cu toate că i se limpezeşte privirea, totul este încă văzut ca în vis: alături, la ceainărie, în jurul meselor, oameni şed ca strigoii în faţa porţiilor de ceai, iar peste drum – în pătratul mare al pieţii – sub lumina soarelui ciudată, ca în vise, oameni, oameni mulţi, aleargă ca furnicile sau se târâie ca rimele. Desigur tot după bucăţica de pâine pentru neveste şi copii…

Se ridică înverşunat: am înnebunit? Cât o să zac aşa, aşezat în scaun, de parcă nu m-ar aştepta Sara şi copiii?!

Cu privirea şi cu buzele mişcându-se mute, mulţumeşte bătrânului şi băârânei care, după ce îl privesc miraţi şi cu milă, intră în casă. El ia scaunul să-l ducă la loc, dar, după numai doi paşi, îl părăsesc puterile, că se lasă din nou căzut în scaun, în mijlocul trotuarului şi se simte cuprins ca într-un fel de baie călduţă, în somn.

A rămas aşa un timp – cât oare? – şi acum, când vrea să se ridice, nu poate. Totuşi trebuie! Trebuie să mă duc la Damian!

Deodată, dârz: Nu! Nu mă duc la Damian!

Şi, în clipa următoare, sfârşit: Atunci ce să fac? Ce să mă fac? De ce, dumnezeule, am venit la Iaşi, şi mai ales de ce mi-am adus familia? A avut dreptate Sara: trebuia să fi venit întâi eu singur. Sau, şi mai bine, trebuia să fi rămas şi eu, deocamdată, la Mihăileni. Un timp. Să-i fi scris lui Avramuţ, pentru serviciu. Sau altora… Cui să-i fi scris? Cui? Oare n-am fost la toţi cei cărora le-aş fi putut scrie? Ei şi? Dacă aş fi scris, aş fi aşteptat mult şi bine răspuns de la Schoenherz… de la Nathansohn… Sau aş fi primit răspuns că n-au nevoie de mine.

Îşi spune că poate ar fi fost bine să fi scris neamurilor, la Brăila, ca să se intereseze acolo. Dar îşi dă îndată seama că la Brăila nimeni nu are nevoie de oameni. Afară poate de „Danubia”, care este o întreprindere oarecum nouă şi mare. Dar cine ştie cum e organizată „Danubia” aia, aşa că cine ştie dacă are nevoie, dacă…

Deodată s-a făcut lumină în el. Deschide ochii: Craiova! Este acolo o firmă veche şi mare: Samitca! Şi sunt

şi alte firme mari acolo: „Holda” a domnului Şerban, pe urmă câteva librării: Tomescu, Bitir sau chiar Cealâc. De vreme ce-am pornit să ne mutăm din Mihăileni, atunci ce mi-i laşi sau Brăila şi ce mi-e Craiova? Va să zică ne putem muta la Craiova! E adevărat, Craiova este nu ştiu cum, peste mână, la celălalt capăt al ţării, tocmai în Oltenia, pe când aici, sau chiar la Brăila, suntem parcă tot acasă, oricum, aproape de casă. Unde mai pui că în oraşele astea am fost în tură, pe când la Craiova niciodată…

Şi, parcă pentru a avea şi mai puţină inimă să plece la Craiova, mai adaugă ceva: cum o s-o duc pe Sara la Craiova, unde nu prea sunt evrei! înlătură, însă, îndată asemenea socoteală, şi îşi spune: şi dacă aici la Iaşi sunt atâţia evrei, dintre care unii oameni bogaţi, cu întreprinderi mari, ce am din asta? Nu te poţi oare întinde după bucăţica de pâine după care se întind atâţia evrei săraci localnici? Există un singur neam, omul sărac, şi alt neam, omul bogat, stăpânul, de orice neam ar fi şi oriunde ar locui: la Iaşi, la Brăila sau la Graiova. Aşa că putem pleca şi la Craiova.

Şi, ca încă un îndemn de a pleca acolo, îşi aminteşte că a văzut anul trecut la Marcu Moise un *Album* al firmei Samitca. „Album Jubiliar cu ocazia Jubileului de o Sută de Ani de la înfiinţarea Firmei”. Aşa scria pe *Album*. Cu toate că firma Samitca a început – cum scrie acolo – cu o mică legătorie de cărţi, este azi cea mai mare „întreprindere grafică şi de cartonaje, editură, zincografie, litografie şi offset” din Oltenia. Şi are şi firma asta un nume – asta ştie toată lumea – tare frumos. Ţine minte, tot din *Album*, că şi firma asta a scos – la fel cu Şaraga şi cu Sfetea – că a văzut o dată şi un catalog Sfetea, de la Bucureşti – o mulţime de cărţi ieftine, în nişte „Colecţii” cu nume de scriitori cunoscuţi, cărţi care, va să zică, se vând bine. Asta înseamnă că şi pentru Samitca poţi lucra bine. (Şi, zâmbindu-şi: „va să zică ţi-e scris, Moise Horowitz, să fii la bătrâneţe «servitorul luminii».”) Unde mai pui că, spre deosebire de Şaraga, Samitca are o mulţime de secţii. Şi

unde mai pui că, după ce ăştia, Samitca. din tată în fiu au ţinut o sută de ani firma, au predat-o (chiar cu ocazia „Centenarului”, cum scria şi în *Album*) băncii „Oltenia”, şi banca a făcut-o şi mai mare, căci a prefăcut-o în societate anonimă, cu consiliu de administraţie în care au intrat chiar stăpânii băncii – unul şi unul mari mahări politici – din cele două partide mari care sunt la putere cu schimbul, după regula: „pleacă ai noştri, vin ai noştri...” Ce mai vorbă lungă: este o firmă grozavă, aşa că... Aşa că ce, Mişu Horowitz? Aşa că... te îmbeţi cu apă chioară, Mişu Horowitz! Ce ai tu că firma este aşa grozavă, că stăpânii sunt nişte milionari şi mari mahări politici, dacă tu nu ai la sufletul tău nici măcar atât cât ţi-ar trebui de tren ca să pleci acolo, fie deocamdată şi singur, şi să laşi Sarei şi copiilor de trai măcar pentru două zile?

Pe buze îi apare un zâmbet, căci şi-a amintit anecdota (îţi mai arde de anecdote, Mişu Horowitz?) cu omul pe care, mâncându-l tare spatele, s-a scărpinat de primul gard de la casa unui bogătaş. Bogătaşul l-a gonit: „Ce te scarpini de gardul meu? Uite, ai un gard peste drum. Scarpină-te acolo!” La care nenorocitul cu mâncărimea a răspuns: „Pe mine mă mănâncă *aici*, şi el mă trimite să mă scarpin vizavi!” Adică să plec tocmai la Craiova!!

Simte că îl apucă nebunia: va să zică suntem condamnaţi să murim de foame – trei copii, Sara şi cu mine – cu toate că vreau să muncesc şi am putere să muncesc! Vreau să muncesc! Vreau să muncesc! Şi am putere să muncesc! Nu sunt „nu, nu sunt, cum zice Avramuţ, „hodorog bătrân”. La aproape cincizeci de ani nu eşti rablă bătrână. Nici la şaptezeci de ani nu eşti, dacă ai putere şi plăcere să munceşti. Cine îndrăzneşte să ia omului dreptul şi plăcerea de a munci? Şi cine îndrăzneşte să ne arunce pe toţi pe drumuri? Cine? Cine? Unchiul Marcu? Avramuţ? Soţii Schoenherz? Iancu Nathansohn? Oare ei mă aruncă pe drumuri? E adevărat, sunt bandiţi, fiecare în felul lui, dar ei nu pentru că personal sunt bandiţi ne lasă să ne prăpădim de foame, ci pentru că... Pentru ce? Oare

vinovată de toate să fie ceea ce Manaşcu şi chiar Blima numeau „orânduirea societăţii”?

Dar îndată îşi spune: poate că eşti vinovat şi tu, Mişu Horowitz, că nu vrei să aduci nevestei şi copiilor bucăţica de pâine *de oriunde ar fi, de la oricine ar fi ea câştigată*, să zicem de la sucursala Socec, care vinde cărţile acelea şi unde vin oamenii aceia, aşa că tu o să trebuie să faci pe „n-aude, n-a vede”. Sau să aduci pâinea de la Damian... Dar poate, dacă „orânduirea” o să fie alta, n-au să mai fie Damieni şi cărţi de acelea şi... Oare? Dar ca ce să mă gândesc la atunci? De unde să iau puterea să mă gândesc la atunci? Şi, mai ales, puterea ca până atunci să fac pe „n-aude, n-a vede”? Eu ştiu că o dată, în tren, am auzit vorbind doi tineri – care păreau tare învăţaţi, dar erau şi tare sărăcăcios îmbrăcaţi. Unul din ei zicea că ar putea face să n-o mai ducă aşa de greu cum o ducea, dacă ar primi, de pildă, să scrie nu ştiu ce carte, puţin altfel de cum este credinţa lui, dar pentru că nu poate face asta, „este înfiorător de slab omul care nu poate lupta decât cu arme drepte, cinstite”. La care celălalt a răspuns: „dar cât este el de puternic înăuntrul său, în conştiinţa sa. Şi ce preţ de nimic are tăria din afară faţă de tăria din conştiinţa ta! Şi unde mai pui că, până la urmă, tăria dinlăuntrul tău biruie forţele din afară”. Ei, uite că el, Mişu Horowitz, cu toate că nu-i decât voiajor cu abonament clasa a III-a, nu poate nici el... nu poate şi nu vrea...

Totuşi... Pentru că la Craiova nu pot pleca, şi la Damian nu vreau să mă duc, trebuie, trebuie să încerc la sucursala Socec.

Se ridică greu şi îşi zice: aşa cum ofer marfă, o să mă ofer pe mine. Căci nu am dreptul să fiu tare, nu am dreptul să refuz rabat la cuget, adică să fac să moară de foame oameni care depind de mine...

Şi, pentru că îi vine un gând „fericiţi cei care sunt fără familie, fără oameni pe care să-i poată iubi şi ocroti căci, fiind singuri pe lume, au dreptul să nu facă rabat la cuget, aşa cum facem noi, voiajorii, la marfă, când merge

greu”, se mustră: „abia acum câteva ceasuri i-ai strigat lui Avramuţ, mândru şi fericit: «Eu am copii, să-mi trăiască! Şi am o nevastă, să-mi fie sănătoasă! Ştiţi voi ce nevastă e Sara mea!? Şi ce copii avem noi!?» „Ah, fericiţi cei care *au* pe cine iubi, pentru cine trăi. Aşa că pentru copiii tăi şi pentru Sara ta, de dragul lor, din datorie faţă de ei, te duci, Mişu Horowitz, şi te angajezi la… Totuşi, nu! Nu la filiala Socec! Nu, nu ai voie să faci chiar orice, fie şi de dragul şi din datoria faţă de oameni, oricât de dragi. Nu chiar orice. Atunci şi ucigaşul, şi denunţătorul, şi… Nu, nu, Mişu Horowitz! Nu te duci la Stanciu de la Socec. La Damian te duci! Ce importă dacă Stanciu este – cum zicea Schoenherz, sau madam Schoenherz – un om delicat, care se poartă frumos cu personalul? Fiecare ticălos, oricât de ticălos ar fi, are oameni cu care se poartă frumos, ba poate că are în sufletul lui chiar şi un colţişor frumos. Ei şi? Dar e el ticălos? Este. Şi ce folos de „delicateţa” lui Stanciu, dacă el vinde cărţi ticăloase împotriva oamenilor şi la el în prăvălie se dospeşte, de către cei ce vin între 12 şi 1, ura şi poate chiar crima? Şi tu, Mişu Horowitz, o să trebuie să te prefaci că nu auzi şi nu vezi. Ba mai rău: O să trebuie să vinzi acele cărţi! O să trebuie să fii, adică, în loc de „servitor al luminii”, slugă a beznei. Nu, nu te duci la el! La Damian te duci! La Damian o să vinzi cerneală de tipografie, Calico şi alte articole de legătorie şi tipografie şi ai să suferi numai tu că lucrezi la un ticălos! Totuşi nu se poate hotărî nici pentru Damian. Dar ce, e puţin lucru să ştii că slujeşti la un ticălos, care are pe cuget atâtea câte are el, şi, mai ales, ceea ce a făcut cu poliţele luate când avea magazinul D.M.C. la Brăila, şi, mai ales, oh, mai ales, are pe cuget întâmplarea cu incendiul şi cu paznicul depozitului lui de acolo?

Îşi opreşte, însă, îndată gândurile din drumul ăsta, spunându-şi că, dacă îţi drămuieşti fiecare mişcare a conştiinţei, trebuie să te îngropi de viu, trăgând după tine şi pe cei ce şi-au legat soarta de a ta… şi, dumnezeule, uite, acolo pe cer se adună şi se apropie toate culorile care

vestesc albastrul închis al înserării… Oh, şi Sara şi copiii aşteaptă…

Vrea să se ridice să pornească spre magazinul lui Damian. Dar nu poate. Rămâne aşa, şezând în mijlocul trotuarului, în mijlocul oamenilor pe care, ca într-un fel de aţipire, îi vede viermuind, şi i se pare că e bucuros (deşi gândul la Sara şi copii nu-l părăseşte), da, e bucuros că întârzie să se ducă la Damian… La care totuşi, da, totuşi… mă voi duce… da, Sara dragă, mă voi duce, da, copiii mei scumpi… mă voi duce… îndată, îndată mă ridic… să prind numai puţin puteri, şi mă ridic şi mă duc să mă ofer… cum oferi orice marfă din colecţie. Cu toate că mi-e greu… tare greu… dumnezeu mi-e martor… tare greu…

*

Într-adevăr, deşi ştia că nicio avere, în nicio branşă în care ar vrea sau ar trebui să se angajeze, nu este făcută prin mijloace mai puţin ticăloase, nu era lucru uşor pentru el să vrea, sau chiar să trebuie să lucreze la un om ca Damian, atunci când cunoştea, ca atâta lume de altfel, „chestia” cu poliţele şi „întâmplarea” cu incendiul:

După ce Vasile Damian a terminat, acum zece ani, cătănia – călăraş cu schimbul la Regimentul 7 cavalerie din Brăila – nu s-a mai înapoiat în comuna Brăiliţa – care nu-i decât o mahala a Brăilei – ci, flăcău zdravăn, frumos şi bine îmbrăcat, a rămas să locuiască mai departe în centrul oraşului – în casa elegantă din Piaţa Poligonă – a domnului maior Mândroiu. A rămas ca un fel de „mână dreaptă”, aşa cum fusese la administraţie tot timpul milităriei. Adevărul este că, de fapt, l-a oprit cumnata domnului maior. Dumneaei, doamna Elvira Nicolesco, rămasă cu opt săptămâni în urmă

— Pentru a patra oară – văduvă (numai prima oară şi acum, prin deces, a doua şi a treia oară era prin divorţ) a rezolvat repede-repede la Constanţa problema succesiunii şi s-a mutat la cumnatul din Brăila. Femeie în vârstă respectabilă

— Cincizeci şi nouă de ani – şi respectată, (căci avea

bani mulţi), nu avea prejudecăţi de loc (sau puţine), aşa că îşi putea permite înţelepciunea de a nu se sinchisi de deosebire de clasă socială. (Vânjosul ostaş găsit în casa maiorului era fiu de vătaf de căruţaşi în port, şi el însuşi până la încorporare ajutor la vătăfia lui taică-său, iar dumneaei, mai ales prin ultimul soţ, boieroaică adevărată.) Şi doamna Nicolesco – prin bogăţia dumisale – îşi putea permite şi lipsa de prejudecăţi în ce priveşte deosebirea de vârstă între soţi: tânărul călăraş cu schimbul nu avea decât douăzeci şi patru de ani – deci cu treizeci şi cinci de ani mai puţin ca ea. Dar dumneaei se stima mai ales pentru lipsă de făţărnicie: de ce să rămână – din uzuală pietate – nemăritată întregul an de doliu, obligator? N-a ezitat, deci, să ceară şi să obţină prin cumnat, la colonelul comandant al Regimentului 7 cavalerie, întârzierea trimiterii la vatră a acestui „*charmant jeune homme*”. S-o întârzie doar cu trei săptămâni, adică atât cât mai era nevoie pentru îndeplinirea tuturor formalităţilor în legătură cu succesiunea şi cu formele matrimoniale, cu caracter, în primul rând, comercial. Cu toate că era „incendiată de *mon viril* liarmasar plebeu” („*coup de joudre*” mai numea ea „incendierea”), cumnatul şi sora au manifestat înţelegere, chiar dacă au trebuit să ascundă sub această „înţelegere” nu sila pentru promiscuitate – cuvânt totuşi pomenit – ci îngrijorarea în legătură cu apariţia, pe firul viitoarei moşteniri, a acestui „mârlan intrus”.

Formalităţile comercial-matrimoniale sau matrimonial-comerciale (nu se fixase asupra termenului) însemnau în primul rând cumpărarea, pe numele ei, a doua corpuri de case de raport. Primul, un fel de han cu treizeci şi ceva de „apartamente” (cocioabe cu cameră şi bucătărie, sau cameră, antreu, bucătărie) şi dughene, în plin centru, pe Bulevardul Salcâmilor, având o faţadă enormă pe bulevard şi alta la fel de mare după colţ, pe Stradela Tâmplărilor (faţade cu dughene şi ateliere), şi o curte nesfârşită. O asemenea clădire înseamnă – îşi făcuse ea socoteala – că cel puţin douăzeci de ani, cât rezistă

casă, stoarcem ce e de stors de la aceşti buni platnici care sunt de obicei chiriaşii calici, apoi, când se va fi măcinat ultima cărămidă şi ultimul fir de paiantă a acestor cocioabe, ridicăm în locul lor case cu etaj – sau chiar două etaje – din care să începem abia a mulge chirii patruzeci-cincizeci de alţi ani, de atunci încolo, după care vom vedea ce mai facem, căci savanţii vor găsi desigur mijlocul de prelungire a vieţii acelora care au de unde plăti doctoriile necesare. (Şi de ce nu chiar evitarea în general a morţii? Cu bani – bani mulţi – nu se poate să nu poţi trăi la infinit, bucurându-te de toate plăcerile vieţii!)

Al doilea corp de case, deşi mai bătrân – cu o vechime de aproape un veac – era mai rezistent. Şi mai rentabil: o adevărată mină de aur. Spre deosebire de clădirea de pe Bulevardul Salcâmilor, asta de aici, din Piaţa Mare, avea etaj. Parterul era compus din vechi vaduri comerciale, în plină piaţă, adică în jumătatea din dreapta a circonferinţei halei. Avea magazine de brânzărie, haine gata, lipscănie, băcănie, curelărie, vopsele, fierărie, unelte agricole şi multe altele. Deasupra lor – pe tot cuprinsul semicercului, era „Hotel Bitolia”. Se pare că primul proprietar al imobilului – acela pentru care a fost clădit – fusese macedonean. Asta, orientându-te nu după denumirea hotelului – „Bitolia” – ci după faptul că deasupra porţii înalte, mari, grele, vechi, de lemn, era săpat în zid – sub unul din balcoanele de scânduri – numele Hagi Sima Papanicola. În rentabilităţile acestei proprietăţi, vânzătorul actual – domnul Hristodulos – îi semnalase doamnei şi existenţa unei săli mari, care se închiriază pentru baluri, ceaiuri dansante şi spectacole ale trupelor în turneu. Unde mai pui faptul că oricând dumneaei va putea primi, de la conducerea numeroasei comunităţi bulgare locale, o subvenţie frumoasă pentru „întreţinerea imobilului”, care este, se poate zice, „monument istoric”, deoarece aici – în acest hotel – a locuit acum treizeci şi ceva de ani, împreună cu alţi refugiaţi politici, câtva timp, poetul şi eroul naţional bulgar Hristo Botev. Domnul

Hristodulos, care a cumpărat imobilul acum trei ani, zice că nu poate trata despre aşa ceva, deoarece e grec şi – cum se ştie – de un an şi ceva sunt mereu conflicte între Grecia şi Bulgaria pe chestia Macedoniei şi pe alte chestii, deci nu e sigur că lui îi vor da subvenţia. Ea – E'lvira Nicolesco – s-a interesat, însă, şi a aflat că toată povestea cu poetul ăla e o scornire a grecului, căci individul ăla de acum treizeci de ani n-a locuit aici, ci într-o nenorocită de cocioabă, închiriată pentru el de un tipograf bulgar localnic, căruia Hristo ăla îi scria şi îi zeţuia nu ştiu ce ziar. Şi, de altfel, pe conducătorii comunităţii bulgare nu-i interesa toată povestea, deoarece acel Hristo Botev a înţeles să fie patriot bulgar luptând însă nu numai împotriva împilării turceşti, ci şi a împilării de către „turcii naţionali", cum – ticălosul – îi numea pe oamenii bogaţi bulgari. Dar pe dumneaei asta o interesa mai puţin. În schimb, o interesa că proprietarul imobilului ardea să vândă casa căci, din cauză că Balcanii – „butoiul cu pulbere al Europei" – erau gata. de explozie, acest Hristodulos se grăbea să plece în Grecia, ducându-şi – după obicei – şi restul averii „*na patrida*". O interesa deci să-i taie cât mai mult capul la preţ. Dar în primul rând o interesa ca – fără să-l „ofuscheze" pe „scumpul Miţuşor" – să-l poată ţine zdravăn în mână, prin păstrarea pe numele ei a acestor imobile. (Bijuteriile le-a depus într-un „sale" la Banque Belge pour l'Étranger, iar numerarul îl avea în depozit la aceeaşi bancă, desigur tot pe numele ei exclusiv.)

Adevărul e că „Miţuşor" nu se simţea – sau nu arăta – a fi „ofuscat" de acest procedeu, pe care maiorul i l-a semnalat, părinteşte, ca lipsă de încredere a apropiat viitoarei soţii, în schimb, a simulat a fi jignit de către maior, atunci când (îndată după nuntă) acesta l-a sfătuit să-i sugereze soţiei facerea unui testament. „Deoarece, dragul meu, nimeni nu e sigur cu viaţa, dacă nici chiar un om tânăr şi formidabil cantine, cu atât mai puţin o persoană fragilă cum e cumnăţica… Aşa că ar fi bine să-ţi

facă testament”.

— Avem încredere unul în altul până la moarte, a răspuns el.

Şi era mândru, văzând că domnului maior i-a venit greu să-i spună „tu” – „tine”. (Teribil lucru averea, domnule L îţi dă un curaj şi o mândrie, că ţii la distanţă până şi pe un maior…) Şi la fel de mândru a fost când domnul maior (parcă pentru a repara greşeala de a-i fi vorbit de testament, desigur în legătură cu diferenţa de vârstă dintre cumnată şi el, Vasile) a amintit admirativ de o altă fericită pereche, proaspăt: căsătorită: „Încă destul de tânărul (poate să aibă cel mult treizeci-treizeci şi doi de ani) Nicolae Ciurea, proprietarul unei mari librării (moştenită de la bunic din tată în fiu) şi soţia lui, tot cu vreo treizeci şi cinci de ani mai în vârstă, veche proprietară a magazinului «Artizanatul Naţional», o întreprindere care merge la fel cu proprietăţile cumnatei: straşnic. Comandanţii marilor cargoboturi engleze, olandeze, belgiene – şi ale altor ţări – şi ceilalţi ofiţeri, toţi plini de bani, cumpără orice ai vrea să le vinzi, şi plătesc oricât le ceri pentru cusăturile naţionale pe care tu, actuala doamnă Ciurea, le plăteşti cu o nimica toată ţărancelor ce vin din Rucăr şi din Breaza, unde se lucrează grozav de frumos. Ba, unele ţărance vin tocmai de dincolo de munţi, din Transilvania, din satele de prin jurul Braşovului şi Sibiului. Dar să ştii, dragă Vasilică – a mai precizat – că *nici* Ciurea nu s-a căsătorit din interes comercial, căci librăria lui mergea straşnic. A făcut-o, deoarece a găsit în actuala doamnă Ciurea (ea e a treia oară văduvă, dar numai prin deces) o admirabilă comersantă şi o nemaipomenită conducătoare pentru librăria sa”.

Şi, domnul maior a încheiat: „Este deci pentru Ciurea o binefacere această căsătorie, în care amândoi soţii sunt fericiţi, deşi din punct de vedere al corpului, doamna – mică, îndesată şi cu nişte picioare cât şuncile şi cu obrazul ridat – nu se poate compara nici pe plan comercial, nici pe

plan fizic, cu soţia matale”. (Era fericit că a găsit titulatura „matale”, care este între „tu”, „dumneata” şi „dumneavoastră”.)

El, Vasile, după ce l-a ascultat prefăcut respectuos (era încântat că domnul maior îşi dă seama că se preface respectuos) şi după ce a spus că apreciază capul comercial al soţiei – şi picioarele care nu sunt ca şuncile – a luat poziţia de drepţi şi a încheiat grozav de respectuos-cazon, ca să vadă domnul maior că îşi bate joc de dumnealui: „Am onoare să vă raportez că nici eu nu sunt făcut cu degetul”. Ba, a adăugat: „Şi o şi iubesc pe Puicuţa. Căci, se ştie: «găina bătrână face zeamă bună»”. (A spus, adică, ceea ce a răspuns zilele trecute unuia dintre foştii parteneri de beţie şi barbut, lui Fane Caramangiu, atunci când acesta – deşi îl invidia, sau pentru că îl invidia – l-a luat peste picior cu: „te ştiam obleţ la «ţaţa» Uţa, dar nu te credeam în stare să fii balenă. Bravo ţie!”)

Dacă în ceea ce priveşte partea aceasta a căsniciei, „găina bătrână… etc”. nu este cazul să se intre în amănunte, în schimb, în ceea ce priveşte „nici eu nu sunt făcut cu degetul”, el a dat din prima clipă dovada că avea dreptate. De altfel, „şmecher”, cum era mândru să-şi spună singur, s-a dovedit încă din vremea în care era ca ajutor la vătăfia lui taică-său. Mai întâi, la formarea echipelor de căruţaşi şi hamali, care urmau să intre în muncă. Pe lângă „dijma” ce lua bătrânul la oameni ca să-i bage pe ei şi nu pe alţii în echipa din ziua aceea, cerea şi el de la om, „altfel te scot şi pun pe altcineva”. Al doilea, ciupea de la toţi când făcea plata în fiecare seară. Dar şi pe „babac” îl ciupea: după formarea din muncitori români şi străini a echipelor – în clipa pornirii la lucru – scotea din grupul de hamali un număr de muncitori români, înlocuinidu-i cu turci, lipoveni sau alţi străini, care – se ştie – sunt plătiţi cu trei lei pe zi, şi nu cu cinci ca românii, decontându-i, însă, bătrânului, români. Din toate aceste ciupeli la un loc, dacă n-ar fi cheltuit cu damele, ar fi avut şi el – ca bătrânul – adunat numerar pe la bănci şi

cumpărate câteva rândur: de case dintre care unele în centru. Cu toate acestea – adică deşi n-a „capitalizat” şi el – ştie că n-a fost o vorbă în vânt cuvântul „nici eu nu sunt făcut cu degetul”. Desigur, recunoaşte că şi dumnezeu i-a ajutat în multe. Nu mai departe în faptul că nu s-a eliberat din armată cu, să zicem, chiar cu o zi mai înainte, ci la ţanc, exact când „cumnăţica” domnului maior a sosit la Brăila. Mă rog, ce s-o lungească? Cine ştie peste cine ar fi căzut „bafta” de a fi agăţat de dumneaei? (Recunoaşte cinstit că de fapt el a făcut aşa ca să fie agăţat. Căci, nefiind orb, şi-a dat seama, chiar a doua zi după sosirea dumneaei, cu cine are onoarea şi cum trebuie să procedeze. La fel a ştiut să procedeze şi în negustorie: „E drept, după sfatul Puicuţei, dar în primul rând după capul meu personal – căci noi, brăiliţenii, suntem corcitură de orăşean şi sătean”.) Suma pusă de „Puicuţa” la dispoziţia lui el a investit-o făcând un depozit D.M.C., pe care l-a instalat într-o încăpere nesfârşită, din curtea hotelului „Bitolia”. După nici trei săptămâni, depozitul era ticsit de mărfuri. Dar numai trei articole: mouliné, coton perlé şi bumbăcel – articole de mare bătaie. (E adevărat, aici a avut un cuvânt de bun sfătuitor doamna Ciurea, cu care s-a împrietenit – fără ca nică Puicuţa şi nici domnul Ciurea să aibă motive de gelozie.) Cu un piculeţ de reclamă, treaba a mers de la început nemaipomenit. Şi lucrurile au mers aşa – din bine în mai bine – aproape cinci ani, până cam în preajma intrării României în războiul mondial. Când – ca treaba să renteze încă şi mai bine – a dat o comandă şi mai mare ca de obicei, cerând ca marfa să nu fie livrată din marele depozit din Bucureştii al reprezentantului fabricii, ci direct de la fabrică, din Alsacia. I-a explicat reprezentantului: vrea ca, în afară de prima de consum, să ieftinească marfa prin economia la cheltuielile de transport, manipulare şi speze de administraţie, cu care s-ar încărca marfa prin drumul fabrică-depozit Bucureşti.

Între timp s-a întâmplat iată ce:

Din cauză că sănătatea fragilă a doamnei Damian

ameninţa să îngroape totuşi încă zece soţi legitimi (aşa cum de pildă doamna Ciurea şi-a îngropat şi ultimul soţ – deocamdată „ultim”), se înţelege că după primii doi-trei ani într-adevăr nu-l mai interesa pe Damian dacă dumneaei face sau nu face testament. Aşa că i-a fost indiferent (ba ar putea spune că chiar l-a bucurat) faptul că ea, informându-l despre hotărârea de a se călugări – „din pocăinţă şi cucernicie” – i-a atras atenţia că a şi dispus, prin avocat, îndeplinirea formelor de donare a întregii averi, mobile şi imobile (atât aceea cu inventar cât şi aceea neinventariabilă), sfintei mănăstiri în care ea se retrage, mănăstire pe care, se înţelege că nu i-o divulgă, spre a nu fi urmărită de poftele sale spurcate.

El şi-a dat seama că ceea ce face „Puicuţa”, atât călugărirea cât şi donarea întregii averi – „din pocăinţă şi cucernicie” – este în realitate din ură faţă de tinereţea lui, pe care, mai ales în ultimul timp, o simte plină de silă pentru ea. În faţa faptului îndeplinit, el a jucat, cât a putut mai bine dezolarea, desigur cu toate precauţiunile de a nu o întoarce, ferească dumnezeu, din drum. E un adevărat noroc că ea a găsit cea mai fericită soluţie pentru hotărârea lui de a se descotorosi. În bune condiţii, căci nu-i trebuie balamuc. În acest oricum oraş mic (deşi Brăila are aproape o sută de mii de locuitori) n-ai putea ascunde prea multă vreme că, mă rog, nu eşti, nu poţi şi nu trebuie să fii uşă de biserică, mai ales când eşti căptuşit cu o asemenea baborniţă.

Important este – îşi zice el – că „Puicuţa” i-a servit de trambulină, ca să-şi facă depozit şi să ajungă la un capital grozav, aşa că îi poţi spune cucoanei „mersi frumos şi hai sictir”. Numai că, urmându-ne drumul mai departe, să mărim acum capitalul, dar ştii, „di granda”! Şi dintr-odată! Cum? Să tragem un faliment? Nu! Asta nu! Căci nu vrem să pierdem numele. Cu niciun chip! Nici concordat, prin care plăteşti optsprezece – douăzeci la sută în nu ştiu câţi ani, nu ne interesează: e mai mare daraua decât ocaua. Şi apoi lucrurile merg ca melcul. Noi avem un mijloc prin

care nu-ţi pierzi numele şi totul merge repede: un incendiu! Dar ştii, un incendiu, colea! în oraşul vecin, la Galaţi, ard în fiecare noapte cel puţin două depozite mari de textile sau de coloniale engros. De ce n-ar începe incendiile şi la Brăila? E adevărat.

Brăila nu e oraş, ca Galaţi, de import. Brăila face, în primul rând, export de cereale, iar exportatorii nu au niciun interes să dea foc magaziilor ticsite cu grâne. (Patru străzi lungi în port, pornind în spatele străzii Misitii, de la „Vadul împăratul Traian" şi până la docuri, numai magazii!) Când socotelile exportatorilor cer ca marfa să *nu* ajungă la Anvers, Hamburg sau Rotterdam, aranjează pur şi simplu naufragierea cargobotului. Sau o explozie cu scufundare. Dar asta se întâmplă o dată la un ştiu câţi ani. Nu atât pentru că exportatorii de cereale ar fi din altă stofă decât ceilalţi oameni bogaţi – deşi le place să li se zică „gentlemani" – cât pentru că vapoarele nu se scufundă şi nu explodează decât atunci când armatorul – care e un indiscutabil gentleman – are el interes, adică atunci când cargobotul a ajuns rablă şi nu mai poate fi prefăcut nici măcar în vas de pasageri, care – precum se ştie – sunt trimise în călătorie chiar când naufragiul e garantat, egal dacă şi pasagerii sunt asiguraţi, cum e vasul asigurat. Dar asta e altceva. Important este că, deşi la Brăila – cât ţine minte el, Damian – n-au fost incendii aranjate (celelalte incendii nu interesează), asta nu-l împiedică să înceapă pregătirile pentru a trage el unul. Ba, faptul că la Galaţi a fost şi este molimă de incendii, iar Brăila nu s-a molipsit, o să facă să *nu* pară focul nostru cusut cu aţă albă, sau – cum a glumit în gând – „cusut cu coton perlé", deşi, în treacăt fie spus, chiar de ar fi cusut cu odgon, dacă ai aranjat lucrurile cu comandantul pompierilor, totul e în regulă. Cu toate că nu-l cunoşti personal pe comandant şi deci – spre deosebire de cel din Galaţi – ăsta din Brăila o fi „fată mare" în chestii de astea, tu n-ai grijă. Cu siguranţă că o să-ţi fie chiar recunoscător comandantul că l-ai ajutat să se dea pe brazdă. Impartant este să fie un foc să merite

osteneala, şi pentru comandant, şi pentru agentul societăţii de asigurare şi – în primul rând – pentru tine, Vasile Damian. În ce te priveşte pe tine, ca să renteze, uite ce faci:

1. Comanzi o cantitate nemaipomenit de mare de mărfuri. Justificarea, de va fi nevoie: vreau să profit de o primă de consum cât mai mare, graţie căreia se ieftineşte marfa, şi, tot ca să revină cât mai ieftin, o comand – prin reprezentant desigur – direct la fabrică. Şi tot de asta o aduc nu cu trenul, ci pe Dunăre, în şlep D.D.S.G. Deşi toată lumea e de un an şi ceva în război – marfa poate călători pe cale fluvială, căci ţările pe unde trece sunt sau aliate ale Germaniei – de unde vine marfa – sau cucerite de Germania. Iar Dunărea a avut şi ea grijă să nu îngheţe iarna asta, aşa că de la mijlocul lui ianuarie s-a reluat navigaţia.

2. În pregătirea incendiului, aduni de la cât mai mulţi clienţi poliţe de complezenţă pe sume mari, obligându-te să le achiţi tu la scadenţe. Cum oamenii au lucrat mult cu tine – unii chiar de la înfiinţarea depozitului – şi cum te ştiu şi bogat, uite că te servesc cu plăcere, fără să ceară scrisori că poliţa e de „complezenţă”.

Într-adevăr, la primele scadenţe – căci ceruse unele poliţe cu scadenţe apropiate de tot, tocmai ca să vadă oamenii că el le achită – a achitat poliţele. Totuşi, sau tocmai de aceea, incendiul l-a prins (bine prevăzut dinainte) cu sume foarte mari luate la bănci prin scontarea poliţelor cu scadenţe târzii, pe care nu le va onora.

Totul fiind aşadar pregătit, n-a mai rămas decât să aranjeze ziua şi ora incendiului cu comandantul pompierilor – cu care între timp vorbise numai în treacăt. Domnul comandant, care aflase cum ţine ordine, într-un carneţel, comandantul pompierilor din Galaţi, avea şi el trecută – prin nişte semne

— Ziua şi ora când trebuia să izbucnească focul la cutare negustor şi când la cutare, cât trebuia să întârzie el cu sosirea pompierilor, de unde trebuia să înceapă

„localizarea incendiului”, până arde ce trebuie să ardă. În acest carneţel, el, Vasile Damian, s-a găsit gata trecut cu incendiul său. Numai că ziua

— Adică noaptea – fixată de domnul comandant al pompierilor nu se potrivea cu aceea pe care o hotărâse el. Domnul comandant i-a încredinţat secretul: „Chiar în imobilul în care e depozitul dumneavoastră, trebuie să mai ardă, în aceeaşi noapte, o firmă şi de la ea să se propage focul la dumneavoastră. Onoarea mea de militar nu-mi permite să vă spun mai mult decât că e vorba de magazinul de braşovenie al domnului Onişor şi că dumisale îi convine noaptea de sâmbătă 18 spre duminică 19 februarie”. Ei, uite că lui nu-i convine povestea. Cu data s-ar mai împăca, dar chestia cu „propagarea” îi răstoarnă socotelile. Fără să-i explice de ce cere asta, i-a spus că focul trebuie să izbucnească la el, la capătul din fundul curţii al depozitului şi nu dinspre poartă – unde, la stradă, e braşovenia lui Onişor. Şi trebuie să ardă repede odăiţa paznicului, în care e o lampă cu petrol şi o sobiţă de tuci – un Godin numărul O. Deşi domnul comandant n-a înţeles de ce îi convine mai bine ca „alibi” o lampă de petrol şi un Godin, în loc de propagare a incendiului de la altul – lucru care te scoate şi mai basma curată – a fost discret şi nu l-a întrebat. Comandantul şi-o fi spus – îşi zice el – că în odăiţa paznicului, care e la capătul din fund al depozitului, sunt desigur păstrate registrele, care, cum se ştie, ele cele dintâi trebuie să ardă. Deşi oricum garantează tuturor „sinistraţilor” arderea registrelor, domnul comandant a fost de acord să înceapă focul de la el, Damian, fără să înţeleagă desigur că nu ceri asta pentru registre, căci mai ai un rând de registre, pe care le păstrezi acasă, şi unde e trecut, din timp, tot de mâna ta, că negustorii care ţi-au dat poliţe au primit la data cutare şi la data cutare mărfuri pentru aceste poliţe (aşa că datoriile sunt ale lor).

De unde să ştie comandantul că focul trebuie să izbucnească de la tine deoarece paznicul trebuie să ardă! Neapărat! Pentru un motiv foarte puternic: e un om corect,

deci nu va tăcea. Aşa că îţi va încurca socotelile. Deci trebuie să ardă. Şi va arde. Va arde scrum!

*

În ziua în care şlepul societăţii de navigaţie Donaudampfschiffartsgesellschaft (D.D.S.G.) a ancorat, Damian a stabilit cu conducerea agenţiei ca marfa să fie descărcată abia poimâine dimineaţa, adică sâmbătă. În zorii zilei. Toată după-masa de joi şi ziua întreagă de vineri el a pus în magazia de rezervă din strada Sfântul Petru o mulţime de cutii *goale* în lăzi, lăzi pe care apoi le-a bătut bine şi le-a lăsat deocamdată pe loc. Marfa sosită cu şlepul a fost dusă sâmbătă acolo şi cu aceleaşi căruţe a transportat la depozitul din curtea hotelului „Bitolia" lăzile cu cutii goale, care au rămas aici nedesfăcute. Şi-a făcut următorul plan: chiar dacă unchiul Costea – care e paznicul depozitului şi locuieşte în el – ar vrea să le despacheteze şi să aşeze „marfa" din ele în rafturi, să nu o poată face, deoarece, fiind creştin de ziua a şasea, nu se atinge sâmbătă de nimic.

Cu toate că cinstea, poţi zice de nebun, a unchiului Costea, îl încurcă de multe ori, el, Damian, îl iubeşte mult, nu numai pentru că e frate cu răposatul bunic, ci pentru că, oricât ai vrea să fii golan – sau câteodată chiar eşti – în faţa unchiului nu te poţi golăni. Are el un fel al lui blajin şi înţelept de a te face om, sau măcar de a te face să-ţi fie ruşine când „comiţi" ceva, hai să zicem urât. Unchiul Costea nu te mustră de-a dreptul, dar nu ştii cum îţi vorbeşte – şi nu, ca mai toţi sectanţii, cu pilde din scriptură şi cu vorbe ca din cărţi, nu, ci îţi vorbeşte despre tot ce vrei, şi despre greşeli de ale sale – până când, fără să fi pomenit ceva despre aia de care trebuie să fie vorba, tu singur îţi vorbeşti în cugetul tău tocmai despre asta, şi îţi vine nu ştiu cum. Uite, chiar şi în chestia cu însurătoarea, şi cu felul în care îţi faci negustoria, şi cu altele. Ei, tocmai de asta trebuie să-i ascunzi multe. Aşa că e la mintea cocoşului să nu ştie nimic de slăbiciunea ta pentru dezvirginări de copiliţe, sau de poliţele de complezenţă

luate de la o mulţime de oameni, cu gândul hotărât să-i laşi să plătească până se spetesc. Şi ar trebui să fii nebun de legat ca> oricât îl iubeşti (şi în felul lui te iubeşte şi el), să-i încredinţezi secretul cu focul ce trebuie să izbucnească în noaptea asta aici. Îi ascunzi asta nu atât pentru că va arde şi el, deci îl va privi direct, ci pentru că, ciudat cum e, unchiul socoteşte un astfel de incendiu ca ceva necinstit. Totuşi e de-a dreptul o fericire pentru tine, Vasile Damian, că moşneguţul a acceptat să se angajeze la tine. E adevărat că n-a fost uşor să-l convingi să vină. Şi asta mai mult din cauza Murei: acum doi ani şi jumătate, când tatăl ei, nenea Guţă – fecior al unchiului Costea – s-a prăpădit de holeră în campania din Bulgaria (în aceeaşi zi şi în acelaşi lazaret cu vecinul său, fotograful Navon, fără să se fi aflat nici până azi măcar în care din multele gropi comune – umplute cu var stins lângă Sunila – a fost băgat), unchiul Costea, care locuia la nenea Guţă, a rămas – la fel cu Mura – de-a dreptul pe drumuri. Cum, la aflarea ştirii, bătrânul s-a năruit, poţi zice, sub ochii tăi, şi s-a zăvorât şi mai tare în habotnicia lui religioasă, se înţelege că nu putea fi vorba să ducă mai departe tocilăria pe care o ţinea nenea Guţă – acolo, pe Bulevardul Salcâmilor. Să-l ajute Mura? Nici atâta. Cum asta s-a nimerit îndată după călugărirea „Puicuţei” – cu care ocazie a fost dat afară din serviciu „omul” ei – el, Vasile, era fericit să-l ia pe bătrân ca om de încredere şi un fel de tată adevărat. „Şi asta, unchiule, nu pentru că tata e mort, ci pentru că, şi când trăia, ştii cât ţineam la dumneata, singurul bătrân din familie”. Iar pe Mura a vrut s-o ia în casă ca o surioară mai mică, deoarece, deşi împlinise şaptesprezece ani, avea un trupşor de copiliţă necoaptă, adică de cel mult unsprezece – doisprezece ani – după care te înnebuneşti – şi avea mai ales nu ştiu ce ispite ciudate din cauza rochiei de doliu şi a tristeţii trupului. Va să zică nu puteai să uiţi că le eşti neam, aşa că trebuie să le porţi grija, mai ales că au rămas singuri. Dar Mura n-a vrut să vină, ci s-a băgat ucenică, până a ajuns acum lucrătoare la o fabrică de cartonaje şi

geamantane „Feldman”, de lângă Piaţa Săracă. Noroc că, deşi fetiţa munceşte acolo unsprezece – douăsprezece ceasuri pe zi, abia scoate de o pâine. Da, noroc că nu scoate decât de-o pâine, altfel nu l-ar fi lăsat ea pe bătrân să intre în serviciu la „bestia din haznaua burgheziei”, cum el, Damian, ştie că a fost „înfierat” încă acum vreo doi ani, cu vorbele astea ale lor de la sindicat şi de la „Cercul Tineretului Muncitor”, unde o duceau nişte băieţi vecini cu ea, din aceeaşi curte în care taică-său locuia şi ţinea tocilăria. (A cunoscut şi el, Damian, pe băieţii ăştia – când venea la nenea Guţă – şi trebuie să recunoască, erau daţi dracului: unul, Dumitru Udrea, tocmai ieşit calfă de tipografie, fusese plecat, pe jos, tocmai în Germania, să se perfecţioneze; un altul, Baruch Landau, practicant de birou, făcea şi pe poetul, şi un altul, tot practicant de birou, Moscu Navon, acompania la pian filmele de la cinema „Passalacqua” cu muzică mai toată din capul lui. Până şi un puşti pe care l-au primit printre ei avea un cap de bătrân haiduc şi băieţii chiar l-au poreclit cu numele haiducului „Gruia lui Novac”.) Aşadar, Mura – mai ales cu „mediul” ei – nu l-ar fi lăsat în ruptul capului pe unchiul Costea să intre în serviciu la el, „bestia din haznaua burgheziei”, ci (dacă ar fi avut unde) l-ar fi luat la ea. Dar n-a avut încotro şi l-a lăsat. Ba – deşi zicea că îi e silă să calce pragul depozitului şi cu toate că nici nu are timp – totuşi o dată pe săptămână, sâmbătă după-masă, ea vine şi îl ia pe bătrân în oraş, Să tune, să fulgere şi oricât de frântă de oboseală ar fi, ea vine până aici, îl ia pe moşulică şi o pornesc încetişor pe jos, de-a lungul Bulevardului Carol, şi când ajung la colţul cu Strada Galaţi, cotesc la stânga şi merg aşa până trec podişca de la barieră şi coboară în Brăiliţa: moşulică se duce să se vadă cu cei câţiva bătrâni („ultimii Mohicani”, glumeşte Mura), rămaşi în viaţă din „leatul” lui.

Aşa şi azi.

Adus până aici, la poartă, de Mura, de ce oare îţi este greu – mai greu ca întotdeauna – să te desparţi de ea? De

ce? Uite-o cum trece de pe trotuar pe stradă, trece strada, apoi străbate tot largul bulevardului şi e pe partea cealaltă, acolo unde umblă tramvaiul. Cu toată vremea rea de sfârşit de februarie (un fel de lapoviţă cu ceaţă pe înserat), uite-o – tot o vezi, ca prin sită – cum a urcat în tramvai. O s-o hodorogească până la prima staţie, colţul cu Strada Gării, apoi până la a doua – colţul cu Strada Galaţi – unde ea va coborî, o va lua puţin înapoi pe Strada Galaţi, va trece un colţ

— Cel al Străzii Unirii cu moara Radacovici – apoi la colţul al doilea va intra pe Bulevardul Salcâmilor şi se va duce câteva case mai jos, la Cercul Tineretului Muncitor. Sigur, nu e frumos, şi nu e bine – gândeşte el mai departe – că cei ce vin acolo sunt îndemnaţi să nu creadă în dumnezeu. Dar e bine că sunt învăţaţi cum să lupte cu stăpânii şi cu nedreptăţile, pentru o viaţă mai omenească. Şi chiar câte „cuceriri”, cum li se zice acolo, n-au câştigat ei! Ba – şi asta cântăreşte mai greu, de o mie de ori mai greu decât cuceririle de la stăpâni

— Oamenii, de când se duc acolo – la sindicat, dar mai ales Ja „mişcare” – au, zi de zi, clipă de clipă, „cuceriri” fiecare faţă de sine însuşi. Nu că nu se mai duc de loc la cârciumi, dar se duc rar şi nu se mai îmbată ca porcii şi sunt din ce în ce mai puţin cuţitari. Şi – să vezi şi să nu crezi – nu că unii nu-şi mai bat nevestele, dar ăştia sunt tot mai puţini. Tot acolo învaţă să-ţi respecte bătrâneţele şi să ţină la ceea ce se numeşte familie. Drăguţa de Mura a hotărât ca, peste vreo» două, cel mult trei săptămâni, când iese actul de reformare din armată a lui Ioniţă (jimbla de băiat cu care se are în vorbă de aproape doi ani, în ajun de a intra în cătănie, unde a început să scuipe sânge mai tare ca înainte), copiii se căsătoresc şi îl iau pe el la casa lor. (Numai să-l primească pe Ioniţă înapoi la lucru, aşa tare şubrezit cum a ajuns.) Zisesechiar adineauri fetiţa: „oricum, unchiule, nu te mai lăsăm., la anii matale, să dormi singur în pustietatea de depozit, încuiat şi cu ferestruica odăiţii matale zăbrelită. Şi

omului tânăr şi sănătos i se poate face rău…” Şi drăguţa de ea – cică necredincioasă – a spus „ferească dumnezeu”. Dar el a liniştit-o: „E o curte plină de oameni, strig şi mi se dă ajutor printre zăbrele sau dau cheile prin ferestruică, doctorul descuie depozitul, îl străbate cât e de lung şi ajunge la mine în odăiţă”.

Când a văzut prin ceaţă urma tramvaiului stingându-se târâş, cam din dreptul fabricii de frânghii a lui Banu, şi-a netezit mustaţa stufoasă de chiciura care s-a aşezat pe ea şi a intrat.

Ia te uită, domnule! Ce e asta? Lădoaie şi lădoaie.

Vasile îi explică:

— Marfa sosită am depozitat-o la magazia mare din Sfântul Petru şi am adus de acolo marfa asta ca s-o vindem întâi. Aia venită este în sortimente mai cerute, şi n-am interes s-o grăbesc, unchiule dragă.

El l-a privit mirat şi a vrut să se apuce de deschis lăzile şi de pus marfa în rafturi. Ba a şi împins o ladă. Dar s-a oprit, încremenit.

— De ce e aşa uşoară?

— Am adus şi două lăzi cu cutii goale, pentru rezerve. Ai nimerit una din ele.

I-a dat explicaţii deşi ştia bine că, aşa cum a aranjat el lucrurile, unchiul nu va putea să spună autorităţilor sau societăţii de asigurare ce gândeşte el despre „schimbul de mărfuri” sau despre lada uşoară, căci el nu va avea să stea în faţa autorităţilor, în caz că ancheta în legătură cu incendiul va voi să interogheze şi pe paznic. Deci, încă un motiv ca să fie liniştit: unchiul nu va fi interogat. Şi aşa trebuie. Nimeni nu e mai periculos decât un om cinstit. Printre rândurile celor mai bune intenţii faţă de tine ale unui om cinstit, se poate descoperi întotdeauna un adevăr care să nu-ţi convină. Căci

— Precum se ştie – sunt două feluri de adevăr: unul care ne convine, şi unul care nu ne convine. Ba, acelaşi adevăr care ne convine azi. poate să nu ne convină mâine. De aceea, singura poartă pe unde nu mai pot surveni

surprize neplăcute, rămâne tot moartea. Aşa că unchiul…

Şi, că a judecat bine gândind aşa, şi a procedat just în legătură cu pregătirea focului, s-a dovedit în felul în care s-a desfăşurat incendiul.

Tot în legătură cu incendiul, trebuie să recunoască, însă, că destinul a lucrat şi el, rezervându-i câteva surprize rentabile. Nu e vorba de rentabilitate comercială, materială – îşi zice

— Ci de rentabilitate morală, căci toţi cei care îl cunosc, ştiu că – afară de ambiţia de a se îmbogăţi, de a se îmbogăţi, de a se îmbogăţi – nu are ambiţie mai mare decât aceea de a-şi păstra numele nepierdut prin vreun faliment, şi că, spre deosebire de foarte mulţi mari comercianţi, şi bancheri, şi fabricanţi, şi oameni politici, care pentru a se îmbogăţi fac., cum se zice, „tranzacţie cu şezutul, cât să şadă în puşcărie pentru rentabilitate prin escrocherie, incendiu, bancrută frauduloasă şi chiar crimă”, el, Vasile Damian, nu şi-ar pune nici pentru milioane ceea ce cu mândrie numeşte „demnitatea şi prestigiul şezutului neblamat de închisori”.

Lucrurile, deci, s-au petrecut aşa: la dorinţa unchiului Costea ca să se înceapă imediat despachetarea lăzilor şi aşezarea mărfurilor în raft, el s-a opus:

— Nu se poate, unchiule. Sărbătoarea dumitale de sâmbătă ţine până te culci. Aşa că azi, cum se zice, e „*faieram*”.[19] De altfel, şi eu sunt cam obosit. Ai, însă, grijă când faci focul. Avem o mulţime de marfă pentru care n-am apucat să fac supliment de asigurare. (îşi zâmbeşte: Adevărul e că am făcut suplimentul încă de alaltăieri, când a sosit şlepul, marfa, conform facturii, urmând – cum am stabilit cu reprezentantul societăţii de asigurare – să fie adusă aici, la depozit.) Şi vezi, unchiule, înainte de adormi, să nu fie prea tare încins godinul. Şi nu uita să stingi lampa de petrol.

Era cât pe ce să-i mai spună că el se duce la cinema „Passalacqua”, unde se dă seria a III-a dintr-un film

19 Feierabend, adică ajun de sărbătoare.

grozav: *Quo vadis*. Şi voia să mintă, adăugând – ca să-i facă plăcere – „mă duc acolo ca să-l aud şi pe prietenul Murei, feciorul fostului dumitale vecin, răposatul Navon. Cu toate că-i cam obrăznicuţ, acompaniază grozav la pian filmele, că parcă n-ar mai vorbi muţeşte oamenii „pe pânză”. Aşa cum era gata să-l informeze că de la cinema se va duce să ia masa la „Français”, cel mai elegant local din centru, la doi paşi de cinema. Dar s-a răzgândit, căci îşi dădea seama că prin comunicările acestea, parcă i-ar zice: „dacă se întâmplă ceva, adică dacă izbucneşte incendiul, să se ştie unde sunt de găsit”. Oricum, n-a apucat să-i mai spună ceea ce se gândise o clipă, deoarece la prevenirea făcută unchiului să fie atent la focul din godin, acesta, prin răspunsul pe care i l-a dat, era gata să-i răstoarne toate socotelile:

— Ce să am grijă de sobă! Nici nu fac focul. Mă bag îndată sub plapumă, o trag peste cap şi nu mă trezesc până.

dimineaţa, devreme de tot, pentru ca, înainte încă de vii, să deschid eu lăzile, să pun marfa pe duşumea şi să o pregătesc pentru rafturi. Şi nici măcar de citit nu citesc, aşa că nici lampa de masă n-o aprind. (înainte de a se băga în pat. unchiul aprindea de obicei o lampă mică de petrol, pe care o punea pe măsuţa de lângă pat, stingând lumina electrică.)

Totuşi, cu răspunsul ăsta, unchiul Gostea nu i-a răsturnat socotelile. Căci lucrurile erau gândite şi pregătite pentru toate eventualităţile.

— Bine, unchiule! Foarte bine! Noapte bună!

Şi s-a mai uitat o dată la zăbrelele odăiţei – sunt din cele a căror ramă nu se poate descuia – iar când a trecut în încăperea nesfârşită a depozitului, a aruncat o privire spre una din lăzile aduse – o ştie care e (a cincea). E liniştit: fitilul va arde înăbuşit şi „fără semne de viaţă” cam încă trei ceasuri, până va ajunge cu capătul acolo de unde dintr-odată izbucneşte incendiul fără a mai putea fi oprit şi fără a lăsa – aşa cum sunt puse lăzile – loc unchiului să

treacă, fie şi prin flăcări, spre uşă. Pentru orice eventualitate, ieşind din depozit, a avut grijă ca, încuind (căci unchiul are şi el cheie), să defecteze fulgerător broasca, împiedicând astfel orice posibilitate de a o descuia. Tot pentru orice eventualitate – adică dacă fitilul se stinge (ceea ce este exclus) înainte de a ajunge la locul cu materia inflamabilă din ladă – comandantul pompierilor, deşi este „virgin” în chestiuni de astea pentru Brăila, i-a vorbit el despre posibilitatea neluării de contact între fitil şi materia inflamabilă: „Pompierii mei vor fi oricum acolo, căci chiar de se va fi produs o defecţiune la dumneata, câteva minute după ora fixată de noi, va izbucni un mic bairămuţ, la Onişor. Şi îl vom preface în bairamul cel mare al dumitale”.

Dar nu s-a produs nicio „defecţiune”.

Fără să se poată spune cu exactitate cum a început, fix la ora la care era stabilit (tocmai când el, Vasile Damian, îşi bea la „Français” tacticos cafeluţa neagră, după masa care fusese grozavă – şi ar mai fi rămas acolo până în zori, când se închide localul, căci afară era o ceaţă umedă care îţi intră în oase, iar când el a ieşit de la cinema începuse un fel de ploaie ca nişte ace de gheaţă, în local cânta muzica şi pe platoul de dans, dansul perechilor era în toi), s-au auzit şuierături de ţignale ale sergenţilor de stradă şi huruitul şi clopotele carelor postului de pompieri. Muzica n-a încetat, dansul nu s-a oprit, consumatorii au rămas liniştiţi la mesele cu bunătăţi şi băuturi. Doar câţiva – curioşi – sau îngrijoraţi să nu fie focul la ei sau în apropierea lor – au ieşit şi, de acolo, din plin centru – Piaţeta Sf. Arhangheli – au putut vedea bine că înspre capătul Străzii Regale cerul este o vâlvătaie. Unii

— Aşa în haină cum ieşiseră din local – s-au dus până la colţul Străzii Regale, de unde câţiva s-au înapoiat în restaurant; alţii s-au înapoiat şi ei în local, au plătit repede, şi-au pus paltoanele şi au pornit grăbiţi, cu lumea care alerga în direcţia incendiului. Cum s-a spus limpede şi tare „arde în Piaţă”, el, Vasile Damian, a înţeles că nu poate, că

nu trebuie să rămână impasibil, ci că e obligat chiar să simuleze îngrijorarea. Ba şi mai mult: desperarea. Mai ales că „am acolo atâta marfă nou sosită”…

A plătit deci, s-a îmbrăcat, a ieşit, şi – ca să existe dovada desperării – deşi în cinci minute de mers nu prea grăbit putea fi în piaţă, – a luat o birjă nenorocită, care te duce mai încet

— Mai ales prin înghesuiala de oameni – decât ai merge pe jos.

Ei, ce să spună? Era într-adevăr peste aşteptări. Fostul hotel ardea cu flăcări ca de gheenă, cu trosnete de lemnărie şi cu scântei care se ridicau vârtej la cer. Era limpede: pompierii au sosit la timp, adică atunci când nu se mai putea face mare lucru. În orice caz, oamenii de pe stradă, de dincoace de cordonul de poliţişti, care au sosit în pas alergător, comentau cu compătimire:

— Bieţii oameni! Mulţi trebuie să fi pierit în flăcări sau sub zidărie!

Alţii, cu revoltă:

— Ce se bagă atâta calicime, claie peste grămadă, în plin centru, cu gătitul în odăi şi cu încălzitul cine ştie cu ce rumeguşuri şi turte de rapiţă, că, uite, periclitează magazinele comerciale!

— Aud că cele mai multe magazine nu sunt asigurate sau sunt asigurate insuficient.

— Ai auzit, săracu’ negustoru ăla cu D.M.C. a adus tocmai azi o mulţime de marfă!

Au sosit şi autorităţile. Domnul prefect a părăsit invitaţii pe care îi are în special la soare-urile de sâmbătă, rugându-i să-l aştepte, căci se înapoiază îndată. Domnul general comandant al garnizoanei a spus că vrea să-l însoţească, spre a vedea cum „îşi fac datoria bravii noştri pompieri”. Şi-a asociat şi pe doamna soţie a locotenentului Pătraşcu, aghiotantul dumisale, doamnă care voia să vadă şi dumneaei spectacolul. Aşa că au luat cele două trăsuri care – cu caii acoperiţi cu pături şi cu vizitii îngheţaţi pe capră – aşteptau la poartă de aproape trei ceasuri, şi au

pornit spre piaţă.

Domnul general e încântat: doamna Pătraşcu are ce vedea! De pildă, alergarea ca de guzgani aprinşi a unora dintre chiriaşi pe acoperiş, sau aruncarea de la ferestre a unor lucruri mari, grele şi fără importanţă – câte un dulap, sau un divan, sau o maşină de gătit – şi zvârlirea în gol a câte unui om, ţipetele copiilor şi ale femeilor la ferestre; sau pe acoperiş un pompier urcat pe scară să salveze pe cineva; sau apa aruncată de tulumbă către un om cuprins de flăcări, şi alte asemenea – pentru mine, general Macridi – desigur banalităţi, dar pentru drăguţa de Muţişor, nu-i aşa? spectacol inedit. Dar iată şi lucruri demne de admirat de toată lumea: nu numai faptul că ei doi – prefectul şi el, generalul – prin prezenţa lor, fac ca mulţimea să nu ştie unde să privească întâi – la foc sau la dumnealor (căci prefectul îşi pusese repede fracul, jobenul şi decoraţiile, iar el, care venise la *soirée* pentru doamna Pătraşcu, era oricum în mare ţinută – cu lampas roşu, cu gulerul lat şi reverele late tot în roşu aprins) ci de admirat e şi comportarea domnului comandant al pompierilor! Cum în semicercul din stânga careului pieţii – în spatele fructăriilor – pe marea porţiune a Bulevardului Carol, la distanţă destul de mare de locul incendiului – e instalat, în trecere, circul Sidoli (cu nenumărate case pe roţi în care, dincolo de gratii, sunt animale sălbatice – printre care şi doi tigri, o panteră şi un leu – iar în menajeria propriu-zisă sunt şi doi elefanţi, aşa că au început să vină de acolo răgete şi urlete), domnul comandant al pompierilor a sesizat, îndată ce a sosit, că pericolul cel mare vine de la circ. Dacă focul se propagă acolo (cum, nu are importanţă) şi scapă o singură fiară, este periclitată viaţa unui oraş întreg. A lăsat deci la locul incendiului o singură tulumbă – cea mai mică, servită de trei pompieri şi de o scară – iar grosul l-a mobilizat asupra circului. „Preventiv”, cum a spus dumnealui, care a acţionat personal acolo.

Este ceea ce a remarcat – felicitându-l pe loc, în plină piaţă a circului – dumnealui, domnul general personal.

*

A doua zi, ziarul *Danubiul de Jos*, organ independent de atitudine şi luptă, (oficiosul local al partidului de la putere), a scos o ediţie specială în care, „deplângând vieţile omeneşti pierdute al căror număr nu a putut fi încă stabilit cu precizie, ca şi pagubele materiale şi lipsa pentru un timp neprevizibil a atâtor magazine care au deservit nevoile cele mai stringente ale populaţiei, cum ar fi depozitul D.M.C. al binecunoscutului nostru tânăr concetăţean, Vasile Damian, sau magazinul bunului român, deşi de origine străină, Kirkor Matteossian, mare en gros de coloniale, magazinul fratelui nostru ardelean Onişor, stabilit de două generaţii în oraşul nostru, şi alte multe magazine, cele mai multe neasigurate sau insuficient asigurate – înfierăm în acelaşi timp neglijenţa criminală a cine ştie căruia dintre chiriaşii fostului hotel «Bitolia». Condamnând ideea, a nu ştiu cui a fost, şi când a fost, de a se face locuinţe din odăile hotelului, locuinţe închiriate unor oameni dintr-o clasă de jos, oameni care, neavând avut, nu ştiu avea grijă de avutul altora, trebuie – repetăm – cu toată compasiunea pentru jertfele pe care aceşti oameni le-au dat, se poate spune într-o imagine poetică «pe altarul de vâlvătăi al acestui incendiu» să spunem răspicat, parafrazând un celebru dicton: «sărăcia nu e o ruşine… dar nici nu este o scuză pentru neglijenţe criminale»!”

Şi, după un asterisc:

„Au fost de faţă la acest impresionant incendiu domnul prefect Niky Orlando şi domnul general Macridi, comandantul garnizoanei Brăila. Sau – spre a dovedi respect egal ambilor reprezentanţi ai autorităţilor locale – numele se pot citi şi în ordine inversă. Dumnealor au admirat nu numai notoriul curaj şi eroism al domnului căpitan Mihail, comandantul bravilor noştri pompieri, care şi-au făcut datoria din plin dând şi o victimă pe altarul patriotismului ostăşesc, ci au admirat la domnul comandant Mihail şi o trăsătură necunoscută până acum a

d-sale, dar atât de necesară în toate situaţiile, şi mai ales în una ca aceea căreia avea a-i face faţă azi-noapte, demnă de a fi numită «Noaptea Valpurgiei»: spontaneitatea în iniţiativă şi ceea ce am numi sesizarea ordinii urgenţelor. Căci Domnia-sa a înţeles îndată de unde vine pericolul cel mai mare: de la Circ!!

Deocamdată putem spune doar atât: se vorbeşte nu numai de decorarea Domniei-sale, ci şi de binemeritata avansare în grad. Felicitările noastre anticipate. E, însă, de la sine înţeles că cele dintâi felicitări se îndreaptă către domnii prefect Niky Orlando şi general Macridi, care şi-au sacrificat binemeritatul domnieilor somn, venind la locul sinistrului.

Noi amănunte în ediţia noastră obişnuită de mâine”.

*

Desigur că sila şi ura lui Mişu Horowitz împotriva lui Damian nu veneau din cauza atâtor nenorociri câte a declanşat focul pe care l-a pus acesta (că l-a pus, el era sigur) – nenorociri printre care zvârlirea pe drumuri a reporterului de la *Danubiul de Jos* era cea mai mică. Horowitz nu avea de unde să ştie toate acestea. Aşa cum nu ştia – nu avea de unde şti – fericirile în legătură cu aceste nenorociri. De pildă, că, după nici patru luni de la incendiu, reporterul a fost reprimit. Mai mult: a scris, pentru reintrare în lucru, un articol, un articol şi nu un simplu reportaj – pe aproape întreaga pagină a doua. Între altele, articolul, intitulat „Act de reparaţie – Noi orientări”, a vorbit de victimele pe care, în urmă cu patru luni, nici nu le-a pomenit: de grăjdarul „împuşcat în mod arbitrar de către multimilionarul Mărgărit”, de „paznicul depozitului, carbonizat şi măcinat sub ruine”, de „femeile şi copiii morţi sau dispăruţi”, de „micile şi nevoiaşele gospodării distruse, fără a fi fost asigurate, lăsând în plină iarnă goi şi fără adăpost atâţia dezmoşteniţi ai sorţii”.

Tot în acest articol a fost comentată informaţia din acelaşi număr, informaţie în care acelaşi harnic reporter şi acum articlier scria: „Azi a fost eliberat din arestul

preventiv cetăţeanul Mustaţă, bănuit a fi autorul incendiului care, acum patru luni, a mistuit un vast imobil în plin centru, cauzând incalculabile pagube materiale şi făcând foarte multe victime omeneşti, în special din scumpa şi mult oropsita noastră pătură de jos, dramă despre care ziarul nostru – fidel în slujba poporului – a ţinut la timpul său în curent pe cititori. După ample, minuţioase şi laborioase cercetări, organele noastre poliţieneşti şi judiciare au descoperit pe adevăratul vinovat: un bătrân maniac religios – paznic al depozitului DMC din clădirea imobilului – maniac religios, care, după ce a umplut până la refuz cu cărbuni antracit englezesc – care se ştie ce forţă calorică au – o uriaşă sobă Godin nr. 5, lăsând-o să se încălzească până la incandescenţă, s-a culcat cu lampa de petrol aprinsă la căpătâi. (Deşi avea lumină electrică.) Adormind în lectura maniacală a unor cărţi din cele pe care le editează o anumită sectă religioasă (căreia îi aparţinea incendiatorul), sectă dintre acelea pe care – cum am tras de mult clopotul de alarmă – prea răbdătoarele noastre autorităţi le tolerează spre primejduirea sufletelor şi vieţilor paşnice. Se înţelege că de la lampă şi de la soba Godin a luat foc depozitul. Din fericire pentru el, acest paznic, ucigaş al atâtor vieţi şi distrugător al atâtor bunuri, nu mai poate fi tras la răspundere de fapta lui criminală, întrucât a fost mistuit şi el de incendiu. Încă o dovadă că există o Justiţie Imanentă. Păcat totuşi, că Justiţia Terestră a fost frustrată de posibilitatea de a-şi face şi ea datoria”.

În informaţie s-a scris despre paznic numai atât. Dar în cuprinsul articolului s-a comentat fapta lui pe larg, mergându-se până a vorbi şi de „vina proprietarului depozitului DMG – mult preţuitul nostru concetăţean Vasile Damian – care, în generozitatea sa notorie, şi din simţ de familie (bătrânul fiindu-i rudă), a menţinut într-un post de răspundere un iresponsabil. Din nefericire pentru domnul Damian, Dsa a avut de suferit nu numai paguba moral-sentimentală de a pierde o rudă dragă, ci a avut şi o gravă

pagubă materială, căci un întreg transport de mărfuri DMC, adus special şi direct din Alsacia, a fost mistuit de incendiu fără a fi apucat să fie asigurat. Deprimat, domnul Vasile Damian a lichidat întreprinderea, vânzând unei firme din Galaţi mărfurile din magazia de rezervă de pe strada Sfântul Petru – Hanul de fier – Dsa. urmând – cum suntem informaţi – să părăsească oraşul nostru, la sfârşitul acestei luni, stabilindu-se la Iaşi, unde are devotaţi prieteni politici, care au dat ultimul îndemn unei dorinţe proprii mai vechi a domnului Damian, de a consacra devotat multiplele domniei-sale calităţi, pe altarul patriei şi al binelui celor mulţi, în aceste vremuri de răscruce mondială şi naţională. Nu divulgăm un secret anunţând că, la Iaşi, i s-a rezervat un loc printre fruntaşii elementelor de ordine din partidul socialist, elemente care au înţeles comandamentele patriotice – la fel cu atâţia socialişti patrioţi din Germania şi din celelalte ţări beligerante din Occidentul civilizat. Aceştia, se ştie, au votat creditele de război şi mulţi s-au dus voluntari pe fronturile însângerate, spre a menţine cu pana şi cuvântul lor elanul războinic. Cu riscul de a leza modestia domnu' lui Damian, informăm pe cititorii noştri că, înainte de a pleca, domnia-sa a binevoit a acorda – cu toate pagubele suferite – o subvenţie substanţială filialei locale a grupului politic la care Dsa a aderat, subvenţie care, adăugată la altele primitede grup, va da posibilitatea scoaterii unei gazete, cu care să se ţină piept asaltului elementelor turbulente ce ţiij sub Geontinuă stare de efervescenţă mobillizatorie marea masă a muncitorimii, pe care aceste elemente turbulente o induc în eroare cu lozincile lor demagogice antirăzboinice. Profităm de ocazie pentru a aminti, cu sufletele îndoliate, ca aceste lozinci au drept unul din rezultate drama de săptămâna trecută din portul vecin, Galaţi, unde – precum se ştie – la 13 Junie – 13, zi fatidică – brava noastră armată a fost silită tragă în manifestanţii antirăzboinici, care voiau să urce; n oraş, dramă soldată cu un număr impresionant de morţi. Când aşa-zişii exponenţi ai muncitorimii fac

operă distructiva, este cu atât mai demnă de subliniat atitudinea şi acţiunea constructivă spre care porneşte una din victimele incendiului al cărtepilog este eliberarea din închisoare şi reabilitarea bietului proletar manual Mustaţă, şi plecarea din oraşul nostru a unui valorosproletar intelectual – am zis Vasile Damian – în condiţii morale care *îl* onorează şi *ne* onorează. Din păcate nu în condiţii morale asemănătoare ne-a părăsit – acesta pe Veci – bătrânul, mare multimilionar, Alexandru Mărgărit. Insaţiabil de satisfacţiile pe care fără menajamente şi scrupulele. a smuls, vieţii lungi (prea lungi, căci era aproape octogenar), bătrânul a suferit în condamnabilul său orgoliu de a nu fi apUCat să ia marele *Derby* britanic din cauză că unul din caii grajdului său – cel cu care mergea la sigur – a căzut victimă (indirectă) a incendiului din februarie, şi, supărat că presa noastră n-a acordat morţii unui cal oarecare importanţa pe cat-e vanitatea sa nemăsurată (a proprietarului calului) o pretindea, (ne felicităm a fi fost printre cei care au ştiut să-şi păstrezţinuta cuvenită, mai ales când au fost înregistrate atâtea victime umane şi pagube materiale) bătrânul a murit, se poate z¡Ce de inimă rea, ca să nu zicem de inimă acră. Aceeaşi inimă – aici adjectivul «rea» e cel mai indicat – a făcut ca să lase în mâna unui prieten de aceeaşi bogăţie latifundiarşi de aceeaşi sărăcie, ca să zicem aşa, morală (scutim pe cititori de a-i auzi numele) o sumă enormă pentru un cavou cu obelisc la conacul moşiei din Comuna Cazasu, ca o insultă (avem curajul de a spune lucrurile răspicat, căci nu ne mai poate hăitui cu vindicativitatea sa, şi nici nu a lăsat aici moştenitori care să profeseze ceea ce se poate numi «vendetta» miliardarilor revendicativi şi vindicativi, da, avem curajul de a spune lucrurile pe nume) da, o insultă adusă ţăranilor care i-au robit pe moşie, insultă adusă şi gliei româneşti care, indulgentă, i-a primit cadavrul alături de cel al unui cal. Căci – şi acum cititorii noştri vor înţelege motivul patriotic al indignării noastre – bătrânul multimilionar n-a lăsat din imensa avere – făcută prin toate

mijloacele avuabile şi inavuabile – niciun ban vreunei opere de utilitate publică, vreunei opere care să însenineze pe oameni. Ci, întreaga avere – de aici, şi din străinătate – a lăsat-o prin testament (oroare! testament făcut cu mult înainte de «dezamăgiri») singurei rude, îndepărtată (nepot de rangul al III-lea) care locuieşte de îndată după naştere, adică de peste jumătate de veac – la Monte Carlo, unde ţine unul din tripourile de acolo. După unele informaţii, el ar fi – *helas* – simplu crupier. Câtă deosebire între fapta abominabilă de a transfera în străinătate averea făcută aici, a bătrânului Mărgărit – şi gestul uman, patriotic şi politic, făcut prin donaţia oferită de un fiu din popor, cum e Vasile Darnian, care – repetăm – a avut atâta de suferit în urma incendiului din februarie. Cine are urechi de auzit să audă! *A bon entendeur, salut*!”

*

Nu, nimic, din toate aceste atât de multe şi complicate lucruri în legătură cu focul pus de Damian, n-a ştiut Horo-Avitz. Nici, de pildă, că după moartea lui Mărgărit, comandantul pompierilor a fost totuşi avansat maior, asta spre dezolarea sa, căci a fost trecut într-un birou, deci rupt de teren. Mişu Horowitz nu avea de unde şti asemenea lucruri, cum n-a avut de unde şti, iar dacă ar fi ştiut n-ar fi putut înţelege, întregul mecanism al tuturor complicaţiilor, care l-ar fi făcut să-l urască şi mai mult pe Damian. Şi nu numai pe el să-l urască, ci, în primul rând… Nu, n-ar fi putut înţelege pe cine să urască în primul rând şi de ce. Îi era, însă, de ajuns – spre a-l putea urî măcar pe Damian – că ştia şi de focul pus, şi de poliţele luate de complezenţă, poliţe pe care cei ce le-au semnat au fost siliţi să le plătească până n-au mai putut. Iar celor ce n-au putut plăti, le-a scos în vânzare lucrurile, cum i-au spus unii dintre păgubiţi chiar lui, lui Mişu Horowitz. Da, i-a fost de ajuns că ştia atâta cât ştia. Se înţelege că n-a ştiut nimic din ce a mai făcut Damian de la lichidarea depozitului D.M.C. din Brăila – şi mai ales în anii de război (în care el, Mişu Horowitz, era pe front, pe Trotuş, iar Damian cine

ştie unde, poate pe la Marele Cartier, sau poate undeva în străinătate), în urmă cu câteva luni, însă, în gara Mărăşeşti, s-au întâlnit, Damian propunându-i să facă un voiaj de incasso pentru noua sa firmă de articole grafice, iar el răspunzând „deocamdată nu reflectez”. A răspuns aşa, cum unii negustori mari, ca să-şi dea aere că n-au nevoie de marfa pe care le-ai oferit-o tu, Mişu Horowitz, spuneau: „deocamdată nu reflectez!” Poate că el, Mişu Horowitz, a vorbit aşa, nu atât pentru că atunci voiaja pentru Marcu Moise, cât pentru a pălmui încă o dată măgăria lui Damian din urmă cu patru ani. Măgăria nu era că Damian l-a pungăşit, neplătindu-i tot comisionul cuvenit, ci pentru că la vorba lui – „să ştiţi că cine mănâncă banii omului sărac dă doctorului pentru boală” – drept răspuns, scârnăvia de Damian i-a arătat muşchii braţelor şi i-a spus porcăria aia cu dezvirginatul de fetiţe şi… nu, nu vrea să-şi aducă aminte ce a spus şi de Blima şi de Şela…

Şi, întărâtat, hotărăşte să nu se ducă la Damian pentru serviciu.

Simte că i se urcă, la fel ca atunci, când ticălosul a spus ce a spus, sângele la cap. Nu, degeaba am gândit eu adineauri că s-a schimbat spurcăciunea, că se schimbă omul. Se schimbă, sigur că omul se schimbă. Nimeni nu rămâne cum a fost – în bine sau în rău – dar un lucru este sfânt: din coadă de câine, sită de mătase *nu* se poate face.

Totuşi, dacă nu mă duc la el, unde să mă duc? Ce mă fac? Ce mă fac? Cum să vin acasă să spun că n-am găsit serviciu, n-am găsit de lucru. Vreau să muncesc ca să aduc o bucată de pâine în casă, dar n-am unde…

Se hotărăşte:

Trebuie să mă angajez la Damian. N-am încotro! Acum, repede, cât îmi dau seama de desperarea în care sunt. Trebuie să mă duc la Damian cât înţeleg că nu există altă ieşire. Altfel nu mă mai duc la el, nu mă duc nicăieri. Cât timp sunt ameţit şi desperat trebuie să mă duc să mă las angajat de el. Poate să mă pună la orice muncă, poate

să mă calce în picioare, numai să mă angajeze, ca să pot duce alor mei bucăţica de pâine zilnică. Mai târziu – să ies un pic la liman – o să caut să lucrez la oameni cu firme, cum să zic…

Şi odată cu mersul lui repede spre Damian, aleargă şi gândurile!… Desigur că Sara pune în clipa asta faţa de masă albă – chiar dacă e într-o simplă cameră de hotel. Aşterne faţa de masă albă, ca acasă…

Merge repede, aproape alergând, fericit, cu gândul la vestea pe care o s-o aducă acasă: „Am serviciu! Am serviciu! La Damian, care poate că s-a schimbat. Dar oricum nu rămân mult la el”. De fericire că va aduce acasă vestea că are serviciu – fie şi la Damian – nu-i mai pasă de ruşinea pe care i-a făcut-o Nathansohn cu ajutorul de la Comunitate. Ce să-i faci, poate că a făcut asta pentru că e un om prost. Un prost… Atâta… Nu un om rău. Dar vezi, asta e grozăvia: Marcu Moise nu e om rău, dar din cauza lui intri în puşcărie; Avramuţ vrea să-ţi „doneze” un costum şi un pachet cu mâncare – dar te face să crăpi de foame cu nevasta şi copiii. Doamna şi domnul Schoenherz sunt oameni fini şi-ţi dau sfaturi bune. Domnul Nathansohn este chiar preşedintele secţiei „Asistenţă” şi vrea să te ajute. Cu toate astea…

Paşii sunt şi mai repezi, deşi până la magazinul lui Damian nu mai e mult. Se opreşte o clipă, să-şi aranjeze hainele, care parcă sunt şi mai mototolite. Netezindu-şi-le, simte în dreptul buzunarelor cele patru plăcintuţe, care, uite, au făcut pete de grăsime. Deodată îşi spune că ar fi trebuit poate să ia de la Nathansohn bileţelul pentru banii de la Comunitate. Căci cu siguranţă că Damian nu-i va da un avans asupra lefii sau asupra comisionului. Ar fi putut lua banii, căci nu i-ar fi avut de la Comunitate ca ajutor, ci ca împrumut până la prima leafă sau până la a doua. Şi poate că dacă ar avea banii de la comunitate, nici n-ar trebui să se angajeze neapărat la Damian. Cu banii în buzunar, fără capul aprins de grija pentru ziua de mâine – ba chiar pentru pâinea de azi – capul gândeşte mai bine

cum şi unde să-ţi câştigi existenţa. Şi biletul pentru haine ar fi trebuit să-l ia. Are dreptate Sara, să fie sănătoasă: eşti altfel judecat. Şi te şi simţi altfel. Şi costul hainelor l-ar plăti Comunităţii, ceva mai târziu, făcând o donaţie de bani. Cu banii Comunităţii ar duce acasă, la hotel, mâncare de saţ pentru copii. Chiar dacă o săptămână întreagă te usuci de foame, măcar o dată pe săptămână… sâmbătă…

Dar ca şi cum gândul că ar fi trebuit să primească ajutorul Comunităţii l-ar fi pălmuit mai crâncen decât adineauri vorbele lui Nathansohn, se opreşte, îşi îndreaptă trupul şi se mustră! Nu ţi-e ruşine, Mişu Horowitz? Demnitatea sâmbetei cu preţul demnităţii tale de om? Demnitatea sâmbetei cu bani de cerşit, cu bani daţi ca unui cerşetor? O sărbătoare e mai mult decât demnitatea unui om? Şi haine de dăruit de la Comunitate – îţi dau mai multă demnitate…? Unde mai pui că ajutoarele în bani de la Comunitate sunt, din câte a auzit, adevărat să mori de foame, iar hainele… a spus Nathansohn singur… Dar nu de asta. Nu! De aur să fie hainele de dăruit şi cu aur să te umple cineva de milă, mai bine mori gol şi flămând. În ce priveşte mâncarea mai deosebită, pentru copii şi pentru Sara, duc cele patru plăcintuţe…

Dar îi vine să se pălmuiască: „Ruşine, Mişu Horowitz, ruşine!” Totuşi nu poate lăsa pe Sara şi copiii fără plăcintuţele astea aşa de gustoase… La urma urmei nu banditul de Avramuţ mi le-a dat. Am fost „tratat” de bucătăreasă…

Acum, parcă ar fi fost şi mai tare pălmuit: mare ticălos eşti, Mişu Horowitz! Pentru burtă – fie şi a oamenilor celor mai dragi – şi pentru „demnitatea sâmbetei”, faci pe prostul, şi te păcăleşti singur, şi ai ajuns să faci cu familia ta şi cu tine însuţi ceea ce ţi-ai spus anul trecut (după ce, ca să-l ameţeşti pe client să-ţi dea o comandă, ai povestit o mulţime de anecdote). Ţi-ai spus atunci: „Dacă ar şti nevestele noastre şi copiii noştri cu ce preţ plătit de demnitatea noastră le aducem bucăţica de pâine şi din când în când o hăinuţă, şi mai ales dacă ar şti

cum, ca să ne salvăm în ochii proprii demnitatea, ne păcălim singuri spunându-ne că povestind anecdote suntem «intimi» cu clientul, dacă ar şti asta şi, oh – dacă ne-ar vedea la clienţi – ne-ar dispreţui…" Dar, uite, că acum simte cum i se urcă lacrimile în gâtlej şi din creier coboară gândul: „Ba nu… nu… poate că în loc să ne dispreţuiască pentru că ne umilim la clienţi şi la stăpân pentru bucăţica de pâine, s-ar închina în faţa noastră cu respect… pentru durerea noastră, pentru umilirea noastră". Cu toate astea, Mişu Horowitz, de azi încolo gata! De azi înainte să stai drept, drept în faţa Nathansohnilor şi a Damienilor – aşa cum ai stat în faţa lui Avramuţ. Auzi? Drept! Da, începem altă viaţă… altă viaţă. Ehehehe! Ce mai viaţă începem!

Scoate din buzunar cele patru plăcintuţe şi, fără să stea pe gânduri, le aruncă spre acoperişul unei case într-un cât. Dar nimereşte numai până la o fereastră deschisă, unde, lovind perdeaua frumoasă, ca o spumă fină, plăcintuţele cad undeva în odaie. Cu toate că n-au ajuns până la înălţimea acoperişului, el e încântat. Ia te uită, domnule, ce aruncătură a fost! La vârsta mea! Ca în copilărie, când mă luam la întrecere cu Manaşcu, cine aruncă mai departe şi mai sus pietricelele, şi eu alegeam înadins pietricele lătuţe şi ascuţite, care despicau aerul… vâjjj!

Îşi zâmbeşte amintindu-şi cum a reuşit o dată – era într-a doua primară – să arunce o piatră atât de departe că a nimerit într-un geam al locuinţei domnului Marian, şi cum domnul Marian a venit, ţâfnos cum e dumnealui – la tata… Doamne, ce minuni face o simplă amintire! Ar putea jura că în clipa asta chipul său este la fel de şoltic ca atunci: sufletul nici vorbă că e la fel de şoltic… căci, la fel ca atunci, îi râde şolticeşte că cele patru plăcintuţe turtite şi făcute una singură în palma sa strânsă au nimerit în odaia cine ştie cărui „epitrop" bogat. Poate că acolo locuieşte chiar domnul Nathansohn, aşa că el, Horowitz, voiajor clasa a III-a, îi face domnului filantrop, şi

„preşedinţi” (căci e preşedinte la mai *multe* societăţi), pomană cu nişte *knişikleh* aruncate pe fereastră. Şi gândul fuge iar înapoi în copilărie, la altă întâmplare: la fel, dar ştii, la fel, a fost ziua aceea, tot de vară, ca asta de acum, poţi să zici că şi ora a fost asta de acum. Cu vreo două ceasuri mai înainte, fusese împărţirea premiilor la „Şcoala israelito-română Malvina şi Hermán Goldenmund”. În loc ca premiul întâi cu cunună să i se dea lui – care era primul nu numai pe clasă, ci şi pe şcoală – premiul a fost dat lui Perlman Arnold, odrasla morarului Perlman, pentru că tată-său era prieten cu domnul preşedinte Goldenmund, iar directorului şcolii tatăl lui Arnold îi aducea cadouri ori de câte ori se înapoia din Dorohoi. Când la serbarea de împărţire a premiilor – după ce l-a văzut pe Perlman Arnold coborând cu coroana pe cap, şi domnul director a strigat „premiul doi, Horowitz Moişe”, şi trompeta lui Şmerl Smark şi ţambalul lui Iankl Beigheltrăger a început să cânte „tatatata-tata, t-a-a-a!” el, Horowitz Moise, a urcat cu pumnii strânşi şi cu fălcile încleştate pe estrada unde şedeau domnii din fruntea obştei, cu soţiile dumnealor. Dar în clipa în care domnul preşedinte Goldenmund i-a întins premiul doi, nişte cărţi şi un costum marinar (de parcă ar fi ştiut că îşi doreşte de mult un asemenea costum) – el, aşa mititel, şi sfrijit, şi sărăcuţ, cum era, dar cu ghetele date frumos cu funingine, căci nu mai avea de mult vacs în casă – în loc să ia lucrurile, a pus cărţile şi diploma pe masă, iar costumul l-a aruncat pe duşumeaua estradei şi a strigat, poate zice a urlat: „Mie să-mi daţi premiul meu, poate să fie numai diploma şi coroana, fără daruri. Dreptul meu îl vreau, nu pomana dumneavoastră!”

De cărţi îi părea tare rău că au rămas acolo pe masă, legate frumos cu panglicuţă bleu. Ce cărţi or fi fost? (Una i s-a părut că era *Robinson Crusoe*.) Cine ştie ce au vorbit domnii de la masă între ei, după ce l-au gonit pe el de pe estradă, că l-au poftit sus pe tata, cu care au vorbit o mulţime, şi până la urmă tata a luat cărţile şi costumul, aşa

că lumea a început să aplaude, iar muzica, adică trompeta şi ţambalul, au izbucnit „mulţi ani trăiască, mulţi ani trăiască, la muuulţi aaa-ani!” ca într-un fel de bătaie de joc pentru tata, ca şi cum la vârsta lui, el ar fi fost premiat. Aşa că bietul tata, când, cu pachetul în mâini, a coborât cele două trepte ale estradei, s-a împiedicat şi a căzut lat, săracul, că s-au prăpădit de râs domnii din comitetul şcolar şi cucoanele lor şi aproape toată lumea din curtea şcolii, lume în care erau atâţia cunoscuţi de ai tatii şi atâţia clienţi, cărora le ducea dis-de-dimineaţă şi pe înserat – la ceai sau la cafea cu lapte – covrigi proaspeţi, calzi încă, aşa cum ieşeau din cuptorul de la brutăria domnului Toivie, unde lucra el. Tata a dus cărţile şi costumul acasă, dar pe el nu – a certat că a refuzat premiul. Nici măcar nu i-a amintit de ceea ce s-a petrecut acolo, sus, pe estradă. Nici mama – care fusese şi ea la serbare – n-a vorbit, dar vedeai bine că amândoi nu sunt supăraţi pe el. Sunt numai mâhniţi, tare mâhniţi şi ruşinaţi. Poate de aceea, ca să răzbune ruşinea tatii, a făcut el repede un plan, pe care Manaşcu l-a găsit straşnic. Numai că Manaşcu nu l-a lăsat să bage şi costumul şi cărţile în pacheţelul despre care era vorba. Lucrurile primite, spunea Manaşcu, să le ducă tata înapoi la şcoală, căci dacă le pui în pachetul cu care vrei să faci ceea ce vrei, se va şti că tu eşti cel ce a făcut aia ce vrei să faci.

— Păi chiar asta vreau: să se ştie că eu am făcut ce am făcut.

— Atunci aruncă pe geamul domnului preşedinte numai cărţile, şi costumul, şi diploma, dar nu băga în pachet ceea ce vrei tu…

— Păi, atunci care e chichirezul şi palma?

Manaşcu i-a explicat că „chichirezul şi palma” ar fi că domnul Goldenmund şi, mă rog, cine o să mai fie poftit acolo, acasă, la masa lui care se cheamă „banchet”, cu banii comunităţii, toţi au să ştie cine a făcut ceea ce vrea el, Horowitz Moise, să facă, dar n-au să poată dovedi, căci în pachet nu va fi costumul şi cărţile. Şi apoi, dacă bagă în

pachet lucrurile, se va crede că tata a fost înţeles cu el să facă pozna pe care vrea s-o facă.

— Îţi dai tu seama, măi Moişale, că-l nenoroceşti pe taicătău? îl dă afară domnul Toivie.

Da, are dreptate Manaşcu: îl nenoroceşte pe tata iar pe el îl dă afară din şcoală. Poate chiar din toate şcolile din ţară. Sigur că din toate! Şi Manaşcu îi aminteşte că un elev din Botoşani, unul Lăzăreanu, a fost dat afară din toate şcolile din ţară. Este adevărat că e elev de liceu, şi are „idei socialiste”. Dar tot Manaşcu zice că ceea ce vrea el, Horowitz Moişă, să facă, este încă şi mai grav şi se cheamă idei anarhiste şi cu siguranţă că se pedepseşte mai rău.

— Mai bine să te laşi păgubaş.

Cu toate astea nu l-a ascultat pe Manaşcu, ci, pe înserate, a luat costumul marinar (pe care l-a încercat totuşi şi a văzut că-i stă grozav de bine, aşa că tare îi părea rău că nu-i opreşte) şi împreună cu cărţile – ah, ce cărţi erau! – a făcut pachetul în care a băgat baligă proaspătă, culeasă pe stradă, de la vacile care s-au înapoiat adineauri de la păscut – mai ieşeau aburi din ea – a pândit când toată lumea era strânsă la domnul Goldenmund la masă, unde cu siguranţă că se servesc bunătăţi grozave pentru „fine de an şcolar”. (Epitropii – gospodari bine înstăriţi – au o mulţime de denumiri pentru mesele cu invitaţi. Perlman povestea la şcoală că şi la el acasă se servesc mese cu nume diferite, *five o’clock*, *piknik*, *banchet*, şi altele.) Aşadar a băgat baliga proaspătă în pachetul cu premiu, şi, din locul în care era pitit, a urmărit, şi prin fereastra deschisă a văzut tot ce se întâmplă la masa domnului Goldenmund: în clipa în care domnul preşedinte s-a ridicat în picioare, cu un pahar în mână, să ţină un discurs, şi în salonul acela frumos s-au aprins toate luminile – şi candelabrul – el, elevul Horowitz Moise, a azvârlit pachetul cu baligă şi cu premiul doi – cu costumul marinar, cărţile şi cu diplomă cu tot – prin fereastră, exact pe masă: na, pentru ruşinea făcută tatii şi pentru umilirea lui şi na pentru nedreptăţirea mea, şi na pentru… pentru…

Ce s-a întâmplat după aceea să nu mai dea dumnezeu nici duşmanilor… Ba da, duşmanilor da! Sigur că am fost dat afară din şcoală. Dar bine că tata n-a păţit nimic. Şi, ciudat, nu era supărat pe mine. Dimpotrivă, parcă mă iubea mai mult. Şi nu ştiu ce a vorbit cu mama, căci ea a zis:

— Ai dreptate, Gherşn, cum să lăsăm un copil aşa de bun să nu înveţe la şcoală mai departe?

Cu toate astea, n-a putut să înveţe. Aşa că a fost dat la stăpân, la Dorohoi… Mai bine să nu-şi amintească. Totuşi, oricât de necăjit era, s-a simţit răcorit pentru nedreptatea că Perlman a luat premiul lui, mai ales răcorit de ruşinea făcută tatii, căruia – în văzul mamei şi al orăşelului întreg, adunat în curtea şcolii – i s-a cântat în bătaie de joc, din trompet şi ţambal „mulţi ani trăiască”, aşa că desigur de ruşine – sau poate că de mândrie – tata, săracu’, a căzut lat, acolo, pe scenă cu costumul marinar, şi cu diploma, şi cu cărţile…

Ei, şi dacă s-a răzbunat şi l-a răzbunat şi pe tata? Ce a avut? Ce viaţă a început de atunci? încet, încet, cu anii, a ajuns să se „cuminţească”, să nu mai aibă pic de curaj. Totuşi, nu! Nu întotdeauna. Câteodată, chiar acum un ceas şi ceva, i-a vorbit lui Avramuţ cum merita, lui Nathansohn i-a refuzat ajutorul, şi uite că acum a aruncat şi cele patru plăcintuţe, atât de gustoase. Ah, de acum încolo numai aşa o să trăim: cu fruntea sus, cu spatele neîncovoiat! Avem copii, pentru ei să salahorim! Dar tot pentru ei, de dragul lor, pentru demnitatea şi onoarea lor, să nu ne umilim, să nu lăsăm cugetul să facă rabat. Nu vezi, nici la Stanciu nu am intrat să mă angajez, ca să nu trebuie să pun obloane la ochi şi vată în urechi… La Damian ne ducem să ne angajăm, dar rămânem numai atâta timp cât ticălosul ne respectă.

Ajuns în faţa prăvăliei şi-a mai aranjat o dată hainele. Mare păcat că a dat costumul bun în gaj… Dar şi cu costumul ăsta, dacă ştii cum să stai, ca să nu se vadă halul în care e, te prezinţi ca un om… un om.

*

Fără să-şi dea seama când şi cum, s-a trezit în magazin. Dar de ce şi-a scos pălăria şi a rămas în uşă ca un milog? E prea târziu s-o pună iar pe cap. Şi nu ştie de ce, dar nu poate înainta.

Venit de la lumina de afară, în întunecimea din magazin, nu vede să se orienteze imediat, dar i se pare că acolo în fund e Damian.

Aude un glas – îl recunoaşte, el al lui Damian – răstit:

— Cerşetorii joia!

Ah, pentru că am rămas în uşă cu pălăria în mână şi pentru că sunt cu spatele la lumina străzii, aşa că nu m-a recunoscut! Sau poate în halul în care sunt, m-a luat drept cerşetor…

Vrea să-şi pună pălăria pe cap, încearcă să urnească pir ciorul din loc şi să strige, dar limba împleticită bâlbâie:

— Sunt Horowitz. Voiajorul…

Se pare că a vorbit totuşi limpede, căci Damian, cu glasul lui frumos, întreabă:

— Mişu Horowitz!???

Şi, înainte ca el – fericit şi mândru că a fost recunoscut – să adauge „Acum *reflectez* să mă angajez”, îl aude pe Damian urlând că poţi auzi şi pe stradă:

— Ziceai *voiajorul*??! Puşcăriaşul!! Ieşi afară!!

—

Adineauri n-a fost în stare să urnească picioarele, dar acum – cu toate că a simţit că tot pământul se clatină cu el, uite că a ajuns pe stradă, de-a dreptul pe trotuarul celălalt, nu chiar exact peste drum, ci mai sus, tocmai în „ţarcul” de pe trotuarul din faţa cofetăriei Tuffli. Iate uită ce lume e în ţarcul ăsta ca un boschet frumos, făcut dintr-un fel de crengi de mesteacăn, acoperite cu iederă. Şi ia te uită ce fel de lume: numai boieri şi cucoane, care consumă prăjituri, îngheţată cu frişcă, cacao, cafea cu lapte, rece, de la gheaţă – paharele sunt aburite – cafea tot cu frişca, frişca multă. Trebuie să fie notabilităţile oraşului şi moşieri, avocaţi mari, oameni politici. Îi vezi după hainele

elegante şi pălăriile panama de pe cap, sau puse pe măsuţe ovale, de marmură, şi după toaletele cucoanelor cu care boierii şed la mese. Cum? în plină vară, n-au plecat la băi? Poate că *încă* n-au plecat. Sau poate s-au înapoiat. Sau poate că sunt veniţi numai pentru o zi-două. Dumnezeule, ce bine, ce frumos se poate trăi pe lumea asta! Deodată încremeneşte: ce mă fac dacă, aşa cum sunt eu acum, cu hainele ponosite, şi stând în picioare, umil parcă, printre boieri şi cucoane, o să fiu luat şi aici drept cerşetor? Noroc că domnii şi cucoanele, ca de obicei, nu se sinchisesc de cerşetori. A văzut el asta în localurile mari, unde avea câteodată întâlniri cu unii clienţi. Numai chelnerii îi văd pe cerşetori şi îi alungă, ca să nu deranjeze pe onor consumatori. Ah, uite-l şi pe Nathansohn la o masă. Se ridică şi vine spre mine! Dumnezeule, ce mă fac dacă crede că am venit în localul ăsta, cel mai „select”, ca să cerşesc?

Într-o fulgerare a hotărât: se aşază la cea dintâi măsuţă liberă, să comande ceva primului chelner care trece pe lângă el – nu ştie ce, şi uite că strigă, ca desperat, la nimereală:

— Îngheţată de ciocolată *cu frişca*!

Scoate repede bani din buzunar şi îi pune pe masă. Se întreabă, înspăimântat, de ce o face, şi îşi răspunde: ca nu cumva chelnerul să creadă că nu am cu ce plăti şi să mă ruşineze cerând plata înainte. Dar îşi dă seama că este mai ruşinos să arăţi că poţi fi bănuit că n-ai cu ce plăti consumaţia. Deodată, peste gândurile astea năvăleşte altul: Eşti nebun, Mişu Horowitz! Cu banii pentru îngheţată ai putea să cumperi mâncare pentru Sara şi copii. Dar se liniştеşte: îmi mai rămâne cât trebuie pentru seara asta, iar pentru prânzul de mâine, e mare dumnezeu!

De ce vine Nathansohn încoace, la masa mea? Şi i-auzi, cum, cu glas tare – parcă înadins tare – ca să audă lumea, zice:

— Zău, măi băiete, dacă înţeleg mândria asta la un calic!

El nu mai ştie ce face, dar se aude urlându-i lui Nathansohn:

— Ce vrei, domnule? Ce vrei???!!!

Ce fel de ochi oi fi având eu că Nathansohn se retrage, speriat şi şopteşte ceva unui domn. E limpede, îi spune că sunt nebun. (Doar am refuzat şi ajutorul, şi…) Ah, mai bine nebun, decât cerşetor! Acum, Nathansohn îi spune ceva chelnerului şi chelnerul, care la început nu părea grăbit să-mi servească îngheţata, se repede la ferestruică şi cere imediat îngheţata, pe care mi-o aduce, alergând, iar când vreau să plătesc, chelnerul refuză:

— E plătit. Şi bacşişul e dat. De domnul preşedinte.

El îl caută cu privirea pe Nathansohn. „Îi arunc în cap paharul cu îngheţată, să-i umplu cu frişcă mutra de preşedinte”. Dar pesemne că Nathansohn s-a grăbit să se ducă la templu, ca să urce acolo la amvon, căci zadarnic îl cauţi cu ochii: a plecat!

Destins dintr-o încordare care făcea acum o clipă să simtă că îi plesneşte ţeasta, se ridică din scaun şi mormăie, sau bâlbâie, sau mârâie, către chelner, un fel de „îi spui că n-am primit!” Şi iese, împleticindu-se şi clătinându-se.

*

E dincolo de ţarcul de iederă, în plină stradă, în plină forfotă. Dar ce se întâmplă cu mine? Cum, de ce mi-a venit – şi de unde, (poate din cerul ăsta atât de frumos sângeriu şi violet, acolo, în fund, spre grădina Copoului), gândul scurt, simplu şi fără, drept la refuz, să iau un scaun din cele pe care şed oamenii la Tuffli, să-l aduc aici, sub unul din copacii străzii, şi aşa, în văzul lumii, să mă spânzur!? Să mă spânzur de craca asta groasă şi să rămân aşa, spânzurat, bălăbănit şi cu limba scoasă către… Către cine? Căci nu ştiu cine e vinovat de desperarea mea. Gândul se însămânţează încăpăţânat. Dar cu o mică schimbare: nu e bine aici, pe stradă. Ţi se pot tăia de pe cracă bretelele cu care te spânzuri, ba poţi fi chiar împiedicat să urci pe scaun. Nici nu apuci să urci, şi eşti împiedicat. Şi-apoi, cum să îndrăzneşti să iei un scaun de la un local cum e

Tuffli? Ce, eşti la o cofetărie pentru oameni obişnuiţi?

În clipa următoare îşi spune hotărât: Mă spânzur la Copou! Acolo găsesc un loc tainic, deşi e o grădină publică, întotdeauna cu lume.

Cu paşi repezi trece după colţ, dar se opreşte brusc pe strada în care a intrat, stradă ca un bulevard: Sunt nebun? Ce vreau să fac? Şi Sara, şi copiii? Cum îi las? Cui îi las? îşi dă, însă, cu spaimă seama că dacă se mai gândeşte la asta, se răzgândeşte. Şi nu trebuie, nu, nu trebuie să se răzgândească. Nu vrea să ştie de ce nu trebuie să se răzgândească. Atâta, însă, ştie: nu mai poate trăi! Nu se mai poate. Iar Sarei şi copiilor nu le va fi *fără* el, mai rău decât le-ar fi de acum încolo *cu* el, puşcăriaşul, şi om cu sufletul obosit, şi umilit. Nu. Mai rău nu le poate fi.

Dar să le lase măcar o scrisoare. O să-i roage să-l ierte, o să le spună că nu se putea altfel, şi o să-i sfătuiască ce au de făcut. Bileţelul să le ajungă repede la hotel.

Şi pentru că la cuvântul „hotel”, îi vede apărând, toţi patru – Sara, Efraim, Blima, Şela – strânşi în odăiţa hotelului, unde îl aşteaptă să vină acasă – simte că se răzgândeşte şi nu se mai duce să se omoare. Îşi înfrânge, însă, repede slăbiciunea şi, hotărât să se spânzure, uite că se opreşte în faţa cutiei poştale pusă în peretele unei tutungerii, şi, cum nu are hârtie pe care să le scrie scrisoarea, scoate din buzunar carnetul îngust de comenzi pe care-l poartă totdeauna cu el, (ştie că sunt în carnet şi două plicuri „oficiale” galbene, format O/2), pune carnetul pe cutia de scrisori, şi, aşa, în picioare, începe să scrie tacticos, liniştit cum scrie comenzile

— Cu creion chimic, întotdeauna bine ascuţit, pentru ca cele două copii cu indigo puse în carnet să iasă bine. Ciudat! (Şi îşi zâmbeşte – da, zâmbesc!) Ciudat: a aşezat frumos indigoul, şi a pus locul şi data, şi s-a bucurat grozav, ca atunci când scrie o comandă pentru un client. Iar în clipa în care a scris „draga mea Sara, dragii mei copii”, era şi mai bucuros

— La fel ca atunci când din drum scria câte o scrisoare acasă, la Mihăileni, şi se nimerea să fie făcută tot pe foi din carnetul de comenzi. Însă, abia acum, scriind „când primiţi asta eu sunt mort, m-am spânzurat”, îşi dă seama de ceea ce vrea să facă, aşa că se năpusteşte să scrie repede, parcă fugărit, repede, ca să nu se poată opri din scris. Totul trebuie să meargă ca un fulger, înainte să te dezmeticeşti. „Dar să ştiţi

— Adică, tu, Froikale, băiatul tatii, şi tu…” oh, nu, nu poate scrie mai departe. Auzi, să scrii un asemenea cuvânt „Froikale, băiatul tatii”, şi să te omori! Totuşi trebuie!!! Aşa că scrie mai departe. „Tu, Froikale, băiatul tatii, ai să înţelegi cel mai bine din toţi, ba tu, Blima, ai să înţelegi cel mai bine, toţi o să înţelegeţi, că chiar dacă mă omor eu, de ucis m-au ucis alţii. Mie aşa mi se pare, că m-a omorât Avramuţ, pentru că a vrut să-mi «doneze» nişte haine, şi domnul Schoenherz cu cucoana lui m-au ucis, pentru că sunt oameni cumsecade şi mi-au dat sfaturi bune, şi m-a omorât unul Nathansohn, pentru că e filantrop şi *gabă* şi a vrut să mă ajute, şi m-a omorât unul Damian, pentru că e supărat pe puşcăriaşi, el, care a reuşit să nu intre în puşcărie. Totuşi, cel mai vinovat – cel de la care mi se trage toată nenorocirea – este Avramuţ. Nici nu vă daţi seama, Sara dragă şi copiii mei scumpi, câtă ticăloşie poate să fie într-un om, într-un *ne*-om, cum este Avramuţ. Şi în mormânt n-am să-l iert. Păcat că n-o să mai trăiesc, căci şi şapte vieţi de-aş avea, tot n-ar fi destule ca să-l pot pedepsi pe un Avramuţ pentru ticăloşiile lui. Da, da, pe mine el m-a omorât! Sau poate că m-a omorât ceva ce eu nu ştiu sau nu înţeleg, dar trebuie să fie undeva, unde eu nu văd. Dar nu asta vreau să spun ci, că, dacă puteam, zău că trăiam mai departe. Dar nu pot, nu mai pot, nu se mai poate. E mai bine pentru voi, zău că e mai bine. Vă rog să mă iertaţi, dar o să vedeţi că o să fie mai bine. Păcat că nu te-am ascultat pe tine, Sara mea… (Dumnezeule, a scris „Sara mea”! Se opreşte din scris. Nu, nu, Moişă Horowitz, nu te opri! Scrie mai departe.) Dacă te ascultam pe tine,

Sara dragă, plecam cu toţii la Brăila. Şi păcat că nu te-am ascultat, şi am amanetat costumul. Poate că nu numai ăia de care am pomenit sunt vinovaţi că mă omor, ci vinovat e şi costumul. Cu toate că tu, Sara dragă, ai călcat bine şi frumos costumul pe care îl port, poate că era mai bine dacă îl aveam pe celălalt. Dar nu despre asta e vorba. E vorba de altceva. E vorba *ce* trebuie să faceţi voi? Eu zic să plecaţi la Brăila. Dar întâi, să vă duceţi aici, pe strada Zugravi – strada e chiar în faţa hotelului – nu ştiu numărul, casa e în faţa porţii pe unde ies căruţele cu mărfuri de la magazia gării. Este un fel de birt. Socrul birtaşului ne este, cum tu, Sara, ştii, puţin neam, de departe. Zeidă Landau îl cheamă. Îl veţi ruga pe bătrân să vă împrumute nişte bani ca să scoateţi lucrurile cu care am venit din Mihăileni şi care au rămas în magazia gării. Să vinzi pernele şi ce mai crezi tu, Sara dragă. Sau poate o să-ţi împrumute bătrânul şi bani de drum la Brăila, aşa că n-o să vinzi pernele. De tras la Brăila trageţi la familia Navon. Nu pentru că suntem şi cu ei neamuri, ci pentru că sunt oameni tare cumsecade – am văzut asta din nou când am fost la Brăila şi m-au poftit la masă. E bine să ţineţi minte şi cum suntem rude: văduva lui Eleazar Navon, Señorica o cheamă şi are trei copii – pe Moscu, pe Nissim şi pe Oribă – e soră cu răposata mamă a lui Avramuţ Feighenbaum şi cu soţia fratelui mamei voastre – unchiul Sam, plecat acum douăzeci de ani în Canada şi de care nu mai ştim de mult nimic. Dar nu pentru că suntem rude cu Navonii puteţi trage acolo, ci ca la oameni, căci un om e mai mult decât o rudă. O să aveţi sprijin de la ei. Şi mai e la Brăila un librar, Mihai Manea. L-am vizitat de două ori cu colecţiile şi de fiecare dată mi-a dat comenzi. Când o auzi de mine, nu se poate să nu găsiţi, şi la el, sprijin, sprijin, nu pomană. O să vă dea de lucru. Şi asta e mai mult decât «protecţie» şi ajutor. Asta e totul: să-ţi scoţi pâinea din munca ta. Tu, Şela, poţi să intri, poate, vânzătoare sau casieriţă la el, sau o să-ţi găsească el serviciu la altcineva. Dar tu ştii şi să brodezi, să croşetezi, şi ştii puţin croitoria. Iar tu, Blima,

ştii să lucrezi aşa frumos legătoria de cărţi. Tu, Sara, ai să ţii gospodăria. Iar Froikale o să înveţe la şcoală. Să caute să fie împreună cu băieţii Navon – cu toate că aceia sunt oameni în toată firea – şi să caute să fie împreună cu un prieten al lor, fiul fratelui lui Zeidă Landau, croitorul Mendl Landau (pe fiul lui Mendl îi cheamă Burichl-Baruch). Şi el este un tânăr de la care Froikale al nostru poate să înveţe multe. Uite, Sara dragă, mă gândesc chiar la ceva. Ce ar fi, dacă n-o să ai bani să-l ţii pe Froikale la şcoală, să-l dai practicant la Baruch Landau, de care am pomenit. S-a însurat de câteva luni şi ţine un fel de librărioară, adică mai mult anticărie de cărţi, într-un fel de dugheniţă, şi vin acolo băieţi şi fete unul şi unul. Să auzi, tu, Froikale, ce se vorbeşte pe acolo! Dacă s-or fi înapoiat din război băieţii Navon, cu siguranţă că vin şi ei pe acolo, să stea de vorbă cu băieţii şi fetele care se perinda ca într-un fel de bibliotecă. Ultima dată când am fost la Brăila, trimis de Marcu Moise să fac, cum zicea el «o tură şi mai jos, la Galaţi-Brăila», i-am vândut ceva marfă lui Baruch Landau. Şi când, după ce am făcut toată clientela şi am venit – la tragerea oblonului – să las colecţiile, căci n-am luat cameră la hotel (plecam în aceeaşi noapte), am fost de faţă când erau acolo şi nişte băieţi de vârsta ta, Froikale, nu mai mari, băieţi de doisprezece – treisprezece ani, elevi de liceu. Ce mai capete! Cu unul din ei, mai ales, să cauţi să te împrieteneşti, îi ţin minte numele: Izi Andrei îl cheamă. Trage puţin un picior, dar are o minte! Şi o inimă! Şi nişte ochi! Şi mi-a plăcut şi unul Sebastian. Pare trist, ca un om mare, nu ca un copil, dar l-am auzind vorbind. Să fi auzit vorbe! Şi cu practicantul lui Baruch Landau să te împrieteneşti. Temelie îl cheamă. Aşa că, chiar dacă mergi la şcoală, mai departe, pe înserat să te duci pe la anticăria asta, să stai să asculţi ce se vorbeşte. Şi să vorbeşti şi tu. Sau, şi mai bine, să te ia Baruch practicant în librărioara lui. Asta despre oamenii din Brăila. Dar chiar oraşul Brăila! Voi nu ştiţi ce oraş este ăsta! Este, cum să zic, un centru! Şi are un viitor!! O să mă întrebaţi, dacă Brăila este aşa

cum zic eu, de ce mă omor şi nu plec mai bine cu voi? Vă răspund: pentru că eu nu mai am putere! Sunt obosit, sunt umilit, sunt… cum să zic?… Cu toate că dacă judeci bine…”

S-a oprit căci şi-a dat seama că, într-adevăr, dacă judeci bine” este o prostie, o nebunie, şi o ticăloşie să se omoare. Totuşi ştie, ştie bine că nu se poate altfel, că nu mai poate trăi. Nu ar putea spune de ce, dar nu mai poate… îi este ruşine să mai trăiască. Dacă Damian i-a putut striga lui „puşcăriaşule”… Damian! Dar oare nu-i adevărat? Pot nega? Va să zică, dacă un Damian *n-a* stat în puşcărie… Dar oare nu-i adevărat că n-a stat la puşcărie, că are numele curat? Şi la fel cu Damian e şi Avramuţ, om de vază, şi afară de ei este şi… De asta sunt eu obosit, atât de obosit că nu mai pot trăi, nu mai pot. Aş mai putea, poate, trăi, dar ar trebui să mă înapoiez acum la Damian, să-l apuc de guler şi să-l trag de-a dreptul la puşcărie, la o mie de puşcării, cu toate că are numele curat. Apoi ar trebui să mă duc la Avramuţ, să dau foc locuinţei şi magazinului, sau măcar să sparg geamurile, şi ar trebui să mă duc la templu, unde, în clipa asta, domnul Nathansohn, în redingotă şi joben şi cămaşă albă scrobită, se găseşte sus, în faţa chivotului sfânt plin de *tore*, da, ar trebui să mă duc acolo, şi să strig în gura mare – în timpul rugăciunii – „Huooo!” şi să plec. Dar eu nu pot să fac asta. Cum să faci aşa ceva? Şi apoi, la ce va ajuta? Se va schimba oare ceva? Eu sunt neputincios să schimb ceva. Sunt un om micuţ, şi ştiu că oamenii micuţi sunt umiliţi, înfrânţi şi încălecaţi de şmecheri şi de descurcăreţi, ca să nu mai vorbim de stăpâni. Asta ştiu. Dar nu ştiu ce trebuie făcut ca să nu mai fie aşa. Poate că Froikale va înţelege mai bine lucrurile şi va şti ce are de făcut când se va face mare. El şi Blima. Eu, însă, nu… nu ştiu şi nu am putere… nu pot.

Îşi spune îndată că, dacă ar gândi la ce va face băiatul când va fi mare, şi Blima, împreună cu toţi cei ce vor să schimbe lumea, poate că şi-ar scoate din mădulare gândul că trebuie să se spânzure. A văzut o dată ce s-a făcut cu fiica – fata bătrână – a lui Şmarie Şnader, care s-a

otrăvit! I s-a dat nu ştiu ce doctorie că a vărsat afară otrava pe care o băuse. Doctorul spunea că doctoria se cheamă „antidot”. Ei, uite, el simte că dacă mai gândeşte, gândurile astea noi au să fie ca doctoria aia „antidot”, care o să-l facă să verse afară din suflet şi din creier gândul de a se spânzura. Şi asta nu trebuie să se întâmple. Căci el e obosit – obosit chiar să mai spere. N-ai văzut? Ce om era, ca tânăr, Manaşcu! Şi chiar mai târziu cum era! Ei, şi? A căzut şi el la fund, la fund. Aşa că sunt bucuros că am oprit scrisul – ajunge şi cât am spus până aici, ca Sara şi copiii să ştie ce au de făcut.

Ba nu, mai trebuie să spună ceva… că…

Dar, deodată, îngheaţă, observând că scrie pe o cutie de scrisori. Cum? Are poate de gând să pună scrisoarea la cutie? Asta înseamnă că scrisoarea merge cu poşta, şi Sara şi copiii au s-o primească abia mâine… Dar până mâine ei au să înnebunească, văzând că nu vine la noapte acasă. Nu, nu! Sara şi copiii trebuie să primească scrisoarea încă în seara asta, îndată… Rupe din carnetul de comenzi primele pagini scrise – scrisoarea neterminată – şi o pune în plic, şi cu privirea caută un om căruia să-i plătească să ducă scrisoarea, ca Sara şi copiii să nu înnebunească aşteptându-l… Dându-şi seama că primind scrisoarea o să fie la fel, ba şi mai rău, se teme că de milă, şi de grija lor, el s-ar putea răzgândi – aşa că porneşte cu paşi grăbiţi spre grădina Copou. La Copou va găsi pe cineva căruia să-i dea scrisoarea ca s-o ducă până la hotel.

Paşii sunt grăbiţi şi dârzi, şi capul lucrează: ce mă fac dacă omul, căruia îi voi plăti drumul, nu va mai duce scrisoarea? O să-i spun că i se va plăti la predarea scrisorii şi că scriu asta pe plic. Da, dar Sara are banul numărat. Nu (e nimic. Voi pune în plic toţi banii pe care îi am. Mie nu-mi mai trebuie nimic. Da, dar cu ce-i voi cumpăra luminările şi coilicelul pe care vreau să le duc Sarei?

Îi vine să zâmbească: „cum să le mai duci dacă te omori? Tare mi se pare, Mişu Horowitz, că nu vrei să mori, că nu eşti chiar hotărât…” Nu mai gândeşte la nimic. Va

pune banii în plic fără ca omul să ştie. Aleargă, aleargă. E în grădina Copoului.

Dumnezeule mare! Ce e asta? Ce minunăţie! Dar frumoasă nu e numai grădina, cu coroanele copacilor uşor ruginii, aurite de soarele în asfinţit. Nu, nu numai grădina, şi nu numai cerul ca o vâlvătaie rubinie şi viorie, cu nori parcă tiviţi cu argint dincolo de copaci, nu numai toate astea sunt frumoase. Şi nici numai ciripitul păsărelelor şi straturile de flori. Ci oamenii. Mai ales oamenii sunt frumoşi! Ia te uită! Oare sunt altfel de oameni aici, în grădină, decât în clocotul străzii? Parcă – la fel cu firea – arată şi ei sărbătoreşte. E ceva de ajun de sărbătoare. Dar nu numai în aer, pe cer şi în coroanele copacilor, ci şi pe chipurile, şi, mai ales, în ochii oamenilor. Să fie oare nebunia pentru codrul de pâine, ceea ce face să nu arătăm de obicei cum suntem cu adevărat? Şi ia te uită la perechile astea tinere de îndrăgostiţi! Şi Şela e fată de măritat, şi Blima e mare. N-au oare dreptul şi ele să fie într-o zi cu un băiat la Copou? Cu ce suflet au să mai poată ele veni, dacă eu mă omor? Ah, ia te uită ce stol de copii, acolo! Ah, asemenea oameni, adică oameni cu chipul lor cel adevărat, te fac să alungi, ca o nebunie, ca o ticăloşie, gândul cu care ai intrat în Capou. Ba nu! Hotărârea de a muri e alungată de gândul la Sara, la Şela, la Blima, la Froikale. Ce fel de tată, nu, nu ce fel de tată, ci ce fel de om, ce fel de *ne-om* eşti, eşti tu, Mişu Horowitz, dacă pentru că eşti obosit şi umilit, eşti în stare să arunci pe drumuri oameni care în tine şi-au pus nădejdea, de la tine aşteaptă ocrotire şi sprijin, pe tine te aşteaptă. Cine îşi ia dreptul să ucidă oamenilor sprijinul, nădejdile, ocrotirea? Cu siguranţă că, chiar în clipa asta, Sara şi copiii sunt îngrijoraţi că încă n-am venit. Şi ce va fi mai târziu? Mai târziu, când va fi trecut un ceas, şi încă unul, şi încă unul, şi eu nu voi fi venit acasă…

*

…Nu ştie când a trecut înapoi, dar e de mult dincoace de poarta Copoului şi aleargă, da, *aleargă* spre

hotel, adică spre casă. Slavă domnului, slavă domnului! îţi mulţumesc, dumnezeul meu, că m-ai trezit din nebunie! Da, nebunie! Ce frumoasă a fost grădina, ce frumos e oraşul, ce clocotire e pe străzi, ce frumoasă e viaţa! Las că abia la Brăila, la Brăila… Căci plecăm la Brăila! Ah ce viaţă minunată vom începe acolo! Ohoho!

Şi, alergând, gândurile aleargă şi ele! auzi ce tâmpit sunt: pentru că un Damian mi-a strigat „puşcăriaşule” şi pentru că într-adevăr am stat câteva săptămâni – fără vină – iar el n-a stat niciun ceas, deşi nu sunt atâţia ani de puşcărie cât ar trebui să stea, şi pentru că un pungaş fără pereche ca Avramuţ e om de vază şi un dobitoc ca Nathansohn este cu redingotă, epitrop, filantrop, şi mă „protejează”, şi pentru că un Manaşcu s-a scufundat săracu’ iar eu m-am dat şi eu la fund, şi pentru că… pentru că… Ei, de asta eu nu numai că uit de datoria mea de părinte şi de soţ, dar sunt orb şi nu văd că toate astea nu pot să rămână aşa, nu pentru că din cer au să se îndrepte lucrurile ci, ce dumnezeu, Mişu Horowitz, oare nu umbli, nu vezi, nu auzi, n-ai fost în război, n-ai văzut nimic, n-ai luptat cot la cot nu mai departe decât la Oneşti, cu soldaţii ruşi şi nu i-ai văzut, săracii, din ce viaţă, mai rea ca a ta, veniseră? Şi pe urmă, i-ai văzut, la Iaşi, ţii minte, când au pornit acasă, unde s-au schimbat lucrurile şi le-au schimbat chiar ei!

A, uite!

A văzut într-o vitrină luminări. A intrat, a cumpărat, şi acum fuge mai departe. Fuge cu ochii la toate vitrinele. Va da el şi de o brutărie, ca să ia o pâine, va da şi de o băcănie, unde să cumpere ceva, încă nu ştie ce anume, care să nu fie scump, dar să fie ceva ca să mănânce copiii cu plăcere. Şi după ce va duce lucrurile acasă, până se aşază toţi la masă, el se va repezi la Moş Năstase. De la hotel sunt doi paşi – după colţ. La vârsta noastră – adică mai ales a lui Moş Năstase – fiecare minut cu care vezi mai devreme pe un om – un om – e câştigat. Aşa. Va să zică mă voi repezi la Moş Năstase şi apoi cumpăr ce trebuie să mai

cumpăr. Ce bine că n-am luat îngheţata şi mi-au rămas banii! Ah, Sara va avea toate la timp. E adevărat, am silit-o să oprească atât cât trebuie ca să cumpere ea ce trebuie dacă eu întârzii, dar o ştiu, mă aşteaptă să le duc eu, eu, capul familiei – e bucuria ei să aduc eu, capul familiei. Şi chiar e altceva! Ce, e jucărie, capul familiei?! Omul în care îşi pune nădejdea o familie întreagă, o familie pe care tu o ocroteşti, tu, tu, Mişu Horowitz!

Totuşi, e tare mâhnit că, după ce a intrat din Strada Lăpuşneanu în Piaţa Unirii, iar acum a coborât pe Strada Gării şi, parcă gonit din urmă, aleargă spre hotel, tot n-a văzut nicăieri o băcănie ca să cumpere ceva de mâncare. Şi nici măcar o brutărie n-a văzut.

A, uite peste drum o brutărie. Mai am câţiva paşi şi sunt la hotel, acasă cu mâncarea şi luminările pentru rugăciune…

Gata să treacă strada, aude din gară, care e la un pas, şuieratul şi pufăitul unei locomotive care, pesemne, trage la peron. Cu grijă să nu-l calce locomotiva (îşi dă seama că e tâmpită grija: cum poate veni locomotiva din gară încoace?) şi cu ochii la brutăria de peste drum, trece într-acolo să ia pâinea.

Dar în clipa asta goneşte – coborând iureş dealul – un tramvai dinspre Piaţa Unirii, spre gară, îl prinde sub roţi şi îl târăşte până la colţul cu Strada Zugravi, aproape în faţa hotelului.

*

Cu toate că nu s-a înserat încă, totuşi – din cauza lumii care s-a strâns în jurul lui şi face oarecum întuneric – nu i se poate vedea bine faţa. Cum el nu mai mişcă, zvârlit de sub roţi aproape în mijlocul drumului, cineva care se apleacă şi îl priveşte atent, răspunde oamenilor care au strigat „la spital”:

— Ce spital? E mort! Să nu se atingă nimeni de cadavru, până nu vine procurorul.

Altcineva, însă, vede că mişcă puţin:

— Nu, nu e mort! Trebuie dus repede la spital!

— S-auzim, căci vorbeşte! Linişte! Să-l auzim!

Dar nimeni nu aude cum el spune (poate că nici nu spune, ci gândeşte numai) „la hotel…” Şi vrea să spună numele hotelului.

Cineva, cu un felinar aprins (e un ceferist venit de la gară), apropie lumina de el, ca lumea să se convingă că *nu* e mort. Dar nici mult nu mai are. Totuşi, oamenii hotărăsc că trebuie dus repede la spital. Un băiat tânăr, pletos şi cu cizme înalte, bine lustruite, e de părere că trebuie înştiinţată familia omului. Şi îi umblă în buzunare:

— Să-i vedem actele, ca să aflăm adresa. Nu fur nimic, îi umblu în buzunar în faţa dumneavoastră.

Şi cum, lângă un pachet cu luminări, găseşte în unul din buzunarele hainei un carnet, îl scoate, şi, la lumina felinarului ceferistului, citeşte: „Draga mea Sara, dragii mei copii, Şelica, Blimală şi Froikale…” După primele cuvinte – adică după „Sara” şi celelalte nume evreieşti – s-a lămurit, aşa că nu mai citeşte mai departe, ci zice, către poliţistul care se apropie abia acum:

— Camaradul vatman nu are nicio vină. Jupânul s-a sinucis. Are în buzunar o scrisoare de adio pentru balabustă şi puradei…

Ceferistul care ţine felinarul zice tare:

— E o ticăloşie să se vorbească aşa, mai ales când omul trebuie dus la spital.

Se aud voci:

— Sigur, la spital.

— Spitalul va înştiinţa familia.

Printre oamenii adunaţi, unul – se pare medic – sosit în clipa asta, se apleacă, şi tot la felinarul ceferistului, îl examinează repede, apoi zice:

— De vreme ce nu e mort, domnul sergent ar putea admite să nu-l ţinem pe loc pentru anchetă. Să fie dus urgent la spital. Nu e exclus să scape cu viaţă.

Ridicat de oameni, e pus într-o trăsură pentru plata căreia cineva a dat bani. Doi cetăţeni îl însoţesc, stând pe scara trăsurii – unul într-o parte, sprijinindu-i capul pus pe

perna trăsurii, celălalt, în cealaltă parte, ţinându-i picioarele. Sunt atât de crâncene durerile, că nu le mai simte, nu-şi mai simte trupul, ci ştie, da, ştie că moare, moare acum… chiar acum… Trăsura se leagănă, şi deasupra capului, sus, sus de tot, se aprind stele. Dumnezeule, trebuie înştiinţată Sara şi copiii ce mi s-a întâmplat. Dar cel care o va înştiinţa să rămână în uşă şi să aştepte până sfârşeşte ea rugăciunea lumânărilor în faţa cărora, uite cum stă, cu băsmăluţa albă pe cap – ca în prima vineri seara după nuntă – şi cu mâinile frumoase îşi acoperă ochii, iar buzele tinere murmură, murmură rugăciunea pentru sănătatea mea, bărbatul ei, pentru sănătatea copiilor… pentru câştigarea codrului de pâine – ah, codrul de pâine şi sănătate, pâinea cea de toate zilele… Ce frumos se ridică lumina lumânărilor puse în cele două sfeşnice de argint luate înapoi de la Rappaport (când le-am luat înapoi?) şi în sfeşnicul de alamă, greu… şi vechi, vechi de tot… ohoho, de când e… De la un ştiu care stră-stră-stră-străbunică, aflată acum acolo, sus… sus… lângă stelele de pe cerul înalt, atât de înalt şi departe, cerul care se leagănă… se leagănă… se leagănă… ca un baldachin deasupra trăsurii se leagănă, se leagănă, se leagănă…

*

Sara e îngrijorată: ceasul e aproape nouă şi Moişală n-a venit. Totuşi spune calm copiilor:

— Poate vi-e foame, sau vi-e somn. Mâncaţi şi culcaţi-vă. Îl aştept eu singură pe tata.

Copiii nu răspund. În odaie e tăcere, o tăcere care i se pare încărcată, ciudată. Ar minţi dacă nu ar recunoaşte că este niţel îngrijorată că Moişală n-a venit până acum. Cu toate astea spune:

— S-ar putea ca tata să întârzie mult de tot. Cine ştie cât. Poate şi toată noaptea… Dacă a luat serviciul în primire… Aţi auzit, e magazin nou… Poate se aranjează abia… Aşa că mâncaţi şi culcaţi-vă. Îl aştept numai eu.

Nu răspunde nimeni.

Dar, deodată, din senin, sparge tăcerea Efraim cu

întrebarea:

— Nu a spus unde e magazinul şi unde e locuinţa domnului ăluia… stăpânul?

Sara vrea să întrebe „ce nevoie avem să ştim? Când va termina, vine acasă”. Dar îşi dă seama că n-ar fi fost rău dacă ştiam. Ferească dumnezeu!… Ba nu, ba nu! Nu e nevoie. Când termină, vine acasă.

Nimeni nu scoate un cuvânt. Toţi aşteaptă, şi, la fiecare mişcare, la fiecare pas pe coridorul ale cărui duşumele scârţâie, toţi tresar. Sara aleargă de zece ori, descuie uşa şi se uită pe coridorul pustiu.

Deodată izbucneşte Efraim:

— De la ce oră în sus avem dreptul să fim îngrijoraţi?

Şi sare din pat. Se îmbracă.

— Eu mă duc să-l caut!

Sara vorbeşte ca în friguri:

— Ce înseamnă să-l cauţi? Şi unde ai să te duci? Şi de ce să fim îngrijoraţi? L-am avut atâţia ani pe drumuri, în trenuri şi eram liniştiţi. (Unul dumnezeu ştie că nu eram liniştită. Câte nenorociri se pot întâmpla în drum!) Şi tocmai acum să fim neliniştiţi, acum, când ne-a ajutat dumnezeu şi-l avem împreună cu noi, în acelaşi oraş… Oraş… Iaşi… Şi…

Dar de ce i-a rămas cuvântul spânzurat de buze şi de ce a simţit în inimă un zvâcnet? De ce? Oare pentru că şi acasă, la Mihăileni, Efraim o speria câteodată cu temerile sale, cu „presimţirile” sale?

Cu toate că nu se aud paşi pe coridor, ea s-a repezit la uşă. Îi va recunoaşte paşii în clipa în care Moişală va păşi pe prima treaptă, jos, ca să înceapă să urce. Dar nu se aude niciun pas. De jos, de la cabina portarului, în tăcerea care s-a înstăpânit în tot hotelul, se aude doar bătaia pendulei: unu… doi… trei… opt… nouă… zece… De undeva, de departe, e adus până aici şuieratul unei sirene de fabrică; de la gară se aude, de parcă ar fi aici, jos, şuieratul unui tren şi pufăitul locomotivelor, uruitul roţilor… Acum numai se face mică, tot mai mică. Într-

adevăr, de ce întârzie? Dacă ar fi bănuit că avea treabă aşa târziu, ar fi spus că s-ar putea să întârzie. Asta înseamnă că nu la magazin întârzie. De altfel nici nu s-a dus la magazin. Spunea că a fost invitat la Avramuţ *acasă*. Acasă ce treabă poate avea aşa târziu? Ştiu eu? Poate că Avramuţ l-a oprit la masa de seară. Ba nu! El n-ar fi rămas să mănânce bunătăţi, ştiind că a lăsat-o pe ea şi copiii cu bani puţini. Şi, mai ales, n-ar întârzia, ştiindu-i îngrijoraţi dacă întârzie. Poate că are dreptate Froikale, poate că trebuie mers să vedem ce e cu el. Cu cât se face mai târziu cu atât mai greu o să fie să te duci. Cum să umbli târziu noaptea într-un oraş străin şi aşa mare cum a auzit că este oraşul ăsta?

S-a hotărât:

— Eu zic să mâncaţi, copii şi să vă culcaţi. Eu îl aştept pe tata. Să mănânc împreună cu el…

Dar Efraim nu mai spune nimic, ci, gata îmbrăcat, întreabă simplu:

— Cine merge cu mine? Nu că mi-ar fi frică să mă duc singur, dar aşa se obişnuieşte într-un loc străin: să meargă doi. Am auzit că în oraş străin şi soldaţii merg tot câte doi.

Şi, hotărât:

— Să meargă Blima cu mine, iar mata cu Şela îl aşteptaţi pe tata, că tot ziceai că vrei să-l aşteptaţi voi.

Dar Sara crede că nu e bine ca un băiat de doisprezece ani şi o fată de şaptesprezece să meargă singuri, aşa târziu noaptea, într-un oraş străin şi aşa mare.

— Atunci cine merge cu mine, mamă? Dumneata? Da, aşa rămâne! Dumneata cu mine!

— Cum să lăsăm două fete singure într-un hotel… Nu se poate.

Efraim e scandalizat:

— Oricum ai să faci socoteala o să ieşim ca în povestea cu capra şi varza şi n-o să mai meargă nimeni. Nu, nu există altă soluţie.

Şi, după o clipă, zice categoric:

— Afară de soluţia să mă duc eu singur!

Făcând o sforţare să zâmbească, Sara zice:

— Sau de soluţia *să nu meargă nimeni*. De ce să-l căutăm?

— Dacă i s-a întâmplat o nenorocire?!

Ca ăcst să» Ia Mihăileni, când tata era în voiaj, Şela strigă şi aici:

— De ce să i se întâmple o nenorocire! Ce vorbe sunt astea? De ce *tocmai* tatii?

Iar Efraim răspunde, tot ca la Mihăileni:

— Recunoşti că – în clipa asta, chiar în secunda asta – undeva în lume, poate chiar aici, i se întâmplă cuiva o nenorocire? Şi admiţi că şi în familia aceluia există o şelă deşteaptă, care întreabă la fel de deştept ca tine: „de ce să i se întâmple o nenorocire? De ce *tocmai* lui?” Şi totuşi noi ştim că se întâmplă o nenorocire *toanai* lui, aceluia de care e vorba. Adică…

Sara îi întrerupe vorba: a recunoscut paşii şi dă un ţipăt de fericire:

— Slavă domnului! Vine!

Aleargă la uşă fără să mai întrebe cine e, descuie şi o deschide larg.

Nu e nimeni. Coridorul, până acolo, în fund, unde urcă scara, e pustiu. Şi e tăcere.

— Mi s-a părut.

Şi, pentru că, aşa cum adineauri, din senin, era sigură că a auzit paşii lui, aşa are acum, tot din senin, o presimţire: i s-a întâmplat o nenorocire!

Pune repede jacheţica Şeii pe umeri şi-i spune lui Efraim:

— Da, mergem noi doi.

Apoi, ca să-l liniştească şi pe el şi pe ceilalţi:

— Nu că aş fi îngrijorată…

Şi, către fete:

— Nu deschideţi în lipsa noastră nici măcar portarului. Nici îngrijitoarei. Nimănui. Şi chiar când vi se pare că a venit tata, îi deschideţi numai după ce aţi

schimbat cu el câteva cuvinte, ca să fiţi sigure că e el. Nouă la fel. Nu ne deschideţi decât după ce am vorbit. Suntem într-un oraş străin. Cine ştie câte se pot întâmpla. Ne-am înţeles. Nu întârziem.

Şi, parcă spre a se linişti:

— N-avem de ce întârzia. Sunt sigură că noi mergem pe o parte şi tata vine pe altă parte…

Şi, spre a fi şi mai sigură că nu are de ce să fie îngrijorată, şi parcă pentru a se minţi mai bine, adaugă:

— Dacă tata vrea să ia masa, să nu ne aştepte. Vine flămând şi obosit. Mâncaţi cu el.

Apoi, de la uşă:

— Şi, de o mie de ori: încuiaţi bine, puneţi şi un scaun la uşă şi nu deschideţi nimănui, nimănui.

Iar când a fost dincolo de uşă şi a auzit-o încuindu-se, a spus şoptit, prin gaura broaştei:

— Mai încuie o dată. Şi pune scaun… Şi nu deschideţi nimănui.

Au coborât.

Când a fost pe stradă a luat mâna lui Efraim în mâna ei, dar el şi-a scos-o şi a prins-o el de mână:

— Ba eu te conduc pe tine. Şi te apăr.

*

Strada asta a gării, desigur în forfotă toată ziua, e pustie acum, şi întunecată. Totuşi, Efraim a zărit un om pe care-l întreabă în ce direcţie e centrul oraşului. Desigur că acolo, în centru, trebuie să fie magazinul. Omul îi explică să urce strada asta drept înainte şi e în centru – în Piaţa Unirii. Efraim îşi spune că atunci când va fi acolo, va avea la cine să se intereseze de magazin. Şi porneşte, cu mama de mână, înainte, cu paşi grăbiţi, împiedicându-se din cauza pavajului stricat şi a întunericului. Până aici, la capătul străzii pe care au urcat, oraşul nu e altfel decât Dorohoiul, unde a fost de câteva ori: case obişnuite şi câte o casă-două cu un cât. Dar uite că, aproape de capătul străzii, pe trotuarul stâng, este o clădire mare cum el încă n-a văzut, şi în faţa clădirii, de-a lungul curţii, dincolo de

grilajul scund de fier, sunt nişte busturi. Oricât e de grăbit şi de îngrijorat de tata, o trage pe mama:

— Să vedem, să vedem!

Îşi dă seama că e un liceu, iar busturile sunt pesemne ale foştilor directori. Dar sunt şi nume de care a auzit, nume de scriitori, pe care la lumina unui felinar al curţii le citeşte. O aude pe mama:

— Aici ai să înveţi şi tu, băiatul mamei. Sau la alt liceu, într-un oraş mare trebuie să fie mai multe licee. Da, o să te înscriem. O să aibă grijă tata, căci…

Restul îi îngheaţă pe buze.

Efraim e gata să răspundă: cum să mă înscrie, dacă n-am dat examen la stat? Ai uitat că certificatul, chiar de premiant, de la şcolile evreieşti, nu e bun şi trebuie să dau examen la stat? Şi chiar dacă reuşesc… Dar în loc să spună asta, se aude zicând:

— Să-l găsim întâi pe tata…

Sara e trecută de un fior: ce e aia „să-l găsim”? Dar ce, e pierdut?

În clipa în care au ajuns, însă, la colţ, s-au înseninat şi s-au liniştit. E atâta lumină şi e aşa larg şi frumos aici 1 Asta e desigur „Piaţa Unirii”, de care a vorbit omul care i-a îndrumat. Piaţa e înconjurată de clădiri înalte, iar în mijloc e un monument impunător: monumentul domnitorului Cuza. În şcoală, la Mihăileni – alături de răsculaţii Horia, Cloşca şi Crişan şi de Tudor Vladimirescu – domnitorul Cuza era eroul lui. Ceva ciudat i se întâmplă: acest domnitor îi dă, dintr-odată, nu ştiu ce linişte, ce ocrotire. Dar nu numai el – ca o veche cunoştinţă – ci şi lumina mare, ca de zi, în care e scăldată piaţa şi cele câteva localuri mari: cofetării, restaurante şi berării, cu mese puse pe trotuare, localuri din care răsună orchestre. Toate acestea îl liniştesc, căci îi spun că, dacă la ceasul ăsta e atâta lume la mese, şi piaţa asta e luminată ca ziua, înseamnă că nu e târziu. Pentru că în Mihăileni – şi desigur în toate orăşelele mici, şi la ţară – noaptea nu e luminată ca aici, întunericul te face să crezi că e târziu, să te simţi

părăsit şi speriat.

— Se vede, mamă, că în oraşele mari de tot, cum e Iaşi, la ora asta nu e târziu: oamenii lucrează încă, aşa că şi tata o fi la lucru.

Se pare că mama gândeşte la fel, căci îi spune:

— Vezi că ne-am îngrijorat degeaba. La Iaşi nu înseamnă că e târziu. Chiar dacă tata nu mai e la lucru, poate că a trebuit să se ducă într-un local ca ăsta cu cineva din magazin. Poate chiar cu patronul… Sau…

Şi fără să-şi dea seama, porneşte să traverseze piaţa largă, spre berăria puternic luminată şi cu o orchestră alcătuită din femei, aşezate pe un fel de scenă în uşa larg deschisă, ca să audă şi clienţii care şed la mesele dinăuntru şi cei de afară.

Dar ajunsă în faţa localului, rămâne locului şi dă drumul mâinii lui Efraim – pe care o prinsese cu grijă, când a trecut strada. Îi dă drumul pentru că a văzut o femeie tot cu un băieţaş de mână, dar strecurându-se umilă printre mese, şi a înţeles că femeia cerşeşte, mut. Să nu se creadă că şi ea de mână cu Efraim…

Îi prinde iar mâna, şi dă să plece:

— Hai, nu poate să fie aici tata. Ce să caute aici?

Dar el nu vrea să plece. Nu numai pentru că s-ar putea ca tata să fie totuşi aici, ci vrea să mai stea pentru că, sub lumina albăstrui-verzuie a unor lămpi care i se par ciudate – cu un fel de site luminoase – totul pare ca în vis…

Cum mama îl trage, „hai”, el zice:

— Numai o clipă. Vreau să văd ceva… adică nu… vreau să văd dacă tata nu-i aici…

Şi, trecând printre mese, cu privirea încordată, în căutarea tatii – înapoiat poate din nu ştiu ce lume – urechea prinde frânturi de vorbe totuşi pământeşti:

— …Două autocamioane, a trei curse pe săptămână, dacă sunt bine încărcate…

— …Am omul meu şi vrea şi el comision.

Nu, tata nu e aici… Nu, nu e…

Câţiva paşi mai departe îl aşteaptă mama, cu care de

mână porneşte înainte. Se opresc la grădina restaurantului elegant, de după colţ. Poate că tata e aici. Poate că stăpânul l-a dus într-un asemenea local nobil. Ia te uită ce de bunătăţi, ce de mâncăruri expuse pe gheaţă în vitrina luminată puternic: peşti mari, cum el n-a mai văzut, ia te uită, ia te uită, ce crap şi ce… ce… dar ce fel de peşte o fi ăsta aşa mare şi alb? Şi un purceluş, cât un copilaş sugaci, cu un cârnăcior pus în botişor ca un biberon, şi, uite, nişte cotlete! Şi ce mai prăjituri cu frişcă, mai frumoase încă decât la Dorohoi, la părinţii lui Nicolae Gaston, pe care el îl medita. Doamne, doamne, ce de bunătăţi sunt pe lumea asta!… Poate că n-ar trebui expuse aşa, în văzul oamenilor, ca să le vadă şi cei care – la fel cu noi – abia încropesc un prânz sărac şi de atâtea ori nu-l au nici pe ăsta. Sunt oameni mulţi, mulţi, cum el ştie de la Mihăileni şi de la Dorohoi, care, la fel cu noi, rămân întotdeauna nesăturaţi. Şi a avut colegi şi prieteni, retraşi de la şcoală, pentru că nu aveau o haină cu care să poată umbla… Dar chiar dacă toţi oamenii din Mihăileni, şi de aici din Iaşi, şi din toată lumea, ar avea cu ce să se sature, tot n-ar trebui expuse în văzul lor asemenea bunătăţi. Uite, el n-are nevoie de ele – adică nu-i trebuie neapărat – dar de câte ori s-o fi necăjit şi o fi sângerat tata, de durere că nu-i poate aduce şi lui, şi mamei, şi celorlalţi din casă, asemenea bunătăţi, gândindu-se că poate ei le doresc… Aruncă o privire mamei şi, pentru că i se pare că mama crede că el le jinduieşte, zice:

— Ştii, mamă, eu n-aş mânca de astea, să mă omori.

Mama îi aruncă o privire îndurerată şi răspunde:

— Ba… eu cred că trebuie să fie bune… dar vara sunt periculoase chiar dacă sunt ţinute la gheaţă, ca astea…

Mai mult chiar decât mâncărurile din vitrină i se pare neobişnuită grădina, care se vede, de aici, de la poartă. Cum mama nu vrea să intre, o lasă să-l aştepte, iar el intră să-l caute pe tata. Ce grădină elegantă! Uite, copaci frumoşi, groşi, umbroşi şi parcă mândri, ca şi cum ar şti unde se găsesc. Grădina – plină cu lampioane electrice colorate, atârnate între copaci şi în boschete, cu frunziş

umed, răcoros – are mese aşternute alb, iar pe mese sunt mâncăruri şi băuturi de tot felul, pentru domnii şi cucoanele elegante care şed la ele. Toată lumea e frumoasă! I se pare oare, sau oamenii bogaţi devin frumoşi chiar când îmbătrânesc? Sau poate că îmbrăcămintea îi face să pară aşa! La săraci vezi cum anii îşi bat joc de chipurile lor: le îmbătrânesc şi le schimonosesc.

A făcut câţiva paşi pe prundişul pe care-l simte sub tălpi plăcut-umed şi scârţâitor, şi se înapoiază: nu, aici nu poate fi tata. Nici măcar stăpânul lui, acel Avramuţ – aşa cum şi-l închipuie el – nu poate fi într-un asemenea local de mare lux. Aici sunt altfel de oameni, sunt boieri mari. Aude vorbindu-se franţuzeşte la mese, şi bărbaţii şi cucoanele rid altfel decât râd chiar negustorii cei mai mari şi mai bogaţi din Dorohoi…

A găsit-o pe mama la poartă speriată, căci un bărbat, văzând-o că stă singură pe stradă, s-a apropiat de ea cu nu ştiu ce gânduri, dar s-a îndepărtat îndată, căci mama a întrebat pe un trecător de adresa magazinului: un magazin nou, mare, un fel de depozit de papetărie. Trecătorul răspunde:

— În nici cinci minute sunteţi acolo, dacă o luaţi pe la capătul celălalt al lui Costache Negri. Uite pe aici…

Şi îi explică.

*

Acum e cu mama într-o ulicioară întunecoasă, la al cărei celălalt capăt vezi o stradă luminată tare. Pe ulicioara asta nu ai pe cine întreba, nu de adresa depozitului, dar nici măcar ce stradă e strada aceea luminată, unde te scoate ulicioara strâmtă şi strâmbă, pustie, cu căsuţe vechi şi prăvălii bătrâne – toate în întuneric şi oblonite, cele mai multe cu obloane de fier, grele şi vechi, şi întărite cu drugi de fier puşi de-a curmezişul şi prinşi în belciuge – întuneric şi pustiu. Ah, uite, trecem prin faţa unei biete foste dugheniţe, prefăcută în locuinţă, în care e un pic de lumină venită de la lampa mică de petrol, la care o femeie vlăguită îşi scoate ochii

brodind parcă la o cămaşă bleu-pal.

Sara se gândeşte să bată în uşă şi să intre, ca să întrebe de adresă, însă îşi zice: Cum să tulburi la ceasul ăsta din noapte biata femeie, pe care, dacă o trezeşti din felul în care şade – parcă din cine ştie ce fund de vremuri aşa – aplecată asupra lucrului, fără să-şi mai dea seama cât e de istovită, ea se destramă – cum ţi-era frică de multe ori că i se poate întâmpla bietei Şela încovoiata asupra lucrului. Şi apoi, uite, la aceeaşi masă, lângă femeie, şade un băieţaş mai mic decât

Froikale, cu obrazul cât un pumn. E rămas aşa, cu tocul în mână, îngândurat în faţa caietului pe care – poţi să juri că flămând – îşi face lecţiile. Cum să-l aduci înapoi din depărtările în care sunt numai lecţiile, iar foamea e uitată? Şi dacă baţi în uşă poţi trezi din somn fetiţa care doarme pe divanul de dincolo de perdeaua din aţică, perdea trasă atât cât trebuie, ca femeia să-i poată supraveghea somnul, iar lumina de aici a lămpii – cât e ea de mică – să nu i-l tulbure.

Totul s-a şters repede, căci trebuie mers mai departe în căutarea depozitului lui Avramuţ. Câteva case mai jos, este, uite, o încăpere mititică, unde abia a intrat o maşină de cusut veche, şi o masă, pe care şade cocoţat un bătrânel cu mânecile cămăşii suflecate. Sub lumina lămpii de petrol, care atârnă din tavanul jos, drept deasupra capului său, gata să-l atingă, omuleţul face să alerge acul în mâinile bătrâne. Pesemne că sub ochelari şi sub pleoape a simţit că în faţa atelierului e cineva, căci ridică ochii şi priveşte. Dar nu vede pe nimeni. Asta e desigur din cauza întunericului de afară şi din cauză că ochii nu s-au smuls încă din încordarea în care au fost ţinuţi în faţa peticului pe care moşuleţul îl pune pantalonului la care lucrează. Dar cum Sarei i s-a părut că omul o vede, deschide uşa şi – de mână cu Efraim – intră.

— Bună seara. Vă rugăm să ne iertaţi că vă deranjăm, dar căutăm un depozit de papetărie care s-a deschis sau se deschide, pe aici prin apropiere, şi ne-am rătăcit.

— Ba nu v-aţi rătăcit de loc. Câteva case mai jos, chiar la colţ cu Ştefan cel Mare.

Băiatul o trage.

— Hai, mamă!

Dar croitorul se miră:

— La ce vă duceţi? Nu mai găsiţi pe nimeni. Lumea e de mult plecată. Încă acum vreo două ceasuri şi mai bine, când am venit din oraş – că am avut nişte treabă – era întuneric…

Sara rămâne înmărmurită. Băiatul o trage mai tare:

— Hai, mamă! Repede!

Ea, însă, socoteşte că e bine să întrebe:

— Dar nu ştii dumneata unde şade cu casa patronul?

— Cum patronul? Că sunt doi: domnul Feighenbaum şi un colonel, care e proprietar pe ascuns, „tacit” cică se cheamă asta.

Nu, nu pe colonel îl caută ea, pe celălalt, pe Feighenbaum.

Croitoraşul îi spune că el – de ce să mintă – nu ştie, dar s-ar putea să ştie cizmarul din curtea depozitului. Desigur că nici cizmarul nu doarme încă. Aşa suntem noi meseriaşii: muncim douăzeci şi cinci de ceasuri din douăzeci şi patru, cât are ziua şi noaptea, şi tot n-avem de-o pâine. Dar dacă doarme cumva cizmarul, te înapoiezi mata, şi mergi câţiva paşi mai înapoi de atelierul meu. Acolo este un atelier de broderie… Goana Lenuţa. Ea trebuie să ştie adresa de acasă a negustorului, căci a primit de lucru să brodeze nişte monograme la nişte cămăşi de mătase pentru cucoana dumnealui. Ce s-a mai bucurat săraca! Vai de capul ei! De acum patru ani – după nicio lună de la izbucnirea războiului – a rămas văduvă, cu un băieţaş, şi cu burta la nas, că a născut după aceea o fetiţă gata orfană. Bărbatul ei a fost corespondent de limbi străine, la acelaşi birou cu un neam al meu, Max Wexler. Nu ştiu dacă ai auzit mata de Max Wexler, că mi se pare că nu eşti din Iaşi? Ehehe, ce om mare era contabilul ăsta mititel, Max Wexler. L-au împuşcat, că era soţialist!

Efraim vede că croitorul are chef de vorbă.

— Hai, mamă!

Croitorul este, într-adevăr, bucuros, că, vorbind, se poate odihni puţin din ameţeala cu cârpitul pantalonului nenorocit: un lucru să-l facă din nou nu i se aduce. Mai rău te oboseşte o reparaţie, oricât de mică, decât un lucru de la început.

Îi spune Sarei:

— Dacă vrei mata să şezi să te odihneşti, ia loc pe scaun, la maşina de cusut. Băiatul are loc pe stinghia mesei, sau pe masă, lângă mine, că alt loc nu-i în chichineaţa asta.

Dar Efraim o trage de mână şi e la uşă:

— Hai, mamă!

Nu s-au înapoiat la brodeză şi nu s-au oprit la cizmar, ci tocmai la colţul străzii, în faţa prăvăliei.

La lumina puternică venită de pe strada cea larg deschisă în faţă, şi în lumina becului de deasupra prăvăliei, Efraim vede o firmă mare, frumoasă, albastră, cu litere albe şi cu un fel de coroană ovală pe ea, coroană în cadrul căreia este un portret deasupra căruia e scris: *Domnul proprietar*, iar sub el, *Domnul Avramuţ Smochinesau*.

Deşi vede limpede „Avramuţ” şi deşi vede pe firmă: „La Hora Românească”, *Papetărie, mărunţişuri şi articole de Gablonz*, se întreabă dacă a nimerit bine, căci scrie *Smochinescu* şi nu *Feighenbaum*. Totuşi aici trebuie să fie, căci croitorul a spus că magazinul este al unui domn Feighenbaum. Şi îndată îşi dă seama că „Fag” pe evreieşte o fi pe nemţeşte „Faig”, adică pe româneşte „smochină”, aşa că poate omul şi-a schimbat numele. Dar rău este că sunt puse obloanele şi îţi dai seama că în magazin e întuneric.

Se apropie şi caută să desluşească prin vreo crăpătură dacă înăuntru e vreun pic de lumină. Vede sus, în oblon, o crăpătură puţin mai largă, şi-i cere mamei să-l ajute să se caţere ca să privească înăuntru. E sus. Nu, nu se vede nimic. Ba da, vede că e întuneric. Bate totuşi în

oblon, tare. Mai tare. Poate că nu e întuneric în magazin, ci e pusă hârtie albastră. Sau poate că şi pe dinăuntru sunt puse obloane şi de aia nu se vede lumina, dar e cineva acolo. Bate şi mai tare.

În spatele mamei a apărut sergentul de stradă: Cu ce socoteală umblă ăştia la obloane?

— Nu ştii mata, domnule sergent...? îmi caut bărbatul, care e funcţionar aici...

Dacă nu se ascund, ba chiar bat în oblon şi încă tare, şi în prezenţa lui, înseamnă că e adevărat ceea ce spune femeia, că adică a venit să-şi caute bărbatul, funcţionar aici. Aşadar nu-s hoţi.

Efraim îl întreabă:

— Poate că ştiţi, domnule gardist, unde şade cu casa negustorul?

Nu, nu ştie. Şi se uită la firmă. Văzând abia acum portretul din rama de sus, zice:

— Arătos jupân!

Efraim nu ştie de ce, dar ridicând şi el ochii şi văzând parcă abia acum portretul lui Avramuţ, îi vine să-l întrebe: „unde e tata?” Nu întreabă, însă, nimic. Nu pentru că ar fi o prostie să întrebi o firmă de tata, ci pentru că omul de pe firmă are un chip ciudat, şi, mai ales, un zâmbet care – în lamina becului electric – pare duşman şi caraghios.

— Mamă, să întrebăm de adresă pe cizmarul de care vorbea adineauri croitorul.

Au mers înapoi câţiva paşi şi sunt în faţa porţii. Văd un cartonaş cu o mână desenată, o mină cu un deget întins, arătând înăuntru: *Atelierul de cizmărie sub boltă*. (Efraim îşi spune: eu ştiu să desenez mai bine mina decât e făcută asta, cu toate că e greu de tot să desenezi o mână.)

Au intrat şi, în peretele din stânga, îndată, sub bolta asta întunecoasă, că te sperie de veche şi răcoroasă şi jilavă ce e, vezi venind prin gemuleţul de sus al uşii, o lumină slabă. Va să zică nu doarme cizmarul, ai pe cine întreba de adresă. Bat şi intră.

La o măsuţă joasă de cizmărie, sub lumina gălbuie a

unei lămpi mici de petrol, cu un fel de abajur făcut dintr-un ziar în jurul sticlei de lampă, şade un om şi ciocăneşte la o gheată.

Fără să mai dea bună seara, Sara întreabă gâfâit:

— Nu te superi mata, dar caut pe bărbatul meu. Poate ştii unde stă cu casa domnul… patronul depozitului?

Omul a ridicat capul, a dat ochelarii pe frunte şi a răspuns blajin:

— Că-s doi.

Sara, pentru că nu ştie cum l-o fi ştiind cizmarul – Smochinescu sau Feighenbaum – zice:

— Nu pe domnul colonel, pe celălalt…

Cizmarul o priveşte o clipă. E lămurit.

— Foarte bine… foarte bine. Dumnealui om! Că celălalt e un ucigaş de oameni. Mie nu mi-e frică să vorbesc. Mai rău decât mi-a făcut, nu-mi mai poate face…

Efraim, care are încă în ochi chipul de pe firmă şi îşi aminteşte, într-o singură clipită, şi cele ce a auzit vorbindu-se în casă despre Avramuţ, în legătură cu arestarea tatii, răspunde el, căci ştie că mama nu-l va întrerupe:

— Se poate să fie „Dumnealui om”, dar noi adresa i-o vrem, nu „caracterizarea”.

Cizmarul deschide ochii mari:

— Cum ai zis? „Caracterizarea”? Vorbeşti frumos, băieţaş, ca în cărţi vorbeşti. Bravos! Ai să ajungi un cineva. Da, da, să ştii. Am şi eu un băiat, mai mare ca tine, care, să ştii că ajunge… vorbeşte şi el ca tine… frumos…

Şi strigă tare, către cineva de dincolo de perdea:

— Ia vino încoa, Mihai, tătucule… Vino să auzi la un băieţaş vorbe… şi să vezi ochi… ce ochi!

Dar Sara nu are răbdare, nu are timp:

— Dacă ştii mata adresa, bine, dacă nu, nu te obosi… că nu avem timp. Bărbatul meu s-a angajat funcţionar la magazinul ăsta şi n-a venit acasă… suntem îngrijoraţi…

În timp ce de dincolo se aude un mormăit „nu vin!”, cizmarul răspunde Sarei:

— A, asta e...? Şi de asta eşti necăjită matale? O fi cine ştie unde cu jupânul... Poate la un pahar de vin... poate la un pahar cu bere...

Efraim întrerupe:

— Hai, mamă, la brodeza de care spunea croitorul. Luăm acolo adresa.

Cizmarul a ridicat din nou ochelarii pe frunte. Se uită la Efraim.

— Iute eşti, băieţaş, iute!

Şi, fără altă vorbă, le dă adresa: strada Săulescu, lângă domnul profesor Şimşulean.

Şi explică pe unde s-o ia: din Piaţa Unirii la stânga. Chiar aproape de Piaţa Unirii, care e la capătul străzii Ştefan cel Mare, în care intri de aici.

*

Sara nu ştie când a străbătut toată strada Ştefan cel Mare largă, luminată, şi e din nou în Piaţa Unirii. Cum îşi dă seama că de aici are puţin până la hotel, se gândeşte că, înainte de a se duce să-l caute la Avramuţ acasă, să se repeadă la hotel. Poate că între timp a venit.

Şi, către băiat:

— Ce zici, nu e mai bine să mergem întâi la hotel? Poate că a venit tata.

Dar el zice aproape răstit:

— N-a venit! Nu mai vine!

Ea îl scutură de braţ:

— Ce vorbe sunt astea?! Ai înnebunit?

Şi cum vede la colţul străzii tăbliţa: STRADA SĂULESCU, intră cu sufletul pe buze, gâfâind:

— Hai, să căutăm casa lui Avramuţ!

Dar strada asta scurtă – cu case toate frumoase – este în întuneric. Nici măcar numerele caselor nu le vezi. Ah, uite o casă luminată, ba, când să te apropii, vezi că e chiar tare luminată. Uşa e la stradă. Bate în uşă. Încet, uşor. Nu răspunde nimeni, căci înăuntru e gălăgie, ca la un ospăţ mare sau la o întrunire. Efraim vede soneria şi sună prelung, apăsat şi în acelaşi timp bate din nou, bate cu

pumnul, tare.

Deschide un flăcău brun, frumos, înalt, pletos şi purtând cizme. Din vestiarul îngust se vede o odaie în care e într-adevăr un ospăţ, care pare şi întrunire. Cum lumina din odaie se revarsă până aici, Sara şi Efraim sunt văzuţi şi de cei de la masă. Dar numai un om – se pare gazda – un om în vârstă, întreabă de la locul lui:

— Dar ce pofteşte dumneaei, Cornele? Tânărul răspunde:

— Tocmai întreb.

Şi, către Sara, cu glas blajin:

— Matale pe cine cauţi?... Răspunde Efraim:

— Pe domnul Avramuţ Feighenbaum... Smochinescu. Domnul de la masă nu aude, aşa că tânărul frumos de la uşă îl informează, strigând, ca să se audă până acolo:

— E o balabustă care caută pe un jupân Feighenbaum. Izbucnesc la masă râsete, iar tânărul zice:

— Pesemne că nu eşti din Iaşi, că nu ştii că aici şade domnul profesor universitar Şimşulean...

Şi, fără a mai aştepta răspunsul profesorului, trânteşte uşa în nasul Sarei şi mârâie:

— Nici în propriile noastre case nu mai avem loc de voi... Totuşi Efraim a mai apucat să audă şi răspunsul strigat al gazdei:

— Spune-i că e a doua casă de la „chiolţ”. Se duc acolo.

Casa e în întuneric. Totuşi, intră în curte. Fără să-i pese că îi va scula poate pe oameni din somn, Sara bate în uşă. Nu răspunde nimeni. Bate mai tare. Bate tare de tot. Din vecini încep să latre câinii, şi uite că aici, la casa asta, undeva în dreapta, se deschide o uşă grea şi apare o femeie în lumina care vine slabă, din interiorul îndepărtat al casei. Femeia întreabă spre întunericul din curte:

— Cine-i?

— Vă rog să mă iertaţi. Locuieşte aici domnul Feighenbaum, vreau să zic Smochină...

Băiatul îndreaptă:

— Smochinescu.

— Da, aici stă, dar nu e nimeni acasă. Cine caută? Efraim a văzut la domnul Perlman, cum servitoarea spunea întâi „nu e nimeni acasă” şi după ce afla cine caută, zicea că se duce să vadă dacă nu cumva „o venit între timp domnu’”, dar în realitate, se ducea să afle dacă „domnu’” vrea sau nu să fie acasă pentru cel ce a întrebat. De aceea el nu o lasă pe mama să răspundă cine caută, ci spune:

— E ceva foarte urgent. Pentru magazin! În interesul domnului Smochinescu.

— Nu e acasă. Nici dumnealui şi nici cucoana. Cred că au să vină târziu, căci am avut la masă pe domnul rabin şi au plecat abia adineauri toţi, nu ştiu unde. Cine să spun că a căutat?

Răspunde tot Efraim:

— Interesează *că îl căutăm* pe dumnealui, nu *cine* l-a căutat. Hai, mamă, hai repede la domnul rabin…

Şi, către femeie:

— Unde şade domnul rabin?

Femeia îşi dă seama din glasul şi din vorbele lor că e ceva serios, ceva grav, poate.

— Dar ce s-a întâmplat? Vorbeai de magazin.

— Unde şade domnul rabin?

— Nu, că acolo nu-i găsiţi; cred că s-au dus toţi trei în altă vizită. Dar ce s-a întâmplat?

Răspunde Sara:

— Căutăm pe bărbatul meu. S-a angajat azi la dumnealui la magazin şi n-a venit acasă. Am fost la magazin. Acolo nu mai e nimeni. Suntem rude cu domnul Feighenbaum. Dar cine sunteţi dumneavoastră? Poate soacra domnului Avramuţ?

— Nu, eu sunt bucătăreasa. Bărbatul dumitale nu e unul aşa, mărunţel, slăbuţ?

Sara tresare:

— Da!!

Femeia continuă:

— A fost aici azi, îndată după-masă. Zicea că domnul

meu l-a poftit să vină.

Şi e bucuroasă că o poate linişti:

— Nu mai fi îngrijorată mata. Cu toate că domnul meu nu l-a angajat, cu siguranţă că s-a angajat în altă parte. Că nu e dumnealui cu degetu-n gură. S-au certat oleacă.

Sara rămâne trăsnită: „nu l-a angajat”, „s-au certat”. Dumnezeule! Atunci unde o fi? Ce o fi făcut? De ce n-a trecut pe acasă să spună un cuvânt? De aici e atât de aproape până la hotel, s-ar fi putut repezi.

Deodată se linişteşte. A înţeles: s-a dus să caute *alt* serviciu, ca să nu vină acasă fără răspuns bun. Şi desigur că în timp ce ea umblă să-l caute, el a venit la hotel.

Îl trage pe Efraim.

— Hai acasă! O fi venit!

Abia mai aude vorbele femeii:

— …Să nu fii mata îngrijorată. Are un curaj bărbatul matale… Să fi auzit ce i-a zis…!

— Hai, Froikale!

Dar Efraim o opreşte:

— Stai, mamă, să auzim.

Şi, către femeie:

— Ce i-a zis? Ce?

Femeia mângâie creştetul băiatului:

— Şi de tine a vorbit. Se lăuda cu copiii şi cu mămica ta.

Efraim vrea să ştie lucruri limpezi:

— Ce a zis tata, şi cum de a ajuns să se laude cu mama, cu mine şi cu ceilalţi copii? Cum? Din ce s-au luat? Şi ce a spus la urmă, ca să înţelegem unde s-o fi dus.

Asta vrea să audă şi Sara, dar femeia n-a auzit toată cearta, cu toate că chiar aici, în bucătărie, au stat de vorbă.

— Ce mai… Mi-a plăcut câte i-a turnat în cap domnului meu. Degeaba spunea, deşteapta de cucoană-mea, după ce ţi-a plecat bărbatul, că dacă un om sărac prinde curaj şi se obrăzniceşte faţă de un bogătaş,

înseamnă că până la urmă săracul îşi pune ştreangul de gât şi se spânzură. Tâmpita! Ai mata un bărbat şi jumătate. Măcar de ar fi toţi bărbaţii la fel.

Nici Sara şi nici Efraim nu mai aud nimic. De altfel nu-i interesează, de vreme ce nu pot afla din ce s-au luat la ceartă şi ce şi-au spus. Şi, mai ales, dacă nu pot înţelege unde s-o fi dus.

*

Acum aleargă. Cu adevărat aleargă. Aleargă spre hotel. Dacă nu-l găseşti nici acum acasă, să ştii că, într-adevăr, s-a întâmplat ceva. Te pomeneşti că ticălosul de Avramuţ o fi pus să fie arestat, dacă – precum zicea femeia – s-au certat. Te pomeneşti că tot în legătură cu ticăloşia aia, a lui Avramuţ, din cauza căreia Moişală a stat în închisoare. Ah, dacă ar fi ascultat-o nu s-ar fi dus la Avramuţ. Nici n-ar fi venit la Iaşi. Să fi rămas la Mihăileni. Sau să fi plecat la Brăila.

— Îl găsim sănătos la hotel şi îl rugăm să ne mutăm la Brăila. Îl rogi şi tu, Froikale! Da, da, ne mutăm la Brăila!

Când au ajuns nu prea departe de hotel, au putut desluşi un grup de oameni, strânşi în mijlocul străzii. Din gura unuia, care s-a desprins de grup, ea aude, în fugă, un cuvânt pe care acesta îl spune cuiva:

— Categoric, sinucidere! Se pare că era un voiajor.

Îngheţată de spaimă, roagă pe necunoscut să-i spună despre ce e vorba.

Necunoscutul îi zice:

— Autorităţile reconstituie o sinucidere. Omul s-a aruncat înaintea tramvaiului… Nu-i localnic.

Ea scoate un ţipăt:

— Cum îl cheamă?

Dar cel de al doilea cetăţean explică celuilalt:

— E absurd să se admită ideea sinuciderii. E absurd să se arunce cineva sub un tramvai, când are la doi paşi trenuri, care nu te mutilează, ci te ucid garantat.

Ea întreabă, vrea să ştie… dar i se pare că nu vorbeşte, că nu întreabă nimic, căci – îşi dă seama – nu i se

descleştază gura şi vede ca printr-o pâclă, că oamenii se risipesc. Se pare că s-a terminat „reconstituirea”. Nici Froikale, care a întrebat şi el oamenii, nu-i poate răspunde altceva la întrebările pe care ea i le pune cu ochii, decât că a fost un accident sau o sinucidere, şi nu se ştie cine e victima.

În clipa asta aude pe cineva spunând:

— N-a murit. A fost dus la spitalul israelit.

Ea îl smuceşte pe Efraim:

— Hai la spital!

Şi, pornind, dă un ţipăt care despică întunericul străzii:

— Nuuu! Nu se poate!!! Hai întâi la hotel!

Făcându-şi cu greu loc printre oamenii mulţi, cu geamantane şi pachete, oameni care vin de la gară, sosiţi pesemne acum cu trenul, ea aleargă cei câţiva paşi până la hotel, trăgându-l pe Efraim după ea.

Urcând scările în goană – ca fugărită – întreabă gâfâind, din mers, pe portar:

— A venit bărbatul meu?

Portarul răspunde adormit:

— Nu-l cunosc.

Acum străbate coridorul lung, întunecat şi tăcut, şi deşi încă departe de cameră, strigă:

— Moişală… Moişală!… Ai venit?!

Şi ajunsă la uşă, bate cu pumnii şi strigă:

— Ai venit, Moişală?

Dar îşi răspunde singură, parcă mugind, desperat, pentru Froikale şi pentru copiii dinăuntru:

— N-a venit!!!

Fetele au deschis uşa. Nu, nu e. Nu este!

— Îmbrăcaţi-vă repede şi hai la spital! La spitalul israelit!

— Dar ce s-a întâmplat?

— Nu ştiu, o să vedem acolo. Repede!

Nimeni – nici măcar Blima, care cu calmul ei a potolit de atâtea ori desperările – nu mai e în stare s-o potolească.

*

Trecând cu copiii, vârtej, prin faţa portarului, îl întreabă unde e spitalul istraelit, şi, fără să-i pese de oamenii câţi mai sunt pe stradă la ceasul târziu din noapte – aleargă, aleargă, aleargă, cu copiii lângă ea şi după ea. Au trecut pe străzi luminoase şi pe străzi şi ulicioare în beznă şi – fără să fi scos niciun cuvânt între ei, ci întrebând numai pe rarii trecători dacă merg bine spre spitalul israelit, iată-i – după ce au străbătut un fel de maidan – la spital.

Portarul spitalului confirmă:

— Da, a fost adus şi un om călcat de tramvai.

— Numele, numele!!!??? Nu Horowitz?

Calm, ca şi până acum, portarul caută într-un registru.

— Horowitz Moise.

Nu apucă să dea amănunte, căci Sara şi Şela au dat un ţipăt şi au leşinat, în timp ce portarul – până vine medicul de gardă – mormăie, ca un fel de răspuns, pentru fata mai mică şi băieţaş:

— A vrut să-şi ia viaţa.

Medicul de gardă, sosit repede, le-a trezit pe Sara şi pe Şela din leşin.

Mai calmă decât toţi, Blima întreabă pe tânărul medic:

— Scapă cu viaţă?

Şi dârz:

— Vreau să-l vedem.

Tânărul medic răspunde:

— Să sperăm că scapă. Dar de văzut nu se poate. Dimineaţă…

Sara însă vrea să-l vadă acum. Acum vrea să-l vadă. Şi geme:

— Dar, nu-i aşa, trăieşte? Şi recunoaşte?

Medicul o linişteşte:

— Trăieşte. S-a făcut tot ce era posibil, se face tot ce e posibil… >

— Vreau să-l văd, trebuie să-l vedem!

Cât e de tânăr, medicul are ceva părintesc-blajin în glas:

— Ce-i aia *trebuie*?! Nu se poate, doamnă. Şi, de altfel, la ora asta nici nu pot fi vizitaţi bolnavii. Aşa cum am spus: mâine dimineaţă… Nu mai e mult.

Poate pentru că a văzut-o pe fata cea tânără mai calmă decât pe toţi, sau poate pentru că o vede „făptură proaspăt trecută de la fetiţă la domnişoară, cu trupul frumos făcut şi mai ales cu ochii negri inteligenţi – pe ovalul palid al obrazului” – (cum gândeşte privind-o), poate de aceea i se adresează ei:

— Sfătuieşte-ţi familia, duducă, să fie cuminte şi înţelegătoare, aşa cum eşti matale.

Şi, către toţi:

— Din păcate, nu vă pot permite să zăboviţi nici măcar aici. Mi se pare că locuiţi departe, tocmai lângă gară, la un hotel… S-a găsit la pacient chitanţa de la hotel. Aşa că mai bine porniţi spre casă… Şi veniţi, cum am zis, dimineaţă…

După o clipă de gândire:

— Sau, ca să nu mergeţi până la hotel, sunt aici, pe aproape, ceainării care ţin deschis toată noaptea. Aşteptaţi la ceainărie până dimineaţa… Nu mai e mult. E o ceainărie mai încolo, în coasta Teatrului Naţional.

Blima, văzând bunăvoinţa tânărului doctor, îl roagă:

— Numai pe mama v-aş ruga s-o lăsaţi să-l vadă acum. O clipă măcar. Merge cu dumneavoastră…

El o priveşte cuprinzător, de jos, de la picioare până sus, de-a lungul pieptului tânăr:

— Mai curând am încredere în calmul dumitale… Dacă vrei, dumneata îl poţi vedea… Poftim!

Şi porneşte.

Blima îl urmează cu paşi repezi:

— Mulţumesc! Dar lăsaţi-o şi pe mama. O să am grijă să fie cuminte, calmă. Hai, mamă, şi mata.

Trec prin nişte coridoare până departe, în fund, spre

etaj. Urcă şi străbat un coridor. Doctorul deschide uşor uşa unui salon cu o mulţime de paturi, deasupra cărora cade de sus, din tavan, o lumină slabă, care li se pare tristă, parcă bolnavă şi ea. Blima n-a fost până acum într-un spital, de aceea, poate, abia se stăpâneşte ca, în faţa chipurilor din paturi, şi la auzul gemetelor, să nu ţipe: „Care e tata?” încă înainte de a se fi oprit doctorul, Sara a dat un strigăt de fericire. De fericire, căci e aici. Ah, dacă ar putea chema şi pe Şela şi pe Froikale să-l vadă şi ei că e aici, viu!

Medicul o ia de umeri:

— Gata, l-aţi văzut. Ajunge. El nu trebuie să vă vadă. Trebuie ferit de emoţii. Aveţi răbdare până dimineaţa.

— Dar nu-i aşa că nu e grav, nu-i aşa?

Şi fără a aştepta răspunsul, Sara gâfâie:

— Cum s-a întâmplat?

Blima, care îl ştie pe tata, are o rugăminte:

— O mare rugăminte! Cu toate că aţi spus că n-are voie să aibă emoţii, vă rog din suflet, *să ştie* că *noi ştim* că e aici. Asta o să-i dea linişte. Grija că noi nu ştim ce e cu el şi unde e îl poate ucide. Eu îmi cunosc părintele. Aşa că daţi-mi voie măcar numai mie să-i şoptesc *că ştim* că e aici. Vedeţi, nu doarme.

Şi de frică să nu fie refuzată, o lasă pe Sara – rămasă ca o stană – şi porneşte singură, şi iată, e la patul lui, îl vede cum deschide ochii mari, mişcă buzele şi parcă ar vrea să spună ceva.

Ea pune uşor, mângâietor, mâna pe mâna lui, scoasă din cuvertură, şi, privindu-l drept în ochi şi parcă silabisind cuvintele, ca pentru un surdo-mut, şopteşte:

— Suntem aici. Uite-o şi pe mama acolo… O vezi? Şela şi Froikale sunt jos. Să nu ai grijă de noi. Doctorul zice că te faci bine. Te faci bine. Te faci bine!!!

El vrea s-o reţină cu privirea şi bolboroseşte ceva. Ea atât înţelege:

— …Scrisoarea… nu… Nu-i adevărat…!

— Ce scrisoare, tată? Ce scrisoare?

Da, a auzit-o, căci răspunde ceva, cu ochii deschişi tot mai mari, căscaţi desperat.

Medicul a luat-o de la patul lui:

— Nu se poate, duducă, nu se mai poate.

— Spunea ceva de o scrisoare… Ce scrisoare?

Medicul rămâne o clipă pe gânduri. Să spună? Să nu spună? Poate că scapă omul cu viaţă şi n-o să vrea ca familia să ştie. Şi apoi, nu e sarcina lui, ci a administraţiei să-i restituie omului tot ce s-a găsit asupra lui, sau – dacă moare – să i se dea familiei. Totuşi, nu ştie de ce, poate ca un fel de apropiere, ca de un membru al familiei, de fata asta, pe care o vede deşteaptă, energică şi drăguţă, îi spune:

— S-a găsit asupra tatălui dumitale un fel de carnet de comenzi, în care scrie familiei… căci se pare că n-a fost accident, ci… da… sinucidere!

Blima nu se mai îndreaptă spre mama, care o aşteaptă, ci îl roagă pe tânărul medic:

— Vreau să mai vorbesc cu tata… Vreau să-l mai întreb ceva.

Medicul îi pune uşor mina pe umăr şi o îndepărtează de la pat spre uşă:

— Nu se poate, duduie. Abuzaţi… Nu e voie… Aşa cum v-am spus, veniţi dimineaţa. Este aici, nu departe, cum v-am spus, o ceainărie, care ţine deschis toată noaptea. Aşteptaţi acolo şi o să vorbiţi cu tatăl dumneavoastră dimineaţă la opt. Las eu vorbă la poartă să vă permită intrarea.

Blima nu ştie când a ajuns cu mama la poartă.

Efraim şi Şela şi-au pierdut răbdarea, dar sunt fericiţi de veştile aduse. Sara, însă, şi-a pierdut liniştea. Cine ştie ce se întâmplă până dimineaţă… Ar vrea să se înapoieze, să roage pe medic ca să fie lăsată măcar ea, numai ea. Va sta toată noaptea ca un câine cuminte la picioarele patului lui, sau într-un ungher al odăii. Blima, însă, îi explică: nu se poate. E exclus să i se permită. Şi o linişteşte:

— Tata se simte bine… Da… e bine…

Stau toţi patru la poartă şi nu ştiu ce să facă. Deodată, Blima îl trage deoparte pe Efraim:

— A mai pomenit portarul de sinucidere?

— Zicea că aşa se zice… Şela n-a auzit…

Blima adaugă, în şoaptă:

— Mai bine. Ea să nu ştie. Nici mama… Doctorul spune că s-a găsit la tata şi un fel de scrisoare pentru noi.

Şi, tot în şoaptă:

— Dar de ce? De ce?

Sara, urmându-şi gândurile ei, murmură:

— Cum s-o fi întâmplat? Bucătăreasa lui Avramuţ zicea că s-au certat şi că…

Şi, brusc, îi lasă în poartă şi e din nou la portar:

— Trebuie să urc la el, trebuie să vorbesc şi eu cu el!

Portarul e plictisit. Vrea să doarmă. Aşa că o împinge dincolo de poartă, încuie şi intră înapoi în odăiţa lui.

Şela e de părere să se ducă toţi acasă şi să revină mâine dimineaţă, cum zicea Blima că a spus domnul doctor. Ce rost are să stea aici? în orice caz, ea se duce înapoi la hotel. Să i se dea cheia.

Nu, singură nu e lăsată la hotel.

— Du-te, tu, Froikale, cu ea.

El, însă, nu vrea şi zice răstit:

— Cum o rabdă inima să stea la hotel? Să stea dracului cu noi la ceainărie.

Nu ştii când şi cum, ea i-a tras o palmă:

— Du-te tu dracului! Drac împieiliţat ce eşti!

Şi a şi pornit-o.

Blima fuge după ea, o ajunge din urmă în mijlocul pieţii pustie şi întunecoasă şi încearcă să-i explice că măcar acum ar trebui să se lase de „zurlelile” ei. Oare nu-şi dă seama ce nenorocire i-a lovit? Dar văzând că e zadarnică orice încercare, cere cheia de la hotel, mamei, care împreună cu Efraim le-a ajuns din urmă.

— Merg şi eu cu Şela, mamă. Şi venim dimineaţă la poarta spitalului. Să zicem la şapte. E bine? Doctorul spunea că la opt ne dă voie să intrăm. Noi venim pe la

şapte.

Şi, liniştitor, către toţi:

— Bine că cel puţin ştim unde e tata şi că ne-a văzut… Şi să ştiţi că arată bine… Pe cuvânt că arată bine… Aşa că are dreptate Şela! Ce ar fi să mergem toţi acasă şi să venim dimineaţă împreună… Vreţi?

Sara, însă, nu vrea. Şi nici Efraim nu vrea. Ba Efraim adaugă:

— Poate că mai putem intra… O să mai încercăm. De o mie de ori o să încercăm.

Şi, încordat, către Blima:

— Ţie ţi-e bine”… Tu l-ai văzut…

Cum Şela s-a îndepărtat între timp, Blima, care a luat cheia din mâna mamei, repetă că dimineaţă la şapte, va fi cu Şela la poarta spitalului şi încheie:

— De noi să nu aveţi grijă… Şi dacă e ceva… adică dacă intraţi încă în noaptea asta, şi e cumva rău cu tata, vii tu, Froikale şi ne chemi. Ai să nimereşti, nu-i aşa?

Îl sărută şi-i spune:

— Nu te necăji că te-a supărat „prinţesa”… O ştii!

Acum aleargă după Şela, strigând prin pustietatea străzii:

— Şela! Şela!

*

Rămas cu mama, Efraim e de părere să se înapoieze la spital şi să încerce să intre. Dar mama îşi dă seama că nu va fi cu putinţă. Deocamdată cel puţin.

— O să încercăm poate mai târziu.

Şi, interesându-se unde e Teatrul Naţional, porneşte cu Froikale. Au ajuns în faţa ceainăriei. Dar e nehotărâtă.

— Hai, mamă, să intrăm. N-o să coste mult. Ai auzit că e deschis toată noaptea.

Au intrat.

— Ia te uită, mamă! Se pare că în oraşele mari există oameni care nu au unde dormi. Uite, consumă ceva ieftin şi au voie să doarmă, în jurul meselor din curtea ceainăriei.

Sara vede, la o masă de lângă perete, un om adormit,

încovrigat, cu mâinile băgate sub haină, subsuori, ca să-i fie cald în noaptea care, deşi de vară, e răcoroasă. Doarme cu capul dat pe spate, cu gura deschisă. Pare un om cam de vârsta lui Moişală. Doamne! Cine ştie de câte ori, ca să facă economie de hotel, să-i rămână bani pentru noi, o fi dormit aşa şi Moişală, la masa unei ceainării dintr-un orăşel străin, cu geamantanele cu colecţii lângă el, păzindu-le şi în somn, să nu-i dispară. Îl priveşte pe omul care doarme: el doarme aici, iar familia lui unde o fi? Cine o fi?

Efraim observă că barba omului creşte – ţepi – sub ochii tăi. De ce i se pare că oamenilor săraci, de felul ăstora de aici, din ceainărie, le creşte părul şi barba tare repede noaptea, iar obrajii li se scofâlcesc şi se fac pământii? Asta a văzut-o întâia oară, noaptea trecută, în tren, în clasa a III-a, în care au călătorit ei. A trecut pe culoarul clasei întâia şi a privit la oamenii din compartimentele de acolo: arătau altfel. Aceia din clasa I-a şi chiar a II-a parcă întineresc şi par proaspăt bărbieriţi sub lumina care, acolo, pare altfel decât într-a III-a.

S-au aşezat, şi Sara a cerut un pahar cu ceai pentru Efraim. Chelnerul îi spune că dacă ia o porţie – un ceainic cu două castronaşe – costă cam tot atât. Totuşi, ea nu vrea decât un singur ceai la pahar, pentru băiat. Nu ştie de ce dar ea nu vrea. De altfel, în clipa în care l-a găsit pe Moişală în viaţă, la spital, s-a hotărât să postească pentru însănătoşirea lui. Cere pentru băiat şi doi covrigi.

Ciudat i se pare lui Efraim că până în clipa asta n-a simţit cât îi e de foame. Dar a fost de ajuns să ia prima îmbucătură de covrig muiat în ceai, ca să nu ştie când a băut tot ceaiul şi când a înfulecat covrigii. Tare ar mai mânca ceva! Adică abia acum ar vrea să mănânce.

— Te-ai săturat, Froikale?

— Sigur, mamă! Sigur!

Şi, pentru că vede privirea mamei dusă în depărtări (i se pare oare, sau mama a albit deodată şi s-a făcut jumătate?) spune, cu un zâmbet, pe care îl simte însă ca o

durere:

— Ştii, mamă, cea mai bună dovadă că tata se face bine, o am în faptul că am putut să mănânc. Înainte de a fi fost la spital, îmi era gâtlejul îngustat, zăvorât… Ce noroc că nu e grav cu tata… Nu e aşa, mamă, că nu e grav?

Pentru că răspunsul nu vine, sau poate pentru că – deşi sfârşit de oboseală – nu vrea s-o lase pe mama îngrijorată, iar el să adoarmă, îi ia mâna în dreapta sa, ocrotitor şi mângâietor, şi făcându-şi din braţul stâng pernă, pune capul pe braţ, şi, pe jumătate adormit, murmură:

— Se face bine… bineee…

Sara îşi scoate cu mâna rămasă liberă jacheţica de pe umeri, o pune pe umerii lui şi se apropie de el ca să-l încălzească şi cu trupul. Rezemându-şi spatele de perete, pentru a încerca să şi-l încălzească măcar aşa, ea rămâne cu ochii deschişi, cu privirea trimisă în gândurile care se învălmăşesc, se încalecă, se amestecă…

I se face rece. E aici, în oraş străin, în această grădină a ceainăriei, târziu noaptea, iar fetele ei sunt la hotel. Oraş străin… şi aici, ea singură, cu Froikale, într-o curte de ceainărie… printre necunoscuţi, toţi parcă micuţi-micuţi, ponosiţi şi nenorociţi, apăruţi parcă din altă lume.

Dar să nu gândim la altceva decât că trebuie să ne rugăm lui dumnezeu ca Moişală să scape cu viaţă şi să se însănătoşească…

Gata să sară în picioare să alerge să caute o sinagogă, să-l roage pe ceauş să-i deschidă îşi dă seama că trebuie să lase totul pe mâine, la rugăciunea din zori, când se găsesc în sinagogă zece bărbaţi de care e nevoie ca să se poată face rugăciunea. Ştie că şi-a dat întâlnire cu fetele la şapte, la poarta spitalului. Până atunci va fi gata cu rugăciunea. Aşa! în zori va fi la sinagogă, se va ruga pentru însănătoşirea lui Moişală şi va cere să i se schimbe şi numele, aşa cum se obişnuieşte în asemenea nenorociri, pentru ca îngerul morţii, trimis să aducă sufletul unuia Moişă, să nu-l găsească pe Moişă, ci pe altcineva pe care îl

cheamă Altă r sau Zeidă sau Haim sau Leib, nume care, de altfel, înseamnă „bătrânul”, „bunicul”, „viaţă”, care şi ele alungă îngerul morţii… Dar parcă pentru aşa ceva te poţi ruga fără cei zece oameni şi în cuvinte ale tale, şi poţi intra oricând în sinagogă. Sau poate nu… Las că datorită rugăciunilor şi a schimbării numelui, făcute dimineaţa, înainte de spital îl va găsi pe Moişală mult mai bine!

Totuşi, nu, nu are răbdare până atunci. Vrea să se ducă la spital acum, să vadă ce face Moişală. Se uită la Efraim, hotărâtă să-l trezească, dar el doarme frânt, sărăcuţul, dragul de el. Şi parcă arde. Îi pune mâna pe frunte. Da, îi arde fruntea. Aici, cu ea, trebuia să fi oprit una din fete, iar Froikale să se fi dus la hotel, să se culce în pat, învelit, nu să doarmă aşa…

Îi aşază mai bine jacheţica şi se vârâ în el şi mai mult, ca să-l încălzească: „Aşa, aşa, dragul meu”. Parcă îl apără şi de boală.

I se pare oare, sau el se vârâ mai aproape de ea, ca s-o ocrotească, s-o apere de nu ştiu ce primejdii, care o ameninţă. Ah, dragul meu, să ne ajute dumnezeu să-l avem pe tata iar sănătos, şi să plecăm la Brăila… Brăila… Brăila…

Şi adoarme cu ochii deschişi, spre o Brăila pe care, însă, nu şi-o poate închipui.

—

Trebuie să fi trecut mult de când am adormit, gândeşte Efraim, deschizând ochii speriat. A visat ceva rău, dar nu-şi aduce aminte ce. Se uită buimac, neştiind unde e, dar îndată îşi dă seama unde se găseşte şi îşi aminteşte ce s-a întâmplat cu tata. În lumina săracă a celor câteva felinare atârnate de copacii groşi, umbroşi, care, cu coroanele lor fac să fie şi mai răcoare – şi, în cenuşiul zorilor, care se pregătesc să se ivească, el vede că în curtea acestei ceainării e mai multă lume decât fusese azi-noapte, când a venit cu mama. Deodată privirea îi e parcă chemată de trei oameni care şed la o masă vecină. Poate i-au atras atenţia din cauza omului din mijloc, un tânăr de

vreo douăzeci şi cinci-douăzeci şi şase de ani, cu capul frumos, obrazul uşor măsliniu, cu ochii mari, negri, părul negru şi mustăţile mari, pe oală, şi uşor încărunţite, cu toată tinereţea omului. De ce oare îi atrage mai mult el atenţia? Nu-şi dă seama. Poate din cauza îmbrăcămintei, într-un hal fără de hal, insultând parcă statura şi chipul lui frumos. Şi la Mihăileni, şi la Dorohoi, când vedea un om în toată firea, îmbrăcat de ruşine, era ruşinat şi îndurerat, şi se simţea – nu-şi dădea seama de ce – vinovat de halul omului şi se întreba ce simţământ încearcă oare copiii unui asemenea om, când îşi întâlnesc pe stradă părintele astfel degradat. Dar şi tata, cât de îndurerat şi ruşinat o fi fost când o vedea pe mama şi pe ei, copiii, întotdeauna ponosiţi şi nu se simţea în stare să le ia îmbrăcăminte ca lumea. În zadar i-a spus el într-o zi: „Nu dumitale, tată, trebuie să-ţi fie ruşine, ei”… cui? Şi a rămas cu vorba spânzurată în aer, căci, într-adevăr, cui să-i fie ruşine? Cine e vinovat? Nu ştia, dar îşi dădea seama că pesemne nu sunt lucrurile bine orânduite în viaţă, dacă un om ca tata, care munceşte până nu mai poate, nu e în stare să-şi îmbrace şi să-şi hrănească familia, pe când un Perlman, care trândăveşte… Să-i fie atunci ruşine domnului Perlman? Nu ştie! Crede, totuşi, că nu lui trebuie să-i fie ruşine, ci felului în care sunt orânduite lucrurile. Totuşi, orânduirea lucrurilor nu poate fi trasă la răspundere. Aşa că trebuie să existe cineva, nişte oameni vinovaţi… Cine e atunci vinovat că omul de la masa vecină, un om aşa de impunător şi frumos, e îmbrăcat în halul ăsta? Dintre ceilalţi doi, unul pare a avea un an-doi mai mult decât omul în haine ponosite. E mărunt, şi chipul îi este parcă turnat din bronz. Poate unde are obrazul şi mâinile ca la lăcătuşi sau la fochişti şi mecanici de tren, cu funinginea intrată sub piele, aşa că oricâţi ani ar fi trecut de când nu mai lucrezi meseria, şi oricât te-ai spăla, tot tuciuriu rămâi. Celălalt e mult mai în vârstă (are plete-argintii), e cu obrazul palid, ras, şi poartă o pălărie cu boruri mari şi cravată mare, cum poartă scriitorii, actorii, pictorii, compozitorii şi alţi oameni mari,

despre care el, Efraim, a aflat că se poartă aşa. Păcat că – deşi masa e alături – nu poţi auzi bine ce vorbesc ei. Desigur lucruri frumoase, vorbe înalte, de oameni învăţaţi. Ba uite, acum, când domnul acela mai vârstnic s-a ridicat, şi după el ceilalţi doi, îl auzi limpede spunându-i celui cu mustăţi, îmbrăcat ponosit:

— Ei, Moscu Navon, îţi urez călătorie bună şi spor la lucru. Eu nu mai pot rămâne. M-am bucurat că împreună cu dumnealui ai tras la mine, şi am mai pălăvrăgit oleacă şi te-am putut însoţi încoace, pentru a continua mica orgie verbală. La gară, însă, vă duceţi singuri.

Îl îmbrăţişează şi îl sărută pe amândoi obrajii, înfăşurându-l, parcă, în pelerina largă.

Şi acum scutură mâna celuilalt:

— Sunt încântat că te-am cunoscut şi găzduit, fie şi o singură noapte, cum să-ţi zic…

Şi zâmbind uşor, spune cu glas scăzut, parcă spre a-l feri de o primejdie:

— „Cetăţene” sau mai bine „tovarăşe”?

Efraim aude cum acesta răspunde:

— E totuna. Căci dacă o personalitate ca dumneavoastră, maestre Costuleni, este artist-cetăţean, el e *tovarăşul* de luptă al oamenilor.

Costuleni îi scutură mâna şi mai puternic, tinereşte:

— Ai adus-o bine din condei, Udrea!

Şi, către Moscu, tot cu glas scăzut:

— Să fim atenţi, căci muncitorii ăştia candizi cică, sunt mai ingenioşi decât zece artişti şi intelectuali la un loc. Ai văzut „o aducere din condei”!? Atenţiune, atenţiune, Moscu Navon! în tren spre Brăila, şi acolo mai ales, în Brăila voastră, să nu te seducă până a te face să-ţi prefaci poemul simfonic în flamură.

Acela căruia Efraim a auzit că îi zice Moscu Navon răspunde:

— Vreau să vă neliniştesc, maestre, informându-vă că tocmai asta năzuiesc să fiu: flamură! Flamură în visul şi lupta oamenilor pentru mai bine, mai frumos. Să fiu

flamură, dar nu numai cu acest poem simfonic, şi nici numai cu întreaga mea creaţie, ci cu toată fiinţa mea. Şi aveţi dreptate: „pericolul” vine şi de la tovarăşul Udrea.

Asta a auzit Efraim limpede, şi acum vede că oamenii au pornit spre poartă. Vrea să ţină însă minte numele lor: Moscu Navon, Costuleni, Udrea. Cine oare sunt ei? I se pare, sau într-adevăr numele unuia – Moscu Navon – l-a auzit acasă, la Mihăileni, o dată, într-o convorbire dintre tata, Blima şi mama? Da, da, a auzit vorbindu-se de el ca de o rudă, o rudă îndepărtată, dar rudă…

Deodată a fost scuturat de un fior. S-a făcut oare răcoare, sau el are din nou temperatură? Da, s-a făcut răcoare. E ceasul când zorile se pregătesc să apară – cum le vedea şi la Mihăileni, când se scula să înveţe sau să citească.

De undeva, din nevăzutul de dincolo de clădiri – la fel ca la Mihăileni, la ceasul ăsta – fâlfâie o aripă uriaşă de răcoare solemnă, care începe să decoloreze albastrul întunecat al cerului, şi să pregătească apariţia luminii. Se aude un fel de foşnet uriaş, grav. Nu este – el e sigur – nu este foşnetul copacilor bătrâni de aici, din grădina aceasta a ceainăriei, căci nu e foşnet de copaci, ci parcă e foşnetul firii înseşi, foşnetul timpului care se trezeşte şi înaintează, înaintează… Dar de ce i se pare că fâlfâirea asta sărbătorească, gravă, răcoroasă vine de pe chipul, nu de pe chipul, ci numai din ochii, din privirea aplecată parcă înăuntrul propriu şi trimisă şi în depărtări nesfârşite de către acela căruia a auzit că îi zice Udrea?

Ce oare l-a trezit din gânduri? Ah! e mama, care în somn se lipeşte de el să-l încălzească şi să-l ocrotească parcă. Îşi aminteşte deodată unde se găseşte, pentru ce e aici şi ce e cu tata… Observă jacheţica mamei pusă pe umerii lui. O ia şi o pune uşor pe umerii mamei, şi adoarme din nou cu gândul la cei trei oameni: Ciudaţi oameni! Ciudaţi! Cine sunt ei oare? Şi, mai ales, cine e omul căruia îi zice Udrea?

CAPITOLUL V

Spre întâlniri

Chiar dacă nu s-ar putea afirma cu precizie că dumnezeul lui Avramuţ şi-a dat – cum zicea el – „binevoitorul concurs” pentru ca înmormântarea lui Mişu Horowitz să aibă loc exact atunci când el, Smochinescu, a scos capul pe fereastra vagonuluirestaurant, pentru ca în felul ăsta să poată avea *mitwa* râvnită – fapt este că o simplă întâmplare (căreia Avramuţ i-ar zice misitul lui dumnezeu) a făcut ca înmormântarea să aibă loc într-adevăr atunci.

Lucrurile s-au petrecut – începând de aseară – aşa: Când Blima cu Efraim şi Ditta – fata rudelor din strada Zugravi, la care Sara s-a mutat – au ajuns acasă (venind de la secţia de înmormântări a Comunităţii), au găsit-o pe Şela împreună cu toţi membrii familiei Dittei, adică bătrânul Zeidă, Bruha, Meier – bărbatul ei – şi băieţaşul, cinând în odaia cea mare în care s-a luat şi prânzul. Şedeau parcă muţi, iar Bruha – la privirea mirată a Blimei şi a lui Efraim, „unde e mama” – a făcut semn că e dincolo, în odaia copiilor, şi a pus degetul la buze: ssst!

Blima şi Efraim, înţelegând că mamei îi este rău şi e culcată, au alergat într-un suflet acolo. Dar în prag s-au oprit: şi mai albită, cu ochelarii pe care îi punea numai când îi ajuta Şeii la broderie, unde ţi se cere să-ţi „scoţi ochii” mama coase de zor ceva dintr-o bucată mare de pânză albă, iar *talesul*[20] tatii, împăturit, e pe masă.

Sara, care, încă înainte de a-i fi văzut, i-a simţit apăruţi în prag, a dat ochelarii pe frunte – cum fac bătrânii – (niciodată n-a făcut asta mai înainte, ci scotea ochelarii când voia să te privească) s-a uitat la copii şi, cu o linişte şi un glas din zilele ei cele mai bune, a zis:

— Bine că aţi venit, dragii mei. Eram îngrijorată. Aşezaţi-vă şi voi la masă.

Şi, pentru că i s-a părut că Blima vrea să spună ceva, a murmurat repede:

---

20 Un fel de şal alb cu dungi, pe care evreii religioşi îl poartă pe umeri şi pe cap cînd fac rugăciunea, şi în care e înfăşurat trupul celui mort.

— Ştiu tot. Mâncaţi. Eu mai am de lucru.

Şi a făcut să-i cadă din nou ochelarii pe nas, continuând să lucreze sub lumina lămpii de petrol cu abajur mare, alb, care din tavan atârna până jos, aproape de capul ei.

Blima şi Efraim s-au privit şi au trecut dincolo. După ce s-au spălat pe mâini, s-au aşezat şi ei la masă.

Nici Bruha şi nici Şela – care au fost doar tot timpul cu mama – nu-şi explică ce a vrut ea să spună cu „ştiu tot”. Efraim şi Blima, care sunt aşezaţi unul lângă altul, se întreabă în şoaptă dacă nu cumva o fi aflat – de la cine oare? – că tata s-a sinucis. Totuşi, hotărăsc să nu-i spună că medicul le-a dat carnetul de comenzi în care sunt cele două copii ale scrisorii tatii. Dar dacă la spital i s-o fi comunicat că le-a fost dat? În sfârşit, vor vedea ce e de făcut. Deocamdată sunt bucuroşi să afle de la tuşa Bruha că mama a primit la spital cu destulă cuminţenie comunicarea că, la apariţia primei stele, când cimitirul poate începe să primească morţii, tata a fost dus din „morga” spitalului – acel îngrozitor beci-garaj – de-a dreptul la cimitir. De asemenea că a preluat liniştită bocceaua cu hainele, încălţămintea şi lenjeria tatii. La spital i s-a mai spus că totul în legătură cu înmormântarea a fost aranjat de un domn Nathansohn, om mare la comunitate, la spital, la templu şi la „Sacra” (societatea de înmormântare a comunităţii), şi că domnia sa a hotărât înmormântarea pentru îndată după masă, pesemne când poate onora cu prezenţa dumisale ceremonia. De asemenea, că i s-a dat lui Moişală un loc frumos şi fără plată. Adică i s-a spus mamei la spital cam ceea ce li s-a spus lor la „Sacra”.

Bruha mai povesteşte că au fost şi la hotel, unde au achitat ce era de achitat şi au luat bagajele. Cum Sara a găsit în port-vizitul tatii – luat încă dimineaţă de la spital – recipisa pentru balotul şi cufărul cu lucrurile sosite din Mihăileni şi depuse la magazia gării, Meier – care e bine cu şeful gării şi cu magazionerul – a obţinut să fie eliberate

îndată, deşi nu era ora de serviciu. Totul este în odaia în care lucrează Sara, care a scos din cufăr două cearşafuri şi s-a apucat să coase ea, cu mâna ei, giulgiul, cu toate că bătrânul i-a spus că treaba asta trebuie s-o facă – aşa e uzul religios – femei din serviciul „Sacrei”.

Mama, cu o privire aprinsă pe care ei, copiii, nu i-o cunosc – adaugă Şela – i-a răspuns tuşei Bruha ceva care nu ştiu de unde vine la ea: „«Uzul religios»?! Multe lucruri ar trebui făcute într-un fel şi se fac în alt fel decât li s-ar cuveni oamenilor. Să mai facă şi oamenii altfel decât e «uzul religios» şi de cum îi place lui dumnezeu!”

Şela continuă cu informaţiile:

— Netezind cele două cearşafuri de parcă le-ar fi mângâiat, mama a zis cu glas înecat: „Uz-ne-uz, să simtă Moişală mâna mea pe ultima lui îmbrăcăminte!”

Blima ascultă şi nu-i vine a crede: cine ştie ce i s-a spus mamei la spital, că e aşa îndârjită împotriva credinţei, a „uzului” şi a lui dumnezeu.

Şi, pentru că o aude venind, tace.

Sara se spală pe mâini şi se aşază la masă. Spre uimirea tuturor, deşi abia ciuguleşte câte ceva, vorbeşte. E drept, vorbeşte avar. Totuşi cu glas limpede spune lucruri în legătură cu plecarea la Brăila şi cu ce va putea face acolo fiecare dintre ei. E uimitor – gândeşte Blima – cum vorbeşte mama. Vorbeşte de parcă ar fi citit şi ea scrisoarea tatii. Sau poate că şi mai înainte – în cine ştie câte nopţi de nesomn şi zbucium pentru bucăţica de pâine şi, mai ales, pentru viitorul copiilor – au vorbit, ea şi tata, despre mutarea la Brăila.

— Aşa ne-am gândit, Moişale şi cu mine! (E limpede că, dacă spunând numele lui, n-a spus cum se obişnuieşte când vorbeşti despre un om drag, în viaţă, „să fie sănătos”, dar a evitat şi ceea ce se spune când pomeneşti numele unui mort drag, „să se ostenească” – pe lângă tronul ceresc, pentru binele familiei sale şi al tuturor celor dragi lui – înseamnă că nu-l socoteşte mort, nu vrea să-l socotească mort. Chiar dacă în felul ei de-a vorbi despre

drumul nostru în viaţă, de acum încolo, simţi pe un om care a luat el în mână hăţurile familiei. Şi de neamurile din Brăila – familia Navon – vorbeşte mama. Da, da, după acea vizită la Brăila tata o fi vorbit mult cu mama despre mutarea acolo. Dacă e aşa, adică dacă a vorbit cu mama de mutarea la Brăila, de ce dumnezeu, în loc să vină la Iaşi, nu au plecat din Mihăileni direct acolo?)

— Blima, nu vii dincolo să te culci? Ne sculăm dis-de-dimineaţă, căci mai sunt atâtea de făcut. Şi-apoi inimoasele noastre gazde sunt oameni obosiţi. Să-i lăsăm să se culce. Vezi că şi Şela este acolo.

— Bine, mamă.

S-a ridicat şi a trecut înapoi dincolo, unde e Efraim, dezbrăcat şi culcat pe divan. Ai casei au aranjat să se doarmă aşa: bătrânul cu băieţaşul în odaia lui, Ditta cu tuşa Bruha într-un pat, din odaia prelungire a localului, iar Meier în celălalt pat din aceeaşi odaie.

Aici Sara hotărăşte să doarmă Blima în pat cu Şela, iar ea îşi face culcuş pe duşumea. E în zadar orice opunere. Şela se miră că Blima mai stăruie. Blima, însă, nu se lasă:

— Cum să dormi pe jos?

Mama întreabă:

— Oare acasă, la Mihăileni, nu dormeam de multe ori pe jos toţi – va să zică şi eu – vara, când era cald, sau când ne veneau neamuri în vizită şi nu mai era loc în paturi şi pe divane?

Văzând că nu-i convinge, zice simplu:

— Vi-e milă de mine că o să dorm pe jos.

Şi aproape răstit:

— Dar nu de-a dreptul pe duşumea, ci pe o scoarţă cu cearşaf, şi cu capul pe o pernă o să dorm, pe când… alţii nu sunt culcaţi nici măcar, cum e „uzul”, *acasă*, pe jos, cu picioarele la uşă. Ci au fost luaţi dintr-un beci de spital şi zvârliţi în camera de spălare a morţilor, la cimitir.

N-a mai răspuns nimeni nimic. Se pare că şi dincolo s-a auzit ce a spus ea aici, căci a încetat până şi şoapta, iar

Bruha s-a apropiat de uşă în vârful picioarelor, desculţă, şi a spus cu glas scăzut:

— Dacă mai aveţi nevoie de ceva, spuneţi. Şi dacă trebuie să treacă cineva la noapte prin odaia noastră, să nu se simtă stânjenit. Nu ne deranjează… avem toţi somn greu… Ceasul deşteptător ţi l-am pus să sune la ora la care ziceai că vrei să te scoli, Sura dragă. Noapte bună. Noapte bună, copii.

Şi, ca să-i lase cu gândurile lor, cu frământările lor, netulburaţi de nimeni, a închis uşa dintre odaia lor şi a ei. Dar asta numai după ce, fără să mai fi spus ceva, a adus uşor, nesimţit, o saltea de lână şi a vârât-o pe uşă, pentru ca Sara s-o pună deasupra scoarţei pe care vrea să doarmă.

Blima şi Şela s-au culcat, au închis ochii şi s-au prefăcut că dorm. Sara le vede mişcarea pleoapelor, dă jos fitilul lămpii, făcând lumina mică. Oricât e de slabă lumina, Blima vede cum mama aşază frumos, cu grijă hainele, lenjeria şi cravata tatii, pe spătarul unui scaun, iar ghetele cu ciorapii în ele i le pune lângă scaun, aşa cum făcea şi acasă, pentru ca tata să găsească totul pregătit în zori, când trebuie să plece la drum. Acum ea scoate din cufăr peria de haine, fierul de călcat, pătura cea veche şi pânza pe care o aşterne când calcă rufele şi hainele tatii, şi cârpa pe care a rupt-o, nu ştiu de unde, şi a udat-o atunci când i-a călcat tatii hainele ieşite din etuvă. (Îşi spune desigur – gândeşte Blima – că hainele luate de la spital sunt din nou ieşite din etuvă şi vor trebui călcate, pentru ca tata să le poată purta ca lumea. Draga de ea! Tata va fi doar pus în sicriu, înfăşurat numai în giulgiu şi *tales*.) Iar acum, uite-o, vede dacă ceasul deşteptător e pus să sune când ea vrea să fie trezită. Şi, uite, îşi face „patul” pe duşumea – dar fără saltea – pune peste scoarţă cearşaful, iar perna o aşază sprijinită de divanul lui Froikale, aşa că picioarele ei vor fi la uşă, cum ar fi trebuit – după uz – să fie picioarele tatii, dacă ar fi murit şi rămas acasă. Doamne, ce tărie e ascunsă în mama! Şi, dumnezeule, ia te uită ce se întâmplă

acum: din obişnuinţă, e gata să-şi dea drumul părului ei lung şi frumos. Dar se opreşte şi îl lasă aşa, nedesfăcut. Şi nu se dezbracă spre a-şi pune, ca acasă, cămaşa de noapte, ci, se eliberează numai de încheieturile care te strâng când te culci şi îşi pune un capot peste rochia pe care – de ce oare? – nu o scoate. Deodată i se pare Blimei că a înţeles: mama, draga de ea, socoteşte o indecenţă şi o impietate faţă de tata, ca trupul ei de femeie – femeie încă tânără, draga de ea – să fie, ca în fiecare noapte, cum era când trăia tata, chiar când nu era acasă.

Şi Blima îşi vârâ capul cu gura în pernă, ca Şela să nu-i audă geamătul. Auzul îi rămâne, însă, treaz, atent. Acum e linişte… linişte… Froikale doarme, Şela se pare că doarme şi ea, mama nu se mişcă din poziţia în care s-a culcat, deşi simţi că nu doarme. Nu, nu doarme. De dincolo se aude sforăitul bătrânului, obloanele de la ferestre au început să fie uşor zgâlţâite de vânt – sau poate că au fost zgâlţâite şi până acum, dar pentru că ea, Blima, n-a fost cu auzul încordat, n-a auzit. Acum se aud limpede şi picuri de ploaie pe acoperiş. Şi, deodată, un fulger, un bubuit de tunet – cum e când plouă vara – şi iar un fulger şi o detunătură, şi acum linişte, linişte… Numai picături mari, grele, de ploaie, dărăbănesc pe acoperiş şi în obloane…

I se pare oare, sau mama plânge înfundat? Nu e sigură, cum nu e sigură dacă visează sau dacă într-adevăr la lumina unui fulger o vede pe mama că se ridică de jos şi, în vârful picioarelor, se duce la haina tatii, de unde ia un plic, şi-l vârâ în sân şi se culcă din nou – cu plicul lângă inimă. Să fie oare scrisoarea tatii? Când şi cum a ajuns la ea? Să fi fost oare în hainele trecute prin etuvă la spital şi ea a descoperit-o când a ajuns cu hainele acasă?

*

Când a sunat ceasul deşteptător şi Blima a sărit din pat cu un mirat „am adormit?”, ca şi cum fusese hotărâtă să nu doarmă, mama era de mult sculată şi o parte din oblon era deschisă. Uşa spre odaia Bruhăi şi a alor ei era şi ea deschisă, şi acolo numai Ditta părea că mai doarme. Şi

spre odaia bătrânului era uşa deschisă. Nepoţelul mai dormea, iar bătrânul se închină. Şela s-a trezit şi ea şi s-a dat jos din pat. Efraim s-a ridicat în capul oaselor cu o privire mirată şi s-a culcat la loc, adormind îndată.

— N-ai dormit, mamă, spune Blima, cu mâhnire şi imputare.

Mama zâmbeşte frumos şi răspunde:

— Dacă ai văzut că eu n-am dormit, înseamnă că nici tu n-ai dormit. Dar tu ai dormit, aşa că de unde ştii că eu n-am dormit?

Ce e cu mama? Ce e cu verva asta?

Dar Sara a luat deodată iar chipul de aseară, când a fost găsită lucrând la giulgiul tatii, şi spune simplu, sec, avar, clătinând din cap ca un fel de mustrare pentru sine:

— Ba, am şi dormit…

Şela, care s-a îmbrăcat mai repede, a trecut să se spele. Blima – în timp ce se îmbrăca – a aruncat o privire la ceasul deşteptător şi a întrebat mirată:

— Cum de a sunat abia adineauri? Văd că e aproape opt. A fost pus să sune la şase. La şase n-a sunat?

A înţeles. Ah, zâmbetul sfânt şi frumos al mamei confirmă ceea ce ea a înţeles: mama, cine ştie de când sculată (dacă a dormit cumva), a mutat ceasul să nu sune la şase, ci adineauri, ca să mai doarmă ei, capiii, să se odihnească.

Într-adevăr aşa a făcut: după ce a mutat limba cea mică a deşteptătorului, a şters şi a călcat hainele tatii şi le-a pus în cufăr, unde i-a pus şi rufele şi ghetele. Apoi a pregătit pachetul pentru cimitir şi a stat de vorbă cu Bruha.

Acum Efraim s-a trezit şi a sărit de pe divan pe duşumea, şi, văzând-o pe mama şi surorile îmbrăcate, a strigat:

— Vai, am întârziat! Nu mergem la… (era să spună „cimitir”). Nu mergem la… tata?

Ca şi cum atâta a aşteptat, Sara le spune fetelor ceea ce avea de gând:

— Dacă mă iubiţi cât de puţin, copii, şi dacă… dacă… ţineţi la tata… lăsaţi-mă să mă duc acum eu singură la el. Am hotărât-o şi pe Bruha să nu mă însoţească. Mă duc singură. Voi, dacă vreţi să-i faceţi plăcere tatii, care ştiţi cum se bucura că o să locuiţi într-un oraş ca Iaşi, duceţi-vă de vă plimbaţi, să vedeţi oraşul. Bruha ne-a mai împrumutat nişte bani. I-am spus că vreau să vă duceţi la un spectacol. Aseară, când am venit de la spital, am văzut un afiş care anunţa un matineu la ora zece şi încă de aseară m-am gândit să vă spun să vă duceţi. Dar dacă nu vreţi spectacol, hoinăriţi prin oraş. Dittişoara o să vă arate, căci sunt multe de văzut într-un oraş ca Iaşi. Cine ştie când o să-l mai vedeţi.

Copiii – şi Bruha – nu pot să fie îndeajuns miraţi să afle că aseară – când a venit de la spital, unde a murit Moişală – mama a avut tăria de a căuta cu ochii afişele de spectacole – pentru ei, copiii – şi de a se gândi la afişul pe care l-a văzut. Iar acum, pentru că a surprins un început de protest la Blima – sau poate că i s-a părut – zice ferm:

— Aşa rămâne!

Şi, după o pauză:

— Am aranjat cu Bruha ca din oraş să vă înapoiaţi cam către orele douăsprezece, să luaţi masa şi să veniţi… acolo… împreună cu dumnealor. Să zicem la unu, unu jumătate. Până la două şi jumătate aveţi tot timpul să fiţi cu tata. Eu rămân cu el şi acum dimineaţa. Gata! Să nu răspundă nimeni! mai bine ia priviţi afară, şi vedeţi ce vreme minunată este după ploaia straşnică de azi-noapte. Parcă ar fi primăvara!

Într-adevăr, acum când a ieşit cu pachetul în care era giulgiul lui Moişale, a observat că o întâmpină o boare răcoroasă, parcă primăvăratică, iar copacii, puţini câţi sunt pe strada asta din dosul gării, şi iedera şi zorelele pe care le vede cu gurile albastre şi liliachii deschise şi cu trupşoarele lor albe ca gâtul de pui de lebădă, au întâmpinat-o în aşa fel, că a încetinit pasul. Până a fost – îndată – trezită de un şuierat de locomotivă, de dincolo de

gardul gării, aşa că, aruncând o privire într-acolo – unde totul i s-a părut numai funingine şi fum şi clocot primejdios de locomotive, şi vagoane în mers – s-a chircit puţin, a strâns tare pachetul, ca în faţa unei primejdii pentru Moişală şi pentru pachetul lui, şi, cu capul în piept, a grăbit paşii spre cimitir.

*

Dacă şi până la cimitir (unde într-o brişcă ieftină, a ajuns cu gândurile duse) a văzut că cerul e albastru senin, lumina blândă, primăvăratică, oamenii cei mai mulţi în haine şi în mers duminical, sau plimbându-şi copiii – când a intrat pe poarta cimitirului, s-a simţit învăluită dintr-odată într-un aer de sărbătoare. Sub lumina cu un ştie ce unduiri parcă uşor aurii-albăstrii, sunt aici o mulţime de oameni cu îmbrăcămintea şi cu mişcări ca într-o zi frumoasă în sărbătorile cele mari de toamnă. Ba, curtea asta nesfârşită, aşezată pe un deal având la poalele lui, acolo, jos, oraşul (deşi e plină de pietre funerare şi de oameni – mai mult femei – cu buchete şi bucheţele de flori în mâini, iar de pe câte un mormânt răsună rugăciuni de jale şi plânsete), i se pare un fel de parc dintr-un oraş străin, unde – sub cupola asta albastră a unui cer de sărbătoare – ai venit să-l vizitezi pe Moişaia. Aşa cum au venit şi în Mihăileni şi vin pretutindeni oameni din cele mai mari depărtări – şi tocmai din America şi deşi mai departe – la mormintele părinţilor, dar parcă tot în vizită, ca la oameni vii, aşa sunt veniţi şi aici oamenii.

Ca şi cum pentru asta a venit şi ea, porneşte cu paşi rari pe aleea principală, cu morminte frumoase – având, adică, pietre funerare din marmură şi nişte căsuţe, „cavouri” a auzit că li se zice. Dar uite că s-a îndepărtat mult şi este spre fundul cimitirului, având în dreapta şi în stânga poteci şi potecuţe care duc spre gard. De la aceste poteci şi potecuţe începând, sunt morminte cu pietre sărace, unele cu inscripţia ştearsă – pietre culcate de-a dreptul pe mormânt, fără nimic înălţat la căpătâi. Şi sunt şi morminte fără niciun fel de piatră – nici măcar culcată

peste mormânt, fără măcar un grilaj, fie el şi din lemn, ci au numai tăbliţa de tinichea ruginită, cu scrisul şters şi murdar şi ros de timp, de ploi şi ninsori, iar mormântul uitat şi neîngrijit, năpădit de bălării…

Dumnezeule, uite, acolo în fund, lângă gard, printre mormintele cele mai sărace, sunt desigur mormintele sinucigaşilor.

Dar în clipa asta vede – destul de departe de gard – o moviliţă de pământ negru şi lucios de jilav ce este, pământ zvârlit afară dintr-o groapă ce se sapă acum şi în care se găseşte, intrat până la brâu, omul care sapă mormântul. Dumnezeule mare! O fi oare groapa ce i se pregăteşte lui Moişaia? Dar de ce e pământul jilav? Nu se poate să fie numai din ploaia de azi-noapte. A plouat oare la Iaşi în ultimele zile mereu, întruna, şi de aceea e aşa jilav pământul? Sau să fie oare la o anumită adâncime aşa, tocmai bun ca să viermuiască în el toate gângăniile şi spurcăciunile? Nu, ea nu dă voie să i se întâmple asta lui Moişaia! în pământul jilav şi din trupul omului mort – ea îşi dă seama – îşi face loc toată putreziciunea şi… Nu, nu dă voie ca pentru Moişale al ei să se sape groapa aceea! Nu, nu dă voie ca peste el să fie zvârlită movila aceea de pământ!

Nu ştie când a luat-o la fugă înapoi. I se pare că aleargă să-l apere, să-l ascundă de ceea ce i se pregăteşte. Îl va duce acasă. Da, îl va lua, îl va răpi de acolo şi îl va duce acasă: „hai, Moişaia, acasă! Tu nici nu ştii ce vor să-ţi facă. De ce ai lăsat să fii adus încoace?”

Pe măsură ce înaintează şi e iar în centru, printre cavouri şi monumente măreţe, simte că şi-a făcut loc în ea o ură.

O ură crâncenă, cumplită, o ură de moarte, împotriva acestor cavouri, a acestor monumente, a oamenilor ca cei dinăuntru, împotriva lui Marcu Moise, a lui Avramuţ, a lui Nathansohn, Schoenherz şi a celorlalţi bogătaşi care l-au necăjit şi l-au umilit pe Moişală.

Sfârşită de oboseală, e gata să cadă pe banca asta de

marmură din faţa unuia din mormintele cu monument măreţ. Banca are o spetează înaltă, pe care ea citeşte inscripţia, săpată cu litere de bronz:

„Această bancă de marmură veritabilă a fost donată de mine personal, văduva în veci neconsolată Raşelica Kahane, în memoria în veci neuitatului meu soţ Leibuşor Kahane, Textile angros, decedat în vârstă de 59 de ani, în 15 martie 1919.

Leibuşor Puişor

Eu vreau să mor De-al tău amor”.

Şi-a luat mina de pe speteaza băncii, şi-a îndreptat trupul şi a pornit cu paşii clătinaţi spre uşa pe care, când a intrat în cimitir, a văzut o tăbliţă – „Administraţia”. Simte că tot ce mai rămăsese în ea din lumina cimitirului, în verde însorit, este alungat, acum, când e în încăperea parcă umplută de linţolii negre – deşi nu e niciunul. Odaia e întunecată pentru că în faţa singurei ferestruici este calcanul înalt al clădirii vecine, iar aici arde un bec cu lumină mică, gălbuie şi parcă afumată.

Funcţionarul ponosit întreabă fără să te privească:

— Ce doreşti?

Ea arată pachetul şi zice:

— Am adus. Soţul meu… Horowitz, Moişă Horowitz…

Funcţionarul, tot fără s-o privească:

— Acum vii? Să fie sănătos domnul Horowitz al dumitale.

1 s-a făcut deja toaleta. Avem azi patru înmormântări şi n-avem timp de aşteptat. Două sunt clasa I-a. În orice caz, avem înaintea dumitale tot o a III-a, un băieţaş. Cum ziceam, i-am făcut lui Horowitz toaleta. Giulgiu i-am dat de la Comunitate, secţia „Asistenţă”, conform dispoziţiei domnului vicepreşedinte Nathansohn. Dar poţi să laşi pachetul aici, că ne vin pe cap şi alţi calici care n-au giulgiu.

Mai grozav chiar decât „alţi calici”, o arde în creier gândul „îngropat în giulgiu străin, dăruit”. Asta e o grozăvie de care – ştie ea – se teme până şi ultimul dintre

cerşetori, care ar face orice, numai să-şi pregătească din timp ultimul cearşaf peticit şi spălat frumos, dacă nu are bani pentru pânză, în care să-i fie înfăşurat trupul mort. Poate de aceea se surprinde aproape strigând funcţionarului:

— Cine e şi unde e acel „domn vicepreşedinte Nathansohn”, care s-a făcut stăpân pe bărbatul meu?

Apoi:

— Vreau la bărbatul meu! Şi cer să i se dezbrace *chiar acum giulgiul dăruit* şi să i se pună ăsta al lui! auzi, domnule? auzi sau nu auzi?

Omul a ridicat abia acum privirea la ea. Ce ochi cuminţi şi necăjiţi are bietul om! Şi i-auzi cu ce glas spune:

— Să i se schimbe, asta *da*, se poate. Dar să-l vezi… adică să-l vedeţi în timp ce-l schimbă, asta nu se poate… Adică nu se cade… ştiţi… chiar dacă e soţ legitim… Nu e frumos. Când, însă, va fi gata îmbrăcat în camera mortuară, se poate. Ca să-l identificaţi. Mă rog… de ce nu… Văd că a fost protejat de domnul vicepreşedinte, că i s-a dat loc special… Nu la gard… cu toate că…

Şi, urmat de ea, porneşte spre camera de spălare a morţilor, crapă uşor uşa şi strigă cuiva dinăuntru, dând pachetul:

— Iţikl! Pentru decedatul… Horowitz. (Şi uitându-se într-o foaie pe care a luat-o cu el, îi precizează grupa şi numărul mormântului.)

Pesemne pentru că Moişale al ei este undeva în cine ştie ce colţ al camerei sau poate din cauza aburului (ca la baia de aburi de la Mihăileni, vineri) nu-l vede.

Îşi târăşte paşii înapoi şi se aşază pe o bancă, doborâtă. Va aştepta. Dar unde dumnezeu întârzie copiii? Rău a făcut că i-a îndemnat să se plimbe. Ba nu, mai e timp destul. Totuşi, rău că i-a lăsat să umble singuri. Într-un oraş mare se întâmplă atâtea nenorociri.

Şade, cu soarele pe care îl simte tot mai călduros moleşindu-i trupul şi închizându-i pleoapele atinse călduţ şi mângâietor, în grădina asta frumoasă, care te face să fii

parcă undeva într-o staţiune climaterică – aşa cum a văzut cărţi poştale ilustrate şi cum a visat şi a vorbit de atâtea ori cu Moişale, că au să plece odată şi odată. Cu copiii! Desigur, cu copiii! Ah, vine o aromă plăcută de flori! (A văzut adineauri romaniţa crescând printre morminte, şi vede flori multe aduse de mulţimea de femei, unele în rochii negre iar cele mai multe în rochii colorate, fluturate de vânt – de parcă ar fi tot flori în unduirea vântului.) Cum şade aşa, potopită de aroma florilor şi de soarele de pe pleoape… moleşită… moleşită, e liniştită: nu li se poate întâmpla nimic rău copiilor, nu i se poate întâmpla nimic rău lui Moişală…

Face o sforţare să ridice pleoapele, să se ţină trează, să-şi urmărească gândurile… Şi gândul se târăşte înapoi la camera de spălare a morţilor. A uitat să spună… Ce vrea să spună? Nu mai ţine minte. O să-şi amintească atunci când va fi acolo. Totuşi nu se urneşte de aici. Nu, nu se poate urni de aici, unde… ah, eşti ca într-o baie de lumină şi arome… Să nu adorm! Să nu adorm! Nu. Dacă Moişală ar fi vrut să-şi ia singur viaţa, nu cu un tramvai… trenul era la doi paşi. Uite vagoane multe, multe, multe… şi cum să-şi ia viaţa, să te lase cu copiii pe drumuri! El este un tată bun şi un bărbat bun… Cum o să-şi ia singur viaţa, să te lase văduvă, în voia sorţii… Şi de ce, de ce s-o facă?… Cine să-l fi împins la asta? Şi dacă ar fi făcut-o, nu i s-ar fi dat un loc totuşi cum se cade, ci la gard… Dar vezi… tocmai de asta s-a spus că domnul vicepreşedinte Nathansohn (cine e Nathansohn ăsta?) a făcut să i se dea un loc special, nu la gard… cu toate că… Cu toate că ce? Poate că au vrut să spună cu toate că e om sărac. Da, asta e… asta e… ca să te umilească… Totuşi, tu, om sărac – deşi ţi – s-a dat „loc special” – rămâi sărac, umilit, ruşinat… Până şi înmormântările şi mormintele au rămas clasa I-a… clasa a II-a… clasa a III-a… Şi aleea principală, şi grupa nu ştiu cât, şi rândul nu ştiu cât… şi „la gard”. În primul rând pentru că eşti sărac şi nu pentru că ţi-ai luat singur viaţa… Dar el, Moişală, nici n-a murit. Eu, femeia lui, am venit,

aici, în acest parc, să-l iau acasă… „hai acasă…” Acasă… Apa Mo iniţei susură… ce dragă e Moaniţa noastră – auzi-o cum susură în spate4 e casei; din livada boierului de alături vin arome de la toate fructele în rod şi de la toate florile în floare, iar soarele mângâie, mângâie şi încălzeşte, şi te învăluie într-o baie de arome şi de lumină, şi în sunete plăcute de clopote, sau poate că sunt de orologii mari, sunetele ce vin de undeva de departe, de deasupra oraşului, de deasupra Mihăilenilor, de deasupra laşului, de deasupra lumii, de deasupra cerului înalt, adânc, albastru, întins ca un baldachin la nunta ta cu Moişale… cu Moişale al tău…

*

Când copiii, împreună cu Ditta, au ajuns gâfâind de alergătură la cimitir, lângă Sara – care aţipise şezând pe o bancă – au găsit lângă ea, stând în picioare, pe Bruha şi pe Meier, veniţi cu mult înainte şi însoţiţi de doi vecini. Bruha – după ce le-a şoptit că bătrânul n-a putut veni – le-a explicat că aşa au găsit-o aici, dormind, pesemne răzbită de oboseală şi de atâta plâns al sufletului.

— Să n-o trezim, căci o înmormântare clasa I-a fixată pentru ceasul două, are loc abia acum, deoarece trenul cu care fiul decedatului, venit tocmai din Graiova, a ajuns cu întârziere, aşa că a fost aşteptat. Iar serviciul divin îl oficiază eminenţa sa domnul rabin militar Lilienduft, decedatul – coproprietar al vechii firme „Casa de schimb Rafael Gutmanjunior & fiu” – fiind cenzor al sinagogei eminenţei sale.

Acum, după ce această înmormântare s-a sfârşit, şi familia Gutman, prietenii şi cunoscuţii (o lume elegantă, în pantofi de lac şi haine negre, şi mulţi din bărbaţi purtând redingote şi jobene, lume care la poarta cimitirului e aşteptată de cupeuri), aşadar acum când această lume a intrat în sala de condoleanţe, unde comitetul sinagogii şi eminenţa sa prezintă condoleanţele, a venit la rând înmormântarea unui băieţaş. Cortegiul – mama, împietrită de durere, câteva femei şi o mână de bărbaţi – a ieşit din

capelă şi trece prin faţa Sarei, luând-o pe prima alee din stânga, spre un loc mărginaş, unde aşteaptă groapa. În chiar clipa asta, vine alergând intendentul şi întreabă grăbit grupul din faţa Sarei:

— Familia Horowitz? Mortul dumneavoastră va fi scos îndată din *tahară*! Familia să-l aştepte acolo la uşă. E vreun orfan în familie?

Bruha arată spre Efraim. Omul porunceşte:

— Să te duci imediat la mormânt şi să aştepţi acolo pe tată-tău! O să-ţi arate un cioclu care e mormântul.

Şi uitându-se pe o fiţuică, îi spune grupa şi locul.

Şi, dispare.

Efraim s-a băgat speriat între Blima şi Şela. Acestea l-au acoperit ocrotitor, întrebând pe Bruha şi pe Meier:

— De ce să aştepte – şi singur – la mormânt?

Bruha răspunde:

— Nu ştiu, dar ştiu că aşa e obiceiul.

Iar Meier adaugă:

— Da… da… obiceiul… orfanii parte bărbătească. Trebuie!

Blima o trezeşte pe mama, atingându-i uşor umărul:

— Mamă! Scoală, mamă!

Şi, neştiind cum s-o înştiinţeze, zice:

— Îndată… începe…

Sara deschide ochii uşor, şi e plăcut ameţită, într-un parc frumos, scăldat în lumină şi verdeaţă. Dar în clipa asta, ajunge până la ea un ţipăt şi bufnituri de pământ zvârlite pe ceva de lemn. Se debuimăceşte, vede pietrele funerare (vai, suntem într-un cimitir – şi e înmormântarea băieţaşului). Sare în picioare şi îl ocroteşte pe Efraim.

— Ah!

Blima îi răspunde blând:

— Să mergem… mamă… îndată începe…

Bruha o sprijină şi, gata să pornească spre camera de spălare a morţilor, îi spune că Efraim trebuie să-şi aştepte părintele la mormântul deschis. Să fie singur.

Sara o priveşte speriată:

— De ce?

— Nu ştiu. Spunea adineauri cineva din cler. Aşa e obiceiul… Uzul.

Sara îl trage pe Efraim şi mai aproape de ea şi îi prinde mânuţa în mâna ei, tare, să nu i-l smulgă cineva. Şi întreabă răstit:

— Dar de ce? Pentru ce?

Intendentul e şi el aici:

— Veniţi sau nu? Că mai am înmormântări!

Ea – cu mâna lui Efraim ţinută strâns în mâna ei – îl întreabă pe intendent:

— De ce să aştepte băieţaşul singur în faţa mormântului?

Omul răspunde:

— Altfel e rău pentru mort.

Sara şi copiii sunt speriaţi.

— Cum adică… e rău…?

— Nu ştiu… Dacă nu vreţi… nu vă sileşte nimeni. Dar e rău pentru mort.

Şi priveşte la grupul în care nu sunt decât trei bărbaţi şi cu băieţaşul, patru.

— Văd că nu aveţi un *minian*!

Şi, subit:

— O să vă împrumut eu nişte oameni… Dar le plătiţi timpul.

Sara nici nu-l aude bine. Vede numai că la un semn al intendentului se desprind din grupul cerşetorilor care aşteaptă dincolo de poartă, câţiva oameni, care vin cu ţinută demnă încoace. Printre ei s-au vârât şi câţiva cerşetori profesionişti, pe care intendentul îi alungă.

— Nu pe voi… înapoi! Să nu vă prind cerşind dincoace de poartă! înapoi!

Deodată Sara dă un ţipăt, căci înainte de a se fi sfârşit bine înmormântarea băieţaşului, se face mişcare la uşa băii rituale: ah, îndată au să i-l ia pe Moişale! Speriată, îl întreabă pe Meier:

— Şi Froikale chiar trebuie să fie acolo?

Meier vede ieşind din camera de condoleanţe, printre oamenii aceia eleganţi, pe domnul rabin Lilienduft, îmbrăcat într-o sutană de mătase neagră mată, cu un cordon lat din mătase lucioasă, liliachie şi având pe piept steaua cu şase colţuri, mare, de aur, iar în cap purtând un *kopolă* – un fel de potcap moale – din mătase neagră, în opt colţuri. De aceea, în loc să-i răspundă Sarei, i se adresează Bruhăi:

— Ce zici, să întrebăm pe domnul rabin, dacă Froikale trebuie neapărat să aştepte la groapă?

Sara a auzit întrebarea lui Meier, aşa că – de mână cu Efraim – s-a repezit spre rabin, urmată de fete, de Bruha, de Meier şi Ditta.

Aproape răstit îl întreabă pe rabin, parcă cerând socoteală şi nu răspuns:

— De ce trebuie să aştepte băiatul meu, singur, aducerea bărbatului meu la mormânt? Şi de ce o să fie rău pentru Moişale, dacă nu-l aşteaptă? De ce?

După ce a cerut scuze, în special doamnelor din grupul în mijlocul căruia se afla, domnul rabin le explică tot doamnelor:

— Ca pastor sufletesc al poporului meu, trebuie să dăm asistenţă religioasă şi sfat rabinic bieţilor oameni din popor.

Şi, către Sara, arătându-i un om vârstnic, elegant, în negru:

— Şi dumnealui şi-a aşteptat, în faţa mormântului deschis, tatăl, înhumat adineauri.

Sara se răsteşte:

— Da, dar dumnealui nu e un copil de doisprezece ani, singur în faţa unui mormânt, un copil bolnav şi simţitor… un copil…

Rabinul, cu un zâmbet condescendent-sacerdotal şi blajinocrotitor, şi în acelaşi timp uşor amuzat, privind spre doamnele din grup, nu spre ea, zice eu un aer absent, supraterestru:

— Legea e lege, şi e egală pentru toţi.

Şi, parcă cerând învoirea familiei celui pentru care a oficiat rugăciunea de înmormântare, zice, vorbind acum pământesc:

— Îi voi răspunde acestei femei simple şi celor ce sunt cu ea şi ca ea, şi care nu se mulţumesc să respecte legea şi uzanţele, ci vor să şi ştie de ce trebuie să le respecte, le voi explica de ce e acest uz, cu care ocazie – dacă nu ştiţi – şi dumneavoastră, stimate domnule Gutman-junior-junior, veţi afla de ce aţi aşteptat în faţa mormântului pe veneratul domniei voastre părinte repauzat. L-aţi aşteptat fără a întreba de ce vi se cere s-o faceţi. Aţi făcut-o, căci dumneavoastră, la fel cu poporul evreu în faţa lui *Mauşe rabenu*, învăţătorul nostru Moise, când li s-au dat tablele legii „*Naase we nişma*”, „vom executa şi apoi vom afla despre ce e vorba”, aşadar dumneavoastră aţi executat o uzanţă religioasă a cărei explicaţie o aflaţi acum. Sper s-o dau într-un fel care să nu „şokeze” doamnele.

Şi fără să aştepte învoirea şi fără a observa că Sara, Care stătea pe ghimpi, s-a liniştit, căci intendentul nu o mai grăbeşte (de vreme ce o vede cu eminenţa sa), rabinul Lilienduft vorbeşte:

— În juvenilitate, şi mai târziu chiar, unii practică viciul lui Onan. Sau, în nopţile solitare – în somn – unii adolescenţi şi tineri pierd sămânţa din care trebuie să se zămislească omul, după chipul şi asemănarea domnului. Or, această sămânţă nu se pierde, ci din ea se nasc copii bastarzi-diavoli. Când – ca să zicem aşa – tatăl acestor bastarzi-diavoli e adus spre odihna veşnică, ei, diavolii, îşi aşteaptă părintele şi dănţuie fericiţi în jurul gropii, bătând din copitele lor diavoleşti, iar când tatăl soseşte, ei îl împung cu corniţele, îl lovesc cu cozile şi cu copitele lor gheenice, dar dacă găsesc în faţa gropii pe fiuî-om, însăşi prezenţa acestui copil pământesc legitim alungă bastarzii-diavoli, aşa ca la sosirea decedatului, îi este evitată suferinţa care, altminteri, îl aşteaptă la trecerea în lumea veşnică.

Adineauri, când rabinul a vorbit despre cei ce practică viciul pe care ea, Sara, l-a înţeles îndată, s-a stăpânit să nu-i strige „ruşine să vă fie că vorbiţi aşa de Moişale al meu”. Acum însă, când a spus ce s-ar întâmpla dacă Efraim nu l-ar aştepta pe Moişale la groapă, şi de ce rău îl scapă dacă îl aşteaptă, şi amintindu-şi şi scrisoarea lui Moişale, în legătură cu bogătaşii şi conducătorii nobili din cauza cărora s-a omorât, ea răspunde simplu, calm:

— Vă mulţumesc, domnule rabin! Bine, e frumos că nu ştiu cine a avut grija să-l ferească pe Moişală, de cum aţi zis dumneavoastră „suferinţe care îl aşteaptă la trecerea în lumea veşnică”. Froikale o s-o facă, pentru că Moişale ţinea la unele lucruri din astea. Nu-i aşa, băiatul mamei, că ai să te duci să-l aştepţi pe tata? O să meargă şi unchiul Meier cu tine, chiar dacă „uzanţele” poate te trimit singur. Să te duci să-i alungi pe cei ce vor să-i facă rău tatii.

Tremurând ca în friguri şi abia stăpânindu-se să nu scoată un strigăt de durere – strigătul stăpânit s-a prefăcut în capul ei într-o întrebare:

— Dar de ce, domnule rabin, există grija ca omul să fie ferit de suferinţe pe lumea *cealaltă* şi nu există şi grija ca să fie ferit de suferinţe pe lumea *asta*?

Şi, aruncând privirea aprinsă şi rabinului şi domnului cel elegant, în negru şi cu joben, strigă:

— Ăştia, Avramuţii şi… şi… (se opreşte) am uitat cum le mai spune, n-au decât să râvnească ei la „lumea *de dincolo*” căci o au şi pe asta de *aici*!

Le întoarce brusc spatele şi spune:

— Nu, copilul meu n-o să se ducă acolo. Nu, nu-l ruşinează el pe tatăl său cu asemenea prostii.

Cu paşi repezi, de mână cu Efraim şi urmată de fete şi de familia Bruhăi, porneşte spre baia rituală.

Blima e uluită: chiar dacă a aflat mama de scrisoarea tatii, de unde la ea asemenea vorbe? Deodată are explicaţia:

La şezătoarea de acum cinci ani, când, cu ocazia

morţii la Varşovia, a marelui scriitor I.L. Peretz, au venit la Mihăileni nişte scriitori în limba idiş din Iaşi, s-a dus şi mama la şezătoare, deşi nu prea avea timp pentru asemenea manifestări. Veniţi acasă de la şcoala israelito-română, unde avusese loc festivitatea, s-a vorbit în casă – ca întotdeauna când era un asemenea eveniment mare în târguşor – despre şezătoare. Mama a lăsat în bucătărie toate cum erau şi asculta ce se vorbeşte. Mai mult: ea, care de obicei tăcea, a spus că din cele trei povestiri citite, „Dacă nu şi mai sus”, „Şeigheţul satului”, şi „Bonţe şvag”, cel mai mult i-a plăcut povestirea „Dacă nu şi mai sus”. I-a plăcut pentru că scriitorul arată acolo că, ducându-te să ajuţi un om, înseamnă că ai fost mai sus decât dacă te-ai fi dus la rugăciune pentru dumnezeu.

Manaşcu s-a mirat şi s-a bucurat că o vede „combătând”, şi încă în felul ăsta şi a spus: „Foarte bine. Asta e bine. Dar de ce Peretz, acelaşi mare Peretz, predică oarecum în «Bonţe şvag» să acceptăm suferinţa în viaţă şi să tăcem, căci după moarte ni se dau răsplătiri pentru această cuminţenie? Va să zică hamalul Bonţe să se spetească o viaţă întreagă, muncind din greu, umilit şi flărnând, fără să scoată un murmur de protest, iar tu, scriitor, îl ameţeşti cu vorbe frumoase că *după* moarte, o să fie răsplătit de însuşi dumnezeu, care îl aşteaptă cu un jilţ anume pregătit în dreapta sa. Şi, colac peste pupăză, când dumnezeu îi cere lui Bonţe să spună ce dorinţe are, căci i se vor îndeplini, marele scriitor Peretz îl pune să ceară, sfielnic, «o bucăţică de jimblă cu un piculeţ de unt», în loc să-l înhaţe pe dumnezeu de piept şi să-l zgâlţâie: «ce, acum, *după* moarte ai grijă de mine?» ba, în loc să-şi fi luat pe pământ ceea ce i se cuvine, adică să fi luptat – alături de cei ca el – pentru dreptul său”. Şi Manaşcu a adăugat, cu un zâmbet subţirel: „Singura scuză a lui Bonţe este că a făcut ce l-a pus scriitorul să facă, şi asta, în faţa unui dumnezeu inexistent, şi într-o carte, adică acolo unde nu el, Bonţe, are cuvânt, ci scriitorul, deşi acesta trebuie să-şi pună oamenii să nu facă ce vrea el, ci ceea ce trebuie ei să

facă”. Şi a încheiat: „Pe marele Peretz mai sunt supărat, că un lucru atât de greşit şi grav, l-a scris frumos, cu măiestrie, aşa că îi poate face pe unii oameni să ia eroarea lui drept ceva just. Bine, bine, înţeleg: Peretz era îndurerat de suferinţele Bonţe-şwaigilor, salahori, şi n-a văzut soluţii pentru curmarea răului. Dar nimeni nu l-a obligat să scrie, «servind» narcoze şi paralizând cu ele forţa de luptă pentru curmarea răului. Nu e de ajuns să-ţi fie milă de omul umilit, obidit şi ofensat, dacă, în loc de soluţii, îi dai narcoze. Soluţii să se dea oamenilor, soluţii, nu narcoze şi nu paleative. Soluţii! Şi pilda propriei tale participări la luptă pentru ducerea la îndeplinire a soluţiilor. 1 Şi, pe când, în timp ce vorbea, crescuse parcă, uite cum, deodată se încovoaie şi, parcă îmbătrânit, murmură: „*Eu* vorbesc? Eu… care mă scufund în mâl şi beznă… eu…?” Dar, deodată, s-a dezdoit iar, şi a crescut, şi a întinerit, şi, privind undeva în depărtări, a murmurat parcă pentru sine însuşi: „Nu e niciodată prea târziu şi prea greu să începi şi să reuşeşti a ieşi la mal din mâl şi la lumină din beznă… Niciodată prea târziu…” Mama l-a ascultat cu pupilele mărite şi, după ce s-a uitat, speriată, în jur, a trecut încet, cu paşi plutitori, spre bucătăria cu soba rece şi plita pustie. Şi a murmurat, ca în vis: „Niciodată prea târziu şi prea greu să ieşi la mal… la lumină… *Aici*… pe pământ. Niciodată prea târziu…”

…Da, da – gândeşte Blima – de acolo, de la şezătoarea de acum cinci ani şi de la ce a urmat acasă, vine ceea ce mama i-a strigat acuma în obraz domnului rabin. „Mai bine să se aibă grijă de oameni pe lumea *asta*”. Ce minunat lucrează în noi, ca o doctorie bună – chiar dacă încet, nevăzut – adevărurile pe care le auzim… Cu atât mai mult dacă le vedem trăite de cineva, cu atât mai mult dacă le trăim noi înşine. Uite, de pildă, mama…

Gândurile Blimei la amintirea acestei întâmplări sunt acum întrerupte de întrebarea mamei:

— Voi credeţi, fetelor, că tata ar fi vrut ca Froikale să facă asta ce i se cere? Dacă aş şti că ar fi vrut-o, şi că nu

„uzanţa”, credinţa… o cere… Dacă aş şti…

Efraim răspunde în locul fetelor:

— Mă duc.

S-a desprins de lângă ea.

Sara ar fi vrut să-l oprească şi să-i spună gândul care i-a apărut ca un ţipăt: „ei, şi dacă ieri în zori ai fost cu mine la sinagogă şi m-am rugat – cu lacrimi de sânge m-am rugat să-l însănătoşească pe tata. Ei şi? A ajutat la ceva? Prostii şi prostii”.

Dar n-a apucat să-i spună nimic. Efraim s-a îndreptat la început cu paşi nesiguri, pe urmă parcă plutitori, spre fundul cimitirului, spre mormântul deschis pentru tata.

N-a avut să aştepte mult, căci slujba religioasă din capelă a fost scurtă, pentru că, până să-şi dea seama Meier că n-a fost tocmit cineva să facă rugăciunea, a apărut – parcă chemat anume – Şmelke. Afară de cantorii sau hazunimii care sunt dinainte tocmiţi, şi afară de cei doi cantori, poţi zice oficiali – în *ornate* întregi – care îşi au întotdeauna clientul garantat, ceilalţi (cu permis de la „Sacra” să oficieze la cimitir), nu prea apucă o înmormântare. (Poate pentru că nu sunt în „uniformă” ci în civil, adică în hainele lor ponosite.) De aceea – şi asta rar – prind câte o simplă rugăciune la un mormânt sărac, la care a venit cineva din familie, aşa că se duc acasă de cele mai multe ori fără bucăţica de pâine pentru nevastă şi copii, sau, când aduc câţiva gologani, nu spun că i-au căpătat la fel cu cerşetorii, urând oamenilor la părăsirea cimitirului obişnuitul „să fiţi scutiţi de mâhniri”. Şmelke, însă, fie din demnitate (ca să nu fie confundat cu cerşetorii), fie din dorinţa de-a fi socotit *cantor*, aduce într-o boccea un fel de halat din satin lucios, negru, ca vai de el, cu un guleraş care a fost alb şi un potcap înalt, aproape cât un joben, ros, soios şi în opt colţuri şi cu un fel de ciucure. Aici, în dosul unui monument funerar îşi pune potcapul în locul pălăriei, iar halatul şi guleraşul, adică „ornatul” şi-l îmbracă peste hainele ca vai de ele.

Fie din cauza halului în care e „ornatul” de cantor, fie

din cauză că, din halatul negru, i se văd pantalonii ca nişte izmene de un galben spălăcit, şi un fel de pantofi de tenis – din pânză albă – să juri că-s din dăruit – Şmelke nu prea e chemat, nu la o slujbă întreagă, dar nici măcar pentru o simplă rugăciune la un mormânt: oamenii cu dare de mână cheamă pe unul din cantori, şi nu un „măscărici nenorocit”, cum îl socotesc cei mai mulţi, iar oamenii săraci cheamă pe careva din numeroşii „în civil”, fie pentru că se tem că ăstuia – dacă e îmbrăcat ca un cantor – nu poţi să-i plăteşti puţin, fie pentru că n-au încredere că va face rugăciunea cu evlavie: „nu vezi, parcă e de la teatru!” (Se şi spune de altfel că în operetele evreieşti cu care se vine în turneu – printre figuranţii care apar cu bărbi şi în caftane – este angajat şi el, căutat şi pentru glasul lui, dar, mai ales, pentru că bietele trupe de teatru ambulante pot face economie de o barbă din crep, aşa că atunci că\nd caută prin ceainării figuraţie, caută un om mai puţin, pe Şmelke avându-l angajat de-a dreptul de acasă cu barbă cu tot.)

Acum, aici, în capelă, Şmelke, care n-a făcut nici saftea şi trebuie să ducă acasă prânzul, a urcat repede pe micul podium de la căpătâiul mortului, cere nu ştiu cui din familie numele celui decedat, dă – nu ştiu când – la o parte poalele halatului negru ponosit şi scoate din buzunarul pantalonilor ca nişte izmene galbene, o carte de rugăciune în care este un ciot de creion de tâmplărie, pe care îl moaie între buzele groase, răsfrânte, şi notează pe un petec de hârtie numele mortului, şi acum, uite, dă drumul unui glas, silit să fie de tenor, cu tremolo în lacrimi.

A sfârşit rugăciunea introductivă şi se pregăteşte să facă slujba specială: loveşte în lemnul balustradei cu un diapazon pe care îl pune la ureche; geme într-o tusă cu care îşi drege glasul; îşi fabrică repede o privire dramatică şi caută petecul de hârtie cu numele mortului. Dar Meier, care nu l-a putut întrerupe în timpul rugăciunii, a şoptit între timp ceva unuia din oamenii care au încropit numărul reglementar de zece şi acum îi şopteşte lui Şmelke, să facă

loc acestuia. Omul urcă încet, cu capul în piept. Şmelke, rămas sus, e gata să se încaiere cu el şi îi mârâie:

— Vii să-mi iei pâinea mea de cantor cu autorizaţie de la Comunitate?

Caută cu privirea pe intendent cu care doar împarte onorariul. Dar nu e aici. Ce poţi face? Pe chipul lui cu bărbiţa parcă lipită, ochii se rotesc disperaţi şi privesc rugător spre Bruha, în timp ce gura se deschide să roage şi ea, dar rânjeşte, lăsând să i se vadă dinţii lungi, rari, galbeni. Bruha îl linişteşte cu privirea blajină: „da, vei fi plătit”. El rămâne însă acolo, sus, măcar să mormăie „acompaniamentul”, dar înţelege apoi că, dacă rămâne pe estradă, va supăra familia. De aceea coboară. Totuşi, ca să justifice în plus „onorariul”, pune sub ochii omului care se pregăteşte să facă rugăciunea, petecul de hârtie cu numele evreiesc al lui Horowitz. Dar omul se pare că îl ştie, căci cu un gest simplu refuză însemnarea oferită de Şmelke. Acesta coboară estrada, strecurându-se pe uşă să caute alt client, urmând să aştepte la sfârşitul ceremoniei plata pentru treaba făcută de el aici – adică partea lui de rugăciune.

Când oare s-au sfârşit rugăciunile şi când a fost străbătut drumul până la mormânt? Sara nu şi-a dat seama, dar iat-o aici, unde îl vede pe Efraim în faţa gropii, lângă doi gropari sprijiniţi de lopeţi. (Doamne, e parcă lungit Froikală şi subţiat şi cu ochii ca două flăcări pe chipul străveziu.)

Unul din ciocli a scos cuvertura mare de postav negru de pe sicriu, aproape smulgând-o, şi Sara vede un lădoi din scânduri netrase la rindea, bătute în piroane mari. „Şi acolo, acolo înăuntru, este Moişăle al meu”. Blima şi Bruha o văd gata să cadă, şi sunt lângă ea. Efraim şi Şela trebuie să fie şi ei sprijiniţi, mai ales în clipa în care cei doi gropari au ridicat sicriul de pe targă, l-au prins în chingi şi au început greu coborârea lui în groapa săpată se pare prea îngust şi în care bulgării desprinşi din moviliţă cad cu pocnete pe scâncâurile sicriului, în faţa

mormântului, omul mai face o rugăciune scurtă, aproape în şoaptă, apoi îi face semn lui Efraim şi porunceşte:

— Kadiş!

Meier, care a adus de acasă o carte de rugăciuni, i-o dă lui Efraim, îi arată locul unde e rugăciunea şi Efraim începe:

— Isgadal weiskadaş…

Dar deodată se opreşte speriat, căci de undeva de departe, dar parcă de aici, de jos, de la poalele înălţimii unde e cimitirul, a ţâşnit un şuierat ascuţit, apoi a trecut un pufăit gros de locomotivă şi un huruit înăbuşit de tren.

Meier, văzându-l pe Efraim oprit din rugăciune, îi spune liniştitor:

— E acceleratul pentru Bucureşti. Gara triaj e jos.

Efraim sfârşeşte îndată rugăciunea, atent la şuieratul lung, ascuţit, care ţâşneşte iar şi despică tăcerea cimitirului şi parcă şi cerul.

Acum el nu aude decât bocănitul, întâi puternic, al pământului aruncat de gropari, cu lopeţile, pe capacul sicriului, şi apoi tot mai înfundat – pământ peste pământ – până ce mormântul este acoperit cu toată movila care fusese alături, afară.

A apărut intendentul, care strigă:

— Gata! Ceremonia religioasă s-a terminat. Părăsiţi mormântul!

Dar Efraim nu vrea să se urnească de aici. Un timp. Apoi o vede pe mama cum, după ce a mai privit mut mormântul, se apleacă şi ia pământ, gata să-l pună într-o batistă. Dar omul care a făcut rugăciunea o opreşte:

— Nu se cade de pe mormânt. Cine nu poate şedea *sivă* toate cele opt zile, ci trebuie să umble, presară în ghete puţin pământ sau praf din oraş – poate să fie chiar de-aici, de aproape, dar de dincolo de poarta cimitirului – sau cenuşă de acasă.

Ea se apleacă din nou, pune cu grijă pământul înapoi şi netezeşte mormântul de parcă l-ar mângâia…

Ajunsă la poartă, întoarce capul şi priveşte spre

fundul cimitirului. O clipă numai, apoi e dincolo de poartă. Se apleacă, adună praf şi îl pune într-o batistă, cu grijă să nu cadă, să nu se piardă un fir.

Bruha vrea să ia o trăsură.

— Urcă, Sura… O să-ţi fie greu pe jos până acasă.

Ea e gata să întrebe: „*Lui*, *lui* îi e mai uşor acolo, în pământ?” Dar nu spune nimic, ci coboară mută, dealul spre oraş.

Când e să cotească spre strada de unde nu mai poţi vedea cimitirul, întoarce capul, e zgâlţâită de un hohot de plâns şi aude în creieri: „Plec departe, Moişale, plecăm departe. Cine ştie când o să pot veni să te mai văd – dacă vom mai putea veni…” Dar n-a rostit niciun cuvânt, ci, parcă zărind abia acum pentru întâia oară copiii – după nu ştiu câtă vreme – i se pare că sunt scăpaţi dintr-o mare nenorocire, a cărei ameninţare totuşi continuă. Ea ştie că trebuie să-i păzească. Mai ales de acum încolo trebuie să-i păzească. Îl ridică pe Efraim în braţe – cât e el de mare – spre uimirea tuturor şi a lui Efraim, care s-a împotrivit o clipă, dar s-a lăsat apoi moale, sfârşit abia acum de atâtea oboseli, atâtea oboseli.

Aude în spatele ei trăsuri, care, rămase la cimitir fără clienţi, se înapoiază goale, mergând încet, în urma oamenilor, poate totuşi le iei. Sara întoarce capul, opreşte o trăsură şi zice Bruhăi:

— Ai dreptate: să luăm trăsura.

Meier a oprit şi el una, şi amândouă trăsurile au pornit pe străzile pustiite ale după-amiezii de duminică de vară.

Efraim are ochii deschişi mari şi auzul încordat: nu se aude nicio şoaptă pe strada asta lungă, largă, pustie şi tăcută. Ştiu, e duminică, dar e o tăcere ca de sâmbătă după-masă, la noi, la Mihăileni, când tot târguşorul s-a refugiat parcă în casele oamenilor şi doarme. Într-adevăr, după-amiaza asta de duminică de vară, cu obloanele prăvăliilor trase, cu oamenii dormind în locuinţe, unele cu ferestrele închise, altele cu ferestrele deschise, face ca

totul să fie parcă încremenit în moarte sau în vis. Parcă nici uruitul trăsurilor noastre nu se aude, decât ca un râşnit vătuit, monoton, al tăcerii. Lumina soarelui, ciudată, face ca totul să fie cu umbre, ca acum cinci ani, în ocheanul din fotoplasticul imperial din Dorohoi, cu oraşele Herculanum şi Pompei, dezgropate după atâtea sute de ani, cu oamenii aşa cum i-a surprins şi i-a acoperit cu lavă erupţia vulcanului. Parcă pluteşti, cu trăsură cu tot, deasupra oraşului, deasupra lumii, cu privirea acolo, sus, în adâncurile fără de ţărmuri ale cerului. Ştiu (am învăţat la şcoală, dar mai ales am citit în cărticelele acele mici de „Ştiinţă popularizată" şi am discutat cu colegi de şcoală şi cu băieţi mai mari, care merg la liceu la Dorohoi şi vin în vacanţă acasă), ştiu că ceea ce se numeşte „cer" nu este altceva decât „atmosfera" – straturi de aer. Totuşi nu se poate, nu, nu se poate ca odată cu ceea ce am văzut la cimitir că s-a întâmplat cu tata, totul să se fi sfârşit. Nu, nu se poate. Acolo, sus, dincolo de cât vede ochiul – sau poate în altă parte – unde nu ochiul dar nici măcar gândul tău, gândul omului, nu poate pătrunde, trebuie să fie ceva în care noi continuăm existenţa… Ia te uită, ia te uită, noi plutim aici aşezaţi în ceea ce se cheamă trăsură, pe ceea ce se numeşte stradă, în ceea ce se numeşte oraş… Iaşi… Ce e aceea „Iaşi"? Ce e aceea „cimitir"? „Mormânt"? Şi chiar înainte de mormânt… „Moise Horowitz…" Ce înseamnă „Moise Horowitz"? „Efraim Horowitz"… „Sara Horowitz"… Ochii aceştia ai mamei cu privirea dusă… Ce înseamnă toate astea? Oare există în realitate şi nu sunt vis sau în închipuirea mea? Şi ce e aceea „vis" şi „închipuire"? Ca să visezi, sau să-ţi poţi închipui trebuie să existi… Ce e aceea „exist"? Doamne, dumnezeule, ce frumos este totul, chiar dacă nu ştiu încă ce înseamnă şi nu înţeleg încă ce se cheamă „exist".

Îşi dă abia acum seama că gândurile acestea vin din temperatura ridicată pe care simte că o are, căci sunt gânduri – îşi dă seama – nenormale. Sau poate au venit din muzica ce se auzea printr-o fereastră deschisă, de la etajul

întâi al unei clădiri – sub care au trecut adineauri – muzică pe care o mai auzi, o mai auzi… auzi cum se stinge, se stinge… Nu, nu, nu, să nu ne depărtăm. Vreau s-o aud…

Atinge cu mina spatele birjarului:

— Înapoi… întoarce…

Mama crede că vrea înapoi la cimitir. Şi ea ar vrea înapoi la Moişale.

— Nu se cade… până peste treizeci de zile. Poate atunci o să venim la Iaşi.

— Nu la cimitir… I-auzi… se stinge… Muzica… Numai puţin… înapoi spre casa aceea.

A vorbit ca în friguri şi cu glasul abia şoptit, parcă de frică să nu sfâşie ceea ce se aude acum mai clar, căci trăsurile s-au oprit. Ia te uită: totul stă încremenit aşa, parcă de la începutul timpurilor şi aşa va rămâne până la sfârşitul tuturor vremurilor. Pe strada pustie, e un singur om. Stă în faţa acelei case, cu privirea şi auzul încordate spre fereastra de la etaj, de unde vine muzica, muzica ce desprinde om, şi oraş, şi lume, şi viaţă, de orice fel de ancorare, şi te înalţă până, uite, acolo, sus, departe, departe, în spaţii şi timpuri de dinainte de noi şi de după noi, acolo unde îl întâlneşti din nou pe tata, şi pe bunica şi pe toţi oamenii pe care i-ai îndrăgit din viaţă, şi întâlneşti pe cei din cărţile de şcoală şi din cărţile citite – oameni mari – care nu, nu se poate să se fi sfârşit, aşa cum părea şi cum pare că s-a sfârşit şi tata, ci sunt – continuă să fie – şi oamenii aceia, şi tata – pe undeva, acolo departe, departe, sus, unde ne ridică, ne ridică şi ne vâsleşte cântecul ce se aude, şi ne poartă pe un fel de unde de ape ce vin prin fereastră.

Totul s-a stins şi acum nu mai suntem decât nişte oameni în două trăsuri.

Asta e tot? Numai asta suntem, fată de nesfârşirea de adineauri adusă de muzică? Omul din faţa casei este şi el parcă venit de undeva, de departe şi – pământesc acum – începe, în sfârşit, să se mişte.

Efraim se apleacă din trăsură şi îl întreabă:

— Ce a fost aceea… ce aţi ascultat?

Omul, micuţ, tare bătrân, cu barbete sure, zbârlite, şi cu părul alb răvăşit în jurul cheliei mari, îl priveşte. (Doamne, ce privire are, ce priviri pot avea oamenii! într-o simplă privire a omului poate încăpea tot ce ai auzit, şi tot ce ai văzut, şi tot ce ai simţit şi ai trăit adineauri, şi poate încăpea chiar omul în toată nesfârşirea lui.)

Omul îi răspunde:

— Eu locuiesc sus, cu fiul meu, care e organist la şcoala *Sacre Coeur* şi acum el repetă la *Fwssharmonium* un *Choral* de Bach, cu cuvinte ale lui Rosenmuller din 1659, oarecum contemporan cu Bach… Oarecum…

Şi îi face semn să tacă.

Într-adevăr, muzica a reînceput, însoţită de cuvinte:

Toţi oamenii trebuie să moară, Tot ce e carne e ca iarba pieritoare, Tot ce trăieşte ca să piară, în alt chip va veni iară.

Efraim s-a prăbuşit în braţele mamei, cu gândul: „O să te înviez eu, tată. Pentru vecii vecilor o să te înviez eu! Căci dacă oamenii ajung să poată scrie muzică aşa cum e ceea ce am auzit adineauri – *Choralul* acela – înseamnă că oamenii pot fi făcuţi să trăiască în vecii vecilor! O să te înviez eu, tată! O să te înviez, şi o să te răzbun!”

*

Trăsurile ajunse acasă, Sara l-a dus pe braţe înăuntru şi l-a culcat pe divanul de la picioarele patului, acolo unde dormise şi azi-noapte, şi acum toţi se agită în jurul lui. Au uitat că trebuie să se aşeze îndată *sivă* la pământ. Bruha zice:

— Să chemăm un doctor.

Dar Efraim, cu ochii închişi – silit închişi, parcă pentru a păstra în ei ceea ce prin muzică văzuse, da, da, el poate jura că *văzuse* – a murmurat cu buzele arse:

— Nu… nu sunt bolnav… E altceva… altceva.

A deschis deodată ochii, parcă gata de încăierare cu Avramuţ şi cu ceilalţi de care vorbeşte scrisoarea, şi cu atâţia de care nu vorbeşte scrisoarea, dar pe care el îi

socoteşte vinovaţi de suferinţa şi moartea tatii şi a atâtor oameni necăjiţi din Mihăileni. Acum a sărit de pe divan şi a rămas aşezat pe salteaua mare pusă pe duşumea.

— Lasă, mamă, că ştiu eu ce am de făcut când voi fi mare. Deocamdată să ne aşezăm la pământ!

Abia acum – nemaifiind îngrijorată de el – Sara observă că masa a fost scoasă, şi, în locul ei, pe o bună parte din cuprinsul odăii, a fost pusă – desigur de Bruha, înainte de a pleca la cimitir – salteaua. Asta pentru ca, după uz, familia îndoliată să şadă cele opt zile la pământ, şi mai vede că, tot pentru îndoliaţi, au fost acoperite oglinzile.

Aşa cum şade pe jos – înconjurată de copii, descălţaţi şi ei – ea ridică privirea spre Bruha şi îi spune:

— Ai pregătit toate astea ca să ne simţim ca acasă. Îţi mulţumesc!

Bruha o informează:

— Înainte de a ne fi dus la cimitir, Meier a aranjat cu câţiva evrei de aici din strada Zugravi şi cu nişte cunoscuţi din deal – din oraş – să vină pentru rugăciunea de amurg, ca Froikale să poată spune *kadiş*.

Parcă trezită abia acum la realitatea de care ştie că a vorbit ea însăşi adineauri – când a pomenit de ceea ce a pregătit Bruha (oglinzile acoperite, salteaua pe jos) – Sara e gata să dea un ţipăt şi să sară în picioare, să alerge înapoi la cimitir, să vadă ce se întâmplă acolo cu Moişale. Dar se stăpâneşte din nou şi cu acelaşi gând simplu cu care a mulţumit Bruhăi, zice, spre uluirea Bruhăi, a lui Meier şi a copiilor:

— Dar la ce oră se face rugăciunea, căci nu vreau să pierdem Îrenul pentru Brăila.

Răspunde Meier că acum, vara – când se întunecă mai târziu – mai sunt aproape două ceasuri până la rugăciune, aşa că va mai fi timp destul până la trenul de Brăila. Numai că…

Şi nu sfârşeşte vorba. Dar Bruha îi zice:

— De ce nu-i spui, Meier, de ce nu-i spui?

Şi, către Sara şi copii:

— Noi ne-am vorbit, Meier şi cu mine, să te rugăm să rămâi cu copiii aici toate cele opt zile. Nu ne stingherești cu nimic. E şi mai drept şi mai evreieşte – pentru cel mort – să staţi toate cele opt zile *sivă*.

Sara n-are de loc poftă să se războiască acum cu dumnezeu şi cu cei ce au grija lui Moişale cel de după moarte. Totuşi, zice aproape răstit:

— Şi cine, mă rog, a hotărât ce e drept şi evreieşte? Poate un domn rabin mare, ca ăla de la cimitir? Sau poate hotărăsc domnii Avramuţ, sau Nathansohn, sau… soţii Schoenhertz şi ceilalţi care conduc obştiile şi templele, şi prăvăliile, şi fabricile de confecţii de hârtie, şi altele, şi ne ucid soţii şi părinţii…

Efraim şi Blima schimbă priviri: e limpede acum! Mama a citit scrisoarea tatii. Dar de unde a luat-o?

Gândurile le-au fost întrerupte căci mama se ridică – aşa, în ciorapi, cum se umblă în casă în cele opt zile – şi începe să adune repede lucrurile care mai trebuie băgate în cufărul cu capacul boltit şi cu cercuri de fier, având ţinte mari, plate, galbene, cufăr despre care Meier a vorbit cu şeful gării ca să-l expedieze la Brăila încă azi, deşi e duminică. Ea umple bine cufărul, face un balot şi umple şi o valiză pe care o va lua în tren.

Simte privirile tuturor îndreptate spre ea, mai ales acum, când a terminat (totul a mers repede) şi se duce la ligheanul pus pe un scaun. Îşi toarnă apă din cana mare albastră, se spală, se şterge bine cu prosopul, spune copiilor – care descălţaţi şed pe saltea – să se spele şi ei, şi răspunde mirării Bruhăi, a lui Meier şi a copiilor:

— Vreau să fim gata de drum de pe acum. După rugăciune nu ştiu dacă ne mai rămâne timp.

Şi îl roagă pe Meier:

— Tocmai de aceea, până se adună oamenii pentru rugăciune, te rog să expediezi lucrurile. Nu te superi?

Şi, la fel de firesc:

— Desigur că banii pentru căruţa până la gară şi

pentru taxele de transport îi dai tot dumneata. Sper să ţi-i putem înapoia curând, din Brăila.

— Las că nu de bani e vorba. E adevărat, ai dreptate, să expediem acum lucrurile, căci se poate ca după rugăciune să nu mai fie timp: oamenii veniţi au să mai rămână desigur, cum se cere şi cum îi îndeamnă inima, să-ţi uşureze sufletul cu vorba, şi nu-i poţi da afară. Totuşi eu întreb din nou, de ce te grăbeşti să pleci? Am să vorbesc cu oamenii să vină toate cele opt zile, adică numai şase zile, până vineri după masă, cum e legea.

Dar Sara l-a întrerupt:

— Îţi mulţumesc şi dumitale, Meier, şi Bruhăi şi tuturor din casa asta în care ne-aţi primit, ca pe ai casei, dar plecăm încă în noaptea asta, adică în seara asta, ca să fim mâine la Brăila şi să începem o viaţă nouă pentru copiii lui… (nu, nu poate rosti numele lui Moişale) pentru copiii lui şi pentru femeia cu care a împărţit binele şi răul, mai bine de douăzeci de ani. El s-ar mâhni dacă ar şti că n-am grijă de tot ce a avut el mai sfânt pe lume, rămas în grija mea, încredinţat de el mie…

Nimeni, afară de Blima şi Efraim, nu ştie că ultimele cuvinte sunt din scrisoarea tatii. Încă o dată şi încă o dată, cum a ajuns scrisoarea în mâna mamei? Oare se va fi găsit originalul scrisorii, pe care desigur că tata a expediat-o pentru hotel, uitând cele două copii la indigo în carnetul de comenzi? Poate că atunci când mama s-a dus cu tuşa Bruhă la hotel să ridice lucrurile – gândeşte Blima – portarul i-a dat scrisoarea sosită acolo. Dar nu asta e important acum, ci că nu se mai poate trăi aşa: mama să ştie şi să se ascundă de noi, şi noi să ştim şi să ne ascundem de ea.

Meier a aruncat o privire Bruhăi, parcă pentru a primi încuviinţarea ei, şi a zis Sarei:

— Bine, mă duc să iau o căruţă. Şi dacă totuşi o să te hotărăşti să rămâi, nu-i nimic că lucrurile ajung la Brăila cu câteva zile mai înainte. Dacă nu găsesc o căruţă – căci e duminică – aduc hamali.

A plecat şi, într-adevăr, a venit cu doi oameni, care au luat cufărul şi balotul cel mare. Plecând cu ei la gară, zice:

— Când am să termin la gară, mă duc să poftesc un *minian* pentru rugăciune.

*

După plecarea lui Meier, Bruha a încuiat uşa şi, aşa cum ştia că este bine să faci cu familia îndoliată a mortului – mai ales când şade *sivă* – a început să vorbească mult şi de toate, ca să alunge gândurile de la cel mort, şi de la durerea lăsată de el.

Sara şade pe salteaua pusă pe duşumea, obosită de cele trăite până acum şi de graba cu care a împachetat cufărul şi balotul, luate de Meier, şi valiza şi o legăturică de mână, cu lucruri de care vor avea nevoie în primele zile la Brăila.

Fetele şed vârâte ocrotitor în ea, iar Efraim, mai mult culcat decât şezând, priveşte cu ochii deschişi mari, vrând parcă şi cu ei să asculte, ca să nu-i scape un cuvânt. Şi în timp ce Bruhă vorbeşte şi mama răspunde, el aşteaptă ca ceva să plesnească deodată – din senin – şi să izbucnească un ţipăt al mamei, în legătură cu scrisoarea tatii.

Dar n-a izbucnit niciun ţipăt. Bruhă, ca să umple timpul, explică ce oameni de treabă sunt cei pe care, cu siguranţă, îi va chema Meier la rugăciune: oameni necăjiţi, care luptă din greu să scoată bucăţica de pâine pentru ei şi familiile lor. De pildă din cei doi vecini care au fost şi la cimitir, unul, bătrânelul acela mărunţel şi şchiop (locuieşte cu vreo treizeci de case mai sus de noi, tot pe strada Zugravi), e şi potcovar şi rotar; n-are ajutor la lucru decât pe nevastă-sa, care, cu toate că nici ea nu mai e tânără, îl ajută ţinând piciorul cailor când sunt aduşi la potcovit, deşi a fost lovită, acum câţiva ani, de o iapă nărăvaşă. A rămas, însă, teafără, nu ca el, căruia un cal i-a spart fluierul unui picior.

— Îţi închipui, Sura dragă, ce poate să câştige cineva care, ca Mordhe, are „atelierul” nu în calea oamenilor, ci, cum am spus, sus de tot, pe Zugravi. Aşa că, doamne iartă-

mă, cu toate că are două meserii – şi potcovar şi rotar – e curat zicala „multe meserii, puţine bucurii”. Ei, şi cu toate astea, ai văzut că a mers la cimitir şi ai să vezi că o să lase lucrul şi în zilele săptămânii, nu numai azi, că e duminică, şi nu se abate nici dracul cu vreo osie sau roată ruptă, sau pentru nişte caiele la potcoava calului. Ai să vezi că o să vină la rugăciune şi mâine, şi poimâine, şi răspoimâine, şi în toate cele opt zile. La fel o să facă şi Beniumen Herşcovici, pantofarul din fundul curţii de la hotelul „Moldavia”.

Obosită să tot îndruge atâtea pentru risipirea gândurilor triste ale Sarei, Bruha a fost fericită că a întrerupt-o bătrânul Zeidă, care a venit din odaia lui.

După ce l-a întrebat cum se simte (căci a fost de două ori la el în odaie, îngrijorată că doarme ca niciodată de mult), Bruhă i-a spus că Meier a dus lucrurile Sarei la gară, iar Ditta – de cum au ajuns acasă de la cimitir – s-a schimbat şi s-a înapoiat în oraş la un ştiu ce bibliotecă sau Cerc cultural.

Bătrânul a rămas în picioare şi, aşa, înalt şi uşor încovoiat cum e, clipeşte de câteva ori din pleoapele bolnave sub sprâncenele groase, roşcovane, îşi netezeşte cu mâna mare, osoasă şi păroasă, mustăţile stufoase şi barba roşie-sură, rară şi dezordonată şi, ştiind că nu e voie să saluţi când vii sau când pleci dintr-o casă îndoliată, ci numai să condolezi, spunând: „să fiţi feriţi de jale”, şi, ştiind mai ales că trebuie să alungi gândurile triste ale oamenilor, vorbindu-le, sau vorbind în prezenţa lor, despre lucruri care i-ar putea abate de la aceste gânduri, e gata să comunice Bruhăi – în auzul Sarei – fericirea pe care i-a adus-o telegrama şi scrisoarea, venite împreună, îndată ce ea cu Meier au plecat la cimitir. Dar îşi dă îndată seama că nu e frumos, nu e drept, să vorbeşti de fericirea ta în faţa unor oameni nenorociţi. Aşa că o roagă pe Bruha să-i aducă încoace fotoliul din odaia sa, se aşază în el adâncit, bătrâneşte, cu tichia de stofă pe cap, cu papucii groşi de pâslă în plină vară, în picioare, fără haină, cu vesta

încheiată la toţi nasturii, dar cu cămaşa descheiată la gât. Şade şi tace. Tace toată lumea. Se aude tic-tacul pendulei. Deodată bate cinci.

— Mare s-a făcut ziua, zice el.

Pentru că Sara nu răspunde – ca să urnească odată din loc tăcerea şi să se poată înfiripa vorba – vorbeşte Bruha:

— …Da… da… mare.

Şi, subit:

— Nu-i aşa, tată, că am avut dreptate când i-am spus Sarei că nu e drept, şi că după prescripţiile religioase nu se prea cade să se ridice de la *sivă* ca să plece încă azi cu copiii? Eu i-am zis să rămână la noi toate cele opt zile, şi – cu ajutorul lui Dumnezeu – sâmbătă seara, sau duminica viitoare, poate să plece. Dar ea vrea încă azi.

Sara îşi dă abia acum seama că plecarea din oraş, chiar îndată după înmormântare, e ca şi cum l-ar părăsi pe Moişale mort, în mijlocul drumului. Totuşi nu, nu amână plecarea. Mai mult îl cinstesc dacă se duc să-şi croiască drum în viaţă.

Aşa că, fără s-o mai intereseze ce se vorbeşte, ea se ridică de pe duşumea, se îndreaptă, îşi întinde oasele, apoi ia puţin praf strâns în batista legată, îl pune în pantofi, se încalţă, dă şi copiilor să pună în încălţăminte, caută ceva în valiză, scoate o rochie – rochia ei cea mai bună – şi întreabă pe Bruha şi pe bătrân dacă poate trece pentru o clipă în odaia bătrânului, unde nu e decât băieţaşul care doarme. Ea vrea să-şi schimbe acolo rochia.

Toată lumea e uluită. După o tăcere scurtă, îndrăzneşte Şela să întrebe:

— Dar unde vrei să te duci, mamă?

Blima, speriată la gândul că poate vrea cumva să se ducă să se sinucidă pe mormântul tatii, nu-i dă timp să răspundă şi o întreabă cu un ton ca şi cum ar informa-o pur şi simplu de o hotărâre luată:

— Te însoţesc, mamă?!

Dar Sara, înainte încă de a trece în cealaltă odaie,

spune de pe prag, calm, liniştitor:

— Nu e nevoie. Mă duc aici pe aproape şi mă înapoiez îndată.

Şi în clipa în care e gata să treacă pragul, spune – mai mult pentru bătrân şi pentru Bruha:

— Mă înapoiez înainte de a se aduna lumea pentru rugăciune.

Bătrânul prinde vorba asta şi înţelegând că vrea să lepede rochia cu care a fost la înmormântare, şi căreia – ca la hainele fiecărui evreu, membru apropiat al familiei celui mort – i se face o ruptură, *kria*, îi spune oarecum aspru:

— Dar nu e voie să te ridici şi să te încalţi decât, ferească dumnezeu, dacă e primejdie de moarte, sau cum e la voi, când o fi să plecaţi din Iaşi. Afară de asta eu mai văd că vrei să pui altă rochie. Ruptura de doliu este făcută pentru ca omul să nu uite pierderea…

Sara are un zâmbet pe care îl vrea biciuitor. Oh nu, nu împotriva dumitale, *feter* Zeidă, ci a acestor atâtea şi atâtea „uzanţe” şi legi şi prescripţii religioase, care oare au putut ele – sau au vrut măcar, vreodată – să împiedice suferinţa de o viaţă întreagă a lui Moişală, suferinţele şi umilinţele care l-au împins să facă şi ceea ce a făcut? Cu toate acestea, pentru că Moişală ţinea la unele uzanţe şi prescripţii religioase – oh, cu siguranţă că acum n-ar mai ţine – Froikale s-a dus, după uzanţe şi prescripţii, să-l aştepte la mormânt şi a spus *kadiş*.

Deodată îi apare înaintea ochilor clipa de acum doisprezece ani, când, după două fete – Şela avea şapte ani şi Blima cinci – Moişale a aflat din gura moaşei că i s-a născut un băiat. Moaşa l-a găsit pitit în dosul uşii, cu ochii arzând, umezi, şi i-a dat vestea. El intră în „odaia lehuzei”, dar se opreşte, în uşă, neîndrăznind să înainteze, de parcă ar pângări o sinagogă. E ca varul de alb şi mâinile, şi picioarele, şi buzele îi tremură. Ea îi zâmbeşte şi simte că tot chipul i se luminează, aşa că zâmbeşte şi Moişală şi e, nu numai frumos ca la cununie, sub baldachin, ci tot ca

atunci e nu ştiu cum, şi murmură: „un băiat, un *Kadişl*…”[21]

Ca trezită din vis ea îi spune acum bătrânului:

— Iartă-mă, dar trebuie să mă duc. Ea ca şi „primejdia de moarte” lucrul pentru care mă duc. Ba poate şi mai mult.

Şi îi vine să ţipe: „de ce când e în primejdie *trupul* omului, ai voie să calci până şi sfinţenia sâmbetei, cu atât mai mult nu ştiu ce «uzanţe» şi «prescripţii» religioase, dar când *demnitatea* omului, sufletul lui sunt primejduite, te împiedică atâtea prescripţii religioase să le aperi? Oare demnitatea omenească şi sufletul omului nu înseamnă nimic? Oare suferinţele trupului sunt mai dureroase? Dar există oare ceva mai sfânt decât dreptul de a fi apăraţi de înjosiri, de umilinţe, de mâhniri?”

Gata să întrebe asta pe bătrânul *feter* Zeidă, îl vede gata să aţipească în jilţ.

Într-adevăr, bătrânul a adormit în fotoliu, că Bruha, îngrijorată, îi pune mâna pe frunte. Nu, n-are nimic: bătrâneţea şi căldura verii.

Înainte încă de a apuca cei din odaie să se dezbuimăcească de cele spuse de Sara, ea a şi trecut în odaia bătrânului şi s-a şi înapoiat, spre uimirea lor, parcă întinerită şi înfrumuseţată de rochia pe care a îmbrăcat-o. Şi pentru că în odaia bătrânului n-a găsit nicio oglindă, iar cele care sunt aici rămân – după uzanţele religioase – acoperite până peste opt zile, când te ridici şi „conduci sufletul mortului”, uite că ea face ceva care îi uluieşte până la spaimă, şi îngrijorare pentru mintea ei: nu numai că îi este capul ca, în plină durere, să vrea să se privească într-o oglindă (ceea ce doar nu e voie în aceste opt zile), ci şi pentru că, uite, dă la o parte un colţ al cearşafului care acoperă oglinda, se priveşte lung, îşi aşază părul, şi parcă îşi netezeşte cutele apărute pe obraz în aceste câteva ultime ceasuri. Ba îşi potriveşte şi un fel de zâmbet, care ar vrea să aştearnă în locul durerii, cutezanţă. Cutezanţă şi ameninţare. Ameninţare împotriva cui?

---

21 Numai băieţii pot face rugăciunea Kadiş, pentru părinţii morţi.

A lăsat să cadă la loc colţul cearşafului şi a plecat. De la uşă mai spune o dată, liniştitor, pentru copii şi pentru Bruha:

— Mă înapoiez la timp. Şi nimeresc singură acolo unde mă duc.

Bruha, care a însoţit-o la uşă, fără să scoată un cuvânt, a încuiat în urma ei.

*

Pe stradă, Sara rămâne o clipă nesigură, apoi ştie că trebuie s-o ia la stânga, apoi iar la stânga, pe Strada Gării, pe care o urci puţin. Apoi la dreapta, este o străduţă – Săulescu – unde e locuinţa lui Avramuţ. Ţine bine minte, căci a fost abia noaptea trecută, cu Froikale. Calcă paşi dârzi, violenţi, parcă pregătind felul în care vrea şi trebuie să vorbească. Ce dracu'? Cum să-l fi părăsit pe Moişală al tău fără să fi cerut socoteală lui Avramuţ, pentru ceea ce s-a întâmplat? Dar chiar dacă ai rămâne toate cele opt zile de *sive* aici, la Iaşi, tot ar fi trebuit încă de azi-noapte – din clipa în care ai descoperit scrisoarea şi ai citit-o – să-l cauţi din pământ pe Avramuţ şi să-i ceri socoteală. Ba şi înainte de scrisoare, după ce ai văzut nenorocirea la spital şi ai aflat de la bucătăreasa lui Avramuţ că s-au certat şi că… Bine, este adevărat, în scrisoare vorbeşte şi de alţi vinovaţi, dar în special de el, de Avramuţ vorbeşte, pe el îl socoteşte cel mai vinovat. De altfel cu ceilalţi ea, Sara, nici nu ştie despre ce ar putea vorbi. Cu Avramuţ, însă, ştie, căci Moişale – încă înainte de arestare – i-a povestit ceea ce i-a propus Avramuţ, când au lucrat amândoi la unchiul Marcu. Câte nu i-a povestit – ca între nevastă şi bărbatul care lipseşte mult de acasă şi vine din voiaj, bărbat şi nevastă de atâţia ani căsătoriţi şi care trăiesc aşa frumos ca noi doi. (La vorbele „de atâţia ani căsătoriţi şi care trăiesc aşa frumos ca noi doi", era gata să spună „să nu ne fie de deochi!").

Se opreşte o clipă şi se întreabă dacă n-ar trebui totuşi, după ce va fi fost la Avramuţ, să se ducă să-i caute şi pe ceilalţi: Nathansohn, Schoenherz, Damian, de care

vorbeşte Moişală în scrisoare. Chiar dacă pentru asta ea ar trebui să mai rămână o zi-două sau mai multe, la Iaşi, se va duce la ei – la toţi. Dar îşi dă îndată seama că nu are rost. Din scrisoare e limpede: pesemne că Moişală, văzând că nu-l angajează Avramuţ, s-a dus şi la alţii – la ăştia de care vorbeşte în scrisoare – să încerce să fie angajat, şi niciunul din ei nu a vrut sau nu a putut să-l primească la lucru. Totuşi numai pentru atâta nu-l socoteşti ucigaş pe cineva, ci pesemne că trebuie să se mai fi întâmplat ceva între Moişală şi ăştia. Ce? Aseară şi azi-noapte – căci aproape n-a închis ochii – şi azi, citind şi recitind scrisoarea, a gândit mereu la toate astea şi şi-a sucit şi răsucit creierul, şi n-a ajuns să înţeleagă. Dar un lucru a priceput limpede – căci în scrisoare Moişală vorbeşte de unele lucruri cu înţeles adânc, aşa că de acolo ea îşi dă seama că vinovat este ceva din felul cum sunt orânduite lucrurile în înrne. Doamne dumnezeule, trăieşti cu bărbatul tău o viaţă de om şi tot n-ajungi să-l ştii în timpul vieţii. Abia după ce îl pierzi… Şi îşi aminteşte unele lucruri vorbite cu Moişale. El nu avea timp şi nu-i era capul să facă politică, dar multe lucruri din câte spunea el îi sunt acum limpezi. Mai ales din scrisoare… Manaşcu i-a spus odată lui Moişală – ea era de faţă: „Ce vorbă e asta «nu fac politică»? Nici eu cică nu fac politică – nu sunt adică înscris nicăieri – foarte rău că nu sunt înscris şi nu «activez» – totuşi nu se poate spune că nu fac politică. În clipa în care un om gândeşte, nu mai departe decât la situaţia lui, la cum trăieşte el – fie că trăieşte bine sau rău – şi gândeşte la cum trăiesc alţii, a şi făcut politică. Aşa că şi eu şi tu, Moişală, *facem* politică. Dar de ce s-o facem – şi de ce o fac atâţia oameni – numai gândind dar nefăcând nimic? De ce?” în scrisoare e limpede1 ce înţelege Moişală cu ceea ce spune despre Nathansohn şi ceilalţi, dar şi despre cei pe care nu-i numeşte, căci nici nu-i ştie – nu i-a cunoscut niciodată – şi mai ales ce spune despre câte se întâmplă în lume, şi care, ele, sunt vinovate de moartea lui şi de suferinţele şi moartea atâtor oameni. Da, da, Manaşcu

— Şi iâlima – aveau dreptate când spuneau că „trebuie schimbat totul, totul…” Desigur că au dreptate: ca să nu ajungă omul unde a ajuns Moişale… Da… dar de ce abia acum

— După moartea lui Moişale şi, mai ales, după scrisoarea lui – înţelege ea asta? De ce? Pesemne pentru că cineva ca ea, „femeie de la cratiţă”, înţelege abia când îl atinge în mădularele şi în sângele celor dragi… în viaţa şi moartea lor… Dar de ce să aştepţi până atunci? Poate că dacă n-ai aştepta până te loveşte pe tine, n-ai fi lovit… Rămâne o clipă descumpănită: dacă e aşa, adică dacă „vinovat e felul cum e alcătuită lumea”, de ce se duce la Avramuţ? îşi răspunde, însă, îndată: dar ce, parcă poţi apuca de gât, să ceri socoteală pentru ce i s-a făcut lui Moişală „felului cum e alcătuită lumea”? De unde să iei „alcătuirea”? Cum s-o iei? Aşa că eu, „femeie de la cratiţă”, ştiu că am de cerut socoteală oamenilor, Marcu Moişilor, Damienilor, care, ei, după ce l-au chinuit şi l-au umilit o viaţă întreagă (că venea de multe ori din drum acasă cu sufletul din el frânt şi numai lacrimi şi sânge), l-au împins acolo unde l-au împins. Oare nu a spus noaptea trecută bucătăreasa lui Avramuţ că „s-au certat”? Şi ce mă încălzeşte că Moişală i-a spus lui Avramuţ nu ştiu ce i-o fi spus „de la obraz”, dacă până la urmă el a fost împins să facă ce a făcut, iar domnul Avramuţ o fi mâncat zdravăn şi azi la prânz – în timp ce noi îl îngropam pe Moişală – iar acum – când Moişală e în pământ – domnul Avramuţ o fi dormind somnul de după o masă bună…

Îşi dă deodată seama că a trecut de strada unde e casa lui Avramuţ: aşa e omul când merge gândind, mai ales când merge repede, gândeşte multe şi… Uite, ăsta e colţul cu Piaţa Unirii, cu monumentul. Nu e nimic. De aici nimereşte chiar mai bine, căci pe aici a venit la Avramuţ noaptea trecută.

Într-o clipă e pe strada Săulescu. Într-o clipă e la poartă, într-o clipă e în curte. Toată curtea, toată casa e înfăşurată în tăcere şi odihnă. Abia acum îşi dă seama că şi

celelalte curţi şi case din străduţa asta boierească sunt înfăşurate la fel în odihnă şi lipsă de griji, şi în umbră şi tăcere. Să juri că eşti la Mihăileni! Şi acolo casele oamenilor bogaţi – casa domnului Perlman şi palatul lui conu Costache Burdala şi cel aii Sturzeştilor, dorm la ceasul ăsta de vară, sătule şi înfăşurate în tăcere răcoroasă. Şi în asemenea zile, bietul Moişale, când se nimerea să sosească la ceasul ăsta, din „tură” sau din Podoleni de la firmă, era sfărâmat şi cu creierii aprinşi, şi oricât ne bucuram noi de sosirea lui, şi el cu venirea acasă – găsea casa parcă încinsă şi zbuciumată, ca în zilele în care n-am reuşit să încropesc pentru copii prânzul sau a fost un prânz ca vai de el, iar pentru seara – când va fi şi Moişală la masă – încă nu ştii ce vei face… Pe când domnul Avramuţ doarme liniştit în casa asta atât de răcoroasă şi tihnită. Şi câte nopţi de nesomn i-a dat domnul Avramuţ ăsta lui Moişală, când cu mărfurile acelea împachetate pungăşeşte… Doamne dumnezeule, câte nopţi de zbucium şi nesomn! Şi să-mi pese mie că îl deranjez pe domnul Avramuţ din somnul de după masă?

La uşă – unde a stat o clipă nehotărâtă dacă să sune sau nu – bate deodată cu pumnii. Bate tare. Apoi – fără a aştepta să vadă dacă a fost auzită – bate din nou, mai tare, şi acum şi mai tare, şi sună, sună lung, şi bate iar, bate tare, puternic, să spargă uşa, şi zgâlţâie clanţa, parcă pentru a se întări tă, ca să stea în faţa lui Avramuţ întărâtată, şi ca şi cum ceea ce face acum este făcut lui Avramuţ, nu clanţei, nu uşii.

Deşi i se pare că a văzut pe cineva mişcându-se în casă, şi parcă a simţit că sunt oameni înăuntru, nu apare nimeni.

În schimb, apar oameni în uşile unora din casele vecine şi – supăraţi – îi cer să bată mai încet, apoi dispar închizând uşile. Ea bate totuşi la fel de tare şi continuă să sune lung. Deodată aude înăuntru izbucnind un cântec, cântec parcă de cantor. Şi, iată, se aud paşi – paşi bărbăteşti. Lasă, domnule Avramuţ, că ştim noi ce să-ţi

spunem, ştim noi cum să vorbim cu tine!!! Când, însă, uşa s-a deschis, şi s-a auzit dinăuntru limpede glasul cântând o rugăciune la un gramofon căruia i s-a dat drumul abia adineauri – după ce ea a început să bată – uite că în uşa deschisă nu e Avramuţ, ci... da, dumnealui e, domnul rabin-şef pe care l-a văzut acum câteva ceasuri la cimitir. Numai că nu este îmbrăcat în *ornat*, în uniforma dumnealor, ci e în civil, fără haină şi fără pălărie. Însă, cum nu ai voie să stai cu capul gol – „branşa" dumnealor aşa cere – poartă o tichie mică de mătase neagră. Sara nu mai ştie ce să creadă: oare o fi greşit casă, deşi o cunoaşte bine din noaptea trecută? Oare a nimerit o casă vecină, în care locuieşte domnul rabin? Dar înainte de a cere scuze că a bătui la dumneasa, şi de a întreba unde locuieşte domnul Smochinescu, uite că domnul rabin se scuză dumnealui. (Nu, nu m-a recunoscut, altfel, după ceea ce a fost la cimitir, m-ar repezi că am bătut în uşă, şi nu s-ar scuza.)

— Probabil că bateţi de mult, dar ascultam nişte cântece sinagogale, aşa că nu s-a auzit. Tocmai cânta marele cantor Wladowsky.

— Căutam locuinţa domnului Feighenbaum, adică Smochinescu, şi văd că am greşit. Vă rog, locuieşte poate pe undeva pe aici, alături?

Domnul rabin are un zâmbet binevoitor, dar greţos-umed pe buzele groase, ochii te privesc nu ştiu cum, iar nările îi sunt mărite şi deschise ca la animalele de pradă când adulmecă ceva.

— Nu, n-aţi greşit, doamnă. Aici locuieşte.

Şi deodată s-a oprit: a recunoscut-o! Da, a recunoscut-o. Căci întreabă cu alt ton:

— Şi ce doreşti de la domnul Smochinescu?

— Vreau să vorbesc cu *el*. (Da, înadins spune cu *el* şi nu cu *dumnealui*. I se pare oare, sau a văzut o umbră – de femeie – trecând în dosul unei perdele dintre două odăi?)

Rabinul răspunde:

— Nu e aici.

Ea e sigură că o minte. Avramuţ o fi văzut-o prin

fereastră şi s-a ascuns, iar când – după atâta bătaie în uşă – a trebuit să se deschidă, i s-a dat drumul gramofonului tare, ca ea să creadă că din cauza cântecului n-a fost auzită bătaia în uşă. Crede Avramuţ că o poate amăgi? De aceea ea întrebă pe rabin, răstit:

— Cum nu e aici?

La întrebarea asta, apare femeia, îmbrăcată într-un fel de capot subţire, care mai mult te dezbracă decât de îmbracă, şi purtând papuci de mătase cu toc înalt.

În prezenţa ei răspunde domnul rabin:

— Deşi parcă ai cere socoteală, deci nu e nimeni obligat să-ţi răspundă, îţi răspund: e plecat din oraş.

La care femeia adaugă:

— Nu înţeleg, eminenţă, de ce vă obosiţi să-i daţi cont… Ah, s-a terminat placa şi patefonul hârâie.

Fuge, legănând din şolduri, spre odaia în care cânta patefonul, ca să schimbe placa, şi strigă:

— Vă rog, eminenţă, terminaţi cu dânsa.

Rabinul continuă totuşi să-i explice, de data asta blând (căci nu are nevoie de scandal):

— Realmente, doamnă, e plecat de azi la prânz la Brăila. Peste două-trei zile se înapoiază şi îl găsiţi.

Ea rămâne înlemnită, căci îl crede. Avramuţ e plecat la Brăila! Ciudat! Tocmai la Brăila, unde plecăm şi noi! Dar îl crede pe domnul rabin. O fi vreo rudă apropiată a soţiei lui Avramuţ, aşa că ştie. Poate e fratele ei. Nu vezi, femeia umblă aproape dezbrăcată în faţa lui, iar el e fără haină. Dar dacă e rudă, de ce i-a zis „eminenţă”? La noi, la Mihăileni, rudele apropiate ale rabinului îi spun pe nume: „Herşală”. Şi la Dorohoi, lui *reb* Mendale rudele îi spun „Mendale”. Dar pesemne că în oraşele mari, unui rabin aşa mare, chiar rudele cele mai apropiate îi spun „eminenţă”. Va să zică e rudă apropiată, e de-al casei, aşa că ştie că Avramuţ e la BRĂILA! Şi că rămâne la BRĂILA două-trei zile??!!

În loc să răspundă „mulţumesc”, ea spune:

— Bine!

Apoi, privindu-l ciudat în ochi – drept în ochi – adaugă apăsat:

— FOARTE BINE!

Şi porneşte cu paşi grăbiţi spre casa Bruhăi, parcă pentru a vedea terminate mai repede rugăciunile, ca să poată pleca îndată cu copiii la Brăila.

În drum spre casă, îşi face tot felul de planuri şi socoteli, cum are să-l găsească pe Avramuţ la Brăila, ce are să-i spună, ce are să facă – planuri unul mai nebunesc decât altul – ea îşi dă seama – totuşi e hotărâtă, dârz hotărâtă: nu, nu te iert! Nu-ţi rămân datoare, nu-ţi rămânem noi nimic datori… Nu, nu rămânem datori nimic!

Grăbeşte paşii, parcă spre a cere să se facă mai repede rugăciunea pentru Moişală, ca să poată pleca îndată la Brăila.

*

I-a deschis Bruha, pe care – nu-şi dă seama de ce – a sărutat-o lung pe amândoi obrajii, şi acum trece tăcută, în vârful picioarelor, prin încăperea locantei care, cu obloanele puse, e întunecos-răcoroasă, şi, uite, e iar în odaia din care a plecat adineauri şi în care bătrânul mai doarme sau somnolează în fotoliu. Acum ea trece dincolo, unde îşi pune din nou rochia cu care a fost la înmormântare. Nu-şi va mai dezbrăca rochia asta cu *krie*. Chiar când va trebui – ca adineauri – să stea în faţa ticăloşilor, ea nu-şi va mai pune rochia cca. bună, spre a evita să fie compătimită. Dar gândindu-se că Moişală a stat înaintea lor alaltăieri îmbrăcat în hainele acelea şi cu chipul desigur măcinat de griji şi de spaima „dacă nu mă primeşte la lucru…?” îşi spune îndârjită: Ba, de acum încolo, voi umbla în cea mai bună rochie ce voi avea, ca să nu fiu compătimită. Să nu fiu compătimită, umilită, batjocorită. Temută să fiu de dumnealor! Asta da! Temută!

Acum a trecut repede la ligheanul cu apă şi şi-a spălat mâinile, o dată, şi încă o dată, şi încă o dată. Se opreşte din spălat, cu mâinile ude deasupra ligheanului, căci îşi aude un gând: nu la cimitir, când te desparţi de

morţi trebuie – cum cer „uzanţele” – să te speli de spurcăciune. Spurcăciune e în casa aceea de unde vin, în case ca aceea. Ticăloşii de acolo, e adevărat, n-au murit. Încă n-au murit, încă nu sunt hoituri, dar vor crăpa. Spurcăciunile dracului! Vor crăpa!

S-a descălţat şi s-a aşezat din nou la pământ, lângă copii. Şi fără să scoată un cuvânt, i-a tras lângă ea, aproape, cât mai aproape.

Bătrânul s-a trezit brusc, s-a uitat o clipă buimac şi ruşinat:

— Vai, am aţipit… Ca bătrânii.

Deodată şi-a amintit – sau i s-a părut – că a rămas dator un răspuns, înainte de a fi adormit. O caută cu privirea pe Bruha şi, zărind-o, zice:

— Vei fi având dreptate, Bruhală, dar poate că are şi Sara dreptate că nu mai rămâne. Iaşi e oraşul care i-a adus o nenorocire atât de mare. Sau poate că nu mai poate rămâne la noi, căci nimănuia nu-i este uşor să stea degeaba, şi mai ales când îşi închipuie că stă pe capul cuiva, fie acela şi ruda cea mai apropiată. Până şi un bătrân neputincios ca mine nu poate sta fără treabă folositoare celorlalţi. Şi apoi, poate o fi având femeia nădejde că la Brăila o să-şi găsească un rost pentru ea şi copii, bucăţica de pâine fără umiliri şi primejdii. Oare nu pentru asta a plecat în lume şi Iankl al nostru?

Şi se luminează deodată, căci, legat de ce a spus acum, o poate înştiinţa, în sfârşit, pe Bruha de sosirea telegramei şi a scrisorii de la Iankl. O poate înştiinţa, desigur, fără a arăta fericirea adusă de ştirea din ele. Căci cum să ai inimă să pomeneşti de fericirea ta faţă de cineva care e nenorocit!

— Tocmai voiam să-ţi vorbesc de plecarea lui Iankl, să fie sănătos.

Bruha, care nu ştie de scrisoare şi telegramă, se întreabă ce are să-i spună tata acum în legătură cu plecarea lui Iankl şi ce legătură poate fi între plecarea Sarei şi plecarea de atunci a lui Iankl. Ea ştie: cu toată

durerea de a se despărţi poate pe viaţă, de copilul lui cel mai drag, tata i-a dat dreptate. Iankl avusese motive puternice să plece, să „fugă scârbit”, cum a spus el atunci. Născut în ţara asta şi crescut la un loc cu băieţii de neevrei ai maidanelor, îl puteai lua drept unul din ei, şi nu băiat de evreu. Înainte de armată călătorea la ţară, să cumpere piei de miel, pe care le tăbăcea şi vopsea singur pentru cojocăria pe care o lucra cu tata. Mânca şi dormea la ţărani, legând prietenie cu ei. În armată, la fel, îl luai de o mie de ori mai repede drept român decât evreu. Ba atunci când a ajuns – ca foarte puţini evrei – la gradul de sergent, se purta ca un adevărat „mârlan cazon”. De actele lui de curaj, ce să mai vorbim! Cu toate acestea, pornind acasă, demobilizat – în uniformă militară şi cu decoraţia pe piept – s-a trezit batjocorit şi bătut în tren de civili şi militari şi gata să fie zvârlit din mersul trenului din cauză că e evreu, deşi era militar român venit de pe front. Când a ajuns în gara Iaşi şi a adus „de gât”, cum zicea el, din vagon direct comandantului gării pe un păcătos care l-a batjocorit şi bătut, comandantul gării l-a batjocorit şi l-a bătut pe el, în văzul indiferent al unor oameni, printre care a recunoscut foşti colegi de şcoală şi camarazi de arme. E adevărat, unii au protestat – şi chiar energic – deşi era riscant sub stare de asediu. De aceea a plecat din ţară. „Plec, nu din cauza rănilor de pe trup ci a celor din suflet”, a zis.

Dar ce i-a venit tatii să vorbească acum de plecarea de atunci?

Bătrânul urmează:

— Cum ziceam: Iankl, să fie sănătos…

Şi, adresându-se mai mult Sarei:

— Iankl e băiatul nostru, mezinul. Desigur că ştii, de vreme ce ne eşti neam. Ca şi dumneata, şi el credea că trebuie să plece numaidecât. Şi a plecat. Acum doi ani a plecat. Nici nu a dezbrăcat bine haina militară şi a şi plecat. Deşi îi plângea inima, parcă nici nu-i păsa că maică-sa, biata mea Lea, mi se prăpădeşte de durere – cum s-a şi prăpădit. Ei, şi care crezi că e sfârşitul plecării? Poftim!

Uite!

Faţa i s-a schimonosit într-un amestec de fericire şi durere şi a întins Bruhăi scrisoarea şi telegrama.

— Citeşte întâi tu, Bruha! Le-a adus poştaşul pe amândouă împreună, îndată ce te-ai dus cu Meier la cimitir…

Şi aşa cum şade în fotoliu, a lăsat greoi pe piept capul cu barba răvăşită.

Bruha, cu hârtiile în mâinile tremurătoare, a cerut iertare Sarei, nici ea nu ştie pentru ce. (Oare pentru că nu se va ocupa de ea câteva clipe?)

Dar Sara nu o auzea, căci, aşa cum şedea pe jos, a aţipit, cu capul rezemat de marginea divanului şi cu mâna pe căpşorul lui Efraim, care şi el a adormit, cu capul în poala ei. Şela dormea de mult, ghemuită, şi cu capul pe umărul Blimei, care nu se mişca să n-o trezească.

După ce a lăsat privirea flămândă să alerge pe telegramă

— *„Sosesc Iaşi cu Expres-orient, luni 22”* – şi a văzut că telegrama e dată din Paris încă din 20, adică de sâmbătă, Bruha s-a dus cu scrisoarea la fereastră, să vadă mai bine.

Sfârşind de citit, a murmurat:

— Ce om, Iankl ăsta!

Gata să înceapă să pregătească toate pentru înapoierea lui, deşi îşi dă seama că e timp, e bucuroasă că nu mai rămâne Sara cu fetele, căci, fiind mulţi, prezenţa lor ar încurca. Vrea să înapoieze tatii scrisoarea şi telegrama şi să-i spună ceva, dar observă că şade cu capul în piept, adormit din nou. O clipă descumpănită, se duce – până vin oamenii la rugăciune

— Să pregătească de-ale mâncării pentru Sara şi ai ei.

Trecând, în vârful picioarelor, spre bucătărie, o vede pe

Blima că stă cu ochii deschişi mari şi priveşte în gol. îi dă scrisoarea şi telegrama, nici ea nu ştie de ce (poate ca

să mai împartă cu cineva bucuria), şi zice în şoaptă, ca să nu trezească oamenii, şi parcă şi liniştea înstăpânită în odaie.

— Până mă înapoiez, citeşte. Nu sunt secrete.

Blima citeşte întâi telegrama, apoi scrisoarea

„Dragă tată, dragă Bruha, dragă Meier, dragi copii. Ştiu că o să vă miraţi şi o să mă credeţi nebun: vin acasă. Am cumpărat carte de vapor pentru Europa şi mă îmbarc. De ce am plecat şi de ce mă înapoiez? De ce am plecat ştiţi. Ce am făcut pe drumurile pe unde mi-am încercat norocul, adică în Montreal, în Toronto şi aici, la Filadelfia, ştiţi din scrisorile mele. Tot timpul am crezut că fac bine ce fac şi că drumul ales e cel bun. N-am avut şi n-am ce să mă plâng. Îmi scot bucăţica de pâine. Dar îmi lipseşte ceva, nu ştiu ce, şi am ajuns să înţeleg că mai târziu o să-mi fie şi mai greu, mai ales când voi îmbătrâni.

Cu toate că, în mai bine de un an, de când sunt aici, mi-am făcut prieteni, şi o prietenă, da şi o prietenă, şi cu toate că aproape toţi prietenii sunt din România şi vorbim româneşte şi sunt şi localuri – restaurante şi ceainării – ţinute de oameni din România, cu firme româneşti, că eşti parcă acasă, în România, şi cu toate că şi oamenii de pe aici sunt, cel puţin cei pe care îi cunosc eu, oameni cu care te simţi bine, îmi lipseşte ceva, nici eu nu ştiu ce. Şi alţii, cu care am vorbit, au recunoscut că şi lor le este, cum îmi este mie, nu ştiu cum să vă spun, parcă nu mi-e sufletul cu mine. Să nu vă supăraţi că vă spun sincer că nu e vorba de dor după voi – după tine, dragă tată – cu toate că mi-e tare dor de tine – după tine, Bruha dragă, de care de asemeni mi-e dor, cum îmi este dor de tine, Meier, şi de voi, copii. Dar nu asta, nu voi, sau nu numai voi, nu în primul rând voi, îmi lipsiţi. Nu mă întrebaţi ce îmi lipseşte, căci nu ştiu. Nu vreau să fac pe patriotul sau pe sentimentalul, şi să spun că îmi lipseşte cerul, şi aerul, şi copacii de acasă, şi mai ştiu ce dracu', dar să ştiţi că s-ar putea să fie asta. Poate vin pentru că am înţeles că nu comandantul militar al gării Iaşi şi nici huliganii ticăloşi care m-au schingiuit şi

batjocorit şi nici cei care au ajutat, sau au râs, sau au tăcut, sunt ţara românească, ţara mea, ci ţara românească este altcineva, altceva. Vin acasă poate pentru că „acasă” înseamnă altceva chiar decât o locuinţă, adică un cămin cu părinţi sau cu nevastă şi copii, sau cu o logodnică sau o iubită. Se poate că venind acasă o să descopăr că mi s-a părut că acolo e „acasă” pentru că aşa am văzut şi simţit de aici. Un lucru ştiu: mi-au căzut nu demult în mână nişte poezii româneşti. Ştiţi că acasă nu prea citeam poezii sau romane – n-aveam eu timp pentru astea – dar printre evreii emigraţi acum douăzeci şi ceva de ani, când din cauza sărăciei au fost mari emigrări din România, şi după aceea, sunt mulţi care au şi cărţi româneşti şi mereu capătă şi îşi împrumută unul altuia. Vorbind aici româneşte şi citind aici cărţi româneşti, ţi se pare; că eşti acasă. Nu ştiu de ce, vă trimit mai jos o parte dintr-o poezie de unul Ronetti-Roman, nu ştiu dacă mai trăieşte sau a murit.

Băiete, în traistă să-mi pui
Vechi cântece de jale;
Mărirea ţării voi visa
Citindu-le pe cale”.

Blima a rămas de mult cu scrisoarea neterminată, dusă pe gânduri, gânduri pornite de la plecarea lui Iankl, şi oprite la plecarea lui Fundoianu la Paris. Bine, Iankl a fost minat de schingiuire, de dezamăgiri şi umiliri. Dar Fundoianu – începând de când a publicat prima poezie aici, la Iaşi, ca băiat de şaisprezece ani, încă elev de liceu – acum cinci ani, a fost salutat în ziarele pe care el i le-a arătat.

De ce îi apare în minte o frântură din versurile pe care i le-a dat în manuscris, când a venit acum cinci săptămâni din Herţa lui vecină, la neamurile din Mihăileni?

În târg miroase-a ploaie, a toamnă şi a fân. Vântul nisip aduce, fierbinte, în plămân. Şi fetele aşteaptă în uliţa murdară Tăcerea care cade în fiecare seară şi factorul cu gluga pe cap, greoi şi surd. Căruţe fugărite de ploaie au trecut, şi liniştea în lucruri de mult mucegăieşte. În case,

oameni simpli vorbesc pe ovreeşte…

Un oftat din somn. Sau a fost un geamăt al mamei? Ba nu. A gemut bătrânul, care doarme cufundat adânc, în fotoliu, cu mâinile mari, păroase, pe genunchi, cu barba bătrână pe piept. Ce-o fi trăit în somn, că a gemut? Plecarea băiatului? înapoierea lui? Sau poate din nou durerea că bătrâna n-a apucat să trăiască această înapoiere?

Privind la bătrân, vede pe peretele de care e rezemat fotoliul lui, într-o ramă, sub sticlă, o fotografie mărită, pe care nu ştiu cum de n-a observat-o până acum: un mire cu o mireasă – mireasa în rochie albă, lungă, cu trenă, mirele în frac, cu joben pe cap, cu mănuşi albe într-o mână, iar cu cealaltă mână ţinând mâna miresei, căreia îi zâmbeşte, dar nu cu zâmbetul comandat de-obicei de fotograf, „zâmbiţi vă rog”, ci cu un zâmbet fericit, care îi luminează toată faţa şi luminează şi chipul miresei şi tabloul întreg şi parcă toată odaia, zâmbetul unui om tânăr, zvelt, cu obrazul ras. Azi dimineaţă între fotografiile de familie arătate de Ditta, era şi una mărime „cabinet”, originalul ăsteia mari. Ditta i-a spus că e el, bunicul, ca ginerică şi bunica, mireasă. Bătrânul din jilţ e ginerica din tablou. Ce bine că tuşa Bruhă a acoperit oglinzile cu pânză albă ca să nu te vezi în ele, căci într-o zi asta se alege – în cazul cel mai bun – din visurile tale pentru Fundoianu… Oare o să plece într-adevăr Fundoianu în Franţa, cum spunea aseară tânărul acela de la Banca Moldova? Dar dacă e cumva aici, la Iaşi, şi eu nu l-am căutat îndeajuns? Şi ce ar fi fost dacă l-ar fi găsit? Chiar dacă ar fi ceva serios între ei, până la urmă s-ar alege, da, da, o fotografie mărită, ca aceea de pe perete şi ca aceea în care e tata cu mama tot mire şi mireasă.

fotografie pusă în cufărul care a aşteptat într-o magazie a gării de aici, ca să fie expediat în alt oraş, la Brăila. Şi tata putrezeşte, aşa cum putrezeşte – sau a sfârşit procesul de putrezire – mireasa din fotografie. Ca mâine au trecut cei 20 – 30 – 40 – 50 de ani, până putrezeşti şi tu, tu, Blima Horowitz, şi tu, B. Fundoianu, şi

nu eşti decât fotografia din cufăr. Şi încă vreo câţiva ani până când nu mai are nici cine păstra fotografia. Doamne, doamne, şi pentru un timp atât de scurt să te zbaţi, să te zbuciumi, să suferi, să te bucuri? Totul: mama, Şela, ea şi Efraim, toţi care şed pe podea *şi vă* după tata, totul, moartea tatii şi înmormântarea şi însăşi viaţa lui şi a lor până aici – şi *feter* Zeidă, şi tuşa Bruha, şi Meier, şi locuinţa asta – uite, odăile astea în care auzi somnul alor tăi, şi a lui *feter* Zeidă, şi tic-tacul pendulei, toate ţi se par deodată vis, un vis fără noimă, o farsă tragică.

De unde oare au venit gândurile astea – pe care, uite, pe loc le socoteşte absurde, ne ale ei, nefăcând parte din felul ei de a simţi şi a gândi. Le alungă: Ai înnebunit, Blima Horowitz? Ce e asta în capul tău? Nu sunt nici trei luni de când, legând nişte cărţi primite de Librăria Manaşcu, pentru nu ştiu ce client, ai citit idei asemănătoare despre „inutilitatea vieţii”, „efemerul” „/perinitatea”, „zădărnicia”, „farsa sinistră a vieţii”. Şi ai stat de vorbă cu Manaşcu. El ţi-a dat un răspuns scurt şi limpede:

„Asemenea idei le emit şi le propagă oameni care, ei, trăiesc viaţa din plin: mănâncă bine, se îngraşă, se îmbracă bine. Da, da, trăiesc viaţa din plin, dar vor cu asemenea idei, cu o asemenea «filosofie» să anihileze voinţa şi lupta pentru schimbarea orânduirii actuale de către cei mulţi, a căror muncă o exploatează ei, pe spinarea cărora ei îşi «trăiesc viaţa din plin»”.

Amintirea acestor gânduri ale lui Manaşcu, ca o replică dată gândurilor ei de adineauri, i-au fost întrerupte de intrarea în vârful picioarelor, unul după altul, a unor oameni veniţi la rugăciune şi rămaşi la uşă, între odaia asta şi odaia Bruhăi şi a lui Meier, ca să nu trezească pe cei ce dorm. Bruhă, tot ca să nu trezească pe cei ce dorm, le-a dat – cu mişcări vătuite – oamenilor scaune şi le-a făcut semn mut să se aşeze şi să aştepte. Dar ei nu se aşază, ci rămân în picioare, în tăcere cucernică pentru cei îndoliaţi.

Între timp, uite, s-a înapoiat şi Meier cu câţiva

oameni. Mama şi Şela s-au trezit, privesc buimace, se ridică – după pilda bătrânului Zeidă, care s-a trezit şi el – se duc să-şi spele mâinile ca să alunge impurităţile aduse de vise sau de atingerea în somn a părţilor necurate ale trupului. Acum, mama, revenită, îl trezeşte pe Efraim – căci el va trebui să spună *kadişul* – îl duce sprijinit de subsuori, uşor ameţit încă, să se spele şi el. Oamenii sunt acum aici în odaie şi stau înghesuiţi, tăcuţi, cu pălăriile pe cap. Meier la fel. Bătrânul Zeidă e cu tichia. Bruha, cu un bariz pe cap, îi dă lui Efraim şapca să şi-o pună. Sara – care a şezut tot timpul cu capul acoperit cu un fişiu negru, împrumutat de Bruha – atrage atenţia fetelor să-şi pună pe cap basmale.

Meier a adus de dincolo o măsuţă pe care a aşezat-o la peretele dinspre răsărit – peretele care dă spre odaia bătrânului – Bruha a adus o faţă de masă albă şi a aşternut-o pe măsuţă, a pus şi două sfeşnice cu luminări neaprinse în ele, bătrânul a şuşotit ceva cu Meier şi cu nişte oameni, pesemne au hotărât cine să facă rugăciunile în faţa altarului improvizat din măsuţă, că, uite, un om tânăr, îmbrăcat curăţel, s-a dus la fereastră, a privit afară, spre cer, s-a uitat la ceas, s-a sfătuit cu cineva care s-a uitat într-un fel de cărţulie ca să controleze după acest calendar la ce oră şi minut se face azi rugăciunea r da, ăsta e ceasul şi minutul. Omul a aprins luminările, printre oameni s-a făcut o mişcare mută, apoi fiecare a rămas unde a apucat, toţi îndreptaţi, însă, cu faţa spre răsărit, unii cu câte o carte de rugăciune în mână, alţii uitându-se doi într-o carte, iar alţii ştiind rugăciunea pe dinafară. Şi s-au pornit în murmur rugăciunile.

Sara şi fetele şed pe salteaua de lână de pe duşumea. Numai Efraim, socotit bărbat major, căci prin calitatea de orfan e major religios la doisprezece ani în loc de treisprezece, stă şi el în picioare printre ceilalţi bărbaţi, şi e cu ochii într-o carte de rugăciune a unui om, care din când în când întoarce filele şi îi arată cu degetul locul unde ţine rugăciunea în clipa asta.

Sara şade ca împietrită şi se simte înfăşurată în rugăciunile pentru sufletul lui Moişale al ei, rugăciuni pe care le aude ba murmurate, ba strigate, ba jeluite, ba litanate de obştea asta în care, uite, este bărbat în toată puterea cuvântului şi băieţaşul ei firav, cu obrăjorii palizi, luminaţi de lumina tremurătoare a lumânărilor de la măsuţa prefăcută în altar. Ea ar vrea să mai gândească ceva, dar nu poate – totul este pustiu, de piatră, în ea. Totuşi un gând i s-a înşurubat în creier şi stăruie: ei, şi dacă nu mai departe decât ieri în zori m-am rugat în sinagogă în faţa chivotului deschis, pentru viaţa şi sănătatea lui Moişală? Ei şi? Cum de am crezut o viaţă întreagă? Oare cred toţi oamenii aceştia? Dar pentru Moişală… pentru el…

Nu şi-a dat seama când a trecut lumea de la rugăciunea mută la rugăciunea cu glas, nici măcar când a început – pesemne acum o clipă – Froikală să rostească pentru tata rugăciunea căreia din când în când oamenii i se asociau spunând la răstimpuri: *Umein*!

După ce s-au mai făcut rugăciunile ce trebuiau făcute şi Efraim a spus ultimul *kadiş*, oamenii s-au strecurat unul după altul, unii muţi, alţii oprindu-se întâi la cei ce şed *şi vă*, urând – după uz – „să fiţi scutiţi de jale şi mâhniri”.

Cum între timp afară s-a întunecat de-a binelea şi a plecat ultimul om, Sara s-a ridicat, greu, de parcă i-ar fi frânte toate mădularele, şi a spus:

— Aşa! Îmbrăcaţi-vă, copii! Plecăm!

Bruha înţelege că nu are niciun rost să mai încerce s-o oprească. Şi de altfel îşi dă seama că ceea ce a mai gândit e bine gândit: mâine vine Iankl, şi o să fie mai greu. Afară de asta, sunt totuşi patru oameni de hrănit, când chiar puţinii bani ce i-am împrumutat Sarei ne-au descumpănit punga. Unde mai pui că trebuie să ogoieşti cu vorbe, suflete îndurerate. E greu.

Aşa că, văzându-i că se ridică, gata să se încalţe, spune:

— O clipă, o clipă: să aduc cenuşă pentru ghete.

Dar Sara zice că mai are în legăturică puţin pământ. Dă fiecăruia din copii câteva fire pe care şi le pun în încălţăminte, îşi pune şi ea în pantofi şi acum sunt toţi gata de plecare.

Meier îi explică: mai e timp. De altfel a aranjat cu un om de la gară să lase încuiat un compartiment de patru persoane din cele cu un singur rând de bănci, căci trenul – un personal de noapte – se formează aici.

Intervine şi Bruha:

— Dar mâncaţi întâi ceva. E timp destul.

Sara mulţumeşte – dar nu mănâncă. Doar copiii, dacă vor, pot mânca. Şi stăruie pe lângă Efraim să mănânce. El, însă, nu vrea. Zice că nu îi este foame. Dacă o să-i fie foame, o să mănânce în tren.

A vorbit cu un glas parcă străin. Sara nu-l recunoaşte:

— Ce e cu tine, Froikale? Parcă nu te simţi bine.

Şi îi pune mâna pe frunte: arde.

Cu dinţii strânşi, el răspunde:

— N-am nimic!!

Şi e gata să ţipe: „Ce vreţi cu mine? N-am nimic! Vreau să plecăm odată! Şi să nu mai zic *kadiş*! Şi să nu se mai facă rugăciuni pentru tata! De ce mă chinuiţi? De ce îl chinuiţi?”

Meier vede că sunt gata de plecare, cu bagajele pregătite, adică o legătură, o valiză, un coşuleţ şi un paner în care Bruha pune în clipa asta de-ale mâncării, dulciuri, o sticlă cu ceai, una cu apă, o ceaşcă, un prosop, şi – într-o cutioară – săpun. El, dându-şi seama că mai trebuie câte ceva, cotrobăieşte într-un sertar, scoate nişte doctorii şi zice Sarei:

— Pune şi astea, împotriva durerilor de cap, şi uite puţină tinctură de iod şi puţin spirt… Să fie… Şi uite recipisa de la bagaje, pentru scoaterea lucrurilor la Brăila.

Şi, dându-i Bruhăi un plic, îi şopteşte:

— Să aibă la Brăila pentru nevoile din primele zile. Dă-i tu…

Apoi, tare:

— Biletele de tren o să le cumpăr eu, că nu stau la rând.

Şi, deodată, ca din senin:

— Ei, să nu mai zăbovim, pentru că vă spun drept: nu prea este mult până la plecarea trenului.

Dar văzând că Sara şi copiii se năpustesc spre uşă, zice liniştitor:

— Nu, nu e nevoie să vă scoateţi chiar sufletele.

Bătrânul care şi-a îmbrăcat nepotul în odaia cealaltă este şi el aici, iar Meier, după ce a încercat toate uşile şi ferestrele dacă sunt închise, a luat valiza şi panerul şi i-a spus Bruhăi:

— Treci tu cu dumnealor şi cu tata, înainte, că eu încui şi vin după voi.

Dar Bruha luând valiza şi panerul – căci fetele au şi luat coşuleţul şi legătura – e de părere ca el, Meier, să plece înainte şi să le aştepte cu biletele, în dreptul uşii de ieşire pe peron. De încuiat va încuia ea. Pe tata încearcă să-l convingă să rămână acasă.

— E greu pentru mata, tată. Rămâi acasă cu Iosica.

Dar e zadarnic: bătrânul se duce la gară. Bruha înţelege: îşi închipuie că se duce să-l aştepte de pe acum pe Iankl. Da, asta e, căci, uite, îi tremură mâinile şi picioarele de fericire şi nerăbdare.

*

Strada – deşi fără niciun felinar – i-a primit luminoasă, luminată de luna plină care e înaltă pe cerul senin. Cu toate că, aici, în spatele gării, eşti, poţi zice, în plină gară, de care te desparte numai un gard, dincolo de care e forfotă de locomotive ce umplu aerul cu scântei şi cu miros de cărbuni, aerul este totuşi înmiresmat, pesemne de la atâtea curţi cu grădini câte sunt pe strada asta. Sau poate – gândeşte mai departe în mers Blima – poate că e aerul pe care îl respiră nopţile de duminică de vară, la fel ca la Mihăileni.

Au tăiat drumul şi, fără să scoată cineva un cuvânt,

au ajuns pe peron unde, în învălmăşirea de oameni, l-au găsit pe Meier, aşteptându-le îngrijorat şi grăbit cu biletele în mână.

— Repede, repede. Mai sunt câteva minute.

Şi el şi Bruha le-au ajutat să urce. Şeful trenului a deschis cu cheie specială compartimentul. Bruha a urcat şi ea cu Meier, s-a îmbrăţişat cu Sara, repede – fără niciun cuvânt – şi au simţit, amândouă, că au obrajii umezi şi săraţi, a sărutat fetele şi pe Efraim. Meier s-a sărutat şi el cu Sara şi cu copiii, şi a coborât împreună cu Bruha.

În clipa în care şeful a fluierat de plecare, Sara şi-a amintit că nu şi-a luat rămas bun de la bătrân, care, mergând încet, a sosit abia acum cu nepotul. Vârâtă printre oamenii de pe culoarul îngust, e pe scară – Bruha îi strigă să nu coboare, căci nu mai e timp – ea totuşi sare jos, ia mâna păroasă a bătrânului şi i-o sărută, el o sărută repede pe frunte, acoperindu-i faţa cu barba, aşa că ea nu mai vede nimic, ci, prin uruitul de roţi al trenului care a pornit, îl aude pe bătrân:

— Să-i spui lui Mendl, fratele meu, şi lui Burichl, nepotul meu, să vă ocrotească. Că aşa am zis eu!

Susţinută de Meier şi de Bruha, Sara aleargă după trenul pornit, e urcată greu pe scară, în ţipătul capiilor, năvăliţi la fereastră. (I se pare că în zgomotul locomotivei şi al vagoanelor a căzut sub roţi şi că ea e Moişală, când a fost sub roţi. Şi nu mai ştie ce se întâmplă.)

…Acum când trenul e în plină goană şi ea e în compartiment şi simte, aude, sub picioarele ei, zgomotul roţilor îi. rostogolire gonind spre Brăila, îşi dă seama că pleacă spre viitorul copiilor. Se uită la ei, îngrozită că adineauri era cât pe ce să-i lase orfani şi de mamă. Se aşază pe bancă, îl ia pe Efraim la pieptul ei, o cuprinde pe Şela cu stânga, pe Blima cu dreapta, şi rămâne aşa, cu ochii închişi, cu pleoapele umede.

Deodată, la o zvâcnitură a trenului, care se pare că o ia pe altă linie, îşi aminteşte ceva, sare în picioare şi întreabă ca şi cum copiii ar şti:

— În ce parte o fi cimitirul? Să-l vedem pe tata!

Blima a dat repede jos geamul ferestrei şi toţi scot capetele, ea cu Efraim dedesubt, mama cu Şela deasupra capetelor lor. Privesc aşa în noapte, căci niciunul nu ştie în care parte e cimitirul. Din cauza luminilor multe ale becurilor de deasupra şinelor lucitoare şi din cauza semafoarelor roşii şi verzi în mişcare, ei nu văd decât un cer înalt, adânc, şi o lună uriaşă, luându-se după trenul care goneşte, goneşte în nesfârşire, spre necunoscutul care – acolo, departe, tare departe – e ca un fund de beznă către care alergi, să te înghită.

Deodată Sara a tras capul înăuntru şi odată cu ea au tras şi copiii capetele, speriaţi, căci din partea opusă a ţâşnit vâjâit un tren, despicând aerul. Acum, în faţa lor, sub lumina făcută mică, uşor albăstruie, a becului din compartiment, ei o văd pe mama crescută înaltă şi dreaptă, cu pumnii strânşi, cu fălcile încleştate şi privind peste capetele lor, undeva, în gol.

Efraim îşi aminteşte deodată – nu-şi dă seama de ce – de cei trei oameni ciudaţi care au fost alaltănoapte în curtea ceainăriei, la masa vecină mesei unde şedea cu mama. Şi se întreabă de ce îi apare în minte ceea ce a spus acolo, la despărţirea de ceilalţi doi, omul căruia îi zicea Costuleni, şi ce a răspuns omul mărunt, lat – Udrea Dumitru. Cum de-şi aminteşte numele lor? Şi cum de îşi aminteşte aproape cuvânt cu cuvânt vorbele celui de al treilea dintre ei, omul acela ponosit îmbrăcat:

„… Nu numai cu acest poem simfonic – a zis el – şi nici numai cu întreaga mea creaţie, ci cu întreaga mea fiinţă, vreau să fiu flamură”…

Şi parcă spuneau că doi dintre ei – adică acesta căruia îşi aminteşte că îi zice Moscu Navon şi celălalt, căruia îi zice Udrea, pleacă la Brăila. De Navon vorbeşte tata în scrisoare. Zice să-l căutăm la Brăila. Dar de ce oare îmi amintesc de el?

Acum îşi dă seama de ce şi-a amintit de toţi trei şi mai ales de cele ce spunea Moscu Navon: „vreau să fiu

flamură”… Ştie de ce: pentru că, aşa cum stă sub lumina albăstruie a becului de noapte din compartiment şi a lunii care vine pe fereastră, mama, fluturată parcă de goana trenului, pare o flamură.

Sara îi priveşte pe rând, pe fiecare, ţintă, descleştază fălcile şi spune cu amestec de geamăt şi scrâşnet:

— Nu! Nu s-a sfârşit! Abia începe! O să vedeţi voi, copii: abia începe!!

Şi pentru că i se pare că Blima vrea să răspundă, îi pune repede mâna pe gură:

— Vorbim la Brăila!

Apoi aşterne un fel de broboadă pe jumătatea de bancă, pentru Efraim ca să doarmă pe moale – îi pune căpătâi perniţa dată de Bruha în paner, îl ridică frumos în braţe şi îl culcă, acoperindu-l cu un fel de cuvertură. Fetelor le spune să se aşeze pe cele două locuri rămase libere spre fereastră, iar ea, după ce stinge şi becul mic, cu lumină albastră de noapte, se aşază, luând picioarele lui Efraim şi punându-şi-le în poală. Închide ochii. Nu, nu va putea dormi – îşi dă bine seama: gândurile năvălesc…

…Un gând a pus stăpânire acum. De unde i-a venit? A auzit oare pe cineva spunând ceea ce gândeşte ea acum? A gândit oare singură, în clipe grele, când Moişală venea frânt din drum şi fără putere de a mai duce viaţa asta? Sau poate că Moişală a rostit el o dată gândul ăsta? Sau parcă Blima? Sau Manaşcu? Sau poate că ea gândeşte acum pentru întâia oară aşa: „Oricât de bătrân, de obosit şi bătut de soartă sau dezamăgit ai fi, nu e niciodată prea târziu să iei viaţa de la început şi să ieşi din mâl la mal şi din beznă la lumină. Căci drumul spre viaţă şi spre bucuriile ei nu duce numai pe o singură poartă”.

Deschide repede ochii, parcă pentru a se încredinţa de ceva. Da! Sunt aici copiii – lângă ea, vegheaţi de ea.

Pune o mână pe creştetul lui Efraim, iar cu celălalt braţ cuprinde pe Blima şi pe Şela, şi, prin fereastra deschisă, priveşte spre depărtările fără de sfârşit către care goneşte trenul.

Efraim ridică ochii şi o priveşte din nou pe mama: da, flamură! Dar deodată îi are iar în faţa sa pe cei trei oameni de la masa vecină din curtea ceainăriei, şi uite, îndreptată încoace, în compartiment, spre noi toţi, privirea aceluia căruia îi zice Udrea, şi parcă de la privirea asta – din lăuntru! ei – vine fluturarea de flamură! Luna pulverizează o briză de răcoare şi lumină argintiu-uşor albăstrie, care aşterne pe chipul mamei un fel de aură de suferinţă. Dar şi de hotărâre dârză, încrezătoare.

CUPRINS

PARTEA ÎNTÂI Capitolul I Cine e frumos, dar eu sunt deştept 1 9 Capitolul ” Şi domnul colonel e uns cu toate alifiile / 64 Capitolul III Cam aşa continuă să se îngraşe clientul groparului / 127

PARTEA A II-A Capitolul IV Voiajori cu abonament clasa a III-a / 195 Capitolul V Spre întâlniri *J* 328

Lector: ARISTIDE POPESCU Tehnoredactor: ION TUDOR

Apărut 1973. *Tiraj* 10, 500, *broşate*. *Coli tipar* 24

Tiparul executat sub comanda nr. 1/1306 la întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918” Str. Grigore Alexandrescu nr. 89 – 97 Bucureşti Republica Socialistă Româniar în anul 1973! n colecţia «ROMANE DE IERI ŞI DE AZI» au apărut:

ALEXANDRU IVASIUC Păsările

FÂNUŞ NEAGU Îngerul a strigat t

CORNELIU LEU Puterea romane de ieri şi de azi

Lei 12, 50

1 Rachiu special, dulceag, evreiesc.